

MILAN BEKIĆ, IVO BUTKOVIĆ,
SLAVKO GOLDSTEIN

Okrug Karlovac 1941

ZAGREB 1965
INSTITUT ZA HISTORIJU RADNIČKOG POKRETA

IHRP

INSTITUT ZA HISTORIJU RADNIČKOG POKRETA
PRILOZI ZA POVIJEST SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE

Recenzenti:

Dr HODIMIR SIROTKOVIC
DRAGUTIN SCUKANEC

MILAN BEKIC — IVO BUTKOVIC — SLAVKO GOLDSTEIN

OKRUG KARLOVAC 1941

ZAGREB 1965

Autori poglavlja

MILAN BEKIC

5, 7, 8. i 9. poglavlje

IVO BUTKOVIC

Uvod, 6. i 10. poglavlje

SLAVKO GOLDSTEIN

1, 2, 3. i 4. poglavlje

Autori priloga

RADOVAN RADOVINOVIC

Kazalo osobnih imena
i kazalo geografskih imena

STJEPAN RUBETIC

Geografske karte

ĐURO ZATEZALO

Udarne grupe i odredi

Urednik

DANIEL IVIN

Napomena uredničkog odbora

Razvitak narodnooslobodilačke borbe u karlovačkom okrugu nosio je po mnogo čemu sva ona obilježja što su karakteristična za cjelokupan razvoj oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije u Hrvatskoj.

*Od ranije jak radnički pokret u gradu Karlovcu i dovoljno razgrana-
nata organizacija Komunističke partije u okrugu bili su temelji na kojima je već u prvoj godini NOB-a izrastao masovni antifašistički oslobodilački pokret i brojne dobro organizirane partizanske formacije. Okružnom komitetu KPH za Karlovac — u kome su djelovali takvi istaknuti revolucionari kao Ivo Marinković, Josip Kraš i niz drugih — pošlo je za rukom, naročito od 1938. godine, da konsolidira partijsku organizaciju i proširi politički utjecaj Komunističke partije u narodu, što je bilo od velikog značenja za pripreme i tok NOB-a u tom kraju.*

Na Kordunu i Baniji ustaški režim otpočeo je provođenje svog zločinačkog plana o prekrštavanju, raseljavanju i isirebljenju srpskog stanovništva u NDH, raspirujući šovinističku mržnju pozivanjem na potlačenost i neravnopravnost hrvatskog naroda u Kraljevini Jugoslaviji. S druge strane velikosrpski elementi pokušavali su organizirati četničku akciju radi osвете nad hrvatskim i muslimanskim stanovništvom. I upravo zato ovdje je došla do punog izražaja politika bratstva i jedinstva, što ju je proklamirala Komunistička partija Jugoslavije, a koja je spriječila širenje razdora i bratoubilačkog rata što su ga na tom području htjeli raspiriti ustaški i četnički elementi.

Povoljnom razvoju ideje bratstva i jedinstva u tom kraju — pored općeg utjecaja Partije — pridonijela je i činjenica, da su prvi komunisti i antifašisti koji su iz Karlovca došli u partizane na Kordun bili Hrvati, pa se tako od prvih dana stvaralo bratstvo i jedinstvo u borbi protiv njemačkog i talijanskog okupatora i njihovih slugu.

Na takovim temeljima — na bogatoj tradiciji radničkog pokreta u samom gradu i afirmaciji politike bratstva i jedinstva u čitavom kraju — razvijao se i jačao NOP i oružana partizanska borba u okrugu Karlovac kroz sve četiri godine oslobodilačkog rata i revolucije.

Razvoj NOB-a na tem području — kao i u cjelini u Hrvatskoj — bio je ravnomjeran i postepen, bez nekih naglih skokova, ali i bez većih

kriza i oseka. Na samom početku oružane borbe potkraj mjeseca jula 1941. godine na Kordunu je bilo, zajedno s pridošlim aktivistima iz Karlovca i Zagreba, oko 180 članova Partije. Taj broj se već u slijedeća 2 mjeseca pretvorio u 690 naoružanih boraca svrstanih u 28 partizanskih odreda, a čitav teritorij podijeljen je na 4 vojna rajona, koji su prerasli u 4 bataljona.

U tako povoljnim početnim uvjetima CK KPH je potkraj 1941. godine u malom kordunskom selu Vučkovići na obroncima Petrove gore pristupio formiranju Glavnog štaba Hrvatske. Djelujući neko vrijeme iz tog mjesta, GŠH je kasnije u toku godine premjestio svoje sjedište u selo Zbjeg na južnom Kordunu. Tako je u toku 1941. godine Kordun bio centralno područje narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj.

Početkom godine 1942. formiran je Štab Grupe kordunaških narodno-oslobodilačkih partizanskih odreda, koji je u pet bataljona Prvog i Drugog kordunaškog NOP odreda imao oko 2.500 partizana. Kada je 8. VII 1942. formirana Prva brigada Hrvatske, dva bataljona s Korduna ulaze u njen sastav. Potkraj ljeta iste godine kordunaški odredi prerasli su u IV i V kordunašku brigadu koje su bile među prvim brigadama NOV i PO Hrvatske. U isto vrijeme osnovana je i Komanda kordunaškog područja sa 3 bataljona i podređene korhande pojedinih mjesta.

Usporedo s porastom broja i snaga partizanskih jedinica i širenjem oslobodilačkog teritorija širila se i mreža narodnooslobodilačkih odbora. U karlovačkom okrugu prvi odbor nove revolucionarne narodne vlasti formiran je na području općine Km jak u mjesecu septembru 1941. Svega mjesec dana iza toga na tom području postoji oko 10 mjesnih i jedan općinski NOO. Potkraj 1941. godine na području Karlovca i Korduna radi 109 mjesnih, 18 općinskih i 4 kotarska narodnooslobodilačka odbora.

U novembru 1942. godine kada je u karlovačkom okrugu radilo, pored Okružnog narodnooslobodilačkog odbora, već i 5 kotarskih sa 23 općinska i 149 mjesnih NOO-a — formirana je od oko 2.100 partizana, VIII kordunaška divizija. Gotovo istovremeno, tačnije rečeno 22. XI 1941. godine, formiran je Prvi hrvatski korpus u koji ulazi i ova divizija. U sastavu tog Korpusa VIII divizija porasla je već slijedeće godine na više od 5.150, a na kraju rata i na gotovo osam tisuća boraca. Isto tako u proljeće 1943. godine tri bataljona iz Kordunaškog NOP odreda ušla su u tek formiranu Unsku operativnu grupu, čineći u njoj vojno i političko jezgro, a djelujući na jednom od najosjetljivijih područja u toku rata i tako povezujući oslobođeni teritorij Hrvatske i Bosne.

Upravo ovako uspješni razvoj NOP-a na tom području omogućio je u čitavom toku rata povremene boravke na Kordunu centralnih rukovodećih organa narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj. Njihovo uspješno djelovanje bilo je od velikog utjecaja i za sam razvoj NOB-a u tom kraju. Konačno, početkom 1944. godine, Topusko postaje stalno sjedište CK KPH, GS NOV i POH, i ZAVNOH-a, čije je III zasjedanje održano upravo u tom malom mjestu tui granici Korduna i Banije.

Revolucionarna aktivnost karlovačkih udarnih grupa još iz ljeta 1941. dala je poticaj zamahu razvitka narodnooslobodilačkog pokreta također i u kraju s druge strane rijeke Korane. Tamo, u bližoj okolici samoga grada, u proljeće 1943. godine formiran je Karlovački odred koji je imao u svom sastavu četiri bataljona s više od 600 boraca. Jedinice tog odreda djelovale su na terenu hrvatskih mjesta između Kupe i Mrežnice, i tako svojom borbenom aktivnošću povezivale taj kraj s Kordunom i Gorskim kotarom. Godinu dana kasnije iz jednog dijela odreda izrasla je Karlovačka brigada koja će na tom terenu voditi borbe sve do oslobođenja Karlovca 6. V 1945. godine.

Rad na knjizi »Okrug Karlovac 1941« pokrenut je 1961. godine u okviru proslave 20-godišnjice ustanka. Zamisao i pokretanje samoga rada potekli su od Kotarskog komiteta Saveza komunista, Kotarskog odbora Socijalističkog saveza i Kotarskog odbora Saveza boraca u Karlovcu.

U toku same obrade materijala, a na osnovi obostranog sporazuma, završni rad na ovom izdanju knjige preuzeo je Institut za historiju radničkog pokreta u Zagrebu. Ne mijenjajući osnovnu koncepciju u daljem radu, u okviru Instituta težilo se da rukopis dobije što više na dokumentiranosti i povijesnoj preciznosti. U tu svrhu iskorištenu je građa Arhiva Komisije za historiju SK KK Karlovac i ona građa fondova Arhiva i Centra za naučnu dokumentaciju Instituta koja se odnosi na vrijeme, mjesta i događaje obuhvaćene ovom knjigom. Posebno treba ukazati da su prilozi koji doprinose cjelovitosti ove knjige iziskivali naročita istraživanja i izvan arhivskih fondova.

Rukopis knjige pregledali su kao recenzenti Instituta dr Hodimir Sirotković i Dragutin Šćukanec. Na temelju njihovih primjedaba i sugestija sekcije NOR-a i Naučno-stručnog odbora Instituta, autori i urednici knjige pripremili su konačnu redakciju teksta i priloga.

Karlovački okrug, u svojim granicama iz 1941. godine, među prvima je u Hrvatskoj postao poprištem revolucionarne i partizanske borbe. Zato njen prikaz u knjizi »Okrug Karlovac 1941« znači prilog povijesnom istraživanju i kao pregled događaja i kao izvor za dalje upoznavanje okolnosti u kojima se pripremala i oblika u kojima se vodila narodno-oslobodilačka borba u našoj zemlji.

Iz tih razloga Institut za historiju radničkog pokreta u Zagrebu izdaje ovu knjigu u okviru svoje Biblioteke priloga za povijest socijalističke revolucije.

Od autora

Zamišljena kao prigodno izdanje, knjiga »Okrug Karlovac 1941« trebalo je da prema želji pokretača (Kotarski komitet SKH zajedno s Kotarskim odborom SSRNH i Kotarskim odborom Saveza boraca Karlovac) bude popularno pisana i dokumentirana kronologija događaja na području okruga Karlovac u 1941. godini. I kasnije, kad je izdavanje knjige preuzeo Institut za historiju radničkog pokreta u Zagrebu, dogovoreno je da se karakter knjige bitnije ne mijenja, već da se samo nastoji upotpuniti dokumentacija. Nadamo se da je knjiga i u svom sadašnjem obliku dovoljno popularno pisana, ali da je u isto vrijeme i dovoljno pregledan i dokumentiran prilog koji će moći poslužiti pri daljim naučnim historiografskim istraživanjima. Želimo zato navesti najvažnije izvore i fondove koje smo koristili. To su:

1. »Zbornik dokumenata NOR«, tom V, knjiga I, 11 i III, izdanje Vojnoistorijskog instituta, Beograd;
2. Materijali II okružne partijske konferencije KPH za okrug Karlovac, održane u martu 1942. u Velikoj Kladuši, Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta;
3. Dokumenti koji se odnose na ratni okrug Karlovac 1941. godine, Arhiv Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, prijepisi u Arhivu KK SKH Karlovac;
4. Dokumenti karlovačkog ustaškog redarstva, velike župe i drugih neprijateljskih ustanova iz 1941. i 1942. godine, Arhiv KK SKH Karlovac;
5. Kolektivni napisi o 1941. godini za sve ratne kotare koje su pisale grupe ratnih kotarskih rukovodilaca na traženje CK KPH 1950. i 1951. godine, Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta;
6. Pojedini brojevi štampe NOP-a iz 1941. godine («Vjesnik» i dr.), neprijateljski »Hrvatski narod« iz 1941. godine i lokalni karlovački ustaški list koji je izlazio nekoliko tjedana u proljeće i ljeto 1941. godine.
7. Ignjatije Perić: »Odred Debela kosa«; radovi Branka Žutića u »Historijskom zborniku« VIII/1955. i časopisu »Nastava historije« 2/1951. i dosad neobjavljene ratne bilješke Većeslava Holjevca i Rade Bulata;

8. Materijali koje je prikupio Petar Zinaić, sekretar Općinskog odbora SUBNOR-a u Slunju;

9. Izjave, sjećanja i zapisi preživjelih organizatora ustanka i učesnika događaja, prikupljeni u Arhivu KK SKH Karlovac. (Njihova imena donosimo na kraju knjige.)

Dužni smo skrenuti pažnju čitaocu da su se granice karlovačkog okruga u toku rata nekoliko puta mijenjale: Ova knjiga bavi se prvenstveno gradom Karlovcem, Kordunom i bližim područjima oko Karlovca, koja su cijelo vrijeme bila u okviru toga okruga. Nešto manje pažnje posvećeno je kotaru Glina i Gorskom kotaru. Tim je područjima 1941. godine doduše rukovodio karlovački Okružni komitet, ali ona su već tada imala svoj donekle odvojen i poseban razvoj. Kotar Glina se od samog početka borbe sve više povezivao s ustaničkim područjem Banije i potkraj 1941. godine prešao u sastav banijskog okruga. Žarište partizanskih aktivnosti Gorskog kotara bilo je u toku prvih ratnih godina odsječeno od Korduna nizom neprijateljskih uporišta pa se već 1941. godine ukazala potreba za stvaranjem samostalnog vojnog, a kasnije i partijskog rukovodstva. U knjizi se ipak spominju i događaji u tim krajevima, ali samo ukoliko su bili vezani s djelovanjem Okružnog komiteta Karlovac. Na isti način u knjizi se govori o nekim događajima u Cazinskoj krajini, kojima je kraće vrijeme, stjecajem okolnosti, privremeno rukovodio OK KPH Karlovac.

Dužnost nam je da izrazimo zahvalnost Kotarskom komitetu SKH Karlovac i Kotarskom odboru SUBNORJ Karlovac, koji su pokrenuli i omogućili prikupljanje opsežnog materijala za knjigu, kao i Kotarskom odboru SSRNH na pomoći u toku rada; zatim Bogdanu Lasiću, Đuri Zatezalu, Radi Radovinoviću i Petru Zinaiću, koji su direktno sudjelovali u prikupljanju materijala; svim rukovodiocima i učesnicima u događajima 1941. godine koji su u Karlovcu, Zagrebu i Beogradu sudjelovali pri dogovorima o karakteru i stilu knjige i koji su zatim spremno dali svoje izjave, ispričali sjećanja i stavili primjedbe i dopune na već napisane tekstove. Mnoge od tih primjedaba uzete su u obzir, ali sve dopune nisu na žalost mogle ući u knjigu jer je njezin opseg ipak ograničen. Zbog toga, kao i zbog niza drugih objektivnih razloga, moglo se dogoditi da u knjigu nisu ušli neki važniji događaji, a da su ušli neki manje važni, da su neki događaji opisani nepotpuno pa i jednostrano. Ako se ima u vidu da je ovo prva knjiga u kojoj se pokušao dati cjelovitiji pregled zbivanja u karlovačkom okrugu 1941. godine, ako se uz to znade da su se na tome području odigravali izuzetno burni događaji, da su tu bili i glavni centri za vođenje ustanka u Hrvatskoj — onda su takve nepreciznosti u ovakvoj knjizi, čini nam se, sasvim shvatljive i gotovo neminovne. To pogotovu vrijedi za priloge na kraju ove knjige.

Na kraju posebno zahvaljujemo drugovima Većeslavu Holjevcu, Bogdanu Oreščaninu, Radi Bulatu i Dušanu Livadi koji su nam svojim objašnjenjima, savjetima i ocjenama olakšali snalaženje u ovom opširnom materijalu, a također i Institutu za historiju radničkog pokreta u Zagrebu na korištenju njegovih arhivskih i dokumentacionih fondova. Poznavanjem ljudi i događaja iz doba o kojem govori ova knjiga, Stanko Opačić-Čanica je autorima također olakšao zadatak. Zahvalnost izražavamo i recenzentima Instituta dru Hodimiru Sirotkoviću i Dragutinu Šćukancu, uredniku Danijelu Ivinu i redaktoru Hrvoju Sariniću koji su pomogli pri konačnom oblikovanju teksta priloga.

Zagreb i Karlovac, potkraj 1964. godine.

AUTORI

Uvod

0 radničkom pokretu u karlovačkom kraju između dva rata

Oktobarska revolucija u Rusiji, revolucionarna previranja u Evropi, događaji u Mađarskoj i stvaranje KPJ radnike Karlovca nisu ostavili pasivnima. U aprilu 1919. oni šalju svoja 24 delegata u Beograd na Kongres ujedinjenja socijalističkih partija i grupa. Poslije kongresa formiraju organizaciju Socijalističke radničke partije (komunista), u kojoj je odmah 300 karlovačkih radnika. Iduće godine, nakon Vukovarskog kongresa, Komunistička partija Jugoslavije ima među karlovačkim radnicima 400 članova.

Raspoloženje karlovačke radničke klase došlo je do izražaja i na općinskim izborima 1920. Lista kandidata Komunističke partije Jugoslavije dobila je većinu i komunisti su u aprilu preuzeli upravu grada Karlovca. Za gradonačelnika je izabran Aleksandar Majder. Komunisti su držali vlast svega tri dana, a tada su sluge reakcionarnog režima istrgle s balkona Magistrata crvenu proletersku zastavu i iz uprave grada silom izbacile komunističku većinu izabranu od građana Karlovca na legalnim izborima.

Radnici štrajkuju, s ekonomskim i političkim zahtjevima. U aprilu 1920. karlovački željezničari pridružuju se generalnom štrajku željezničara cijele zemlje. U petnaest dana štrajka prošla su kroz Karlovac samo dva vlaka: jedan s vojnim transportom i jedan putnički; i to s velikim zakašnjenjem i teškoćama. A onda su željezničari povojničeni, štrajk je slomljen.

Ni radnici u Dugoj Resi ne miruju. U tamošnjoj tvornici štrajkovi već imaju tradiciju. Ovaj put radnici traže povišicu plaća, sniženje radnog dana sa 12 na 10 sati, humanije odnose u tvornici i slobodan dan za radnički praznik 1. maja. Stupili su u štrajk potkraj juna 1920. godine. Šest tjedana su štrajkali, a tada je nova kraljevina postupila isto kao i za prijašnjih štrajkova Austro-Ugarska Monarhija, žandari su silom okupirali tvornicu ...

Sela u zaleđu grada prilično miruju. Liječe rane od minula rata. Tek pokoji zarobljenik što se vratio iz ropstva u Rusiji priča o tome što učiniše tamo s »carem i gospodom«.

Malo je seljaka na izborima 1920. glasalo u ovom karlovačkom kraju za listu KPJ, iako je u njegovu centru KPJ predstavljala znatnu snagu. Mladaj Partiji nije još uspijevalo da u svakodnevne borbe uključi i selo.

Reakcija je ubrzo pošla u ofanzivu. U Karlovcu je udarila nešto brže nego drugdje, jer tu su komunisti uzeli gradsku upravu u svoje ruke, imali svog predsjednika grada. A onda je slijedio udarac za udarcem. S vladinom »Obznanom« protiv KPJ i klasnog sindikalnog pokreta zadnjih dana 1920, pa zatim 1921. sa Zakonom o zaštiti države, KPJ je natjerana u ilegalnost. Mlada karlovačka partijska organizacija nije još bila ni spremna ni prilagođena za ilegalnu borbu. Pod udarcima reakcije ostala su od nje samo uporišta u grupicama komunista i borbenih radnika. Oni se već 1921. počinju nanovo organizirati. Išlo je dosta teško i sporo. Stvaraju se Nezavisni sindikati, a 1922. godine dugoreški radnici opet pokušavaju sa štrajkom i štrajkaju 14 dana, ali bez većih rezultata. A onda, iz godine u godinu, od štrajka do štrajka, jača sindikalni pokret u Karlovcu i Dugoj Resi. Tih su godina neko vrijeme ovdje na radu Đuro Đaković i Đuro Salaj. Osjeća se novi polet radničkog pokreta, štrajkovi što su 1927. i 1928. uzeli maha u zemlji, zahvatili su i karlovački industrijski bazen. U novembru 1927. stupa u štrajk i dvije hiljade dugoreških radnika. Ali nisu svi dugoreški radnici stupili u štrajk. HRS-ovci su ostali po strani, pa se bez uspjeha štrajkalo dva i po mjeseca jer nije bilo nužnog jedinstva radnika.

Klasni Nezavisni sindikati su do 1929. godine u Karlovcu i Dugoj Resi okupili više od dvije hiljade organiziranih radnika. Tu, u karlovačkom industrijskom bazenu brzo se stvarala moderna radnička klasa, jer se i industrija brzo razvijala. Grad je na dobrim putovima, i rijeke su ovdje, tu je izgrađena i prva hidrocentrala u Hrvatskoj. I inostrani kapital je tu investirao i podizao jaku prerađivačku industriju. Privukla ga je jeftina radna snaga što se regrutirala iz sela.

Zaleđe grada bilo je prenapučeno. Sela su bila siromašna. I oni seljaci koje su statistike svrstavale u red srednjaka, jer su imali određeni broj hektara zemlje, uglavnom su bili siromašni. Nerodne vrištine i bujadare bile su najveće parcele na tim »srednjačkim« imanjima. Ta sela u zaleđu grada, sjevernom i južnom, bila su bez tržnih viškova. Uvozila su hranu, a izvozila radnu snagu. Ono što bi seljaci i donosili na karlovačku tržnicu, u najvećoj su mjeri otkidali od sebe. Put ih je zato nosio u Karlovac i Dugu Resu da ponude radnu snagu, pa i dalje, u Ameriku, u belgijske i francuske rudnike i šume, kasnije i na rad u Njemačku. Ili bi, od žetve do žetve, kretali u pečalbu u Slavoniju i Vojvodinu.

Grad sa selom ipak nije imao mnogo veza; nije ih bilo ni među onim najbližima — radnicima i siromašnim seljacima, poluproleterima.

čvršće organiziranih borbenih veza gotovo i nije bilo desetak, pa i petnaestak godina od prvog rata. Uzroke bismo mogli tražiti u općem stanju revolucionarnog pokreta u zemlji i stanju u ondašnjim vrhovima KPJ. To se moralo osjetiti i na terenu, pa i na ovom karlovačkom.

No, ni selo nije mirovalo; i tu je bilo bunta, od tridesetih godina sve više i češće. Zemlja je bila pritisnuta ekonomskom krizom, koja se u ovom kraju teško osjetila. Mnoga seoska imanja odoše na »bubanj« za podmiru poreza i dugova, imovne zajednice, zadruge i domaćinstva su se raspadala, seljaci su ih dijelili misleći — ovako će lakše. Tih gladnih godina bilo je mnogo sukoba s poreznicima, financima i žandarima. Mnogi je seljak, pritisnut neimaštinom, pograbio sjekiru da od pljenidbe sačuva imovinu: plug i ralo, i kravu, jer bez toga nije mogao dalje.

Vlasti je bilo sve teže sa seljakom, seljak se sve teže dao vlasti pod noge. I s vremenom je taj njegov sirovi i samoinicijativni bunt dobivao boju klasne i organizirane borbe.

Klasnu svijest i revolucionarni duh unose u selo njegovi sinovi koji su kruha i zaradu potražili u gradu, u tvornicama i na gradilištima. Vraćali su se ljudi i iz emigracije u svoja sela. Ni tamo »preko« ih sreća nije poslužila ali su ponešto naučili. Mnogi su od njih tamo vani bili u radničkom pokretu i komunističkim partijama. Mnogi od njih bili su istjerani iz SAD jer su bili aktivni komunisti. Oko njih su se okupljali napredniji seljaci. Donijeli su sa sobom i napredne literature, čitalo se i slobodoumno razgovaralo. Zimi 1929. režim je pohapsio i zatvorio dvadesetak omladinaca iz Donje Kupčine pod optužbom da su komunisti. Izgrađivala su ih dvojica povratnika — komunista iz Amerike.

Te, 1929. godine hapsilo se naveliko, vlast je opet žestoko udarila. Kralj je zaveo šestojanuarsku diktaturu. Radnici u Karlovcu i Dugoj Resi, kao i u cijeloj zemlji, ostali su bez svojih klasnih sindikata. Progнан je mnogi napredni radnik i komunist; režim je poveo sudski proces protiv Ivice Balagovića i njegovih drugova komunista iz karlovačke organizacije Nezavisnih sindikata.

Tek dvije-tri godine kasnije počinju se obnavljati partijske organizacije u većim centrima u zemlji, ali povezan i organiziran partijski rad još ne dopire ni u karlovački industrijski bazen, ni u njegovo zaleđe. U Karlovcu, Dugoj Resi, Glini i još ponegdje u ovom kraju, formiraju se samo pojedine grupe komunista koje okupljaju oko sebe radnike i intelektualce, šire marksističku misao i naprednu literaturu. U svojoj progresivnoj borbi te grupe koriste legalne platforme, ponajviše radnički sindikalni pokret koji se u Karlovcu i Dugoj Resi opet počeo obnavljati 1931. godine Najnapredniji radnici i radnička omladina okupljali su se u Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu.

Tih godina mase ispoljavaju sve veću težnju za demokracijom. Ta se je težnja naročito očitovala za vrijeme izbora 1935. godine. Karlovac s okrugom masovno je glasao za udruženu opoziciju. Režimska JNS-a,

koja se kompromitirala za vrijeme izbora četiri godine ranije, dobila je mali broj glasova, uglavnom činovničkih. Komunisti su propagirali pomaganje udružene opozicije i tako napredne snage nisu bojkotirale izbore.

U Karlovac i na teren počeo je stizati partijski list »Srp i čekić«, a negdje ljeti 1936. stigao je i materijal sa VII kongresa komunističke internacionale. Sve više se pojačava aktivnost grupa komunista i simpatizera. U Karlovcu i njegovu zaleđu sve brže se okupljaju demokratske snage, jer vlada Stojadinovića nastoji da fašizira zemlju i skrene je k silama Osovine. Na narodnofrontovskoj platformi napredne snage u Karlovcu i okrugu vode sve aktivniju borbu. Skupljaju se i potpisi uz zahtjeve za amnestiju političkih zatvorenika, a za robijaše se skuplja novčana i druga pomoć. Organizaciju Crvene pomoći vodi dr Dragomir Drakulić.

Karlovačka ljevica bori se za utjecaj u brojnim Udruženjima i društvima. U URS-ovim sindikatima razvija se grupa mladih naprednih radnika, simpatizera Partije, koji postepeno preuzimaju funkcije u strukovnim sekcijama. Ta grupa daje vrlo agilne aktiviste radničke klase; u njoj je izrastao i popularni radnički borac Mato Mejašić koji je godinama bio u svakodnevnim sukobima s poslodavcima i policijom. Komunisti osnivaju u URSS-u 1935. godine i radničko planinarsko društvo »Prijatelj prirode« i u njemu provode vrlo agilnu političku akciju. Svaki izlet iskorišten je za partijski politički seminar. No pravi ciljevi društva bili su toliko očiti da ga je policija zabranila. Branko Priselac vodi u URSS-u diletantsku kazališnu družinu čiji je repertoar bio obojen klasno i revolucionarno. Napredne snage bore se za utjecaj i u Esperantskom klubu, građanskim pjevačkim društvima, udruženju zanatlija, u savezu činovnika i namještenika — SBOTIĆ-u i drugdje. Borbe progresivnih snaga ne mimoilaze ni studentsku ni đачku omladinu. Karlovački studenti osnivaju 1935. godine Hrvatski akademski klub, u kojem napredni studenti vode političku i ideološku borbu. Srednjoškolci započinju borbu za svoja prava. Đaci karlovačke Učiteljske škole stupaju u štrajk u školskoj godini 1935/36.

Sve jače akcije pokreću i komunisti na terenu. Glinska grupa je najaktivnija. Tu je grupu formirao i vodio Veljko Drakulić kada je 1931. došao službovati u Glinu. Oko 1934. pojačali su je vrlo spretni masovci: Joso Marjanović, Đuro Opačić i Janko Crevar. Vratili su se iz iseljeničtva, gdje su bili aktivni u radničkom pokretu i u komunističkim partijama. Negdje 1935. s tom je grupom uspostavila veze partijski radnik Anka Butorac i formirala prvu partijsku ćeliju na terenu, koja će kasnije činiti karlovački partijski okrug. Partijska ćelija formira URS-ove sindikate, organiziraju se krojački i obućarski radnici, a zatim ciglarski, pilanski i transportni. Već iduće, 1936. godine, štrajkuju krojački i obućarski radnici, štrajkuju mjesec i po dana, dok nisu izborili bitku. To je bio prvi organizirani radnički štrajk u Glini. Na njega se nadovezuje niz akcija radnih ljudi glinskog kraja za poboljšanje životnih

prilika. Komunisti su na čelu svih događaja. Desničari postaju »desniji« od režima i prema komunistima provode individualni teror. Nakon smrti — pod vrlo sumnjivim okolnostima — komunista Janka Crevara, »frankovci« pucaju na Josu Marjanovića.

Dva događaja u tom su vremenu uzбудila cijeli okrug.

Jednog tržnog dana, ljeti 1936. seljaci su odustali da na glinskoj tržnici izlože svoju robu, namirnice i stoku. Pijacovina je bila visoka, frpili su je dok ih komunisti nisu pozvali na štrajk, formirali štrajkački odbor, izdali letak, s naprednim seljacima postavili štrajkačke straže, tumačili seljacima svrhu štrajka. Umjesto da trguju, Glinom je demonstriralo pet do šest hiljada seljaka. Općinska uprava morala je naprečac izdati proglas kojim snižava pijacovinu, a žandarmerija koja je zaustavljala masu s puškama »na gotovs« morala se povući i iz zatvora pustiti dvojicu komunista uhapšenih na štrajkačkim stražama. Tog je dana masa seljaka, što na glinsku tržnicu stiže iz sela nekoliko obližnjih kotara, prihvatila parole Partije i duž Gline uzvikivala: »Dolje gulikože«, »Dolje fašizam«, »Živio Narodni front« ...

Nešto zatim diglo se devet sela sjeverozapadnog dijela glinskog kotara. Vodio ih je Josu Marjanović. Tražili su slobodnu košnju i ispašu blaga na livadama šumske imovne općine. A kad vlast nije pristala, doveli su stoku bez dozvole. Vlast je reagirala, poslala žandare koji su u incidentu pucali, ubili dvoje ljudi, i pred provalom bijesa pobjegli. Tada je nekoliko hiljada seljaka zgrabilo vile, sjekire, kose i motike i krenulo u Glinu pred kotarsko načelstvo. Uzgred je Marjanović držao masi revolucionarne govore. Grupa seljaka poslana je prečacom prema cesti Pertinja—Glina da kod Prekope sruši most i spriječi dolazak žandarmerijskog pojačanja iz Petrinje. Diverzanti nisu stigli na vrijeme do mosta. Plotuni žandarmerijskog pojačanja iz Petrinje, ispaljeni iznad glava seljaka, rastjerali su raspaljenu masu.

Tih devet sela dizalo se i ranije. Kad je 1935. u jednom članku u »Srpu i čekiću« sugerirano da iz sela treba tjerati slugu vlasti, ovdje je to doslovno provedeno. Dogovoreno je, u tim selima sve do Kupe, da se na pojavu žandara i financa daje zvonjavom znak za uzbunu. I seljaci bi se sa svih strana dizali i progonili ih.

Poslije hapšenja glinskih komunista kojima je suđeno na velikom procesu u Petrinji, vlast u Glini je opet stavila na snagu bivše visoke tarife pijacovine i uvela još žešći teror. Ali, o tim glinskim seljačkim bunama daleko se pročulo, Partija je stjecala ugled kod seljaka.

Režim nije bio nimalo sklon slobodoumnom ispoljavanju, a najmanje kad su bili iole ugroženi materijalni interesi vladajuće buržoazije. I žandari se nisu ustručavali da pucaju. Pucali su tu, u glinskim selima i drugdje. Karlovcem i terenom je 1935. godine kružila fotokopija jednog bezočnog dokumenta: službenog pismenog zahtjeva vlasti da se žandarmeriji nadoknadi trošak od trinaest dinara i dvadeset i pet para za

pušćane metke što su ih žandari utrošili kad su ustrijelili jednog čovjeka u nekom selu pod Zvečajem. Račun je morao platiti brat ubijenog.

URS-ov sindikalni pokret uporno se probija u karlovačko zaleđe i okuplja radnike na terenu. Najaktivniji su drvodjelci; njih tu ima i najviše. U martu 1936. godine oni pokreću u petnaestodnevni štrajk 300 radnika u pilani i šumskoj manipulaciji u Vojnić-kolodvoru i postižu veće nadnice. Godine 1936. buknuo je i prvi radnički štrajk u kapelskim šumama. Ravno hiljadu šumskih i pilanskih radnika i kirijaša iz Drežnice i okolice štrajkalo je pod rukovodstvom URSS-a. Potpuno su uspjeli i tada sklopili prvi kolektivni ugovor s poslodavcima. Ni cijela žandarmerijska četa što je iz Ogulina stigla na poprište nije mogla ugušiti štrajk. Radnici su prošli kroz kordon žandara koji su držali uperene bajonete na puškama i defilirali Drežnicom i cestom sve do Jezerana.

Radnički pokret u ovom kraju Velike Kapele naglo se razbuktao kad se svojoj sjekiri šumskog radnika u Drežnicu vratio Marko Trbović. Bio je radnik u Kanadi, postao komunist, a odande je otišao na rad u Sovjetski Savez. Kad se vratio, u Drežnici se oko njega okupila grupa komunista, koja je pokrenula klasnu borbu i politički uzdizala mase. Drežnički su radnici te iste godine stupili još jednom u štrajk. To je bio štrajk solidarnosti sa šumskim i pilanskim radnicima u Primorju koji su odmah poslije kapelskih radnika i sami stupili u štrajk za ekonomska i politička prava. Tako su oni kovali i proletersko jedinstvo i bratstvo Srba i Hrvata.

Iduće, 1937. godine, kapelski drvosječe, kirijaši i pilanski radnici opet stupaju u štrajk koji je trajao tri mjeseca. A kad su vlasnici pilana htjeli odvesti gotovu građu na tržište iz svojih tako dugo paraliziranih pogona, ustale su i drežničke žene da zajedno sa svojim muževima to spriječe i spase štrajk.

To je vrijeme kad klasni radnički pokret više ne mimoilazi radnike izvan industrijskog centra Karlovca i Duge Rese. To je već vrijeme kad se u radničkom revolucionarnom pokretu u zemlji prilike počinju ozbiljno mijenjati.

To je bilo vrijeme kad je na čelo Partije stao drug Tito i kad se njegovim dolaskom u zemlju završava teška situacija što je godinama trajala u Komunističkoj partiji Jugoslavije. Tada nastaje i najpogodnija klima da se i u ovom karlovačkom kraju organizaciono sredi partijska organizacija koja je već imala prilično jaka uporišta u djelovanju komunističkih i simpatizerskih grupa.

Majskih dana 1938. u Karlovcu se nastanio Ivo Marinković. Do tada se tri godine prekaljivao u najgorim jugoslavenskim robijašnicama. Od tek formiranog Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske dobio je zadatak i punomoć da organizaciono poveže komuniste u gradu i na terenu, da izgrađuje partijsku organizaciju na principu ćelija.

Vrijeme ide u susret novim izborima. Mase sve snažnije ispoljavaju ogorčenje prema Stojadinovićevu režimu koji smišljeno i postepeno

prodaje zemlju fašističkim silama. Centralni komitet KPJ upozorio je na opasnost s proljeća 1938, odmah nakon »Anšlusa« Austrije, kad su hitlerovske trupe stigle na granicu naše zemlje. Nakon minhenskog aranžmana u jesen 1938. našom zemljom je kružio i drugi proglas CK KPJ na temu — opasnost od fašizma. Opredjeljivanje masa za antifašistički tabor počelo je već s građanskim ratom u španiji.

Ivo Marinković i dr Dragomir Drakulić češće odlaze u Zagreb gdje s Ognjenom Pričom i Božidarom Adžijom pripremaju samostalno istupanje komunista na izborima s listom Stranke radnog naroda i na karlovačkom području. Za prošlih općinskih izbora pokazalo se da je to ostvarivo. Glinским komunistima pošlo je za rukom da u Maji, općini glinskog kotara, postave kandidaturu vrlo eksponiranog komunista Đure Opačića i on na tim izborima dobiva gotovo polovinu glasova cijele općine. I u Donjoj Kupčini su simpatizeri uspjeli da na općinskim izborima kandidiraju komunistu po uvjerenju, Miju Petračića, postolarskog radnika, i on dobiva veliku većinu. Takvih je slučajeva bilo i u drugim kotarima.

Karlovački komunisti pokušali su da u inicijativni odbor Stranke radnog naroda pridobiju istaknutije napredne ljude iz stranaka opozicije Seljačko-demokratske koalicije, ali taj pokušaj nije dao rezultate. Ponešto zbog toga, a i zbog neraščišćenih stavova u Inicijativnom odboru Stranke radnog naroda u Zagrebu, nije došlo do toga da na prosinčkim izborima 1938. komunisti istupe samostalno.

CK KPJ je još u proglasu povodom »Anšlusa« pozvao mase da se ujedine u jednu frontu i obore vladu Stojadinovića. Komunisti u karlovačkom okrugu dali su u tome veliku podršku opozicionim strankama. Birači karlovačkog okruga su ponovno masovno glasali za opoziciju, očekujući od nje, kada dođe na vlast, da će izmijeniti vladinu politiku. Ali, te nade bile su iznevjerene.

Poslije izbora, prvih dana januara 1939. godine, dolazi u Karlovac Rade Končar na sastanak s desetak partijskih aktivista iz grada i okolnih kotara. Na tom sastanku s Radom Končarom bili su Ivo Marinković, Tone Grdešić, Nikola Kukić, Dragomir Drakulić, Fanika Štengl, Jovo Mamula, Nenad Drakulić i Miladin Šurbat. Razgovor se vodio o općem političkom stanju u gradu i okolici. Ivo Marinković dao je tada iscrpan izvještaj o partijskim vezama sa selom. Situacija u karlovačkom okrugu ocijenjena je prilično pozitivno. Na sastanku imenovan je privremeni Mjesni komitet KPH Karlovac, s pravom rukovođenja u cijelom okrugu. U Mjesni komitet su ušli Marinković, Grdešić i Kukić.

Od tada partijska organizacija u gradu i partijskom okrugu, što su ga uz grad i kotar Karlovac činili kotari Glina, Vrginmost, Vojnić, Slunj i Ogulin, ima jedinstveno rukovodstvo koje nastavlja s izgradnjom partijske organizacije, formira kotarska partijska rukovodstva, priprema okružnu konferenciju.

Od tog vremena u Karlovac i na teren okruga sve češće dolaze Marko Orešković, Marijan Krajačić, Anka Butorac, Stipe Ugarković, za-

tim Pavle Gregorić i drugi partijski rukovodioci. Teško je nabrojati sve ilegalne sastanke mjesnog i okružnog partijskog rukovodstva, proširene sastanke tih rukovodstava i šira partijska savjetovanja što su se održavala od tada pa do početka rata. Bilo ih je mnogo, u nizu karlovačkih zgrada, starih i novih, u centru i na periferiji grada, u stano-
vima partijaca i onih koji to nisu bili. Teško je rekonstruirati na kom organizacionom nivou je bio koji od tih ilegalnih sastanaka, šta je na kom bio predmet izvještaja i diskusija i šta je odlučeno, a ponajmanje kada je to tačno bilo, jer zapisnici se nisu mogli voditi, mnogi su drugovi bili predstavljani ilegalnim imenima. To su zahtijevali uvjeti konspirativnog rada. Kasnije su bljedila sjećanja živih, a tih je drugova manje od palih.

Od onog sastanka kada je postavljeno privremeno mjesno-okružno rukovodstvo prilično brzo se sređuju organizacione partijske prilike u gradu i u okrugu, formiraju se mnoge ćelije KP i mnogi mladi komu ništi primani su u redove Partije. Tada je i CK KPJ nakon Zemaljskog savjetovanja KPJ u junu 1939. godine dao direktivu da se šire otvore vrata Partije u prvom redu za nove članove iz redova radnika i siromašnih seljaka, a zatim i iz ostalih radnih slojeva kojima na srcu leži stvar Partije.

U oktobru 1939. Ivo Marinković je u Glini formirao privremeni Kotarski komitet koji je odmah počeo organizirati partijske ćelije u selima. U nekoliko dana glinski je komitet formirao osam ćelija u koje je uključeno 43 komunista. S vremenom je taj komitet formirao još pet ćelija u sjevernim selima, u području od Gline prema Kupi, i četiri ćelije u obližnjim selima kotara Vrginmost, jer tu još nije bilo kotarskog partijskog rukovodstva i osim ćelije u Sjeničaku druge su tek bile u formiranju. U vojničkom kotaru je Kotarski komitet formiran godinu dana kasnije, u jesen 1940, ali je do tada već organizirano deset partijskih ćelija sa oko 60 članova KPJ. Na izmaku proljeća 1940. godine formiran je Kotarski komitet u slunjskom kotaru, gdje su prije toga već osnovane tri ćelije u veljunskoj, dvije u primišljanskoj, dvije u slunjskoj i jedna u rakovačkoj općini s ukupno 40 komunista. Pored brojčano jake partijske ćelije u Drežnici, u ogulinskom kotaru bile su tada još dvije ćelije — jedna u željezničkoj radionici u Ogulinu i druga u Plaškom. Ogulinski kotar imao je sredinom 1940. oko 25 članova KP i gotovo toliko kandidata. Tu nije formiran kotarski komitet, ali kada je početkom 1941. u Ogulinu formirana i mjesna ćelija, ona je za ćelije na terenu imala status više veze za Okružni komitet. Do sredine 1940. bilo je u kotaru Karlovac formirano sedam ćelija, s najjačom organizacijom u Dugoj Resi. Na tom terenu bilo je tada organizirano oko 45 partijaca. Karlovačka mjesna organizacija imala je desetak ćelija u tvornicama, rajonima i u udruženjima kao što su SBOTIĆ i studentski klub sa oko šezdesetak članova.

Od 1939. počela se razvijati i organizacija SKOJ-a, najprije u gradu, a onda se probijala i na selo.

U atmosferi organizacionog sređivanja partijske organizacije priprema se i I okružna konferencija KPH Karlovac. U tim pripremama partijska organizacija glinskog kotara održava i svoju prvu kotarsku konferenciju za koju su čelije izabrale 23 delegata. Oni su izabrali Kotarski komitet i pet delegata za okružnu konferenciju. Partijske organizacije u drugim kotarima još nisu bile u situaciji da održe svoje izborne kotarske konferencije, pa su delegirale svoje predstavnike na izbornim sastancima čelija.

A onda se, 1. augusta 1940. godine, u Karlovcu sastalo 24 delegata partijskih organizacija iz grada i kotara Karlovac i iz kotara Gline, Vojnića, Slunja i Ogulina na I okružnoj konferenciji KPH za karlovački okrug. Predstavljali su više od 270 članova Komunističke partije. Iz grada Karlovca su bili Ivo Marinković, Tone Grdešić, Raša Stanisavljević, Mato Mejašić, Vlado Novaković, Nenad Drakulić i Anđelko Kučišec; iz glinskog kotara bili su Ranko Mitić, Simo Todorović, Stojan Vujaklija, Joso Marjanović i Dragan Petrović; iz vojničkog kotara prisustvovali su Žarko Čujić i Miloš Dejanović; iz slunjskog kotara Nikola Kukić, Dušan Livada, Đuro Kukić i Đuro Velimirović; iz ogulinskog kotara Jovo Mamula i Miljenko Ivanović; iz karlovačkog kotara Jela Predović i Janko Furdek predstavljali su dugorešku partijsku organizaciju, a Stjepan Novosel ozaljsku partijsku organizaciju. Na konferenciji je bio još jedan delegat čije ime nismo uspjeli utvrditi.

U ime CK KPH konferenciji je prisustvovao Marijan Krajačić.

Kao što su i sve pripreme za konferenciju obavljene uz najveću konspiraciju, kao što je s najvećom diskrecijom izabran za mjesto sastanka jedan karlovački građanski stan i delegati diskretno uvedeni u njega, takve su mjere sigurnosti održane i u toku konferencije. Imena nisu glasno izgovarana, a delegati sili bili označeni brojevima i kod kandidature i kod izbora. Tajnim glasanjem u Okružni komitet izabrani su Ivo Marinković, Nikola Kukić, Tone Grdešić, Ranko Mitić, Jela Predović i Mato Mejašić. Oni su izabrani i za delegate na Prvoj konferenciji Komunističke partije Hrvatske. Odlučeno je da u plenum Okružnog komiteta ulaze sekretari svih kotarskih i mjesnih komiteta i sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a. Tada je tu funkciju vršio Vlado Novaković. Kasnije, kako je partijska organizacija rasla i proširivala djelokrug rada, na plenarnim sastancima Okružnog komiteta kooptirani su novi članovi Okružnog komiteta. Potkraj 1940. ulazi u OK Raša Stanisavljević, a početkom 1941. Većeslav Holjevac i Herta Turza.

Novi OK dobio je zadatak da formira Mjesni komitet KPH Karlovac jer je dvostruka funkcija dotadašnjeg privremenog mjesnog i okružnog rukovodstva zaključena na okružnoj konferenciji.

Od tada se biro Okružnog komiteta u pravilu sastajao svakog petka u Karlovcu. Izabran je taj, sajmeni dan da ti sastanci ne bi bili uočeni. Biro se najčešće sastajao u stanu Grdešića na Baniji, kod Drakulićevih, rjeđe u stanu Ive Marinkovića, a ponekad i u kući Mate Mejašića na Jelsi.

Ivo Marinković i Ranko Mitić izabrani su da karlovačku okružnu partijsku organizaciju predstavljaju na Petoj zemaljskoj konferenciji Komunističke partije Jugoslavije koja je potkraj 1940. održana u Zagrebu.

Na Petoj zemaljskoj konferenciji drug Tito je rekao:

»Savladati organizaciono pitanje znači osposobiti Partiju za velike i sud-bonosne zadatke koji se pred nju postavljaju, znači Uočekati spremno događaje koji se velikom brzinom približavaju.«

Veliki dio tog posla bio je u karlovačkom okrugu svladan s Prvom okružnom konferencijom. Ona je u partijskom životu ovoga kraja predstavljala do tada najznačajniji događaj. Stvorena je i znatno je ojačala partijska organizacija u svim tadašnjim kotarima i u samom gradu. Na konferenciji je utvrđeno da sve partijske organizacije karlovačkog okruga stoje uz svoj Centralni komitet i da usvajaju partijsku liniju. Od tada ćelije brojčano rastu, stvaraju se nove na terenima gdje ih nije bilo, proširuje se krug kandidata za prijem u Partiju, raste broj simpatizera Partije, u svakodnevnoj borbi i ilegalnom radu izgrađuju se kadrovi.

U januaru 1941. organiziran je uz pomoć CK KPH i CK KPJ okružni partijski tečaj. Održan je u Karlovcu, a trajao je mjesec dana. Na tečaju je bilo dvanaest komunista iz karlovačkog i trojica- iz sisačkog okruga. Trebalo je polaznike tečaja hraniti mjesec dana i grijati prostorije u kojima će prebivati toliko vremena. To su pitanje riješile partijske organizacije na selu. Izvršile su sabirnu akciju kod članova i simpatizera, natovarile drva i hranu na kola, pa je sve to dovezeno pred Rok-sandićevu kuću na Rakovcu, na adresu stanara Radovića, željezničkog činovnika. On je ustupio svoj stan za tečaj i druge partijske potrebe.

Na tečaju su predavali Krsto Popivoda i Jovo Marković, a obilazili su ga Marko Orešković i Pavle Pap — Šiljo. Na tečaju se izučavala »Historija SKP (b)«, »Tri izvora marksizma«, nacionalno i seljačko pitanje, dijalektički materijalizam i linija KPJ.

Izgradnja mladih partijskih kadrova i politički odgoj Partiji bliskih ljudi vršila se još na stotine načina, i — permanentno nekoliko godina — na nekoliko desetaka mjesta u gradu. Ivo Marinković je sbotičevcima držao tečaj političke ekonomije. Uz to, tu je održano još mnogo drugih predavanja i seminara. Kao predavači ovamo su dolazili dr Leon Geršković i dr Jerko Radmilović. U SBOTIĆ-u je partijska ćelija potpuno držala upravu u svojim rukama.

U karlovačkom URSS-u osnovana je radnička planinarska zajednica, nakon što je policija zabranila društvo »Prijatelj prirode«, a zatim 1938. i radničko omladinsko kulturno-prosvjetno društvo »Budućnost«. Ta su društva okupljala velik broj mladih radnika i namještenika. Na mnogobrojnim predavanjima, na izletima, priredbama i društvenim

sastancima u njima su se politički odgajali mladi simpatizeri, iz okrilja tih društava ponikao je veliki broj skojevaca i komunista, skojevskih i partijskih aktivista.

Inicijativom partijske organizacije u Karlovcu stvorena je i tribina za politički odgoj žena: formirano je »Društvo za prosvjetu žena«. U njemu su se okupile napredne intelektualke i radne žene.

U Hrvatskom akademskom klubu u Karlovcu su napredni studenti izborili bitku i 1939. preuzeli upravu kluba u svoje ruke. Tu je početkom 1940. formirana i studentska partijska ćelija. Na tribini kluba održavala su se aktuelna politička predavanja, studenti su davali predavače radnicima i selu.

Kako je jačala partijska organizacija, postajala je sve veća i aktivnost URS-ovih sindikata. Tih godina uoči rata nižu se i štrajkovi radnika i seoskih proletera. U gradu štrajkuju građevinski radnici, zatim i 600 tekstilnih radnika tvornice »Vuna«. Njih razbijaju jurišni odredi vojske, jer tvornica radi za vojsku, štrajkuju i radnici na terenu. U Petrovoj gori stupaju u štrajk drvosječe i kirijaši zbog niskih nadnica »Našičke d. d.« koja eksploatira šume. štrajkaši su ispisali letke prostom i teškom rukom drvosječa, nenaviklom pisanju. U njima proglašuju uzroke štrajku i prijetu štrajkolomcima. Letke su pribili na crkvu u Perni i po drveću u Petrovoj gori. Firma nije prihvatila njihove zahtjeve i dovela je kirijaše i drvosječe iz cazinskog kotara. Tada štrajkaši iz Perne, Pecke i Maličke oružjem brane svoj štrajk. U štrajk stupaju transportni radnici u Glini tražeći bolje nadnice, a štrajkuju i seljaci oko Gline protiv trgovaca drveta. Hiljadu radnika s izgradnje pruge Karlovac—Bihać 1940. prekida posao, s gradilišta kreće u koloni u Vojnić i tu demonstrira pred kotarskim načelstvom tražeći povišicu nadnica ...

Ali, borbe se vode i unutar radničkih sindikata. Grupa starijih profesionaliziranih sindikalnih radnika i funkcionara Radničke komore što je zasjela u karlovačkom URSS-u nije vodila akcije radnika dalje od zahtjeva za minimalnim ekonomskim poboljšanjem, konzervirala je radnički pokret samo na zahtjevima za potpisivanje kolektivnih ugovora između radnika i poslodavaca. Takav oportunizam suprotstavljao se mladim snagama u karlovačkom URSS-u koje su se pod utjecajem partijske organizacije borile za šire političke akcije radnika.

I buržoazija je učinila svoje. Pobrinula se da razjedini proletarijat karlovačkog okruga. HSS je obnovio svoje HRS-ove organizacije, a bilo je i pokušaja da se ovdje učvrsti i režimski JUGORAS. U toj situaciji se karlovačko i dugoreško rukovodstvo URSS-a nije snašlo. Teško je prilagođavalo svoje akcije stvaranju jedinstvene fronte svih radnika, bez obzira kojim sindikatima pripadaju, za što se zalagala partijska organizacija. Nasuprot tome, pod utjecajem oportunistu u tom sindikatu stvorilo se među naprednim radnicima u Karlovcu i Dugoj Resi shvaćanje da je najviša dužnost klasno svjesnih radnika biti član URSS-a.

Zbog toga je prevladao vrlo uskogrudi odnos prema radnicima organiziranim u HRS-u. A reakcionarno vodstvo HRS-a je to iskoristilo i izoliralo dio karlovačkih i dugoreških radnika od utjecaja progresivnih snaga.

U mnogim selima karlovačkog okruga komunisti su brzo stekli legalnu bazu za rad u seljačkim masama. Legalnu platformu pružili su ogranci »Seljačkog kola« u srpskim selima i »Seljačke sloge« u hrvatskim selima. U mnogima od njih, naročito u ograncima »Kola«, komunisti su ostvarili potpuni utjecaj, bili birani u rukovodstva ogranka, a ponegdje su se probili i u općinska i kotarska rukovodstva. Mnogi članovi seoskih ogranka postajali su simpatizeri partijske politike i u raznim oblicima borili se za njen program. Komunisti su u ograncima gotovo otvoreno istupali kao članovi KP i tu stjecali prva znanja u rukovođenju masama.

Vodstva »Seljačke sloge« i »Seljačkog kola« kasnije su raspustila niz ogranka kojima su rukovodili komunisti. Ali takve mjere protiv komunista nisu tada više bile popularne. Kada je list »Seljačkog kola« počeo donositi članke protiv Sovjetskog Saveza u vrijeme finskog rata, mnogi pretplatnici u okrugu s protestima su vraćali list redakciji. Nije prošao bolje ni HSS-ovski funkcionar Krnjević kada je na masovnom HSS-ovskom zboru u Gradcu u Pokuplju napao SSSR. Kao odgovor na njegove napade iz mase su se prolomili povici: »Dolje Krnjević«, »Živio SSSR«. I veći dio prisutnih napustio je zbor. Omladinci u Vukovoj Gorici kamenjem su tjerovali iz sela prodavače »Hrvatske straže« i drugih klerikalnih listova zbog toga što su ti listovi donosili članke koji su napadali Republikansku Španiju, Sovjetski Savez i komuniste. Ban Ivan šubašić nekoliko se puta javno žalio što njegovo selo, eto... ne prednjači u »hrvatskom« pokretu.

Takvih raspoloženja i sličnih istupa bilo je i drugdje u okrugu, svugdje gdje su djelovali komunisti. A malobrojne su općine u okrugu u kojima nije bilo partijske organizacije ili barem simpatizerskih grupa. Šezdeset do sedamdeset čelija povezivalo je partijski rad od Drežnice u kapelskim dijelovima ogulinskog kotara do Klasnića u glinskom kotaru, i od Oštrog Vrh u vrhu karlovačkog kotara do Rakovice i Sadilovca na jugu slunjskog kotara. Kad je Marko Orešković na jednom sastanku u Karlovcu provjeravao političko stanje na terenu, komunisti iz Primišlja uvjeravali su da je u njihovoj općini mnogo simpatizera Partije i Sovjetskog Saveza. I da bi provjerili svoje tvrdnje, po povratku u Primišlje popeše se na brdo Kurjevac odakle se pruža pogled na krovove kuća cijele primišljanske općine. Pogledom od krova do krova brojali su kuće simpatizera. Izbrojali su da ih je više od sedamdeset posto.

Puls masa ovog okruga, u selu i u gradu, od 1938. nadalje najbolje se osjetio u akcijama Crvene pomoći. Mnogi su ljudi pružali pomoć za španjolske borce koji su tada čamili u francuskim koncentracijskim logorima, za komuniste na robiji i u zatvorima i za njihove porodice.

Hiljade i hiljade ljudi stavilo je svoje pune potpise na nebrojne zahtjeve jugoslavenskoj vladi da tim borcima protiv fašizma omogući nesmetan povratak u zemlju i na proteste francuskoj vladi zbog postupka prema njima. Skupljala se vuna i žene su i u selima i u gradu plele džempere, čarape, rukavice i šalove za španjolske borce. Sedamsto džempera poslano je tako preko karlovačke organizacije Crvene pomoći u francuske koncentracione logore. Tristo pari cipela besplatno su izradili postolari od materijala koji je također darovan Crvenoj pomoći za tu svrhu. Seljaci iz stankovačke općine prikupili bi po tridesetak kola tannina, zajedno ga rasprodavali i sav novac dobiven utrškom davali bi za Crvenu pomoć. Prikupljene su velike količine hrane, odjeće, rublja, kožeca drugog a i znatne svote novca. Davali su siromašni kao da su imućni. Rad Crvene pomoći bio je masovan, čitava sela — Sjeničak, Budučki, Veljun i druga redom, sudjelovala su u njemu. Još na onom sastanku početkom 1939. na kome je formirano prvo okružno partijsko rukovodstvo, Rade Končar je rekao da je s Crvenom pomoći Karlovac bio najbolji u Hrvatskoj.

Upravo je razgranata aktivnost Crvene pomoći, koja je kasnije proširila djelokrug i nazvala se Narodna pomoć, odigrala veoma važnu ulogu u političkom radu i povezivanju Partije s masama u gradu Karlovcu i u mjestima i selima karlovačkog okruga. Preko Narodne pomoći aktivirali su se mnogobrojni radnici, namještenici, građani i seljaci. Takva aktivnost u karlovačkom okrugu dobila je još jedno priznanje na Petoj zemaljskoj konferenciji Komunističke partije Jugoslavije. Izvještavajući Petu konferenciju o aktivnosti Narodne pomoći, Dragan Pavlović je iznio da karlovački okrug prednjači u zemlji u prikupljanju pomoći. Ponajveće zasluge za to mogle su se pripisati dr Dragomiru-Pubi Drakuliću, koji je od Okružnog komiteta bio zadužen za Narodnu pomoć. On je kao veoma ugledan komunist, intelektualac, liječnik i human čovjek uživao velike simpatije i bio priman od svih slojeva tadašnjeg karlovačkog društva i ljudi na selu.

Prvog maja 1940. Karlovac i Duga Resa, Glina i Selište, Staro Selo i Vrginmost, Svinjarica i Hum nad Plaškim, i Drežnica, i Jelsa i sva druga sela gdje su bile partijske ćelije i skojevski aktivni, pa i ona susjedna gdje ih nije bilo — osvanula su prvomajski okićena s crvenim zastavama na najvišim jablanima, s parolama na zidovima gradskih i seoskih kuća. Komunisti su širili prvomajski proglas CK KPJ i u usmenoj kampanji prenosili u mase stavove rukovodstva Partije.

Crvene zastave opet su javno zalepršale diljem okruga 7. novembra 1940. Komunisti su slavili godišnjicu oktobarske revolucije. Policiju, žandare i vodstvo »Zaštite« opet je hvatao bijes kad je to jutro osvanulo u parolama. Jedna od njih sve se češće i upornije pojavljivala: »Hoćemo pakt sa Sovjetskim Savezom!«

Ali, vlada je i dalje išla utrtim putem prethodnih. Karlovačkih i dugoreških se radnika teško dojmilo što su na vratima URSS-ovih prostorija našli policijske pečate. Predzadnjeg dana 1940. Maček je zabra-

nio URSS i radničku štampu. Do tada su karlovački radnici primali više od dvije hiljade primjeraka svojih sindikalnih i radničkih novina.

U januaru ili početkom februara na teren okruga stigao je komuniste broj 5 CK KPJ. Komunisti su na ilegalnim i polulegalnim sastancima sa simpatizerima čitali njegov tekst i pokretali mase:

»Mi pozivamo na zajedničku suradnju i zajedničku borbu sve one koji se ne slažu sa takvom unutrašnjom politikom vlade Cvetković-Maček koja vodi narode Jugoslavije u katastrofu, sve one koji su spremni da se zajednički bore:

1. za ostvarenje pakta o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom, za tijesne kulturne i druge veze sa tom najsnažnijom i najnaprednijom zemljom koja jedino može da nas zaštiti pred fašističkim osvajačem;
2. za demokratizaciju zemlje, za slobodu organiziranja — političkog i sindikalnog, za slobodu sindikalne akcije radničke klase, za slobodu zbora i štampe, za ravnopravnost nacionalno ugnjetenih naroda;
3. za stvaranje prave narodne vlade koja će imati povjerenje naroda, koja će hitno poduzeti mjere za ostvarenje gornjih zahtjeva, koji su u isto vrijeme zahtjevi ogromne većine naroda Jugoslavije.«

Na platformi tih zahtjeva održavali su se u februaru i martu u Karlovcu i okrugu sastanci, konferencije, pa čak i mali zborovi na kojima su donošene rezolucije i s potpisima prisutnih upućivane vladi u Beograd. Vođena je masovna agitacija za obranu zemlje od fašističke agresije. Članovi Partije agitirali su za odazivanje u vojsku, primjerom su pokazivali put drugima.

I omladina se pripremala za sudbonosne događaje, za predstojeću borbu. Tih su se dana aktivisti SKOJ-a skupili u Karlovcu na okružnom skojevskom savjetovanju. Govorili su im član CK KPH Vladimir Bakarić i sekretar Pokrajinskog komiteta SKOJ-a Joža Vlahović. Bratstvo i antifašizam već su čvrsto povezivali omladinu karlovačkog okruga. Od 1940. u mnogo se prigoda i primjera manifestiralo sve jače stapanje pokreta radničke, seoske i školske omladine u jedinstveni pokret mlade generacije. Početkom 1941. godine, kada su Vlado Novaković, Stevica Lukačić i Željko Šepić predstavljali okružnu organizaciju SKOJ-a na Pokrajinskoj konferenciji SKOJ-a u Zagrebu, u okrugu je bilo oko 500 skojevaca, od toga u Karlovcu oko 300. Ali pod rukovodstvom SKOJ-a djelovalo je i istupalo znatno više mladih ljudi. Naročito tada, kada je fašizam bio na vratima naše zemlje.

Tehnika Okružnog komiteta imala je u to vrijeme pune ruke posla. Proglasi i leci sve su se češće pojavljivali. Kasnijih martovskih dana prešampavala je još jedan proglas kojim se CK KPJ obraća narodu:

»Današnja vlada sprema izdaju. Za neki dan treba da se potpiše Trojni pakt koji znači sigurnu i sramotnu smrt našoj državi, našoj slobodi i našem narodu.

Nećemo Trojni pakt . . . Hpćemo vladu nacionalne sloge i obrane. Sve za čast i slobodu. Cast i slobodu nizašta!«

Događaji su hitrili. Još se nije stiglo ni rasturiti sve primjerke umnoženog proglasa, kad su radio-stanice i posebna novinska izdanja 25. marta 1941. objavili vijest da je s Njemačkom potpisan pakt.

Ogorčenje je prostrujalo karlovačkim okrugom. Pošte su s gotovo cijelog terena otpremale na vreće pisama s protestima masa upućenim \ladi. A ugled komunista je tih dana silno porasao u masama, jer je Partija davno prije toga upozoravala na neizbježnu izdaju što je sprema režim.

Komunisti u Dugoj Resi su tih dana provjeravali koliko kod njih ima ljudi spremnih da krenu u borbu na eventualni poziv Partije. Nabrojali su ih sto i šezdeset.

A kad je 27. marta oborena vlada i Trojni pakt, u okrugu je nastalo očito oduševljenje. Svaki učesnik na masovnim protestnim sastancima i svaki potpisnik protestnih pisama i rezolucija osjećao je da je i on tome nešto pridonio.

Nova vlada generala Simovića, opet buržoaska, nije pravilno ocijenila snage naroda, nije požurila da ispuni zahtjeve masa.

Pritisak se nastavio i na novu vladu. CK KPJ proklamirao je 30. marta program mjera za obranu zemlje. Komunisti u Karlovcu i selima okruga objašnjavali su masama potrebu obrane zemlje od fašističkih napadača, agitirali za odazivanje pozivu u vojsku i služili primjerom. Mnogi članovi KP bili su mobilizirani, među njima i sekretar Okružnog komiteta.

Partijsko rukovodstvo u Karlovcu, nekoliko članova Okružnog i Mjesnog komiteta KP, koji nisu bili pozvani u vojsku, na letećem sastanku tih zadnjih martovskih dana odlučilo je da se 3. aprila održe u gradu antifašističke demonstracije, ali je nešto zatim izmijenjena odluka i dogovoreno da se demonstracije održe u nedjelju 6. aprila. Trebalo je izdati proglas, pripremiti mase.

Partijska tehnika dala se na posao. U većem tiražu nego ikada umnožavala je proglas s pozivom na borbu protiv fašizma, za obranu zemlje i s podrškom zahtjevima koje je CK KPJ proklamirao.

U jeku tog posla, 3. aprila, policija je prodrla u prostorije Okružne partijske tehnike koja je tada bila smještena u Radovićevu stanu na Rakovcu. Policija je zaplijenila tehnički pribor i tek nešto upravo tiskanih letaka na kojima se još nije osušila štamparska boja. Aktivisti Okružne partijske tehnike Nenad Drakulić, Anđelko Kučišec i Oton Krkvarić pravovremeno su se sklonili i ostali neotkriveni. Do tog dana, pune dvije godine, tehnika je umnožavala letke u vezi s izborima, s pozivima za stvaranje Stranke radnog naroda, letke sa zahtjevima za amnestiju naših boraca u španiji i komunista u jugoslavenskim robi-jašnicama, preštapavala materijale CK KPH, izdavala proglase karlovačkog Okružnog komiteta pisane u vezi sa štrajkovima, policijskim i žandarskim terorom i drugim događajima u okrugu, preštapavala

brošure za izgradnju partijskih kadrova itd. U te dvije godine tehnika je promijenila više skloništa, počevši od onog uz Vejvodinu stolariju, stanova Marijana i Zlate Oršanić i Fanike Štengl u centru grada, radio-nice Oskara Lisca do Radovićeve stana, koga je taj član Partije stavio potpuno na raspolaganje potrebama partijske tehnike. Ni u taj stan policija nije upala zato što bi sumnjala da je u njoj smještena partijska tehnika. Po cijelom predgrađu tražili su konak za mobilizirane ljude, i u taj stan su provalili kad su čuli da se u stanu ipak netko nalazi, ali se ne odaziva njihovom pozivu. Tehničari su pravovremeno umakli, a još prije toga, u toku dana, prenijeli su veće količine tiskanih proglašenja na razna mjesta u gradu od kuda će biti dalje rastureni među građane.

Prvog dana aprilskog rata, 6. aprila 1941, u trenutku kad su hitlerovska 12. i 2. armija uz podršku talijanskih i satelitskih trupa krenule gotovo sa svih granica Jugoslavije na ispunjenje »Pothvata 25«, u satima kad su bombe »luftvafe« udarale po Beogradu, partijci i skojevci u Karlovcu dijelili su simpatizerima i rodoljubima proglas Partije i povjerljivo ih pozivali na zborište poslijepodnevnih demonstracija protiv fašističkog agresora.

U toj općoj atmosferi potištenosti i neizvjesnosti, građanima i vojnicama u prepunim karlovačkim kasarnama jedino su se komunisti obraćali odlučno i sigurno.

Poslijepodne tog nedjeljnog prohladnog ali sunčanog aprilskog dana, demonstranti podižu na svoja ramena govornike — članove Okružnog komiteta KP Rašu Stanisavljevića i Nikolu Kukića. Oko njih zbijena velika grupa članova Partije i Skoja, karlovačkih radnika, namještenika, studenata i srednjoškolaca. A onda, sa zborišta ispred kina »Edison« na karlovačkom šetalištu, zbijena povorka čvrsta koraka krenula je u srce starog dijela grada, uz vojničke kasarne, hiljadu-dvije ljudi, da bi im se na ulicama, privučeni parolama, pridružili još mnogi građani. Ulicama su odjekivale parole: »Bolje rat nego pakt!« »Dolje fašizam!« ... I povorka se probijala gradskim ulicama sve dok kod Magistrata nije na nju nasrnula četa policajaca s bajonetama na puškama.

Tog se dana posljednji put pred veliku i odlučnu borbu manifestirala snaga koju je Partija u tom gradu izgrađivala i uzdigla u dugogodišnjoj ilegalnoj borbi. To je bila prva javna manifestacija u ovom gradu kojom je Partija na čelu masa istupila otkrivena lica, javno predstavljena imenom i zastavom, prva poslije onih aprilskih dana pred dvadeset i jednu godinu kada je KP u upravu grada uvela svoju odborničku većinu i na zgradi Magistrata¹ istakla svoju crvenu proletersku zastavu.

Sedmog aprila 1941, drugog dana aprilskog rata, partijsko i skojevsko rukovodstvo mobilizira omladinu za obranu zemlje, za borbu protiv fašizma. U Vrginmostu istoga dana vodi Rade Bulat delegaciju

¹ Gradska vijećnica

komunista i skojevaca u kotarsko načelstvo sa zahtjevom da im se dade oružje, da ih se mobilizira. Takvih je istupa bilo i drugdje — ali bezuspješnih.

Prostorije karlovačke »Budućnosti« postale su tih dana skojevski regrutni centar. Odmah se javilo tridesetak skojevaca koji su nakon govora Nikole Kukića krenuli u Komandu vojnog okruga jugoslavenske vojske. U toj grupi dobrovoljaca gotovo svi su bili Hrvati. Marširajući gradom pjevali su pjesmu što je toliko puta odjekivala u prostorijama »Budućnosti«, pod ravnanjem dirigenta zbora i još češće spontano:

*»Budi se istok i zapad,
budi se sjever i jug.
Koraci tutnje u napad,
naprijed uz druga je drug . . .«*

Tri dana su objjali pragove kasarni i vojnih ustanova. Tri dana su nudili svoju mladost i svoju borbenost vojsci. Tri dana su se oficiri kojekako izmotavali, ali pušaka ni vojničkih odijela im nisu dali. Hrabri karlovački skojevci su tako kao civili, u pregovorima s oficirima, dočekali pred kasarnom poslijepodne desetog travnja.

Događaji za vrijeme kapitulacije

U rano poslijepodne 10. aprila Karlovčane je trgnuo pisak tvorničkih sirena, koje su u kratkim razmacima nastavile davati svoje otegnute signale. Gotovo istog časa na ulicama su se pojavili policajci i žandari tjerajući građane da se sklone u kuće. Ljudi su se mirno razilazili u uvjerenju da se radi o jednoj od mnogih preventivnih uzbuna zbog nailaska neprijateljskih aviona.

Nekoliko minuta kasnije opustjelim karlovačkim ulicama projurio je dugačak konvoj, koji se ni trenutka nije zaustavljao. Konvoj je u punoj brzini nastavio preko Turnja na Kordun, pa zatim kroz Slunj i Rakovicu prema Bihaću. Policijskim vlastima i žandarmerijskim stanicama duž cijeloga puta bilo je naređeno da raščiste cestu i jurećim automobilima osiguraju nesmetan prolaz. Stidljivo sakriveni iza spuštenih zavjesa luksuznih automobila, nastojeći da nikoga ne susretnu i da ih nitko ne prepozna, ban šubašić, njegov podban, kompletan štab

IV armije kraljevske vojske na čelu s generalom Nedjeljkovićem i razni vodeći funkcionari iz Zagreba panično su bježali ostavljajući za sobom svoj upravni aparat bez ikakvih uputa, a vojsku bez ikakve komande.

Napuštena od svojih komandanata-dezertera, kraljevska vojska od tog trenutka u Hrvatskoj više nije mogla pružiti nikakav solidan i organizirani otpor nadirućim tenkovima i drugim motoriziranim jedinicama XII njemačke armije. Istog poslijepodneva Nijemci su ušli u Zagreb i nastavili prodiranje dalje na jug, prema karlovačkom kraju.

U 17 sati javio se preko Radio-Zagreba glas penzioniranog pukovnika Kvaternika:

»Božja providnost i volja našeg saveznika ... uz veliku požrtvovnost našeg poglavnika dra Ante Pavelića... odredili su da danas pred dan uskrsnuća božjega sina uskrsne i naša nezavisna država Hrvatska . .

Odmah zatim spiker je pročitao izjavu koju je uputio vođa Hrvatske seljačke stranke i potpredsjednik posljednje jugoslavenske kraljevske vlade Vlatko Maček:

»Hrvatski narode! Pukovnik Slavko Kvaternik . . . danas je proglasio slobodnu i nezavisnu hrvatsku državu . . . Pozivam sav hrvatski narod da se novoj vlasti pokori . . . Pozivam sve pristaše Hrvatske seljačke stranke koji su na upravnim položajima ... da iskreno surađuju s novom vladom.«

Malobrojnim organiziranim ustašama to je bio signal da pod zaštitom nadirućih njemačkih bajoneta započnu preuzimati vlast.

Prema iskazu što ga je 1944. godine pred istražiteljem OZNE dao zarobljeni ustaški »veliki župan« Ivan Betlehem, uoči proglašenja Nezavisne Države Hrvatske bilo je u gradu Karlovcu svega 18 organiziranih ustaša koji su položili »zakletvu«, na čelu s njihovim karlovačkim »vođom« dr Antom Nikšićem. U nekim općinama karlovačkog kotara (Duga Resa, šišljavić, Netretić) bilo je još oko desetak organiziranih ustaša, isto toliko moglo ih je biti u Glini; u Ogulinu ih je bilo nešto više, u kotarima Delnice, Vojnić i Vrginmost svega po dvojica-trojica, dok su jaču organizaciju imali jedino u kotaru Slunj, gdje se kasniji logornik Nikšić hvalio, možda pretjerano, da je već prije rata uspio »zakleti« čak 80 ustaša. Ta relativno malobrojna grupa bez ikakvih je poteškoća zaposjedala u cijelom našem okrugu policijska predstojništva, kotarske i općinske uprave, željezničke stanice i kasarne, gdje nakon dezerterskog bijega šubašića i vojnih komandanata i nakon izjave Vlatka Mačeka više nije bilo nikakva otpora.

Već uveče 10. aprila, a osobito sljedećih dana, ustašama su počeli pristupati razni prevrtljivci, ljudi željni privilegija kod nove vlasti i ljudi zavarani raznim obećanjima. Među prvima je to učinio — svega jedan sat nakon proglašenja NDH — dotadašnji komandant garnizona u Karlovcu pukovnik Tomašević, koji je kasnije postao general u Pavelićevu domobranstvu. Tomašević je za sobom poveo i nekoliko oficira, što je grupici karlovačkih ustaša znatno olakšalo da organizira masovno razoružavanje jedinica razbijene jugoslavenske vojske. Sličnu izdajničku ulogu odigrali su i pojedini zapovjednici lokalnih organizacija »Seljačke i građanske zaštite« poluvojničke desno orijentirane organizacije u okviru HSS-a koji su s nekim svojim ljudima odmah požurili da se stave na raspolaganje ustaškim vlastima, očekujući vjerojatno da će time zaslužiti bolje položaje u novoj »državi«. Tako je zapovjednik »Zaštite« u Karlovcu trgovac Zdravko Berković već 10. aprila uveče primljen za člana »Ustaškog stana« (štaba) u Karlovcu, a slično je bilo i s Marijanom Juretićem, zapovjednikom »Zaštite« u Slunju, Mijom Mrauncem u Cetingradu, te funkcionarima »Zaštite« u Glini i Ogulinu. Upravo u tim krajevima (kotari Slunj, Glina i Ogulin) ustaški je pokret organizaciono brzo ojačao što je svakako imalo utjecaja i na kasnije događaje.

Na cestama prema Lici i Bosni, gdje su se zatekli pojedini dijelovi razbijene kraljevske vojske, malobrojne patrole novopečenih ustaša i »zaštitara« bez otpora su razoružavale cijele kolone. Jedna je vojska izgubila rat prije nego što je većina vojnika stigla da se sukobi s neprijateljem.

Za to vrijeme njemačke motorizirane jedinice ušle su 11. aprila prije podne u Karlovac i odmah nastavile put prema Gorskom kotaru, gdje su se istog dana predveče — ne naišavši ni na kakav otpor — susrele s Talijanima koji su polagano nastupali na sjever. U gradovima i selima kojima je prolazila okupatorska vojska stanovništvo je bilo zapanjeno silnim naoružanjem i motorizacijom, kakvu nikad nije vidjelo kod stare jugoslavenske vojske. Mnogi su ljudi bili zbunjeni: neprijatelj se pokazao vojnički jači nego se to ranije mislilo, a nova vlast odmah je nastupila s prijetnjama kakvima se malo tko nadao. Velika većina lokalnih funkcionara bivših građanskih partija HSS-a i SDS-a pasivno se prepustila događajima.

KOMUNISTI SAKRIVAJU ORUŽJE

Jedina organizacija, koja se već od tih prvih dana okupacije spremala za otpor i borbu protiv fašista, bila je Komunistička partija. Uoči aprilskog rata 1941. bilo je na području okruga Karlovac oko 450 članova KP, oko 150 kandidata, oko 500 skojevaca i prilično širok krug aktivnih simpatizera KP. Većina tih ljudi bila je mobilizirana i u času sloma stare Jugoslavije nalazila se razasuta u raznim vojnim jedinicama po cijeloj zemlji. Sekretar Okružnog komiteta Ivo Martinović nalazio se također u vojsci, negdje kraj Sinja u Dalmaciji. Svi su komunisti, doduše, znali za opće partijske direktive o obrani zemlje i otporu fašistima, ali, izgubivši međusobno vezu, oni nisu mogli djelovati kao kompaktna cjelina. Ipak, mnogi pojedinci i neke manje grupe komunista, čak i odsječeni od svoje organizacije, pokazali su se u punom smislu riječi dorašli trenutku. Karakteristične su riječi što ih je već 10. aprila uveče grupi karlovačkih skojevaca uputio Nikola Kukić, pekarski radnik i organizacioni sekretar Okružnog komiteta KPH. Ivo Butković, tadašnji srednjoškolac i član SKOJ-a, ovako opisuje taj razgovor vođen svega dva sata nakon proglašenja NDH i uoči samog ulaska Nijemaca u Karlovac:

»Spuštao se već sumrak kad smo se nas četvorica ili petorica SKOJ-evaca bez dogovora našli na šetalištu nedaleko zgrade današnjeg karlovačkog kazališta. Bili smo uzbuđeni zbog loših vijesti što ih je radio stalno po-

navijao, pa smo naprosto osjećali potrebu da nekog nađemo i porazgovaramo. Kad je naišao Kukić, koji je poznavao cijelu našu grupu, odmah je osjetio našu zabrinutost. Počeo nam je vrlo pribrano i sređeno govoriti o tome, da još nije ništa gotovo, da naš pravi rat tek treba da dođe. Još 1 danas kad se sjetim tog razgovora osjećam poštovanje prema čovjeku, koji je sa svega desetak rečenica već u tom trenutku znao ocrtati sve ono, što se nekoliko mjeseci kasnije zaista dogodilo . . .»

Te iste večeri u Karlovcu se nalazio i Miloš Dejanović, tadašnji član KK Vojnić. Ispričao nam je:

»Bio sam mobiliziran u jedinicu, koja je imala sjedište u karlovačkoj tvornici, »Juta«. Za cijelo vrijeme boravka u vojsci nismo dobili oružje — ono je stajalo zapakovano u magazinu, iako je bio rat. Predveče 10. aprila oficiri su sjeli u auto i odvezli se ne rekavši nam ni riječi. Otišao sam odmah u magazin i razvalio sanduke. Uzeo sam pušku i dosta municije. Neki zaplašeni vojnici pokušavali su me odgovoriti od toga, ali ja sam ipak ponio pušku i uputio se kući na Kordun. Nisam prošao ni pola kilometra kad me zaustavila patrola Mačecove »Zaštite« i zatražila da predam oružje. Usprotivio sam se, tvrdio sam da moram donijeti pušku u svoju komandu i napokon su me pustili s oružjem. Uvidio sam, da neću moći s puškom napustiti grad. Otišao sam zato do komunista Riste Konstantinovića. U njegovoj pekarnici ostavio sam pušku i vojničko odijelo, te se presvukao u civil. Znam da je Risto sklonio i drugog oružja, koje su mu donijeli još neki komunisti. Jedna od Ristinih pekarskih peći bila je pretvorena u pravi mali magazin pušaka, revolvera, bombi »J municije . . .«

Najveći dio komunista iz kotara Slunj bio je tih dana mobiliziran u 44. dopunski puk sa sjedištem u Bihaću. Tamo su Nijemci doprli nekoliko dana kasnije, pa je zato bila i bolja prilika da se sačuva oružje. Mnogi ljudi iz slunjskog kraja donijeli su kućama puške, a jedan se čak vratio s mitraljezom. Oružje je odmah zakopano »da se nađe kad zatreba«. Komunisti su pokretali ili barem poticali tu akciju za sakrivanje oružja, a inicijativu je dao Kotarski komitet za Slunj, koji je sredinom aprila pod rukovodstvom Nikole Kukića održao sastanak posvećen razmatranju nove situacije i akciji za sakrivanje oružja.

Najbolje se tih dana, nesumnjivo, snašla partijska organizacija u Gorskom kotaru. Na tom terenu se nalazio jugoslavenski planinski puk, u kojem su služili mnogi Gorani. Kad je nastalo rasulo jugoslavenske vojske komunisti u planinskom puku utjecali su na svoje prijatelje i znance da ne odlaze kućama bez oružja. Već 11. aprila održan je u Fužinama sastanak partijske ćelije, na kojem se raspravljalo kako da se najbolje sakrije oružje što su ga bivši vojnici planinskog puka donosili iz svojih kasarni. Tada je na nekoliko mjesta u šumama kraj Fužina, Liča i Delnica sakriveno više od 100 pušaka, desetak mitraljeza, mnogo municije i razne vojničke spreme. To je bilo naoružanje s kojim su tri i po mjeseca kasnije goranski partizani krenuli u svoje prve akcije.

Na žalost, u ogulinskom kotaru, gdje su postojale gotovo jednako dobre mogućnosti da se dođe do oružja, komunisti se nisu snašli da dođu do oružja i da ga sakriju. U nekim općinama na Kordunu komunisti također nisu imali uspjeha u akciji za sakrivanje oružja, jer su seljaci popustili pred prijetnjama ustaških vlasti i predali gotovo sve oružje doneseno iz jugoslavenske vojske. Kasnije su upravo u tim općinama bili najjači centri ustanka, a oružje se moralo nabavljati pod mnogo težim okolnostima i uz neprocjenjivo veće žrtve.

*PAVELIČEVI
PREGOVORI U KARLOVCU*

Prvih dana okupacije Karlovac je bio pretvoren u veliki vojni logor, a ceste što vode kroz Kordun i Gorski kotar postale su neobično prometne saobraćajnice okupatorske vojske. Njemačke motorizirane trupe žurile su prema Bosni, pregrupiravale se, a neke se ubrzo i vraćale, dok su talijanske divizije nailazile iz Rijeke prema Ogulinu, Lici i Karlovcu. Njemačka i Italija još nisu bile sklopile sporazum o podjeli jugoslavenskih krajeva i razgraničenju okupacionih zona, pa su se jedinice dviju okupatorskih sila naprosto utrkivale koja će od njih prije zaposjesti neku općinu ili kotar. Nailazile su trupe iz Slovenije, odlazile za Kordun, vraćale se opet natrag na Zumberak, a na karlovačkim šetalištima svako veče zanoćila bi neka druga motorizirana -jedinica sa svojim kamionima i tenkovima. Stari garnizonski grad Karlovac nikad u svojoj povijesti nije vidio toliko mnogo vojske kao tih dana.

U nedjelju 13. aprila napokon je iz Rijeke krenuo i Pavelić. Pratila ga je grupa talijanskih fašističkih oficira, a u automobilu je kraj njega sjedio talijanski general. Iza talijanske pratnje kretalo se nekoliko autobusa s uniformiranim ustašama-emigrantima. Cijeli prizor vrlo je očito pokazivao tko dovodi Pavelića i ustaše na vlast u Hrvatskoj.

U Ogulinu je stari ustaša pop Mikan užurbano pripremao svom 'Poglavniku' svečani doček. Vjerujući da će izgledati dostojanstveniji, pop je za tu priliku stavio na glavu cilindar, što ga je učinilo još smješnijim u očima njegovih sugrađana. Kad se napokon pojavio Pavelić, pop je održao nekakav pozdravni govor; na brzinu skalupljeni pjevački zbor otpjevao je dvije-tri pjesme, a zatim je uzeo riječ sam »poglavnik«. To je bio njegov prvi nastup u Hrvatskoj u ulozi šefa ustaškog pokreta. Mnogi okupljeni ljudi na ogulinskom trgu, među njima i brojni Srbi, radoznalo su očekivali da čuju što im donosi nova 'last, a Pavelić ih nije ostavio u nedoumici; već taj njegov prvi govor u Hrvatskoj sasvim je otvoreno navijestio teror i pokolje stanovništvu, a slugansku pokornost okupatoru. Pavelić je već tog dana, vjerojatno

kao prvi, upotrijebio koljačku parolu »Bjež'te psine preko Drine«, koju je mjesec dana kasnije »doglavnik« Budak u svom govoru u Karlovcu pretvorio u još krvoločniji poklič »Srbe na vrbe«. Ali, dok je s terase na ogulinskom trgu govorio o fašističkoj Italiji, koja ga je godinama hranila i napokon ga dovela na vlast, Pavelić je bio pun poniznih pohvala i sluganskih obećanja o vjernosti.

Iste večeri je sa svojom pratnjom stigao u Karlovac, ali tu nije bilo svečanog dočeka ni velikog zbora s prijetećim govorom. Ustaški šef još je prije polaska iz Italije svakako dao velike obaveze i obećanja fašističkoj talijanskoj vladi; sad ga je u Karlovcu dočekao njemački predstavnik Veessenmayer, koji je precizno želio saznati kakvu će cijenu Pavelić platiti i Nijemcima za dozvolu da ga puste u Zagreb na njegovu toliko željenu »poglavničku« stolicu.

Ovi pregovori trajali su gotovo puna tri dana. Pavelić je za to vrijeme boravio u stanu karlovačkog ustaše dr Ante Nikšića, odakle nije uopće izlazio na ulicu. U stan su neprekidno dolazili i odlazili njemački predstavnici — Veessenmayer s nekim generalima, talijanski generali i predstavnici talijanskog ministarstva vanjskih poslova, a iz Zagreba je stigao »doglavnik« Kvaternik s nekim ustaškim funkcionarima. Praktički, pregovori su se svodili na njemačko-talijanski dogovor o podjeli interesnih sfera i o uvjetima pod kojima će zajednički dozvoliti Paveliću da postane njihov namjesnik u okupiranoj Hrvatskoj i Bosni. Ujedno se pod njemačko-talijanskim tutorstvom cjenkalo i pogađalo o podjeli ministarstava i drugih položaja u ustaškoj vladi. Pavelić je morao pristati na sve uvjete, koji su njegovu državu pretvorili u osakaćenu koloniju posljednjeg reda. Napokon je 16. aprila Pavelić dobio dozvolu da nastavi za Zagreb.

Veliko okupatorsko-ustaško nagađanje u Karlovcu, koje uza sva nastojanja nije moglo ostati potpuna tajna, pružilo je stanovništvu karlovačkog kraja najbolju priliku da odmah na početku spozna kolika je u zbilji Pavelićeva reklamirana »nezavisnost«. Karlovačke ustaše, međutim, čim su na svoje oči vidjele kako se dijeli vrhovna vlast u njihovoj državi, nastavile su prepirku oko podjele položaja u lokalnoj upravi. U Karlovcu su se odmah stvorile dvije fronte — jedna oko prvog »velikog župana« Nikšića, a druga oko novog ustaškog gradonačelnika Židovca i njegova sina. U Slunju su se istodobno otimali za vlast stare ustaše pop Ivan Nikšić i trgovac Gerhard Jelaćanin, u Ogulinu pop Mikan i »veliki župan« Marković, a sve se to prenosilo i u neke općinske centre.

Ta unutrašnja ustaška borba oko podjele vlasti trajala je uglavnom kroz cijeli mjesec april. Za to vrijeme ustaše su bile prezauzete a da bi mogle započeti planiranim progonima svojih političkih protivnika. Jedino su u Glini ustaške vlasti odmah nastupile surovije i organiziranije; tamo se u njihovu službu smjestio stavio — iako Srbin po narodnosti — bivši kotarski načelnik Milić, stari stručnjak monarhističkih vlasti za borbu protiv komunista. On je već 16. aprila dao

pohapsiti neke najistaknutije komuniste, članove Kotarskog komiteta Josu Marjanovića, Miladina Šurbata i nekoliko sekretara ćelija, a odmah zatim još i 150 viđenijih glinskih Srba, uglavnom obrazovanih ljudi, koji su svi otpremljeni u koncentracioni logor kraj Koprivnice i, osim rijetkih izuzetaka, više se nikad nisu vratili.

Istodobno je u Karlovcu uhapšeno dvadesetak uglednijih građana (prof. Radeka, dr Reiner, ing. Goldstein, prof. Sabljčić, B. Priselac, Ivo Vejvoda i drugi), a u ostalim krajevima okruga hapšenja u aprilu još nisu počela. Zauzeta svojim unutrašnjim razmiricama, ustaška vlast u toku cijelog aprila nije još stigla do toga da zatvori prostorije i naredi obustavljanje rada tako istaknutih antifašističkih organizacija kao što su SBOTIČ, omladinsko društvo »Budućnost« i druge. U kotaru Vrginmost puna dva tjedna čak nije postojala nikakva vlast, jer lokalnih ustaša nije bilo, a ustaše iz gradova nisu stigle da pošalju svoje predstavnike. Sve te okolnosti komunisti su u aprilu vrlo dobro iskoristili da ponovno uspostave ratom prekinute veze i pripreme svoju organizaciju za djelovanje u novim, mnogo težim prilikama.

CRVENE ZASTAVE U OKUPIRANOM GRADU

Uspostavljanje prekinutih veza bio je, u stvari, prvi zadatak što su ga komunisti morali obaviti pod okupacijom. Mobilizirani članovi Partije i kandidati vraćali su se jedan po jedan iz svojih razbijenih vojnih jedinica i svaki je tražio vezu sa svojom ćelijom; ćelije su obnavljale veze s kotarskim komitetima, koji su opet tražili kontakt sa OK. Nije to bio sasvim jednostavan zadatak u danima punim neizvjesnosti, kad se nije moglo znati da li je netko već možda pod paskom ustaških agenata i ne upada li čovjek, — tražeći kontakt sa svojim drugovima — u policijsku zasedu.

Relativno je najlakše bilo karlovačkim komunistima, koji su brzo mogli osjetiti da se još uvijek mogu koristiti prostorije SBOTIČ-a i »Budućnosti«, kao i neke od ranijih javki u pekarnici kod Riste Konstantinovića, u stanu obitelji Drakulić, u knjižari »Atheneum« i drugdje. U mnogo veću neizvjesnost upuštali su se ljudi koji su uime svojih organizacija iz općina i kotara po prvi put dolazili u okupirani grad da traže prekinutu vezu sa OK. Milutin Košarić, tada član KK Vojnić, opisuje kako je on u to vrijeme obavio takav zadatak:

». . . Sjetio sam se dobrog druga, člana Okružnog komiteta doktora Pube Drakulića, koji je radio u karlovačkoj bolnici. Najmanje sam sumnjao mogao izazvati ako otiđem k njemu kao bolesnik ... U bolničkoj knjiži

zapisano je da dolazim na rentgenski pregled. Tamna rentgenska komora bila je idealno mjesto za povjerljiv razgovor . . . Tada sam od doktora Pube »Jobio upute da se komunisti moraju spremati na oružanu borbu ...«

U drugoj polovici aprila uspio se iz Dalmacije probiti natrag u Karlovac sekretar OK Ivo Marinković. On je smjesta obnovio raniju stalnu vezu s Centralnim komitetom u Zagrebu i brzo organizirao da se na terenu povežu sve one organizacije koje još uvijek nisu imale kontakt sa OK. Komunisti karlovačkog okruga opet su bili sposobni da djeluju kao dobro organizirana cjelina.

Prva politička akcija komunista izvršena pod okupacijom na gotovo cijelom karlovačkom okrugu bila je prvomajska proslava. Okružni komitet uredio je da se u Karlovcu umnoži u vrlo velikom broju primjeraka prvomajski proglas CK, koji je već nekoliko dana prije 1. maja razaslan u sve kotare. Ranko Mitić, tada sekretar KK Glina, sjeća se kako je jednoga petka pošao u Karlovac i sastao se s Nikolom Kukićem od koga je dobio prvomajske letke. Sam Nikola Kukić odnio je te letke u kotar Slunj. O proslavi 1. maja 1941. u kotaru Vrginmost piše Rade Bulat:

»Već 1. maja okupator i ustaše mogli su osjetiti aktivnost komunista. Leci CK bili su podijeljeni po cesti i putevima Vrginmosta, Bovića, Perne i Pješćanice . . . Na vrbi kod mosta u Starom Selu bila je izvješena drvena zastava . . .«

U Sjeničaku su komunisti, predvođeni braćom Gojkom i Brankom Nikolišem, također podijelili letke i izvjesili zastavu na Rudanjskom brdu, najvidnijoj tački tog kraja. U Ozlju su komunisti iz hrvatskog sela Oštri Vrh postavili crvenu zastavu čak na sam krov žandarmerijske stanice.

U nekim selima prvomajski proglas se i javno čitao. U to vrijeme seljak, osobito srpski, osjećao se napušten, izdan od svojih političara, bespomoćno izručen ustaškim vlastima koje su već počele sipati svoje zloslutne prijetnje. Sad je dobio u ruke proglas u kojem je između ostalog rečeno:

»Na okup! U ovim sudbonosnim danima potrebno je ujediniti sve snage u borbi za opstanak. Vaš opstanak i vaše nacionalne tekovine ugrožene su od vaših vjekovnih neprijatelja. Oni žele da vas zbrišu sa lica zemlje . . . Više nego ikad potrebna je narodna sloga u tim teškim časovima. Ne klonite duhom, istrajte u borbi u koju vas poziva i koju vodi avantgarda radničke klase — Komunističke partije Jugoslavije.«

Ranko Mitić je zabilježio da su se poslije čitanja tog proglasa po srpskim selima čuli komentari: »Ipak netko misli i o nama!«

Proslava 1. maja bila je najpomnije pripremljena i u samom Karlovcu, gradu prepunom okupatorske vojske. U prvom sumraku uoči

tog dana iznenada su s brežuljaka oko Dubovca bljesnuli rojevi šarenih raketa. Ispaljivala ih je grupa komunista koje su vodili Fanika Milašinčić-Štengl i Viktor Koričan. Za to vrijeme skojevci i članovi KP, u grupama po dvojica ili trojica, žurili su da cijeli grad ispišu tadašnjim parolama Partije i da na stanovitim mjestima ostave letke. Neki od njih imali su i posebne zadatke: da na najvidnija mjesta u gradu istaknu crvene zastave. Sve je trebalo obaviti neobično brzo, od prvog sumraka do devet sati, jer poslije devet je bio takozvani »redarstveni sat« — više se nitko nije' smio naći na ulici.

Već unaprijed bio je za tu akciju pripremljen priličan broj papirnatih zastava 1,20x0,70 i nekoliko većih zastava od tkanine. Papirnate zastave izvješene su po krovovima raznih kuća i po nekim ogradama. Iako se na krovu tvornice koža »Podvinec« nalazila talijanska protuavionska baterija, skojevcima s Banije je uspjelo da na dimnjak te tvornice — najviši dimnjak u gradu — postave jednu od tkanenih zastava sa srpom i čekićem. Nikola Ladišić i Janko Paulić izvjesili su zastavu na drvo kraj kina »Edison«. Tadašnji skojevac Janko Žunić izveo je vjerojatno najriskantniji podvig te večeri — postavio je prilično veliku crvenu zastavu na fasadu zgrade Narodne banke u samom centru grada. On sam priča o toj akciji:

»U 5 sati poslije pddne Božo Piškurić mi je predao pažljivo smotanu zastavu. Već dan ranije znao sam svoj zadatak, pa sam pomno proučavao situaciju oko zgrade Narodne banke. Na ravnome krovu banke nalazila se talijanska protuavionska posada. Dolje pred zgradom stalno su šetala dva talijanska stražara. Jedina šansa sastojala se u tome, što je zgrada ugaona, a stražari šeću od jednog do' drugog kraja, pa obilaze i oko ugla. Dugo sam promatrao njihovo kretanje, brojao korake, izračunavao sekunde koje imam na raspolaganju od časa kad stražari zamaknu iza ugla do časa kad se opet vrate . . . Napokon, 15 minuta prije devet, kad je već bilo vrlo malo prolaznika, izabrao sam pogodan trenutak i postavio zastavu među rešetke visokog prizemlja. Uspio sam skočiti na zemlju u času kad su se stražari opet pojavili iza ugla. Nisu ništa posumnjali . . . Odlazeći prema šetalištu još sam vidio kako zastava leprša iznad glava dvojice talijanskih stražara . . .«

Ujutro je među talijanskim karabinjerima i u ustaškoj policiji nastala cijela strka dok su uspjeli pronaći i poskidati sve crvene zastave istaknute po gradu. Za to vrijeme građani i seljaci iz okolice zastajkiivali su pred zidovima i ogradama, na kojima je velikim crvenim slovima pisalo: »Dolje okupator!«, »Dolje ustaška vlast!«, »Živjela Komunistička partija!« Cijeli grad je bio prepun takvih parola.

Za Karlovčane i ljude iz okolice to je bio prvi vrlo glasan signal da još nije »sve gotovo«, da postoji organizacija koja se nije pomirila s okupacijom zemlje, koja je spremna da se bori protiv fašističke vlasti.

OSNIVANJE VOJNOG KOMITETA

Razdoblje o kojem je ovdje riječ komunisti karlovačkog okruga prvi put su imali prilike analizirati i rezimirati na svojoj II okružnoj konferenciji, koja je održana u martu 1942. godine u oslobođenoj Velikoj Kladuši. Ocjenjujući rad okružne partijske organizacije u 1941. godini, Ivo Marinković je tada u svom uvodnom referatu rekao:

»Maj i juni bili su mjeseci pripremanja naših partijskih organizacija za borbu. Formira se Vojni komitet koji ima zadaću da izvrši sve pripreme za oružani ustanak kad za to dođe vrijeme . . .«

Ali maj i juni bili su ujedno mjeseci kad je fašistička vlast počela ispoljavati svoje terorističke osobine: hapšenja antifašista postajala su sve brojnija i učestalija, progoni Srba i Židova sve radikalniji i suroviji. Izvršena su i prva zlodjela najteže vrste — masovni pokolji cijelih sela i naselja. Ustaške vlasti pokušale su ispočetka kamuflirati te pokolje navodnim odvođenjem ljudi na rad u Njemačku, ali istina se postepeno ipak saznavala. Partijska organizacija u okrugu provodila je svoje zadatke oko pripreme oružane borbe pod vrlo teškim uvjetima sve surovijeg terora.

Posljednjih dana aprila drug Tito je u Zagrebu sazvao plenum Centralnog komiteta KPJ, koji je započeo rad uoči 1. maja, pa je zato u historiji i ostao zabilježen pod imenom Majsko savjetovanje. Bilo je to, u stvari, jedno od najznačajnijih savjetovanja koje je CK ikad održao. Tada je formuliran i preciziran kurs Partije na pripremanje oružanog ustanka u zemlji, dana je svestrana ocjena situacije i posebno je naglašena važnost borbe protiv šovinizma.

Na plenumu je odlučeno da se još intenzivnije nastavi s prikupljanjem oružja, da se u gradovima i selima formiraju udarne grupe koje već treba da vježbaju s oružjem, da se prikuplja sanitetski materijal i organiziraju tečajevi za prvu pomoć. Cjelokupnim radom na pripremanju ustanka treba da rukovode vojni komiteti koji se formiraju pri svim partijskim rukovodstvima. Na čelu Vojnog komiteta pri CK KPJ, koji je formiran još 10. aprila u Zagrebu, stajao je sam generalni sekretar Tito.

Zbog otežanih uvjeta za održavanje veza u okupiranoj i umjetnim granicama rascjepkanoj zemlji, CK je tada u neke posebno važne ili osjetljive oblasti uputio pojedine svoje članove i na njih prenio velika ovlaštenja. Za okrug Karlovac — dakle za područje Korduna, Pokuplja, Gorskog kotara i dijela Banije — bio je delegiran Josip Kraš. Od čla nova CK KPJ u to su vrijeme dolazili na teren karlovačkog okruga ponekad i Marko Orešković i Pavle Pap-šiljo, a jednom prilikom i Rade Končar, koji je prema sjećanju Bartola Petrovića i Vece Holjevca, prvi donio direktive s Majskog savjetovanja u Karlovac. Veco Holjevac, baš

tih dana primljen za člana Okružnog komiteta KPH, ovako opisuje dolazak Rade Končara u Karlovac:

»Od Marinkovića sam dobio zadatak da kraj nas, pa nasuprot željezničke stanice dočekam druga, koji će stići iz Zagreba . . . , Kad se vlak počeo zaustavljati jedan je visok crnomanjast čovjek vješto iskočio i nasimjan pošao prema meni. Sa smiješkom je rekao lozinku ... Da izbjegne kontrolu na peronu poveo sam ga niz nasip prema selu Drežnik i zaobilaznim putem u grad . . .«

Veco Holjevac odveo je tada Radu Končara u stan ing. Bartola Petrovića, tadašnjeg člana OK, kod kojeg je održano nekoliko uži sastanaka. Rade Končar upoznao je Ivu Marinkovića i ostale rukovodioce karlovačke organizacije s novim kursom. Nakon toga sazvano je šire savjetovanje Okružnog komiteta, kojem su prisustvovali i neki istaknutiji aktivisti iz kotara.

Savjetovanje je održano u maloj kućici radnika Antona Matka, u Nemčićevoj ulici 10, na samome podnožju brda ispod starog dubovačkog grada. Na savjetovanju je sudjelovao i Josip Kraš. Razmatrano je stanje na okrugu i doneseni su dalekosežni zaključci, koji se sažeto mogu formulirati u tri tačke:

1. U duhu direktiva CK pripremati se za oružani ustanak: održavati vojne vježbe s udarnim grupama, nastaviti još mnogo aktivnije prikupljati naoružanje, formirati ilegalne vojne formacije (grupe, straže) po selima.

2. Suzbijati šovinističku propagandu, onemogućiti okupatora i ustašku vlast da raspiri mržnju između hrvatskog i srpskog stanovništva na okrugu, spriječiti međusobni bratoubilački rat.

3. Boriti se protiv svih mjera ustaške vlasti, osobito protiv vrbovanja u ustašku organizaciju, protiv propagande za odlazak na rad u Njemačku, protiv raseljavanja Srba i naseljavanja nekih hrvatskih obitelji u njihove kuće, protiv organiziranog pokršćavanja srpskog stanovništva.

Pored toga, donesena je i odluka o formiranju Vojnog komiteta pri OK Karlovac, koji na sebe preuzima najdelikatniji zadatak: rukovođenje pripremama za ustanak. To tijelo moralo je biti vrlo operativno, sposobno da se u svako doba sastane i brzo reagira. OK je zato odlučio da Vojni komitet za okrug Karlovac bude sastavljen samo od četiri člana: Josipa Kraša, Ive Marinkovića, Veca Holjevca i ing. Bartola Petrovića.

Ali već u samom početku pripremnog rada za buduću oružanu borbu partijska je organizacija, zajedno s cijelim narodom Korduna, doživjela jedan od onih teških udaraca, kakvih nije bilo mnogo ni u toku cijelog krvavog rata. Na dane od 6. do 9. maja izvršen je prvi masovni pokolj na Kordunu i jedan od prvih zločina takve vrste u cijeloj zemlji. Živote je izgubilo 520 ljudi — sve muškarci od 16 do 60 godina — iz Veljuna

i okolice. Među ubijenima bilo je i 18 članova KP i 2 člana OK KPH Karlovac. I nakon svih ratnih tragedija što smo ih u međuvremenu doživjeli, taj je veljunski pokolj ostao zabilježen kao jedan od najokrutnijih po načinu kako je pripremljen i izveden, a najbolniji po posljedicama što ih je iza sebe ostavio.

PRIPREMA USTAŠKIH ZLOČINA

Još i danas je mnogo toga nepoznato o funkcioniranju ustaškog aparata u masovnim zločinima: uglavnom znamo izvršioce, ali ne znamo kojim su putovima išla naređenja. Ne zna se kako su pojedine akcije bile zamišljene, tko ih je predložio, a tko odobrio. Ipak, što se tiče veljuskog pokolja, postoje sasvim pouzdani znaci da su naređenja dolazila direktno iz ustaškog Ravnateljstva za javni red i sigurnost u Zagrebu, kojim je rukovodio Artukovićev prvi pomoćnik, stari Pavelićev miljenik i najpovjerljiviji suradnik, čovjek koji je od 1934. godine izvršavao tajne Pavelićeve zadatke — Dido Kvaternik.

Korijene veljuskog pokolja treba svakako tražiti u šovinističkoj propagandi predratnih blagajskih ustaša — župnika Blaža Tomljenovića i učitelja Ivana Šajfara. Da bi pridobili seljake siromašnog sela Blagaj za ustaški pokret, oni su im već uoči rata, a osobito poslije proglašenja NDH, obećavali da će ustaška vlast iseliti srpsko stanovništvo iz susjednog sela Veljun, a plodnu veljusknu zemlju predati Blagajcima. Sada je došlo vrijeme kad su blagajske ustaše zaključile da se zadano obećanje može ispuniti. Potkraj aprila oni su se obratili na »Ustaški stožer« u Karlovcu s molbom da im se pomogne u izvršenju njihova obećanja.

Upravo u to vrijeme »stožernik« Marko Ivić, ustaški emigrant i lični Pavelićev pouzdanik, počeo je u Karlovcu formirati svoju jedinicu za specijalne zadatke, takozvanu »pripremnu bojnu«, sastavljenu od najpovjerljivijih ustaša iz karlovačkog okruga. Pripadnici te bojne živjeli su kod svojih kuća i normalno radili na svojim radnim mjestima, a samo po potrebi okupljali bi se, dobivali uniforme i oružje i odlazili na zadatak. Zadaci su obično bili masovna hapšenja, deportacije srpskog stanovništva, akcije »odmazde« i »čišćenja«, pokolji. Jednoj jedinici te prilično malobrojne bojne bilo je povjereno da pomogne blagajskim ustašama u njihovim zahtjevima.

U zapisniku sastavljenom na saslušanju pred organima OZN-e 27. juna 1945. zabilježena je izjava jednog od izvršilaca veljuskog pokolja, pripadnika karlovačke »pripremne bojne« ustaše Milana Bonete, koji je 1941. bio zaposlen u Karlovcu, a rodom je iz sela Furjana nedaleko Slunja:

»Negdje krajem mjeseca travnja održan je u Karlovcu tajni ustaški sastanak na kojem je bilo prisutno 35 povjerljivih ustaša. Među nama bila su i trojica iz sela Blagaja i to: Joso Paunović, Pero Mujić i Gašić kojem ne znam ime. Sastanak je i ovaj put vodio Karlović Zdravko . . . Na spomenutom sastanku Joso Paunović iz Blagaja predložio je svoj plan ... : da prisutne ustaše jedne noći otidu u selo Blagaj i tajnim načinom da likvidiraju hrvatsku obitelj Jose Mraunca . . . Ubistvo obitelji Mraunac smatralo bi se za zločin koji su navodno izvršili Srbi iz Veljuna i okolice, čime bi se dobio povod za javno hapšenje svih muškaraca iz Veljuna . . . Mraunca treba i inače likvidirati, jer se on '/iše osjeća kao Jugoslaven nego Hrvat, ne simpatije ustaški pokret i naveliko konkurrira ostalim Hrvatima mlinarima istog sela . . . Na kraju se zaključilo da se naveče 4. — 5. maja pod vodstvom Karlović Zdravka i Paunović Jose otide u Blagaj i da se ubije obitelj Mraunac. Utvrđenog dana nas 35 ustaša prebačeno je u selo Blagaj. Osmam ustaša među kojima i trojica Blagajaca u^o je u kuću Josinu, a ostale ustaše bile su na osiguranju oko kuće. Joso Mraunac i njegova obitelj zatečeni su u kući na spavanju. Bez razmišljanja zaklan je Joso, njegova žena i troje djece. Iste noći vratili smo se u Karlovac, a 6. maja ustaše su uhapsile sve ljude iz Veljuna i okolice. Zatim je formirana jedna ustaška komisija koja je došla na Veljun da na licu mjesta utvrdi pojedinosti o ubistvu obitelji Mraunac. Noću 6/7 maja mi iste ustaše došli smo na Veljun i u zajednici s komisijom koja je radila na terenu zaključili smo da se izvrši tajna likvidacija svih uhapšenih ljudi, jer se istragom nije moglo utvrditi tko je izvršio ubistvo obitelji Mraunac . . . Tri do četiri sata nakon našeg zaključka o likvidaciji svi uhapšeni su postrojani, povezani i počelo ih se odvoziti iz Veljuna u blagajsku školu, od kuda su vođeni dalje na ubijanje. Nakon završene likvidacije ustaše iz Karlovca su se ponovno skupile i potom se vratile u Karlovac. Cijelom akcijom oko likvidacije ljudi rukovodio je ustaški oficir Šarić kojem imena ne znam . . .«

Priznanje izvršioca zločina Milana Bonete jezivo je, ali ono ipak ne daje potpunu sliku. Masovno hapšenje muškaraca iz Veljuna i okolice izvršile su lokalne ustaše iz Blagaja, ali odmah zatim u Veljunu se pojavljuje specijalni izaslanik iz Zagreba ustaški natporučnik Ivan Šarić, kojega i Boneta spominje u svom iskazu kao »rukovodioca likvidacije«.

Ivan Šarić — kao i većina rukovodilaca i podstrekača prvih pokolja u Hrvatskoj — bio je ustaški emigrant. U maju 1941. bio je na dužnosti u ustaškom Ravnateljstvu za javni red i sigurnost. Iz Zagreba je došao sa specijalnim naređenjima od svog šefa Dide Kvaternika, što se može zaključiti po tome što je iz Slunja nekoliko puta telefonski razgovarao direktno s Kvaternikom. Sudeći prema tadašnjim zapisima slunjskog ustaškog logornika popa Ivana Nikšića, lokalni ustaški funkcionari nisu bili za likvidaciju uhapšenih Veljunaca. Većina je navodno bila za odvođenje na prisilni rad ili za deportiranje u Srbiju. Šarić je, međutim, bio nepopustljiv u svojim zahtjevima da se izvrši pokolj.

Prijepodne 7. maja veljunski muškarci čamili su pod stražom **ustaša** iz Blagaja i iz »pripremne bojne« zbijeni u pretijesne podrumne, **štale** i druge prostorije žandarmerijske stanice i u dvije učionice osnovne škole. Prethodnog dana ustaše nisu uspjele obići sve raštrkane zaseoke veljunskog kraja, pa su dovođenje ljudi nastavili i 7. maja. Ukupno se tu našlo oko 600 uhapšenika. Milić Stojić, jedan iz male grupe preživjelih, ovako opisuje maltretiranja kojima su ljudi bili izvrgnuti:

»Bili smo pritješnjen: u malim prostorijama, a kad se moralo leći ležali smo jedan na drugome. Svaki čas zaletila bi se dvojica-trojica ustaša da nas izvirgavaju najgorim poniženjima ili sadistički muče. Zapovijedali su da legnemo, a oni su gazili po nama. Mlatili su kundacima uz najvulgarnije kletve. Pojedince su izvlačili iz sobe, pa ih premlaćivali. Bilo je prebijenih ruku, odbijenih bubrega, krvavih glava . . .«

Za to vrijeme sudbina uhapšenih Veljunaca rješavala se na jednom sastanku u Slunju. U času kad je sastanak završen slučajno je naišao općinski bilježnik iz Rakovice Franjo Rajković i vidio slijedeće:

»Idući prema parku u Kotarsku oblast . . . naiđem pred samom, zgradom na luksusni auto, u kojem svira radio, a na štitnom staklu stoji natpis 'Ravnateljstvo za javni red i sigurnost Zagreb'. Tu jedan uniformirani ustaša, za kojeg sam kasnije saznao da je sin bivšeg bilježnika Franje Šarića iz Gospića, nešto tumači grupici ljudi, pa sam onako u prolazu čuo riječi: 'Ja znam da njih ima i poštenih ljudi, ali najbolje što takvima možeš učiniti jeste, da mu kuglom prosviraš mali mozak'. Mislio je pri tome na Srbe.« (Očito je smisao Sarićeve izjave: poštenom Srbinu možeš učiniti samo tu uslugu da ga ne kolješ, već ubijaš metkom. Op. p.)

Citirana Šarićeva izjava također ukazuje na to da je među lokalnim funkcionarima bilo nekih protivljenja pokolju. Ali Šarić je imao svoja naređenja iz Zagreba. On je sazvaio sastanak na Veljunu, što ga spominje i Boneta u svom iskazu. Tu su bile prisutne neke ustaše iz Blagaja* ustaše iz »pripremne bojne« i nekoliko ustaša-emigranata iz Pavelićeve tjelesne straže koje je šarić specijalno za taj pothvat doveo iz Zagreba. Na tom sastanku više se nitko nije protivio šarićevu planu.

Iste večeri kamioni su počeli odvoziti ljude iz Veljuna prema Blagaju. Odvođenje je trajalo tu noć, slijedeći dan i slijedeću noć. Kada su veljunske žene ujutro donijele hranu za uhapšene bilo im je rečeno da ih otpremaju na prisilan rad u Njemačku. Žene su povjerovala i živjele su u tom uvjerenju još puna tri mjeseca.

Ustaški povratnik Ivan šarić vješto je kamuflirao svoj krvavi posao. Nitko iz Veljuna i okolnih sela nije ni slutio što se u toku dvije noći zbivalo na udaljenosti od svega 5 kilometara u dvije jame iza blagajske

škole. 520 veljunskih Srba ubijeno je bez ijednog ispaljenog metka. Njihovi leševi posipani su živim vapnom i zasuti zemljom, koja je prije zore bila izorana. Narod je saznao za zločin tek 5. augusta kada su prvi partizani toga kraja uhvatili ustaškog povjerenika Ivana Šajfara, koji je priznao što se dogodilo s nestalim veljunskim muškarcima.

Od 600 uhapšenih Veljunčana na stratište nije bilo odvedeno oko 80. Njih su Šarić i Šajfar također namjeravali ubiti, ali u tome ih je spriječio štab talijanske okupacione vojske u Slunju, koji je u cijelom događaju odigrao vrlo dvoličnu ulogu.

Tih dana bilo je u Slunju, Rakovici i Drežniku uhapšeno četrdesetak uglednijih Srba, koji su također trebali biti ubijeni i bili su već povedeni prema Blagaju. Međutim, njihovi rođaci intervenirali su kod talijanske komande, koja se zauzela za neke pojedince i tako saznala kamo su ih namjeravali odvesti i što se zbiva u Blagaju. Talijanski zapovjednici u Slunju ipak su šutke čekali dok je Šarić sa svojim ljudima dvije noći ubijao u Blagaju. Kao okupaciona sila imali su pravo da naređuju lokalnim ustaškim jedinicama, ali su to pravo iskoristili tek treći dan, kada je krvavi posao bio gotovo do kraja obavljen. Tada su se pojavili kao dvolični »zaštitnici« srpskog stanovništva. Preostalih 80 ljudi bilo je pušteno, a Ivan Šarić je sa svojim ustašama iz Zagreba i Karlovca napustio Veljun. Veliko slikovito selo na pitomim brežuljcima u srcu Korduna ostalo je bez svojih muškaraca. Rana, koja do danas nije zacijelila.

*SVJEDOČANSTVO
NIKICE SAMARDŽIJE*

Veljunska tragedija uznemirila je cijeli Kordun, ali posebno težak udarac zadala je partijskoj organizaciji karlovačkog okruga. U Veljunu i susjednim selima već je prije rata djelovala najjača partijska ćelija na Kordunu. Tu je živio i član plenuma OK Radoš Vujičić. Organizacija je imala vrlo jak utjecaj među seljacima. Preko veljunske ćelije, smještene u samom središtu Korduna, išle su i mnoge veze od OK u Karlovcu do partijskih organizacija na terenu. Ćelija je sad izginula do posljednjeg člana, zajedno s Radošem Vujičićem. Sve partijske veze kroz Veljun bile su prekinute. Posebno je još bio nesretan stjecaj okolnosti da je u veljunskom pokolju poginuo i organizacioni sekretar OK KPH Nikola Kukić, koji inače nije živio na Veljunu.

Kukić je u stvari bio prvi partijski funkcionar koji je iz Karlovca krenuo na Kordun s novim direktivama o pripremanju oružane borbe. Uveče 5. maja on je u Tušiloviću održao sastanak s partijskom ćelijom tog sela i sekretarima ćelija iz susjednih sela. Još iste noći on je htio

razgovarati s komunistima u Veljunu da bi dan kasnije nastavio put za kotar Slunj. Iz slunjskog kotara trebao je produžiti za Liku, kamo je bio delegiran da zajedno s Markom Oreškovićem prenese nove direktive CK. Drugovi u Tušiloviću upozoravali su ga da se na Veljunu nešto sprema što su zaključivali po neuobičajenoj živosti ustaša u onome kraju. Nikola Kukić se nije obazirao na upozorenje, jer nitko tada nije mogao pretpostaviti da se planira zločin takvih razmjera. Otišao je iste noći na Veljun, a ujutro 6. maja bio je uhapšen zajedno sa svim muškarcima koji su se tog jutra zatekli u veljunskim domovima.

Gubitak Nikole Kukića najteže je osjetila partijska organizacija kotara Slunj. Pored svoje dužnosti u OK, on je bio i sekretar KK Slunj, gdje je dotad lično objedinjavao i povezivao rad svih ćelija, donosio direktive iz Karlovca i bio glavni inicijator i motorna snaga svih aktivnosti. Poslije Kukićeva nestanka sam sekretar OK Ivo Marinković u nekoliko je navrata obilazio taj dio Korduna i pokušao uspostaviti stare Kukićeve veze, ali to mu je samo djelomično uspijevalo. Partijska organizacija slunjskog kotara ostala je neko vrijeme rascjepkana i tek je uoči ustanka opet počela kompaktnije djelovati.

Ali još se u Karlovcu i većem dijelu okruga nije ni saznalo za veljunsku tragediju a već je stanovništvo zajedno s partijskom organizacijom doživjelo drugi težak udarac. U Glinu je 8. maja stigao Ivo Marinković. Otišao je u stan Nade Drakulić i odande se povezao s nekim članovima Kotarskog komiteta. U dogovoru sa sekretarom KK zakazao je za 10. maja uveče sastanak sa sekretarima ćelija i najaktivnijim komunistima kotara Glina. Sastanak je održan u kući Ranka Mitića u Donjem Selištu. Bilo je prisutno 22 člana KP iz svih krajeva glinskog kotara. Ivo Marinković prenio je tada glinskim komunistima direktive o pripremanju oružane borbe, o prikupljanju oružja, formiranju ilegalnih četa i seoskih straža i o stavu prema pojedinim mjerama ustaških vlasti.

Za vrijeme dok su u Selištu komunisti donosili zaključke o svojoj budućoj aktivnosti u glinskom kotaru, u samome mjestu Glini ustaše su iste noći sistematski hapsile sve Srbe muškarce u dobi od 16 do 60 godina. Bilo je uhapšeno i nekoliko članova Partije. Ljudi su bili smješteni u glinski zatvor, gdje su ih u pretrpanim prostorijama tukli i maltretirali dva dana. Drugog dana došla je u Glinu grupa ustaša-emigranata. Nije poznato da li su to bili oni isti s Veljuna i da li je s njima bio Ivan Šarić, ali sve što se dalje zbivalo sasvim podsjeća na veljunski Šarićev sistem. Naredbodavac i planer svakako je bio isti.

Uveče 12. maja ustaše-emigranti održali su sastanak s grupom najistaknutijih domaćih ustaša, koje je predvodio ozloglašeni Vidaković. Donesen je zaključak da se uhapšeni glinski Srbi pobiju i pobačaju u jamu nedaleko Gline. Zatim su pred zatvor stigli kamioni: izmrcvarene ljude ustaše su povezale i potrpale na kamionske platforme. Svima je bilo rečeno da odlaze na rad u Njemačku.

Vozili su ih oko 5 kilometara, a zatim iskrkali. Tu ih je dočekaao jeziv prizor: svuda naokolo jake ustaške straže s isukanim bodežima, a između straža zavezani ljudi kreću prema jami. Tamo nad jamom grupa ustaša ubija nožem, bez metaka.

Ali ovaj pokolj kraj sela Prekope nije nijednoga dana ostao nepoznat okolnom pučanstvu- Šarićev sistem nije funkcionirao tako besprijeekorno kao u Blagaju. Već za vrijeme vožnje u kamionu Glinjanin Nikica Samardžija uspio je izvući ruke iz vezova. Kad je vidio da ga ustaše vode pravo na stratište, bacio se na najbližeg stražara, oborio ga i pod zaštitom mraka skočio u obližnju rječicu Glinu. Dugo je ronio i zavaravao trag skinuvši kaput po kojem su ustaše pucale s obale. On sam sakrio se pod neko grmlje. Kad su ustaše već bile sigurne da je bjegunac ubijen, Nikica Samardžija izvukao se iz skrovišta i pobjegao u selo kod najbližih znanaca. Na bijegu je bio ranjen u nogu, ali ostao je živ. Smjesta je ispričao što se one strašne noći dogodilo u Prekopi. Slao je poruke svim znancima da ne vjeruju ustašama, da ih ne čekaju kod kuće. Po cijelom glinskom kraju, a uskoro i u cijelom okrugu saznala se istina o sudbini oko 500 glinskih Srba.

NEGODOVANJE HRVATSKOG STANOVNIŠTVA

Centralni komitet KPJ opisao je 15. aprila 1941. u svom proglasu Pavelićevu državu kao tvorevinu u kojoj se »preko radija i štampe neprekidno viče o pokolju i strijeljanju, o prijekim sudovima itd. Grozi se smrću za svaku sitnicu ... «

Samo mjesec dana kasnije u karlovačkom okrugu već je bilo dovoljno dokaza da takve ocjene nisu bile nimalo pretjerane. Naprotiv, toliku okrutnost ustaškog terora nitko nije mogao unaprijed predvidjeti.

Početkom mjeseca maja ustaše su i u Karlovcu izvršile prvo ubistvo: u rečičkoj šumi, odmah kraj ceste, nađen je mrtav, prorešetan od revolverskih hitaca, ugledan karlovački advokat Milan Vujičić. Vijest se odmah proširila po Karlovcu. U gradu se znalo da je dan ranije po ličnom Nikšićevu naređenju Vujičić krenuo za Zagreb u pratnji trojice ustaških omladinaca — Šantića, Augustinovića i Gombača. Bilo je dakle sasvim jasno tko je izvršio zločin i tko iza njega stoji. Više nije bilo nikakve sumnje o osobinama lokalnih ustaških upravljača u Karlovcu.

U to vrijeme, sredinom maja, počeo se jače osjećati teror i u ogulinskom kotaru. Prvi udarac bio je usmjeren prema Drežnici, gdje su se ustaše poslužile providnim trikom: smišljeno je ubačena krilatica da su u Zagreb već stigli Englezi, pa očekuju od naroda da ih svečano pozdravi i dočeka! Partijska organizacija, koja je u općini Drežnica

bila prilično jaka (24 člana i 35 kandidata), smjesta je upozorila narod da ne vje'ruje tim vijestima i da se sklanja iz kuća čim čuje da dolaze ustaše ili žandari. I zaista, dan ili dva kasnije, uveče, naišle su ustaše s kamionima iz Ogulina. Uspjelo im je uhvatiti samo nekoliko ljudi, uglavnom staraca i malodobnih dječaka, koje su smjesta ubili, a njihove leševe ostavili u jarku pokraj ceste.

Na Kordunu je za to vrijeme nastupilo stanovito zatišje. Poslije Veljuna i Gline neko vrijeme nije bilo masovnog ubijanja, sve do potkraj mjeseca jula. Zabilježeni su samo prilično brojni slučajevi pojedinačnih hapšenja i odvođenja, što je bilo uglavnom usmjereno na obrazovanije ili uglednije Srbe — učitelje, svećenike, funkcionare bivših organizacija, ali i na slobodoumnije seljake. Tako je, na primjer, u razdoblju maj—juni u selu Zbjeg uhapšeno sedam seljaka i to sve takvi koji su se prije rata isticali kao bundžije i predvodnici nekih akcija. Za njihovu se sudbinu kasnije nije ništa saznalo. Jedino masovno hapšenje u tom razdoblju desilo se u općinama Rakovica i Drežnik, gdje su žandari i lokalne ustaše pohvatali blizu 100 Srba i predali ih talijanskim okupacionim vlastima. Talijani ovaj put nisu igrali ulogu »zaštitnika« srpskog stanovništva, već su sve uhapšene otpremili u svoje koncentracione logore. Istovremeno, talijanska okupaciona uprava provela je i svoja prva hapšenja u Gorskom kotaru, odakle su pojedini uhapšeni ljudi također otpremani u talijanske zatvore i logore.

Ali, dok se u selima malo odahnulo nakon prvih grubih nasrta nove vlasti, u gradovima su prilike postajale sve teže. U maju su počeli sistematski progoni i hapšenja Zidova. U Karlovcu je za građane srpske narodnosti uveden prisilni rad, počele su i prisilne deportacije za Srbiju. Sve su češća hapšenja pojedinih građana hrvatske narodnosti, koji su zbog bilo čega smatrani političkim protivnicima ustaške vlasti. Uhapšeni su i neki istaknutiji komunisti. (U Karlovcu je ponovno uhapšen Ivo Vejevoda, pa Branko Priselac i drugi.) Mnogi članovi Partije po gradovima i selima, koji su se ranije više eksponirali u svom političkom radu, morali su se sakrivati i sasvim prijeći u ilegalnost.

Hrvatsko stanovništvo gradova i većine sela s negodovanjem je dočekalo terorističke mjere ustaških vlasti. To najbolje ilustrira podatak što ga je na saslušanju pred organima OZN-e dao zarobljeni ustaški > veliki župan« Ivan Betlehem:

»Dr Nikšić organizira skupštinu HSS-a, na kojoj HSS (osim nekih iznimaka) kompletno ulazi u ustaški pokret . . . Iza te skupštine ustaški je pokret u Karlovcu i najbližoj okolini dosegao broj od 2860 članova . . . To (o zvjerstvima) brzo se saznalo, članstvo je pomalo počelo napuštati redove pokreta, jer se stidilo biti 'ustašom'. . . Broj članova pada na ciglih 120 ljudi . . .«

Tada je započeo razdor i u samom »Ustaškom stanu« u Karlovcu. Jedna grupa starih predratnih ustaša slagala se, doduše, sa šovinističkom protusrpskom politikom, ali nikad nije pomišljala da će se ta poli-

tika provoditi pokoljima. Neki od tih ljudi istupili su vrlo brzo iz ustaškog pokreta, dok su se ostali još prilično dugo pokušavali zavaravati da su zvjerstva provodili samo pojedinci na svoju ruku i da će se time prestati. Takvi umjereniji ljudi ostali su, naravno, u ustaškom vodstvu u manjini.

Joža Benić se sjeća da su u to vrijeme u mnogim hrvatskim selima karlovačkog kotara (Novaki kraj Duge Rese, Vukova Gorica, Prilišće i druga) komunisti sasvim javno govorili protiv ustaških vlasti, bez opasnosti da će ih netko iz sela prijaviti. Javno su protiv ustaša istupali i pojedini nekomunisti koji su bili revoltirani postupcima vlasti. Kotarski načelnik u Vrginmostu Čidić čak je naređivao hapšenje ustaša koje su pljačkale i terorizirale srpsko stanovništvo. Čidić je zato ubrzo bio smijenjen od viših vlasti. Upravnik električne centrale u Topuskom Nikola Darović išao je, doduše, na ustaške sastanke, ali samo zato da bi mogao javljati pojedinim Srbima što im se sprema. Nekoliko ih je tako i spasio. Poznat je i slučaj katoličkog svećenika štimca u Drežniku koji je već od maja 1941. u svojim propovijedima otvoreno pozivao katolike u drežničkoj župi da ne surađuju s ustašama i da pomognu srpskom stanovništvu. Bilježnik Rajković zapisao je Štimčeve riječi: »Bog vidi sve, nemojmo na njegov sud izaći okrvavljeni i pomozimo braći u nevolji!«

Nasuprot okorjelih ustaša u svećeničkoj mantiji (Mikana u Ogulinu, Tomljenovića u Blagaju i Nikšića u Slunju), mogao bi se navesti priličan broj katoličkih svećenika koji su sa svojih propovjedaonica protestirali protiv ustaških zvjerstava: Badrov u šišljaviću, Kvasinc u Lasinji, a u Skakavcu šimenko, koji je kasnije postao tajni suradnik NOB-a.

Govoreći općenito, ustaška vlast našla je na području karlovačkog okruga svoje jače oslonce samo u Glini i nekim obližnjim selima, u Ogulinu, u manjem broju sela kotara Karlovac i u prilično velikim dijelovima kotara Slunj. (Tu treba napomenuti da su i u mnogim hrvatskim selima slunjskog kotara, osobito u Cvitoviću, Donjoj Glini i drugima gdje je bilo članova KP, seljaci odbijali da stupe u ustašku organizaciju.) U ostalim krajevima okruga, što znači na četiri petine teritorija, ustaški pokret nije nigdje pustio jače korijene niti je postao brojčano jak. U čisto hrvatskom kraju oko Kupe, u Pokuplju, ustaška organizacija nije čak ni stvorena. U Gorskom kotaru ona također nije našla nikakvog oslonca, kao ni u krajevima oko Vukove Gorice i Bosiljeva. Muslimansko stanovništvo okruga, u Velikoj Kladuši i oko nje, držalo se u to vrijeme, a i kasnije, prema ustaškoj vlasti sasvim pasivno.

Srpsko stanovništvo okruga živjelo je istovremeno u razumljivom strahu pred vlastima i s nepovjerenjem je dočekivalo svaku novu mjeru. U selima bližim ustaškim uporištima mnogi muškarci više nisu spavali kod svojih kuća kako ih ustaše ne bi na prepad ulovile. Zabilježeno je i nekoliko slučajeva da su srpska sela namjeravala organizirati otpor u slučaju da ustaše dođu hapsiti ili ubijati. Nakon odvođenja muška-

raca s Veljuna, u susjednom Poloju ljudi su nekoliko noći s lovačkim puškama, roguljama i sjekirama izlazili na brdašca oko sela spremni da se suprotstave ustašama. Nakon pokolja u Prekopi oko 400 nenaoružanih ljudi u selu Balinac također se spremalo na otpor ako ustaše naiđu iz Gline. U kraju oko Primišlja formirala se već i grupa naoružanih ljudi, njih petnaestak, na čelu sa članovima KP, koji doduše još nisu ulazili ni u kakve okršaje, ali su bili spremni da se oružjem suprotstave svakom pokušaju hapšenja.

Partijske organizacije, po uputi Okružnog komiteta, savjetuju tada srpskim seljacima da ne odlaze na sajmove u grad i da izbjegavaju svaki kontakt s vlastima. Vojni komitet daje direktivu da se u ugroženim selima formiraju seoske straže, što je provedeno gotovo na cijelom terenu okruga. Njihov zadatak bio je da alarmiraju cijelo selo čim opaze približavanje ustaša ili žandara. Seljacima je bilo savjetovano da bježe u šume, da se sakrivaju, da se odupiru hapšenjima. Za oružani istup protiv vlasti još nije bio pravi trenutak. Borbu je trebalo pripremiti, a pripreme su bile u toku. Obavljale su se sve intenzivnije, iako još ni sami članovi Vojnog komiteta nisu mogli slutiti da će očekivani trenutak tako skoro nastupiti.

BORBA ZA ORUŽJE

U drugoj polovici mjeseca maja Josip Kraš se stalno nastanio u Karlovcu u kući Antona Matka, gdje je ponekad zajedno s Marinkovićem saživao Gradski komitet ili pojedine članove OK; Vojni komitet je svoje sastanke najčešće održavao u stanu kod ing. Petrovića, u kući neposredno pokraj »Ustaškog doma«. Ta dva stana — Matkov i Petrovićev — postali su glavni centri iz kojih se rukovalo pripremama, a kasnije i podizanjem ustanka na cijelom okrugu.

Drugovi koji se danas sjećaju Kraša opisuju ga kao neobično energičnog, impulzivnog, temperamentnog čovjeka koji je u partijsku organizaciju okruga unio svoju neumornu dinamiku. Kraš je u Karlovcu živio ilegalno, ali se bez straha i ponekad neoprezno kretao po cijelom gradu, održavajući sastanke u parku na Korani, u polju iza koranskog mosta, na Rakovcu, Baniji i na Dubovcu. često je odlazio i na Kordun, putovao je u Zagreb na sastanke s ostalim članovima CK, bio je uvijek zaposlen i vječno u pokretu. Njegove osobine izvrsno su se nadopunjavale s Marinkovićevima, koji je po mnogo čemu bio sasvim suprotan temperament: tih, sistematičan, vrlo taktičan i obziran, konspirativan. Samo dva svojstva bila su obojici zajednička: upornost u radu i besprimjerna hrabrost. Ta dva čovjeka surađivala su vrlo skladno. Pod njihovim zajedničkim rukovodstvom djelovali su Okružni komitet, Vojni komitet.

nešto kasnije Okružno operativno rukovodstvo i prvi partizanski štabovi na Kordunu, Baniji i u Gorskom kotaru.

Među prvim zadacima Vojnog komiteta u samome Karlovcu bilo je obnavljanje rada udarnih grupa. Već u februaru 1941, kada se očekivao napad Njemačke na Jugoslaviju, Ivo Marinković zadužio je člana Gradskog komiteta Viktora Koričana da među karlovačkim partijcima i skojevcima formira nekoliko udarnih grupa, koje će biti spremne da stupe u akciju za obranu zemlje ako to bude trebalo. U maju njihov je rad bio obnovljen, ali sada s drugim ciljem: pripreme za diverzije i ustanak. Veco Holjevac, koji je u Vojnom komitetu bio zadužen za rad tih udarnih grupa, ocjenjuje da ih je u Karlovcu bilo osam ili devet sa oko pedesetak članova, od kojih je većina bila naoružana revolverima i bombama. U maju i junu najčešći sadržaj rada tih grupa još je uvijek bilo uvježbavanje s oružjem. Udarne grupe skojevaca s Banije vježbale su u polju na ušću Korane u Kupu pod vodstvom Rafka Tabora. Udarne grupe sastavljene od komunista učlanjenih u SBOTIČ odlazila je na vježbe u šumu Kozjaču. Član te grupe Matija Wohalsky sjeća se njihovih vježbi:

»Išlo se svake nedjelje pod formom izleta. Najčešće smo bili šestorica ili sedmorica. Najprije je bilo samo dva revolvera i jedna bomba, kasnije smo nabavili i više oružja . . . Ovi takozvani izleti održavali su se redovito svake nedjelje sve do mjeseca jula, kad su počele prave akcije . . .«

Istovremeno je Vojni komitet počeo uspostavljati veze sa simpatizerima i komunistima mobiliziranim u tadašnje domobranske jedinice. Bili su formirani kasarnski vojni komiteti, koji su se održali sve do 1943. godine i kroz to vrijeme obavili razne vrlo korisne poslove. Većinu tih ljudi okupio je u mjesecu maju i junu Veco Holjevac, a sastanke je s njima održavao i Josip Kraš. Jedan od tih sastanaka, vjerojatno najplodniji, bio je održan u polju kraj Korane ispod drvenog koranskog mosta. Bilo je prisutno sedam ili osam domobrana — vojnika, podoficira i oficira. Kao rezultat tog sastanka, jednog su jutra domobrani u većini karlovačkih kasarni kraj svog uzglavlja našli letke s protufašističkim sadržajem. U najvećoj karlovačkoj kasarni zatim je organiziran masovni protestni istup domobrana zbog loše hrane. Također je uređeno da se u stražarsku jedinicu kod vojnog skladišta u Jamadolu ubace dva simpatizera KP, koji će u određenom momentu pomoći da se dođe do oružja iz tog skladišta.

Za to vrijeme, već od početka mjeseca maja, Ivo Marinković je stalno obilazio partijske organizacije na terenu cijelog okruga. Pojavljivao se u Glini, Tušiloviću, Vojniću, Veljunu, Slunju, Drežnici, po Gorskom kotaru, u svim kotarskim i gotovo u svakom općinskom centru okruga. U Gorski kotar je putovao s lažnom legitimacijom trgovca drvom, po Kordunu s drugim legitimacijama, nekad i preodjeven. U džepu je uvijek nosio neki glomazni stari pištolj. Vraćao bi se u Karlovac na kraće vrijeme i opet odlazio na teren. Zabilježeni su širi sastanci

što ih je sa članovima KP i simpatizerima održavao u Tušiloviću, Kupljenskom, Šljivnjaku, Skradu, Cvitoviću, u Ogulinu i mnogim drugim mjestima i selima. Učinio je maksimum što je u tim vrlo teškim uvjetima okupacije mogao učiniti jedan čovjek da održi kontinuitet partijskog rada na okrugu.

Josip Kraš je nekoliko puta odlazio u kotar Vrginmost. Tamo je u drugoj polovici maja i u mjesecu junu održan kratki partijski tečaj za sekretare ćelija. Polaznici — njih šestorica — sastajali su se jednom tjedno, obično nedjeljom, na livadama nedaleko Vrginmosta, u neposrednoj blizini vodenice Jovac. Tečaj je vodio Rade Bulat, koji je u to vrijeme uspio formirati i novi Kotarski komitet KPH za Vrginmost. (Dotad su komunisti Vrginmosta bili povezani sa KK Glina, što se u promijenjenim prilikama pokazalo nepraktično.)

Ivi Marinkoviću više puta je u njegovu poslu obilaženja okruga pomogao i član CK Marko Orešković. On je u to vrijeme već bio delegiran za Liku, aii je na prolazu iz Zagreba ili za Zagreb ponekad navraćao kod svojih rođaka u Karlovac i Vojnić i svaki put održavao sastanke s komunistima. Jednom je obišao i Gorski kotar.

U Vojniću je Marko Orešković jednom prilikom zajedno s tamošnjom partijskom organizacijom zamislio i dogovorio vrlo privlačnu akciju, koja na žalost nije bila provedena. U zgradi općine nalazilo se tada oko 70 pušaka pokupljenih po selima od ljudi koji su se uplašili prijetnji i predali oružje. Te je puške čuvao samo jedan stražar. Bilo je sve detaljno isplanirano kako da se te puške otmu iz općine i sakriju na sigurno mjesto u Petrovu goru. Nakon tog dogovora neki komunisti iz Vojnića suviše su dugo oklijevali, kolebali se, dok napokon puške nisu bile otpremljene u Karlovac.

Akcija za prikupljanje oružja bila je u to vrijeme svakako najvažniji zadatak Vojnog komiteta. Miloš Dejanović se sjeća da je u maju bio pozvan na sastanak u Karlovac, koji je održan kod Riste Konstantinovića. Bili su prisutni Stanko Maslek iz Sjeničaka, jedan drug iz Gline i netko iz kotara Slunj. Sastankom je rukovodio »jedan drug iz Zagreba« kojeg Dejanović dotad nije poznao — vjerojatno Josip Kraš. Svrha sastanka bila je da se ustanovi koliko je oružja sakriveno na terenu i s koliko bi se pušaka i municije moglo raspolagati u slučaju potrebe. Izdana je direktiva da se oružje dobro sakrije — ako to još nije učinjeno — i da se nikako ne predaje vlastima.

Osjetivši nastojanje partijskih organizacija da prikupe i sačuvaju što više oružja, ustaške vlasti krenule su u vrlo široku i energično vođenu akciju da što više tog oružja otmu seljacima. Bile su objavljene prijetnje smrtnom kaznom za svakog kod koga se pronađe sakriveno oružje ili vojna sprema. Zaredala su javna strijeljanja radi zastrašivanja. Po selima su neprekidno obilazile žandarske patrole, tražeći ljude za koje je postojala sumnja da su prilikom kapitulacije donijeli kući pušku. Milom i silom pokušavalo se od tih ljudi izmamiti priznanje

da su pušku sakrili i gdje su je sakrili. Velik broj ljudi u kotarima Vojnić i Vrginmost popustio je pred tim pritiskom i predao sakrivene puške.

Naprotiv, više uspjeha u kampanji za prikupljanje oružja imala je partijska organizacija u gradu Karlovcu. Skojevcima na Baniji uhvatili su vezu sa dva talijanska vojnika koji su bili komunisti. Tako su nabavljene dvije puške, jedan revolver i priličan broj bombi. Preko domobrana iz vojnih komiteta po kasarnama također je nabavljeno nešto revolvera i bombi. Udarina grupa komunista iz organizacije SBOTIC nabavila je odjednom čak deset pušaka. Veco Holjevac, koji je tu akciju pripremio i vodio, ispričao nam je:

»Bilo nas je sedam: Slavko Klobučar, Slobodan Matijević, Duka Garvanović, Ma ti ja Wohalsky, dvojica kojih se više ne sjećam i ja. Tačno u pola noći prišuljali smo se vojnom magazinu u Jamadolu. Pomoću ugovorenog signala poput kreketanja žabe ustanovili smo da je naš čovjek na straži. Prišli smo magazinu, odakle nam je naš stražar zajedno s još jednim domobranom-simpatizerom iznio 10 pušaka, dva sanduka municije i sanduk bombi . . . Prenijeli smo sve to oko dva kilometra preko brda, na vojničko groblje. Dugo smo po groblju tražili grobnicu koja se može otvoriti, dok napokon nismo našli najpogodniju. Bila je to grobnica nekog umirovljenog financa, odavno umrlog. U njoj smo ostavili naše puške i municiju . . .«

Bilo je to deset pušaka iz kojih su mjesec i po dana kasnije ispaljeni ustanički meci pod obroncima Petrove gore.

Drugo poglavlje

Pripreme za ustanak

U sunčano nedjeljno jutro 22. juna u Delnicama su održana dva skupa: jedan javni, a drugi tajni. Ustaške vlasti pokušale su za taj dan sazvati svoj prvi široki politički zbor u Gorskom kotaru, ali velika većina Gorana nije se odazvala na pozive da prisustvuje zboru. Došli su uglavnom samo činovnici u državnoj službi, koji su strahovali za svoja namještenja, no i oni su se držali vrlo rezervirano i hladno. Nakon propalog zbora ustaške vlasti u tom sasvim hrvatskom kraju više nikad nisu ni pokušavale da sazivaju šire političke skupove.

Istog jutra, također u Delnicama, dok je održavan neuspjeli ustaški zbor, tajno su se sastali predstavnici partijskih organizacija delničkog kotara. Bilo je okupljeno 14 sekretara ćelija i članova kotarskog rukovodstva. Sastankom je rukovodio delegat CK Marko Orešković. Već se počelo raspravljati prema uobičajenim tačkama dnevnog reda — opće i lokalne političke prilike, rad partijskih ćelija, pripreme za oružanu borbu — kad je netko donio veliku novost: tog jutra Njemačka je napala Sovjetski Savez!

Od tog trenutka pa do kraja sastanka delnički komunisti raspravljali su još samo o jednoj temi: o predstojećoj oružanoj borbi protiv okupatora. Marko Orešković smjesta je od prisutnih aktivista formirao Vojni komitet s kompetencijama za kotar Delnice. Formirane su i tri diverzantske grupe sa zadatkom da što skorije započnu ometati saobraćaj na glavnoj pruzi koja vodi kroz Gorski kotar.

Zabilježeno je da je istog dana održan sličan sastanak i u selu Donji Oštri Vrh kraj Ozlja. čim je saznao da je počeo rat između Njemačke i SSSR-a, sekretar tamošnje ćelije Stjepan Novosel sazvao je svu šesnaestoricu komunista sa svog područja. Rekao im je da sad svaki dan treba očekivati uputu Centralnog komiteta za početak ustanka. Zato se njihova glomazna ćelija mora podijeliti u četiri udarne grupe po četiri člana, koje će biti operativnije u predstojećoj borbi.

Slični sastanci održavali su se posljednjih dana mjeseca juna po cijelom karlovačkom okrugu. Među komunistima već se više mjeseci

stalno govorilo o pripremama za oružanu borbu protiv fašista. Sad je bilo sasvim očito da je nastupio povoljni trenutak: glavnina neprijateljskih armija bila je angažirana na istočnoj fronti, a Sovjetski Savez — stupajući u rat — postao je jak saveznik i oslonac oslobodilačkih pokreta u okupiranim zemljama. »Napad njemačkih fašističkih barbara na SSSR bio je i za našu partijsku organizaciju signal za početak otvorene i nemilosrdne borbe ...« — rekao je Ivo Marinković u svom već citiranom referatu na II okružnoj konferenciji u Kladuši.

Među komunistima i kod velikog dijela stanovništva vladalo je tih dana optimističko uvjerenje da će Njemačka biti vrlo brzo poražena u svom avanturističkom pohodu na SSSR. Mnogi članovi Partije govorili su: »Treba požuriti s ustankom, ne smijemo Crvenu Armiju dočekati skrštenih ruku!« Bilo je i takvih, koji su već raspravljali o preuzimanju vlasti u svojim mjestima. Samo manji broj partijaca bio je malodušan, zaplašen od terora i sklon da u predstojećim burnim događajima odigra ulogu tihog promatrača. Raspoloženje velike većine komunista vjerojatno najbolje ilustrira detalj, što ga je iznio tadašnji karlovački skojevac Joža Tome:

>►. . . Jedne nedjelje bio sam pozvan da dođem na sastanak u koransko polje nedaleko Vodostaja. Tu se našlo deset do dvanaest komunista i SKOJ-evaca, od kojih sam većinu poznavao, a neke i nisam. Sastanak je vodio Tone Gridešić tadašnji sekretar Mjesnog komiteta Partije. Govorio je kako će sad uskoro početi ustanak i kako moramo razraditi plan ustanka za grad Karlovac. Citali smo tada odlomke iz »Historije SKP (B)« koji se odnose na iskustva iz revolucije 1905. i 1917. godine. Zaključili smo, da će na temelju tih iskustava naš ustanak morati da započne u isti čas u cijeloj zemlji, a prvi će cilj biti da se zauzmu neke ključne tačke u važnijim gradovima. Mi u Karlovcu morat ćemo odmah zaposjesti željezničku stanicu, poštu sa telefonskom i telegrafskom centralom, pa zatim najdlestva, kasarne i važnije tvornice . . .«

Pripreme su potkraj juna i u prvim danima jula postale intenzivnije, užurbanije, ali nikome još nije bila jasna slika o tome, na koji će se način predstojeća borba voditi i kako je treba započeti. Čekale su se upute Centralnog komiteta.

*JOSIP KRAS
DONOSI DIREKTIVE CK*

Tih dana Josip Kraš je nekoliko puta odlazio u Zagreb. Bartol Petrović se sjeća da je Kraš stigao iz Zagreba sa sastanka CK potkraj juna, ali je već nakon tri-četiri dana opet otišao u Zagreb. Nakon prvog sastanka u Zagrebu donio je direktivu da treba početi s diverzantskim akcijama na komunikacijama, telefonskim i telegrafskim linijama, cen-

tralama, vojnim skladištima. Kada se drugi put vratio iz Zagreba, Kraš je pristupio formiranju Okružnog operativnog rukovodstva. Po uzoru na tek stvoreno Operativno rukovodstvo pri CK Hrvatske, Kraš je sa svim pravilno nastojao da i Operativno rukovodstvo za okrug Karlovac ne bude suviše glomazno i zbog toga premalo operativno. Zato su u sastav Operativnog rukovodstva ispočetka ušla samo dotadašnja četiri člana Vojnog komiteta — Kraš, Marinković, Holjevac i Petrović. U stvari, u prvo vrijeme Vojni komitet se pretvorio u Operativno rukovodstvo.

U mjesecima julu i augustu, pa i kasnije, sve do oktobra, operativna rukovodstva u Hrvatskoj bila su pravi vojni i politički štabovi ustanka na svojim područjima. Operativno rukovodstvo za okrug Karlovac direktno je rukovodilo podizanjem ustanka i prvim vojno-partizanskim formacijama i akcijama na području Korduna, dijela Banije i cijelog Gorskog kotara. U ime Operativnog rukovodstva Josip Kraš i Ivo Marinković potpisivali su političke direktive, ali i čisto vojnička naređenja

O formacijskom ustrojstvu prvih partizanskih jedinica, o njihovoj gerilskoj taktici, pa čak i o pojedinim akcijama. Kako je rekao Ivo Marinković u svom često citiranom referatu u Kladuši »... operativni komitet uzima u svoje ruke formiranje borbenih odreda i organizaciju akcija sabotaže i diverzije, kao i mobilizaciju masa na oružani ustanak...« Kasnije, u augustu i septembru Operativno rukovodstvo proširilo se kooptiranjem drugova Čavića, Zlatića i kasnije Veljka Kovačevića i Manole.

Sastanci Operativnog rukovodstva, kao i dotadašnji sastanci Vojnog komiteta, održavali su se najčešće u stanu Bartola Petrovića ili u vili na Korani u kojoj je bila smještena poslovnica BEP-a (bivše Banovinsko električno poduzeće). Na prvome sastanku, još početkom jula, Josip Kraš se pojavio s velikom kartom Karlovca u koju je ucrtao raspored djelokruga rada karlovačkih udarnih grupa. I on je tada još vjerovao da će se glavna bitka voditi u gradovima. Upute o partizanskom načinu ratovanja po zabačenim selima i šumama stigle su u Karlovac tek 16. jula, a donio ih je Rade Končar.

Ali već prije Končareva dolaska na području karlovačkog okruga počele su se formirati prve oružane grupe, zameci budućih partizanskih odreda, a u samom gradu Karlovcu započele su prve akcije, diverzije i sabotaže.

DJELOVANJE UDARNIH GRUPA

U četvrtak 3. jula, uveče oko 9 sati, Karlovac je odjednom ostao u potpunom mraku: po kućama i na ulicama ugasile su se žarulje, kina su prestala raditi, po kavanama su konobari brzo palili svijeće da zadovolje uznemirene goste. Nitko nije znao što se događa. U toj općoj

zabuni izvrsno se snalazilo samo nekoliko manjih grupa komunista, koje su spremno čekale upravo taj čas kad će se sva električna svjetla pogasiti. Smjesta su krenule sa svojim kantama punima boje i velikim četkama da -- koristeći mrak — išaraju što više zidova i plotova po cijelome gradu. O čemu se, zapravo, radilo?

Bila je to prva diverzantska akcija karlovačkih udarnih grupa. Pripremljena je vrlo precizno: sve je bilo unaprijed dogovoreno do u tančine i ništa nije bilo propušteno da se izvrši. Mnoge kasnije akcije nisu bile ni planirane, a ni izvedene tako temeljito i koordinirano kao ova prva.

Diverziju na dalekovodu izvršila je mala grupa sastavljena od četvorice drugova: Vece Holjevca, Slavka Klobučara, Slobodana Matijevića, a četvrti je, vjerojatno, bio Josip Željeznjak.² Kad je pao mrak, ta se grupa našla u polju između sela Drežnika i Hrnetića. Tačno u određeno vrijeme dalekovod je prekinut na vrlo spretan i dovitljiv način: izazvan je kratki spoj. Ta prva grupa karlovačkih diverzanata pripremila je za svoju akciju dugačku čeličnu žicu sa svake strane opterećenu balastom. Prebacivanjem te opterećene žice preko cijelog snopa žica na dalekovodu nužno je moralo doći do kratkog spoja i prekidanja dalekovoda. Veco Holjevac živo se sjeća trenutka kad je akcija izvršena:

». . . To je bilo prvi put da u Karlovcu sasvim otvoreno dižemo ruku na vlast, da joj nanosimo materijalnu štetu i otvoreno navješćujemo rat. Prirodno je da smo u tom trenutku bili uzbuđeni. Iz nekakvog malog zaklona bacili smo našu žicu s balastom na dalekovod. Bljesak koji je trenutak kasnije nastao, ostao mi je u sjećanju kao najjači, što sam ga ikad viidio¹. Kao da je munja udarila neposredno kraj nas! Sekundu kasnije ostali smo u potpunom mraku i svulđa oko nas je bio mrak. Smjesta nam je bilo jasno, da je akcija uspjela . . .«

Istog časa desetak grupa komunista — po dvoje ili troje u grupi — krenulo je da izvrši drugi dio zadatka: svaka grupa morala je u svom tačno određenom rajonu grada ispisati što više tadašnjih parola Partije. Koristeći potpuni mrak i pometnju u gradu, grupe su mogle svoj posao obaviti bolje nego ikad prije ili poslije toga. Kao termin akcije bio je namjerno izabran četvrtak uveče, jer slijedećeg jutra, u petak, na sajmeni dan, ispisane parole morale sU imati najveći odjek. Seljaci iz Pokuplja, s Korduna i Žumberka, pa čak i sa Banije, Gorskog kotara i Like, zajedno s građanima Karlovca, zastajkiivali su pred »šarenim« fasadama kuća i čitali poruke karlovačkih komunista. Po karlovačkim zidovima i plotovima pisalo je krupnim crvenim slovima: »Smrt okupatorima!«, »Smrt ustašama!«, »Živjela sloboda!«, »Živjela Komuni-

² To se nije moglo sa sigurnošću ustanoviti, jer se rukovodilac akcije i jedini još živi član četvorke Veco Holjevac ne sjeća pouzdano tko je bio četvrti član grupe.

stička partija!«, »Naprijed u borbu protiv fašista!«. Bio je to događaj koji se još dugo prepričavao u gradu i po svim selima uže i šire okolice.

Svega tri dana kasnije, u nedjelju 6. jula, nekoliko karlovačkih udarnih grupa opet je istovremeno krenulo u koordiniranu akciju. Te večeri Karlovac je ostao bez telegrafskih i telefonskih veza u svim pravcima. Grupa partijaca i skojevaca sa Banije pod vodstvom Rafka Tabora prekinula je sve linije što vode za Ozalj i dalje prema Ljubljani. Trojka koju su sačinjavali Nikola Ladišić, Joža Tome i Nikola Savor prerezala je u šumi između Karlovca i Draganića sve telefonsko-telegrafске žice na liniji Karlovac—Zagreb. Nešto veća grupa, u kojoj su bili Veco Holjevac, Slavko Klobučar, Slobodan Matijević i drugi komunisti iz SBOTIĆ-a, prešla je Koranu i kroz Mekušansko polje došla nasuprot Marakovom brdu. Tu su svi preplivali rijeku i izbili na prugu nedaleko Udbine. Sasvim neopaženi prerezali su sve žice uz prugu, pa se odmah vratili preko rijeke i kroz polje natrag na koranski most. Karlovac je tako ostao i bez veza s jugom — Ogulinom, Likom, Gorskim kotarom i Primorjem.

Drugog dana policijske vlasti pokušale su provesti istragu, ali nisu mogle ništa ustanoviti. Uzalud su ispitivani ljudi po Udbinji i Hrnetiću. Nitko nije ništa vidio. Ustaške vlasti u gradu postale su vrlo uznemirene, a kad su svega dva dana kasnije opet presječene telegrafске i telefonske žice prema Ljubljani, na policiji i među vodećim ustašama zavladała je krajnja nervoza. Počeli su kružiti interni ustaški dopisi puni uzajamnog predbacivanja, provedena su brojna preventivna hapšenja, pooštren je policijski sat, smišljane su i postavljane zasjede udarnim grupama, ali akcije su se u Karlovcu nastavljale, gotovo svake druge noći na drugom mjestu, a policija sve do kraja mjeseca jula nije pronašla ni najmanji trag.

KURIRI S TERENA U KARLOVCU

Dok su prvi julski dani u gradu Karlovcu bili obilježeni početkom diverzantskih akcija, na širokom području okruga vršile su se sve užurbanije pripreme za početak otvorene oružane borbe. Još potkraj juna, kad je postalo jasno da se uskoro moraju očekivati krupni događaji, okružno partijsko rukovodstvo nastojalo je da proširi svoju već postojeću kurirsku mrežu s kotarskim komitetima i raznim lokalnim organizacijama. Iz kotara Glina Milutin Baltić više nije putovao jednom tjedno u Karlovac, već dva ili tri puta. Iz Vrginmosta je redovito, gotovo svaki drugi dan, dolazila Dragica Bulat. U kotaru Vojnić bilo je nekoliko vrlo aktivnih lokalnih partijskih organizacija — u Tušiloviću, Svinjarici, Trupinjaku, Klokoću, Krstinji i drugdje — ali Kotarski komitet

nije osobito uspješno objedinjavao njihov rad. Zato se i desilo da su neke od tih lokalnih organizacija potkraj juna i početkom jula tražile i uspostavile direktne veze s okružnim rukovodstvom u Karlovcu. Te su veze vrlo dobro funkcionirale i ostale su redovite kroz cijeli mjesec juli i august.

Najslabije su bile veze s kotarom Slunj, gdje se organizacije nakon teškog udarca u mjesecu maju još nisu sasvim oporavile ni čvršće međusobno povezale. Dotle je između Ogulina i Karlovca putovao posebni kurir dva puta tjedno, a iz Ogulina su se direktive i propagandni materijal prenosili dalje za općine Drežnicu, Gomirje i Plaški. Veza s kotarom Delnice bila je također redovita.

Kuriri su iz svih tih krajeva stizali u Karlovac, javljali se u poslovnici BEP-a, u knjižari »Atheneum«, u mljekarstvu na Baniji 8, u kući Antuna Matka, u stanu Matije Wohalskog i na drugim javkama. Neki od njih osobno bi se sastali s Krašem ili Marinkovićem, dok bi drugi pričekali nekoliko sati dok im se od Kraša ili Marinkovića ne donese odgovor na pisma i izvještaje što su ih donijeli. Bilo je potpuno osigurano da svaka partijska direktiva vrlo brzo prispije do velike većine komunista u cijelom okrugu.

Ranko Mitić u svom opširnom prikazu o podizanju ustanka u kotaru Glina iznosi kako su se odmah kada bi stigle pojedine direktive iz Karlovca sazivali širi sastanci komunista, na kojima se čitao primljeni partijski materijal i dogovaralo o provođenju pojedinih uputa. Najvažniji od takvih skupova održan je potkraj juna u Žarkovcu kraj Selišta. Bilo je to, u stvari, kotarsko savjetovanje glinskih komunista. Prisustvovalo je čak 40 članova Partije. Na savjetovanju je tačno određen zadatak svih pojedinih ćelija u trenutku kad stigne direktiva o podizanju ustanka, štaviše, i svaki je prisutni pojedinac dobio svoj posebni zadatak. Također je dogovoreno formiranje ilegalnih vojnih organizacija na principu jedno selo — jedna četa. Tražiti i prikupljati oružje bio je i nadalje jedan od najvažnijih poslova svakog člana Partije.

Slično savjetovanje održano je prvih dana mjeseca jula s komunistima kotara Vrginmost na brdu Muljci u šumi Kremešnici. Savjetovanju je prisustvovao i čovjek, kojeg većina prisutnih dotad još nije vidjela. Iz Karlovca je doputovao vlakom u Lfdbinu-Sjeničak, gdje ga je prema unaprijed poslanoj obavijesti dočekao Branko Nikoliš. Čovjek je rekao da se zove »Papa«, a bio je najavljen kao »jedan od rukovodećih drugova«. Tako ga je predstavio i Branko Nikoliš te večeri komunistima kotara Vrginmost. Drug »Papa« govorio je prilično opširno i vrlo vatreno. Dao je upute o formiranju ilegalnih vojnih jedinica po selima, koje treba da budu spremne za akciju u određenom času. Odobrio je već izvršeno formiranje kotarskog partijskog rukovodstva za Vrginmost i potvrdio njegov sastav: Rade Bulat, Branko Nikoliš i Pavao Bijelić. Obrazovao je i vojno rukovodstvo za taj teren. Predbacivao je komunistima što nisu uspjeli sakriti više oružja i upozoravao ih kako će se naći u teškom položaju kad će uskoro morati da započnu borbe s lovač-

kim puškama. Hrabrio je ljude za predstojeće bitke, unosio optimizam svojim temperamentom, borbenošću i odlučnošću. Komunisti kotara Vrginmost tek su mnogo kasnije saznali ime čovjeka koji je te večeri na njih ostavio tako snažan dojam: bio je to Josip Kraš.

Kraševe direktive bile su u kotaru Vrginmost provedene prilično brzo i temeljito. Već petnaestak dana kasnije, na poznatom sastanku u šumi Abez, Rade Bulat je mogao izvijestiti da su u desetak sela na kotaru formirane ilegalne čete. Ukupno je u tim jedinicama bilo obuhvaćeno oko 165 partijaca, skojevaca i simpatizera naoružanih uglavnom lovačkim puškama, ponekim pištoljem i sa svega desetak »mauzer« i »manliher« karabina.

U kotaru Vojnić tih dana nije održano nijedno šire savjetovanje komunista, ali su učestali sastanci čelija i mnogo više nego drugdje održavani su širi sastanci sa simpatizerima i politički neopredijeljenim seljacima. I tu se stvaraju vojne formacije, koje se ponegdje zovu čete, straže ili desetine, a u Tušiloviću, Perjasici, Trupinjalcu i Svinjarici udarne grupe. Gnjaco Perić se sjeća da je 1. jula postao član udarne grupe Trupinjak. Prvi zadaci su im bili prikupljati oružje i među seljacima propagirati oružanu borbu protiv fašističkih vlasti. Za to vrijeme udarna grupa u Perjasici gotovo svakodnevno vježba sa svojim prikupljenim naoružanjem — 4 karabina, 3 lovačke puške i 4 pištolja.

*IVO MARIN KOV IĆ
U OBILASKU OKRUGA*

Šestoga ili sedmoga jula Ivo Marinković je krenuo iz Karlovca na putovanje koje je za mnoge krajeve značilo neposredni uvod u oružanu borbu. Iskusni partijski radnik tako je podesio svoje kretanje da su mu glavne etape bile upravo u onim mjestima gdje se s partijskim organizacijama izgubila veza ili se činilo da komunisti još nisu dovoljno aktivni ni spremni za predstojeće velike pothvate. Marinković se na tom putu zadržao deset dana. Kad se vratio mogao je izvijestiti u Karlovcu, da je u nekoliko važnijih mjesta stvoreno jezgro budućih partizanskih oružanih jedinica.

Prva etapa tog putovanja bila je općina Veljun, gdje je Marinković napokon uspio povezati komuniste preostale poslije ustaškog zločina u mjesecu maju. Veljunska organizacija ponovno je oživjela. Marinković je istovremeno sazvaio u selo Šljivnjak, općina Veljun, i sekretare i istaknutije aktiviste iz nekih obližnjih čelija — iz Perjasice, Cvitovića, Klokoča, Trupinjaka i drugih. Prenio im je najnovije direktive o oružanoj borbi koja će u najskorije vrijeme početi. Komunisti Radočaj i Paulić iz Cvitovića dobili su tada zadatak da prenesu sve zaključke

s tog sastanka komunistima u općini Primišlje. Na taj način osigurano je da nove direktive dopru i do ostalih partijskih organizacija u kotaru Slunj.

Slijedeća etapa Marinkovićeva puta bio je Ogulin. Tu je bilo najvažnije organizirati punkt za prebacivanje rukovodećih drugova koji će preko Ogulina biti upućivani da organiziraju ustanak u Drežnici, Gomirju i dijelu Gorskog kotara. Utvrđeno je da će ta važna veza ići preko komunista, s ogulinske željezničke stanice i iz ložionice, koji su bili najpodesniji i najspremniji. Marinković je tada saznao i za dvije izvanredno značajne obavještajne veze što su ih u to vrijeme uspjeli uspostaviti ogulinski komunisti. Prije svega, ubacili su člana svoje ćelije Zvonka Mirta u organizaciju ustaške mladeži kao nastavnika gimnastike. Mirt u Ogulinu nije bio poznat kao komunist. Neki su ustaški funkcionari vjerovali u njegovu odanost pa je on često saznavao kakvi su im planovi. U nekoliko navrata ustaške jedinice iz Ogulina kretale su u pojedina srpska sela — Vitunj, Srpske Moravice, Gornje i Donje Dubrave — s namjerom da pohapse sve muškarce. No, muškarci ih nisu dočekali kod svojih kuća. Bili su pravovremeno obaviješteni da ustaše dolaze hapsiti i sklonili su se. Obavještenja je putem svojih veza slao nastavnik gimnastike u ustaškoj mladeži Zvonko Mirt.

Kad su nekoliko mjeseci kasnije počele prve veće partizanske borbe s talijanskim okupatorom, pokazalo se da je jednako važna bila i obavještajna veza s talijanskim vojnikom Martinuzzijem, koju su ogulinski komunisti također uspostavili već početkom jula. Martinuzzi je bio pisar u štabu talijanskog garnizona u Ogulinu. Još prije rata, dok je živio u Milanu, počeo je simpatizirati s komunističkim idejama. Ljeti 1941. dijelio je među talijanskim vojnicima letke KPJ na talijanskom jeziku. Kasnije je davao vrlo precizne podatke o kretanju talijanskih vojnih jedinica i njihovim planovima za pojedine akcije protiv partizana.

Iz Ogulina je Marinković produžio za Drežnicu gdje je lično poveo grupu komunista u prvu diverzantsku akciju: srušeni su stupovi i presječena je telegrafsko-telefonska linija iz Drežnice za Jezerane. Iako relativno brojna, partijska organizacija općine Drežnica nije osobito odmakla u svojim pripremama za pokretanje oružanog ustanka. Marinković se tada s drežničkim komunistima dogovorio da stvore prve logore, duboko u šumi, gdje će se okupljati naoružani ljudi spremni za akcije.

Dan kasnije, 13. jula, Marinković je već bio u Srpskim Moravicama gdje je sam okupio trojicu omladinaca — Branka Matića, Radu Peleša i Nikolu Dokmanovića. Pošao je s njima na prugu između Srpskih Moravica i Vrbovskog. U izvještaju Zapovjedništva kopnene vojske u Zagrebu Vojnom ministarstvu NDH ostalo je zabilježeno:

»13. srpnja oko 22.30 sati izvršen je atentat na željezničkoj pruzi između Vrbovskog-Moravica, koja je oštećena do jednog metra. Žrtava nije bilo.«

Toj diverziji od 13. jula, iako maloj po opsegu, pripada prvo mjesto u cijelom nizu kasnijih mnogo većih diverzija goranskih partizana koji

su pune dvije godine neumorno napadali, oštećivali i uništavali prugu Zagreb—Rijeka, glavnu saobraćajnicu za snabdijevanje okupatorske vojske u zapadnoj Hrvatskoj.

Prije svog povratka u Karlovac, kamo je stigao negdje oko 16. jula, Marinković se još uspio dogovoriti o stvaranju prvih logora nedaleko Delnica i Srpskih Moravica. Ti logori, a osobito delnički, uskoro su postali žarišne tačke ustanka u Gorskom kotaru.

PRVI PARTIZANSKI LOGORI

Logori nastali u Gorskom kotaru bili su poseban oblik prvih partizanskih baza koji je kasnije bio djelomično prihvaćen i na Kordunu i na Baniji. Ali, partizani Korduna i Banije imali su pored šumskih logora uvijek svoje baze i u zabačenim selima. Već potkraj 1941. na Kordunu i Baniji partizani gotovo sasvim napuštaju logore i sele u potpuno oslobođena sela. Naprotiv, u Gorskom kotaru od samog početka pa sve do 1943. godine partizanski život pretežno se odvijao u logorima razasutim po prostranim goranskim šumama.

Prvi partizanski logor nastao je između 15. i 16. jula na štimčevu vrhu, nedaleko Delnica. Grupa od oko desetak delničkih komunista izašla je u toku ta dva dana iz grada i stvorila prvu partizansku bazu tog kraja. Nekoliko dana kasnije logor se preselio u Dedinske drage odakle se bolje mogla održavati veza s goranskim gradićima i selima. Do kraja jula još su nastali logori kraj Fužina, Srpskih Moravica, nedaleko Drežnice i na Viševici. U augustu je već u goranskim šumama bilo dvadesetak partizanskih logora. Josip Brnčić ovako ih opisuje:

» . . . Cete su bile smještene po logorima, kako su se zvala ona pogodna mjesta u šumi gdje su partizani uz pomoć naroda iz tog kraja sagradili barake obično od svježih balvana. Manje grupice znale su živjeti izvjesno kraće vrijeme i pod šatorima, naročito za vrijeme akcija, ali čim se neka jedinica na nekom mjestu učvrstila gradila je barake. Točno mjesto logora znali su i pojedini članovi Partije i bolji aktivisti iz pozadine. U svakom logoru bila je obično smještena po jedna četa u kojoj su bili pretežno borci iz tog kraja koji su pored vojničkih akcija radili i politički s narodom . . .«

Zahvaljujući većim količinama oružja sakrivenog u tim krajevima za vrijeme aprilskog sloma, goranski partizanski logori bili su od samog početka relativno dobro naoružani. Grupe partizana pod oružjem izlazile su iz tih logora već u toku jula i augusta, zalazile su u manja i zabačenija sela, uglavnom noću, održavale sastanke sa seljacima i odlazile na prugu i cestu da vrše razne diverzije. Iako to nije bio opći ustanak

onih razmjera kao kada je izbio potkraj jula i početkom augusta na Kordunu, ostaje činjenica da su se prvi partizanski logori u karlovačkom okrugu pojavili upravo u krajevima Gorskog kotara, u kojima živi hrvatsko stanovništvo.

Sredinom jula, međutim, u raznim predjelima karlovačkog okruga djeluje još nekoliko naoružanih grupa s ciljem da pripreme opći ustanak. Iako je danas teško ustanoviti sve datume, čini se da su se dvije takve grupe pojavile još u prvoj polovici jula, dakle čak nešto prije goranskih logora. Bile su to grupe što su ih vodili Mato Mejašić kraj samog Karlovca i Tono Hrovat u kraju oko Krstinje i Kladuše.

ORUŽANE GRUPE MATE MEJASIĆA I TONE HROVATA

Stari komunist i poznati karlovački sindikalni funkcionar Mato Mejašić živio je ilegalno već od časa kad su ustaše preuzele vlast u Karlovcu. Sagradio je bunker u Zadobarskoj šumi nedaleko kapele sv. Margarete, a često je noćio i u samoj kapeli. Kad su poslije napada na Sovjetski Savez i nakon prvih diverzantskih akcija u Karlovcu počela brojna hapšenja ljudi za koje se smatralo da su komunisti, neki su se drugovi pridružili Mati Mejašiću u njegovu skloništu. To su bili Rafko Tabor, Dušan Ivković, S. Cvitak, Ivan Volarić, oficir bivše jugoslavenske vojske Markulin i još pet ili šest drugova. Josip Kraš je tada pomislio da bi se iz te grupe, sastavljene pretežno od provjerenih komunista, mogao stvoriti prvi partizanski odred u karlovačkom kraju. U tim prvim danima ni Kraš nije imao nikakva vojničkog iskustva, a čini se da je tada i on sam još vjerovao da će težište predstojeće borbe biti u gradovima ili barem u neposrednoj blizini gradova. Zato mu se činilo da bi bunker kraj crkvice sv. Margarete mogao postati vrlo pogodna partizanska baza. Nije ga smetalo što se ta baza nalazi svega četiri kilometra od Karlovca, u vrlo maloj i rijetkoj šumici, opkoljena s dvije rijeke i neprijateljskim posadama Karlovac, Stative, Mahično, Pokuplje i Borlin.

Grupa Mate Mejašića ubrzo je došla do tri puške što su ih sakrili komunisti u obližnjim selima. Nabavljeno je i nekoliko pištolja i bombi. Grupa je pod oružjem počela zalaziti u neka sela, ali samo noću. Održavani su sastanci sa simpatizerima, raspačavani su leci, uspostavljane veze. Pojedini članovi grupe odlazili su radi održavanja sastanaka čak do Ozlja, Draganića i pojedinih sela pod žumberkom. Političko-propagandni utjecaj i uspjeh grupe nesumnjivo je bio vrlo velik, ali njeni pripadnici nikako se nisu mogli odlučiti da počnu s diverzantskim i drugim borbenim akcijama.

Sredinom jula CK je iz Zagreba uputio u Karlovac prvoga od mnogih španjolskih dobrovoljaca koji su putem raznih veza stizali iz francuskih koncentracionih logora i s prisilnog rada iz Njemačke, da bi se pridružili narodnooslobodilačkom pokretu u svojoj zemlji. Taj prvi »Španac« koji je stigao na karlovački teren bio je Ivan Hariš, kasnije proslavljen kao Ilija Gromovnik, najpoznatiji diverzant oslobodilačkog rata u Jugoslaviji. Centralni komitet poslao je Hariša u Karlovac s namjerom da ga Okružno operativno rukovodstvo uputi na onaj teren koji će biti najpogodniji za njegovu specijalnu diverzantsku aktivnost. Kraš je smatrao da će najbolje područje rada za Hariša biti u odredu Mate Mejašića kraj crkvice sv. Margarete.

Iskusnom veteranu diverzantskih akcija bilo je dovoljno svega dvatri dana da ocijeni kako je sv. Margareta i Zadobarska šuma vrlo nepogodna baza, a okolica Karlovca, ispresijecana tolikim rijekama, vrlo nepogodan teren za vršenje zamašnjih diverzija. Hariš je također ocijenio da ni ljudi iz grupe Mate Mejašića, iako politički vrlo utjecajni i korisni, nisu zbog svog potpunog vojničkog neiskustva podesni ni sposobni da samostalno povedu otvorenu borbu. Zato se Hariš nakon nekoliko dana vratio iz Zadobarske šume u Karlovac, potražio Kraša u kući Antona Matka i referirao mu svoje dojmove. Tu je bio i Marinković koji se upravo prije nekoliko dana vratio iz Gorskog kotara. Hariš je govorio:

»Ako hoćeš da radim ono što sam radio u Španjolskoj, moraš mi dati prostora. Pošalji me nekamo gdje se s pruge mogu povući u šume i brda, gdje se mogu slobodno kretati i svaki čas pojaviti na drugom dijelu pruge ili ceste!«

Marinković je tada predložio da Hariš krene u Drežnicu gdje će moći organizirati diverzantsku grupu i s njom se prebaciti dalje do goranskih logora. Odande mu neće biti teško da odredi pogodna mjesta za svoje akcije na pruži.

Dan ili dva kasnije Hariš je s Dušanom Ivkovićem krenuo preko Ogulina za Gorski kotar. Nešto kasnije i Rafko Tabor napustio je grupu Mate Mejašića i bio upućen na Kordun. Nakon Hariševa referata ni Kraš više nije računao s tom grupom za neke oružane akcije, iako se njena propagandno-politička aktivnost nastavila sve do kasne jeseni.

Za razliku od grupe Mate Mejašića, Tono Hrovat je sa svojom grupom imao sasvim dovoljno prostora za kretanje. Hrovat je rođen u Velikoj Kladuši, ali je pred rat više živio u Karlovcu i Zagrebu gdje je upravo završio Pravni fakultet. U maju je Ivo Marinković uputio Hrovata na teren oko Kladuše da u tom dijelu Korduna i Cazinske krajine organizira pripreme za oružanu borbu. Hrovat je ispočetka živio legalno u Kladuši i sam odlazio na sastanke s Marinkovićem u Karlovac, ali već u junu ili prvih dana jula zaprijetila mu je opasnost da bude uhapšen, pa se sklonio u sela nedaleko Kladuše. Pridružili su mu se još neki komunisti i simpatizeri iz tog kraja pa je tako nastala

znamenita Hrovatova grupa koja je u julu prokrstarila dobar dio Cazinske krajine, dio Banije i Korduna. Najčešće se zajedno pojavljivala »trojka« — Tono Hrovat, Hrvat, Milan Dejanović iz Krstinje Srbin i Husein Miljković iz Kladuše musliman. Bili su naoružani revolverima i bombama. U mnogim selima održali su vrlo široke i sasvim javne sastanke, a izvršili su i neke diverzantske akcije.

Zabilježeni su sastanci što ih je Tono Hrovat održao sa oko 80 ljudi u Macutovom Potoku, pa isto tako masovan sastanak u Džaperovcu, u širokoj Rijeci, u Obijaju i drugdje. Uz pomoć simpatizera iz obližnjih sela grupa je presjekla telegrafsko-telefonske veze i srušila stupove uz cestu Topusko—Kladuša. Ustaški povjerenik za općinu Krstinja Jure Tominac službeno je obećao po 200.000 kuna svakome tko ubije jednog od njemu poznatih članova grupe — Tonu Hrovata, Milana Dejanovića ili Dušana Vergaša. Potkraj jula, kad je u tim krajevima podignut ustanak, grupa je na čelu s Tonom Hrovatom odigrala vodeću ulogu i stekla velike zasluge — prije nego što je tragično završila. No njene najveće zasluge stečene su još prije ustanka, u danima pripreme, u toku mjeseca jula.

Grupa Tone Hrovata bila je po svom nacionalnom i vjerskom sastavu mješovita. Zalazila je u muslimanska, srpska i hrvatska sela. U tom kraju, gdje je opasnost od šovinizma uvijek latentno tinjala, grupa Tone Hrovata svojom je pojavom i svojim primjerom otvarala oči mnogim ljudima koji su već bili zaraženi šovinističkim nepovjerenjem. Sastav grupe je najrječitije govorio da će se borba, koju je ta grupa propagirala, voditi za ravnopravnost svih nacionalnih i vjerskih zajednica koje su pomiješane živjele i žive na tom području. Uza sve opasnosti, oko Kladuše i Krstinje 1941. godine nije došlo do krvavih šovinističkih obračuna većih razmjera među lokalnim stanovništvom, a za to svakako najveću zaslugu treba pripisati Toni Hrovatu i njegovoj grupi.

ODLUKE O NAREDNIM ZADACIMA

»Pred Komunističkom partijom Hrvatske stoji velika i časna zadaća da organizuje i vodi najodlučniju borbu protiv raspirivanja, (nacionalne mržnje ... da radi neumorno na bratstvu i slozi hrvatskog i srpskog naroda, da ujedinjuje te narode u borbi protiv okupatora i šake uzurpatora, koji danas krvavo teroriju i ugnjetavaju ne samo srpski nego i hrvatski narod . . .«

To su bile riječi kojima je Centralni komitet KPJ formulirao naj-složeniju misiju, što je pripala komunistima Hrvatske u doba pripre-

manja i podizanja ustanka. Tono Hrovat djelovao je u tom smislu primjerom i po sastavu svoje grupe.

U prvoj polovici jula ustaše su oko Ogulina i u Lici opet počele s masovnim ubijanjem Srba; u kotarima Slunj i Vojnić pripremale su se prisilne deportacije srpskog stanovništva u Srbiju, a u kotaru Glina deportacije su već počele; u gradovima Karlovcu i Ogulinu pohapšeni su već gotovo svi Srbi i Židovi. Trebalo je uvjeriti politički pasivizirane hrvatske seljake i bivše HSS-ovce da takva ustaška politika i hrvatskom narodu može donijeti samo štetu; trebalo je uvjeriti slabije upućene srpske seljake da iza tih zločina ne stoji hrvatski narod, već manjina posebno dresiranih fašističkih zločinaca koji su našli nešto oslonca u najzaostalijim i najneprosvjedenijim hrvatskim selima.

Diverzantske akcije karlovačkih udarnih grupa redovito su se pre-pričavale u obližnjim srpskim selima Korduna. Za kordunskog seljaka to je bilo ohrabrenje, znak da ustaška vlast i u hrvatskom gradu ima odlučne i hrabre neprijatelje. Zatim su došle vijesti o prvim diverzijama i partizanskim grupama u Gorskom kotaru, gotovo isključivo hrvatskom kraju. A nakon toga, u drugoj polovici jula počeli su iz Karlovca i Duge Rese stizati na Kordun prvi ustanici i pojedini bjegunci od ustaškog terora u gradu — također pretežno Hrvati. Srpski seljaci na Kordunu, Baniji i u drežničkom kraju imali su već u toku jula dovoljno dokaza da se ustaška vlast nikako ne može poistovetiti s hrvatskim narodom. Revolt srpskog stanovništva bio je od samog početka usmjeren uglavnom protiv vlasti, a ne protiv Hrvata kao pojedinaca ili kao cjeline. To se pokazalo i u slučaju prvog, sasvim spontanog otpora naoružanim ustašama u banijskom selu Luščani.

Jednog jutra početkom jula osvanula je u Luščanima grupa naoružanih ustaša i počela hapsiti neke obitelji predviđene za deportaciju. Pod vodstvom braće Bakrača u tom je selu još u maju bila formirana stalna seoska straža, koja je bila alarmirana čim su ustaše stigle pod selo. Sa svojim mješovitim naoružanjem — vile, sjekire, kubure i lovačke puške — stražari su se okupili negdje na gornjem kraju Luščana. Kad se saznalo da ustaše namjeravaju deportirati neke obitelji, među stražarima je pala odluka za akciju: grupa mladića prva je pojurila prema donjem selu gdje su se zadržale ustaše. Putem se mladićima pridružila masa naroda, tako da je grupa do donjeg sela narasla na oko 250 ljudi. Uz put su seljaci saznali da je dio ustaške jedinice već napustio selo, ali šest naoružanih ustaša još se nalazilo u kući trgovca Vilusa. Predvođena od Đure Bakrača, masa je opkolila kuću. Mladići u ustaškim uniformama pojavili su se na prozorima i vratima, očito uplašeni. Masa ih je pozivala na predaju. Ustaše su naređivale narodu da se razide, prijetile da će pucati, da će im stići pomoć, da će kazniti cijelo selo. Seljaci iz Luščana ostali su neumoljivi. Ustaše su već repetirale puške, podizali cijevi, ali su se ustručavali zapucati. Napokon se Đuro Bakrač s kuburom u ruci zaletio među ustaše, koje su počele bacati oružje. Šest karabina zajedno s obiljem municije postalo je vlasništvo seoskih

stražara sela Luščani. Razoružane ustaše puštene su da odu kud žele. Bili su to neki mladići, zavedeni ustaškim obećanjima, na kojima seljaci Luščana nisu željeli iskaljivati svoj bijes. Srpski seljaci Korduna i Banije ni u trenutku najvećeg ogorčenja u većini nisu bili zaraženi šovinističkom mržnjom, iako je tih dana bilo i pojedinih šovinističkih ispada.

Slijedećih dana ustaše su pokušale pohapsiti muškarce iz sela Luščani ali im to nikako nije uspijevalo. Straže su postale još opreznije, ljudi su se sklanjali čim bi nailazila neka vojska. A sa svojih šest zaplijenjenih karabina bili su spremni pružiti otpor ako zatreba. Vlasti su bile prisiljene odustati od svojih planova o deportaciji.

Komandir seoske straže Luščana Đuro Bakrač dotad nije imao veze s organiziranim komunistima. On je samo čuo od nekih znanaca o pojedinim partijcima koji se sakrivaju i spremaju oružanu borbu. Kako je otvoreno digao ruku na vlast, Bakrač je sad nužno počeo tražiti kontakte s ljudima koji su s tom vlašću također na ratnoj nozi. Saznao je za Ranka Mitića sekretara KK KPH, koji je također živio ilegalno sakrivajući se po selima. Bakrač se povezao s Mitićem, tražio upute i sa svojim ljudima pristupio široj organiziranoj mreži pripremanog ustanka.

Otporu u selu Luščani već se nakon dan-dva prepričavalo po cijeloj Baniji, a nešto kasnije i po dijelu Korduna. U priči je događaj, naravno, uveličan. Govorilo se o 250 seljaka pod oružjem, o mitraljezima koji su pucali, o pravom malom ratu. Iako nerealno uveličane, priče su ohrabrivale zabrinute srpske seljake. Sve se više širilo raspoloženje za oružani otpor.

U kotaru Vojnić i općinama Drežnik i Rakovica kotara Slunj vlasti su također pripremale deportaciju nekoliko sela, ali su pojedini dobro namjerni činovnici u kotaru i općinama pravovremeno obavijestili seljake. Tada su u Tušiloviću, Kupljenskom i drugim selima kotara Vojnić na inicijativu partijskih organizacija održani širi skupovi seljaka — raspravljalo se kako da se sela organizirano suprotstave deportacijama. U općinama Drežnik i Rakovica nije bilo partijskih ćelija, što znači da nije imao tko da pripremi organizacioni otpor, ali pojedini su seljaci bili spremni da se svakako odupru deportacijama. Napokon, do deportacije nije ni došlo, jer je u međuvremenu izbio ustanak.

STA DA SE RADI

U julskim danima uoči ustanka po srpskim selima Korduna i Banije dominiralo je zabrinuto pitanje puno neizvjesnosti: šta da se radi? Ustaše su i nadalje prijetile, a dobro se već znalo da im djela znaju biti strašnija od prijetnji. Stizale su prve vijesti o masovnim ubistvima

u ogulinskoj kuli, a nisu prestajala ni pojedinačna ubistva po selima oko Gline i Slunja. Strahovalo se od novog vala terora, poput onog u maju koji je bio obilježen masovnim zločinima u Veljunu i Glini.

U selima gdje su postojale partijske organizacije, ili barem pojedini komunisti, seljaci su postepeno saznawali ili naslućivali o pripremama za ustanak. Primali su te vijesti s dvojakim osjećajima: s nadom da bi ustanak napokon mogao značiti spas od ustaškog terora i sa strahom da eventualni neuspjeh ustanka ne izazove još strašniji teror. U nekim selima, gdje nije bilo partijaca ili su još bili nepovezani, seljaci su bili gotovo sasvim bez orijentacije. Pojedinci bi s oružjem krstarili oko svojih sela tražeći vezu s nekom organizacijom, bilo s kime tko je spreman da ih prihvati, okupi i povede. Naoružani mladi ljudi oko pojedinih sela više se ne razilaze kućama već žive na okupu. Osamljeni skojevac Mićo Barać u selu Zbjeg još bez direktiva priprema seljake na otpor i uporno traži vezu s organizacijom. Seoske straže iz okolice Tržića, gdje nema partijaca, čule su da u Primišlju komunisti pripremaju otpor; Tržićani pokušavaju uspostaviti vezu s Primišljem da bi od komunista dobili odgovor na svoje pitanje: šta da se radi?

U kotaru Vrginmost nekoliko bivših aktivnih podoficira jugoslovenske vojske i bivši mladi oficir Milan Pavlović-Mićun traže vezu s komunistima i pristupaju u ilegalne seoske čete. Sve je manje muškaraca koji mirno spavaju kod svojih kuća, sve više onih koji se stalno zadržavaju na rubu šume. Kordun i Banija uznemireno očekuju odgovore na pitanja o svojoj sudbini.

Jedini umjestan odgovor stigao je u pravi čas. Dao ga je četvrtog jula znameniti sastanak Politbiroa CK KPJ, na kojem su donijeti zaključci da borbu protiv okupatora ne treba voditi samo s malim grupama po gradovima već prije svega nastojati da se pokrenu mase naroda po selima; da se u toj borbi prihvati gerilska taktika, da ranije stvorene udarne grupe i druge ilegalne vojne formacije Partije postanu jezgre partizanskih odreda; da se izađe iz konspirativne začahurenosti diverzantskih akcija i prijeđe na otvorenu borbu širih razmjera, a ona treba da bude narodnooslobodilačka, uz široku suradnju svih antifašista, svih ljudi spremnih da se suprotstave okupaciji.

Te su odluke imale revolucionarni značaj ne samo kao pokretačke za jedan novi karakter narodnooslobodilačke borbe, već i u odnosu na dotadašnje predodžbe koje su postojale u okviru partijskih rukovodstava i organizacije. Naime, dotad se smatralo da borba mora započeti u gradovima i da će se odvijati u dvije faze: prva faza, u kojoj se uglavnom vrše akcije sabotaže, i druga faza, u kojoj se prelazi na opći ustanak.

U ondašnjim teškim uvjetima rascjepkanosti Jugoslavije trebalo je nekoliko dana da bi te odluke stigle iz Beograda u Zagreb, da bi ih partijsko rukovodstvo Hrvatske razradilo i da bi se počele ostvarivati. Napokon, 16. jula upute su stigle i u Karlovac. Donio ih je sam Rade Končar.

Bartol Petrović sjeća se tadašnjeg sastanka Operativnog rukovodstva u njegovu stanu:

»Končar je bio obaviješten o prilikama po selima na Kordunu, Lici, i Baniji. Govorio je, kako ima na stotine ljudi po šumama, koji samo noću silaze do svojih kuća . . . Treba samo te ljude organizirati, povesti ih u borbu . . .«

Ukratko, treba prebaciti težište rada iz grada Karlovca u ugrožena i uznemirena sela na širokom području okruga. Veco Holjevac dobio je zadatak da pripremi još dvije diverzije većih razmjera u samom Karlovcu, koje bi imale posebno velik odjek u cijelom kraju; bilo je predviđeno da će se tek poslije te dvije akcije pojedini aktivisti iz Karlovca početi prebacivati na Kordun i u Gorski kotar. Trebalo je da Marinković opet krene na svoj uobičajeni put kroz Slunj i Ogulin u Drežnicu i Gorski kotar. Posebno je morao nastojati da uhvati vezu s primorskim partizanima i tamošnjom organizacijom.

Sam Rade Končar želio je poći zajedno s Krasom na širi sastanak partijskih funkcionara s Korduna i Banije kako bi se utvrdile sve pojedinosti oko započinjanja ustanka. Tada je putem stalne kurirske veze zakazano poznato savjetovanje u šumi Abez.

Rade Končar se zadržao u Karlovcu još tri dana. Sazvao je za to vrijeme nekoliko užih sastanaka koji su mu omogućili da temeljito upozna prilike u gradu i na terenu. Napokon, u subotu 19. jula on i Kraš krenuli su vlakom prema Vrginmostu.

»Partijska konferencija u šumi Abez — piše Rade Bulat — počela je lijepog sunčanog dana oko 18 sati u prisustvu članova CK drugova Rade Končara i Josipa Kraša-Pape, te predstavnika Kotarskih komiteta: Glina — Milutin Baltić, Ranko Mitić, sekretar; Vojnić — Žarko Čuić, sekretar, Stanko Opačić-Ćanica; Vrginmost — Rade Bulat, sekretar, te Mile Manojlović-Gedžo, Stanko Maslek, i Branko Nikoliš.

Konferenciju je otvorio drug Kraš i dao riječ drugu Končaru koji je ukratko iznio političku situaciju u svijetu... i zadatak komunista Jugoslavije. On je (naglasio, da je već krajnje vrijeme da i mi počnemo oružanu borbu . . . Svima nam je postalo jasno ... da nema više čekanja i da se radi samo o danu i satu kad ćemo i mi započeti oružanu borbu. 23. juli određen je kao krajnji datum početka naših akcija ...«

Nije to bila konferencija s načelnim općenitim zaključcima. Raspravljalo se do kasno u noć, a razgovor se uglavnom vodio oko sasvim praktičnih pojedinosti: kako i gdje izvršiti prve akcije, na koliko mjesta udariti odjednom, kako ostvariti koordinaciju između pojedinih grupa. Nitko od prisutnih partijskih funkcionara nije iznio nijedan prigovor na direktivu o početku ustanka; svi su se za to već prilično dugo vremena pripremali. Predstavnici kotara Vojnić jedino su iznijeli da im

je rok od četiri dana prekratak jer za to vrijeme ne mogu sazvati sve sekretare čelija i pripremiti ljude. Smatrali su da će oni moći početi s ustankom tek za šest ili sedam dana.

Naprotiv, predstavnici kotara Glina i Vrginmost složili su se s datumom 23. juli kao početkom ustanka. Čini se da su u tim kotarima pripreme nešto više odmakle nego u kotaru Vojnić, a kotarski komiteti Gline i Vrginmosta imali su i stalniju vezu sa svojim čelijama nego komitet u Vojniću. Zato se na sastanku u šumi Abez računalo da će barem u kotarima Glina i Vrginmost ustanak početi sinhrono, iste večeri. Dva-tri dana kasnije uslijedile bi i akcije u kotaru Vojnić.

U šumi Abez tačno je utvrđen i plan prvih akcija. Komunisti kotara Vrginmost dobili su zadatak da potope skelu na Kupi kod Lasinje i razoružaju žandarmerijsku stanicu u Boviću. Komunistima kotara Glina prepušteno je da sami razrade pojedinosti i rasporede grupe, ali je utvrđeno da treba da napadnu dvije do tri općine, jednu željezničku i barem jednu žandarmerijsku stanicu.

Kad se konferencija već bližila kraju, negdje oko 22.30 sati, do učesnika je odjednom iz pravca istoka dopro potmulji odjek neke udaljene eksplozije. Končar i Kraš izmijenjali su tog trenutka zadovoljne osmijehe, a zatim je Končar saopćio delegatima: to je eksplozija na pruzi između Karlovca i Duge Rese. Udarne grupe karlovačkih komunisti ispunile su tog časa svoj prvi zadatak postavljen na sastanku Operativnog rukovodstva.

Ta je vijest unijela posebnu živost među učesnike konferencije. Pod dojmom udaljenih eksplozija partijski funkcionari pojedinih kotara počeli su i sami obećavati opsežnije akcije na svom terenu. Končar ih je još jednom upozorio da moraju za sobom povesti u borbu politički neopredijeljene seljake, da ne smiju računati samo na komuniste, jer inače neće uspjeti. Borba, koja upravo započinje, treba da okupi što veći dio cjelokupnog stanovništva. To ne smije biti uska politička borba jedne stranke, već općenarodni oslobodilački rat.

Negdje oko pola noći delegati su se počeli razilaziti svaki u svom pravcu. Končar i Kraš krenuli su za Sjeničak, gdje su prespavali u kući obitelji Nikoliš, a slijedećeg dana produžili za Karlovac. Ostali učesnici krenuli su u svoje krajeve da svojim organizacijama i cijelom narodu što prije prenesu dalekosežne zaključke ovog sastanka. Ustanak je bio na pomolu.

Svi zadaci precizirani na konferenciji u šumi Abez nisu bili na vrijeme izvršeni. Akcije su u većini krajeva Korduna i Banije započele četiri do pet dana kasnije nego što je to bilo predviđeno. To ipak nimalo ne mijenja historijsko značenje konferencije održane u noći između 19. i 20. jula. Te je noći bljesnuo signal što je najavio najveće dane u cijeloj burnoj prošlosti Korduna i Banije.

Onog istog predvečerja kad su se u šumi Abez sastali pozvani predstavnici, u šumu Kozjaču nedaleko Karlovca pomalo su stizali — po jedan ili dvojica — odabrani pripadnici karlovačkih udarnih grupa. Prije prvog sumraka svi su bili na okupu — njih dvanaest. To su bili Veco Holjevac, Slavko Klobučar, Slobodan Matijević, Joža Tome, Grga Milašinčić, Nikola Savor, Nikola Ladišić, Milan Vidović, Josip željeznjak, Božo Piškurić, Mendiković i još jedan drug kojem se preživjeli učesnici akcije ne sjećaju imena. Grupa je lako našla put kroz šumu Kozjaču do Mrzlog Polja.

Oko 10 sati naveče određeni članovi grupe zauzeli su svoja stražarska mjesta prema Karlovcu i Dugoj Resi, a ostali su prešli cestu i popeli se na nasip pruge. Trebalo je raditi brzo, jer svaki je čas mogla naići neka patrola, a nitko nije tačno znao način da najefikasnije uništi prugu. Akcija se zato odugovlačila, straže su postajale nestrpljive. Napokon su pripadnici grupe smjestili sav poneseni eksploziv pod tračnice i zapalili kordu. Jedva su stigli da pretrče cestu i stignu u zaklone na rubu šume, kad je odjeknula strašna eksplozija popraćena snažnim bljeskom.

Pruga je bila prekinuta, ali dogodilo se ono što se često događalo diverzantima u prvoj akciji: stavili su previše eksploziva pa su tračnice naprosto presječene, umjesto da s manje dinamita eksplozija djeluje više u širinu. Ipak, i to je bilo dovoljno da saobraćaj bude obustavljen sve do drugog dana u podne.

U ustaškim nadležnostima i na policiji zavladao je još iste večeri gotovo panični nemir. Te noći policija je počela plijeniti sve taksije i privatne automobile, očito u uvjerenju da su se diverzanti u svojoj akciji svakako poslužiti nekim automobilom! Nervozne zbog učestalih diverzija u gradu, a osobito nakon ove najveće, ustaške i policijske vlasti tapkale su po mraku, nastojeći da poput čovjeka zavezanih očiju zadaju svom protivniku neki slučajni udarac. Na žalost, samo dan i po kasnije do tog je udarca i došlo.

Nikola šavor, sekretar karlovačke organizacije SKOJ-a i učesnik nekoliko dotad izvedenih diverzantskih akcija u Karlovcu, već je nekoliko puta predlagao da baci bombu na tadašnju kasarnu »Baruna Jelačića« nasuprot crkvi. Gradski komitet KPH zabranio je šavoru tu akciju, smatrajući je samoubilačkom, šavor je ipak, na svoju ruku, pošao da baci bombu. Poveo je sa sobom Milana Vidovića kojem nije rekao da ta akcija nije odobrena od komiteta, šavor je zaista bacio bombu kroz velika vrata kasarne, ali bomba nije eksplodirala. Pokazalo se da su rezerve Gradskog komiteta prema toj akciji bile sasvim umjesne: ni Šavor ni Vidović nisu uspjeli pobjeći s trga ispred kasarne. Poslije kratkog okršaja obojica su uhvaćena.

Policajci su bjesomučno navalili na uhapšeničke i — dok je Vidović uporno šutio — Šavor je vrlo brzo progovorio. Odao je i mjesto na kojem su se tog dana trebali sastati neki pripadnici udarnih grupa radi dogovora o drugoj velikoj diverziji — paljenju vojnog skladišta na Lušćiću. Policiji je tako još istog dana — bilo je to 21. jula — uspjelo da uhapsi Božu Piškurića, Josipa Željeznjaka i još neke drugove. Nitko od uhapšenih ni pod najstrašnijim batinama nije priznavao, pa su agenti nastavili s »obrađivanjem« Šavora koji je nastavio pokazivati svoje bivše drugove, jednoga za drugim. Uhapšeni su član OK KPH Herta Turza, član Mjesnog komiteta KPH Josip Bukvić, šavorov suradnik u omladinskom komitetu Drago Armando, šavorov poslodavac pekar Risto Konstantinović, jedan od najhrabrijih članova udarnih grupa Slobodan Matijević i desetak drugih. To je bio najteži udarac što ga je ikad doživjela partijska organizacija u Karlovcu.

Policija je uporno tražila i Veću Holjevca, rukovodioca karlovačkih udarnih grupa, ali on se uspio pravovremeno skloniti u kuću obitelji Majstorović na Udbini. Narednog dana održan je u stanu Vike Hrovat na Rakovcu hitno sazvani sastanak Operativnog rukovodstva. Bili su prisutni samo Kraš, Marinković i Holjevac. U to vrijeme već se znalo za priličan broj hapšenja. Većina komunista koji nisu bili uhapšeni nastojali su da se sklope iz grada, jer se nije moglo znati koga će sve izdati Šavor. Organizacija u gradu bila je praktički razbijena a iskusni partijski radnici Kraš i Marinković dobro su znali koliko će truda i vremena trebati dok se prebrodi naneseni udarac. To ih je još više učvrstilo u uvjerenju da treba početi s prebacivanjem istaknutijih komunista na teren Korduna, Banije i Gorskog kotara. Smjesta je odlučeno da Veco Holjevac još iste noći krene u Tušilović sa zadatkom da pripremi sve za dolazak pojedinih karlovačkih komunista i da kao predstavnik Operativnog rukovodstva sam ostane na terenu oko Vojnića za koji se očekivalo da će biti jedan od centara ustanka.

Već slijedeći dan, 22. jula, počeo je zasjedati ustaški pokretni prijevratni sud. Rasprave su bile kratke, a osude neumoljive: smrt strijeljanjem. Pod teretom šavorovih optužbi osuđeno je na smrt blizu dvadeset drugova a među prvima Herta Turza, Slobodan Matijević, Drago Armando, Josip Bukvić, Risto Konstantinović, Božo Piškurić, Milan Vidović i Josip Željeznjak. Odmah su ih odveli na strijeljanje. S bolnim jecajima ispratili su ih iz sudske zgrade do kamiona njihovi roditelji, rođaci, prijatelji i znanci. Ali od osuđenika nijedan nije plakao. Pred streljačkim vodom na Lušćiću većina ih je pjevala i izvikivala borbene parole. Odbijali su da im se vežu oči. Odbijali su da okrenu leđa pušcanim cijevima. Svi su do posljednjeg trenutka stajali ponosno i uspravno.

Po Karlovcu se prepričavalo junačko držanje osuđenih komunista. Građani su bili zadivljeni, ogorčeni i uzbuđeni.

U to vrijeme komunisti koji su izbjegli hapšenja napuštali su grad jedan po jedan, najčešće prema uputama svoje organizacije. Karlovac, doduše, još neko vrijeme ostaje središtem iz kojeg se rukovodi, jer u gradu borave Marinković i Kraš, ali u njemu više nema diverzantskih akcija onih razmjera kao u julu. Težište borbe prenosi se u sela na Kordun.

Treće poglavlje

Dani ustanka

Rade Bulat, jedan od organizatora ustanka u kotaru Vrginmost opisujući svoje raspoloženje prvih nekoliko dana nakon sastanka u šumi Abez, u svoj je dnevnik zapisao:

»Dosadašnji rad na pripremama tekao je gotovo bez teškoća. Sajd dolazi ono najteže: treba početi...«

Slično je bilo i raspoloženje ostalih komunista na Kordunu u tom sudbonosnom julskom tjednu 1941. godine. Zaista, najteže je bilo početi.

Mnogi su ljudi u početku s istočnog bojišta očekivali brzi spas od svih nedaća okupacije. Bili su utučeni i zbunjeni kad su, umjesto priželjkivanih vijesti o odlučnim pobjedama Crvene armije, zaredali izvještaji o padu Minska, Rige, Smolenska i Kijeva i o približavanju Guderijanovih tenkova Moskvi. Izgubivši Kretu i Englezi su odjednom bili beskrajno daleko, zaglibljeni u svom pustinjском ratu tamo negdje između Bengazija i Aleksandrije. Trebalo je početi, ali bez ikakvih realnih nada da će se u skorije vrijeme bilo gdje pojaviti neposredniji borbeni oslonac jugoslavenskom narodnooslobodilačkom ratu.

Još gore od toga: pod utjecajem loših vijesti s dalekih frontova i sve žešćeg terora u zemlji, mnoge je antifašiste tog ljeta 1941. godine obuzela malodušnost. Osobito su razni funkcionari bivših građanskih partija, SDS-a i HSS-a — ukoliko se već nisu poltronski stavili u službu okupatora — tvrdili da je svaki aktivan otpor okupatoru i ustaškoj vlasti uzaludan i besmislen. To su prihvaćali pogotovu oni seljaci i građani koji su već sasvim živjeli u sjeni jezivog straha što ga je sijao okupatorsko-ustaški teror.

Taj je strah bio zarazan: svladao je u to vrijeme i neke simpatizere Partije, čak i pojedine članove, s kojima se prije ozbiljno računalo. Ljudi su možda još bili spremni pružiti sklonište progonjenom ilegalcu, primiti i nekome doturiti partijski letak, sakriti oružje negdje u svom

vrtu. Ali, sad je trebalo poći i dalje od toga. Trebalo je učiniti onaj posljednji korak poslije kojeg više nema povratka: otvoreno podići ruku na brutalnu i naoko neranjivu silu. Samo najhrabriji bili su spremni da to prvi učine.

Dani odluke za veći dio Korduna i Banije pali su u tjednu od 20. do 27. jula. Tjedan je počeo prividno mirno, u punom zatišju, ali to je zatišje bilo bremenito vatrom. Kroz sela su prolazili glasnici koji su povjerljivo prenosili vijesti o zaključcima u šumi Abez i zakazivali sastanke s komunistima i simpatizerima. Pozvani ljudi nalazili bi se u sumrak na skrovitim mjestima poviše svojih sela. Bilo ih je koji su dolazili s oružjem, spremni da ga što prije upotrijebe. Ali bilo je i manje odlučnih koji su se pobojevali da će najavljeni ustanak biti preuranjen, možda čak i bezizgledan.

Prvi takav sastanak održan je već u nedjelju 20. jula naveče neda-leko onog mjesta u šumi Abez gdje je samo 24 sata ranije pala odluka o podizanju ustanka. Sastanku su prisustvovali sekretari svih partijskih ćelija kotara Vrginmost. Sekretar kotarskog rukovodstva Rade Bulat upoznao ih je s odlukom da oružanu borbu na njihovu terenu treba započeti već za tri dana, dakle u srijedu 23. jula naveče, i to napadom na žandarmerijsku stanicu u Boviću i potapanjem skele u Lasinji. No, već se te večeri pokazalo da će biti teško u tako kratkom roku okupiti dovoljno ljudi za planirane akcije. Neki su izražavali bojazan od represalija, drugi su smatrali da je rok za početak ustanka prekratak, da još treba nastaviti s temeljitim pripremama. Najviše se govorilo o tome da nema oružja kojim bi se borba mogla započeti. Ipak, sekretari partijskih ćelija kotara Vrginmost rastali su se te večeri sa zaključkom da članove Partije i najpovjerljivije simpatizere smjesta upoznaju s direktivom o podizanju ustanka.

U ponedjeljak 21. jula pokraj sela Balinac održali su Ranko Mitić i Milutin Baltić slični sastanak s istaknutijim komunistima kotara Glina. Tu je odlučeno da se naoružani ljudi s kojima se može računati podijele na pet grupa koje će 23. jula naveče istovremeno napasti pet različitih tačaka u kotaru i to: željezničku stanicu Banski Grabovac, stražu na mostu kod Gređana, žandarmerijsku stanicu Obijaj, ustašku posadu u selu Maja i žandarmerijske stanice Mali Gradac i Klasnić. Po jedan član Kotarskog komiteta bio je dodijeljen svakoj od pet grupa.

Žarko Čujić i Stanko Opačić prenijeli su direktivu iz šume Abez i u kotar Vojnić. Tu, međutim, nije bilo ni predviđeno da prve oružane akcije započnu odmah, 23. jula, već su odgođene za nekoliko dana kasnije. S Milošem Dejanovićem, članom Kotarskog komiteta, čujić je utanačio da borbe u jugoistočnom dijelu kotara započnu napadom na žandarmerijsku stanicu u Krstinji, pa je Dejanović odmah sazvao sekre-tare partijskih ćelija iz toga kraja na dogovor u šumicu Otmić. Preko Dejanovića saznao je i Tono Hrovat za nove direktive. Hrovat je pre-uzeo obavezu da podigne sela u pravcu Kladuše.

U to vrijeme, na dan 22. jula, stigao je u Tušilović Veco Holjevac, član Okružnog operativnog rukovodstva, sa zadatkom da ubrza pripreme i rukovodi ustankom u zapadnijim dijelovima Korduna. On je posredstvom Stanka Opačića još istog dana sazvao sastanak istaknutijih komunista iz Tušilovića, Brezove Glave, Vojnića i Krnjaka, a za slijedeću večer najavio je još širi sastanak u šumi Osoj između Krnjaka i Skrada. Bili su pozvani sekretari partijskih ćelija iz općina Tušilović, Krnjak, Perjasica i Vojnić.

Partijskim vezama prenesene su direktive o podizanju ustanka i u kotare Slunj, Ogulin i Delnice. Zatim je, svojim već uobičajenim putem, Ivo Marinković krenuo da obiđe tamošnje komuniste i pripremi ih za skorašnje oružane akcije većih razmjera. Znalo se da će zbog objektivnih razloga širi ustanak u tim krajevima uslijediti nekoliko dana kasnije nego u sjevernijim kotarima, ali pripreme su morale biti što prije dovedene do kraja.

U znaku uzbudljivih dogovora i užurbanih priprema za prve akcije osvanuo je i 23. jula, dan kad su trebale da planu prve puške na oko desetak mjesta širom Korduna i Banije. Ljudi koji su bili upućeni u planove uzbudeno su očekivali što će se dogoditi.

I zaista, puške su planule. Doduše, ne tako brojne kako je to trebalo biti, i ne na toliko mjesta kako se to predviđalo, ali ipak, 23. juli označio je početak oružanih akcija u tadašnjem karlovačkom okrugu.

PRVA USTANIČKA AKCIJA

Prve ustaničke hice na neprijatelja ispalili su komunisti Nikola Vidović i Mile Kličković sunčanog ljetnog poslijepodneva 23. jula 1941. godine u selu Štipan. Nije to bila jedna od onih akcija koje se planiralo u šumi Abez ili na kasnijim sastancima. Taj prvi napad na jednu ustašku patrolu bio je, u stvari, plod borbene poduzetnosti i snalažljivosti dvojice članova Partije koji su saznali da tih dana treba započeti ustanak u njihovu kraju, pa su samoinicijativno odlučili da razoružaju dvojicu ustaša koji su se slučajno našli u njihovu selu. Preživjeli učesnik te prve akcije Nikola Vidović, danas general-major JNA, živo se sjeća svih pojedinosti tog dana:

»Dan ranije, 22. jula, održan je sastanak naše partijske ćelije sela Štipan, na kojem smo od sekretara Maslića saznali za direktivu o podizanju ustanka. Tada su drugovi izabrali mene da budem vojni rukovodilac ćelije... Odmah sam dao zafiatke da se svatko od nas na određenom mjestu raspita za oružje i da ga prikupi. Sutradan, 23. jula, krenuo sam najprije u selo Bojaniće, gdje sam čuo da ima neki sakriveni pištolj, a usput sretnem dvojicu naoružanih ustaša, koji su cbila-

žili sela tražeći oružje i vojnička odijela, što ljudi nisu predali ustaškim vlastima. Sklonio sam se pred tim ustašama, pa zatim otišao u trgovinu kjod Bojanića, gdje nakon dugog i upornog traženja dobijem odgovor da pištolj nema . . . Produžim zatim u slijedeće selo Vidoviće, da tražim pištolj od trgovca Nikole Vidovića i putem naiđem na Milu Kličkovića, također člana Partije, koji je u livadama zvanim Glogovača sušio sijeno. Pozvao sam ga, te on napusti posao i nastavimo zajedno... Kod trgovca Nikole Vidovića upravo se nalazio ustaški povjerenik za žito, ali mi pozovemo Vidovića na stranu, počnemo ga uvjeravati da nam je oružje neophodno potrebno, pa ga on napakon i daje. No upozorio nas je, da je pištolj već zardan, jer nije bio rabljen i čišćen već gotovo 10 godina. Dalje, u potrazi za oružjem, dođemo i Mili Vidoviću da od njega zatražimo pušku, no on, iako sklon komunistima, reče nam da je puška rastavljena i nepotpuna i da nije za upotrebu. Međutim, u selu su i ona dvojica ustaša, svaki nosi po pušku, pa je sada prava prilika da se dođe do oružja. Nemamo vremena da se dugo dogovaramo. Stvaramo plan hodajući u susret ustaškoj patroli. S nama polazi i Mile Vidović da nam pomogne . . . Prema dogovoru pođem pravo k ustašama kao da se želim s njima rukovati, no kad im se sasvim približim trgnem pištolj, što sam ga nešto prije dobio od trgovca Vidovića. »Predaj se ili pucam!« — povikao sam, a jedan je ustaša odmah podigao ruke u vis i Mile Kličković ga je razoružao. No drugi ustaša, koji je stajao nešto podalje, pokušao se oduprijeti, počeo je skidati pušku i hrvati se s Milom Kličkovićem i Milom Vidovićem, koji su pošli da mu otmu oružje. Tada sam opalio metak iz svog pištolja i tako se uvjerio da to oružje ipak nije neupotrebljivo. Hitac prisili ustašu da ispusti iz ruku svoje oružje, ali on istog časa počne bježati . . . Opalio sam za njim još dva metka iz revolvera, no nisam ga pogodio. Dvije zaplijenjene puške, od kojih na žalost samio jedna ispravna, i jedan zarobljeni ustaša bio je rezultat te naše prve akcije . . .«

Iz starog pištolja trgovca Vidovića i iz zaplijenjene ustaške puške ispaljeno je toga dana u selu Štipan svega nekoliko metaka, ali njihov je prasak zatalasao vrlo široko područje sjevernog Korduna. Još akcija nije ni završila, a već se priličan broj seljaka iz bliže okolice morao opredijeliti: da pomogne ili da napusti prve ustanike.

Pobjegli ustaša trčao je svom snagom da izmakne potjeri Nikole Vidovića ali, dok je jurio kraj seoskog mlina, seljak Petar Vidović pokušao ga je zadržati i oštro ga udario kamenom. Ustaši je uza sve to uspjelo da pobjegne, ali za komuniste sela Štipan bilo je bitno da nekoliko seljaka već kod prve akcije pokazuje volju da im pomogne: trgovac Vidović dao im je pištolj, Mile Vidović pomogao im je kod razoružavanja patrole, Petar Vidović priskočio je da zadrži ustašu, a nekoliko seljaka koji su se tu našli odobravallo je njihovu akciju. Ali većina seljaka bila je uplašena. Nikola Vidović o tome priča:

»Na mjestu akcije ubrzo se okupilo mnogo ljudi koji su tvrdili da će poslije razoružavanja patrole stradati njihovo selo, pa su od nas zahtijevali bar to, da pustimo zarobljenog ustašu. Mi smo to odlučno odbili.

Došlo je do žučljive prepirke u kojoj su nam seljaci predbacivali da ne vodimo računa o njima, a mi smo im pokušali objasniti ciljeve borbe koju upravo počinjemo . . .«

Trebalo je još mnogo strpljivih i upornih objašnjavanja dok su seljaci u većini pristali uz ustanak što su ga podizali komunisti. Trebalo je da uslijede i neki događaji koji su sasvim očigledno pokazali svim seljacima Korduna i Banije kako je jedan od važnih ciljeva ustanka očuvanje seoskih domova i života od okupatorskog i ustaškog terora. Tek kad su to shvatili, seljaci su počeli listom podupirati oružanu borbu i pristupati joj. No ispočetka, ma koliko im bilo drago da se netko odupire okupatoru i ustašama, oni su u velikoj većini željeli da se to ne zbiva baš u njihovim selima.

Uz bučno protivljenje mnogih seljaka iz Štipana, prvi ustanici Nikola Vidović i Mile Kličković povelu su svog zarobljenika iz sela prema šumi. Nakon jednog neuspjelog pokušaja bijega, ustaša je strijeljan u sumi. Vidović i Kličković nakon toga odluče da se više ne vraćaju kućama i da pridobivajući mlade ljude iz svojih sela, jednog po jednog, formiraju gerilsku jedinicu. Prve večeri zanočili su u šumi Kremešnici samo njih dvojica. Zatim im se pridružuju Stevo Kličković i Ilija Srdić koji sobom donosi i oružje. U okolnim selima povezuju se s nekoliko komunista koji im šalju hranu i drugu pomoć. U toku sljedećeg tjedna gotovo svaki dan pridružuju im se po jedan ili dva nova borca. Tako nastaje prvi partizanski odred na sjevernom Kordunu.

AKCIJE

POD RUKOVODSTVOM VASILJA GAČESE

Vidović i Kličković izvršili su svoju neočekivanu akciju 23. jula poslije podne, a naveče toga dana, jedan sat prije pola noći, trebalo je da na desetak mjesta prijeđu u napad borbene grupe koje su se pripremale prema planu stvorenom u šumi Abez. Od predviđenih akcija potpuno je uspješno izvršena samo jedna; razoružavanje posade u Banskom Grabovcu i demoliranje tamošnje općine i željezničke stanice. Na ostalim mjestima borbene grupe ili uopće nisu pošle na zadatak ili su bile suviše neodlučne i vojnički nespремne da bi ga dobro izvršile.

Te večeri oko 23 sata na Lavčanskim livadama, nepun kilometar od neprijateljske posade na stanici Banski Grabovac, prikupljali su se odabrani pripadnici seoskih straža iz sela Luščani, Vlahovići, Bijele Vode i Drenovac. Bilo ih je svega 22. čekali su još neke ljude. Trebalo ih je ukupno biti oko 35, ali ostali nisu dolazili. No za komandanta te grupe Vasilja Gačesu to nije mogao biti razlog da napad odgodi.

Na nešto skrovitijem mjestu u livadama svi su posjedali u krug. Uz Vasilja Gaćešu tu su bili Adam i Milan Mraković, Nikola Demonja, Đuro Bakrač, Rade Opačić, Đuro Mraković-Vujić i drugi, većinom borci koji će uskoro po cijeloj Baniji postati slavni po svojoj hrabrosti i dovrtljivosti u mnogim okršajima. Ali, sada su trajali trenuci uoči njihova prvog napada na neprijatelja. Razumljivo je da su bili uzbuđeni, iako to nijedan od njih nije htio pokazati. Sjedeći u krugu dugo su se i pomno dogovarali o svakoj pojedinosti akcije u koju polaze.

Glavnu riječ vodio je Vasilj Gaćeša. Taj koščati seljak tridesetpetih godina bio je već odavno prije rata poznat u cijelom kraju kao čovjek vrlo pošten i odlučan, ali otresit i nagao, sklon da oštro uzvрати ako netko u njega dirne. Ljudi su ga se pobožavali, ali su ga i poštovali. Kad su se u maju i junu 1941. u Gaćešinom selu Vlahovići počele stvarati seoske straže kao kakva-takva zaštita protiv ustaških zulumata, bilo je prirodno da su seljaci izabrali Vasilja za komandanta. Zatim je s Gaćešom stupio u dodir Adam Mraković, član partijskog komiteta za kotar Glinu. Od Mrakovića je Gaćeša prvi put čuo o programu Komunističke partije i njenim pripremama za ustanak. Stvarajući, prema direktivama Vojnog komiteta, tajne vojne formacije, Mraković je predložio da Gaćeša bude komandant ilegalnog odreda sastavljenog od seoskih stražara iz desetak sela toga kraja. Poznavajući dobro Gaćešu, pripadnici straža rado su prihvatili prijedlog, a borbeno raspoloženi Gaćeša, čim je nakon napada na Sovjetski Savez čuo od Mrakovića i drugih komunista da će ustanak uskoro početi, spremio je svoj plan o napadima na neprijateljske posade u njegovu kraju. Sad je napokon dočekao čas da taj plan iznese borcima i pretvori ga u djelo. Jedan od preživjelih učesnika te prve akcije pod Gaćešinim vodstvom, Đuro Bakrač, sjeća se kako je njihov komandant tačno isplanirao i predvidio svaki pokret svojih boraca:

»Naš dogovor trajao je prilično dugo, mislim više od dva sata. Bila je topla noć, ali na nebu su se skupljali oblaci i povremeno zastirali mjesecinu: najpogodnije za našu akciju. Gaćeša nas je podijelio u četiri grupe. Prva grupa imala je zadatak da napadne općinu, da razoruža dva ili tri pandura koji tamo spavaju i spali općinsku zgradu. U toj smo grupi bili Demonja, Cvijić i ja. Druga, najveća grupa, išla je u napad na malu ustašku posadu na željezničkoj stanici. Tu je grupu vodio sam Gaćeša. Oni su morali razoružati ustaše i uništiti željezničku stanicu sa svim prometnim i telefonsko-telegrafskim uređajima. Treća grupa išla je na ciglanu, koju je također trebalo spaliti i tamo uhvatiti vlasnike, nekog Talijana, poznatog suradnika okupatorskih vlasti. Četvrtoj grupi bilo je određeno da pođe u suprotnom pravcu, do željezničke stanice Vlahovići, koju je također čuvala mala ustaška posada. Grupa je imala zadatak da razoruža posadu i demolira stanicu. Gaćeša je svakom pojedinom borcu tačno rekao kojim će se putem privlačiti, iza koje živice sakriti, prema kojem će prozoru otvoriti paljbu. Svi smo mi tu poznavali svaku stazu. Vasilj je čak odredio do kojeg se drveta moramo privlačiti i gdje neopaženi treba da čekamo njegov signal za početak napada . • •

Krenuli smo prilično kasno, mislim da je već bilo sat i po iza ponoći. Svaki je od nas bio doduše naoružan, ali bilo je to prilično slabo oružje. Uglavnom lovačke puške i nekakve stare kubure, a svega tri vojnička karabina na svih nas 22. Prema Gaćešinim uputama privlačili smo se svaki do svog odredišta u čarapama, da nas nitko ne čuje. Cipele smo ostavili na određenom mjestu. Počela je padati sasvim sitna kišica, što nam nije smetalo. Demonja, Cvijić i ja prišli smo sasvim blizu općinskoj zgradi i tu čekali prasak Gaćešine kubure, što je bio signal za napad svih grupa. Čim je zapucalo dolje na stanici, ja sam priskočio do same zgrade i sjekirom razbio prozor, a Demonja je iz kubure počeo pucati unutra u prostorije i pozivati žandare na predaju. Netko je odvratio paljbom, pa je Demonja bacio bombu. Počeli su bježati iz kuće, a mi smo dvojicu oborili na bijegu, a trojicu uhvatili kad smo uskočili u zgradu. Umjesto dva ili tri žandara, kako smo mi mislili, bilo ih je petorica, i mi smo uspjeli zaplijeniti sve njihove karabine i municiju. Zarobili smo i bilježnika, koji je bio poznat kao vjeran suradnik ustaških vlasti.

Zatim smo brzo zapalili općinsku zgradu . . . Kad smo se prema uputama vraćali dolje na stanicu, vidjeli smo već kako gori ciglana i čuli kako naši dolje ruše skretnice i prugu. Znači, i ostale dvije grupe uspjele su u svojim prepadima. Paljba se čula još od stanice Vlahovići, gdje je posada očito još davala otpor. Nas trojica požurili smo da izvijestimo Gaćešu o zaplijenjenom oružju i uspjelom prepadu na općinu i da pomognemo našima rušiti uređaje na stanici . . . Sve je bilo gotovo prije zore. Kad se počelo daniti mi smo već krenuli prema gori Samarici, gdje ćemo otad imati svoju bazu. Iza nas su ostala tri visoka plamena: gorjele su željeznička stanica, ciglana i općina u Banskom Grabovcu. Jedino naša četvrta grupa nije uspjela svladati posadu na željezničkoj stanici Vlahovići . . .«

Te noći u Grabovcu, kraj zapaljene željezničke stanice, Vasilj Gaćeša sudio je prvim zarobljenim neprijateljima. Trojicu ustaša, općinskog bilježnika i kompromitiranog vlasnika ciglane osudio je na strijeljanje, a općinske pandure i ostale zarobljenike pustio je da odu kućama. U akciji je zaplijenjeno 9 vojničkih karabina, mnogo municije i razne opreme. Neprijatelju je nanesena i velika materijalna šteta, no važniji od toga bio je moralni efekt akcije. Narod cijelog tog kraja po prvi put je imao priliku vidjeti da neprijatelj čak ni u svojim garnizonima nije neranjiv.

REPRESALIJE SA SUPROTNIM UČINKOM

A što je bilo s ostalim borbenim grupama koje su te noći morale stupiti u akciju? Pola godine kasnije Ivo Marinković dao je u svom poznatom referatu na konferenciji u Kladuši slijedeću ocjenu:

» . . . U prvim danima naši su drugovi imali da svladaju velike teškoće, u prvom redu trebalo je da svladaju malodušnost i nevjerovanje u snage vlastitog naroda . . .«

Borbene grupe iz sjevernog dijela kotara Vrginmost, koje su trebale da potope skelu u Lasinji i napadnu žandarmerijsku posadu u Boviću, nisu se ni okupile da pođu na izvršenje svojih zadataka. Komunisti toga kraja nekoliko su se dana dogovarali i oklijevali, dok napokon nije pao zaključak da se ne pođe u zakazane akcije, jer su preuranjene. Navodilo se nekoliko razloga: gotovo nikakvo naoružanje borbenih grupa, opasnost od surovih represalija nad nedužnim stanovništvom i nespремnost dobrog dijela naroda da već u tom času pomogne ustanike.

Naprotiv, borbena grupa iz sela Selište kraj Gline krenula je uveče 23. jula u akciju i djelomično izvršila svoju obavezu, iako je glavni dio zadatka ostao neobavljen. Grupa je brojala oko 30 ljudi naoružanih sa 4 karabina i 15 kubura i lovačkih pušaka. Zadatak joj je bio da prekine željezničku prugu Karlovac—Glina i razoruža stražu na mostu kod Gređana. Grupa je izišla na prugu i presjekla nekoliko TT-stupova, odvila spone na tračnicama i tako oštetila prugu, ali oklijevalo se s napadom na posadu kod mosta, pa je tako propušten povoljan moment i napad nije izvršen.

Iz sela Hajtića, Balinca, Šaška i Borovite također je krenula grupa od 25 ljudi, naoružanih uglavnom lovačkim puškama, da razoruža žandarmerijsku stanicu u Obijaju. Žandari su vjerojatno primijetili neke sumnjive pokrete seljaka iz okolice i te večeri izišli iz kasarne, postavivši zasjedu na povoljnom mjestu. Kad je to saznala borbena grupa, koja je već krenula na zadatak, odustala je da izvrši svoju akciju.

Grupa sastavljena od boraca iz sela oko Maje imala je zadatak da razoruža ustašku posadu u Maji. Uveče 23. jula okupilo se 17 ljudi iz grupe naoružanih sa 2 karabina i 15 lovačkih pušaka i kubura, ali u akciju nisu krenuli. Neki članovi KP iz sela Ravnorašće, određeni za vodiče, nisu stigli na mjesto sastanka. Tek kasnije se saznalo da su odselili u Beograd.

Napokon, ni borci iz Klasnića, Dragotine, Dobmire, i Gradca nisu te noći napali žandarmerijske stanice u Klasniću i Gradcu, iako su preuzeli taj zadatak. Razlog je bio u tom što se nije moglo skupiti dovoljno oružja za riskantan napad na dvije prilično jake žandarmerijske posade.

Ali, bez obzira na to što su zadaci ostali neizvršeni ili samo djelomično izvršeni, noć od 23. na 24. jula 1941. ostat će zabilježena kao početak narodnog ustanka u kotarima Glina i Vrginmost. Dvije oružane akcije — ona u Grabovcu i ona u Štipanu — bile su izvršene, a po mnogim selima borbene grupe su izišle iz ilegalnosti i pred cijelim narodom svog kraja pokazale spremnost i namjeru da napadnu neprijatelja.

Natrag se, u stvari, više nije ni moglo, čim je ustanak jednom počeo, dalji je tok događaja neumitno navodio sve više i više ljudi, osobito u srpskim selima, da mu se pridruže.

Krećući sa svojom grupom iz Banskog Grabovca prema gori Šamarici, Vasilj Gaćeša je u samu zoru 24. jula poslao po jednog svog čovjeka u svako od obližnjih srpskih sela da javi narodu neka se skloni, jer će ustaše svakako poduzeti represalije zbog napada na Banski Grabovac. Zloslutna Gaćešina predviđanja ubrzo su se obistinila. Njegovi glasnici još nisu stigli da obiđu sve zaseoke, a već su cestama od Petrinje i Gline zabrujali ustaški kamioni. U toku prijedpodneva, a još više slijedećih nekoliko dana, kroz sela Luščani, Vlahovići, Bijele Vode, Drenovac i druga, krstarile su jake ustaške jedinice i provodile pravi lov na ljude. Kao pojačanje za ovu krajnje okrutnu akciju odmazde doveđene su i elitne emigrantske jedinice iz Zagreba.

Iako je u Banski Grabovac tih dana stigao i ustaški pokretni prijek i sud, prave istrage i preslušavanja nije ni bilo. Svrha ustaških represalija nije bila hvatanje pravih napadača na Banski Grabovac, jer njih se nije ni moglo tako lako uhvatiti, već zastrašivanje cijelog stanovništva bliže i dalje okolice. Svaki muškarac srpske narodnosti stariji od 16 godina, kojeg bi ustaše tih dana uhvatile u selima oko Banskog Grabovca, bio je smjesta ubijen. Na žalost, suviše velik broj ljudi nije poslušao upozorenje Vasilja Gaćeše da se skloni iz svojih sela. Ustaše su uspjele pohvatati oko 840 srpskih seljaka i pobiti ih u šumarcima oko Banskog Grabovca.

Ali, kao i svako okrutno nasilje i ovo je izazvalo posve suprotan učinak od onog što su očekivale ustaške vlasti, čak i iz sela koja ustaše nisu obuhvatile svojim represalijama seljaci su u sve većem broju bježali od svojih kuća zadržavajući se na rubovima i u dubinama šumovite šamarice. Tamo su ih prihvaćale prve ustaničke grupe koje su upravo stvarale svoje logore. Odlučniji seljaci najprije su pojedinačno, a zatim i u grupama, počeli pristupati ustanicima i tražiti da zajedno s njima pođu u borbu.

Prvi partizanski logor u šamarici osnovala je grupa Vasilja Gaćeše odmah poslije akcije u Banskom Grabovcu. Bilo je tu isprva svega dvadesetak boraca. Već nakon dva dana pridružuju se ranije stvorene ilegalne borbene grupe iz Majskih Poljana, pa zatim grupa iz Dragotine, a onda sve više dotad neopredijeljenih seljaka. Logor je ubrzo postao vrlo brojna, pa se razdvojio u više manjih jedinica, koje sve zajedno sačinjavaju odred »Šamarica« pod komandom Vasilja Gaćeše.

Istovremeno je u šumi Prolom rastao još jedan odred, kojem su jezgro sačinjavale borbene grupe iz Selišta, Balinca, Hajtića, Bojne i okolnih sela. I tu su pod komandom čire Mađarca i Jose Marjanovića prvi ustanci prihvaćali odbjegle seljake, pružali im pomoć i zaštitu koliko su mogli, a sve je više seljaka tražilo da dobiju oružje i budu primljeni u partizanski odred. Upravo zbog ustaških represalija prve

su ustaničke jedinice rasle i brojčano jačale mnogo brže nego što se predviđalo i jedinu prepreku njihovu omasovljenju na Baniji već je od samog početka predstavljala krajnja nestašica oružja.

Masovnim ubojstvima srpskih seljaka u ustaničkim selima ustaše nisu mogle postići ni drugi od svojih ciljeva: da zakrve odnose između srpskih i hrvatskih seljaka. Usmjeravajući svoju odmazdu na srpska sela, ustaše su htjele započetoj borbi već od početka nametnuti karakter bratoubilačkog rata između Hrvata i Srba; kao da su se pobunili samo Srbi, koji frontalno nastupaju protiv svih Hrvata, a svi Hrvati mora da im uzvrate istom mjerom. Ali, pošten i dobronamjieran hrvatski seljak nije mogao biti prevaren jer je već pri prvom napadu uštanika u Banskom Grabovcu uvidio da su borbene akcije usmjerene protiv fašističkih vlasti i njihovih pomagača, a nikako protiv hrvatskog stanovništva. Isto tako ni srpski seljak na Baniji nije mogao identificirati krivce ustaških represalija sa cijelim hrvatskim stanovništvom jer je, bježeći u šamaricu, uskoro među prvim banijskim partizanima mogao susresti i znatan broj Hrvata koji su stizali iz Siska, Petrinje i Gline da zajedno s neposredno ugroženim srpskim stanovništvom ratuju protiv okupatora i ustaša.

Tako se u mjesecu augustu našao na šamarici i cijeli Sisački odred, prvi partizanski odred u Hrvatskoj, koji je bio sastavljen pretežno od sisačkih komunista-Hrvata, a predvodili su ga Vlado Janjić-Capo, Marijan Cvetković i drugi. Iz Petrinje je stigla grupa komunista-Hrvata, koje je predvodio Artur Turkulin.

DOGOVOR U SKRADSKOJ GORI

Nakon razoružavanja ustaške patrole u selu Štipan, ustaše su u sjevernom dijelu kotara Vrginmost također poduzele neke represivne mjere. Poslije Vidovićeve i Kličkovićeve akcije iste je večeri, dakle 23. jula, u Štipan pošla nešto jača žandarska patrola kojoj je uspjelo da uhvati jednog od seoskih stražara naoružanog revolverom. Ostali stražari, iako su se spremali da pruže otpor, pobjegli su pred žandarima. Zarobljenog seljaka žandari su odveli i kasnije strijeljali, a još jednoga uzgred zlostavljali. Tri dana kasnije u Štipan i okolicu dolaze žandari i neke ustaške jedinice iz Lasinje i Bučice, koji hvataju seljake i tjeraju ih da sudjeluju u potrazi za Nikolom Vidovićem i njegovim ljudima. Prisiljeni surovim prijetnjama, seljaci polaze zajedno s ustašama u šumu Kremešnicu gdje ih ustaše i žandari za vrijeme pretraživanja šume zlostavljaju, tuku i ponizuju na najbrutalnije načine. U toku potrage pronađen je leš ubijenog ustaše, ali Vidoviću i njegovoj grupi nigdje nije bilo ni traga. Ustaše zatim obustavljaju potragu i nešto kasnije

odvode 27 muškaraca iz sela Štipan, koji su svi pobijeni u šumi Kobiljači nedaleko Bučice, zajedno s većom grupom Srba iz dalje okolice.

Sve je to još više uznemirilo sva srpska sela sjeverno od Vrginmosta. Komunisti tog kraja, njih oko 30, iako nisu izvršili planirane akcije 23. jula uveče, nastavili su s pripremama za oružanu borbu i sve više izlazili iz konspiracije pred narod. Objašnjavali su uznemirenim seljacima kako je oružani otpor jedina moguća zaštita od ustaških zuluma, a opći narodni ustanak jedino moguće izbavljenje od zla što ga je donijela okupacija i njen fašistički režim.

Iz sjevernih sela uznemirenost se širila i u južne dijelove kotara Vrginmost, u sela pod obroncima Petrove gore. Tih dana sekretar kotarskog partijskog rukovodstva Rade Bulat dolazi u selo Pernu i saziva dva uzastopna sastanka komunista i najpovjerljivijih simpatizera radi dogovora o neposrednom započinjanju prvih akcija i zadacima svakog pojedinca u tim akcijama. Slični sastanci održavaju se i u Malički i Peckoj. Nekoliko bivših podoficira jugoslavenske vojske užurbano prenosi svoja vojnička znanja na mlađe pripadnike ilegalnih borbenih grupa. Iskopavaju se one rijetke sakrivene puške, podmazuje se već odavno neupotrebljavano lovačko oružje. U selima oko Vrginmosta tinja vatra suzdržavanog revolta koji će svakog časa provaliti.

U kotaru Vojnić nešto je manja uznemirenost među politički neopredijeljenim seljacima jer ustaški teror još nije u tolikoj mjeri zahvatio taj kotar. Ipak, pripreme za ustanak odvijaju se u svemu prema obećanjima što su ih delegati tog kotara dali na sastanku u šumi Abez. 23. jula naveče, dok su daleko na Baniji prvi ustanici pod komandom Vasilja Gaćeše kretali prema Banskome Grabovcu, u Osojskoj šumi na Skradskoj gori održavali su sekretari partijskih ćelija iz zapadnih općina kotara Vojnić svoj posljednji dogovor uoči započinjanja oružanih akcija. Učesnik tog sastanka Milutin Košarić se sjeća:

»... Kao predstavnik Okružnog rukovodstva govorio je najprije Veco Holjevac. Tu su bili sekretari ćelija iz Skrada, Podgorja, Tušilovića, Perjasice, ja iz Svinjarice, svega nas desetak... Raspravljali smo o tome gdje najprije treba početi diverzantske akcije...«

Rukovodilac tog sastanka Veco Holjevac sjeća se i nekih pojedinosti:

»... Neki među prisutnima bili su vrlo borbeno raspoloženi: smatrali su da prve akcije možemo poduzeti već kroz nekoliko dana. Ostali su još oklijevali, mislili su da se treba bolje pripremiti, da treba sačekati kako će se razvijati opće prilike. Netko je izrazio strah od represalija; naglasio je da u ovom kraju ustaše još nisu počele s masovnim ubijanjem, a možda neće ni početi... Ljudi su postavljali i neobična pitanja. Dobro sam zapamtio jedno, na koje nisam znao odgovoriti: »Reci ti nama, druže, što misli Turska i na čijoj je strani?« Sastanak se tako otegao do duboko u noć. Nakon mnogih raspravljanja i uvjeravanja prevladalo je borbeno raspoloženje. Većina prisutnih se složila s prijedlogom.

da se u Tušiloviću i Svinjarici — gdje postoje najbolje partijske organizacije — od komunista i SKOJ-evaca formiraju prve dvije oružane grupe, ustvari prvi partizanski odredi na Kordunu. Zatim je trebalo slične grupe stvoriti u Skradu i u veljunskom kraju . . . , Te grupe trebale su postati jezgro za daljnje širenje ustanka . . . »

Ali kad je već sve bilo načelno ustanovljeno, diskusija se opet vratila na polaznu tačku, na temu kojom su započimali i završavali gotovo svi sastanci kordunskih komunista u to vrijeme: oružje. Kako započeti prve akcije, kad prema tvrdnjama partijskih sekretara u njihovim selima nije ostao ni jedan jedini vojnički karabin? Zar poći u rat samo s lovačkim puškama i starim kuburama? Komunistima toga kraja gorko su se osvećivali propusti što su ih učinili za vrijeme kapitulacije stare jugoslavenske vojske, kad se oružje moglo prilično lako nabaviti i sakriti.

Tada je potkraj sastanka u Osojskoj šumi Veco Holjevac zaključio da bezuvjetno valja poći po 10 pušaka sakrivenih u Karlovcu na vojničkom groblju, jer nema nikakvih izgleda da bi se odnekud moglo nabaviti drugo oružje potrebno za prve akcije. Kad je Holjevac saopćio partijskim sekretarima da u Karlovcu ima 10 sakrivenih pušaka i da će on organizirati njihovo prebacivanje na Kordun, na sastanku je smjestila zavladao bolje raspoloženje. Zaključeno je da borbene grupe u Tušiloviću i Svinjarici započnu s diverzijama odmah čim stigne oružje iz Karlovca.

PUŠKE IZ SKROVISTA U KARLOVCU

Poslije učestalih diverzija u toku mjeseca jula, i poslije Šavorove provale, u Karlovcu su još trajala hapšenja i pooštrene mjere policijskog opreza. Veza terena s partijskom organizacijom u gradu još nije bila uspostavljena, pa ni sam Veco Holjevac nije znao tko je još od komunista u gradu na slobodi, tko je uhapšen, a tko se možda već probio iz grada. Puške se moglo brzo dopremiti na Kordun jedino tako da sam Holjevac zajedno s nekoliko drugova Kordunaša pođe po njih u grad gdje ga je policija još uvijek uporno tražila.

Odlazak četvorice ljudi s Korduna u Karlovac po sakrivene puške bio je jedan od pothvata kakvi su se dugo prepričavali među ustaničima. Sve je bilo vrlo pomno zamišljeno i napokon, poslije nekoliko vrlo kritičnih trenutaka, uspješno izvedeno.

U petak 25. jula u Karlovcu se — kao i svakog petka — održavao sajam. Pored mnogih seoskih kola što su ulazila u grad tog su se jutro na mitnici pod Turnjem zaustavila i jedna kola iz Tušilovića. Mitničar

je bacio pogled na stvari, stražar je letimično pogledao putnike na kolima i dao znak da kola mogu krenuti. Stražaru se nije činio sumnjiv ni mlad čovjek koji sjedi naprijed kraj vlasnice kola, sav zagaravljen po licu, naizgled neki seoski kovač. Bio je to Veco Holjevac. Maska seoskog kovača bila je očito dobro izvedena jer na mitnici ga nitko nije prepoznao, iako je stražar Holjevcu bio poznat. Kraj njega je sjedila i tjerala svoje konje Dragica Opačić, žena tadašnjeg sekretara partijske ćelije Tušilović. Iza njih sjedila su dva mlada komunista, pripadnici prvih borbenih grupa na Kordunu, Nikola Basara i Nikola Đipalo.

Poslije uspješno prebrođene prve prepreke na mitnici, četvero ljudi ohrabreno je nastavilo put prema centru grada. Ali uskoro ih je zadesila prva neprilika. Konj je ostao bez potkove. Trebalo je poći kovaču, a tu se — kao i uvijek petkom — moralo dugo čekati dok se došlo na red. U dvorištu kod kovača odjednom se, baš tada, pojavio ustaški agent Augustinović koji je dobro poznao Holjevca. Bio je to vrlo kritičan trenutak. Ipak, ni Augustinović nije prepoznao maskiranog Holjevca, iako se dugo zadržao kraj kola i vjerojatno mu je nešto ipak moralo biti sumnjivo. Četvero ljudi s kolima napokon je krenulo prema vojničkom groblju.

Bilo je oko deset sati prije podne kad su tri mlada čovjeka u seoskim odijelima ušla u vojničko groblje i uputila se prema grobnici umirovljenog financa. Bez oklijevanja počeli su podizati teški nadgrobni kamen. Na gotovo pustom groblju u to su se vrijeme nalazile samo dvije starice koje su panično pobjegle s groblja čim su vidjele da netko otvara grobnicu. Trebalo je požuriti prije nego što starice stignu nešto ispričati.

Čovjek koji je izgledao poput seoskog kovača ušao je u grobnicu i odande dodavao puške zamotane u prljave vreće. Zatim su sva trojica ponovno namjestila nadgrobni kamen požurivši sa svojim zamotanim teretom do živice iza koje su stajala kola. U taj čas dolje po cesti ispod groblja na biciklu se provezao neki policajac. Zaustavio se kraj kola i nešto zapitao Dragicu Opačić, a zatim produžio. Trojici ljudi sakrivenih iza živice to je bio samo podstrek da budu još brži. Brzo su natovarili svoj neobičan teret na kola. Dobro su ga sakrili ispod nekih dasaka i sijena. Dragica Opačić zamahnula je bičem i potjerala konje. Bez zadržavanja jurili su prema mitnici na Turnju.

Kola s puškama u posljednji su čas sretno izišla iz grada. Na mitnici ih nitko nije pomnije pretražio i četvero ljudi radosno je odahnulo penjući se na slunjska brda iznad Turnja. Uskoro su i zapjevali. U Tušiloviću nestrpljivo su ih čekala ona dvojica ili trojica koji su jedini tačno znali po kakvom se to opasnom poslu išlo u Karlovac. Doček je bio radostan, jedan od najsretnijih dočeka što su ih četvero na kolima ikad doživjeli.

Te večeri u Tušilović su stizali seljaci iz Karlovca, koji su uzbuđeno pričali kako su ih na mitnici pod Turnjem zaustavljali i legitimirali žandari i policajci, kako su pretraživali sva kola, čak i sve košare.

Netko je svakako morao nešto prijaviti o kretanju nekih sumnjivih kola kroz Karlovac ili o nekoj trojici seljaka koji su otvarali grobnicu. Možda Augustinović? Ili one žene s groblja? Ili onaj policajac koji se provezao na biciklu? Ali tkogod da je prijavio, njegova je prijava došla prekasno. U Tušiloviću je deset pušaka već bilo u rukama prvih kordunaških partizana.

U prvi sumrak puške su prenijete u kuću mladog komunista Veljka Blaževića koji je još u vrijeme priprema za ustanak tu uredio tajnu puškarsku radionicu. Oružje je odmah temeljito pregledano, dovedeno u red i podmazano. Oko kuće se već okupilo petnaestak pripadnika ilegalne borbene grupe Tušilović, koji su čekali da dobiju oružje.

Iste večeri dvije su puške poslane u Svinjaricu tomošnoj borbenoj grupi koja će imati bazu u šumi Debela kosa. Ostalo oružje podijeljeno je komunistima iz Tušilovića koji su za svoju bazu izabrali šumu Babina gora. Tako su se u petak 25. jula kasno uveče formirala jezgra prvih dvaju partizanskih odreda u ovom dijelu Korduna.

DOGAĐAJI 27. JULA 1941.

Samo dan kasnije odred »Babina gora« izveo je i svoju prvu akciju: porušeni su telefonsko-telegrafski stupovi između Tušilovića i Karlovca. Učesnik te akcije Milivoj Đipalo ovako je opisuje:

». . . Naveče 26. jula Holjevac je pozvao trojicu članova Partije (Jovicu Đipala, Milu Ljepovića i mene) i tadašnjeg skojevca Velja Blaževića. Saopćio nam je da ćemo u toku noći izvršiti jednu akciju u strogoj tajnosti. Dobili smo zadatak da odmah pripremimo pilu za drvo, škare za sječenje žice i bocu vode. Sve smo to pripremili i oko 9 sati naveče krenula je iz sela naša mala kolona . . . Kad smo stigli na Reljino brdo, Veco naredi Ljepoviću i Jovici Đipalu, koji su bolje od nas znali put, da nas izvedu na cestu između Geršakova mlina i sela Cerovac. Tek tada nam je saopćio zadatak: treba da uništimo nekoliko telefonsko-telegrafskih stupova na tom dijelu puta ... Za izvršenje tog zadatka Mila je osiguravao pravac od sela Cerovac a Jovica od sela Tušilovića. Veljko, Veco i ja počeli smo pilom sjeći stupove. Da se ne bi čuo zvuk, Veco je stalno zalijevao pilu vodom. Kad smo porušili nekoliko stupova i posjekli žicu, sakupili smo se i krenuli istim putem kojim smo i došli u Brezovu Glavu. Negdje poslije pola noći stigli smo u Veljkov sjenik i legli u sijeno . . .«

Narednog jutra žandari su brzo došli na mjesto diverzije i organizirali popravak uništene linije. Ali naveče toga dana partizani iz Tušilovića opet ruše stupove i to ne samo na jednom mjestu. Po prvi put cijeli odred kreće u akciju ne sakrivajući se pred stanovnicima svog sela, već naprotiv, pozivajući i neke seljake da pomognu.

Te večeri ukupno oko 30 ljudi — 15 naoružanih pripadnika odreda »Babina gora« i 15 nenaoružanih seljaka — ruše telegrafske stupove, razbijaju porculanske čašice i sijeku žicu. Bili su raspoređeni u nekoliko grupa, od kojih se najveća nalazila kraj Geršakova mlina, između Tušilovića i Cerovca. Nešto prije pola noći, kad su već bili pri kraju svog posla, borbe te grupe odjednom trgne oštar vojnički poziv koji je dopirao iz mraka: »Tko je tamo?« U vedroj noći nazirale su se na cesti neke sjene, čuo se i zveket oružja. Umjesto svakog drugog odgovora netko je od partizana zapucao. Ispaljeno je nekoliko metaka s obje strane pa su sjenke, bježeći nestale u mraku.

Što se zapravo dogodilo?

Alarmirani zbog rušenja telefonsko-telegrafskih linija prošle večeri, žandari su dobili naređenje da te noći patroliraju duž ceste Vojnić—Karlovac kako bi spriječili ponovne diverzije. Jedna njihova patrola u jaci ni od svega 4 ili 5 vojnika naišla je na partizansku grupu kod Geršakova mlina. Čim su partizani zapucali žandari su pobjegli natrag prema Tušiloviću. Partizani ih nisu gonili, već su požurili da dovrše siječenje žice i da se povuku s ceste. Iako vojnički malo značajan, taj događaj zavređuje da ga se zabilježi. Bio je to prvi okršaj u ovom dijelu Korduna, nadomak Karlovcu. Datum: 27. juli 1941. godine.

Istog je dana na posve suprotnoj strani Petrove gore započelo burno previranje koje se silnom brzinom pretvorilo u opći narodni ustanak. U jednom danu ustankom su bila zahvaćena gotovo sva sela na istočnim i južnim obroncima Petrove gore, a u toku sedmice ustaničko je gibanje obuhvatilo više od polovine Korduna.

Prvo kordunsko selo koje je 27. jula listom ustalo protiv tadašnjih vlasti bila je Perna. Posljednje sedmice u cijelom je kotaru Vrginmost uznemirenje raslo iz dana u dan, osobito poslije Vidovićeve i Kličkovićeve akcije u selu Štipan. Među seljacima sve se više govorilo o ustanku što ga pripremaju komunisti. Jedan od njegovih organizatora, Rade Bulat, piše o početku masovnog ustanka u Perni:

»-25. jula u selu Poljani kod Topuskog ustaše su popalile 5 srpskih kuća i uhapsile 7 muškaraca koje su u Topuskom strijeljali. Taj događaj, u već otprije elektriziranoj atmosferi, još je više pojačao borbeno raspoloženje ... 26. uveče na grbolju kod Peme održan je sastanak vojnih grupa Perna, Pecka i Malička. Raspravljamo o početku oružane borbe s neprijateljem . . . Sutradan 27. jula Talijani napuštaju svoje garnizone u Topuskom i Vrginmostu i povlače se u Karlovac . . . Oko 10 sati prije podne član Partije Jovo Bulat donosi vijest o povlačenju Talijana i da za njima na kamionu idu ustaše, koje hapse sve Srbe muškarce. Odmah se sastaju: Đuro Bajić, Stanko Trkulja, Rade Bulat, Jovica Lončar, Bogdan Oreščanin, Mirko Poštić i Dušan Rkman. Odluka je pala da smjesta pozovemo narod u borbu . . . Prošli smo kroz selo j otvoreno narodu govorili — »narođe, došlo je vrijeme da otkopaš i pokažeš svoje oružje . . .<< Poslije-podne održan je masovni miting kod crkve na kojem su Mirko Poštić i Rade Bulat pozvali sav narod na ustanak. Odmah poslije mitinga pri-

stupa se obrazovanju desetina, vodova i četa. Narod je počeo izlaziti na položaj goloruk, s po kojom lovačkom puškom, jednim karabinom, roguljama, sjekirama i drugim primitivnim sredstvima . . .«

Narodnim zborom kod crkve u Perni 27. jula poslijepodne obilježen je početak masovnog ustanka u tom kraju. Više stotina ljudi prisutnih na zboru složilo se da ispod svog sela postavi »frontu« prema neprijateljskim uporištima — Topuskom i Vrginmostu. Cijelo je selo, doduše, raspolagalo samo jednim vojničkim karabinom, koji je bio u rukama bivšeg podoficira i vrlo ugledna i hrabra čovjeka Mirka Poštića, ali na položaje ispod sela ipak su izašli svi sposobni muškarci iz Perne. Bio ih je priličan broj s lovačkim oružjem ali mnogo više sa sjekirama i roguljama. Bogdan Oreščanin, jedan od komandanata na toj »fronti« oko sela Perne, danas daje ovakvu ocjenu:

»Takozvani »front« bio je vojnički flobro postavljen, ali praktički bez oružja. Iako su položaji bili dobro odabrani, kroz »front« je mogla proći svaka bolje naoružana neprijateljska jedinica. S tako slabim naoružanjem ustanici se nisu mogli dugo suprotstavljati . . . Ipak, seljaci na položajima mogli su poslužiti kao predstraža i isturena izvidnica, koja će javiti stanovništvu da dolazi neprijatelj i kraće ga vrijeme zadržati, dok se sela evakuiraju. Vrijednost »fronta« bila je dakle, vrlo velika, i to ne u nekom uskom vojničkom smislu. »Front« je poslužio kao najbolje sredstvo za mobilizaciju naroda za oružani i organizirani otpor prema okupatorskom režimu. Ljudi su uvidjeli, da se samo organizirano mogu oduprijeti teroru . . .«

USTANAK SELA POD PETROVOM GOROM

Fronti što ju je formiralo borbeno stanovništvo Perne već se narednog dana priključuju Pecka, Malička i sva susjedna sela pod istočnim obroncima Petrove gore. 28. jula u Perni se održava sastanak komandanata vodova i četa na kojem se bira zajednička komanda. Proširena fronta podijeljena je na tri sektora kojima komandiraju: Rade Bulat — sektorom prema Blatuši, Bogdan Oreščanin — sektorom oko Perne i Stanko Trkulja — sektorom fronte oko Pecke. Rudari iz Pecke šalju nešto dinamita za sve sektore fronte kako bi se u slučaju potrebe mogle postaviti mine ili pak jakim eksplozijama zastrašivati neprijatelja. Komanda fronte poduzima mjere da se putem partijske organizacije poveže s ustanicima u drugim dijelovima Korduna. Kuriri iz Perne odlaze za Kirin i Sjeničak, prema Vojniću, pa čak i za Cazinsku krajinu.

Od samog početka fronta zauzima prema neprijatelju ne samo obrambeni stav, već stanovitim istupima pokazuje da je spremna i napadati. 28. jula ujutro uhapšen je u Perni povjerenik ustaških vlasti za žito. Iste večeri ustanici demoliraju most kod Starog Sela, o čemu već 29. jula predstojnik iz Vrginmosta obavještava pukovnika Tomaševića u Karlovcu, a ovaj smjesta šalje telefonski izvještaj glavnom štabu ustaške vojske u Zagreb.

Neprijatelj je dakle vrlo brzo saznao o pobuni u selima pod Petrovom gorom, ali punih pet dana nije poduzimao nikakvih energičnijih protumjera. Precijenivši vojničku snagu ustanika, ustaše je obuzeo strah, veći nego što su ustanici mogli očekivati. Sačuvan je službeni izvještaj kotarske uprave Vrginmost u kojem se tvrdi da ustanici u Petrovoj gori raspolažu ne samo mitraljezima nego čak i topovima. U stvari, središnji sektor fronte pod selom Perna imao je svega jedan vojnički karabin!

U dane zatišja na fronti pod Petrovom gorom ustanici nastoje da se organizaciono srede, žene iz sela kuhaju u velikim kotlovima hranu i nose je na položaje. Borci tako cijelog dana izvršavaju svoje stražarske, izviđačke i patrolne dužnosti. U Pernu tih dana stiže Husein Miljković — Huška, musliman, pripadnik grupe Tone Hrovata, koji donosi vijesti o ustaničkom pokretu s južne strane Petrove gore. Čuje se o oružanim grupama oko Vojnića i Ostrožina, o diverzijama oko Tušilovića. Seljaci pobunjenih sela oko Pecke i Perne saznaju da nisu sami.

I zaista, već 28. jula uveče podigla su se gotovo sva sela na području od Velike Kladuše i Krstinje do Miholjskog, Klokoča i Kestenovca. Partijska organizacija bila je u ovom kraju i otprije vrlo jaka. Pred rat tu je djelovalo dvanaestak partijskih ćelija, gotovo u svakom većem selu po jedna. Na sastanku u šumi Otmić 25. jula Miloš Dejanović je prisutnim sekretarima ćelija prenio direktive iz šume Abez i izradio plan za napad na Krstinju.

Zakazane večeri 28. jula u šumi iznad Prisjeke, zapadno od Krstinje, prikupilo se oko 200 ljudi iz sela Klokoča, Miholjskog, Kestenovca, Dunjaka i Prisjeke. Komandirao im je Miloš Dejanović. U šumi iznad Džaperovca istočno od Krstinje prikupilo se nešto više od 100 ljudi iz Široke Rijeke i Brusovače pod komandom Dušana Vergaša. Ipak, napad na Krstinju nije uspio.

Posrijedi je bila izdaja. Vjeruje se da je neki Đuro Vila dan prije javio žandarima u Krstinju da komunisti pozivaju ljude na ustanak i pripremaju napad na žandarmerijsku stanicu. Općinski načelnik u Krstinji, ustaša Tominac, smjesta je zatražio pojačanje i na sam dan 28. jula u Krstinju je stigla grupa od dvadesetak ustaša. Naveče su ustaše sa žandarima izišle na položaje oko Krstinje da dočekaju ustanike.

Iako brojno premoćni neprijatelju, ustanici su — kao i svuda tih prvih dana — bili vrlo slabo naoružani. Većina je imala samo sjekire

ili rogulje. Bilo je i nešto lovačkog oružja i kubura, no svaka od dvije velike ustaničke grupe imala je svega dva do tri karabina. Uvidjevši da ih čeka pripremljen i bolje naoružan neprijatelj, ustanici su odstupili. Obje grupe poslale su zatim kurire da bi uspostavile međusobnu vezu, ali im do zore to nije uspjelo. Dvije velike grupe povukle su se tada u Petrovu goru.

Iste se noći, međutim, pojavila još jedna vrlo jaka ustanička grupa koja ne samo da je izašla na određeni položaj, već je i izvršila zadatak. Tono Hrovat podigao je sela Maljevac, Buhaču i okolne zaseoke. Prema dogovoru s Dušanom Vergašom, Hrovat je sa svojom grupom postavio frontu prema Velikoj Kladuši kako odande ne bi stigla pomoć žandarma u Krstinji kad oni budu napadnuti. Sela Ruševica i Žravnica postavila su istovremeno frontu prema Cetingradu. Od Ruševice do Čelapova mosta na položaju je bilo blizu 150 ljudi naoružanih s pet ili šest vojničkih pušaka, nešto lovačkog oružja i mnogo sjekira i rogulja. Da bi se osigurali protiv iznenadnog prodora neprijatelja, ustanici su porušili ključne mostove na rijeci Glini i njenim malim pritokama. Na mnogim mjestima pokidane su i telegrafsko-telefonske linije.

29. jula već vri na sve strane po selima oko Petrove gore. U selu Miholjskom ustanici iz grupe koja je trebala da napadne Krstinju dočekuju u zasjedi jednu ustašku patrolu na motociklu i napadaju je. Ustašama doduše uspijeva da pobjegnu, ali ostavljaju motor i opremu, što ustanici odnose u Petrovu goru. Komunisti iz sela Kupljensko i Buriča pod vodstvom borbenog Furlana, učitelja i člana KK Vojnić, ruše tri propusta u zaseoku Vile na cesti Vojnić—Krstinja. Grupa komunista iz sjevernog dijela kotara Vojnić vrši diverziju na pruži kod Vrela Utinje. Borbena grupa iz Svinjarice ruši telefonsko-telegrafske stupove, žandari iz Kladuše noću upadaju u Maljevac da pohapse neke istaknutije ljude, ali nailaze na oružani otpor i jedan je žandar ranjen. Drugog dana pun kamion ustaša nailazi iz Kladuše prema Maljevcu, ustaše se razvijaju u streljački stroj i polaze prema fronti postavljenoj kod Vergaševa mosta, ali nailaze na otpor; jedan je ustaša ubijen, a jedan teže ranjen. Ustaška patrola iz Topuskog polazi prema Perni da izvidi gdje je postavljena ustanička fronta; pod vodstvom braće Poštić ustanici dočekuju patrolu, ubiju jednog ustašu i zaplijene njegov karabin, pa gone patrolu sve do Topuskog; ustanici pucaju za patrolom i iz svojih dinamičnih mužara, pa ustaše u paničnom bijegu, vjerujući da ustanici zaista imaju topove, napuštaju na kratko vrijeme čak i Topusko!

30. jula domobranski komandant sektora Karlovac pukovnik Tomašević telefonski izvještava svoj glavni štab u Zagrebu:

»Pobunjenici demolirali prugu Karlovac — Caprag kod sela Vrelo Utinja . . . Na padinama Petrove Gore vode se neke borbe između oružnika i pobunjenika. Oko sela Tušilović zapažena je naoružana banda . .

branih ustaša — emigranata, oko stotinu najokorjelijih zločinaca pod komandom vrlo energičnog i surovog ustaškog oficira Vitala Baljka, također emigranta. Zatim, pred sam početak pokolja, stiže i zapovjednik cijele ekipe Božidar Cerovski, jedan od trojice vodećih ustaških policajaca, zamjenik ravnatelja za javni red i sigurnost. Ima svjedoka koji su na Kordunu čuli Cerovskog kako u nekim prepirkama preko telefona govori da radi po ovlaštenju i naređenju samog »poglavnika«, to jest Pavelića.

Na sastancima koji su održani u razdoblju između 20. i 29. jula izaslanici iz Zagreba smijenili su neke lokalne ustaške funkcionare koji su se ustručavali da uđu u zločin tako zamašnih razmjera. Umjesto dotadašnjeg ustaškog logornika u Slunju popa Nikšića, koji se uza sav svoj ideološko-ustaški žar pokazao suviše »blagim«, postavljen je emigrant Žarko Kovačević, a njegova braća Zvonko i Branko, zajedno s Ivanom Skukanom, već od ranije skloni pljački i ubijanju, postaju osloncem ekipi Božidara Cerovskog. S povjerljivim ustašama iz raznih općina održavaju se sastanci, sve se priprema i dogovara kako bi se u određenom času na prepad pohvatilo što više Srba. Smišljaju se varke pomoću kojih će se muškarci sposobni za otpor najlakše domamiti na svoje vlastito stratište. 29. juli određen je kao dan početka hajke.

Uoči toga dana, po naređenju Cerovskog i njegova pomoćnika Jure Kutnjaka, na Kordun stižu odabrane ustaške jedinice iz Bihaća, Ogulina, Karlovca i drugih mjesta kao pojačanje. Na brzu ruku se mobiliziraju i naoružavaju neki seljaci po hrvatskim selima koji pokazuju spremnost da sudjeluju u pohodu na svoje srpske susjede. Glina i Slunj postaju prve baze ustaških jedinica, a kasnije se Baljak sa svojim emigrantima smješta i u Kladušu.

Talijanske okupacione jedinice, koje su od sredine maja imale svoje garnizone u Vrginmostu, Slunju, Kladuši i drugdje, povlače se u toku 27. i 28. jula sa cijelog Korduna prepuštajući svu vlast ustašama. Dokumenti raznih talijanskih jedinica iz onog vremena posve jasno govore, da su talijanski štabovi dobro znali kakvim ubojicama i koljačima ostavljaju vlast. Prema tome, iako talijanske jedinice slijedećih dana više nisu bile na Kordunu, suodgovornost talijanskih okupacionih štabova za predstojeće događaje nije time otklonjena.

29. jula ustaški povjerenik u općini Krnjak, Mujić, poslao je naređenje da mu se u toku istog prijedpodneva kod općinske zgrade jave kućevlasnici iz većeg broja sela, svaki sa po nekoliko kilograma hrane za deportirane Slovence. Stanovit broj muškaraca posebno je pozvan da radi na cesti Krnjak — Gornji Skrad. Istovremeno, iz Gline je krenulo nekoliko kamiona sa 30 ustaša Baljkove jedinice. Prema stvorenom planu ta je grupa trebala da stigne u Krnjak oko podne, da pokupi nekoliko stotina na prijevaru okupljenih muškaraca i da ih smjesta pobije. Time je trebala započeti akcija Cerovskog i njegovih suradnika. Plan ipak nije sasvim ostvaren.

Pukovnik Tomašević već je toga dana uvidio da se s lokalnim posadama svoje vojske na Kordunu neće moći suprotstaviti pobunjenom narodu. Smjesta je počeo slati jaka pojačanja koja će se koncentrirati u toku slijedećih nekoliko dana da bi probila ustaničke »frontove«. No, istovremeno sasvim nezavisno od pukovnika Tomaševića i njegovih vojničkih planova, Kordunom i dijelom Banije počela je harati posebna ustaška jedinica koja je stigla direktno iz Zagreba, a bila je sastavljena pretežno od najokorjelijih ustaša — emigranata.

Ta jedinica imala je posebni zadatak. Klonila se sela koja su već bila pobunjena i u kojima je moglo doći do borbe. Zalazila je uglavnom u mirna srpska sela, tamo gdje su ljudi još bili kod svojih kuća. Kupila je mirne srpske seljake na svoje kamione i odvodila ih do obližnjih šuma i provalija u kojima su ljudi zauvijek nestajali. Meci se nisu čuli. Ubijalo se samo nožem.

Posebna ustaška jedinica započela je svoj koljački pohod 29. jula, a povukla se s Korduna 8. augusta. Kroz svega desetak dana ta je jedinica, uz pomoć nekih najgorih domaćih ustaša, pobila više hiljada kordunskih i banijskih Srba, pretežno muškaraca, ali također i mnoge žene s djecom. Broj ubijenih do današnjeg dana nije tačno ustanovljen. Ustaški funkcionar iz Slunja župnik Nikšić navodi u svojim zapisima brojku od tri do četiri hiljade. Pouzdano se znade jedino da je to bio najkrvaviji od svih krvavih ustaških pohoda što su ih Kordun i Banija uopće zapamtili. Ovi krajevi, kroz dugu historiju naviknuti na muke i žrtve, nikad u tako kratkome roku nisu dali toliko žrtava.

Na masovne zločine neslučenih razmjera stanovništvo je odgovorilo na jedini moguć način — još odlučnijim pristajanjem uz već započeti ustanak.

NOVI USTAŠKI ZLOČINI

Ustaško Ravnateljstvo za javni red i sigurnost bila je ustanova kojoj je Pavelić povjerio da provodi njegovu politiku istrebljenja Srba i Židova u Hrvatskoj. Prvi masovni pokolji Srba u Veljunu i Glini u mjesecu maju bili su izvršeni po uputama i pod neposrednim nadzorom čovjeka iz Ravnateljstva. U pokoljima od 29. jula do 8. augusta Ravnateljstvo je sudjelovalo još neposrednije: ono je bilo ne samo podstrekač, već i organizator i izvršilac.

Plan o istrebljivanju Srba na Kordunu zamišljen je negdje sredinom jula, jer već oko 20. jula stiže iz Zagreba u Slunj i Glinu nekoliko ustaških funkcionara koji među lokalnim ustašama traže najpogodnije suradnike i s njima zajedno pripremaju pokolje. Nekoliko dana kasnije, oko 25. jula, sa šest kamiona dolazi na Kordun posebna jedinica iza-

branih ustaša — emigranata, oko stotinu najokorjelijih zločinaca pod komandom vrlo energičnog i surovog ustaškog oficira Vitala Baljka, također emigranta. Zatim, pred sam početak pokolja, stiže i zapovjednik cijele ekipe Božidar Cerovski, jedan od trojice vodećih ustaških policajaca, zamjenik ravnatelja za javni red i sigurnost. Ima svjedoka koji su na Kordunu čuli Cerovskog kako u nekim prepirkama preko telefona govori da radi po ovlaštenju i naređenju samog »poglavnika«, to jest Pavelića.

Na sastancima koji su održani u razdoblju između 20. i 29. jula izaslanici iz Zagreba smijenili su neke lokalne ustaške funkcionare koji su se ustručavali da uđu u zločin tako zamašnih razmjera. Umjesto dotadašnjeg ustaškog logornika u Slunju popa Nikšića, koji se uza sav svoj ideološko-ustaški žar pokazao suviše »blagim«, postavljen je emigrant Žarko Kovačević, a njegova braća Zvonko i Branko, zajedno s Ivanom Skukanom, već od ranije skloni pljački i ubijanju, postaju osloncem ekipi Božidara Cerovskog. S povjerljivim ustašama iz raznih općina održavaju se sastanci, sve se priprema i dogovara kako bi se u određenom času na prepad pohvatalo što više Srba. Smišljaju se varke pomoću kojih će se muškarci sposobni za otpor najlakše domamiti na svoje vlastito stratište. 29. juli određen je kao dan početka hajke.

Uoči toga dana, po naređenju Cerovskog i njegova pomoćnika Jure Kutnjaka, na Kordun stižu odabrane ustaške jedinice iz Bihaća, Ogulina, Karlovca i drugih mjesta kao pojačanje. Na brzu ruku se mobiliziraju i naoružavaju neki seljaci po hrvatskim selima koji pokazuju spremnost da sudjeluju u pohodu na svoje srpske susjede. Glina i Slunj postaju prve baze ustaških jedinica, a kasnije se Baljak sa svojim emigrantima smješta i u Kladušu.

Talijanske okupacione jedinice, koje su od sredine maja imale svoje garnizone u Vrginmostu, Slunju, Kladuši i drugdje, povlače se u toku 27. i 28. jula sa cijelog Korduna prepuštajući svu vlast ustašama. Dokumenti raznih talijanskih jedinica iz onog vremena posve jasno govore, da su talijanski štabovi dobro znali kakvim ubojicama i koljačima ostavljaju vlast. Prema tome, iako talijanske jedinice slijedećih dana više nisu bile na Kordunu, suodgovornost talijanskih okupacionih štabova za predstojeće događaje nije time otklonjena.

29. jula ustaški povjerenik u općini Krnjak, Mujić, poslao je naređenje da mu se u toku istog prijepodneva kod općinske zgrade jave kućevlasnici iz većeg broja sela, svaki sa po nekoliko kilograma hrane za deportirane Slovence. Stanovit broj muškaraca posebno je pozvan da radi na cesti Krnjak — Gornji Skrad. Istovremeno, iz Gline je krenulo nekoliko kamiona sa 30 ustaša Baljkove jedinice. Prema stvorenom planu ta je grupa trebala da stigne u Krnjak oko podne, da pokupi nekoliko stotina na prijevaru okupljenih muškaraca i da ih smjesta pobije. Time je trebala započeti akcija Cerovskog i njegovih suradnika. Plan ipak nije sasvim ostvaren.

Prošavši kroz Vrginmost, grupa ustaša počela je po usputnim selima pljačkati, hapsiti i pijančevati. Najdulje su se zadržali u Vojniću i tek oko četiri sata poslije podne stigli su u Krnjak, dovukavši sa sobom tridesetak žrtava uhapšenih na putu. U međuvremenu se u Krnjaku većina ljudi razišla svojim kućama pa su ustaše, umjesto četiri ili pet stotina, uspjele uhapsiti svega sedamdesetak. Svi uhapšeni smjesta su bili odvedeni u Ivanović jarak u obližnjoj šumi Loskunji, gdje su ih pijane ustaše pobile iz mitraljeza, pušaka i noževima. Sa stratišta je pobjegao samo jedan čovjek — Nikola Bižić.

Istog dana iz Gline je krenulo u lov na ljude još nekoliko ustaških grupa koje, međutim, nisu ubijale na licu mjesta kao Baljkovi odabranici u Ivanović jarku. Pod vodstvom Glinjana braće Vidaković jedna je grupa na policijskim kolima upala u Bović i duž ceste hvatala svakog koji se nije uspio skloniti. Zabilježena su još i hapšenja u Selištu, Starom Selu kraj Topuskog, u Gređanima, Balincu i drugim selima kotara Glina i Vrginmost. Većina tih ljudi odvedena je u Glinu i zatvorena u pravoslavnu crkvu, a ostali u glinsku općinu i druge javne zgrade. Tu su pod stražom domaćih ustaša čekali Baljkove koljače.

Najperfidnija igra tih je dana priređena u Vrginmostu. Onamo je sav narod iz okolnih sela bio pozvan na pokršćavanje. Nekoliko dana prije ustaše su pustile po selima glas da se pokršćenim Srbima ništa neće dogoditi i da se Srbi samo pokršćavanjem mogu spasiti. Iz čemer-nice, Pješčanice i obližnjih zaselaka mnoštvo je ljudi nasjelo toj ustaškoj podvali. Branko Žutić o tome je napisao:

»U Vrginmostu je s okupljenim narodom izvedena tragična i nezapamćena lakrdija. Priređeno je jelo i piće. kolo i pjesma. Pretpogrebno slavlje maskirali su ustaški zločinci pričom o odlasku na rad i masnu zaradu u Njemačkoj. Ubrali su od svih takse za 'pokrst' i potom žene i djecu pustili kućama, a sve muškarce otpremili u Glinu i zatvorili u pravoslavnu crkvu. Preko noći izvršen je pokolj svih do posljednjeg, osim jednoga (danas živog Ljubana Jednaka), koji se spasio bijegom iz jame, koja je u selu Prekopi nedaleko Gline već prije toga bila pripremljena za žrtve...«

Te noći u glinskoj crkvi i nad jamom kod Prekope ubijeni su ne samo ljudi s »pokrsta« u Vrginmostu, već i svi na prepad pohapšeni muškarci iz okolnih sela. S početkom likvidacije čekalo se — po svemu sudeći — dok se ne vrate »specijalisti« Baljkove jedinice iz Ivanović jarka. Drugog dana stanovnici Gline vidjeli su oko crkve lokve krvi koju ustaše još nisu stigle isprati. A po srpskim selima već se počela prepričavati istina o navodnom odvođenju na rad u Njemačku. Očevidac Ljuban Jednak, koji se izvukao iz jame jer su ustaše mislile da je mrtav, opisivao je jezive prizore iz glinske crkve.

»Kao da sada gledam kako ljudi kleče i zaklinju ustaše da ih poštede. AJi . . . jedan duboki udarac nožem u vrat i jedan zakretaj na lijevo . . . i svršeno. Neki se otimaju, dižu ruke na odbranu, drugi čekaju na udarac kao ovce . . .«

Grupa odasvud pobranih ustaša s bazom u Slunju krenula je u svoj pohod na srpska sela također 29. jula, ali tek naveče. Ivan Skukan na čelu tridesetorice ustaša kreće cestom prema Primišlju i na prepad hapsi sve muškarce koje uhvati kod svojih kuća. Upozoreni od seoskih straža, koje je na ovom terenu formirala partijska organizacija, ljudi bježe od svojih domova, pa ustašama uspijeva da pohvataju svega tridesetak osoba. Stižu i ogulinske ustaše koje hvataju još desetoricu iz samog Primišlja. Hapšenja su popraćena pljačkom i zlostavljanjem ljudi. Svi su uhapšeni u svitanje ukrcani na kamione i odvedeni u Slunj, a odande u toku dana do sela Lađevac, gdje je već bilo spremno stratište.

U Zbjeg su ustaše iz Slunja stigle pred samo svitanje 30. jula l'azmilivši se u manjim patrolama kroz sve zaseoke. Primijenili su lukaviju taktiku nego u Primišlju: budili su ljude i mirno ih pozivali na zbor kod škole, govoreći da će im se tamo održati neki važan govor. Većina muškaraca bila je na svu sreću nepovjerljiva, pa ih se svega 45 okupilo kod škole. Njih su ustaše odjednom natjerale i zatvorile u školu, pa ih zatim povezane otjerale u Slunj. Pobijeni su 30. jula također kod Lađevca.

U općini Cetingrad pohvatana su u stravičnoj noći između 29. i 30. jula 162 muškarca. Odvedeni su u smrt prema Kladuši na Mehino stanje koje će slijedećih dana Baljkovi krvnici pretvoriti u glavno stratište cijelog svog pohoda. 30. jula ujutro hajka se nastavlja kroz sela u općini Rakovica i Drežnik; ovdje osobito stradava Broćanac iz kojeg ustaše na prepad hvataju 79 muškaraca. Sve pohapšene iz tog kraja — njih oko 150 — odvođe na brežuljak Bliznicu i tamo ih ubijaju nožem. Sa samog štratišta trojici je ljudi uspjelo pobjeći. Među njima bio je Milan Kvočka koji je o svom zaista jedinstvenom podvigu napisao:

»-. . . Dana 30. jula nešto oko 2 sata poslije pola noći selo Broćanac bilo je opkoljeno od ustaških bandi . . . Hapsili su ljude među kojima sam i ja bio, odvodili ih od kuće po jedan kilometar da sačekamo kod kamiona dok zlikovci pohvataju i ostale. Zene i djeca ustaju iz kreveta, ciče i plaču . . . Nitko ne zna kamo nas vode. Kad pitamo ustaše kamo nas tjeraju, oni namršteno odgovaraju: „Mlađe za Njemačku, a stariji će se vratiti kući!“. Kamioni iz Broćanca polako kreću u pravcu Donjeg Broćanca i Cuić brda. Ustaše stalno dovode ljude iz okoline i ubacuju ih u kamion kao stoku . . . Kad smo došli u Krivaju pod Bliznicu, k nama prilaze ustaše, pa poskidaju sa nas cipele i kapute, te veseli i nas-mijani odoše u kuće da se pogode kome će šta pripasti . . . Kiša nas tuče

u kamionima, svi su mokri i uplašeni, ništa ne znamo koje je doba dana, kamo će i šta će s nama . . . Ako tko hoće da progovori, ustaše skaču u kamion pa tuku ljude sa cijevima pušaka . . . Onda se začuje jaka pjesma od Rakovice, baš kada je kiša prestala padati. Dode jedan kamion ustaša s oružjem i šljemovima na glavi. To su bili oni, koji su klali . . . Pištaljka jadnom svirnu, te se sve ustaše iz okoline skupiše i postrojiše, te im je izdata naredba kako će da kolju. Mi koji smo bili u kamionu sve gledamo jedan u drugoga, niti sm, o živi, a niti mrtvi, a iz drugog kamiona, u kojem su bile ustaše, upereni su mitraljezi u nas. Poslije brojenja pala je naredba da ljudi silaze s kamiona . . . Pošli smo sa ceste na brdo udaljeno 300 metara, koje se zove Bliznica. Oko nas, pred nama i iza nas mnogo ustaša, sve spremno za borbu i klanje, samo su nas čuvali da ne bi tko pobjegao . . . Čuje se pred nama i za nama jak ljudi, dreka, tukle su ustaše kundacima i cijevima po tijelu i glavi. Kad je čovjek pogledao u stranu vidio je samo krvave glave . . . Kad smo došli pod brdo naredio mi ustaša da pjevam, ja sam mu odgovorio da ne znam, a on me počeo udarati po leđima sa puškom, a ja se od teških udaraca savijam do crne zemlje. Kada smo došli na mjesto klaonice na Bliznici nedaleko 10 metara od same klaonice stoji jedan ustaški oficir, drži knjigu u ruci i pita kako se koji zove da vidi koliko će ih biti ubijeno da imaju evidenciju . . . Kako se koji zapiše odmah liježe potrbuške na zemlju, a ruke stavi pred oči. Tu su koljači čekali s noževima i klali ljude koji su ležali. Zaklane ljude su bacali u pećinu, a preda mnom ih je bilo već nešto više od 40 poklanih i bačenih u pećinu . . . Dolazim i ja blizu reda. Jedared se pomislim, vidim da mi života nema. Skočim, istrgnem od jednog ustaše nož iz nožnice, udarim tog ustašu u pluća negdje oko srca tako da je ostao mrtav, pa sam se odmah riješio onoga koji me vqdio i udarao, a i mislio da me zakolje. Drugi ustaša me udari sa cijevi od puške u grudi, ja mu uhvatim pušku, te ga privučem sebi i udarim ga nožem u vrat. Otmem mu pušku . . . Okrenem pušku prema oficiru koji je vodio zapisnik i viknem da ću njega ubiti ako netko od njegovih podigne oružje. On komanduje „Ne pucaj“ — ja se bacim iz stroja, te sam počeo naglo da bježim od klaonice. Poslije mog bijega počelo je mnogo drugova da bježi koji još nisu ležali. Samo je tu bila greška što su bježali u pravcu vrha brda i prema svojim kućama za Broćanac, a tamo je bila najjača zasjeda . . . Tako smo ja i Ile Jelić iz Broćanaca i Milovan Čuić pobjegli živi s Bliznice . . .“

ZBOR U CRNOJ LOKVI

Od bjegunca iz Ivanović jarka Nikole Bižića, od Ljubana Jednaka iz glinske crkve i od trojice bjegunaca s Bliznice narod je po srpskim selima ubrzo saznao što se zbiva s odvedenim ljudima. Poslije toga više nijedan zdrav muškarac ne sjedi kod svoje kuće kad nailaze ustaše.

Iz ugroženijih sela ljudi odmah bježe u šume, okupljaju se i uzbuđeno dogovaraju kako da se obrane. Tamo gdje ima komunista brzo se stvaraju organizirane jedinice otpora — jezgre budućih partizanskih odreda. Neke borbene jedinice komunista i njihovih simpatizera, koje postoje već od ranije (»Debela kosa«, »frontovi« oko Perne i Krstinje, Vidovićeve grupa, Šamarica, Prolom), prihvaćaju pobjegle ljude i pružaju im zaštitu, koliko je god to u njihovoj moći.

U šumi Crna lokva nedaleko Vojnića, okupilo se tih dana čak blizu tri hiljade ljudi koji su tražili oružje da pođu u napad na ustaše. Pripremajući oružanu borbu, komunisti Vojnića i okolice odredili su Crnu lokvu kao sastajalište u slučaju da se moraju povlačiti iz svojih sela. Čim su 29. jula ustaše na putu iz Gline u Krnjak počele hapsiti uz cestu prema Vojniću, komunisti su požurili prema Crnoj lokvi da se tamo nađu i dogovore o svojoj protuakciji. Mnogo je i drugih ljudi dočulo za sastajalište komunista, pa su i oni pošli u Crnu lokvu da se posavjetuju šta da rade. Ing. Đorđe Momčilović vrlo živo opisuje taj nesazivani zbor održan pod neobično dramatskim okolnostima:

»Kad sam 29. jula popodne došao u Crnu lokvu, tamo su već bili partiji: Žarko Čujić, Furlan, Ilija Zegarec, Milić Novković (Basačan) i drugi, a s njima i oko 50 seljaka iz okolice. Razgovaralo se o hapšenjima toga dana. Žarko Čujić je objašnjavao, govorio o potrebi borbe, a Furlan je bio vrlo aktivan pripremajući ljude da pođu s njim u diverzije. On je sa svojom grupom upravo noć prije toga već srušio most u Kupljenskom, prekopavao je cestu, rušio bandere itd. Istoga dana predveče saznali smo šta se desilo s pohapšenim ljudima koji su odvedeni u Ivanović jarak . . . Naveče je i dalje dolazilo mnogo ljudi u Crnu lokvu. I kada je sutradan osvanulo, ljudi su nastavili dolaziti sve više, pa se do podne sasvim spontano okupilo oko 2000 do 3000 ljudi. Došli su, jer su čuli da u Crnoj lokvi ima ljudi, koji pozivaju na ustanak. Strahovito krvoproliće u Ivanović jarku izazvalo je bijes kotli naroda i svi su bili spremni za borbu. Iz Kupljenskog, Radonje, Postinje i okolnih sela stalno su pratile povorke prema Crnoj lokvi . . . Žarko Čujić, kojeg sam promatrao, bio je pomalo zbunjen. Trebalo je znati što da se s ovim narodom radi. Ljudi su pitali — tko je ovdje vođa? Gdje je oružje? Možemo li što postići našom borbom? Kako će sve to ispasti? . . . Pročulo se za oružje, koje navodno postoji u Petrovoj gori. Navodno neko spremište pušaka, mitraljeza, dapače i neki topovi. Pojedinci su tražili da im se dade to oružje — ,idemo na Vojnić da potučemo ustaše! U toj masi koja je došla na sastanak zapažalo se i nekoliko pojedinaca, koji su imali karabine i lovačke puške. Tkogod je imao, ponio je vatreno oružje, a mnogi su došli sa željeznim vilama, koljem itd. Oni koji su imali vatreno oružje, a naročito oni s karabinima, šetali su ponosno i prolazili kroz masu. U tim karabinima, a bilo ih je svega osam, narod je gledao svoj spas . . . Svatko je tražio da, dobije oružje, lupao se po glavi što ga sam nije sakrio kad je bilo vrijeme i nije mogao vjerovati da nije bilo takvih

koji su napravili skladište oružja . . . Narod se teško mirio sa činjenicom: oružja nije bilo . . . , Tada se sve više čuju zahtjevi da se pojave vođe, da se bira komanda, da se stvori vojnička organizacija . . . Žarko Cuić drži govor. Tada dolazi do formiranja borbenih jedinica. Postrojavaju se ljudi koji imaju karabine, zatim lovačke puške, kremenjare i ostalo. Bira se komandir čete . . . Uto netko donosi vijest da se zloglasni *andarski podnarednik Joso iz Vojnića zajedno s jednim ustašom nalazi u patroli u obližnjem selu. U provali općega gnjeva masa je naroda jumula da uhvati žandara i ustašu. Ubrzo su se čuli neki pucnji. Više stotina ljudi uspjelo je opkoliti dvojicu neprijateljskih vojnika i nastala je opća gužva. Trčale su čak i žene . . . Žandar Joso zatučen je kolcem, ustaša je također ubijen. Njihovo oružje je zaplijenjeno . . . U neopreznosti ranjen je od naših metaka i jedan naš drug . . .«

Poslije likvidacije neprijateljske patrole u Crnoj lokvi se nastavilo zborovanje do kasno naveče, a i slijedećih dana još se mnogo naroda zadržavalo u toj šumi. Izabrana je komanda, u kojoj je komandant bio žarko Cuić, a članovi ing. Momčilović i Furlan od komunista, Mišan Napijalo kao funkcionar SDS-a, i još nekoliko ljudi bez posebne političke pripadnosti.

U dramatičnim zbivanjima 30. jula u Crnoj lokvi komunisti na čelu sa Žarkom Cuićem ipak nisu reagirali dovoljno smišljeno ni odlučno. Iako im je sama masa predala komandu u ruke, oni nisu znali što bi počeli s tolikim narodom. Bili su nespremni na ustanak tolikih razmjera, nisu znali kako kanalizirati tu silnu erupciju buntovnog i osvetničkog gnjeva. Naravno, nije to bio nimalo lak problem kad se raspolagalo sa svega desetak pušaka, ali svakako je bilo pogrešno izdati naredbu da svi — naoružani i nenaoružani — pođu svaki na svoju stranu, prema svojim selima. Umjesto da se barem pokuša stvoriti neka jača jedinica u Petrovoj gori, ovom je naredbom rascjepkana ionako slaba vojnička snaga ustanika.

30. jula propuštena je u Crnoj lokvi prilika da ustanak u kotaru Vojnić od samog početka nastupa ofanzivno na vrlo širokom planu, ipak, bio je to prelomni dan za cijeli kraj oko Petrove gore. Sav narod okolnih sela otvoreno je istupio protiv fašističkih vlasti i više se nikad nije mirio s njima.

Naoružani i mnogi nenaoružani muškarci ostali su toga dana u šumama Petrove gore i na nekoliko mjesta počeli graditi logore koji su ubrzo postali baze partizanskih grupa. Furlan i njegovi ljudi već slijedećeg dana polaze u diverzantsku akciju na cesti Vojnić—Krnjak. Na sve strane oko Petrove gore sijeku se TT-linije, ruše se propusti na cestama, postavljaju se zasjede. U obližnjoj Debeloj kosi već 31. jula formiran je prvi partizanski odred solidno vojnički organiziran, a ubrzo zatim u Petrovoj gori i neposredno oko nje stvaraju se, jedan za drugim, još oko desetak partizanskih odreda.

Posljednja dva dana mjeseca jula označuju početak širokog ustaničkog pokreta i u velikom dijelu kotara Slunj. Najprije se — već 30. jula ujutro — podigao kraj oko Primišlja, gdje je otprije postojala najjača i najaktivnija partijska organizacija.

Iako su poslije pogibije Nikole Kukića izgubili redovitu vezu s Okružnim komitetom, pa čak i s ostalim partijskim organizacijama svog kotara, komunisti Primišlja su se sastajali i, u okviru općih direktiva koje su znali, pripremali se za oružanu borbu. Preko komunista iz sela Cvitovići povremeno im je stizala partijska štampa. Posrednim putem, također preko komunista iz Cvitovića, saznali su da uskoro treba započeti opći ustanak, ali direktiva im nije bila jasno prenesena i oni su smatrali da treba čekati signal za početak od partijskog vodstva iz Karlovca. U nekoliko navrata pokušavali su posljednjih dana jula uspostaviti vezu s Karlovcem, što je poslije šavorove provale bilo vrlo otežano, pa im nije ni uspjelo. Bili su ipak dovoljno oprezni da ih — osim jednog kandidata — ustaše nisu uspjele uhvatiti u prvoj noći svoje opće hajke. A onda, drugog jutra, komunisti Primišlja saznali su da je ustanak već počeo. Jedan od organizatora pokreta u tom kraju, Dušan Livada, piše o tom danu:

»Raštrkani noću i ujutro 30. jula po raznim šumarcima i uzvišicama, komunisti iz Gornjeg Primišlja slušali su kako ustaše pucaju i love ljude po Zečev Varošu . . . Još se uvijek raspravljalo o tome što treba učiniti. Većina članova Partije smatrala je, kako ih je na teoretskim časovima učio drug Nikola Kukić, da ustanak mora biti u određeno vrijeme, tačno u određeni dan i čas, vodeći računa da se ne bi preuranilo ni zakasnilo. Istoga jutra oko 8 sati drug Svetozar Ilić, koji je stigao iz Karlovca, sav zadihao dotrči do nekolicine komunista i počeo vikati: „Što sjedite, znate li da je Partija dala znak za ustanak!?” . . . Dogovor komunista poslije toga bio je vrlo kratak. Uglavnom se raidilo o rasporedu članova Partije, od kojih je gotovo svaki krenuo u neko selo da prenese direktivu i pozove narod na ustanak . . . Oružje koje smo posjedovali izvučeno je iz skloništa, ljudi su dolazili na određena mjesta (Popovo brdo u Dubravi, Čuruvijina glavica i Cigelj ispod Debele Glave) naoružani čime je tko mogao. Odmah se pristupilo raspoređivanju ljudi, postavlja se zasjeda prema Slunju i Primišlju . . . Istoga dana nekoliko članova KP dogovara se kako da se uspostavi veza s OK KPH Karlovac, veljunskom organizacijom i komunistima općine Slunj . . . Nakon dva neuspjela pokušaja dvojice drugova, napokon 1. augusta Milka Ilić uspostavlja vezu ...«

Ustanak u Gornjem Primišlju ohrabrujuće je djelovao na ugroženo stanovništvo prilično širokog područja. Već 31. jula okuplja se u Golja-

cima povrh Zbjega velika grupa ljudi iz Zbjega i bliže okolice. Na inicijativu Miće Barača, tada skojevca, i Dragića Brujića, tada simpatizera KP, osnovana je borbena grupa koja dobiva naziv »obrambeni odred«. Zatim Barač i Brujić odlaze u Gornje Primišlje da bi se povezali s organizacijom. Sastaju se s Dušanom Livadom i Milošem Kukićem od kojih saznaju da je ustanak u mnogim krajevima već počeo.

Komunisti iz Primišlja šire svoj utjecaj i prema Toboliću i Tržiću, gdje se ljudi ubrzo pridružuju ustanku. U cijelom zapadnom dijelu kotara Slunj ustanici su spremni da s oružjem dočekaju ustaše, ako bi opet pošle u hajku. Ali ustaše neko vrijeme ne dolaze. Ustaške jedinice određene za istrebljivanje nezaštićenog stanovništva pažljivo izbjegavaju sela i krajeve u kojima naslućuju otpor. Tek 3. augusta grupa od 50 ustaša odvažuje se da upadne u Zečev Varoš, selo udaljeno 4 kilometra od Slunja. No i tu, nadomak garnizonu, ustanici se suprotstavljaju. Sa Debele Glave kreće oko 150 ljudi naoružanih puškama, rogljama, sjekirama i vilama da napadne ustašku jedinicu koja u međuvremenu pljačka po selu. čim su primijetile gomilu koja nailazi, ustaše ostavljaju za sobom pljačku i u paničnom bijegu jure prema Slunju. Ustanici neko vrijeme gone ustaše, pa dolazi do prvog vatrenog okršaja u kotaru Slunj. Iako se neprijatelj toga dana uspio povući bez gubitaka, ustanici su vrlo zadovoljni svojom prvom akcijom: uvjerali su se da neprijatelja mogu natjerati u panični bijeg.

Nešto je drukčije stanje u jugoistočnom dijelu slunjskog kotara, u općinama Rakovica i Drežnik. Na terenu obje općine postojala je samo jedna partijska ćelija (Rakovica) od šest članova i nekoliko osamljenih simpatizera i jedan član KP u selu Sadilovac (općina Drežnik), pa u većinu sela tog područja još nije dopirao neposredni utjecaj Partije.

Poslije pokolja na Bliznici, u srpskim selima toga kraja ljudi više ne nasjedaju ustašama, ne vjeruju njihovim pozivima na »važan zbor« ili na »provjeravanje podataka u općini«. Muškarci se ne zadržavaju kod svojih kuća, ni danju ni noću. U Bugar, Kordunski Ljeskovac i druga sela na lijevoj obali Korane prvih dana augusta stižu izbjeglice iz bihaćkog i cazinskog kotara u kojima upravo počinju masovni pokolji. Tamo je bilo i nekog otpora ustašama. S izbjeglicama prebacuje se u Bugar naoružana grupa ljudi iz Crnaje (kotar Cazin) i upravo-ta grupa, njih trojica, na dan 4. augusta puca na žandarmerijsku patrolu u zaseoku Gatin. Ubrzo se otporu te grupe pridružuju i domaći ljudi iz samog Bugara, pa iz Kordunskog Ljeskovca i Sadilovca u kojima živi nekoliko mladih simpatizera Partije koji utječu na stvaranje borbenog raspoloženja kod naroda. Ipak, taj spontani otpor dobit će širi zamah i organiziranu formu tek tri tjedna kasnije, kad na taj teren stignu ljudi delegirani od partijske organizacije.

»KIRINSKA REPUBLIKA«

Iako najranije najavljen Vidovićevom i Kličkoviđevom akcijom, opći ustanak u najsjevernijem području Korduna počeo je dva-tri dana kasnije nego u drugim krajevima. I poslije 29. jula ustaše su nastavile svoj lov na ljude uz cestu Vrginmost—Lasinja. Muškarci su bježali od kuća, a sela uz cestu već su nakon dva-tri dana opustjela. Narod je prebjegao u sela pod šumom, kamo ustaše još nisu ni pokušale doći. U međuvremenu čulo se i o pokoljima nedaleko Bučice, odakle je omladinac Dušan Jovanović-Kusac pobjegao sa same jame. U atmosferi opće uznemirenosti komunisti toga kraja istupaju otvoreno pred narodom. Jedan od vodećih učesnika tih događaja Branko Žutić opisao ih je u prikazu iz kojeg donosimo nekoliko izvoda:

»U Kirinu, na Čičinu groblju, sazvan je 1. VIII javni masovni zbor naroda iz svih sela ovoga područja. Na tome zboru narod je na prijedlog članova Partije donio odluku, da se otpočne s općenarodnim ustankom, da se legalno formiraju oružane jedinice, da svi predaju oružje za naoružanje tih jedinica . . . Dvojica komunista (Mićun Pavlović i Branko Žutić — op. red.) izložili su narodu vojno-političku situaciju nakon ulaska SSSR-a u rat i ukazali na potrebu oružane borbe . . . Odmah je u programu pokreta naglašeno kao najvažnije: borba za uspostavljanje nove narodne vlasti uporedo sa oslobodilačkom borbom, a kao najsigurnije jamstvo za uspjeh ove borbe istaknuta je potreba bratstva i jedinstva s hrvatskim narodom i pored toga, što je dio Hrvata u susjednim selima trenutno zaveden ustaškom propagandom, što je bila i krivnja djelovanja stare vlasti i krivnja građanskih partija. Najotvorenije je istaknuto, da je jedina KP sposobna i spremna da organizira narod za borbu . . .

Odmah je na tom zboru slobodnim dogovorom izabran jedan odbor za rukovodstvo pod imenom »Komitet narodne odbrane«. Ovakav je naziv samostalno odabrala partijska organizacija sela Kirin, jer tih dana nije bila dobila nikakve određenije direktive u tome pogledu od višeg partijskog foruma . . . Rukovodstvo ustanka postalo je jedina vlast izabrana i priznata od naroda. Time je ujedno izraženo i pravno i faktično nepostojanje ustaške vlasti i države na ovome području . . . Sutradan, 2. augusta, ponovo je održan zbor na istom mjestu sa zadatkom da se na zborište donese oružje i da se formiraju oružane jedinice. To je učinjeno na samom zboru . . . Tu se pružila i prilika za prvu oružanu akciju . . .

U pravcu zbora na brijegu, zaklonjenom grmljem, približavala se patrola, u kojoj je bio žandarmerijski podnarednik Didović iz Bovića i jedan ustaša. Javilo se sedam dobrovoljaca sa pištoljima u džepovima, koji su im prišli i odmah ih bez borbe razoružali . . . Na prijedlog članova Partije narod je odlučio da se zarobljenici puste na slobodu, ali bez oružja. Ovakvo je rješenje doneseno iz obazrivosti prema žandaru Didoviću, jer je ranije zaista bio relativno tolerantan prema narodu, a njegov pratilac, ustaša, nije bio kompromitiran kao koljač. Oružje je zadržano, da

bi se time pokazalo neprijateljskoj vlasti, da s njom nema izmirenja. Ujedno se ovakvom odlukom nastojalo odmah djelovati propagandno u neprijateljskim redovima . . . (Didović je kasnije došao u partizane, a ustaša je istupio iz ustaških redova) . . . Ogorčene i osvete željne srpske mase Partija je odgajala od prvog časa u duhu bratstva i jedinstva . . . Ovo dokazuje i potresna scena koja se odigrala prilikom razoružavanja ove neprijateljske patrole. Omladinac Dušan Jovanović — Kusac, koji je prije svega nekoliko dana pobjegao s ustaškog stratišta, prvi je pograbio pušku, uperio je otimah u razoružanog neprijatelja, ali se disciplinirano savladao i umjesto osvetničkog gnjeva provalile su mu suze od nezadrživog uzbuđenja: još su mu bile duboko urezane iza pesnica krvave brazde od žice, kojom je nekoliko dana ranije bio vezan i vođen na klaonicu — a sada on u svojim rukama drži život jednog neprijatelja i njegovu pušku! . . . Na ovaj zbor (2. VIII), već pri kraju, stigao je i Nikola Vidović sa svojim već nešto ojačanim odredom. Od toga se dana Vidovićev odred sasvim legalizira pred narodom, kreće se javno i po svim selima narod ga rado prima. Taj odred nije uključen u ostale oružane jedinice, koje su tada u početku bile vezane isključivo za svoj uzak teritorij. Naprotiv, Vidovićev odred nije se vezao za određeno selo, već je odmah od početka živio više na vojnički način i imao je funkciju leteće operativne jedinice. On je otada ostao jezgro oružanih snaga ovoga kraja . . . Toga istoga dana odlučeno je o daljnjim organizacionim mjerama. Određena su lica koja će odmah otići u neka susjedna sela koja dotad nisu bila obuhvaćena ustaničkom organizacijom (Ostrožin, Pješčanica itd) i tamo odmah obrazovati oružane jedinice, tako da čitav rajon i organizaciono postane kompletna cjelina . . . Tako je ovaj slobodni teritorij još više konsolidiran. U šali je prozvan 'Kirinska republika' i pod tim imenom postao poznat na cijelom Kordunu i dijelu Banije. Tih dana cijelo naoružanje 'republike' sastojalo se od 11 vojničkih i oko 100 raznih civilnih pušaka i nešto revolvera . . .«

U neposrednom susjedstvu »Kirinske republike« ustanak je gotovo istovremeno obuhvatio područje Sjeničaka u kojem, doduše, u početku nije bilo nikakvih borbi, ali su već prvih dana augusta komunisti istupali sasvim javno na zborovima i stvarali vojne formacije. Više od polovice kotara Vrginmost i gotovo polovica kotara Vojnić, Slunj i Glina više nisu bili pod kontrolom ustaških vlasti.

SLUŽBENI IZVJEŠTAJ O MASOVNIM UBOJSTVIMA

Ali, posebna ustaška jedinica pod komandom Cerovskog i Baljka još uvijek harači Kordunom, dijelom Banije i Cazinskom krajinom. Kloneći se ustaničkih područja, ustaše još uspijevaju na prepad ili na prijevaru tu i tamo pohvatati neke muškarce, kao u Kupljenskom i

Miholjskom, oko Topuskog, po selima između Cetingrada i Kladuše. Već iskusni krvnik, učitelj šajfar, organizira na dan 3. augusta još jedno masovno hapšenje u Veljunu, pa odvodi oko 80 preostalih muškaraca na stratište u Lađevac. Time izaziva provalu bunta u ovom već otprije tragično iskrvavljenom kraju. 5. augusta mnoštvo ljudi predvođeno organiziranom borbenom grupom iz Šljivnjaka kreće iz šljivnjačke šume i na prepad hvata Šajfara zajedno s njegovom ljubavnicom učiteljicom Martinić. Tek tada, preslušavajući zarobljenog Šajfara, narod definitivno saznaje svu istinu o pogibiji 520 Veljunaca u blagajskim jamama početkom mjeseca maja. U osvetničkom gnjevu narod ubija ne samo Šajfara već i njegovu ljubavnicu.

Uvidjevši da više neće moći da hvataju muškarce po srpskim selima a da se i sami ne izvrgnu opasnosti, ustaše iz Baljkove jedinice i njihovi pomagači negdje oko 3. ili 4. augusta počinju masovno kupiti nezaštićenu nejač koja je ostala kod svojih domova. Po izloženijim selima, koja ustanici ne mogu zaštititi, počinje krvav i divljački harač, kakvog normalni ljudski razum nije mogao ni zamisliti. Na Mehino stanje kod Kladuše kamioni svake noći dovoze žene i djecu. Njihov vrisak jezivo odjekuje sa stratišta sve do okolnih šuma i brda; ondje ga bespomoćno slušaju pobjegli muževi i očevi.

Približnu sliku o tome što se tih dana zbivalo po kordunskim selima daje jedan neprijateljski dokument, jedan od rijetkih autentičnih dokumenata koji su o tim zločinima sačuvani. Radi se o izvještaju što ga je svojim pretpostavljenima pisao zapovjednik svih žandarmerijskih posada na području kotara Slunj i Vojnić. Izvještaj je pisan 16. augusta, dakle, nekoliko dana po obustavljanju ustaške akcije »čišćenja«. Sačuvan je samo prvi dio dokumenta koji u izvodu glasi:

»Od 29. VII počelo je 'čišćenje' od strane ustaša. Ovo je izazvalo paniku kod srpskog stanovništva, tako da je sve pobjeglo u šumu od straha prejd čišćenjem. To je trajalo do 8. VIII t. g, ali zadnjih dana nije uspijevalo, jer je narod znao pravo stanje i krio se po šumama. Nastao je opći strah . . . Rad ustaša pored ostalog bio je netaktičan, jer su očišćeni manje opasni i manje krivi kao i mnogi starci, žene i djeca do najniže dobi, dočim su oni sa mračnom savješću, mlađi i jači, pobjegli u šumu. Sa jednom rečenicom kazano: NEBORCI SU OČIŠĆENI — A BORCI OSTALI U ŠUMI. Naivniji i sa čišćom savješću nisu ni bježali u prvi mah, jer su mislili da se njima neće ništa dogoditi . . . Čišćenje je potpuno izvršeno u gradu Slunju i uspješnije oko Slunja, dočim je u udaljenijim mjestima manje uspjeha u tome postignuto. Sadašnje stanje ne može se za sada navesti sa točnim podacima, jer je preostali narod u šumi, ali je svakako velik broj obitelji ostao bez člana . . . Rad ustaša na čišćenju bio je skoro javan, što je baš jedan od glavnih uzroka za bježanje naroda u šume. 'Čistilo' se u kući, u dvorištu, na putu, u prisustvu roditelja, djece ili obratno. Pljačkale su se kuće i imovina ljudi tako, da su se jagmili tko će u bogatiju kuću doći i bogatijeg očistiti. Prilikom zadnjeg čišćenja uzimala su se odijela, dolazilo je do svađe

između ustaša zbog toga. Pijančevalo se je, bilo je divljačkih prizora kod 'čišćenja' djeteta u kolijevci, staraca, čitave obitelji zajedno, sadističko uživanje užasnih mučenja prije konačnog čišćenja. Ovakovi postupci izazivali su i kod čeličnih Hrvata negodovanje, čulo se je šaputanje: 'OVO JE SRAMOTA ZA NARODNOST HRVATSKU, KULTURU I KATOLIČKU VJERU'. Jame su se većinom ranije kopale. Bilo je slučajeva, da su 'čiščemi' sami nosili alat za kopanje jama i slično . . . Sve je ovo unijelo strah u narod, a isto tako i ogorčenje da se na pomirenje ne može ni misliti ... Ja — kao i uopće oružnici — bio sam potpuno nemoćan. Radilo se je sve bez našeg znanja sa velikim nepovjerenjem prema nama. Ako bi progovorio ma šta i beznačajnog, ugrožavan mi je život prijateljima, bilo posredno ili neposredno, dapače je bilo riječi: 'Sada dolaze žandari na red' . . . Možda je bio glavni razlog nepovjerenja prema oružnicima što se ovi nisu isticali u čišćenju i ako su im išli naruku . . .

Kod hrvatskog stanovništva (kod mnogih njih) je također primijećeno negodovanje . . . Povodom naredbe da se prestane sa čišćenjem i da se narod pozove svojim kućama, od strane oružnika je narod pozivan i nastoji se to postići, ali je uspjeh u tome relativno slab. Izgubili su povjerenje . . . Opet navodim da će potpuno vraćanje iz šume teško uspjeti . . .«

PROTESTI HRVATSKOG STANOVNIŠTVA

U izvještaju žandarskog oficira posebno je zanimljiva razmjerno objektivna ocjena stava što ga je prema ustaškim zločincima zauzelo hrvatsko stanovništvo.

I pored toga što je stanovit broj domaćih ustaša, osobito iz sela oko Slunja i Gline, sudjelovao u pokoljima srpskog stanovništva, ostaje činjenica da je hrvatsko stanovništvo u velikoj većini od samog početka negodovalo protiv masovnih ubijanja Srba. To čak vrijedi i za mnoge ljude koji dotad nisu bili protivnici ustaškog režima i za neke koji su s tim režimom surađivali. Ali, u tim danima najstravičnijeg ustaškog terora na Kordunu, trebalo je mnogo hrabrosti da se u samim ustaškim garnizonima otvoreno i direktno istupi protiv inicijatora zločina. Stanovit broj ljudi odvažio se i na taj korak.

Kandidat za člana Partije Janko Jurčević iz Cvitovića bio je prisilno mobiliziran od ustaša. Čim je vidio šta se radi po srpskim selima, otvoreno je protestirao i pridobio za svoj stav još neke ljude u samim ustaškim jedinicama. Bio je smjesta uhapšen, i sam Baljko javno je u Velikoj Kladuši strijeljao Jurčevića i dvojicu njegovih drugova.

Općinski bilježnik u Rakovici, Franjo Rajković, pozvao je na dan

30. VII telefonski sve bilježnike u kotaru Slunj — njih šestoricu —

da smjesta napisu izvještaj višim vlastima u kojem će posebno naglasiti kako hrvatsko stanovništvo negoduje zbog pokolja na njihovu području. Svi bilježnici zaista su poslali takav izvještaj, a samo je jedan od njih iz straha ublažio tekst što ga je predložio Rajković.

Slunjski mještani Ivan Gračan i Ivan Modrušanin sastavljaju zahtjev višim vlastima da se obustave zvjerstva protiv srpskog stanovništva. Uspijeva im da uz taj zahtjev prikupe 120 potpisa od uglednijih ljudi iz Slunja i bliže okolice. Ustaše saznaju za njihovu akciju i smjesta hapse dvojicu pokretača.

Na sve te proteste hrvatskog stanovništva Cerovski i njegova banda ubojica malo se obaziru. Sam Cerovski u nekoliko je navrata tvrdio da radi po ovlaštenju i naređenju samog Pavelića, a može se vjerovati da je to bila istina. Doduše, narednih dana Baljkove ustaše u svojim pohodima zaobilaze neka mjesta — kao na primjer okolicu Rakovice — odakle se naročito energično zahtijevalo da se pokolj obustavi. To, ipak, nije bilo dovoljno da prisili Cerovskog da sasvim obustavi svoj pothvat »čišćenja« i povuče svoje ljude s Korduna, Banije i iz Cazinske krajine. Pa ipak, 8. augusta on se povukao.

Planirajući pohod na srpska sela ovoga kraja ustaše su očekivale da će njihova akcija masovnog istrebljivanja sasvim zaplašiti stanovništvo i da će im se oni koji prežive zauvijek pokoriti. Desilo se suprotno: ugroženi narod odgovorio je provalom gnjeva i bunta. Od samog početka nije se samo bježalo i branilo već se — najčešće na inicijativu komunista — na mnogo mjesta prelazilo i u napad. Ustaše su se odjednom našle suočene s neočekivanim stanjem, s oružanim ustankom naroda pod vodstvom Komunističke partije Hrvatske.

Ustaške vlasti tada pribjegavaju još jednoj okrutnoj mjeri: direktnim represalijama protiv onih sela oko kojih se pružao oružani otpor. Skupivši sa svih strana pojačanja, neprijateljska vojska prodire 3. augusta u Pernu i pali selo. Istoga dana gore Malička i Pecka. Iz Kladuše ustaška jedinica upada u Široku Rijeku, ubija sve koji čekaju kod svojih kuća, i pali selo zajedno s okolnim zaseocima. 4. augusta u ranu zoru oko 200 ustaša opkoli Mrzlo Polje i ubija u samom selu 32 žene, svu djecu i starce, sve koji su zatečeni u svojim domovima. Zatim produže kroz šumu i iznenada upadnu u Gornji Zečev Varoš, uhvate oko 80 žena i djece, odvođe ih i ubijaju kraj Slunja.

Ustaški zapovjednici ubrzo moraju uvidjeti da ni te krvave mjere neće upokoriti pobunjeni narod. Iz ugroženih sela sad bježe i žene i djeca, sav se narod nalazi u šumi. Na Baniji je stanje približno isto, pa prema nekim izvještajima u Samarici ima više od 5000 izbjeglica, dok naoružani borci sve češće izlaze iz šume i vrše prepade na ustaške patrole i komunikacije.

Pod pritiskom tih događaja ustaške su vlasti 8. augusta bile prisiljene obustaviti pokolje na Kordunu i Baniji. Pokušalo se promijenjenom taktikom umiriti te krajeve: Baljkova jedinica profesionalnih ubojica povučena je s Korduna, a narod je pozvan da se vrati svojim

kućama. 13. augusta objavljen je čak i proglas s potpisom ministra unutrašnjih poslova Artukovića u kojem se jamči sigurnost i imovina svima koji se vrate iz šuma. Krivnja za počinjena zlodjela baca se na takozvane »divlje« ustaše, koje su navodno pljačkale i ubijale bez naređenja i odobrenja viših vlasti.

Narod nije nasjeo praznim riječima ministra Artukovića. Izraz »divlje« ustaše, kojih se vlasti tobože odriču, licemjerno je izmišljen. Sve se radilo isključivo po uputama i s odobrenjem najviših ustaških glavešina iz Zagreba. Tome je dovoljan dokaz činjenica, da je glavni organizator masovnih pokolja na Kordunu i Baniji Božidar Cerovski unaprijeđen na položaj šefa Ravnateljstva za javni red i sigurnost, gdje je dotad bio samo zamjenik šefa. Unaprijeđen je upravo na dan 13. augusta 1941. godine, dakle onog dana kad je Artuković u svom javnom proglasu »osudio« počinitelje zvjerstava na Kordunu i Baniji!

Nekoliko dana prije toga ustaški dnevници u Zagrebu donijeli su kratku vijest:

»Zamjenik ravnatelja za javni red i sigurnost gospodin Božidar Cerovski vratio se sinoć s nadzornog putovanja . . .«

Većina čitalaca nije ni slutila koliko je cinizma bilo sadržano u tih nekoliko redaka. Uz putove kojima je prošao gospodin Božidar Cerovski ostale su opljačkane i popaljene kuće, noževima sasječene žene i djeca, u masovne grobnice pobacani muškarci. Nekoliko hiljada žrtava jednog ustaškog »nadzornog putovanja«.

Na Kordunu i Baniji tih su dana ljudi oprezno silazili u svoja sela i tražili grobove svojih bližnjih. Rodila se najtužnija narodna pjesma:

*»Na Kordunu grob do groba
Traži majka sina svoga ■ . . .«*

Pjesma nije izražavala samo gorčinu i tugu. Ljudi su je pjevali s prizvukom buntovničkog gnjeva. Kordun i Banija definitivno su zaratili s fašističkim vlastima.

* * *

Iz dotadašnjeg toka zbivanja proizlazi i nedvouman odgovor na pitanje: jesu li masovni ustaški pokolji u tom kraju došli kao represalija na započeti ustanak ili je ustanak počeo kao odgovor naroda na fašističku okupaciju kao takvu, koja je sama po sebi imala za cilj uništavanje naroda i pokolje? Da li bi ustaše počele s masovnim likvidacijama da nije bilo oružanih akcija protiv njihove vlasti?

Treba se, svakako, čuvati simplifikacija u ocjenama, ali i sama kronologija događaja na području Korduna i Banije daje dovoljno pouzdan odgovor na ovakva pitanja. Masovni progoni Srba — zastrašivanja, protjerivanja, hapšenja i ubijanja — započeli su u Karlovcu,

na Kordunu i Baniji više od dva mjeseca prije prvih ustaničkih akcija. Masovni zločini u Veljunu i Glini izvršeni su već u prvoj polovici maja. Poslije toga, doduše, neko vrijeme nije bilo tako masovnih ubijanja, ali ustaške vlasti i dalje vrše hapšenja, protjerivanja i pojedinačna ubijanja po srpskim selima, dok u gradovima Karlovcu i Ogulinu opći teror, pa i teror protiv srpskog stanovništva, postaje sve jači u maju i junu, da bi u julu dostigao kulminaciju. Nije moglo biti nikakve sumnje da su masovna ubijanja i progoni srpskog stanovništva bili sastavni dio službene ustaške politike već od trenutka kad je Pavelić bio doveden na vlast u Hrvatskoj.

Potkraj jula započeo je, pod komandom Cerovskog, novi i najkrvaviji val masovnih ubijanja po srpskim selima i taj se, stjecajem okolnosti, datumski poklopio s prvim ustaničkim akcijama na Baniji i na Koi'dunu. Ipak, postoje dva vrlo jaka argumenta u prilog tvrdnji da ni ta ubijanja pod komandom Cerovskog nisu bila zamišljena kao direktna represalija protiv ustaničkih akcija, već kao sastavni dio opće ustaške politike genocida: prvo, težište masovnih ubijanja bilo je u kotaru Slunj, gdje ustaničke akcije još nisu bile počele; i drugo, čak i u krajevima gdje je ustanak već počeo, ustaše pod komandom Cerovskog uglavnom nisu ni pokušavale prodrijeti u pobunjena sela, već su svoj lov na ljude provodile u selima izvan ustaničke zone, gdje se moglo računati na bezopasnije i brže hvatanje žrtava.

Doduše, bilo je direktnih represalija već i tih prvih dana (ubijanja poslije akcije na Banski Grabovac, paljenje sela Perne i drugih, ubijanja u Mrzлом Polju i u Gornjem Zečevom Varošu). Također se može pretpostaviti da su Cerovski i njegovi suradnici, provodeći svoj opći plan istrebljenja srpskog stanovništva, vjerovali da će time ujedno zastrašiti još nepobunjena sela i spriječiti širenje ustanka. Ali, to ništa ne mijenja činjenicu da su teror i masovno istrebljenje bili sastavni dio politike što je zamišljena i počela se provoditi prije ustanka, koja je u prvim danima ustanka dobila na oštrini, ali koja je baš zahvaljujući ustanku doživjela svoj prvi poraz.

Kronologija događaja na ovom terenu upućuje nas i na neke zaključke o utjecaju ustaških zločina na početak i širenje ustanka. U okviru opće politike za cijelu zemlju, nezavisno od ustaškog terora na kordunskom i banijskom području, KPJ je odredila dan 23. jula za početak ustanka na Kordunu i Baniji. Međutim, lokalne partijske organizacije, suočene s ustaškim akcijama, nužno povezuju pripreme za ustanak, pa i sam ustanak, s nastojanjima da se stanovništvo srpskih sela sačuva od ustaških progona. To je upravo i omogućilo da ustanak ovdje od početka dobije na širini i masovnosti i da se pod vodstvom komunista zatim održi, to jest da ne postane akcijom očajničke samoobrane, već dijelom jedinstvene za cijelu zemlju smišljene borbene i političke akcije narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije.

Snažni početni zamah ustanka spriječio je okupatore i ustaše da nastave ostvarivati svoj već skovani plan o masovnom bratoubilačkom istrebljenju. Cerovski i družina bili su prisiljeni da se povuku s Kor duna i Banije jer su i ustaške vlasti uvidjele da se njihovu masovnom teroru suprotstavila politički osmišljena i borbeno uspješno organizirana akcija. Uza sve žrtve tih dana, ustanak je nesumnjivo spasio te krajeve od još većih i strašnijih žrtava u totalnom uništenju. Brutalni ustaški plan o masovnom istrebljenju i iseljenju nije mogao biti proveden. Bila je to prva velika pobjeda tek započetog ustanka.

Četvrto poglavlje

Prvi partizanski odredi

Sačuvan je priličan broj neprijateljskih dokumenata koji pokazuju kako su se okupatorski i ustaški vojni komandanti ozbiljno zabrinuli već poslije prvih ustaničkih akcija na Kordunu. Nakon prve zbunjenosti, koja je trajala nekoliko dana, neprijatelj je počeo organizirati svoje vojničke protuakcije. U njima uglavnom nije sudjelovala posebna ustaška jedinica pod komandom Cerovskog i Baljka što je tih dana ubijala nezaštićeno stanovništvo kordunskih i banijskih sela izbjegavajući susrete s naoružanim ustanicima. Iz Karlovca i drugih garnizona upućene su nove jedinice sa zadatkom da vojnički napadnu prve ustaničke grupe i da ih pokušaju razbiti. Ponegdje je ta vojna akcija bila kombinirana sa surovim represalijama protiv naroda onih sela što su od samog početka najotvorenije stala na stranu ustanka.

Prva je na udaru bila ustanička grupa »Babina gora« koja se nalazila najbliže Karlovcu i najprije počela vršiti diverzije. Poslije učestalih kidanja telegrafsko-telefonskih linija između Tušilovića i Karlovca, pravoslavni pop iz Tušilovića otišao je do komandira neprijateljske posade u Vukmaniću i dao mu prilično tačne podatke o broju, naoružanju i kretanju tušilovačkih partizana koji su se uglavnom zadržavali uz rub šume Babina gora. Samo dan kasnije, 30. jula poslije podne, iz Karlovca je prema Babinoj gori odaslana domobranska satnija kojoj je uspjelo da prilično iznenadi ustanike i zatekne ih uglavnom nespremne da se brane.

Ustanička grupa »Babina gora« brojala je oko 20 boraca, ali je bila naoružana sa svega 8 karabina dopremljenih nekoliko dana prije s karlovačkog vojničkog groblja. Municije je bilo vrlo malo, manje od 10 metaka po puški. Otpor protiv cijele domobranske satnije — oko 120 vojnika — na nepovoljnim položajima iznad Brezove Glave i Tušilovića bio je bezizgledan. Ustanici su se ubrzo počeli povlačiti. Preba

civši se pojedinačno preko rječice Radonje u šumu Loskunju, ustanici su se tamo pomalo okupljali. Našli su se svi na okupu tek slijedećeg dana u šumi Debela kosa, u bazi ustaničke grupe iz Svinjarice i okolnih sela. Bili su sretni kad su ustanovili da nitko iz grupe nije bio čak ni ranjen.

Toga dana — bilo je to 31. jula — održan je u šumi Debela kosa zajednički sastanak partizana iz grupe »Babina gora« i »Debela kosa«. Prvi poraz na obroncima kraj Tušilovića donio im je i prva iskustva na kojima se počela izgrađivati njihova partizanska taktika. Grupa iz Tušilovića prestala se oslanjati samo na svoje selo, smješteno na važnoj cestovnoj raskrsnici, i zato uvijek pristupačno i izloženo neprijatelju. Obje su grupe odlučile da formiraju zajednički odred s bazom u šumi Debela kosa koja je po svom položaju imala mnoge prednosti; nalazila se prilično daleko od jakih neprijateljskih uporišta, dovoljno udaljena i od ceste s većim prometom, a sa svih strana oko šume bila su sela spremna da pomažu ustanak. U slučaju suviše jakog neprijateljskog napada i krajnje potrebe moglo se računati na odstupnicu u svim pravcima, a osobito prema obližnjim dubokim šumama Petrove gore. Smještena vrlo povoljno između Vojnića, Krnjaka, Veljuna i Krstinje, šuma Debela kosa bila je kao stvorena da postane glavna partizanska baza za područje srednjeg Korduna.

Na istom sastanku grupa iz Tušilovića i Debele kose zaključeno je da će se njihov zajednički odred zvati »Debela kosa«. Odmah je izabrano rukovodstvo odreda: komandir Stanko Opačić, komesar Veco Holjevac, zamjenik komesara Milutin Košarić, partijski sekretar Mile Basara, zamjenik komandira i vodnik prvog voda Ignjatije Perić. Borci su raspoređeni u desetine i vodove koji su imali svoje desetare i vodnike. Bio je to prvi partizanski odred na Kordunu s potpunim komandnim kadrom, organiziran čvrsto vojnički i spreman da vodi borbe pokretljivo na širem terenu, dosljedno primjenjujući partizansku taktiku.

Na dan formiranja, 31. jula, u odredu je bilo svega nešto više od 30 boraca, pretežno iz Tušilovića i Svinjarice, naoružanih sa 13 vojničkih karabina i 20 lovačkih pušaka. U toku mjeseca augusta odred je u borbama s neprijateljem znatno upotpunio svoje naoružanje i povećao brojno stanje na oko 50 boraca.

Prvih dana augusta nastalo je na raznim stranama Korduna, a najviše u šumama Petrove gore, još petnaestak grupa i odreda, ali oni su se vojno i organizaciono sređivali prilično sporo. Većina se tih prvih odreda formirala nakon što je neprijatelj na raznim mjestima zadao prve jače udarce masovnom ustanku. »Fronte« su vrlo korisno poslužile u fazi pokretanja naroda na ustanak, ali su vojnički bile nemoćne pred mnogostruko nadmoćnijim neprijateljem. U tadašnjem odnosu snaga ustanicima je jedino ofanzivna taktika gerilskih prepada mogla donijeti vidne i trajnije uspjehe.

Stekavši prva iskustva, ustanici su posvuda počeli stvarati odrede sastavljene od 15—40 kako-tako naoružanih dobrovoljaca spremnih da se ne vežu samo na obranu svojih sela i da se bore gerilski. Uskoro zatim stigle su iz Okružnog operativnog rukovodstva u Karlovcu direktive o vojnom ustrojstvu i političkom djelovanju tih odreda.

Za takav razvoj vrlo su karakteristični događaji koji su se prvih dana augusta odigrali na istočnim obroncima Petrove gore, na kojima je još 28. jula uspostavljena »fronta« Blatuša—Perna—Pecka—Crni Potok. Budući da su 31. jula protjerali ustašku patrolu čak do Topuskog, ustanici su stekli još više poleta i samopouzdanja. U narodu to je samopouzdanje postalo čak i pretjerano, što se vidjelo 2. augusta, kad je ustaški avion mitraljirao i bombardirao Pernu ali nije nanio nijedne žrtve i gotovo nikakve materijalne štete.

»Ne mogu nam ništa čak ni s avionima!« — govorili su toga dana seljaci u Perni-« — sjeća se Bogdan Oreščanin, pa nastavlja: Ali sutradan ustanici su ugledali jake kolone ustaša kako s raznih strana nadiru prema Perni i drugim selima pod Petrovom gorom. Bila je to prva ustaška ofenziva na slobodni teritorij Korduna. Naoružane puškama, mitraljezima i bacačima, ustaše su se u streljačkom stroju približavale našem frontu. Uskoro odjeknu prvi pucnji, razvije se prava borba. Ustanički front, makoliko slabo naoružan, pružao je otpor puna tri do četiri sata. za koje se vrijeme narod povlačio u Petrovu goru. Ustaše napokon uspijevaju probiti front i prodrijeti u sela. Narod se sav već bio sklonio u šumu, a za njim se povlače i borci. U borbi prije povlačenja Mirko Poštić, u čijim je rukama bio jedan od dva karabina na cijelom frontu, ubio je osam ustaša. To se doduše nije moglo provjeriti, pouzdano se samo znade da je neprijatelj odvezao nekoliko mrtvih ili ranjenih za Topusko. S naše strane poginuo je Kovačević, seljak iz Peme, prva žrtva ustaničkih borbi u tom kraju . . . Predveče smo zajedno s izbjeglim narodom iz Petrove gore promatrali kako gore kuće u Perni, Maličkoj i susjednim selima. Svi smo bili utučeni. Kod naroda je sasvim nestalo onog samopouzdanja koje je vladalo samo dan ranije. Narod nas grdi i predbacuje nam da smo se digli protiv sile, kojoj nismo dorasli i zato moramo biti uništeni.

Rukovodioci ustanka pokušavali su uvjeravati ljude da to nije kraj, da će se obrba nastaviti, a pretrpljeni udarac preboljeti i zaliječiti . . . Naveče se sve smirilo. Dolje u selima gorjele su velike vatre, ali pucnjava je prestala. Štab fronta odlučuje da u selo pošalje izviđačku patrolu. Kasno u noći iz šume se prema selu spuštaju dva partizana — dva brata Poštića. Oprezno se privlače selu. Neposredno kraj crkve u Perni primjećuju ustašku patrolu. Iza debelih hrastova u crkvenom dvorištu dva partizana otvaraju vatru. U kratkom okršaju padaju dva ustaše, a ostali bježe. Partizani uzimaju oružje i dokumente ubijenih. U Petrovu goru vraćaju se s dvije nove puške i zaplijenjenim legitimacijama dvojice palih neprijateljskih vojnika. Bila je to značajna akcija, jer je u narodu probudila saznanje da borba nije završena, da sada tek treba da započne. Popravilo se raspoloženje među borcima, a donekle i među narodom . .

Samo dan kasnije ustaše se povlače iz sela pod Petrovom gorom. Narod se oprezno vraća svojim kućama. I borci silaze iz šume u djelomično spaljena sela, ali više se ne stvaraju »fronte«. Baza ostaje u Petrovoj gori. Na inicijativu komunista 6. augusta sastaju se na brdu zvanom Crkvište u Petrovoj gori najodlučniji ustanici iz Perne koji dobrovoljno stupaju u partizanski odred. Ima ih oko 30. Biraju i komandu: prvi komandir odreda »Perna« je Bogdan Oreščanin, a komesar Rade Bulaf.

Tih dana na istočnim obroncima Petrove gore stvara se nekoliko odreda: »Crni Potok« sa petnaestak dobrovoljaca iz istoimenog sela; odred »Malička« oko 25 boraca; odredi »Pecka« i »Slavsko Polje«, svaki sa po dvadesetak boraca. Svi ti odredi, iako su imali baze u šumi, još su uvijek bili vezani za svoja sela. Neki od njih u početku su se još ograničavali na defanzivnu taktiku ne polazeći u napade na neprijatelja. Ipak, postepeno se svi oni prilagođavaju partizanskom načinu ratovanja i tako uklapaju u partizansku vojsku koja je nastajala.

Samo četiri dana nakon osnivanja odred »Perna« polazi u svoj prvi napad. Naveče 10. augusta odred vrši prepad na željezničku stanicu Crevarska Strana, uspijeva mu da demolira prugu i pokida TT-linije. Od akcije se, doduše, više očekivalo. Računalo se da će biti razoružani i neki neprijateljski vojnici, što nije uspjelo. Neprijatelju je ipak nanesena materijalna šteta, a kod boraca je podignut ofanzivni duh.

Slijedećeg dana ustaše vrše represalije nad okolnim stanovništvom. U Crevarskoj Strani ubijaju sve muškarce koje su uspjele uhvatiti, a zatim po prvi put provaljuju u Petrovu goru, gdje hvataju žene i djecu iz zbjegova. Na svu sreću, velika većina izbjeglica u Petrovoj gori bila je već dovoljno oprezna da se pred nailaskom ustaša skloni dublje u šumu.

Istoga dana, 11. augusta borci iz odreda »Perna« susreću se u Petrovoj gori sa španjolskim borcem Stjepanom Milašinčićem koji je upravo stigao iz Karlovca po uputi Operativnog rukovodstva. Tada su po prvi put od početka ustanka do komunista Perne stigle nove direktive višeg partijskog rukovodstva. Milašinčić — Šiljo daje upute o vojničkom ustrojstvu odreda, o gerilskoj taktici, prenosi svoja ratnička iskustva iz španjolske. Od toga dana ustanici s istočnih obronaka Petrove gore bili su čvrsto povezani s ustaničkim centrima u središnjem dijelu Korduna i s Operativnim rukovodstvom u Karlovcu. Ustaničke grupe i odredi, ispočetka nedovoljno međusobno povezani, ubrzo postaju jedinstvena cjelina.

Na južnoj strani Petrove gore masovni je ustanak također vrlo brzo doživio jake udarce. Budući da je 30. jula odbijena manja grupa ustaša što je krenula iz Kladuše prema Maljevcu (jedan je ustaša tom prilikom ubijen), narod pobunjenih sela počeo je suviše vjerovati u čvrstinu svoje »fronte« postavljene prema garnizonima u Cetingradu, Kladuši i Krstinji. U tom raspoloženju održan je 1. augusta veliki zbor na rubu Petrove gore nedaleko široke Rijeke na kojem su govorili

Tono Hrovat i Dušan Vergaš. Odlučeno je da se formira ustanički bataljon kojem je Dušan Vergaš postao izabranim komandantom. Bataljon je bio propisno vojnički podijeljen u čete i vodove, a svaka četa imala je držati svoj sektor »fronte«. Ustanici iz Široke Rijeke, Svinjice, Džaperovca, Maljevca i okolnih sela bili su uklopljeni u bataljon. Njihova »fronta« bila je, doduše, postavljena na vrlo povoljnim položajima, ali s oskudnim naoružanjem od svega petnaestak karabina na cijelom rasprostranjenom području vojnička je vrijednost »fronte« ipak bila minimalna.

Spoznavši da samo s patrolama ne mogu prodrijeti do ustaničkih sela, ustaše su 2. augusta u Kladuši koncentrirale jače snage, vjerojatno cijelu bojnu (bataljon) vojske. U ranu zoru dobro naoružane ustaške jedinice potpomognute od domobrana, žandara i prisilno mobiliziranog domaćeg stanovništva krenule su prema Petrovoj gori naišavši na prvi otpor već kod Balčina mosta pred samom Kladušom. Istovremeno, iz Vojnića je cestom prema Krstinji i Kladuši također krenula neprijateljska motorizirana jedinica sa zadatkom da se spoji s jedinicama iz Kladuše. Cijela je akcija svakako bila koordinirana s napadom na »frontu« Blatuša—Perna—Pecka, koja je povedena iz Topuskog.

Uza svu vojničku nadmoćnost, neprijatelju nije bilo lako da probije »frontu«. Borbeno raspoloženi i dobro raspoređeni ustanici pružali su sa svojih nekoliko karabina prilično uporan otpor. Neprijatelj su najdulje zadržali kod prijelaza preko rječice Gline i njenih pritoka, gdje su mostovi (Balčin, Vergašev, Čelapov i drugi) već otprije bili porušeni. Kolona koja je nadirala od Vojnića također je u selu Miholjsko naišla na otpor ustanika. Tu je poginuo jedan ustaša, a kod Vergaševa mosta poginula su sigurno dvojica, a vjerojatno i više. Ustanička »fronta« pružala je otpor dovoljno dugo da se svi seljaci iz ugroženih sela — koji su to željeli — povuku sa svom svojom pokretnom imovinom u šume Petrove gore.

U toku bitke kod mosta na rječici Glini stigla su dva ili tri neprijateljska aviona da mitraljiranjem i laganim bombama pomognu napredovanje ustaške vojske. Napokon, poslije višesatne borbe, ustanička »fronta« je popustila. Ustaše su se probile kraj Vergaševa mosta prema Širokoj Rijeci. Taj prvi poraz unio je pometnju među ustanike na cijelom sektoru. Mnogi tek stvoreni vodovi i čete naprosto su se raspršili. Većina ustanika povlačila se kako je tko znao, što dublje u šumu, što dalje od neprijateljskih kolona.

U širokoj Rijeci i po razbacanim zaseocima pod Petrovom gorom planule su pojedine kuće: biljeg ustaških represalija. Starci, žene i djeca koji nisu uspjeli ili nisu htjeli pobjeći iz svojih sela bili su smješta odvedeni na Mehino stanje, nedaleko Kladuše, gdje su Baljkovi profesionalni koljači već čekali svoje žrtve. Na svu sreću, golema je većina srpskog pučanstva izbjegla u Petrovu goru, uglavnom prema

Selakovoj poljani, a tako duboko u šumu ustaše se čak ni nakon raspadanja »fronte« nisu usuđivale krenuti.

Kao što je bilo nekoliko dana prije u Crnoj lokvi, tako se sad više hiljada ljudi našlo u šumi i na južnoj strani Petrove gore. Ali, raspoloženje je bilo drugačije. Narod je bio razočaran, utučen, gotovo apatičan. Pozivi na aktivan otpor više nisu imali odjeka kao prije. Ljudi su suviše lakomisleno vjerovali da će slabo organiziranim masovnim ustankom uspjeti da sačuvaju svoja sela. Sada su počeli sumnjati u smisao svakog otpora.

Tono Hrovat i njegovi najuži suradnici Milan Dejanović, Dušan Vergaš i Husein (Huška) Miljković tog su dana u Petrovoj gori obilazili izbjegle grupe naroda i boraca, hrabreći ih i pokušavajući organizirati novo jezgro za budući otpor. Hrovat je sazvao veliki zbor u šumi kod Miline klade, kamo je trebalo da dođu predstavnici svih izbjeglih sela. Hrovat se nadao da će na tom zboru prikupiti raštrkane borce i ohrabriti demoralizirani narod. Vjerojatno bi u tome barem djelomično uspio, ali zakazani zbor nikad se nije održao.

Grupa od petorice ili šestorice ljudi iz Široke Rijeke — među njima po jedan bivši žandar, bivši financ i bivši trgovac — već se otprije suprotstavljala pozivima komunista na ustanak. Zastupajući svoju logiku starih režimlja, ta je grupa zagovarala nagađanje s ustaškim vlastima, odašiljanje peticija, pokornost. Sada, kad je ustanak pretrpio težak udarac, ta je grupa pod vodstvom trgovca »Pepine« Vergaša počela pred narodom optuživati komuniste koji su navodno zbog nekih svojih mračnih ciljeva podigli ustanak i tako prevarili naivne seljake. Sve se to potkrepljivalo četničko-šovinističkim argumentima, jer Hrovat je Hrvat, a Miljković musliman, pa svakako rade u dosluhu s ustaškim vlastima.

Izbjegli narod bio je zbunjen, a mala grupa režimlja i šovinista zločinački je iskoristila taj trenutak. Njih šestorica dočekali su Tonu Hrovata, Milana Dejanovića i Huseina Miljkovića upravo kad su kretali na zakazani zbor kod Miline klade. Nakon vrlo kratkog i dramatičnog dijaloga, zločinac »Pepina« Vergaš opalio je iz svoje lovačke puške, a za njim su zapucali i ostali iz njegove grupe. Tono Hrovat pao je smrtno pogođen, Milana Dejanovića zločinci su ubili trenutak kasnije, a Husein Miljković uspio je pobjeći.

Bio je to težak udarac za ustanički pokret u ovom kraju. Utoliko teži što se tih dana, možda čak isti dan, pod pritiskom šovinističkih prijetnji povukao iz Petrove gore učitelj Ivan Furlan iz Kupljenskog, član KK Vojnić, jedan od organizatora ustaničkih akcija u Petrovoj gori.

Ipak, šovinističko-četničkoj grupi nije Čak ni podmuklim ubojstvima uspjelo da spriječi ponovno oživljavanje ustanka u ovim krajevima

do kojeg je došlo vrlo brzo. Nepunih deset dana trajao je zastoj. Kroz to vrijeme osamljeni borci prikupljali su se po šumama a neki od organizatora — poput Miloša Dejanovića—Loše i Dušana Vergaša — ponovo su okupili dijelove svojih grupa. Već 10. augusta u Kestenovoj gori održan je sastanak gotovo svih ustaničkih grupa koje su ranije sačinjavale »frontu«. Sastanku prisustvuje španjolski borac Milašinčić-Šiljo koji je preko Debele kose upravo stigao iz Karlovca, delegiran od Okružnog operativnog rukovodstva. Po šiljinoj sugestiji na tom se sastanku formiraju odredi koji će se odsad boriti gerilski i stalno uznemiravati okolne neprijateljske posade. Tada su na južnoj strani Petrove gore nastala dva partizanska odreda — »Otmić« i »široka Rijeka« — i nekoliko rezervnih odreda koji su bili sastavljeni od seoskih straža.

Samo jedan dan poslije tog sastanka neprijatelj je osjetio da ustanak opet oživljava. Pod brojem 1828 Vrhovno oružničko (tj. žandar-sko) zapovjedništvo Nezavisne Države Hrvatske poslalo je 12. augusta slijedeći izvještaj svom pretpostavljenom ministarstvu:

»Postaja Vojnić izvještuje, da je dana 11. kolovoza u 14.45 sati pošao kamion sa ustašama iz Krstinje u Vojnić. Na 3 km od sela Priseke pripucali su četnici na kamion i ubili ustašu Kovačić Nikolu, teže ranili ustašu Duković Miju, a lakše ranili ustašu Pižar Marka, sva trojica iz ustaške satnije Karlovac. Četnici ispalili oko 80 naboja. Samovoz oštećen . . .«

Naravno, akciju nisu izvršili nikakvi »četnici«. Bila je to prva akcija tek stvorenog partizanskog odreda »Otmić«. Pravi partizanski rat po putovima i selima oko Petrove gore tek je započinjao.

KRAJ »KIRINSKE REPUBLIKE«

Od svih baza prvobitnog masovnog ustanka u sjevernim dijelovima Korduna najdulje se održala takozvana »Kirinska republika«. Zaokupljen pohodima na sela oko Petrove gore, neprijatelj puna dva tjedna nije poduzimao nikakve organizirane akcije prema Kirinu, Ostrožinu i drugim pobunjenim selima toga kraja. Odsječeni od ostalih ustaničkih područja, bez informacija o događajima oko njih, ustanici u Kirinu i okolici pogrešno su procijenili neaktivnost neprijatelja i počeli se zanositi pretjeranim optimizmom i samozadovoljstvom. Prema pisanju Branka žutića, tih se dana po oslobođenim selima sjevernog Korduna pričalo da u Petrovoj gori ima jakih partizanskih jedinica naoružanih teškim mitraljezima i topovima. Od Petrove gore zaista su se čuli odjeci jakih detonacija, pa se vjerovalo da to tuče partizanska artiljerija.

Širile su se čak i fantastične priče o pobjedonosnim vojnim uspjesima Saveznika. Rukovodeći ljudi toga kraja znali su, doduše, iz radio-vijesti kakvo je pravo stanje na stranim frontama, ali ipak nisu suzbili opće uvjerenje da treba samo braniti svoja sela i čekati rasplet događaja drugdje jer, sve će se uskoro dobro svršiti. Takvo je stanje trajalo sve dok oko 5. augusta u Sjeničak i Kirin nije stigao španjolski borac Ivo Rukavina, tada pod pseudonimom Ivo Vladić, koji je bio delegiran od rukovodstva iz Karlovca. Tek je on u »Kirinsku republiku« donio obavještenja o pravom stanju u drugim krajevima zemlje, prenio je i upute o organizaciji partizanskih odreda, upozorio je rukovodeće ljude da se moraju pripremiti na dugotrajnu gerilsku borbu u kojoj će im samo ofanzivna taktika donijeti uspjeha. Rukavina je svugdje istupao pred srpske seljake kao Hrvat poslan od vojnog i partijskog rukovodstva za Kordun i Baniju. To je svakako vrlo povoljno djelovalo na suzbijanje osvetničkih i šovinističkih tendencija u kraju u kojem početkom ustanka nije bilo partizana hrvatske narodnosti. Sam Ivo Rukavina ovako opisuje svoje djelovanje u Sjeničaku i Kirinu:

»Kao vojniku iz Španjolske bilo mi je jasno da se ta »republika« neće moći održati u takvom potpunom miru kakav je u to vrijeme vladao. Nastojao sam zato organizirati one najborbenije i najpožrtvovanije ljude uglavnom nešto mlađe, u pokretni odred s vojnom disciplinom. To je i uspjelo. Jezgro odreda bila je već ranije stvorena mala grupa Nikole Vidovića, koji je ujedno postao i prvi komandir. Odred je brojao dvadesetak ljudi, uglavnom nenaoružanih, spremnih da odu i dalje od kuće, da pođu u akcije i na druge terene, da se povuku po potrebi u šume i napuste svoja sela. Uz odred smo tada mogli računati i na podršku mase seljaka, njih više stotina, uglavnom ljudi bez oružja ili s lovačkim puškama, koji međutim još nisu bili spremni /da se bore i dalje od svojih kuća ... U to vrijeme pripremili smo i napad na Bović. Bilo je to 12. augusta u po bijela dana, u 11 sati prije podne . . . Nekoliko stotina seljaka tu je nastupalo zajedno s odredom. Ljudi su išli s roguljama, motikama, krampovima. Nekoliko žandara smještenih u stanici u Boviću pobjeglo je pred tolikom masom ljudi, a mi smo jednog i zarobili. Zauzeli smo općinu, zaplijenili veće količine novca, jednu pisaću mašinu (koju smo poslali Okružnom komitetu u Karlovac) i dosta kancelarijskog pribora. Vojnički ta akcija nije mnogo značila, ali njen moralno-politički odjek bio je zaista velik. To je, ustvari, bilo prvi put da je tako velika masa naroda na Kordunu prešla iz defanzive i otvoreno napala instituciju vlasti . . .«

Sam odred Nikole Vidovića tih je dana također poduzeo nekoliko ofanzivnih akcija. U Trepči je dočekan ustaška patrola, svega tri vojnika, koji su razoružani i nakon toga, kao nekompromitirani, pušteni kućama. U Sjeničaku je razoružan povjerenik ustaških vlasti pri vršidbi

žita. 12. augusta naveče, odmah po oslobođenju Bovića, odred poduzima svoju dotad najšire zamišljenu akciju — napad na ustaše u selu Lukinići.

Odred je u toku noći opkolio selo u kojem je većina muškaraca bila naoružana od ustaških vlasti, a pojedinci su pristupili i u ustaške organizacije. Naoružanim seljacima poslan je ultimatum da se predaju, ali oni su — pod vodstvom lokalnih ustaša — pružili otpor. Svi su se utvrdili u jednoj kući oko koje je cijelu noć trajalo povremeno puškanje i dozivanje. To se nastavilo i poslije svanuća, sve dok, kamionom iz Bučice, opkoljenim ustašama nije stigla pomoć. Vidovićev odred morao se tada povući, a sam Vidović bio je ranjen. No istovremeno — a da to borci Vidovićeve odreda još nisu ni znali — na njihov su slobodni teritorij i s drugih strana krenule jake ustaške, domobranske i žandarske jedinice. Bila je to, u stvari, već otprije pripremljena neprijateljska ofanziva na »Kirinsku republiku«, koja je samo slučajnim stjecajem okolnosti došla kao neposredni protuudarac nakon napada na Lukiniće. U svom već citiranom radu Branko žutić ovako opisuje tu ofanzivu:

»Na kirinski podrajon izvršen je 13. augusta koncentrični napad iz šest pravaca s regularnim neprijateljskim trupama u jačini od jedne bojne (bataljona). Ustanici su pružili otpor na četiri pravca neprijateljeva nadiranja. Naš otpor ipak nije trajao više od pola dana i neprijatelj je prodro u centar našeg oslobođenog teritorija. Razloge našeg neuspjeha nije teško otkriti: bili smo višestruko slabiji u naoružanju, bili smo vojnički još sasvim neiskusni, a primijenili smo pogrešnu taktiku pokušavajući držati front dug oko 20 km, na kojem je našim sredstvima veze bilo sasvim nemoguće provesti koordinaciju, tim više jer nas je neprijatelj svojim napadom uspio iznenaditi . . . Naše oružane jedinice povukle su se s masama u neredu preko šume Kremešnice u Sjeničak, koji nije bio zahvaćen neprijateljskom ofanzivom. Taj pravac povlačenja, zahvaljujući neprijateljevoj vojnoj nesposobnosti, ostao nam je sasvim slobodan . . . Ustaše pale pravoslavne crkve u Bovicu, Kirinu i Štipanu, ubijaju malobrojne seljake koje uspijevaju uhvatiti, pale pojedine kuće po zaseocima pod šumom i cijeli jedan zaselak u Ostrožinu ..

U najsjevernijem ustaničkom području Korduna ponavlja se nešto slično onome što se oko Petrove gore već dogodilo nekoliko dana ranije. Naoružani borci razbijene fronte traže jedan drugoga po šumi Kremešnici i po Sjeničaku, nalaze se i stvaraju manje grupe, da bi se napokon okupili u nove i čvršće jedinice — partizanske odrede. Pod vodstvom već postojećeg odreda — Vidovićeve — borci se oprezno vraćaju u sela u kojima se neprijatelj uglavnom nije zadržavao. Za borcima ide i narod koji je odsad oprezan i sklanja veći dio svoje pokretne imovine u zemunice duboko u šumi. »Fronte« se više ne postavljaju prema neprijateljskim garnizonima, ali to ne znači da je ustanak u opadanju. Naprotiv.

IMENOVANJE PRVOG ŠTABA

Od početka ustanka na Kordunu i Baniji još se nije navršilo ni mjesec dana. Ali, bio je to mjesec bogat događajima i plodan iskustvima. Sazrio je čas da se iskustva rezimiraju, da se preciziraju smjernice za dalje vođenje partizanskog rata na ovom području.

Jezgro Okružnog operativnog rukovodstva na čelu s Krašem i Marinkovićem nalazilo se u to vrijeme još uvijek u Karlovcu. Preko posebnih kurira i raznih drugih kanala u Karlovac su vrlo redovito stizali izvještaji iz nekoliko ustaničkih centara: iz Debele kose i Tušilovića, iz Crne lokve, iz Sjeničaka i iz Gorskog kotara. Veze s ostalim područjima, a osobito s kotarom Glina, bile su u toku augusta vrlo slabe i neredovite. Ipak, Kraš i Marinković imali su dovoljno dobar pregled situacije na cijelom području i mogli su dati umjesne ocjene i upute.

O tome najrječitije svjedoči sačuvano pismo Okružnog komiteta KPH od 18. augusta 1941. koje se može smatrati najznačajnijim dokumentom iz prve faze ustanka na Kordunu, a možda i u cijeloj Hrvatskoj.

Ustanički pokret pretvarao se u to vrijeme u vješto vođeni gerilski rat. Iako je na raznim stranama uspio zadati udarce masovnom ustanku, neprijatelj je sve više uviđao da nikakvom silom ni represalijama neće moći slomiti otpor naroda. Zato Pavelićeve vlasti, pod tutorstvom okupatora, pribjegavaju novoj taktici: naređuju da se obustave pokolji pa licemjernim ponudama i velikim obećanjima kroz štampu i mnogobrojnim lecima pokušavaju smiriti narod.

Kakav je odgovor Okružnog komiteta? Dana 18. augusta 1941. godine Josip Kraš u ime Okružnog komiteta iz Karlovca upućuje drugovima u Debelu kosu već spomenuto pismo koje ćemo zbog njegova jedinstvenog historijskog značenja citirati u nešto opširnijim izvodima:

»Situacija kod nas: Frankovački banditi počeli su s povlačenjem. To je refleks situacije u svijetu ... A u zemlji su zakrvavili i previše. Vlast nisu učvrstili, već su je — iako još nesređenu — olabavili . . . Znađu i to, da će se ta (naša) borba samo proširivati i produbljivati. Zbog toga pokušavaju izmanevrisati srpske seljake. Pozivaju ih da se vrate kućama, da im neće biti ništa, samo neka prokažu komuniste. Svrha je očita. Treba očistiti komuniste da bi se nastavilo još pooštrenijom borbom protiv srpskog življa u Hrvatskoj ... U vojsci (domobranskoj) sve se više zaoštavaju odnosi prema ustašama i ovom krvoproliću. Frankovačka banda nema tu sigurnog oslonca. A sami ustaše su neznatni i suviše preslabi za borbu protiv naroda . . . Zato su pribjegli manevrima ne bi li našli još tu kakvog izlaza. Raspustili su sve logornike i dužnostnike koji su previše zakrvavili i pretvorili se u obične pljačkaše. Ali je sve prekasno . . .«

»Na 12. ov. mjeseca naši su zauzeli Bović s nekih 20 sela. Zavaladali su s oko 20.000 stanovnika . . . Bili su razbijeni, jer su frontalno nastupili, nisu imali podršku Hrvata. Nisu osigurali prolaz za povlačenje i pres-

labo bili naoružani, a povezanosti nije bilo s ostalim, mjestima i Petrovom gorom . . . Naša daljnja borba ima se usmjeriti u ovom pravcu:

1. Mi ne možemo vdditi frontalnu borbu. To su pokazali dosadašnji rezultati, a Bović je u tom školski primjer.
2. Mi moramo biti svijesni da su odstupanja neprijatelja manevar da se dobije na vremenu, ali kurs na istrebljenje Srba ostaje i kurs na progon Hrvata HSS-ovaca se priprema.
3. ... Mi ne smijemo biti naivčine i zanašati se na pobjedu u tjednima. Za nas mora biti jasna težina borbe, ali i sigurna pobjeda na našoj strani.
4. Razvoj situacije nameće nam ozbiljniju i veću pripremu za borbu. Karakter naše borbe mora biti partizanski. Iz izvještaja se vidi da mi još ne raspolažemo s takvim odredima, već tek sa snagama koje će moći usloviti takve Odrede. U toj situaciji nalaže se svim partijcima slijedeće:
a) da se odmah izvrši reorganizacija ćelija po odredima i uspostavi partijska organizacija po rajonima — odnosno sektorima. Ti rajoni mogu biti . . . vezani za pojedina mjesta, odnosno općine . . .

d) da se obrazuju pokretni partizanski ctaredi. Ti odredi mogu biti veći i manji . . . Ali ti odredi ne mogu biti na jednom mjestu i sjediti. Oni se moraju vječito kretati i djelovati . . .

f) veliku pažnju treba posvetiti ishrani i odijevanju odreda . . . Baze moraju biti sela i okolna mjesta . . . Zato se ne zavlaci u dubine šume i sjediti tamo, nego se približavati selima . . . Pljačkaška nadiranja i sklonosti treba najoštrije kažnjavati, kritikovati i sprečavati.

g) Za ćitavu Petrovu goru mora postojati jedinstveno rukovo.dstvo. Za to rukovodstvo imenuju se slijedeći drugovi: 1) Ivo (Ivo Rukavina), 2) Manola (Srećko Manola), 3) Robert (Robert Domani), 4) Veco (Većeslav Holjevac), 5) Čane (Stanko Opaćić) i 6) Miloš Dejanović.

Ovo je rukovodstvo odgovorno operativnom OK, a ovlašćuje se da sprovede određene direktive i o tome podnese izvještaje.

18/VIII 41.

Zdravo!

Za OK KPH

Papa«

Svu dalekovidnost i dalekosežnost citiranog pisma moguće je ocijeniti tek u okviru cjelokupne historije narodnooslobodilačkog rata. U nekoliko desetaka rećenica OK je iz okupiranog Karlovca zacrtao vojno-politički razvoj događaja u slijedećoj etapi: kritizirajući taktiku frontalnog rata, savjetovao je gerilsku taktiku; reorganizacijom ćelija prebacio je težište partijskog rada u odrede i time označio odrede kao žarišta razvitka borbe; predvidio je pokretne partizanske odrede, zametke budućih udarnih bataljona i brigada; naredio praktičnu podjelu na rajone koja karakterizira veći dio prve ratne godine na Kordunu i Baniji; upozorio je na opasnost od pljačkaških tendencija u vlastitim redovima i na licemjerne manevre neprijatelja; i napokon, odredio je

sastav prvog štaba na Kordunu koji se već sljedećih dana iz komande za Petrovu goru pretvorio u komandu za Kordun i Baniju koja će sve do potkraj 1941. godine uspješno koordinirati vojnu i političku djelatnost u svih šest rajona.

Trojica od šestorice članova prvog štaba (Rukavina, Manola i Domani) bili su bivši oficiri španjolske republikanske vojske. Zajedno s još nekoliko svojih drugova iz španjolske, oni su stizali na Kordun u prvoj polovici i oko sredine mjeseca augusta, dakle upravo u pravi čas da svojim vojnim i političkim iskustvom pomognu pri stvaranju i jačanju partizanskih odreda i provođenju ostalih zadataka zacrtanih u citiranom pismu OK. Pokazalo se da je za razvitak na Kordunu i u Gorskom kotaru ratno iskustvo i političko znanje ovih španjolskih boraca bilo dragocjeno, i njihov će dolazak na oslobođeni teritorij ostati zabilježen kao jedan od najvažnijih događaja u prvom mjesecu ustanka.

BORCI IZ ŠPANJOLSKE

Početkom jula, u doba priprema za početak ustanka, Centralni komitet KPH uspostavio je vezu s većom grupom bivših jugoslavenskih dobrovoljaca u španjolskom građanskom ratu, koji su se u to vrijeme stjecajem okolnosti našli na prisilnom radu u Njemačkoj. Poduzete su mjere da se ovi iskusni borci, od kojih se mnogo očekivalo u ustanku, što prije prebace u Zagreb. Brzo je preko partijskih veza uspostavljen ilegalni kanal, pa su već polovicom jula prve grupe takozvanih »španaca« počele stizati u Zagreb. Odande su, zajedno s bivšim španjolskim dobrovoljcima koji su se već ranije probili u domovinu, bili raspoređivani u razne krajeve, uglavnom tamo gdje se ustanak već počeo razvijati, ali se osjećala potreba za iskusnim vojnim rukovodiocima. Okružnom komitetu za Karlovac bilo je iz Zagreba upućeno ukupno deset »španaca«, a njima treba pridružiti i Ivu Vejvodu, također bivšeg dobrovoljca iz španjolske, koji se već otprije nalazio u Karlovcu. Iz Zagreba su u razmaku od tri tjedna, pojedinačno ili po dvojica, stizali redom: Ivan Hariš, Košta Nađ, Ivo Rukavina, Srećko Manola, Stjepan Milašinčić, Izidor Štok, Robert Domani, Adi Steinberger, Jakov Kranjčević i potkraj augusta Veljko Kovačević.

Svi su se oni po nekoliko dana ilegalno zadržavali u Karlovcu, dok ne bi došao pouzdani kurir da ih odvede do partizanske grupe za koju su bili predviđeni. Bilo je to vrijeme — potkraj jula i u prvoj polovici augusta — kad su poslije Šavorove izdaje mnoge partijske veze u Karlovcu pale i prestale funkcionirati. Za sve ilegalce postalo je svako zadržavanje u Karlovcu krajnje opasno. Ipak, karlovačka partijska organizacija uspjela je po raznim privatnim stanovima osigurati pouz-

dani smještaj »španaca«, uspjela ih je opskrbiti dobro falsificiranim dokumentima i prebaciti ih bez ijednog gubitka u ustanička područja. Okupatorske i ustaške vlasti u Karlovcu nisu ni naslutile kakvi opasni neprijatelji su im tih dana prolazili kroz grad.

Djelovanje nekih »španaca« bilo je već uzgred spomenuto na ranijim stranicama. Ivan Hariš bio je najprije dodijeljen grupi Mate Mejašića kod crkvice sv. Margarete, a odande je nešto kasnije upućen u Drežnicu, centar ustanka za Gorski kotar. Košta Nađ se neko vrijeme zadržao kod Branka Nikoliša u Sjeničaku, a onda je, također, bio upućen u Drežnicu. S njim je zajedno krenuo i Ivo Vejvoda koji je dotad bio u ustaškom zatvoru u Karlovcu. Napokon, u Gorski kotar je nešto kasnije bio upućen i Veljko Kovačević. Svi ostali »Španci« bili su raspoređeni na Kordun.

Prvi je iz Karlovca krenuo Ivo Rukavina. Bilo je to prvih dana augusta. On sam o tome priča:

»... Kraš mi je dao pištolj 7,65 i nešto municije — moje prvo partizansko oružje — te smo obojica, Kraš i ja, sjeli na bicikle i odvezli se iz Karlovca za Sjeničak. Cijeli put smo prošli bez ikakvih smetnji... U Sjeničaku me Kraš odveo Branku Nikolišu, bratu Gojka Nikol ša, mog druga iz Španjolske. Branko je u to vrijeme bio član KK za Vrginmost. Kraš se vratio u Karlovac, a ja sam ostao. Iste večeri Branko je sazvao sastanak, a ja sam govorio o potrebi borbe...«

Slijedećeg dana Rukavina je iz Sjeničaka krenuo za Kirin i Ostrožin, gdje se susreo s Nikolom Vidovićem i ostalim vodećim ljudima toga kraja, o čemu smo već pisali.

Nekoliko dana kasnije iz Karlovca su na Kordun — iako drugim smjerom — krenula još dva veterana iz Španjolske — Stjepan Milašinčić—šiljo i Srećko Manola. Tog izlaska iz Karlovca i dolaska na Kordun Manola se živo sjeća:

»Pošto smo nekoliko dana boravili u Karlovcu, prvog petka — po kalendaru se može ustanoviti da je to bilo 8. augusta — stigla je veza. To je bila Dragica Opačić, žena Stanka Optičića. Milašinčić i ja sjeli smo na njena kola, kojima je prevozila nekakve prazne praseće kaveze. Opskrbljeni lažnim legitimacijama, u onoj gužvi koja vlada na sajmeni dan u Karlovcu, nesmetano smo izišli iz grada. U Tušiloviću su se tog dana zadržavale ustaše, pa smo mi sišli s kola kod Geršakova mlina i prešli na drugu stranu Korane. Pješice smo išli uz vodu do slijedećeg prelaza, kamo je Dragica poslala iz sela jednu djevojku, koja nas je odvela u Koransko selo. Tu su već čekali da nas prihvate neki drugovi iz odreda Debela kosa... U selu smo našli i prvog ranjenika na Kordunu Veću Holjevca, koji je tu bio prikriven liječeći rane što ih je zadobio u napadu na poštu Tušilović...«

Iste večeri stigli su u bazu odreda »Debela kosa«, u istoimenoj šumi, a već slijedećeg dana počeli su kordunskim partizanima prenositi svoje borbeno iskustvo. Upoznavši se približno s prilikama, Milašinčić

i Manola podijelili su teren koji će obići u toku nekoliko dana. Milašinčić je obišao gotovo cijelu Petrovu goru, gdje se sastao s partizanima iz odreda »Perna« i »Crna lokva« i prisustvovao je formiranju odreda »Otmič« i »Široka Rijeka«. Za većinu tadašnjih partizana u Petrovoj gori susret s Milašinčićem bio je prva prilika da ih netko iskusniji pouči o gerilskoj taktici, da dobiju upute o vojnoj organizaciji svojih odreda, da im uopće netko pomogne iskustvom koje su oni tek trebali da steknu. Ujedno je dolazak Milašinčića za mnoge značio prvu vezu s ostalim partizanskim grupama i okružnim rukovodstvom. Nakon tri ili četiri dana Milašinčić se vratio u »Debelu kosu« povezivši međusobno priličan broj partizanskih grupa.

Za to vrijeme Srećko Manola je obišao općinu Veljun, Perjasicu i neka sela općine Kmjak. Osim odreda »Debela kosa« na tom području tada još nije bilo vojnički formiranih partizanskih grupa, iako je priličan broj ljudi nosio oružje i boravio po šumarcima iznad svojih sela. Manola je tada pripremio teren za formiranje odreda u Šljivnjaku i u Gornjem Skradu i Perjasici. Mihajlo Velimirović, koji je nešto kasnije postao sekretar partijske ćelije u Veljuni, sjeća se Manolina dolaska i sastanaka koji su tada održani:

». . . Bili smo, u stvari, grupa ljudi, stalno na okupu, i htjeli smo da nešto učinimo, ali nismo znali šta ... U dva-tri navrata pružili smo i oružani otpor žandarskim patrolama, naši drugovi ubili su i krvnika Šajfara, ali sve to još nije bilo organizirano. Poslije pokolja u maju i drugog pokolja početkom augusta narod je bio zaplašen, spreman da prihvati svaki dobar savjet . . .

U takvoj situaciji došao je u moje selo Srećko Manola. Njega je iz Debele kose doveo neki čovjek čijeg se imena ne sjećam ... Ja sam odmah pošao s Manolom ... U šumici gdje je bila grupa ljudi okupili smo se i Manola je održao govor. Bilo nas je svega petnaest ili dvadeset . . . Manola je govorio kako Sovjetski Savez ratuje protiv Njemačke, kako cijeli napredni svijet ustaje u borbu protiv fašizma i na kraju rekao da i mi treba da započnemo s borbom, da treba organizirati partizanske odrede. Jedan će odred biti oformljen u Šljivnjaku. Manola je još kratko napomenuo o odredu »Debela kosa«, nešto je govorio o akcijama u samom Karlovcu. To je, zapravo, bio informativan govor, ali je to bilo i prvi put u našem veljunskom kraju da nam je netko jasno govorio o tome kako i na koji način treba voditi organiziranu borbu . . .«

Samo tri ili četiri dana za Milašinčićem i Manolom u Debelu kosu stigla je cijela grupa bivših španjolskih dobrovoljaca, njih četvorica: Robert Domani, Adi Steinberger, Izidor Štok i Jakov Kranjčević. Iz Karlovca su izišli pojedinačno, kao da se ne poznaju, ali na Slunjskim brdima iznad Turnja svi su sjeli na kola seljanke Stanke Jelić koja ih je odvezla do mjesta iza Tušilovića na kojem ih je već čekalo desetak boraca iz Debele kose.

Nekoliko dana kasnije u Debelu kosu stigao je Ivo Rukavina koji se poslije sloma »Kirinske republike« povukao u Karlovac, odakle ga je Kraš uputio u središnji dio Korduna. Tada je, prema već citiranom pismu OK od 18. augusta, u Debeloj kosi formiran štab. Rukavina je postao komandant, Manola operativni oficir u štabu, Veco Holjevac politički komesar. Na prvom sastanku štaba cijelo je područje Korduna i Banije podijeljeno na šest rajona. Prvi rajon obuhvatio je tadašnji kotar Vojnić i dio kotara Vrginmost — dakle, gotovo cijelu Petrovu goru i Debelu kosu. Drugi rajon je obuhvaćao Perjasicu, Veljun, Kestonovac i Klokoč, sve do Široke Rijeke i Kladuše. Tadašnji kotar Slunj postao je treći rajon. Četvrti rajon bio je najsjeverniji dio Korduna, od pruge Karlovac—Topusko prema Kupi. Peti i šesti rajon ostali su rezervirani za partizanske odrede na Baniji, s kojima u to vrijeme još uvijek nije bila uspostavljena veza.

Dok se taj sastanak održavao u Debeloj kosi, Stjepan Milašinić-šiljo zajedno s Izidorom Štrokom nalazio se već u kotaru Slunj, dakle u trećem rajonu, kamo je upućen 15. augusta da pomogne pri formiranju partizanskih odreda na onom području, štab je predvidio da on i ostane u kotaru Slunj kao komandant rajona. Štok je bio predviđen za komesara odreda u Perjasici. Robert Domani zajedno s Adijem Steinbergerom bio je upućen u drugi rajon, a Rukavina i Manola ostali su u štabu koji se uglavnom zadržavao na području prvog rajona. Jakov Kranjčević odmah je bio zadužen da započne s izgradnjom dobro kamuflirane bolnice i da organizira sanitetsku službu, u čemu je imao iskustva iz španjolske. Na taj su način svi španjolski dobrovoljci u roku od svega nekoliko dana bili uključeni u jedinice i komande kordunskih partizana kojima su njihova iskustva od samog početka obilno koristila.

IZVJEŠTAJ ŽANDARMERIJSKOG KOMANDANTA

Kakvo je bilo opće stanje na Kordunu u vrijeme kad se u Debeloj kosi formirao prvi partizanski štab? O tome vrlo rječito govori odlomak iz izvještaja komandanta žandarmerijskih stanica na području kotara Slunj i Vojnić od **16. augusta 1941.** godine. Iznoseći pregled **stanja** oko pojedinih žandarmerijskih stanica, komandant između **ostaloga** izvještava:

»PRIMISLJE: na području ove postaje bilo je nekoliko napajda na oružnike, a 7. VIII t. g. ubijen je oružnik Luka Perković i ranjen Mate Stankić. Jedan dio ovog područja je očišćen, a ostalo se nalazi u šumi

i slabo se vraćaju kućama. Oružničkim ophodnjama je nesigurno ići po selima ako su manje jačine. U šumama su veće skupine, a vjerojatno ih ima i sa područja Plaškog . . .

VELJVN: kod ove postaje je za sada najkritičnije stanje u kotaru Slunj. Stanovništvo je većinom grko-istočne vjere. Položaj je najopasniji između Veljuna i Cvijanović Brda. U ovom prostoru se nalaze veće skupine naoružanih, a vjerojatno da ih ima i iz Krstinje. Na ovom prostoru su bila tri napadaja na oružničku ophodnju i odveden je učitelj Ivan Sajfar i učiteljica Martinić. Ophodnje oružnika ne mogu zalaziti u ovaj kraj bez opasnosti za život.

CETINGRAD: područje ove postaje graniči s postajom Krstinja i V. Kladušom, te stanje nije nikada sigurno, iako se za sada ništa ne događa. Ophodnje ove postaje ne mogu dolaziti u pojedina sela ovog područja, jer su u vlasti bjegunaca.

PERJASICA: nije bilo nikakvih važnijih događaja, ali je i tamo stanovništvo izbjeglo . . .

KRSTINJA: stanje na području ove postaje je najkritičnije. Sama vojar-
na bila je nekoliko dana napadana tako, da s njome nije bilo veze kroz
5 dana. Sada je uglavnom oslobođena, ali još uvijek stanje kritično. Ophodnje uopće ne mogu ići po selima, a narod je sav u šumi, ili u svojim selima, ali kada bi naišli organi vlasti u većoj jačini, bježe u šumu.

VOJNIC: isto je stanje kao i kod postaje Krstinja, osim što nije napadana vojarna.

KRNJAK: stanovništvo je sve grko-istočne vjere. Većina pobjegla, ali se je počelo vraćati s nepovjerenjem. Stanje je teško, iako još nije bilo značajnijih događaja.

VUKMANIC: česti su bili događaji kvarenja bb-pruga (*brzjavno-brzglasnih*, to jest telegrafsko-telefonskih linija — op. rcid.) kao i bacanja bomba na poštu u Tušiloviću. Ovo je djelo komunista iz Karlovca. Narod je kao i u ostalim mjestima odbjegao, ali oružničke ophodnje imaju još veze sa onima koji su kod kuće . . .«

Naravno, takvo raspoloženje naroda na Kordunu pružalo je povoljno tlo za ubrzano stvaranje partizanskih odreda i za izvršavanje svega ostaloga što je Okružni komitet zahtijevao od svog članstva u već citiranom pismu od 18. augusta.

U najsjevernijem dijelu Korduna, koji se odsad nazivao četvrtim rajonom, poslije neprijateljske akcije od 13. augusta neko vrijeme nije bilo vojničke protuakcije od strane partizana. No, za vrijeme tog zatišja, u drugoj polovici augusta i prvoj polovici septembra, u četvrtom rajonu niknula su četiri čvrsto organizirana odreda, dok je ranije postojao samo jedan — Vidovićev.³

* Popis odreda, njihovih naziva, komandnog kadra i približnih datuma formiranja vidi u posebnom prilogu na kraju knjige.

Središnji dio Korduna, obuhvaćen prvim rajonom, bio je u toku augusta i septembra područje najveće borbene aktivnosti kordunskih partizana. Tu je stvoreno ukupno 8 odreda sa 190 naoružanih boraca. Neki od tih odreda — kao onaj u Crnoj lokvi — bili su vojnički slabije aktivni, ali zahvaljujući ostalima, a osobito odredu »Debela kosa«, jedinice prvog rajona ipak su izvele najviše akcija u prvoj fazi ustanka na Kordunu.

Upućen kao komandant u drugi rajon, Robert Domani tamo je u drugoj polovici augusta zatekao tri već formirana odreda koji, međutim, još nisu imali ni popunjen komandni kadar, ni vojnički uređene baze, ni određena područja djelovanja. Zahvaljujući svom vrlo dobrom načinu ophođenja s ljudima i svojoj umješnosti organizatora, Domani je u nepune tri nedjelje uspio u svom rajonu formirati 6 odreda s potpunim komandnim kadrom i partijskim ćelijama, s ukupno 138 naoružanih boraca. To su već bili odredi s vojnom disciplinom, međusobno povezani zajedničkom komandom i spremni da pođu u akcije i dalje od svojih sela. Već u prvoj polovici septembra osjeća se sistematsko djelovanje tih odreda; oni planski ruše neprijateljske TT-komunikacije, ometaju saobraćaj na cestama i postavljaju zasjede manjim neprijateljskim patrolama i kolonama.

U trećem rajonu, to jest u kotaru Slunj, ustanički pokret razvijao se u toku mjeseca augusta gotovo sasvim nezavisno od razvitka u ostalim dijelovima Korduna. Kad su 15. augusta iz Debele kose stigli u Primišlje španjolski borci Milašinčić i štok naišli su na stanje prilično različito od onoga što su ga upoznali u kotaru Vojnić. To posebno stanje, kao i djelovanje Milašinčića—Šilje u trećem rajonu, zaslužuje da se iznese nešto opširnije.

DESET ODREDA U KOTARU SLUNJ

Početni masovni ustanak u području Primišlje — Zbjeg — Tobolić nije pretrpio onakve udarce kao što se to desilo u Perni, Širokoj Rijeci, Kirinu i drugdje. Ima više razloga tome. Prije svega, neprijatelj je, doduše, u nekoliko navrata svojim lokalnim snagama kretao prema pobunjenim selima Primišlja i okolice, ali prilično dugo nije poduzeo onako opsežnu vojničku akciju kao u sjevernijim dijelovima Korduna. Osim toga, ustanici oko Primišlja i Tobolića već su od samog početka počeli primjenjivati prilično elastičnu gerilsku taktiku, izbjegavajući krute »fronte«.

Poslije ustaških represalija u Mrzlom Polju i Zečevu Varošu na dan 4. augusta, ustanici — osim rijetkih iznimaka — nisu se pokolebali.

Već 7. augusta grupa iz sela Tobolića napada žandarsku patrolu na cesti Tobolić—Primišlje. Tom prilikom ubijen je jedan žandar, ranjen je žandarski narednik, a oslobođen zarobljenik Lukica Zec kojeg su žandari upravo sprovodili iz Plaškog za Slunj. Od toga dana neprijateljske patrole više se ne usuđuju zalaziti u pobunjena sela podalje od ceste. Slijedećih dana dolazi do okršaja između žandara i ustanika i na samoj cesti Slunj—Primišlje. Nakon borbe koja je trajala oko tri sata, 25 neprijateljskih vojnika bilo je prisiljeno odstupiti prema Slunju, dok je samo manjoj grupi njih uspjelo da se probije do žandarmerijske stanice u Primišlju. Narod iz okolnih sela u to se vrijeme sklanjao iz svojih kuća čim bi se čulo da neprijatelj nailazi, a muškarci sposobni za borbu stalno su boravili po šumarcima i brdima spremni da se brane.

U selima općine Drežnik i Rakovica otpor ustašama manje je organiziran, ali borbeno raspoloženje među narodom jednako je kao i u Primišlju. U toku augusta u tom je kraju, osobito u selu Bugar, u nekoliko mahova dolazilo do okršaja u kojima su naoružani seljaci uspijevali protjerati iz svojih sela manje žandarske ili ustaške grupe. Većinu tih oružanih akcija organizirao je Đuro Batinić, stari simpatizer KP, koji je sasvim samoinicijativno okupio oko sebe petnaestak najodlučnijih mladih ljudi iz Bugara i okolice. Potkraj augusta ta je grupa imala jak okršaj s ustašama i žandarima kojih je oko 200 pošlo u Bugar. Nakon puškaranja koje je trajalo oko 5 sati, ustaše i žandari bili su prisiljeni da odstupe iz sela s gubicima od tri mrtva i nekoliko ranjenih. Poslije tog uspjeha još je više poraslo samopouzdanje naroda toga kraja, a naoružane grupe više se ne skrivaju, već javno krstare kroz srpska sela nailazeći svuda na simpatije proganjanog stanovništva.

Naišavši na takvo stanje u kotaru Slunj, Stjepan Milašinčić i njegov suradnik štrok morali su, u stvari, stvaranjem partizanskih odreda samo vojnički srediti već postojeći otpor. Dva španjolska borca stigla su 15. augusta preko partijskih veza iz Debele kose u Primišlje. Tu su se odmah sastali s Dušanom Livadom, Milošem Kukićem i ostalim komunistima toga kraja, lste večeri održali su prvi širi sastanak s narodom u Dubravi, a drugog dana isto takav zbor u Kukićima. Obojica su se bez uvijanja predstavili kao Hrvati. Govorili su o potrebi sloge Hrvata i Srba, o općoj situaciji, o širenju NOB-a, a najviše o potrebi da se iz stava obrane prijeđe u napadačke akcije protiv neprijatelja. Upravo zbog toga, naglašavali su, treba odmah formirati partizanske odrede.

Argumenti dvojice starih boraca uvjerljivo su djelovali ne samo na komuniste već i na ostale ustanike Primišlja. Već narednog dana — 17. augusta — na brijegu iznad sela čuruvija okupio se vrlo velik broj seljaka toga kraja da prisustvuje formiranju partizanskog odreda »Primišlje«. Dobrovoljaca se javilo mnogo više nego što je bilo oružja. Napokon je Milašinčić primio u odred ukupno 34 borca i javno, na

Saoru, rukovodio izborom komandnog kadra. Odmah poslije zbora všiljo* i Štok, koje prati Svetozar Ilić, kreću dalje za Zbjeg i Tobolić.

Tako je, u stvari, počeo veliki obilazak Stjepana Milašinčića—Šilje kroz pobunjena sela slunjskog kotara. Njegov drug štok pratio ga je na tom putu prvih desetak dana, a zatim je od štaba iz Debele kose bio upućen za Perjasicu. Sam »Šiljo«, najčešće praćen od Miće Baraća ili Miloša Kukića, krstario je kroz slunjski kotar punih mjesec dana, od šume do šume, od sela do sela. Svaki dan, redovito, držao je šire zborove s narodom, uže sastanke s borcima, dogovore s komunistima. Svakog dana, redovito, osvanuo je u drugom selu sazivajući nove sastanke i zborove. Za nepunih mjesec dana uspio je formirati još 10 odreda: »Zbjeg«, »Tobolić«, »Tržić«, »Močila«, »Broćanac«, »Mašvina«, »Kordunski Ljeskovac«, »Koranski Lug«, »Rujnica« i »Bugar«. To je bilo ukupno 314 boraca pod oružjem. Kad su se 19. septembra na konferenciji u Petrovoj gori podnosili izvještaji, pokazalo se da je treći rajon pod komandom Stjepana Milašinčića bio najjači po broju odreda i naoružanih boraca.

Taj zamašan organizatorski posao, naravno, nije obavljen bez poteškoća. Desio se čak i jedan incident koji je mogao tragično završiti. Već na jednoj od prvih etapa svog puta, u Toboliću, »šiljo« i Štok su od bivšeg režimlje Marka Pjevca i bivšeg žandara čokeše bili optuženi da su ustaški agenti, koji su kao provokatori poslani u srpska sela. Povjerovavši tim zlonamjernim otpužbama neupućena i naivna grupa ustanika iz Tobolića razoružala je drugove i držala ih uhapšene dok se »njihovo pitanje raščisti«. To su na svu sreću ubrzo saznali komunisti u odredu »Primišlje« i smjesta pohrlili u Tobolić da izbave dvojicu svojih rukovodilaca. Tada je došlo do dramske prepirke koja je trajala cijeli dan. Pod vodstvom članova Partije partizani iz Gornjeg Primišlja energično su tražili oslobođenje dvojice uhapšenih, dok je grupa ustanika iz Tobolića uporno odbijala da to učini. Za to vrijeme dva španjolska borca sjedila su zavezana u nekoj dubokoj uvali, pod stražom. Prepirka oko njihovih glava u nekoliko navrata dolazila je do opasnih kritičnih tačaka, kad je već izgledalo da će se dva tabora potući vatrenim oružjem. Napokon je postignut sporazum da se iz Petrove gore pozove komandant I rajona Stanko Opačić, pa ako on zaista poznaje Milašinčića i štoka kao poštene i dobronamjerne ljude, oni će biti oslobođeni.

Slijedećeg dana Opačić je došao u Primišlje zajedno s vodom boraca iz odreda »Debela kosa«. Incident je time odmah završen, pa je proslavljeno pomirenje uz veliki zbor naroda i nekoliko održanih govora.

Uzorno organizirana grupa boraca iz »Debele kose« ostavila je vrlo dobar dojam na narod i borce u Primišlju. Izidor Štok vratio se tada s Opačićem i njegovim borcima prema Perjasici, kamo je dobio nov

raspored, a Milašinčić je od ljudi koji su ga dva dana ranije uhapsili formirao odred »Tobolić«.⁴

Bez obzira na incident u Toboliću, »šiljo« je zapravo vrlo brzo stekao simpatije i povjerenje boraca i naroda u slunjskom kotaru. Znao je s ljudima razgovarati prisno, duhovito, narodski. Brzo je mislio, kao da je na svako pitanje imao uvijek spreman odgovor. Svojom poduzetnošću i temperamentom znao je oduševiti suborce i suradnike. Ljudi su ga osobito počeli cijeniti otkako se u prvim okršajima pokazao kao hrabar i umješan komandant.

Posljednjih dana mjeseca augusta novoformirani odredi »Primišlje«, »Zbjeg« i »Tobolić« imali su u nekoliko navrata oštre okršaje sa žandarmima, ustašama i domobranima koji su raznim pravcima iz Ogulina i Slunja pokušavali probiti partizanski obruč oko Primišlja i pružiti pomoć tamošnjoj žandarmerijskoj stanici. U tim borbama Milašinčić je kao komandant vrlo dobro proveo gerilsku taktiku prepada iz zasjede, držanja položaja i povlačenja prema potrebi, da bi se odmah na drugoj strani izvršio prepad. Partizani su tada sistematski onesposobili sve komunikacije između Ogulina i Slunja, odsjekli žandare u Primišlju i nanijeli neprijateljskim kolonama gubitke.

Posebna je zasluga Stjepana Milašinčića i njegova suradnika Miće Baraća što su u relativno kratkom roku uspjeli formirati partizanske odrede u selima općina Rakovice i Drežnika, gdje nije bilo partijske organizacije na koju bi se moglo računati. Kad su 31. augusta krenuli iz Zbjega prema Močilima, Broćancu, Mašvini i Koranskom Lugu, njih dvojica su zapravo pošli u punu neizvjesnot. Sve dotad nikakvih dodira s tim krajem nije bilo. Nije se čak ni znalo što se tamo zbiva. Milašinčić i Barać išli su od sela do sela tražeći svuda kontakt s naoružanim ljudima spremnima da se bore. Iz jednog sela išla je s njima preporuka u slijedeće selo, jer svuda su vrlo brzo zadobivali povjerenje. Bio je to kraj u kojem je uznemireni narod jedva čekao da netko dođe i pruži mu jasan i određen odgovor na mučno pitanje: »Što da se radi?«. Baraćeve i Milašinčićeve riječi o organiziranom partizanskom ratu što ga predvodi Komunistička partija djelovale su poput željno očekivanog izbavljenja naroda iz dotadašnje pune neizvjesnosti svoje sudbine.

Za svega 12 dana Milašinčić i Barać stvorili su u općinama Drežnik i Rakovica sedam partizanskih odreda. Tako je i taj najudaljeniji kraj Korduna, u kojem dotad nije bilo nikakve organizacije, u prvoj polovici septembra već bio čvrsto obuhvaćen u organiziranu cjelinu partizanskog pokreta.

⁴ Inicijator opisanog incidenta Marko Pjevač ni kasnije nije prestao djelovati protiv NOP-a, pa je bio strijeljan kao neprijatelj, međutim, drugi inicijator, bivši žandar Cokeša odmah je poslije incidenta stupio u odred i postao vrlo hrabar i cijenjen partizan. Poginuo je kao borac godinu dana kasnije.

ZASJEDE, DIVERZIJE I NAPADI PARTIZANA

Pišući o prvim ustaničkim danima spominjali smo gotovo svaki ispaljeni metak, svaki srušeni telegrafski stup, svaku zaplijenjenu pušku. Te akcije, ma koliko vojnički beznačajne, imale su u prvim danima neprocjenjivu moralnu i mobilizatorsku vrijednost. U toku mjeseca augusta, a osobito u septembru, takvih manjih akcija bilo je već bezbroj. Svakog se dana barem na dva-tri mjesta po Kordunu pucalo, svakog dana ponegdje su rušene TT-veze, prekopavane ceste, postavljane zasjede. Premalo je prostora da se opišu sve te akcije. Neke od njih ipak smo već spomenuli gotovo uzgred, opisujući organizaciono jačanje partizanskog pokreta. Pokušat ćemo sada ukratko opisati još nekoliko borbenih akcija u tom periodu, uglavnom one, koje su pored svog lokalnog značenja imale i širi odjek u cijelom okrugu.

Možda zvuči čudno da je prva od takvih akcija bila u stvari neuspjeh partizana. U noći od 2. na 3. augusta odred »Debela kosa« rastjerao je u Tušiloviću straže sastavljene od prisilno mobiliziranih seljaka, pa je krenuo prema tušilovačkoj pošti da tamo uhvati upravnika Buždona, inače poznatog ustašu, i da demolira poštanske uređaje. Međutim, ustaša je uspio pobjeći, a pri pokušaju demoliranja uređaja na pošti ranjen je od nespretno bačene partizanske bombe Veco HoljeVac, prvi komesar odreda. Utučeni zbog tog nesretnog slučaja, partizani se smješta povlače iz Tušilovića. Prvog partizanskog ranjenika Holjevca, nesposobnog da se kreće, ostavljaju sakrivenog u selu Koranskom, gdje ga seljanka Dragica Simić potajno punih 15 dana njeguje i brani.

Iako nije uspjela, o toj se akciji već slijedećeg dana pričalo u Karlovcu i po cijelom Kordunu. U stvari, partizani su se jednim od svojih prvih prepada pojavili pred samim vratima Karlovca.

U po bijela dana 6. augusta odred »Debela kosa« postavio je zasjedu kod Vilina točka na cesti Vojnić—Krstinja. Oko 11 sati od Vojnića nailazi motocikl sa dvojicom ustaša. Na znak komandira odreda partizani ispaljuju plotun u neprijatelja. Oba ustaše padaju mrtvi u jarak kraj ceste. Partizani priskaču i uzimaju oružje i isprave. Iz zaplijenjenih isprava saznaju da su ubili dvojicu istaknutih ustaških funkcionara iz Karlovca — Starića i Mihelčića.

Dva dana kasnije ustaške vlasti u Karlovcu priređuju veliki pogreb dvojici svojih funkcionara. Pred pučanstvom Karlovca i okolice ustaše više ne mogu sakrivati da je Kordun za njih postao krvavo bojno polje.

Nastojeći olakšati položaj stalno ugrožene žandarmerijske stanice Krstinja, ustaše zajedno sa žandarima pokušavaju 17. augusta s pristiglim pojačanjem prokrstariti okolna sela ne bi li odande potisnuli partizane. Već na dva kilometra izvan Krstinje dočekuju ih dobro raspoređeni borci odreda »Otmic«. Tu odmah padaju dva ustaše. Nepri-

jatelj se probija prema šumi Markovac, ali ga partizani opet napadaju. Neprijatelj se napokon povlači, nemoćan pred novom gerilskom taktikom partizanskog odreda.

U nekoliko navrata neprijatelj je pokušao uništiti bazu vrlo aktivnog partizanskog odreda u šumi Debela kosa, ali nijednom nije uspio. Prvi put se to dogodilo 19. augusta, kad su iz Karlovca specijalno za tu akciju dopremljene jače ustaške jedinice. Prije podne oko 10 sati ustaše su opkolile neveliku šumu. Odred je gotovo u posljednji čas saznao za njihovo kretanje. Izlazeći na položaj, partizani odreda »Debela kosa« gotovo su se sukobili s ustašama koji su počeli ulaziti u šumu. Došlo je do borbe na razdaljini od svega desetak metara. Partizani prelaze u juriš i razbijaju ustašku jedinicu. Neprijateljski vojnici panično bježe iz šume i nizbrdo. Ostavljaju za sobom jednog poginulog ustašu, dok je na strani partizana bio jedan ranjen.

Odred »Debela kosa« uz suradnju odreda »Gornji Skrad« napao je 31. augusta u ranu zoru žandarmerijsku stanicu u Perjasici. Kao vodiči i obavještajci napad su potpomogli ustanici iz same Perjasice. Nakon prilično kratkog ali žestokog puškaranja, ustanici uspijevaju ubaciti ručne bombe u zgradu, što je žandare i naoružane mjesne ustaše smjestilo natjeralo na predaju. Žandarski podoficir teže je ranjen, 12 je žandara i 13 naoružanih civila zarobljeno, a samo su dva žandara uspjela pobjeći. Zaplijenjeno je 26 vojničkih pušaka, oko 40 raznih lovačkih pušaka koje su žandari ranije oduzeli od seljaka, dva sanduka ručnih bombi, oko 2500 pušanih metaka, 2 pisaca stroja i mnogo razne vojničke spreme, kancelarijskog materijala i drugih predmeta. Bio je to dotad najveći i najvredniji partizanski plijen.

Svim razoružanim seljacima i žandarima održan je govor nakon kojeg su pušteni da odu kamo god žele. Istovremeno se pokraj zauzete žandarmerijske stanice počeo okupljati narod iz Perjasice i okolnih sela, došavši radostan i radoznao da se na svoje oči uvjeri o velikoj partizanskoj pobjedi. Nastalo je slavlje, isticane su zastave, održavani su govori. S dijelom zaplijenjenog oružja naoružan je odred »Perjasica« koji se, u pobjedničkom raspoloženju, formirao istog dana.

Dan kasnije partizani odreda »Debela kosa« i »Gornji Skrad« povukli su se iz Perjasice bez vlastitih gubitaka. Njihov podvig još se dugo prepričavao po Kordunu, a po broju zaplijenjenog oružja ostao je više od tri mjeseca nenadmašen. Nije bilo manje važno ni to što se na drugoj strani fronte, u neprijateljskim garnizonima, među domobranima i prisilno naoružanim civilima, počelo pričati o dobrom postupku partizana prema zarobljenicima.

Pred zoru 14. septembra osam partizanskih odreda izišlo je na položaje oko Vojnić-kolodvora. Bila je to prva među tako široko zamišljenim akcijama. U njoj su sudjelovali gotovo svi tadašnji odredi I rajona: »Debela kosa«, »Perna«, »Trupinjak«, »Loskunja«, »Slavsko Polje«,

»Pecka« i »Malička«, ukupno oko 150 vojnika. Čim su partizani otvorili vatru, domobranska posada Vojnič-kolodvora neprimjetno se izvukla iz zgrade i, pod zaštitom mraka, uspjela se neopažena provući kroz postavljenu partizansku zasjedu prema Karlovcu. Partizani su zaposjeli stanicu, zapalili je, demolirali uređaje, zaplijenili razni koristan materijal, ali nisu uspjeli zarobiti nijednog domobrana niti doći do veće količine oružja, što im je bio jedan od glavnih ciljeva.

Poslije izvršene akcije velika kolona od 150 partizana povukla se u Petrovu goru, gdje je bilo mnogo odbjeglog naroda iz okolnih popaljenih i ugroženih sela. Narod je prvi put vidio toliko partizana na okupu. Osjetio je da to postaje vojska koja ga može zaštititi.

Odred »šljivjak« 17. je septembra na cesti između Veljuna i Šljivnjaka postavio zasjedu jačoj grupi ustaša i žandara koji su tega dana hapsili narod po Šljivnjaku. Akciju je vrlo lukavo vodio Robert Domani. Nailazilo je ukupno oko 50 neprijateljskih vojnika, a odred nije brojao više od 20 naoružanih boraca. Na neprijatelja su zapucala najprije dva borca s jedne strane, a onda, dok još nije prošlo prvo iznenađenje — otvorila je vatru i cijela zasjeda s druge strane. Ustaše i žandari smjesta su počeli bezglavo bježati. Partizani nisu imali gubitaka, a ubili su trojicu žandara, osmoricu ranili i dva zarobili. Zaplijenjeno je 7 karabina, mnogo metaka i druge sprema, što je još važnije, oslobođeni su ljudi koje su neprijateljski vojnici pohapsili po šljivnjaku.

Na cesti između Slunja i Rakovice, nedaleko zaselka Slušnice, združeni odredi »Zbjeg-Primišlje«, »Močila« i »Broćanac« postavili su 17. septembra poslijepodne jaku zasjedu. Akcijom su rukovodili Mićo Barać i Miloš Kukić, jer se Milašinčić—Šiljo već nalazio na putu na konferenciju u Petrovoj gori. Predveče oko 18 sati od Slunja je naišla kolona motornih vozila koju su sačinjavala tri kamiona žandara i ustaša, kao pratnja i osiguranje, a između njih dva osobna automobila, u kojima su se vozili neki ustaški bojnik, predstojnik ustaškog redarstva iz Bihaća, i još nekoliko ustaških funkcionara. Budući da je kolona bila dosta dugačka, partizani su namjerno propustili prvi kamion pratnje i jedna osobna kola, a onda su otvorili paljbu na druga osobna kola i na dva posljednja kamiona pratnje. Nakon dva ispaljena plotuna iz zasjede, Mićo Barać i komandir odreda »Močila« Janko Momčilović skočili su prvi na kamione, a za njima su jurnuli i ostali partizani. Žandari i ustaše iz pratnje u času su se razbježali. Ubijena su četiri žandara, jedan policijski agent i šofer, a ranjeno je više neprijateljskih vojnika, među njima i predstojnik redarstva iz Bihaća. Kamioni su sasvim onespособljeni, jedan osobni automobil zaplijenjen, zajedno sa četiri karabina, 2 revolvera i raznom spremom. Partizani su se brzo morali povući sa ceste i nisu uspjeli pokupiti sav plijen, jer su ustaški mitraljezi s obližnjeg utvrđenog brda Melnice smjesta otvorili vatru, štiteći svoje napadnute vojnike. Na strani partizana nije bilo gubitaka.

POLITIČKI PROBLEMI BORBE

»Naša partija je imala jednako da povede borbu . . . protiv četničkih elemenata i velikosrpskih šovinista, koji su opravdanu mržnju protiv ustaša nastojali da prebace na čitav hrvatski narod, koji su organizirali pače i atentat na naše rukovodeće drugove . . .«

Ovim je riječima Ivo Marinković u svom već citiranom referatu u Kladuši ocrtao borbu koju je partijska organizacija na Kordunu morala voditi na takozvanoj »unutrašnjoj fronti«. Jer zaista, usporedo s jačanjem partizanskog pokreta, trebalo se dobro čuvati da se u taj pokret ne uvuku tuđa i opasna shvaćanja koja bi mogla upropastiti mnoge napore i umanjiti mnoge postignute uspjehe. Takva opasnost na Kordunu nije bila osobito raširena, ali ona je postojala i pojavila se u nekoliko oblika praktički već od prvog dana ustanka.

U selu Kestenovcu zatekao se u prvim danima ustanka bivši aktivni poručnik kraljevske jugoslavenske vojske Rakinić. Kao Srbin i sam ugrožen za vrijeme prvog vala masovnih ustaških pokolja, Rakinić se odmah pridružio oružanom otporu. Bio je lično vrlo hrabar a vojnički izobražen i vješt. Zbog njegova nadmena oficirskog stava nije bio obljubljen među seljacima, ali njegove vojničke sposobnosti ipak su mu donijele stanoviti ugled.

Kad su se umjesto prvobitnih »fronti« počeli stvarati partizanski odredi, Rakinić im je pristupio ali nijednog trenutka nije se prestao smatrati četnikom. Odbijao je da stavi petokraku zvijezdu, stalno je nosio četničku kamu i kokardu.

Bilo je to još u vrijeme kad je Komunistička partija, nastojeći da u interesu širine NOB-a ostvari suradnju s raznim političkim grupacijama, pokušavala to i sa četnicima. S Rakinićem se taktiziralo, postavljen je čak i za zamjenika komandanta II rajona, ali očito je da se on nikako nije mogao pomiriti s vodećom ulogom komunista u ustaničkom pokretu. Vrlo brzo se povezao s grupom istomišljenika u odredu »Gornji Skrad«, gdje je bilo nekoliko bivših podoficira i financa, koji su također nosili četničke šubare.

Četničko raspoloženje tih ljudi očitovalo se na razne načine. Za napredak NOB-a na Kordunu najopasniji su svakako bili njihovi šovinističko-osvetnički zahtjevi da se pale hrvatska sela i da se sa cjelokupnim hrvatskim stanovništvom postupa jednako kao što ustaše postupaju sa srpskim. Kad su u Perjasici bili razoružani prisilno mobilizirani hrvatski seljaci i žandari, četnički raspoloženi pripadnici odreda »Gornji Skrad« zahtijevali su da se sve te ljude, bez razlike, na licu mjesta pobije, što bi nesumnjivo bio ne samo novi besmisleni bratoubilački zločin već i fatalna pogreška u političkom i vojnom smislu. Potkraj 1941. godine partizanima na Kordunu već su se bez borbe predavaile pojedine grupe prisilno mobiliziranih domobrana jer su oni brzo saznavali

O dobrom postupku partizana prema zarobljenicima, shvativši i pravi narodnooslobodilački smisao njihove borbe.

Zahvaljujući upornom političkom radu komesara i drugih komunista u odredima, utjecaj četničkih ideja ostao je vrlo ograničen. Rakinić je u toku nekoliko mjeseci svog boravka među partizanima uspio okupiti oko sebe svega petnaestak pristaša, uglavnom predratnih pripadnika režimskih političkih stranaka i organizacija. Kad su potkraj 1941. saznali za otvoreni istup Draže Mihailovića protiv partizana, ti su ljudi pod Rakinićevim vodstvom počeli pripremati prepad na štab Korduna i Banije i preuzimanje komande na Kordunu, ali onako malobrojni i bez ikakva oslonca u narodu, bili su na vrijeme otkriveni i spriječeni da provedu svoje namjere. Većina ih je tada pobjegla i stavila se otvoreno u službu neprijatelja.

Potajno su paktirala s neprijateljem i dva partizana iz odreda »Donji Skrad«, kojima je bila obećana velika novčana nagrada ako izvrše atentat na komandanta I rajona Stanka Opačića. Sami partizani iz odreda na vrijeme su saznali za zavjeru i uhapsili dvojicu izdajnika.

U stanovitom smislu neko se vrijeme četnička opasnost osjećala i u odredu »široka Rijeka«, gdje su još djelovali krivci za smrt Tone Hrovata. Vladalo je raspoloženje da s neprijateljem, a osobito s talijanskim okupatorima, treba radije pregovarati nego se bezobzirno boriti. Energičnim istupom komande rajona i štaba za Kordun i Baniju krivci za smrt Tone Hrovata su pohvatani i kažnjeni, a četnička opasnost uklonjena. Kasnije je, pod komandom Dušana Vergaša, taj odred postao jedan od najborbenijih na Kordunu.

Ponekad u uskoj vezi s pročetničkim grupama, a ponekad sasvim nezavisno od njih, na nekoliko mjesta u prvim mjesecima ustanka pojavili su se i pljačkaši. Najbezobzirnije i najopasnije bile su dvije grupe: na terenu Poloja i oko Radonje. Odjeveni kao partizani, pljačkaši bi noću upadali u nezaštićene seoske kuće i zahtijevali da im se preda sav novac, odjeća, blago i druge vrijednosti. Pritužbe seljaka sve češće su pristizale u štab. Obje grupe su brzo otkrivene, a njihovi kolovođe najstrože kažnjeni. Na taj način sačuvan je ugled partizanskih odreda i spriječeno dalje širenje pljačkaške opasnosti.

Posve je drukčijeg karaktera bila unutrašnja opasnost koju su predstavljali neki bivši političari građanskih stranaka na Kordunu, među kojima se u prvo vrijeme osobito isticao Mišan Napijalo, bivši poslanik SDS-a za Vojnić. Bio je to vrlo bistar seljak, prilično imućan, ugledan u svom kraju. Prije rata se prilično istakao kao opozicioni političar. U danima ustanka komunisti su ga nastojali pridobiti za suradnju, koju je u stanovitim prilikama i on sam želio. Na dramskom zboru u Crnoj lokvi, 30. jula, bio je na prijedlog Čujića izabran u komandu za Petrovu goru. Međutim, bio je previše opterećen shvaćanjima i navikama sitnog građanskog političara. Nikako se nije mogao saživjeti s beskompromisnom borbom koju je povelala Komunistička partija. Ne-

prestano je tražio neke pregovore s ustaškim vlastima, s talijanskim okupatorom, sastavljao je peticije i delegacije, uvijek je tražio neki kompromisni izlaz koji iziskuje manje žrtava i manje rizika. Tako se Mišan Napijalo, iako je prvih dana surađivao s komunistima, vrlo brzo počeo odvajati od politike narodnooslobodilačke fronte. To se osobito ispoljilo mjesec-dva kasnije, kad je on otvoreno istupio sa zahtjevom da partizani ne ratuju protiv Talijana, već da s njima sklope neku nagodbu. Komunisti su se u kraju oko Vojnića morali dugo truditi da suzbiju i ograniče utjecaj oportunističkih shvaćanja Mišana Napijala.

Rezimirajući, može se sasvim pouzdano tvrditi da su partizanski odredi i njihove partijske organizacije već u prvim mjesecima partizanske borbe na Kordunu vrlo uspješno spriječili jačanje i širenje nekih tuđih strujanja, osobito četničko-šovinističkih. Zahvaljujući tom uspješnom djelovanju, NOB na Kordunu nikad nije doživio težih potresa ni udara iznutra.

ODREDI SIROM OKRUGA

U augustu i septembru kotar Glina nominalno je još bio u sastavu okruga Karlovac, a partizanski odredi u šumama Prolom i šamarica bili su pod komandom štaba za Kordun i Baniju, ali ta veza nije bila nimalo čvrsta. Ustanak je na Baniji počeo po neposrednim direktivama Operativnog rukovodstva iz Karlovca (zaključci u šumi Abez), ali poslije toga razvija se prilično samostalno i nezavisno od ostalih dijelova tadašnjeg okruga. Nekoliko sedmica čak nije bilo ni kurirske veze između ta dva područja. Partizanski odredi u kotaru Glina mnogo su više dolazili u dodir i češće surađivali s partizanima iz Petrinje i Siska negoli s odredima na Kordunu. Mjesec-dva kasnije takvo će stanje dovesti do nove podjele u kompetencijama, pa će se formirati samostalni štab za Baniju, a kotar Glina pripast će banijskom okrugu. Međutim, u augustu i septembru velik dio Banije još je uvijek bio obuhvaćen okrugom Karlovac, pa ćemo zato ukratko prikazati stanje i na banijskom terenu.

Krvave represalijske koje su uslijedile poslije akcija na Baniji, osobito poslije Gaćešina napada na Banski Grabovac, zadale su težak udarac i dovele do kratkotrajne stagnacije ustanka. Doduše, mnoštvo naroda iz srpskih sela izbjeglo je u šamaricu i u druge šume. Prvobitne male partizanske grupe brzo su brojčano ojačale, ali su stalno trpile od krajnje oskudice oružja. Prva dva odreda, formirana u šamarici i Prolomu, ograničila su se u toku augusta na obranu izbjeglog naroda

i na hvatanje pojedinih neprijateljskih agenata i špijuna koji su svojom djelatnošću mogli nanijeti štete. Također se nastojalo prikupiti barem nešto oružja.

U septembru partizani iz šamarice postavljaju već zasjede manjim ustaškim patrolama i pokušavaju s prepadima na saobraćajnice. Napadaju jedan ustaški automobil i ubijaju jednog ustašu, odlaze čak do Sunje, na prugu, pokušavajući je minirati, napadaju neprijateljsku patrolu kraj same željezničke stanice Maja. Međutim, prva veća akcija, ako izuzmemo Gaćešin napad na Banski Grabovac 23. jula, izvedena je tek 26. septembra.

Toga dana izvršen je kombinirani napad na neprijateljske posade u Malom Gradcu i u Gornjem Klasniću. U akciji su zajedno s partizanima Gaćešina odreda sudjelovali dosta dobro naoružani borci Sisačkog i Petrinjskog odreda, uglavnom Hrvati. Oba napada prilično su uspjela jer su garnizoni raspršeni, vojarne zaposjednute, a zaplijenjeno je i nešto oružja i vojne spremne.

Taj uspjeh izvanredno je ohrabrujuće djelovao na partizane glinskog kotara. Redale su se zatim slične akcije jedna za drugom, poslije kojih su partizanski odredi na Baniji brzo jačali, a slobodni se teritorij širio.

Vodeći prvenstveno računa o krajevima koji su postali žarištima partizanskog rata (Kordun, Banija, Gorski kotar), Okružni komitet u okupiranom Karlovcu neprestano je nastojao aktivirati i područja u koja je zbog raznih razloga ustanički pokret teže prodirao.

U Gornjim Dubravama Okružnom je komitetu uspjelo već vrlo rano formirati partizansku grupu sastavljenu u prvo vrijeme pretežno od članova KP. U julu grupa je brojala 9 boraca, a u septembru bilo ih je već oko 40. Krećući se na vrlo izloženom i nesigurnom terenu — između pruge, ceste i dviju rijeka — odred »Dubrave« obavio je u toku augusta i septembra značajnu političku djelatnost po okolnim selima uz same neprijateljske garnizone. Odred je, doduše, bio sastavljen od samih Srba iz Dubrava, ali je imao dobre veze i s hrvatskim stanovništvom u nekim selima toga kraja. Kasnije, početkom oktobra, odred »Dubrave« u zajednici s odredom »Perjasica« počeo je sudjelovati i u značajnijim vojnim akcijama (napad na željezničku stanicu Gornje Dubrave, napad na domobrane u Donjim Dubravama, na žandarmeriju u G. Dubravama), zadržavajući se i nadalje na svom vrlo izloženom terenu.

Preko partizanskih odreda »Tobolić« i »Močile« pokušalo se već u septembru djelovati prema teritoriju općine Plaški u kojoj je postojala manja partijska organizacija i mnogo simpatizera NOB-a. Iako pod paskom vrlo jakih i brojnih talijanskih garnizona u plašćanskoj dolini, mnogi su ljudi iz Plaškog i okolice već vrlo rano uhvatili vezu s ličkim partizanima koji su imali logore u Kapeli. U septembru je uspostavljena veza i s odredima na Kordunu, pa je tada prva grupa Plaščana pod vodstvom Gaje Bunjevca stigla u Tobolić i odmah ostala da se bori u

istoimenom odredu. Ta grupa Plaščana često je iz Tobolića odlazila obavljati razne zadatke u plaščansku dolinu, tamo je ujedno pokretala i nove ljude u partizane i tako pripremala teren za osnivanje plaščanske čete.

Također, već potkraj augusta, u potkapelskom selu Vera formiran je mali partizanski odred koji je održavao veze s Plaškim i Ličkim Jesenicama, te je u svoje redove u toku 1941. godine okupio neke ljude iz tih krajeva. Odred je 27. augusta izvršio svoju prvu akciju — napadnuta je talijanska patrola u Kapeli. Odred »Vera« bio je i kasnije vrlo aktivan, djelujući pretežno pod rukovodstvom ličkih štabova (Dabar), ali je potkraj 1941. godine prešao u Kunić i zajedno s grupom Gaje Bunjevca sačinjavao je jezgro kasnijeg Plaščanskog partizanskog odreda.

U mjesecu augustu OK je još uvijek održavao stalnu vezu s oružanom grupom Mate Mejašića i pružao joj materijalnu i drugu pomoć, iako je bilo već očigledno da se na tom terenu, kraj samog Karlovca, ne mogu očekivati neke vojne akcije. Potkraj augusta netko je iz okolnih sela prijavio neprijatelju nešto o kretanjima i djelovanju te grupe. Ustaše su s nekom svojom jačom jedinicom tada opkolile Zadoborsku šumu i crkvu sv. Margarete. Desetak partizana uspjelo se ipak sakriti negdje u šumi, dok su dvojicu ustaše uhvatile i odmah ubile. Poslije toga Okružni komitet prebacio je većinu boraca iz Zadoborske šume u partizanske odrede na Kordunu. U bunkeru kod sv. Margarete ostao je napokon sam Mato Mejašić, dok i on u proljeće 1942. nije otišao na Kordun.

Likvidacija odreda kod sv. Margarete naravno ne znači da je OK prestao djelovati u hrvatskim selima oko samog Karlovca. Naprotiv, ta je djelatnost početkom jeseni pojačana, o čemu će još biti riječi.

STAB ZA DREŽNICU, GORSKI KOTAR I PRIMORJE

Okružni komitet i njegovo Operativno rukovodstvo posebnu su pažnju već u prvim mjesecima posvećivali području Gorskog kotara i Drežnice. Uz Dalmaciju i Hrvatsko primorje bilo je to prvo područje na kojem se hrvatsko stanovništvo u znatnoj većini od samog početka opredijelilo za antifašistički rat.

Kad se prvih dana augusta Ivo Marinković ponovo vratio u Karlovac sa svog obilaska Gorskog kotara, mogao je izvijestiti da gotovo pokraj svakog goranskog mjesta postoji po jedan partizanski logor. U općini Drežnica bilo je čak četiri takva logora. Međutim, u toku mjeseca augusta svi su ti logori bili vojnički vrlo malo aktivni. Njihovo se djelovanje ograničavalo na propagandni rad, prikupljanje oružja i

vrlo rijetke diverzije na TT-linijama. Prevladalo je mišljenje kako treba čekati i spremati se za čas koji će biti povoljan za kretanje u opći napad. To osobito vrijedi za Drežnicu, gdje je srekretar vrlo jake organizacije (24 člana KP) i ugledan stari komunist Marko Trbović smatrao da revolucija može i mora započeti jedino na određeni signal Partije, u jurišu mase naroda, a ne gerilskim prepadima i partizanskom taktikom. Trebalo je više od mjesec dana vremena i mnogo upornosti dok su se ta kriva shvaćanja ispravila.

U prvim danima ustanka u Drežnicu je stigao španjolski dobrovoljac Ivan Hariš, kojeg su prvi drežnički partizani doduše prihvatili u svoj logor, ali nisu još bili spremni da s njim krenu u veće diverzantske akcije. Tako je iskusni diverzant Hariš bio primoran da stanovalo vrijeme provede neaktivan u logoru, baveći se jedino obučavanjem drugih partizana za buduće diverzije.

Sredinom ili potkraj augusta Okružni komitet uputio je u drežničke logore još dva bivša španjolska dobrovoljca — Ivo Vejvodu i Kostu Nađa. Obojica su preko Ogulina najprije krenuli za srpsko selo Gomirje iz kojeg je više stotina ljudi otišlo u šumu, ali bez ikakve organizacije koja bi ih okupila u neku jedinicu.

»Sjede muškarci na tratini pod šumskim rubom — sjeća se Ivo Vejvoda — rasprostrti svoje šarene bilje, a žene im odozdo iz sela donose hranu. Svatko ima poneko oružje: najviše se vide bradve i sjekire, ima i nekoliko lovačkih pušaka. Jedna djevojka iz Gomirja dovela nas je među te ljude i nitko nas od njih ne pita tko smo i odakle smo. Njih zanima samo jedno: može li im netko dati pametan savjet što da rade? Ustaške patrola zalijeću se dolje u njihovo selo i otvaraju paljbu po ljudima na polju, kao da se uče gađati na živim ciljevima. Dokle će to trajati? Što se protiv toga može učiniti? Košta Nađ i ja pokušavamo uvjeriti te ljude, da treba da pristupe organiziranom partizanskom otporu. Slušaju nas pažljivo, ali ipak s primjesom nepovjerenja. Uspijevamo tek toliko, da iste večeri upućuju dolje prema stanici naoružanu patrolu, koja će ispitati gdje ima ustaša i kako se kreću . . . Nije mnogo, ali ipak bar nekakva vojnička forma vlastitog osiguravanja . . .*

Stanje u Gomirju u to vrijeme vrlo je karakteristično za mnoga srpska sela u kojima nije bilo partijske organizacije, ali je ipak prilično iznimno za Gorski kotar. Naime, u drugim goranskim mjestima, osobito u hrvatskim, uglavnom nije bilo izbjeglica, ali se mnogo više nego u Gomirju osjećalo djelovanje lokalnih komunista. Ipak, Nađ i Vejvoda doživjeli su slijedećeg dana jedno vrlo neugodno razočaranje.

Iz Gomirja ih je posebni kurir odveo do Drežnice, gdje su kod partijske organizacije bili najavljeni kao ljudi delegirani od OK, ali drežnički komunisti su odbili da ih prime. Navodno, bojali su se provokacije. Njih dvojica proveli su vrlo neugodan dan u šumi iznad Drežnice. Tu ih je nahranila jedna seljanka koja je slučajno saznala da su tamo dva strana čovjeka.

Poslije tog incidenta Okružni komitet reagirao je vrlo energično. Cijela drežnička partijska organizacija bila je strogo kažnjena, održani su posebni sastanci i spor je napokon izglađen. Prebrodivši na taj način početne teškoće, partijska organizacija u Drežnici bila je već u septembru opet jedna od najaktivnijih, a Drežnica je ubrzo postala glavnim osloncem primorskih i goranskih partizana i jednim od najjačih ustašičkih centara u cijeloj Hrvatskoj.

Presudnu ulogu u aktiviranju drežničkih i goranskih partizanskih logora odigrali su sastanci koje je po svim logorima u toku septembra održao Ivo Marinković zajedno s novopostavljenim komandantom za Gorski kotar Veljkom Kovačevićem. Njih dvojica krenuli su iz Karlovca 7. septembra najprije za Dubrave, pa odmah dalje za Srpske Moravice, Delnice, delnički partizanski logor, pa za Lič, Fužine, Novi i ponovo preko Delnica i delničkog logora u Moravice, Gomirje, Drežnicu, Jasenak, Tuk, Kupjak, Mrkopalj, pa ponovo u Gomirje, delnički logor, Delnice, hreljinski logor, bibrski logor, pa napokon u Selce i Crikvenicu i poslije 22 dana napornog puta natrag u Karlovac.

»Putovali smo vlakom, pješice, autom, seljačkim kolima, kako se već moglo — sjeća se Veljko Kovačević. Imali smo legitimacije na tuđa imena, a pisalo je da smo trgovci drvima. Put je bio strahovito naporan, jer smo za tri tjedna obišli sve logore i gotovo sve partijske organizacije u tom prostranom području . . . Marinković je imao veliki autoritet u tim organizacijama. Uspjelo mu je tada do kraja raščistiti nesporazum u drežničkoj organizaciji, uspjelo mu je također aktivirati većinu već stvorenih partizanskih logora, gdje su ljudi dotad bili skloni da djeluju samo politički i da se vojnički ograniče samo na obranu . . . Cesto se dešavalo da smo odmah po dolasku u logor nas dvojica počeli planirati neku akciju, pa i odlazili u tu akciju s drugovima iz logora . . .«

Kao posljedica tog obilaska, mjeseca septembra talijanske su okupatorske jedinice počele jednu za drugom bilježiti diverzije na ključnoj željezničkoj pruzi Ogulin—Rijeka, pa zatim i druge još zamašnije akcije, što su ih izvodili goranski, drežnički i primorski partizani.

Prve veće i uspješnije diverzije na pruzi u Gorskom kotaru izveo je Ivan Hariš uz pomoć nekoliko goranskih partizana koje je u međuvremenu na posebno organiziranom tečaju izvježbao kao diverzante. Bilo je to sredinom septembra. Poslije toga diverzije na toj pruzi nisu prestajale; bilo ih je gotovo svaki dan na nekom drugom mjestu, sve dok pruga u 1943. nije bila sasvim onesposobljena.

Drežnički partizani također su oko sredine septembra izveli svoje prve ofanzivne akcije. Napali su i spalili pilanu u Mošunama, koja je radila za talijanskog okupatora, zatim su dočekali u zasjedi ustaškog načelnika općine i strijeljali ga, pa su zajedno s primorskim partizanima 26. septembra na cesti Jasenak—Novi dočekali veliki talijanski transport hrane praćen od 40 vojnika. Pri tom su zarobili dva talijanska oficira i nekoliko vojnika, uništili kamione i zaplijenili mnogo materi-

jala i razne spremne. Slijedilo je razoružavanje pojačane talijanske patrole kod Jasenka (zaplijenjen i mitraljez), zatim u oktobru oslobođenje Drežnice i druge sve značajnije akcije po kojima su drežnički partizani stekli zasluženu slavu.

Odmah po povratku Marinkovića i Kovačevića u Karlovac održan je 30. septembra sastanak Operativnog rukovodstva OK. Zaključeno je da se osnuje posebni štab za Primorje i Gorski kotar kojem će na čelu biti Veljko Kovačević kao komandant, Ivo Vejvoda kao politički komesar i Tomo Strižić kao operativni oficir. Košta Nađ je u to vrijeme bio već upućen u Bosansku krajinu. Veljko Kovačević se zatim vratio u Gorski kotar i tamo je prvih dana oktobra formirao dva bataljona. primorsko-goranski »Matija Gubec«, sastavljen gotovo isključivo od partizana hrvatske narodnosti, i drežnički bataljon, koji će kasnije dobiti ime »Marka Trbovića«. Od tada se, sve do formiranja divizije i korpusa, partizanski pokret u Gorskom kotaru vojnički razvijao prilično nezavisno od kordunskog područja, iako politički i nadalje pod općim rukovodstvom Okružnog komiteta za Karlovac.

Peto poglavlje

Organizacioni razvoj odreda

U ranu jesen 1941. godine na Kordunu se odigrao još jedan značajan događaj. Na samom rubu Petrove gore, u predjelu zvanom Crna lokva, održana je 19. i 20. septembra I konferencija delegata Korduna i Banije. Bio je to važan dogovor o daljem širenju ustanka u tom kraju i o njegovu usmjeravanju. Delegati su se okupili u malom selu Džodani, u kući Petra Džodana, jednog od nekoliko domaćina u malom i zabačenom seocu. Većeslav Holjevac, jedan od učesnika i organizatora toga sastanka sjeća se kako je odlučeno da se konferencija održi u Džodanima zbog toga što je to selo bilo u centru tadašnjeg slobodnog teritorija.

»Do Crne lokve moglo se najlakše doći s raznih strana Petrove gore — veli Holjevac. — Moglo se proći između neprijateljskih garnizona u Topuskom, Vrginmostu, Kladuši, Vojniću, Krstinji, Krnjaku, Slunju i drugih . . . Na toj konferenciji analizirali smo dotadašnji tok akcija i donijeli značajne odluke o daljem vođenju i razvijanju ustanka. Tu su, da tako kažem, ozakonjeni već postojeći rajoni, a odlučeno je da se ide na veće i vojnički bolje organizirane akcije, na širenje i usmjeravanje ustanka prema direktivama Partije . . . Konferirali smo po čitav dan, ali i navečer kraj petrolejke. Sjedili smo gdje je tko stigao: na krevetima, stolicama i klupama; kraj drvenog seljačkog stola. Bila nas je puna soba . . .«

Ta prostrana seljačka soba dočekala je i oslobođenje. Ostala je onakva kao što je bila 1941. godine. U Džodanima se sve drugo izmijenilo. Sve kuće i gospodarske zgrade nestale su u plamenu, a mnogi stanovnici izgubili su život u ratnom orkanu koji je tuda prohujao osobitom žestinom. Među njima nestali su i Petar Džodan i njegova dva sina. Miloš je poginuo kao komesar bataljona 1943. godine, a Dragić

je kao komandir čete pao u borbama kraj Ilirske Bistrice 1945. godine. Njihova majka, starica Mila Džodan, preživjela je rat s debelim ožiljcima na glavi i vratu. Bila je jedna od mnogih žrtava ustaškog noža. Zahvaljujući samo pukom slučaju, i valjda gorštačkoj izdržljivosti, ostala je na životu. Isto tako slučajno je ostala i polovica njezine kuće. Kao i sve druge zgrade u selu, ustaše su zapalile i tu brvnaru. Vatra je progutala polovicu kuće, a zatim se sama od sebe ugasila. Ostala je baš ona soba u kojoj je održana konferencija delegata Korduna i Banije. Kao za inat tadašnjem vremenu i kao spomenik jednom značajnom događaju.

TOK KONFERENCIJE U CRNOJ LOKVI

Dvadeset godina poslije tog događaja, u proljeće 1961, general-pukovnik Srećko Manola sjeća se pojedinosti o toj konferenciji:

»Ono što je bilo karakteristično za tu konferenciju i što o njoj mogu da kažem poslije dvadeset godina jeste to, da smo s predstavnicima rajona razgovarali o tome kako da se prebrode teškoće . . . Međutim, nije se postavljalo pitanje može li se i treba li nastaviti borbu. Nije bilo delegata koji bi rekao: ja ne mogu učiniti to i to sa svojim ljudima. Govorilo se samo o tome kako da se teškoće najuspješnije savladaju . . .

Naročito smo se obradovali dolasku drugova s Banije, jer smo tek tada s njima uspostavili direktnu vezu, koju smo bili izgubili . . . Bila je to važna konferencija na kojoj smo utvrdili principe za nastavak narodno-oslobodilačke borbe u tom kraju . . .«

Iz sačuvanih dokumenata najbolje se vidi koji su to principi. U zapisniku je sve zabilježeno: broj učesnika konferencije, njihovo izlaganje, diskusije i zaključci. Čitav tok konferencije, sažeto prepričan, izgledao je ovako:

Konferenciju otvara drug Ivo Rukavina, tada poznat samo kao Ivo. Kaže, da je zdatak njenih učesnika da se dogovore o tome kako će se organizirati narodnooslobodilački pokret na Kordunu i Baniji... Borba je uzela maha. Treba stvoriti jedinstvenu organizaciju ustanka i usmjeriti njegov dalji tok. To je zadaća ove konferencije.

Predlaže dnevni red:

1. Provjerka delegata,
2. Politički izvještaj,
3. Izvještaji pojedinih rajona (vojni i politički) s diskusijom i
4. Vojne i političke zadaće za čitav sektor.

Zatim se utvrđuju pojedinosti iz prve tačke dnevnog reda: Ukupno prisutnih 20 drugova. Po tri delegata iz prvog, trećeg i četvrtog rajona; iz drugog i petog po dva, a iz šestoga četiri. Socijalni sastav delegata: 4 radnika, 6 seljaka i 10 intelektualaca, šestorica drugova nisu rodom iz ovog kraja, a od njih su četvorica španjolski dobrovoljci⁶. Delegati po nacionalnosti: 14 Srba i 6 Hrvata. Konstatira se, da delegati Kladuše nisu stigli na konferenciju.

Riječ dobiva Srećko Manola, tada drug Ivo. Podnosi politički izvještaj. Opširno iznosi stanje u svijetu i na frontama. Kaže da je slom fašizma neizbježan. Daje pregled o ustanku i borbama u svim krajevima Jugoslavije.

Ponovo govori Ivo Rukavina i kaže da se borbe u Jugoslaviji povezuju u jedinstvenu akciju, u opći narodni ustanak. Već je osnovan Vrhovni štab Jugoslavije, koji stoji na čelu. Izbjeglička vlada u Londonu ne priznaje naš pokret, ali ni mi ne priznajemo nju. Traže se mogućnosti da se u zemlji stvori jedinstvena politička snaga, zajednička fronta, sastavljena od predstavnika Komunističke partije i drugih stranaka u Jugoslaviji. Pojedini predstavnici stranaka u Srbiji i Sloveniji pristali su na to, a i u Hrvatskoj ima nekih članova HSS-a i SDS-a koji su za takvu suradnju. U doglednoj budućnosti stvorit će se nacionalno-oslobodilački komitet za čitavu Jugoslaviju ...

Na rubu Petrove gore, nekoliko kilometara od najbližih neprijateljskih garnizona, nastavljeni su razgovori. U skromnoj seljačkoj sobi, sa četiri mala prozora, delegati provode čitav dan. Poslije općeg pregleda situacije u svijetu i u našoj zemlji referiraju predstavnici pojedinih rajona. Jedan za drugim opisuju prilike na svom terenu. Opisuju akcije i iznose podatke o broju odreda, ljudi i oružja.

Predstavnik prvog rajona: U rajonu ima osam odreda sa 190 ljudi, od toga 56 članova Partije. Naoružanje: 58 novih karabina sa 2200 metaka, 13 austrijskih karabina sa oko 100 metaka, 44 lovačke puške, 30 revolvera i 14 bombi. Delegat zatim iznosi političke prilike na području rajona, opisuje partizanske logore i organizaciju života u odredima. Iznosi dotadašnje akcije pojedinih odreda.

Delegat drugog rajona: Na tom području ima šest odreda u kojima je 138 boraca. Od toga 30 članova Partije. Naoružani su sa 58 novih karabina i 3300 metaka. Zatim imaju 17 starih karabina sa 160 metaka, 41 lovačku pušku, 24 revolvera i 13 bombi. Odredi se pripremaju za zimu, osiguravaju hranu i grade zemunice. Na teritoriju rajona postoji još pet žandarmerijskih stanica s ukupno 200 žandara. U nekim selima uspostavljene su odlične veze sa stanovništvom, a u nekima veze su još slabe. Pretežno je nedovoljna povezanost s hrvatskim selima.

Treći rajon: Ima deset odreda, u kojima je 314 boraca. Od njih je 30 komunista. Naoružanje: 90 novih karabina, 4 stara i jedan talijanski, 19 lovačkih pušaka, 24 bombe i jedna nagazna mina. Na teritoriju rajona

⁶ Ivo Rukavina, Srećko Manola, Robert Domani i Stjepan Milašinčić.

ima stotinu ustaša u Slunju, a u žandarmerijskim stanicama u Primišlju, Rakovici i Novoj Kršlji ima više od stotinu žandara. Stanovništvo je raspoloženo za borbu. U nekim selima simpatije Hrvata su na strani partizana.

četvrti rajon: Potkraj jula ustaše su počele masovna ubistva. Narod organizira kratkotrajan otpor. Petnaest dana drži vlast i odupire se teroru, ali ustaške jedinice razbijaju tu obranu. To je imalo loših političkih posljedica. Na teritoriju rajona postoje četiri odreda sa 46 naoružanih ljudi. Naoružanje: 8 novih karabina sa 600 metaka, 11 starih karabina sa 90 metaka, 7 lovačkih pušaka, 6 bombi i 13 revolvera...

Peti i šesti rajon: Specifičan početak i tok ustanka. Nakon masovnih pokolja ljudi, stanovništvo se u početku spontano odupire, ali poslije žešćih represalija borbeno raspoloženje popušta. Tada komunisti izlaze na čelo akcije. U selima se stvaraju narodnooslobodilački odbori, koji se brinu o izbjeglicama iz spaljenih sela. U šamarici je oko 5000 starijih ljudi, žena i djece. To su prve veće mase izbjeglih u šumi. Raspoloženje naroda je povoljno za nastavak borbe. U Glini je oko 60 vojnika i 30 ustaša, a u četiri žandarmerijske stanice ima oko 120 žandara. Na tom teritoriju su četiri partizanska odreda: odred »šamarica« ima u tri svoja voda 120 ljudi, među kojima 20 komunista. Naoružani su jednim teškim i jednim lakim mitraljezom. Imaju 13 novih karabina, 10 starih, 2 francuska i 2 talijanska, 21 lovačku pušku, 10 revolvera i 6 bombi. Odred »Pogledić« ima 14 boraca, među kojima šest komunista. Naoružani su sa 4 karabina, 3 lovačke puške i 3 revolvera. Na tom području djeluju još dva odreda, od kojih jedan ima 27, a drugi 13 ljudi. Komanda rajona još nije uspostavila vezu sa ta dva odreda...

Razvija se diskusija o dvomjesečnoj bilanci ustanka. Delegati opisuju pojedinosti iz pojedinih okršaja, ukazuju na nedostatke uočene u dosadašnjim akcijama i na razne pokušaje neprijatelja da spriječi šire nje ustanka. Stjepan Milašinčić—Šiljo govori o taktici Talijana i o partizanskoj taktici u odnosu na njih. Milutin Baltić govori o potrebi da odredi međusobno dijele nabavljeni eksploziv i da usklađuju akcije Ranko Mitić iznosi pokušaje žandara, koji nastoje da nađu svoje ljude među stanovnicima oslobođenih područja. Stanko Opačić govori o disciplini u odredima, a Robert Domani ukazuje na pojave pljačke u nekim selima. Za riječ se dalje javljaju Većeslav Holjevac, Rade Bulat, Vasilj Gaćeša, dr Savo Zlatić, Dušan Livada, Dragić Brujić i drugi učesnici konferencije.

Drugog dana delegati donose rezoluciju u kojoj se između ostalog kaže:

»Narodna borba na Kordunu i Baniji prošla je kroz nekoliko faza. Krvava klanja koja su vršili ustaše u ovom kraju prisiljavala su narod da stupi u obranu. Međutim, tek napadajem njemačkog fašizma na Sovjetsku uniju taj narodni otpor dobio je žešći i masovniji karakter.

Citava sela i predjeli digli su se u borbu protiv krvnika. Uspjelo je nekim dijelovima, na primjer Boviću, Kirinu i okolici, da narod očisti svoj kraj od fašističkih zlikovaca. Otpočela je frontalna borba . . . Zbog slabog naoružanja i nedovoljne organizacije pred naletom fašista slomio se prvi narodni otpor ... Svi jesno, narodni borci pristupili su drugoj taktici u borbi protiv fašizma. Počeli su organizirati i naoružavati partizanske odrede. Nastupa nova faza u nacionalno-oslobodilačkoj borbi . . .«

U rezoluciji se dalje konstatira da se opaža naglo širenje oslobodilačkog pokreta i njegovo političko i organizaciono jačanje. U mjesec dana snaga odreda porasla je četvorostruko. U julu se počelo s desetak sačuvanih karabina i lovačkih pušaka. Sada već postoje jaki odredi s oružjem otetim od neprijatelja. Sve su to očiti dokazi da je borba moguća, ali je nužno ukloniti nedostatke koji su se dosad uočili. U vojničkom smislu ti su nedostaci došli do izražaja u nekoliko osnovnih oblika: većina odreda primjenjivala je taktiku obrane umjesto taktike napada; nije se u dovoljnoj mjeri provodila obuka boraca; vojna disciplina nije bila na potrebnoj visini, a odredi su prvenstveno bili orijentirani na manje akcije. Od političkih nedostataka ukazuje se prije svega na nedovoljno političko objašnjavanje ustanka u odredima i selima, zatim na nedovoljnu povezanost između srpskih i hrvatskih sela, na zanemaren rad s omladinom i ženama i na nedovoljno definiran stav prema talijanskim jedinicama.

Zatim se u rezoluciji ističu najvažniji zadaci u daljem širenju i vođenju ustanka. Među vojnim zadacima na prvom se mjestu spominje čvršća organizacija rajona. Rajonske komande treba da se brinu ne samo o pojedinim odredima već treba da rukovode akcijama svih odreda unutar rajona. Delegati upozoravaju na potrebu sistematske obuke boraca, pa zaključuju da se održavaju što češće vježbe bilo unutar pojedinih odreda, bilo zajedničke vježbe nekoliko odreda. Zatim se govori o većim zajedničkim akcijama, o organizaciji logorskog života, o potrebi da se napadaju i Talijani. Zahtijeva se da se zarobljeni materijal brižljivo čuva, da se uvede sanitetska služba i da svaki borac što prije položi zakletvu.

Nekoliko dana poslije konferencije objavljen je proglas njenih učesnika. U tom dokumentu poziva se narod Korduna i Banije, komunisti i ostali rodoljubi, da s novim snagama nastave započetu borbu, da bez oklijevanja stupe u borbene redove. U proglasu se između ostalog kaže:

»Seljaci, radnici i narodni rodoljubi!

Svatko tko voli svoj narod, tko želi živjeti u slobodi, a mrzi ropstvo treba da se priključi našoj borbi. Naša je borba nacionalno oslobodilačka. Pozivamo svakog rodoljuba, bez obzira na partijsku pripadnost,

da se priključi ovoj velikoj rjarodno-oslobodilačkoj borbi. Stvarajte nacionalno-oslobodilačke komitete u sel.ma i kotarima! Sakupljajte hranu, odjeću i obuću za borce, pristupajte u partizanske odrede . . .!

Delegati partizana, radnika,
seljaka i intelektualaca,
narodno-oslobodilačkog pokreta,
Korduna i Banije.-«¹

OFANZIVNA TAKTIKA PARTIZANA

Narednih dana održane su konferencije u svim rajonima. Borbe se nastavljaju pojačanom žestinom. Odredi izvode akcije širom Korduna i Banije. Udružuju se u većim operacijama, postavljaju zasjede i napadaju garnizone. Taktika iznenadnih napada, izrazito partizanski način ratovanja, sve više dolazi do izražaja. Još dok je konferencija trajala, 19. septembra 1941. godine, željeznička stanica u Glini izvještava telefatski o napadu partizana na domobransku patrolu. U kratkom izvještaju javlja se, da je u tom okršaju jedan domobran poginuo, a zbog borbe morao se zaustaviti vlak na otvorenoj pruzi, »četnici⁶ su odnijeli pušku i municiju poginulog domobrana« — piše u izvještaju. Nekoliko dana kasnije, 27. septembra, Zapovjedništvo I hrvatske oružničke pukovnije dostavlja Ravnateljstvu za javni red i sigurnost NDH u Zagrebu opširan izvještaj o »komunističko-četničkim akcijama na području kotara Sisak«. Među »komunističkim odmetnicima«, upozorava se u izvještaju, »nalazi se i istaknuti komunista Franjo Ogulinac, koji je sudjelovao u španskom ratu na strani crvenih«. Istoga dana Oružničko krilo iz Petrinje izvještava o napadu partizana na žandare u Gornjem Klasničju. U dopisu pod brojem 4291 od 27. IX 1941. oružnici iz Petrinje javljaju:

»26. rujna o. g. oko 4 sata u jutro oko 100 četnika napalo je vojničkim puškama, strojnim puškama i bombama oružničku postaju Gornji Klasnič kotar Glina. Napad je trajao do 6 sati u jutro, kad su ustaše stigle u pomoć. Vojarna je sa svim stvarima izgorjela. Jedan ustaša iz sela Maje kotar Glina je poginuo i u vojarni oružničkoj izgorio, dvojica ustaša i trojica domobrana su ranjeni, a jedan domobran je kasnije uslijed ozlijeda umro. Općinska zgrada je demolirana i iz blagajne novac iznesen . . .«⁷

Ministarstvo prometa i javnih radova NDH, odjel »brzjava i brzoglasa« izvještava tih dana o učestalim akcijama partizana i o rušenju

* U svojoj dokumentaciji ustaše, Talijani i žandari namjerno nazivaju partizane četnicima, nastojeći da unesu zabunu među hrvatskim stanovništvom.

⁷ Akciju su izvršili partizani Glinskog odreda pod komandom narodnog heroja Vasilja Gaćeše.

telegrafskih stupova širom tadašnjeg okruga Karlovac. U izvještaju od 27. IX najprije ističe da su neke linije, među kojima i linija Veljun — Perjasica »nepromijenjeno u prekidu«. Zatim nabraja mnoštvo novih diverzija: linije 3428 i 1221 na potezu Tušilović—Vojnić prekinute 27. IX u 4 sata ujutro; posječeno 25 stupova. Linija Krnjak—Veljun također u prekidu. I na toj liniji izvršena sabotaža 27. septembra u četiri sata ujutro. Isto na liniji Vrginmost—Vojnić. O akcijama partizana i o borbi protiv njih javlja 29. IX Zapovjedništvo žandarmerijske stanice u Veljunu, a 30. IX Ravnateljstvo za red i sigurnost u Zagrebu prima sličan izvještaj i od Kotarske oblasti iz Ogulina.

Niže se okršaj za okršajem. Odred »Štipan« pod komandom Nikole Vidovića dočekuje žandare iz Bovića. U borbi je ubijen zloglasni narednik Mesić. Zatim izvodi sličan napad na žandarsku patrolu u Sjeničaku, a potkraj septembra taj odred uspješno napada žandare i ustaše u Dugom Selu. U grupi od 15 žandara i ustaša bio je i narednik Pero Nikolić sa svojim puškomitraljezom. Narednik se često hvalio svojom »kozom« (mitraljezom), koja »ne će tako lako Vidoviću u šumu«. Međutim, poslije prvih hitaca osmorice partizana, narednik je zauvijek ispustio mitraljez iz ruku. U tom kratkom okršaju mitraljez je postao plijen odreda »Štipan« i od tada njime rukuje mitraljezac Stevo Kličković. Bio je to dragocjeni trofej, prvi puškomitraljez boraca četvrtog rajona. Ubrzo se u tom kraju osnivaju odredi »Bović«, »Pješčanica«, »Ostrožin« i »Katića kosa«.

O akcijama i borbama odlaze iz Petrove gore povjerljivi partizanski izvještaji u Karlovac. Prenose ih specijalni kuriri. Po njih dolazi i Nada Dimić, član Okružnog komiteta KPH Karlovac. Partijskim kanalima i vezama stižu u Karlovac izvještaji i iz ostalih ustaničkih krajeva, a Josip Kraš i Ivo Marinković šalju ih Centralnom komitetu KPH u Zagreb. U izvještaju broj 18, od 2. oktobra 1941, Josip Kraš piše među ostalim:

>► — Drežnica: ... U noći 20/21. svi drugovi iz odreda sa nekim, drugovima iz seoskih odreda napali su pilanu, koja radi i šalje drvo za Italiju. Akcija je potpuno uspjela. Bez i jednog metka i ma kakve žrtve s naše strane pilana s nekim ostalim zgradama izgorjela je do temelja, dok smo se mi domogli rezerva hrane: masti, slanine, brašna, kave. Od oružja smo dobili 2 revolvera . . . Dne 22. IX izvršena je zasjeda na načelnika općine u Drežnici bivšeg člana SDS, a danas glavnog psa čuvara okupatora u ovom kraju. Zasjeda je potpuno uspjela, uhvaćen je sa svojom ženom i preslušan . . . Nakon preslušanja osuđen je na smrt . . .

— Perjasica: općinske vlasti i žandari napustili Perjasicu. Tu su prilikom iskoristili naši drugovi i spalili općinski arhiv. Telef. stupovi koji su nedavno porušeni u Perjasici, još uvijek nisu postavljeni. Uhvaćen ustaški palikuća Mijo Žalec i likvidiran. Kod njega nađen karabin »Mauzer« i lovačka dvocijevka . . .

— Trupinjak: u jutro 24. IX oko 7 sati pod zaštitom jutarnje magle dovuklo se 250 vojnika i žandara razvijenih u strelce do sela Ponorca

(Veljun), gdje su zapalili 2 kuće . . . Pošto se predmjevalo da će se neprijatelj vratiti natrag u Veljun kroz Mračaj i preko Sljivnjaka, to su odredi: Šljivnjak, Glina, Cvijanović Brdo i Trupinjak sjeli u zasjedu s obje strane luke koja vodi kroz Mračaj. Međutim, neprijatelj je pošao u pravcu Debele Kose, koju je izgleda prošao pokrajnim putem . . . Sa odredom iz Loskunje novoosnovani odred Utinje zabranili dalji rad radnicima u rudniku Bukovica i pokupili sav alat što im je bio potreban . . .

— U noći 26/27 na čitavom Kordunu napadi na žandarmerijske stanice, prekidanje telefonskih veza i ostale akcije sabotaze. Izvještaj još nismo primili.

Karlovac, 2. X 1941.

P a p a - «

Paralelno s tim akcijama u odredima Korduna i Banije proučavala se tih dana Okružnica br. 3 Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske od 30. IX 1941. godine. U tom dokumentu analizira se dotadašnji razvoj ustanka i ukazuje na dalji tok borbe. Otvoreno se iznose slabosti i ističu glavni zadaci u širenju narodnooslobodilačkog pokreta. Okružnica završava riječima:

»Drugovi, smjelo u boj! Stavite se na čelo narodno-oslobodilačke borbe, prednjačite svojim borbenim primjerom svagdje i na svakom mjestu, prezirite opasnost i smrt, dokažite da ste najvredniji i najbolji sinovi svog potlačenog naroda, dokažite da ste dostojni časnog imena komuniste!«

Rajonske komande održavaju savjetovanja, a održavaju se i partijske konferencije. I na tim sastancima najviše se govori o učvršćenju discipline, o stvaranju vojnički bolje organiziranih jedinica, o zadacima komunista i o okupljanju svih snaga u jedinstvenoj fronti ustanka. Oštro se žigošu pojave nediscipline, a naročito žestoko osuđuju se pljačkaški pokušaji nekih pojedinaca i prisilna rekviriranja od strane pojedinih odreda. Ukratko, dotad pojedinačne akcije pretvaraju se u sve bolje organiziranu narodnooslobodilačku borbu.

SMJERNICE

SA SAVJETOVANJA U STOLICAMA

Ubrzo se osjetila potreba da se odredi vojnički još čvršće povežu u veće i operativnije formacije. I to ne samo na Kordunu i Baniji već u čitavoj Jugoslaviji. Dvadeset šestoga septembra 1941. godine održano je poznato savjetovanje predstavnika štabova i komandanata iz čitave zemlje u Stolicama pod predsjedništvom druga Tita. Na tom historijskom sastanku donosi se nekoliko važnih odluka. Među ostalim zaključeno je i to, da se u svim zemljama Jugoslavije od dotadašnjih vojnih

rukovodstava osnuju glavni štabovi, a da se dotadašnji Glavni štab preimenuje u Vrhovni štab Jugoslavije; da se stvaraju veće partizanske formacije, ne samo čete u odredima već i bataljoni, koji će prema potrebi napadati neprijatelja udruženim snagama.

Zanimljivo je, da su u isto vrijeme gotovo do istih zaključaka došli Okružni komitet KPH Karlovac i ustanici na Kordunu i Baniji. Drugog oktobra 1941. Okružni komitet šalje izvještaj Centralnom komitetu KP Hrvatske u kojem se među ostalim kaže da je OK održao sjednicu i donio ove odluke:

»- . . . d) Po vojnim pitanjima OK predlaže:

- 1) Da se obrazuje brigada za Kordun i Baniju.
- 2) Da se od 32 odreda obrazuje pet bataljona.

OK je izrazio mišljenje da bi se brigada i bataljoni označili imenima naših heroja. Po ovoj sugestiji neka Čača⁸ dade svoje mišljenje.

- 3) da se obrazuje za Primorje jctian bataljon.

4) da se obrazuje štab brigade za Kordun i Baniju, a u njega da uđu: zapovjednik R.⁹, polit, komesar Veco¹⁰ i zamjenik komandanta Man.¹¹ U štabu da se postavi potrebno tehničko osoblje.

- 5) Na čelu bataljona bili bi komandanti, koje bi štab pozivao prema potrebi na savjetovanje po raznim važnim; pitanjima. Karakter odreda bi ostao, ali bi se pretvorili u čete, vodove i desetine .

U tom izvještaju Okružni komitet nadalje informira CKHrvatske o toku i zaključcima konferencije predstavnika NOP-a Korduna i Banije, održane 19. i 20. septembra. Budući da delegat komiteta nije stigao na tu konferenciju, OK daje na nju nekoliko primjedaba: nije zauzet stav prema hrvatskoj vojsci, a prema talijanskoj nije jasno formuliran; nije jasno istaknut stav političkih komesara; nije konstatirano da je dotadašnja taktika obrane posljedica nepostojanja partizanske obavještajne službe o neprijatelju itd.

Nekoliko dana kasnije, 6 oktobra, Okružni komitet KPH Karlovac šalje komandi u Petrovu goru opširnu uputu o reorganizaciji partizanskih jedinica i o radu partijskih organizacija u njima. U toj uputi, koju je u ime Okružnog komiteta potpisao »Papa« najprije se izvještava o partijskom kažnjavanju žarka čujića, dotadašnjeg sekretara Kotarskog komiteta Vojnić¹² i još nekih članova Partije. Zatim se daju upute o

⁸ Centralni komitet

⁹ Ivo Rukavina

¹⁰ Većeslav Holjevac

¹¹ Srećko Manola

¹² Dotadašnji sekretar Kotarskog komiteta KPH u Vojniću Zarko Cujić isključen je iz Partije zbog nekih grešaka i upućen u treći rajon kao borac u odredu. Ubrzo je poginuo u borbi s okupatorom. Posebnom odlukom Okružnog komiteta KP Karlovac ponovno je primljen u Partiju odmah poslije pogibije, jer je utvrđeno da je svojim držanjem ispravio ranije greške.

proslavi oktobarske revolucije, o organiziranju takmičenja među odredima — koji će od njih zadati veći udarac neprijatelju. Zatim se kaže:

»3) Vojno i političko partijsko rukovodstvo se odjeljuje. Mi smo poslali naše predloge Vrhovnom štabu za formiranje četa, bataljona i brigade za Kordun i Baniju. Dobili smo ova naređenja na osnovu savjetovanja Vrhovnog štaba, koje se održalo ovih dana: Osnovna jedinica je četa, koju vode komandir i komesar. Četa treba da broji najmanje 80, a najviše 120 ljudi. Četa se dijeli na 2—3 voda, a vodovi na desetine. Tri do četiri čete čine bataljon. Na čelu bataljona je štab od komandanta, političkog komesara i operativnog oficira s potrebnim osobljem. Dva do četiri bataljona čine odred na čelu kojeg je štab od komandanta, komesara, operativnog oficira i potrebnog osoblja. (Dakle, veća formacija od bataljona je o d r e d, a ne puk ili brigada.) Dva do četiri odreda čine grupu odreda, na čelu koje je štab s potrebnim osobljem. U pokrajinskom razmjeru obrazovat će se glavni štabovi (za Srbiju, Hrvatsku itd.). U okviru Jugoslavije obrazovan je Vrhovni štab partizanskih odreda. Dakle, od najmanje do najveće jedinice zadržava se termin partijski (tj. partizanska četa, bataljon, odred itd.). Politkomesari moraju biti partijski.

Partizanske oznake su (crvena) petokraka zvijezda kao antifašistički znak, okolo koje će naši partizani u Hrvatskoj nositi hrvatsku, u mješanim odredima i hrvatsku i srpsku, dok u čisto srpskim odredima srpsku zastavu. Znak će se nositi na kapi, koju ćemo mi propisati. Svaka četa će imati zastavu na kojoj će preko sva tri polja biti petokraka zvijezda.«

»4) U smislu ovih direktiva obrazujte bataljone i odrede za Kordun. Za štab odreda odredili smo za komandanta drugu lvu, za operativnog oficira Ivana i politkomesara Veću. Ovaj štab ujedno ovlašćujemo da predloži Okružnom operativnom rukovodstvu štabove bataljona. Ti predloži neka se izvrše u sporazumu i nakon savjetovanja odgovornih funkcionera, odnosno komandanata sadašnjih rajona . . .«

U uputi se dalje kaže da je potrebno pristupiti široj mobilizaciji ljudstva. Pogotovu u hrvatskim selima, da bi se prihvatili svi oni, koji ne žele u Pavelićevu vojsku. Vrhovni štab dao je direktivu, da se mobilizira što više ljudi bez obzira da li će za sve biti oružja ili neće. Preporučuje se stvaranje rezervnih odreda, s kojima treba provoditi vojnu obuku. U pogodnom času ti će odredi stupiti u borbu. Zatim se daju precizne upute o organiziranju civilne vlasti u oslobođenim krajevima, o osnivanju vojnih sudova, o organizacionoj strukturi partijskih organizacija i njihovu djelovanju u odredima. Na kraju se precizira i uloga političkih komesara u jedinicama:

»Politkomesar je političko lice uz komandira i on provodi liniju narodno-oslobodilačkog fronta u odredima i kao takav istupa, a ne u ime Partije. Ako je isto lice i politkomssar i partijski funkcioner, onda u ime Partije istupa kao partijski funkcioner, a ne kao komesar. Kao komesar može istupiti samo u ime narodno-oslobodilačkog fronta. Ovaj

pojam je bio pobrkan /do sada, ali se od sada mora strogo lučiti. Tako treba shvatiti pojam i za komandante funkcionere Partije. Oni kao komandanti istupaju u ime partizanskih odreda, a ne u ime Partije . . .«

Na kraju upute zahtijeva se, da se direktive odmah provedu u djelo, da se održe sastanci kotarskih komiteta i da se organizira polaganje partizanske zakletve svih odreda pred narodom. Zakletva treba da bude vojnička i opća politička svečanost boraca i naroda. Uputa završava kratkim pismom Josipa Kraša Ivi Rukavini, koje je dopisano 6. oktobra. Pismo glasi:

»Dragi Ivo!

Primio cedulju. Ne dolazim sada. Šaljemo vam direktive. Po njima postupite. Kada pripremite stvar onda mi javi. Šalji izvještaj odmah! Jučer ujutro je otišlo oko 1.000 domobrana iz Duge Rese prema Petrovoj gori. Čiste šume! Budite spremni i na oprezu! Mi imamo mnogo posla. Sada sređujemo Karlovac i okolicu. Zdravo!

P a p a «

NIZ USPJELIH AKCIJA

Početak oktobra. Duž Korduna i Banije partizanski odredi napadaju neprijatelja. Borci prvog rajona operiraju oko Vojnića i u neposrednoj blizini Karlovca. Odredi četvrtog rajona djeluju iza pruge Karlovac—Sisak, a drugog i trećeg na svome sektoru. Ignjatije Perić, tadašnji komandir odreda »Debela kosa« zapisao je u svom ratnom dnevniku neke detalje iz tadašnjih akcija:

»8. oktobar 1941. Naš odred postavio je zasjedu na cesti Krnjak — Vojnić. Oko 10 sati naišla su jedna kola sa 7 žandara. Zbog griješke vojnika I voda Milana Popovića zasjeda je otkrivena. Žandari su pobjegli u Krnjak. Jedan žandar je bio ranjen. U toj akciji bili su prisutni drugovi Ivo Vladić (Rukavina) i Ivan Manola. Po dolasku u logor Popovića je pred strojem razoružao drug Ivo Vladić . . . Danas je jedan talijanski oficir bio u selu Svinjarici. Govorio je narodu o tome kako su Talijani zaštitnici srpskog naroda . . .

10. oktobar 1941. Ujutro rano prošao sam s odredom kroz selo Svinjaricu da postavimo zasjedu kod Sarčeva mosta. Kad smo bili kod sela Vidića naišao je u automobilu, onaj isti talijanski oficir, koji je prije dva dana držao u selu govor. Zarobili smo ga zajedno sa šoferom . . .

17. oktobar 1941. Naš odred s posuđenim puškama traži jezu od odreda »Rađonja« (do tada nismo imali vlastitog mitraljeza) napada domobransku posadu u Tušiloviću. Rano u zoru dopuzali smo na deset metara

od stražara, a da nas on nije primijetio iako je noć bila vedra. Ima mraza, pa stražar drži ruke u džepovima i pjevuši ... Na dati znak ispalili smo nekoliko metaka preko stražara. Pobjegao je u postaju, a zatim je iz zgrade istrčao domobranski zapovjednik s mitraljezom. Istog časa pao je pogođen mecima Mile Basare. Mile i ja skačemo pod prozor. Čujemo razgovor domobrana. Netko kaže: »Dečki, bumo se predali«. Odmah zatim izašli su napolje i odložili oružje. Zarobili smo 14 domobrana, zaplijenili 13 karabina i puškomitraljez »-Brno«. Bio je to naš prvi mitraljez. Toga časa osjećali smo se jačim od čitave NDH . . .«

Kad je napad završen i kad su svi domobrani razoružani, naređeno im je da stanu u stroj. Komandant rajona održao im je govor. Govorio je o ciljevima narodnooslobodilačke borbe, o tome kako u toj borbi treba da zajednički sudjeluju srpski i hrvatski narod. Rekao im je i to da se ne trebaju bojati, da će svi biti pušteni na slobodu. Na kraju im saopći da su slobodni i da mogu ići kuda žele, ali od njih se očekuje da će pomagati narodnooslobodilačku borbu. Uplašeni se domobrani pogledaše kao da ne vjeruju da su zaista slobodni. Samo jedan se odvaži i reče: »Ja vam, bogme, dobro pomažem. Već tri puta sam zarobljen, a svaki put sam donio novu pušku.«

O akcijama iz toga vremena govore osim preživjelih boraca i naši i neprijateljski dokumenti. Drugog oktobra oružnička postaja iz Vrginmosta javlja, da su na cesti Vrginmost—Vojnić porušeni telegrafski stupovi. Osim porušenih stupova prekopana je i oštećena cesta. Četvrtog oktobra Oružničko zapovjedništvo u Zagrebu prima telegrafski izvještaj o rušenju pruge Ličke Jesenice—Javornik na području kotara Ogulin. Od eksplozije izbačeno šest vagona, saobraćaj još nije uspostavljen. Petog oktobra stiže istom zapovjedništvu nekoliko izvještaja: dvije partizanske jedinice, Dubravski odred i odred »Perjasica«, razoružale su domobrane na željezničkoj stanici Donje Dubrave. U izvještaju se kaže, da su partizani odnijeli oružje i vojnu odjeću, a zarobljene vojnike pustili. Ranjeni su jedan domobran i šef stanice. Istog jutra, u 0,15 sati, u zrak je odletio vlak na pruzi Rijeka—Zagreb. Od eksplozije izbačena su dva vagona. Samo tri minute kasnije, u 0,18 sati istoga dana, napadnuta je Glina. Napadači su, prema telegrafskom izvještaju iz Gline, došli iz šume Pogledić. Borci Banijskog bataljona doprli su u predgrađe Gline, zauzeli željezničku stanicu, zaplijenili jedan puškomitraljez i nekoliko pušaka. U nastavku te akcije izvršen je napad na željezničku stanicu Gređani na pruzi Glina—Vrginmost, razorena je pruga između Maje i Gline, a na cesti Glina—Maja zapaljen je drveni most. Poslije izvršenih napada, javlja Komanda garnizona iz Gline, napadači su se povukli u dva pravca: jedna grupa prema šamarici, a druga prema Boviću. Šestoga oktobra odred »Perjasica« razbio je domobransku satniju kod sela Brijesta. U toj akciji borci su zaplijenili puškomitraljez. Sedmoga oktobra nekoliko odreda južnog dijela Korduna napada ustaško uporište u selu Glinici, a sutradan žandarmerijska postaja u

Cetingradu izvještava, da su partizani zauzeli Krstinju. Te akcije izveli su partizani drugog rajona. Evo o tome kratkog izvještaja Oružničkog zapovjedništva u Zagrebu:

»MINISTARSTVU HRVATSKOG DOMOBRANSTVA, ZAGREB

Zagreb, 9. listopada 1941.

Oružnička postaja Cetingrad, krila Ogulin, brzojavno javlja: »Dana 8. listopada od 11 do 12 sati zauzeli su četnici Krstinju, kotar Vojnić, zauzeli općinu, razlupali blagajnu i iz nje odnijeli 65.000 u novcu i oko 200.000 u papirima. Molim pojačanje jer je Cetingradu od navale četnika, po dobivenim podacima, potrebna pomoć pošto prieti opasnost od navale četnika« . . .«

Na kraju izvještaja zamjenik zapovjednika general Tartaglija upozorava Ministarstvo domobranstva da u Cetingradu ima »samo 40 oružnika«, koji se ne mogu oduprijeti napadima, a nema mogućnosti da im se pošalje pojačanje. Moli da se to uzme na znanje.

Već idućeg dana, 10. oktobra, stiže izvještaj od Oružničkog vodnog zapovjedništva iz Slunja o rušenju telegrafskih stupova na cesti Slunj — Rakovica i o napadu na žandare. Zapovjednik Slunja javlja među ostalim:

»Istog dana izašlo je poštansko tehničko osoblje sa 15 oružnika postaje Slunj na mjesto učina radi popravka pruge. Kad su došli na mjesto, sa svih strana iz šuma zapucalo je iz pušaka. Oko kola na kojima je vožen materijal za popravak pruge nalazilo se je 5 oružnika, na koje je osobito bio jak napad. U kolima se je nalazio potreban materijal za opravku, 1 poljski brzoglasni aparat, 1 ranac sa 9 okvira i 180 naboj za strojnicu SOŠA. Sve su ovo četnici odnijeli . . . Pri ovome je teže ranjen u lijevu ruku i desno rame oružnik Mile Zanić, oružnik Abid Velić pri padu uganuo ruku, a Petar Rožman pri padu povredio dlan lijeve ruke¹³ . . .«

Iz sačuvane dokumentacije vidi se da su neprijatelji već u to vrijeme osjećali strah i u utvrđenim uporištima. Isto tako bili su ozbiljno zabrinuti i njihovi naredbodavci u Zagrebu, šamarica, Petrova gora, Debela kosa, šume Gorskog kotara i Like postale su za njih opasni logori, vojnički organizirane i dobro naoružane baze, iz kojih partizani polaze u sve žešće napade. Zapovjedništvo I oružničke pukovnije u Zagrebu prenosi Ravnateljstvu za javni red i sigurnost ovaj izvještaj »oružničke postaje« u Vrginmostu o logorima u Petrovoj gori:

»Zapovjednik oružničke postaje Vrginmost, sa dopisom Taj. broj 181 od 13. listopada t. g. dostavlja slijedeće: »Dne 12. listopada t. g. doznao je potpisani slijedeće: U šumi Petrovoj gori postoji šest četničkih logora. U svakom logoru ima od najmanje po 200 četnika. Ovi četnici prema saznanju naoružani su dobro i to: sa vojničkim puškama većim djelom, a

¹³ Akcije su izvršili odredi »Mašvina« i »Močila«.

manjim djelom sa civilnim puškama, mitraljezima i bombama, municije za oružje imaju dosta.

Spomenuti broj četnika sačinjavaju skupljeni sa raznih strana, a k njima su se priključili i u većem broju odmetnuti seljaci iz sela Pecke, Perne, Crni Potok i Maličke. Sva ova sela pripadaju kotarskoj oblasti Vrginmost. Nadalje je dozaiato da četnici u spomenutoj šumi imadu barake koje su sami izradili, 'da drže svoju stražu na mjestima za svoju odbranu. Među njima ima žena i djece. Sa hranom su se osigurali, pomoću njima pridošlih seljaka iz gore spomenutih sela.

Ovi četnici kada kreću u svrhu namjeravanih četničkih akcija idu u jačini od nekoliko stotina njih, te su uvijek spremni za napad ili otpor... Zapovjednik pukovnik: Čanić«

OSNIVANJE PRVIH BATALJONA

Uz neprestane akcije i okršaje na Kordunu i Baniji provodi se nova organizacija ustanka. Od dotadašnjeg rukovodstva Petrove gore, koje već od svoga osnutka djeluje i službeno se potpisuje kao Komanda Korduna i Banije, osniva se Štab odreda za Kordun. (U praksi, međutim, taj je štab i dalje djelovao kao Komanda narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Korduna i Banije.) U Štab odreda ušli su, kako je to navedeno u uputi Okružnog komiteta, Ivo Rukavina kao komandant, Većeslav Holjevac komesar, i Srećko Manola kao operativni oficir. Evo kako se drugovi Rukavina i Manola sjećaju uvođenja nove organizacije:

»Tada su naše jedinice bile već dosta dobro vojnički povezane — priča Rukavina. — Borba je sve više postajala vojnički organizirana, skupna i koordinirana. Prije toga bilo je problema oko uvođenja discipline. Sjećam se, na primjer, kako sam uoči neke akcije postrojio odred »Perna«-. Svima borcima pregledao sam oružje, da provjerim je li uredno očišćeno i podmazano. Zatim sam izvršio raspodjelu municije. Oduzeo sam od onih koji su imali više i dao onima koji su imali manje naboja. Tako su svi imali jednako. To je međutim, na čas, izazvalo zabunu. Dotad su borci smatrali oružje i municiju ličnim vlasništvom . . . Kad smo im objasnili, brzo su shvatili da tako više ne može . . .

— Točnog datuma se ne sjećam — kaže Manola. Sjećam se samo. da smo predložili Okružnom komitetu, da se osnuje Komanda Korduna znatno prije, nego što je osnovana. Naime, kako su se odredi stabilizirali i kako je vojna organizacija već bila dosta čvrsto provedena, bilo je moguće rukovoditi iz jednog centra. Praktički smo mi već bili stvorili komandu za Kordun i Baniju, a od Okružnog komiteta Karlovac, odnosno od CK Hrvatske, tražili smo suglasnost . . . Tada smo imali i nekakav

žig, vodili smo urudžbeni zapisnik, a djelovali smo iz Petrove gore.

Centar nam je bio oko odreda „2uta Lokva“. Tu smo se najviše zadržavali . . . »

Šesnaestog oktobra Komanda narodnooslobodilačkih odreda Korduna i Banije izdaje prvu pismenu naredbu. Potpisali su je politički komesar F. Kovač (Većeslav Holjevac) i komandant Ivo Vladić (Ivo Rukavina). Komandantima svih rajona naređuje se, da svake sedmice izvještavaju o brojnom stanju i naoružanju boraca i o akcijama odreda. Traži se da se izvještaji pišu i da svaki službeni dopis završava pozdravom »Smrt fašizmu — sloboda narodu«. Zatim se prenose naređenja Vrhovnog štaba o organiziranju bataljona i četa, kako je to navedeno u uputama Okružnog komiteta Karlovac.

Idućih tjedana osnivaju se bataljoni u svim rajonima Korduna i Banije. Područja bataljona odgovaraju teritoriju dotadašnjih rajona. Dvadesetog oktobra sazvana je konferencija komandanata i komesara prvog rajona. Zaključeno je, da se od postojećih odreda osnuju četiri čete. Dotadašnja Komanda rajona pretvara se u Štab bataljona. Za komandanta I bataljona postavljen je Stanko Opačić — Čanica, za komesara Ante Kukoljan, a za operativnog oficira Bogdan Oreščanin. Štab bataljona imat će sjedište u Petrovoj gori. Prvu četvu sačinjavaju odredi »Debela kosa«, »Loskunja« i »Donji Skrad«. Komandir čete Ignjatije Perić, komesar Milutin Košarić. Drugu četvu čine odredi »Crna lokva«, »Jurga« i »Miholjsko«. Komandir Milić Novković, komesar Dragan Pajić. U treću četvu ulaze odredi »Radonja«, »Vojišnica«, »Brdo« i »Gačeša-selo«. Komandir čete Pero Trbojević, komesar Petar Đurić. Četvrta četa nastaje od odreda »Perna«, »Pecka«, »Malička« i »Slavsko Polje«. Komandir postaje Jovica Lončar, a komesar Mile Ratković.

Potkraj oktobra i početkom novembra provodi se takva organizacija i u ostalim rajonima. Prijašnji odredi na području rajona ulaze u čete, od kojih se osnivaju bataljoni. Komandant II bataljona postao je Robert Domani, a politički komesar Dušan Dmitrović. U III bataljonu komandu preuzima Stjepan Milašinčić — Šiljo, a za komesara toga bataljona postavljen je Dragić Brujić. Za komandanta IV bataljona imenovan je Nikola Vidović, a za komesara Milić Dejanović.

I poslije nove organizacije u praksi su još neko vrijeme postojali odredi. Oni su izvodili akcije na svome području — bilo samostalno, bilo u sastavu bataljona s drugim odredima. U to vrijeme organizirane su po odredima i svečanosti na kojima se polagala zakletva. Tekst zakletve poslao je Okružni komitet. Evo toga teksta:¹⁴

Zaklinjem se da ću neprijatelju, koji je pomoću domaćih izdajica i plaćenika, porobio i opljačkao moju zemlju, klao i ubijao moj

¹⁴ Tekst zakletve napisao je Marko Orešković.

narod, žene i djecu, otimao moje žito, moj trud i mukru i izgonio me sa mog djedovskog ognjišta, zaklinjem se da ću mu se osvetiti nemilosrdno, da ću mu nanositi udarac, krv za krv, smrt za smrt. Zaklinjem se da ću u nemilosrdnoj borbi protiv ustaških razbojnika čuvati se i kaniti svakog samovoljnog ispada i osvećivanja nad mirnim stanovništvom, ženama i djecom ma kakve vjere i narodnosti bili, zaklinjem se da ću svagdje i uvijek zastupati misao bratstva i zajedničke borbe Srba, Hrvata i muslimana za čišćenje moje zemlje od zajedničkih neprijatelja, protiv fašističkih okupatora i domaćih izdajica i plaćenika, bili oni iz srpskih, hrvatskih ili muslimanskih redova.

Zaklinjem se da ću prije umrijeti nego odati sebe ili svoje drugove i našu svetu borbu, da ću prije umrijeti nego pljačkom ili samovoljnim nasiljem okaljati zastavu pod kojom se borim.

Ako prekršim ovu svetu zakletvu, ako pokažem slabost, malodušnost, kukavičluk, nediscipliniranost ili zlonamjerno izdam interese svoga naroda, neka sramno padnem od ruku svojih drugova!

Na svečan način izgovarane su tih dana te velike riječi. U svim odredima borci su polagali zakletvu. Obično se sastajalo nekoliko odreda odjednom, a na svečanostima okupljalo se i stanovništvo okolnih sela. Na veće svečanosti dolaze članovi Štaba Odreda za Kordun, kasnije i Glavnog štaba Hrvatske, zatim rukovodioci Partije. Bivši komandant odreda »Debela kosa«, pukovnik Ignjatije Perić, sjeća se svečane zakletve svoga i još nekih odreda. On priča:

»Dvanaestog oktobra 1941. u selu Mihailović Poljana postrojila se tri odreda: 'Debela Kosa', 'Radonja' i 'Crna Lokva'. Tu, na rubu šume Debeli Kosi, organizirana je prva partizanska svečanost ove vrste — polaganje zakletve . . . Tri sata poslije podne. Borci stoje u urednom vojničkom stroju. Operativac Manola govori nam o značenju partizanske zakletve. Zatim objašnjava tehniku polaganja. Pošto je završio, čuje se glas komandanta našeg bataljona: 'mimo'. Počinje svečanost. Drug Manola glasno izgovara riječ po riječ zakletve, a mi kao jedan za njim ponavljamo . . . Bila je to prva zakletva na Kordunu . . .«

Svečanost nije dovršena dokraja. Tek što su borci izgovorili posljednje riječi zakletve, stigla je obavijest da talijanska konjica kreće od Krnjaka preko Budačke Rijeke prema Partizanskom žarištu i Debeli kosi. Drugi dio proslave, dogovoreno narodno veselje i svečani ručak, morao se odgoditi. Sva tri odreda krenula su ubrzanim maršem u susret neprijatelju. Budući da su primijetili dolazak odreda, Talijani su obustavili dalje napredovanje i vratili se u bazu.

OSNIVANJE GLAVNOG ŠTABA
HRVATSKE I SMJEŠTAJ U ZBJEGU

Uz polaganje partizanske zakletve, uz sve nove i nove borbe, u Petrovoj gori zbila su se tih dana dva događaja od velikog značenja za kasniji razvitak narodnooslobodilačke borbe u tom dijelu naše zemlje i u čitavoj Hrvatskoj. To su istovremeno osnivanje Glavnog štaba za Hrvatsku i službeno imenovanje jedinstvenog Štaba za Kordun i Baniju. Tome događaju prethodilo je direktivno pismo Centralnog komiteta KP Hrvatske Okružnom komitetu KPH Karlovac. Evo izvoda iz teksta toga značajnog i zanimljivog pisma:

»OK-u. Dragi drugovi, na temelju prijedloga OK i našeg (delegata,¹⁵ uz neke izmjene, donijeli smo slijedeće odluke:

. . . Treće, formirali smo *Glavni štab za Hrvatsku*. U njega ulaze Cane¹⁶, Ivo¹⁷, Krtija¹⁸, Veljko¹⁹, Cetković²⁰, i Snagić²¹ (Španac) koji se nalazi u Šamarici. Obavijestite preko Petrove gore dotične drugove o formiranju štaba i *zakažite sjednicu štaba* na zgodnom mjestu. Treba da nas pravovremeno obavijestite o sjednici štaba, kojoj treba da prisustvuje i naš predstavnik. Na sjednici će se izvršiti konstituiranje štaba i podjela funkcija. Neki članovi Glav. štaba (dvojica ili trojica) morat će se radi koordiniranja borbe stalno nalaziti u sjedištu štaba, Cetković i Krtija su u Lici. Sa njima se sporazumite za mjesto gdje da se održi sjednica štaba, te nam javite.

Četvrto, u *Štab za Kordun i Baniju ulaze*: Manola²² kao komandant štaba, Robert²³ — operativni oficir, Veća²⁴, polit, komesar, članovi Gane i Gaćeša²⁵. Te izmjene smo izvršili zbog toga što su neki drugovi iz Štaba za Kordun i Baniju ušli u Glavni štab, pa da ne bi bili suviše opterećeni poslom. Ustrojstvo štabova mora biti jednako za cijelu zemlju: komandant štaba, operativni oficir i polit, komesar. Ako štab ima više ljudi od dvojice, ostali članovi treba da preuzmu druge funkcije (npr. oficir za vezu, za opskrbu itd). Prema tome *adutanti otpadaju*. Operativni oficir ima vrlo važnu funkciju. Njegov je zadatak da priprema operacije, da ih ostvaruje preko zapovjednika odreda, da kontrolira njihovo izvođenje, sakuplja iskustva itd.

¹⁶ Delegat CK KP Hrvatske u Petrovoj gori bio je Ivo Rukavina

¹⁷ Stanko Opačić-Canica

¹⁸ Ivo Rukavina

¹⁹ Marko Orešković

²⁰ Veljko Kovačević

²¹ Vlado Cetković

²² Franjo Ogulinac - Seljo

²³ Srećko Manola

²⁴ Robert Domani

²⁵ Većeslav Holjevac

²⁶ Vasilj Gaćeša

Peto, treba odmah izvršiti mobilizaciju svih ljudi, koji su sposobni za oružje, a ne stvarati rezervne odrede. Svi mobilizirani polažu zakletvu. Mobilizirane treba vježbati i podučavati za borbu. Kada se odredi u logorima, koji su vršili operacije, odmaraju, s njihovim oružjem treba da vode borbu mobilizirani borci koji za sada nemaju oružja. Izmoreni c.vdredi treba da se odmaraju, *ali oružje ne smije da miruje*. Jedan dio mobiliziranih treba da vrši službu *narodne straže*, obavještajnu službu itd . . .

Hrv. Čača²⁶

19. X 41.

Pismo Centralnog komiteta ubrzo se provodi u djelo. Osnivaju se štab Korduna i Banije i Glavni štab Hrvatske, a borbe s Talijanima postaju sve žešće. Štab Korduna i Banije, kako se sjeća Većeslav Holjevac, osnovan je u šumi Debeli kosi. Osim članova štaba na taj svečani sastanak došli su Ivo Marinković i Nada Dimić. Kada je izvršeno konstituiranje štaba i kada su članovi preuzeli dužnosti, održano je kratko savjetovanje o pismu Centralnog komiteta i zadacima koji iz pisma proizlaze. Odmah po osnivanju štab je počeo djelovati iz Debele kose. Tu se i kasnije najviše zadržavao, jer je odatle funkcionirala i veza s Karlovcem, a tu je uvijek bio i netko od članova Okružnog komiteta.

Potkraj oktobra konstituirao se i Glavni štab Hrvatske. U malom selu Vučkovići u Petrovoj gori okupilo se tih dana desetak, za to mjesto stranih, ljudi. U kući Petra Vučkovića vodili su duge razgovore. Dakako, nitko od mještana nije znao da je na tom sastanku osnovano komandno tijelo cijele narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj — Glavni štab Hrvatske. Prvi komandant Štaba, Ivo Rukavina, sjećajući se pojedinosti s toga sastanka, priča:

»Sastali smo se u Vučkovićima, mislim 26. oktobra. Možda dan-dva prije ili kasnije. Sjećam se da je iz Zagreba došao Vlado Popović, a iz Karlovca Ivo Marinković. Zatim su prisustvovali Veco Holjevac i drugi 'domaći' ljudi iz Petrove gore. Od članova Glavnog štaba bili smo nas trojica: Franjo Ogulinac — 'Seljo', Stanko Opačić i ja. Ostali nisu stigli. Konferirali smo čitav dan, a prema dogovoru štab je sastavljen ovako: Marko Orešković — komesar, ja sam imenovan za komandanta, Seljo za operativnog oficira, a Stanko Opačić, Veljko Kovačević i Vlado Cetković za članove. Tada još nismo znali da je drug Marko Orešković poginuo prije nekoliko dana. Njegovu dužnost u Glavnom štabu privremeno je vršio Seljo, dok na Kordun nije došao drug Vladimir Bakarić, koji je preuzeo dužnost komesara Glavnog štaba²⁷.

²⁶ Centralni komitet KP Hrvatske

²⁷ Petnaestog decembra 1941. u Naredbi broj 2 Glavnog štaba Hrvatske saopćeno je svim jedinicama slijedeće:

*1. Narednjem V. Š. J. imenovan je za polit, komesara Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske drug Vlado Katić (pseudonim druga Bakarića — op. red.) — II. Dosadašnji vršilac dužnosti polit, komesara drug Milan Snačić — Seljo postavlja se za pomoćnika komandanta i operativnog oficira u G. Š. H.«

Prema sjećanju generala Rukavine, sastanak u Vučkovićima trajao je do kasno uvečer. Tu je bilo sve precizirano: održavanje veze s Centralnim komitetom u Zagrebu, veza Glavnog štaba s pojedinim ustaničkim sektorima ili, kako su se tada zvali, operativnim područjima. Kako je ustanak u to vrijeme najviše bio zahvatio Kordun, Liku, Baniju i Gorski kotar s Primorjem, odlučeno je da se Glavni štab smjesti negdje u centru tih četiriju operativnih zona. Trebalo je naći zgodan punkt otkuda će se najlakše rukovoditi borbama i održavati veze s Centralnim komitetom KP Hrvatske, koji je još tada bio u Zagrebu. Kad je utvrđeno da će se Glavni štab najzgodnije smjestiti negdje u blizini Slunja, konačni izbor pao je na selo Zbjeg, čvrstu bazu Trećeg kordunaškog bataljona kojim je komandirao Stjepan Milašinčić.

»Odmah, drugi dan nakon formiranja — priča general Rukavina — ekipa Glavnog štaba krenula je iz Vučkovića u Zbijeg. Tu smo bili Seljo i ja kao članovi štaba (Stanko Opačić je ostao na dužnosti komandanta Prvog kordunaškog bataljona s tim da dolazi na sjednice Glavnog štaba), zatim Nada Holjevac — Galjer, sekretarica štaba i oko desetak kurira i pratnje. Do Zbijega smo putovali čak tri dana. Polagano, od jedne veze do druge. K;i(d smo napokon stigli, smjestili smo se pod samim brdom prema Vrelu Mrežnice. U susjednoj kući smjestila se cijela pratnja Glavnog štaba. Imali smo samo jednu sobu u kojoj smo i spavali i radili i konferirali ... Za cijelo vrijeme boravka u Zbijegu, negdje do februara 1942, Glavni štab je djelovao u miru iako od Zbijega do neprijateljskog uporišta u Slunju nema više od sat hoda!«

General Rukavina sjeća se još nekih pojedinosti iz toga vremena. Priča kako se veza s Centralnim komitetom održavala preko Plaškoga, jer su dotadašnje veze preko Karlovca bile provaljene, ili su postale krajnje opasne. Nekoliko dana po dolasku Glavnog štaba u Zbjeg, u Karlovcu je pao narodni heroj Josip Kraš. Pao je i sekretar Mjesnog komiteta u Karlovcu Marijan čavić — Grga, a uhapšeni su i mnogi drugi komunisti u gradu. Neki ilegalci morali su otići iz Karlovca na oslobođeni teritorij. Zato je uspostavljena dvostruka veza sa Zagrebom preko Plaškog. Jedna je išla preko drugarice Dane Latas koja je primala poštu Glavnog štaba i odnosila je u Zagreb; druga veza išla je preko pošte u Plaškom. Primljenu poštu od Glavnog štaba službenik pošte je normalnim putem otpremao na određene adrese u Zagrebu. Tako je veza odlično funkcionirala: iz Zbijega u Plaški, iz Plaškog u Zagreb, a preko Zagreba su opet istim kanalima stizale i direktive i brzojavi Vrhovnog štaba Jugoslavije. Svi ti kanali vodili su kroz jake neprijateljske garnizone, prolazili su kraj njemačkih, talijanskih i ustaških komandi, koje su se na sve načine trudile da uđu u trag ustanicima i da ih unište.

Odlično je funkcionirala i veza između Glavnog štaba i štabova operativnih područja u Baniji, Lici i Gorskom kotaru. Najudaljenija je bila komanda Gorskog kotara, koja je imala sjedište u Drežnici. Do nje su kuriri morali pješaćiti 24 sata. Putovali su preko Kapele, između

Modruša i Jezerana. Morali su prelaziti i prugu Oštarije—Split. Sa štabovima Korduna i Banije i Like veze su bile mnogo jednostavnije. Svi teritorijalni štabovi imali su svoje kurire u Glavnom štabu, a na terenu su postojali punktovi, neka vrsta relejnih stanica, gdje se preuzimala pošta i nosila dalje. Ukratko, Glavni štab je uspostavio takve veze s operativnim štabovima na terenu, da se svaka direktiva mogla prenijeti u roku 24 sata.

U Zbjegu, malom planinskom selu između Slunja, Ogulina i Plaškog, u početku se nije znalo da je tu smješten Glavni štab. Mještani su, doduše, vidjeli strane ljude u svom selu, ali nisu znali tko su i što rade. Tek su mogli nagađati.

»No, seljaci su brzo saznali tko smo — priča general Rukavina. — Najprije su vidjeli da nam dolaze kuriri. A kuriri su, naravno, pričali, što se događa u Lici, na Baniji i u Gorskom Kotaru. Seljaci su zaključili da smo mi nekakva komanda. Vrlo brzo u to su se sasvim uvjerali, jer je netko od njih vidio i pročitao otisak našeg pečata. Od tada su znali da smo mi 'glavni štab partizana'. Odnosili su se prema nama s velikim poštovanjem. Njihovo selo je siromašno, ali mi nikad nismo oskudijevali u hrani. I što je najvažnije, iako je svako dijete u selu znalo da smo Glavni štab, neprijatelj nikad nije saznao da smo tu na njegovu domaku. I Zbjeg i sva okolna sela bila su jednodušno naša, partizanska . . .

Petar Dodig iz Zbjega slikovito opisuje boravak Glavnog štaba u tom selu:

»Smještaj. GSH izvršen je u kući Rade Pilje, neposredno do Štaba bata-ljana. Kuća Rade Pilje nalazila se u jednoj uvali i neposredno ispod šume zvane Čardak. Kuća Rade Pilje uzeta je za smještaj pored ostalog i zbog toga što je bila kao bolja od kuća i sa malim brojem porodice (svega Rade, njegova baba Kata i kći Milka). Ovim se smatralo da će drugovi iz GSH imati pogodne uslove za rad, ukoliko se to može nazvati pogodnim uslovima. Uzeta je mala sobica, a Radina porodica bila je u velikoj sobi. Sem srednje prostorije, zvane veža, više prostorija kuća nije imala. U sobici su napravljene palače od dasaka, što je služilo za spavanje članova GSH, pa i za sjedenje preko dana. Bio je još jedan mali stolčić s nekoliko stolica-tronožaca za rad. Posteljina je prikupljena u selu, a sastojala se od par čaršava, plahta, šarenica, slamarica, blazina i pokoji jastuk-vanjkus i to je bilo sve.

Hrana je spremna u kotlovima i rukatkama, kako se nazivaju zemljani lonci, i kuvana je na verigama i ognjištu. Osnovni artikli bili su grah-pasulj, kupus, i proja, rijetko kad meso i pogača . . .«

Neko vrijeme poslije osnutka, Glavni štab počinje operativno djelovati. Sedamnaestog novembra izdaje prva pismena naređenja, pod brojem 1 i 2, u kojima od komandanta Kordunaškog partizanskog odreda i komandanta partizanskih odreda Gorskog kotara i Primorja

traži da uspostave veze sa Zbjegom. Komandant Ivo Rukavina potpisivao se kao Ivo Vladić, a komesar Franjo Ogulinac uzeo je pseudonim Milan Snagić (Seljo).

AKCIJE NADOMAK KARLOVCU

Potkraj oktobra i početkom novembra borbe postaju još žešće i još intenzivnije. Partizanski odredi napadaju i jače garnizone, a na cesti Karlovac—Slunj dočekuju i pale dva kamiona. Ubijeno je 10 ustaša, zarobljeno 9 domobrana, zaplijenjeno 11 pušaka, dosta odjeće i druge opreme.

U akcijama sudjeluje po nekoliko odreda, četa ili čitav bataljon. U svim dijelovima Korduna, Banije, Gorskog kotara i Like operiraju jake partizanske jedinice. U okolici Kladuše, uz kordunaške odrede, operira i domaći muslimanski vod.

Jedna od mnogih akcija iz toga vremena bio je napad na posadu željezničke stanice Skakavac, na pruzi Karlovac—Sisak. Skalcavac je druga željeznička stanica od Karlovca na toj pruzi. Ignjatije Perić, jedan od učesnika u toj akciji, ovako opisuje njen tok:

»Noću između 7. i 8. novembra krenuo je odred 'Debela Kosa' u pravcu Tušilovića. U toku marša pridružio nam se u šumi Loskunja istoimeni odred. Još iste noći stigli smo u zaselak Cvijanovići gdje su nas dočekali drugovi Drago Vukić i Marko Vignjević, koji su imali zadatak da ispitaju jačinu posade u Skakavcu. Kažu nam da su na stanici domobrani pod komandom nekog podoficira, a svi su naoružani puškama. Nakon prijema tih informacija, komande oba odreda u prisustvu komandanta Prvog bataljona pripremaju plan napada. Odlučeno je da napad izvrši prvi vod odreda 'Debela Kosa'. Dvije desetine toga voda napadat će od Trebinja i Vukmanića, a jurišna desetina pod komandom Grge Milašićića napadat će od Utinje. Po likvidaciji neprijatelja uništiti stanične zgrade i sve uređaje. Akciju treba što brže izvršiti, jer do posade u Vukmaniću ima svega tri kilometra, do Utinje osam kilometara, a ni do Karlovca nije daleko. Neprijatelj će sigurno nastojati da pritekne u pomoć posadi u Skakavcu. Svaki neuspjeh u ovoj akciji ostavio bi loš dojam među hrvatskim življem u ovom kraju, koji još nema jasne predodžbe o ciljevima i snazi narodnooslobodilačkog pokreta . . . Drugi vod odreda 'Debela Kosa' bit će u zasjedi na pruzi Skakavac — Utinja . . . Odred 'Loskunja' štitit će izvođače akcije od eventualnog dolaska neprijatelja iz Karlovca . . .

Devetog novembra u 2 sata ujutro krenuli smo kroz šumu Babina gora prema Skakavcu. Tamna i kišovita noć i blatni putovi otežavaju kretanje. Pušenje zabranjeno. Razgovor također . . . Seoski psi prate nas žestokim lavežom dok prolazimo kraj sela . . . Pet sati je ujutro, a mi još

nismo stigli na položaje. Komandant bataljona naređuje „po vezi“ da ubrzamo kretanje . . . Napokon u šest sati svi su vodovi i desetine na svojim mjestima . . . Jutarnju tišinu prekida oštar uzvik: „Stoj! Tko ide?“ . . .

Streljački stroj našeg voda udaljen je od stanice još oko 100 do 200 metara. Idemo naprijed bez odgovora. Domobranski stražar ispaljuje metak. Neprijatelj skače i hitro zauzima borbeni raspored. Naš puškomitraljez otvara vatru . . . Neprijatelj odgovara . . . Naš prvi vod je na posve ravnom terenu bez ikakvog zaklona. Borba traje već pola sata. Razdanjuje se, pa neprijateljska vatra postaje sve preciznija . . . Jurišna desetina na čelu s Dragom Vukićem, Urošem i Dujkom Opačićem i Grgom Milašincićem kreće u juriš. U prvom naletu pogiba zapovjednik neprijateljske posade. Među neprijateljem nastaje pomutnja, a naš čitav vod kreće u novi juriš. U tren oka uskaćemo u neprijateljske položaje. Domobrani se ipredaju . . .“

U borbi u Skakavcu ubijen je domobranski narednik, ali domobrana je zarobljeno. Petorici je uspjelo da se probiju prema Karlovcu. Na strani partizana nije bilo gubitaka. Zaplijenili su 17 vojničkih pušaka, više od hiljadu pušanih metaka, desetak ručnih bombi i drugu opremu. Demolirali su željezničku stanicu i sva stanična postrojenja.

Vodovi, čete i bataljoni sve češće su u borbama. Izvode se smjele akcije od kojih neprijatelja hvata panika. Među ostalima izvedena je u to vrijeme i poznata akcija u Karlovcu. Sedamnaestog novembra umarširao je vod partizana na čelu s Većeslavom Holjevcem u centar grada. Poslije pretresa bolnice vod se vraća. U borbi s Talijanima na mostu teško je ranjen Ivica Gojak koji ubrzo podliježe ranama. Ta smiona akcija, o kojoj će se opširnije govoriti kasnije, imala je golem odjek.

Potkraj novembra narodnooslobodilački pokret u okrugu Karlovac ulazi u novu fazu. Cine se napori, da se jedinice još bolje vojnički organiziraju, da postanu još efikasnije. Pripremaju se akcije većih razmjera u kojima će sudjelovati čitavi bataljoni ili nekoliko bataljona zajedno. Jedinice su već bolje naoružane, borci prekaljeni, stečeno je dragocjeno iskustvo. Na terenu funkcioniraju narodnooslobodilački odbori, pokret sve više poprima jedinstveno i čvrsto organizirane oblike.

11 KONFERENCIJA DELEGATA VOJNIH JEDINICA

Zbiva se još jedan značajni događaj. 25. i 26. novembra održava se u Petrovoj gori II konferencija delegata svih vojnih jedinica Korduna i Banije. Na toj je konferenciji izvršena analiza dotadašnjeg razvoja ustanka. Istaknut je njegov nagli razvoj i ukazano na sve dobre i loše

pojave što su dotad došle do izražaja. Većeslav Holjevac priča o toj konferenciji:

»Sastali smo se usred šume. Bilo nas je dvadesetak. Koliko se sjećam došli su i svi drugovi iz Banije . . . Ako se za prvu konferenciju može reći da je imala vojno-partijski, pretežno politički karakter, druga konferencija u Petrovoj gori bila je u stvari savjetovanje vojnih rukovodilaca, komandanata i komesara bataljona. Osim tretiranja dalje borbe, naših budućih zadataka i taktike, sjećam se da smo dugo raspravljali o tome, da li da i dalje ostane jedinstvena komanda za Kordun i Baniju ili da se Banija vojnički odvoji. Mišljenja su bila prilično podijeljena. Prevladalo je mišljenje, da još neko vrijeme ostane zajednička komanda . . . Konferirali smo u šumi pod vedrim nebom i po čitav dan. Delegati su prespavali u logoru, u drvenim barakama, koje smo već tada imali . . .«

Nije sačuvan zapisnik s te konferencije, a mnoge pojedinosti pale su u zaborav. Ipak su ostali mnogi dokumenti iz kojih se vidi o čemu se sve govorilo na tom sastanku i šta je na njemu zaključeno. Jedan od takvih dokumenata jest pismo političkog komesara narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Korduna i Banije komesarima svih partizanskih jedinica, od 28. XI 1941. godine. U tom pismu među ostalim stoji:

»Ovih dana održana je druga konferencija komandanata i polit, komesara svih bataljona Korduna i Banije . . . Drug komandant Korduna i Banije jasno je podvukao veliki porast u broju partizana kao i u broju pušaka i mitraljeza od prošle t. j. od prve konferencije do danas. U nekim bataljonima, kao na pr. u I, broj partizana se upetorostručio, u drugom je broj partizana četiri puta veći nego prije, u IV isto tako. U tom *brojčanom povećanju* naših odreda, četa i bataljona jasno se vidi volja naroda za borbu protiv fašizma i fašističkih okupatora . . . Kao što je porastao broj partizana, tako je *porastao* i broj naoružanja . . . Dok na I konferenciji nije skoro nijedan bataljon imao automatskog oružja, danas svi bataljoni osim jednog posjeduju automatsko oružje. Broj pušaka je mnogo veći nego što je prije bio . . . Drug komesar Korduna i Banije također je podvukao veliku razliku u političkom radu i djelovanju u vrijeme I konferencije i danas. Dok smo onda bili nepovezani i neorganizovani, danas već čitav narcid je čvrsto povezan sa svojim nacionalno-oslobodilačkim odborima uz svoju vojsku i ima svoju civilnu vlast u vidu tih odbora . . .«

U pismu se zatim ukazuje na uočene nedostatke i propuste u radu komesara. Ukazuje se na to, da se komesari u jedinicama ponekad ne pridržavaju uputa koje primaju iz komande Korduna i Banije. Zapaženo je, da komesari ponekad nisu dovoljno energični u rješavanju određenih problema, da zanemaruju kulturno-prosvjetnu djelatnost u jedinicama itd. Na kraju se traži, da komesari bataljona organiziraju kraće konferencije s komesarima četa i odreda i da radikalno uklone takve nedostatke.

Sačuvan je i izvještaj političkog komesara Korduna i Banije Glavnog štabu Hrvatske, u kojem su prepričani izvještaji komesara svih bataljona na II konferenciji. Evo kratkih izvoda iz tih izvještaja:

»Izvještaj politkomesara I bataljona:

Karakter današnje borbe svim partizanima je jasan. Moral partizana na visini, o čemu govore brojne i uspješne akcije, koje je izveo naš bataljon. Ističe kao primjer akciju u Karlovcu, kojom prilikom su se naročito jurišači pokazali herojski. Politkomesari u četama su dobri, ali se kod nekih osjeća pomanjkanje organizatorskih sposobnosti. Disciplina je u jednoj četi popustila zbog pomanjkanja akcija. Narod je na teritoriji ovog bataljona raspoložen za borbu. Potpomaže i voli partizane . . .

Izvještaj politkomesara II bataljona:

Od prve konferencije uspjelo se uvjeriti narod ovoga kraja u borbu protiv okupatora. Ishrana u odredima osigurana je za dosta dugo vrijeme. Moral partizana je dobar. Pljačkaških tendencija, kojih je ranije bilo, nema. Održavaju se redovno politička predavanja. Narodu je postalo jasno da će samo borbom steći slobodu. Do sada je mobilizirano oko 1500 ljudi ..

Izvještaj politkomesara III bataljona:

Politički jedinice su dosta slabe. Ne shvaćaju dovoljno karatker današnje borbe, no i pored toga moral je dosta jak. U drugoj četi je bolji nego u prvoj. Druga četa se u borbi pokazala kao najbolja. Pogibija komandanta 3. bataljona druga Silje (Stjepana Milašinčića) nije pokolebala moral. Narod je protiv borbe s Talijanima, što je posljedica skoro nikakvog i slabog političkog rada . . .

Izvještaj politkomesara IV bataljona:

. . . Prehrana u cijelom bataljonu je dobra. Pljački se stalo na put. U velikoj većini krivci su uhvaćeni i kažnjeni. Zdravstveno stanje partizana dosta je slabo, a bolničara je vrlo mali broj. Osjeća se oskudica na mazivu za oružje . . . Narod izlazi u susret partizanima u svakom pogledu. Voli partizane i smatra ih svojom narodnom vojskom. No, narod se boji aktivnosti partizanskih odreda, da ne bi izazvali reakciju neprijatelja...

Izvještaj politkomesara V i VI bataljona:

Politički rad po selima do nedavna bio je dosta slab. Od osnivanja odbora nacionalno-oslobodilačkog fronta pošlo se mnogo naprijed i narod sve više uzima učešća u oslobodilačkoj borbi . . . Uspredo s povećanjem raspoloženja masa za borbu, rastu i naše jedinice. Narod traži oružje i moli da ga se primi u partizane . . . Odnos Hrvata i Srba u ovom srezu je bratski, što pozitivno utječe na borbenost masa po srpskim selima . . . • Prilikom posljednjih borbi s neprijateljem, koji je pretrpio mnogo gubitaka i morao se povući, spalili su ustaše oko 200 kuća i pobiU oko 400 ljudi, žena i djece.«

Takva je bila situacija potkraj novembra u ustaničkim krajevima okruga, četiri mjeseca poslije početka ustanka Kordun i Banija postali su veliko bojište. Neprijateljske jedinice natjerane su uglavnom u veće garnizone, a kad su izlazile na teren, morale su to činiti s jakim snagama. Od vremena prvih ustaničkih pušaka ispaljenih prije četiri mje-

seca stvoren je slobodni teritorij s organiziranim organima vlasti, političkim organizacijama i jakim vojnim jedinicama. Ustanak je dobio jasnu fizionomiju.

Vojna bilanca bila je također povoljna. Broj boraca i oružja povećao se za nekoliko puta. Mali odredi, u početku raštrkani po selima, organizirani su u jače i modernije vojne jedinice. Borci i starješine stekli su dragocjena iskustva. U čestim bitkama i okršajima nestalo je prvobitnog straha pred vlastitom slabošću i velikom snagom neprijatelja. Pomoću dvocjevki i desetak prvih karabina zarobljeno je u ta četiri mjeseca na stotine pušaka. To je bila snaga o kojoj je neprijatelj morao voditi računa. U pismu Glavnom štabu Hrvatske, komanda Korduna i Banije javlja 28. XI 1941. godine među ostalim:

»I. Dostavljen zapisnik konferencije komandanata i polit, komesara bataljona nac. oslo. pokreta Korduna i Banije. Pogreškom u zapisniku se ne nalazi sumarna cifra brojnog stanja i naoružanja, koja je: *1415 partizana, 528 karabina, 1 teški mitraljez, 8 puškomitraljeza.*

IV. Naše prodiranje u Dvorski i Cazinski srez je vrlo moguće i uspjeha ima. Namjeravamo uspostaviti službenu vezu s Krupskom grupom odreda (odnosi se na krajiške odrede koji su operirali s desne strane Une — op. red.) te sporazumjeti se s njima o razgraničenju teritorija i o zajedničkom organiziranju odreda.«

Dvadeset i osmog novembra komandant Korduna i Banije šalje vojne direktive svim komandantima i komesarima. U tom dopisu analizira se dosadašnja bilanca na osnovi konstatacija II konferencije. Ističu se postignuti uspjesi, ali se iznose i nedostaci u vojničkom smislu. Prije svega kaže se, da je potrebno još više pojačati disciplinu u jedinicama, a isto tako potrebno je što brže stjecati vojničku naobrazbu. Zbog toga je nužno organizirati vojne tečajeve i škole, koje će u kratkom roku osigurati potreban broj oficira i podoficira. Na kraju pisma stoji:

»Stavljam na dužnost svim drugovima koji posjeduju ma kakvo vojničko znanje da nastoje, a to im je i dužnost prenijeti svoje znanje na ostale drugove.

Drugovi komandanti i komandiri, uočite neophodnu nužnost da što prije otklonimo sve te nedostatke koji se pojavljuju u našim jedinicama, jer pred nama danas stoje teški zadaci, a skora budućnost, razvojem nacionalno-oslobodilačkog pokreta, postaviti će pred nas još teže i zamršenije zadaće. Zato je nužno učiti i opet učiti, stjecati znanje i iskustva da bismo mogli što potpunije ispuniti nade koje u nas polaže naš narod.«

Šesto poglavlje

Politički razvoj narodnooslobodilačke borbe

Kurir Okružnog komiteta iskradao se šestog oktobra iz Karlovca. Tajnim, ali već utrtim stazama put ga je vodio u Petrovu goru, do Crne lokve na njenom zapadnom rubu. Nosio je poštu teritorijalnom partijskom rukovodstvu na Kordunu imenovanom od Okružnog komiteta još 18. augusta.

Koliko puta se već tim putem prenosila pošta s raznim uputama i direktivama što ih je izdavao Okružni komitet KPH Karlovac! Nosili bi je izravni kuriri ili bi se prenosila od javke do iavke iz Karlovca do Debele kose i Petrove gore.

' Ali, tog je dana kurir nosio vrlo važnu poštu. Za partijsko-politički život u oslobođenim područjima do tada najvažniju. Nosio je upute karlovačkog Okružnog komiteta koji će značiti konsolidaciju političkog života u ustaničkim područjima, usmjeriti i učvrstiti djelovanje nove vlasti na oslobođenom teritoriju i pospješiti stvaranje njenih novih organa.

Upute je svojom rukom napisao Josip Kraš—Papa. Bilo je to nekoliko gusto ispisanih araka. Pisao ih je nakon što je Okružni komitet 30. septembra održao sastanak u Karlovcu i donio nekoliko novih odluka. Dopisivao ih kad je Okružni komitet dobio od Centralnog komiteta KPH u Zagrebu potvrde tih odluka. Veći dio uputa Kraš je napisao tek 5. oktobra, nakon što je Okružni komitet primio od CK KPH najnovije direktive donijete na savjetovanju Vrhovnog štaba, koje je održano 26. septembra u Stolicama kod Krupnja.

Uz već poznatu odluku da se partizanski odredi organiziraju u čete i bataljone, u uputi koju je poslao Kraš određuje se kako treba da izgleda civilna vlast u oslobođenim krajevima i postavlja se organizaci-

ona shema partijske organizacije na terenu i u vojsci. Kako su tada postavljene, organizacione forme tih dvaju područja političkog života u oslobođenim krajevima više se i nisu mijenjale sve do svršetka narodnooslobodilačkog rata.

REORGANIZACIJA PARTIJSKIH ORGANA

Do dolaska nove upute, na terenu su svim vojnim, partijskim i političkim poslovima rukovodili rajonski partijski operativni komiteti koji su bili podređeni teritorijalnom vojno-političkom rukovodstvu za Kordun i Baniju. To je rukovodstvo imalo sva ovlaštenja Okružnog komiteta. Rajonski komiteti kao i teritorijalno rukovodstvo imali su po direktivi OK KPH Karlovac od 18. augusta, a i po onome što je nalažala tadašnja situacija na terenu, i partijske, i političke, i vojne zadatke. Tom privremenom mjerom Okružni komitet je potčinio teritorijalnom rukovodstvu sve partijske organizacije i partizanske odrede u bivšim kotarima Glina, Vrginmost, Vojnić i Slunj. Ti su kotari bili podijeljeni u šest rajona. Tada, u drugoj polovici augusta, teritorijalno rukovodstvo dobilo je zadatak da reorganizira partijske organizacije prema novim uvjetima i da očisti partijsku organizaciju od kolebljivih i nediscipliniranih članova.

Reorganizacija je bila i te kako potrebna. Mnoge stare partijske ćelije iz predratnog vremena prestale su postojati, ili više nisu bile u onom sastavu i jačini kao prije ustanka, većina članova Partije koji su preživjeli vrijeme neometanog ustaškog terora bila je sada u partizanskim odredima. Mnogi komunisti, pa i cijele ćelije pale su još prije ustanka. U glinskom kotaru palo je 48 članova Partije, u veljunskoj općini pala je cijela partijska organizacija s dvadesetak članova i gotovo toliko kandidata. Partijskih žrtava bilo je i drugdje.

Gotovo u svim ovim kotarima prestali su da postoje i kotarski komiteti. Padom Nikole Kukića i veljunskih komunista više nije postojao Kotarski komitet KPH Slunj. Neki njegovi članovi ostali su živi, ali više nisu djelovali kao organizirana cjelina. Kotarski komitet u Vojniću je također s prvim danima ustanka nestao kao rukovodeći organ. Sekretar i dvojica članova isključeni su iz KP zbog nesnalaženja i neodlučnosti u prvim ustaničkim danima. Među ostalim njihovim pogreškama, najteže partijske kazne izrečene su im zato što su propustili da u Vojniću pokaupе puške koje je vlast oduzela od seljaka i što su iz svojih ruku pustili Augustinovića, poznatog karlovačkog ustaškog policijskog agenta, koga su uhapsili ustanici. U kotaru Vrginmost je kotarsko partijsko rukovodstvo formirano tek poslije uspostave NDH i još mlado i neafir-

mirano trpjelo je već u početku ustanka od nediscipline i neaktivnosti nekih članova.

U ustanku su svi komunisti bili mobilizirani, svrstani u borbene redove. Okružni komitet je tih julskih i augustovskih dana sve svoje snage posvetio organiziranju partizanskih odreda i cijela je partijska organizacija stavljena u službu njihova formiranja, naoružavanja i borbenog osposobljavanja. Na terenu, izvan odreda, ostao je tih mjeseci neznatan broj komunista.

Zbog toga je Operativno rukovodstvo Okružnog komiteta KPH Karlovac Okružnicom broj 1, koju je 26. augusta uputilo svim partijskim organizacijama, političkim komesarima i komandirima, naredilo i ovo:

» . . . Partizanski odredi nemaju samo zadatak vršenja vojničkih operacija. Oni moraju vršiti propagandu i agitaciju. Moraju se uvijek kretati uzduž naseobina. Dolaskom u sela i mjesta imaju održavati zborove, dijeliti letke . . .«

U toku mjeseca augusta i septembra sav teret političkog rada u selima pada na partizanske odrede, njihove političke komesare i partijske čelije formirane u tim odredima. Njihova politička uloga u to vrijeme bila je zaista velika i nimalo laka. Raspoloženja masa u ustaničkim područjima u prvo vrijeme su svakodnevno oscilirala prema barometru borbi i ustaškog terora po selima, onako kako su se nizali borbeni uspjesi partizanskih odreda, protunapadi neprijateljskih trupa i akcije ustaških kaznenih odreda. U prvoj polovici augusta bilo je mnogo spontanih istupa masa protiv ustaške vlasti i depresija poslije reakcije neprijatelja, s kraćim ili dužim kolebanjima seljaka, što je u najvećoj mjeri ovisilo o političkoj aktivnosti odreda, čvrstini i zrelosti partijskih čelija u njima.

Polovicom septembra, pred prvu konferenciju delegata narodno-oslobodilačkog pokreta Korduna i Banije, što je održana u Petrovoj gori 19. i 20. septembra, u 32 partizanska odreda u šest rajona bilo je među 780 naoružanih boraca 170 članova Komunističke partije. Svaki četvrti ili peti borac bio je organizirani komunist. Oni su uz borbene zadatke imali isto tako važne zadatke i kao agitatori i propagandisti. Sekretar Okružnog komiteta Ivo Marinković je na II okružnoj partijskoj konferenciji u martu 1942. u Kladuši naglasio da su partijske čelije u partizanskim odredima »bile neko vrijeme nosilac svega političkog života u srpskom dijelu Korduna« i rekao:

» . . . Naši su drugovi hrabрили narod u najtežim časovima depresije, dizali borbeni duh i svojim primjerom ukazivali jedino ispravan put kojim treba ići«.

Okružni komitet KPH Karlovac je na sjednici koju je održao u Karlovcu 30. septembra zaključio da je teritorijalno rukovodstvo za četiri kordunsko-banijska kotara uspješno izvršilo svoj zadatak poslije

čega treba da se ukine zajedno s njemu podređenim rajonskim komitetima i da se formiraju kotarski partijski komiteti. Izvještavajući o toj svojoj odluci Centralni komitet KPH, Okružni komitet između ostalog piše:

»... U općem metežu i bijegu naroda u šume i raskidanih veza, mandatirano rukovodstvo je pozitivno djelovalo za povezivanje rada i za držanje čitavog teritorija, osim Kladuše, sa kojom ni danas nemamo normalnih veza.

Danas kada se situacija pročišćava i partizanski pokret raste, pa time i borbe, mandatirano rukovodstvo, zbog toga što je ujedno i vojno i apsorbirano terenskim akcijama, postalo je objektivni kočničar razvoja partijskih organizacija u selima. Zato treba prenijeti partijski rad na kotarske komitete i ljude koji nisu apsorbirani vojnim operacijama.«

U ovih nekoliko rečenica kojim potkrepljuje nove odluke, Okružni komitet je vrlo koncizno, ali impresivno sumirao veliku ulogu koju je u proteklom vremenu odigralo mandatirano rukovodstvo i svu širinu zadataka i poslova koje je moralo svladati. Pri donošenju uputa za ponovnu reorganizaciju, Okružni je komitet pokazao smisao za elastičnost u primjeni organizacionih formi i jasno gledanje njihove perspektive: pripremao je teren za intenzivno jačanje partizanskih jedinica i njihove vojne aktivnosti, a isto tako i za intenzivnu mobilizaciju masa u pozadini. Dakako, i jedne i druge zadatke teško bi ubuduće svladavalo jedno vojno-partijsko rukovodstvo. Zato u već spominjanoj uputi od 6. oktobra Okružni komitet kaže:

»Vojno i političko partijsko rukovodstvo se odjeljuje . . .« — i odmah imenuje štab partizanskih odreda za Kočevje i Baniju, a na drugom mjestu iste upute nalaže: »Mandatirano teritorijalno partijsko rukovodstvo se raspušta, ali se ti drugovi ovlašćuju da izvrše pripreme za sreske partijske konferencije. Ukoliko se nebi mogle održati momentalno konferencije, onda ti drugovi neka predlože OK-u lica za sreske komitete i to: Vojnić, Vrginmost, Glinu, Slunj i Kladušu. Za pojačanje sreskih operativnih rukovodstava treba delegirati sposobne partije iz redova partizana. Drugovi koji će biti angažirani na partijskom radu trebaju se, po mogućnosti, odteretiti jačih obaveza na vojnim pitanjima.«

Kad je u mjesecu augustu odlučio da postavi privremeno teritorijalno partijsko rukovodstvo za Kordun i dio Banije, karlovački Okružni komitet predvidio je da se imenuje jedno takvo mandatirano rukovodstvo za Gorski kotar i onaj dio Primorja u kojem su se formirali partizanski logori. Taj teritorij inače je spadao u primorsko-goranski okrug, ali je tamošnjim partijskim organizacijama pružao pomoć i u stvari rukovodio njima karlovački Okružni komitet. On je namjeravao da to proširi i na partijske organizacije u jugozapadnom dijelu ogulinskog kotara i u Drežnici.

Tada u kotaru Ogulin nije bilo partijskog kotarskog komiteta. Formiranjem rajonskih komiteta na Kordunu, dvije općine ogulinskog kotara bile su pripojene rukovodstvu Korduna: općina Dubrave uključena je u drugi rajon (veljunski), a općina Plaški u treći rajon (slunjski). Mjesna partijska ćelija u Ogulinu svojim je položajem i ulogom u to vrijeme bila viša veza za sve ostale partijske ćelije u preostalom dijelu ogulinskog kotara, pa i za Vrbovsko i Srpske Moravice izvan svog kotara. Preko nje su te ćelije držale vezu s Okružnim komitetom u Karlovcu i dobivale direktive i propagandni partijski materijal.

Ulogu partijske ćelije u gradu Ogulinu najbolje ilustriraju izjave njenih tadašnjih članova Josipa Mladenića, Josipa Tomljenovića i Josipa Foršta:

»Sve direktive dobivene su izravno od Okružnog komiteta KPH Karlovac s kojim je postojala redovita veza kuririma iz Ogulina svakog tjedna. Sve direktive i partijski materijal što je dolazio iz Karlovca dostavljan je partijskim organizacijama u Drežnici, Srpskim Moravicama i Plaškom. Izvještaji i partijska članarina dostavljana je iz ovih mjesta u Ogulin i dalje u Karlovac na javku u mljekari na Baniji broj 8. koju je vodila drugarica Ana Leskovac.

Kao stalna veza u Ogulinu s vanjskim mjestima služila je -postolarska radnja Josipa Foršta, člana KP. Preko njega dostavljali su se svi izvještaji i direktive, tu se spremio i jedan dio skupljenog materijala.

Partijska organizacija u Ogulinu skupljala je znatne količine hrane, sanitetskog materijala, lijekova, baterija, ponešto oružja i municije i drugih stvari što su zatim dostavljali partizanima.

U prvo vrijeme kuriri su iz Karlovca u Ogulin dopremali materijal u paketima s kojima su putovali kao obični putnici u vlakovima. Ali, kad su kasnije uvodene redovite premetačine u putničkim vlakovima, to je postalo opasno. Od tada se materijal prebacivao u lokomotivama što su obavljali komunisti i simpatizeri u ogulinskoj željezničkoj ložionici . .

Gotovo sve partijske ćelije od Ogulina do Primorja obišao je sekretar OK KPH Karlovac Ivo Marinković u pripremi ustanka u julu i početkom augusta, pa u septembru i opet u novembru 1941. godine, održao s njima sastanke, prenio im direktive, savjetovao i učio ih i davao im određene zadatke. Poslije svakog obilaska ovog područja podnosio je izvještaj Centralnom komitetu i, budući da karlovački OK nije bio nadležan da izvan svog okruga odlučuje o organizacionim pitanjima, davao je Centralnom komitetu odgovarajuće prijedloge i preporuke. U dogovoru s CK Marinković je u septembru formirao novi Kotarski komitet KPH Delnice i 21. i 22. septembra u tri grupe održao sastanke s gotovo cijelim partijskim aktivom delničkog kotara. Objasnio im je partijsku liniju, izvršio podjelu rada i postavio određene zadatke Kotarskom komitetu i ćelijama.

Još od samog ustanka prilike su zahtijevale da karlovački Okružni komitet proširi svoju djelatnost na dio Bosanske krajine, na teren cazinskog kotara, koji graniči s Kordunom. To je područje formalno spadalo u banjalučki partijski okrug, ali je bilo očito da banjalučki OK neće tu moći da razvije neku naročitu aktivnost, u prvom redu zbog otežanih veza. CK KPH je odobrio ovu poduzetnost karlovačkog OK i u pismu 19. oktobra 1941. dao suglasnost da osnuje Kotarski komitet za Kladušu (Cazin) »... bez obzira na to što ona spada pod B. Luku« — kaže tada CK KPH, i nastavlja: »Opće pravilo treba da bude: da se svagdje radi na formiranju partijskih i vojnih organizacija gdje one ne postoje, bez obzira na to što dotični teritorij organizaciono spada pod drugi kotar ili OK-te. Ne smije se dozvoliti da se na nekim dijelovima teritorija ne radi ništa samo zbog toga što oni spadaju pod druge komitete koji na dotičnim dijelovima teritorija stvarno ništa ne rade...« Tako se djelovanje OK KPH Karlovac i njegova Operativnog komiteta proširilo gotovo na deset bivših administrativnih kotara. A to je bilo golemo područje, s naročito teškim uvjetima za održavanje veza.

Budući da Centralni komitet nije odobrio imenovanje teritorijalnog partijskog rukovodstva za operativno područje primorsko-goranskih partizanskih odreda, karlovački OK je predložio da CK KPH osnuje OK za Primorje i Gorski kotar sa sjedištem u Delnicama.

»Pošto tamo nema podesnih drugova« — pisao je OK 2. oktobra CK-u — »treba Čača poslati 2 ili 3 čovjeka u taj OK. Ogulin u smislu našeg ranijeg prijedloga, priključio bi se tome OK.«

Međutim, zapadni dio kotara Ogulin s Drežnicom i nadalje je ostao u sastavu karlovačkog partijskog okruga premda su partizanski odredi i bataljoni na terenu Drežnice, Gorskog kotara i Primorja imali svoj zasebni štab odreda.

Ivo Marinković je 19. septembra u Drežnici održao sastanak s partijskim aktivom. Do tog dana je u toj općini Ivo Vejvoda obnavljao partijsku organizaciju koju je OK niti mjesec dana ranije bio raspustio zbog toga što nije prihvatila španjolske borce Kostu Nađa i Ivu Vejvodu koje je u augustu Operativni komitet uputio na taj teren da organiziraju partizanske odrede. Po prvi put je tada OK primijenio tako strogu mjeru prema jednoj partijskoj organizaciji. CK je postavio Vejvodu za partijskog komesara sa zadatkom da obnovi ćelije od najboljih drugova provjerenih u borbenim zadacima. U tih dvadesetak dana on je ponovo formirao partijske ćelije u tri drežnička sela. To je omogućilo da se izabere i novi Mjesni komitet Drežnice.

Na izbornom sastanku partijski je aktiv donio rezoluciju u kojoj je među ostalim konstatirao:

»... da je raspuštanje partijske organizacije u Drežnici i postavljanje komesara od strane OK bila mjera vrlo nužna po ozdravljenje partijske organizacije...« i postavio slijedeće zadatke: »1. da se izabere novi MK

koji će uz pomoć komesara nastaviti formiranje daljnjih partijskih ćelija u Drežnici i susjednim selima; 2. da novi komitet još ustrajnije pristupi objašnjavanju partijske linije članstvu i da povede još veću propagandu za osnivanje od svih antifašista, demokrata i svih rodoljubivih elemenata Nacionalno oslobodilačku frontu i odbora Nacionalno oslobodilačkog fronta; 3. da pomognu mladim drugovima da formiraju Savez komunističke omladine Jugoslavije; 4. da formiraju odbor narodne pomoći, da rade na aktiviziranju postojećeg partizanskog odreda i formiranju novih.« I, na kraju: . . . Danas, kad narodna borba raste iz dana u dan u našoj općini sve zavisi od toga koliko će komunisti biti u stanju organizirati i povesti tu borbu, sve zavisi od neumornog, požrtvovanog i predanog rada svakog partijca na kojem bilo mjestu se nalazio, da li u partizanskom odredu ili u pozadini, u selu na radu sa masama' . . .«

Dan prije toga Ivo Marinković i Veljko Kovačević stigli su u Drežnicu i održali zbor odreda na kojem su partizani položili svečanu zakletvu i izabrali komandira i komesara odreda. U svom dnevniku s obilaska tog kraja, što ga je kao izvještaj poslao Centralnom komitetu, Ivo Marinković je zapisao: »Odred i part. org. (partijska organizacija — op. red.) vidno napreduju... «

Otkako je u decembru 1941. zbog provale javke u Puškarić-selu kod Ogulina pala gotovo cijela partijska ćelija u Ogulinu, Mjesni komitet u Drežnici ima neslužbenu funkciju Kotarskog komiteta Ogulin. U to vrijeme već je u kotaru Ogulin, bez općina Plaški i Dubrave, bilo 12 ćelija sa 63 člana Partije.

OSNIVANJE I RAD NARODNOOSLOBODILAČKIH ODBORA

Iz Stolica su stigle direktive i o tome kako treba izgledati civilna vlast u oslobođenim područjima. U uputi koju je 6. oktobra poslao na Kordun, Josip Kraš ih je prenio ovako:

»Po općinama, većim selima i srezovima formiraju se narodno-oslobodilački odbori, koji vrše političku, upravnu i administrativnu vlast. Po manjim selima birati povjerenike tog odbora. Općinske uprave, sreska načelstva itd. se ukidaju. Odbori se biraju na skupštinama. Ti odbori treba da se staraju za odrede, da mobilišu mase i rješavaju komunalna pitanja. Po selima, općinama i mjestima održavaju red narodne straže na čelu koje se nalazi u mjestu komandir straže.«

Tom je uputom, pisanim aktom rukovodilaca narodnooslobodilačkog pokreta u karlovačkom okrugu, i formalno ukinuta stara vlast u najvećem dijelu Korduna i Banije. Ozakonjeno je postojeće stanje s novom narodnooslobodilačkom vlašću u većem dijelu tog područja.

Za oslobođena sela i mjesta vlast NDH uopće više nije postojala. S njom su ustanici na Kordunu potpuno raskinuli još u augustu. Do konca tog mjeseca pala su već tri općinska centra, uništene su u njima općinske arhive. U drugim općinskim i kotarskim centrima okupatorско-ustaška vlast sve se više uvlačila unutar bodljikavih žica što su opasale garnizone koji su je čuvali. Ali, ona više i nije saobraćala administrativno, aktima. Nastupala je s kolonama svojih oružanih snaga, s njima se i povlačila. Ta »vlast« bila je prisutna u pojedinim kordunskim, pa i banijskim općinama i kotarima samo dok je bilo opstanaka vojničkim posadama i garnizonima, ali ni jedan njen akt nije prelazio uski pojas »ničije zemlje« što je žicom utvrđena uporišta dijelio od slobodnih područja.

Vrijeme bezvlada što je nastalo s protjerivanjem i ukidanjem dotad postojeće vlasti nije dugo potrajalo.

»Moglo je to biti koncem augusta« — sjeća se Milić Dejanović — »četрнаestak dana po vršidbi, kad 3e na sastanak naše partijske ćelije u Lasinjskom Sjeničaku došao Josip Kraš. Razmatrali smo vojno-političke prilike na našem području, dogovarali šta treba činiti ubuduće. Tada je Papa (samo pod tim imenom smo znali Kraša) govorio o tome kako je potrebno da se pristupi formiranju naše — narodne vlasti . . .«

Ni dvadeset kilometara od Karlovca, centra »Velike župe Pokuplje« i svega četrdesetak kilometara od Zagreba — sjedišta »vlade« NDH, Josip Kraš je s komunistima ćelije jedne grupe zaselaka razmatrao praktične korake oko osnivanja narodne vlasti, ni pet mjeseci nakon okupacije zemlje i uspostave ustaške vladavine u Hrvatskoj.

»Bio je to vruć ljetnji dan« — dobro se sjeća pukovnik Miloš Nikoliš — »i sjedili smo pod vrbama uz rječicu Utinju kod Grubišića mosta. Nakon nekog vremena poslije tog sastanka s Krasom, naša je partijska ćelija zaduživala simpatizere da kao odbornici u svojim zaselcima obavljaju niz poslova što su i kasnije bili u djelokrugu rada narodnooslobodilačkih odbora, u prvom redu ia sklanjaju hranu od dohvata neprijatelja i prehranjuju partizanske odrede . . .«

Kad su u Lasinjskom Sjeničaku razoružali ustaškog povjerenika na vršidbi, tad je u GQrnjem, Donjem i Lasinjskom Sjeničaku i Moravicima bilo formirano 28 desetina seljaka da što prije pokupe, ovrše i sakriju žito, a zatim je došla na red i kosidba otave. U septembru, oktobru, pa još i u novembru pilana Pere Mrkalja u Lasinjskom Sjeničaku rezala je građu za gradnju zemunica u koje je trebalo sakriti namirnice i ljetinu.

U slične akcije pokrenuti su seljaci i u drugim dijelovima Korduna po uputama partijskih ćelija, partizanskih odreda i rajonskih partijskih komiteta. Za takav rad dane su direktive već 3. septembra. Operativni komitet KPJ Karlovac tada je u Okružnici broj 3 stavio u dužnost svakom rajonskom komitetu:

»... da razvija političku i vojnu djelatnost u rajonu; da oživi i učvrsti partijsku organizaciju i stvori masovnu bazu Partije u selima i mjestima«

— kao i »da poduzima potrebne mjere za izvršenje slijedećeg: . . . skrivanje životnih namirnica; organizacija seoskih straža; pomoć pogorjelim i opljačkanim; . . .«

Uz to je Operativni komitet naredio da se u selima organizira prehrana partizanskih odreda, prikupljanje i pranje odjeće za borce itd.

U septembru su u selima svih šest kordunsko-banijskih rajona, u čijoj su se blizini nalazili logori partizanskih odreda, zaduživani odbori da sve to provode u djelo. Gdje god su prilike dozvoljavale, takvi su seoski odbori već u septembru birani javnim glasanjem na skupštinama seljaka. Seljaci Perne bili su među prvima koji su izabrali svoj seoski odbor javnim glasanjem na skupštini. Tog događaja dobro se sjeća Dušan Rkman:

»Bilo je to polovicom mjeseca septembra. Možda koji dan prije petnaestog. U Lukama, u dolini pod Petrovom gorom, skupilo se najmanje 150 ljudi iz Perne. Održali su govori, govorio je i Rade Bulat. Seljaci su nakon toga aklamacijom dizanjem ruku, odlučili koje će ljude u seoski odbor. Sjećam se kako je taj odbor ubrzo zatim i pretjerao: donio je odluku o kolektivizaciji hrane, spremanju u zajedničku zemunicu. Dakako, ta mjera nije bila u redu. S tom odlukom su mogli biti pogođeni samo siromašniji seljaci, jer su u »kolektiv« davali svi jednako, pa se to moralo naknadno ukinuti i izgladiti.«

U Džodanima u Petrovoj gori, na prvoj konferenciji predstavnika narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije, delegati iz rajona informirali su o prilikama u selima. Na toj konferenciji, u drugoj polovici septembra, već je podnijet i izvještaj kako rade seoski odbori u oslobođenim selima. Delegati iz petog i šestog rajona, s područja glinskog kotara, izvijestili su:

»... U srpskim selima drugovi stvaraju odbore koji se brinu za ishranu, za davanje obavještenja itd. Seoski odbori pokazali su se dobri u radu. Seoski odbori stvarani su i u šumi za seljake koji su izbjegli. Sada u Samarici ima 5.000 ljudi i djece.«

Po onome što su iznosili delegati, vidjelo se da se prilike u rajonima znatno razlikuju, ali je svugdje bilo karakteristično da je neprijatelj otpočeo s paležom, s pljačkom namirnica i pokretne imovine. Prema tim izvještajima bilo je očito da još jedino »kulaci« traže načina da održe dobre odnose s ustaškom vlašću, ali i to da su veze između sela i partizanskih odreda sve čvršće.

Za tadašnje je prilike na Kordunu bilo karakteristično ono što su izvijestili delegati iz prvog rajona (polovica kotara Vojnić i jugozapadni dio kotara Vrginmost):

»... Od aktivnosti pojedinog odreda ovisi njegova povezanost sa narodom. U zadnje vrijeme gotovo svi odredi ovog rajona čvrsto su povezani sa gelom, čak i neki kulaci koji su prije špijunirali za Pavelića sada pomažu o*đrede . . . Odredi po selima drže zborove, izdaju letke, pomažu kod vršidbe, kosidbe itd., osiguravaju selu besplatnu sječu šume, istupaju protiv trgovaca, špekulanata» itd. Zadnjih dana Pavelićeve bande počele su sa paljenjem sela i izvažanjem živežnih namirnica.«

Ta konferencija koja je imala »... zadaću da definitivno organizira narodnooslobodilački pokret na Kordunu i Baniji, da se pređe na jedinstvenu organizaciju... « donijela je odluku da se u svim selima formiraju odbori. Do tada su odbori nastajali samo u nekim selima, bili su gotovo samonikli, stvarani na pojedinačnu inicijativu partijskih čelija, odreda i rajonskih komiteta. Sada se od seoskih odbora mnogo očekivalo, na njih se prenose vrlo važni poslovi organiziranja života u slobodnim područjima. Evo šta kaže rezolucija konferencije, donijeta 20. septembra, koja je ujedno prvi pisani ili bar najstariji sačuvani pisani dokument o odluci da se u karlovačkom okrugu formiraju seoski odbori:

». . . U selima treba što češće održavati zborove, vršiti prikupljanje živežnih namirnica, pobrinuti se za skrivanje tih namirnica, organizirati seoske straže i obavještajnu službu. Velika zadaća stoji pred našim drugovima u radu oko zbrinjavanja onog stanovništva kojem su sela popaljena. Sto prije treba pristupiti izgradnji zemunica za izbjeglo stanovništvo i prikupljanju i sakrivanju hrane za zimu. Hranu treba prema potrebi racionalizirati. U tu svrhu — kaže se u rezoluciji — treba stvarati seoske odbore, koji će se brinuti za rješavanje svih tih pitanja.«

Odmah poslije konferencije u Džodanima otpočela je gotovo u svim rajonima Korduna i Banije dotad najveća politička kampanja u masama. U mnogim selima tih su dana članovi rajkoma i politički komesari partizanskih odreda održali zborove seljaka. Objašnjavali su ciljeve borbe, imenovali seoske odbore, organizirali seoske straže, seljake su upućivali da sakrivaju žito i pokretnu imovinu. O toj kampanji u selima vjerno izvještava politički komesar partizanskog odreda u šljivnjaku. Doslovnim redoslijedom kako su iznijeti politički zadaci u rezoluciji konferencije, on navodi šta je učinjeno na njegovu terenu. Između ostaloga kaže:

»Održao sam tri politička zbora u selima i to Ponorcu, Vođević Brdu i Slivnjaku, na kojima se postigla vrlo dobra podrška među stanovništvom te su isti voljni da se stave u službu partizanskih odreda . . . Svakodnevno se upozorava stanovništvo na skrivanje živežnih namirnica . . .

“ Srpski seljaci više nisu išli na sajmove, pa su razni trgovci to pokušavali iskoristiti kupujući jeftino stoku da bi je skupo preprodavali. To su odredi onemogućavali.

Skrivanje žita od neprijateljske rekvizicije vrlo je uspjelo. Stanovništvo sela Ponorca, Vođević Brda, Slivnjaka i Grobnika je potpuno skrilo žito koje je osigurano kako od pronalaska tako i od paljevine. Također je skrivena i roba ... 22. IX organizovani su seoski odbori sa tri člana u selima Slivnjak, Grobnik, Ponorac i Vođević Brdo. Također su organizovane seoske straže. 10. X o. g. organizovan je seoski odbor u selu Zagorju. Gore spomenuti odbori stavili su se u službu partizanskim odredima, za prehranu, obavještajnu službu, kao i za sve ostale potrebe partizanskih odreda.«

Seoske straže u kordunskim i banijskim selima, što se tih dana formiraju, predstavljaju zajedno s odborima organe civilne vlasti u selima. Za razliku od onih straža što su ih sela spontano formirala još prije početka borbi, ove više nemaju samo zadatak da prate kretanje neprijatelja kako bi na vrijeme obavijestile seljake da se sklanjaju, nego u prvom redu da drže red u selima, da bdiju nad imovinom ljudi. Zanimljiva je naredba što ju je 28. septembra izdao komandant šestog rajona Vasilj Gaćeša seoskim stražama pod Šamaricom. Izrečena jednostavnim i oporim jezikom seljaka-komandanta, naredba vrlo rječito govori o ulozi seoskih straža i prilikama u selima u kojima su djelovale. Gaćeša ih je tada nazvao »predstražama«. On kaže:

». . . . Imadu pravo da apse nepoznate ljude, a tj. da pre ispituju namjeru dotičnog i onda da ga upute u Komandu, bez ikakvog zlostavljanja. Imadu pravo predstraže od onih porodica, koje su potučene do kraja ili koje su otišle u Beograd, da pokažu stvari, o tome tačan inventar da predaju komandi. Ništa ne smiju da propuste dok im komanda ne dozvoli. Nikoji drug iz predstraže ne smije to zauzimati, a tj. razne predmete u svoju svojinu. Onaj koji pokuša to zauzimati u svoju svojinu biće kažnjen smrću . . . Najstrožije se upozorava da se ne vrše progoni protiv onih lica s kojima ste od ranije bili u zavadi, te da sada zauzmete lične mržnje protiv njih s tim što ste dobili povjerenje da uređujete u svojim selima za sve krupnije stvari koje ima da riješite ... Za razne sitnice ljudi se ne smiju apsiti, nego im se mora zagroziti u buduću da se takvim djelima ne bave . . . Nazstrožije se zabranjuje krađa, pljačka, upotreba stare mržnje, prisvajanje u svoje vlastite interese . • •«

Tek po povratku delegata trećeg rajona iz Džodana u Zbjeg stigle su i u ovaj najudaljeniji kraj Korduna prve vijesti da su u mnogim selima Korduna i Banije formirani narodni odbori i da je direktiva konferencije da se formiraju u svim oslobođenim selima. Najprije u Zbjegu, gdje je 25. septembra održana rajonska konferencija predstavnika narodnooslobodilačkog pokreta, pa onda i u ostalim slobodnim selima jugozapadnog dijela bivšeg slunjskog kotara, politički komesari odreda imenuju odbore.

U sedam malih zbjeških zaselaka bilo je tada, potkraj septembra, zaduženo pet odbornika. Evo šta je o njihovu radu zapisao Radonja Dodig:

». . . Prije izbora zvaničnih narodnooslobodilačkih odbora, a u cilju stvaranja oko snabđivanja partizanskog odreda, zatim zbrinjavanje i spremanje zimmnice ženama koje su ostale bez muževa ili su im se nalazili u odredu, a nemaju sposobnog za rad u kući, bili su određeni od strane partizanskog odreda ljudi po zaselcima koji su se starali o ovome.«

I, dok su pojedini partizanski odredi trećeg rajona još u selima svojih baza imenovali odbornike »nezvaničnih« odbora — kako ih je nazvao Dodig, jer još tada nisu bili birani na javnim skupštinama seljaka, i jer još tada nitko nije rekao da su to organi vlasti — u centralni je dio Korduna već stigla spominjana Kraševa uputa s citiranom direktivom o uspostavljanju civilne vlasti. Prema tim uputama narodnooslobodilački odbori biraju se javnim glasanjem na skupštinama sela. Na njima narod bira i delegate za izbor općinskih i kotarskih NOO-a.

Okružni komitet KPH Karlovac imao je u planu da se do 10. decembra 1941. godine izvrše izbori i kotarskih odbora na cijelom području Korduna i Banije. Taj plan je stvarno ispunjen s dvadesetak dana zakašnjenja. Samo četiri dana nakon što je poslao upute o izboru NOO-a, Josip Kraš je iz Karlovca požurivao taj posao. Već 10. oktobra u kratkom pismu Ivi Rukavini napominje:

» . . . U oslobođenim mjestima i mjestima gdje nema neprijateljske vlasti *odmah* obrazovati narodnooslobodilačke komitete (misli odbore — op. red.) prema direktivama. Ovi organi su privremena vlast.«

Nove direktive najprije su stigle u prvi rajon, jer je tu bilo i sjedište teritorijalnog partijskog rukovodstva. Zato su u selima pod Debelom kosom i Petrovom gorom otpočeli izbori NOO-a prije nego u drugim dijelovima Korduna. Cijele druge polovice oktobra, cijelog novembra i decembra upravo do zadnjeg dana godine, redali su se izbori od sela do sela, općine i kotara Korduna i Banije.

»Prvi narodnooslobodilački odbor« — prisjeća se Milutin Kosarić — ^{. \ *1} »izabran je u Mihajlović poljani za sela Partizansko Žarište, Poljana i Vojnički Grabovac. Bilo je to polovicom oktobra. Narod je predlagao komuniste i najaktivnije osobe iz rezervnih odreda. Nešto kasnije izabran je NOO za Budačku Rijeku na zboru u Mačešić potoku, pa tako redom selo za selom. Odmah su birani i odbornici za općinske narodnooslobodilačke odbore. Općinski NOO Krnjak konstituiran je mjesec dana kasnije, a sjedište mu je bilo u zaselku Popovići, u Budačkoj Rijeci. Za predsjednika je izabran Miloš Basara, a za tajnika Nikola Mačešić.«

Još tada su politički komesari odreda i tek formiranih četa i bataljona obavljali najveći dio poslova oko sazivanja masovnih zborova i izbora NOO-a. Vodeći dnevnik svoje čete, Ignjatije Perić je 29. oktobra zabilježio:

». . . Drug Košarić (komesar čete,— op. red.) održava konferenciju ovog sela (tog su dana bili u Donjem Skradu — op. red.) u vezi sa formiranjem NOO-a.« Nešto kasnije Perić je opet zapisao: »1—7. XI 1941, godine — Mi radimo na podizanju logora u šumi Debeli Kosa. Drug Košarić radi na ; formiranju NOO-a . . .«

Prvih izbora svoje vlasti na narodnom zboru u Mihajlo vic poljani — malom udolju zaklonjenom šumovitim rebrima Debele kose — dobro se sjeća i Anka Mandić, tada dvadesetogodišnja snaša:

«Bilo je to onih dana kad su naši zarobili onog talijanskog oficira što se autom dovezao do naših gela da nas vabi na svoju stranu. Sipila je hladna jesenska kišica, ali nas se skupilo, bit će, trista duša, žena kolika i muškaraca. Govorili su Veco i Ciko²⁹. Predlagani su kandidati, glasali smo dizanjem ruku. I mi žene smo glasale kao da smo oduvijek imale pravo glasa, kao da je to samo po sebi razumljivo da i žene glasaju.»

Ankin muž, partizan, bio je u to vrijeme s borcima odreda »Debeli kosa« i »Crna lokva« na okolnim čukama da s puškom u ruci osigura zbor i izbore od eventualnog napada neprijatelja iz koji kilometar udaljenog Krnjaka ili Vojnića.

Upravo tih dana probile su se snažne kolone talijanske okupatorske vojske u centralni dio Korduna. Borbe, palež sela i trenutno kolebanje naroda u popaljenom Kupljenskom i okolnim selima za trenutak su prekinuli masovne zborove i izbor privremene narodne vlasti. Bivši poslanik Mišan Napijalo pokušao je iskoristiti to stanje.

«. . . On je na zborovima« — stoji u izvještaju Većeslava Holjevca, komesara NOP odreda Korduna i Banije, pisanog 18. oktobra — »na koje se u većini slučajeva narod nije odazivao, iskrivio ulogu nacionalno-oslobodilačkih odbora s tim da će oni biti protiv partizanskih odreda i da će ti odbori birati kamandu, određivati akcije itd. Prema naređenju ovog komesarijata pošli su smjesta u narod komesari odreda tumačeći narodu nužnost borbe protiv Talijana i štetnost rabote koju je poveo Mišan. Njima je uspjelo da po svim selima organizuju nacionalno-oslobodilačke odbore sa specijalnom zadaćom da organizuju pomoć postradalima od naleta okupatora.»

Odbori, tek što su formirani, morali su poslije upada neprijatelja rješavati najteži zadatak: trebalo je da smjeste pogorjelce, da ih zbrinu hranom i odjećom. Tih dana formirano je u prvom rajonu šest NOO-a i to uglavnom u selima postradalim od požara i u njihovoj okolini.

U susjednom drugom rajonu, veljunskom, sela nisu tih oktobarskih dana stradala od naleta okupatorskih trupa pa se politički rad u njima normalno odvijao. Evo šta o stanju na tom području kaže Većeslav Holjevac u već citiranom izvještaju:

²⁹ Većeslav Holjevac i Milutin Košarić

». . . Organizuju se nacionalno-oslobodilački odbori, a do sada je formirano 19 seoskih odbora. Radi se na organizaciji žena i omladine i na pomoći postradalima od naleta okupatora. Narod je raspoložen za borbu protiv okupatora. Isti Mišan pokušavao je održati zborove i na teritoriji tog rajona, ali su naši drugovi došli na te zborove i pred narodom ga raskrinkali objašnjavajući nužnost borbe koju je i on sam pred narodom priznao. Karakteristično je da je na te sastanke koje je on sazivao dolazilo svega 10 do 15 ljudi, dočim odbori koji su birani od strane partizana birani su pred narodom čitavog sela. Zvjerstva i paleži koja su vršili okupatori naišli su na ogorčenje kod naroda. Primjer je selo Perjasica gdje je 1.000 seljaka naoružanih roguljama htjelo da krene u pomoć narodu gdje su okupatori vršili svoja zvjerstva. Sama općina Perjasica još uvijek je slobodna sa našom civilnom vlašću . . .«

Potkraj oktobra stigle su direktive za izbor privremenih organa narodne vlasti i u zapadni dio slunjskog kotara, i već početkom studenog izabrani su NOO-i u Zbjegu, Mrzlom Polju, Vrelu Mrežnice i drugim selima na području trećeg rajona. Kao i drugdje na Kordunu, odbornici su polagali zakletvu pred svojim biračima. Polaganje zakletve pretvaralo se u prave svečanosti i narodna veselja kojih su se ljudi dugo i rado sjećali. Takav događaj opisuje i Radonja Dodig:

». . . Izabrani zbjeglički NOO sa zaseocima Vrelo izvršio je polaganje zakletve 29. XI 1941. godine u Cjepadima na putu kod Baraćeva gaja uz prisustvo postrojenog Zbješkog PO i naroda, kojeg je bilo više od 300 duša. Ovo je ustvari bio prvi i veći politički zbor u selu Zbjeg. Zajedno sa odbornicima zakletvu su polagali komandiri i komesari rezervnih odreda . . . Nakon čitanja zakletve, narodu i odbornicima kraćim govorima obraćali su se komandant i komesar III bataljona, i Dušan Livada u ime narodnih odbornika . . . Poslije polaganja zakletve nastalo je pravo veselje naroda i vojske. Pjesma s kolom orila se Baraćevim gajom do same noći. Mogla se čuti i do Slunja. Nije smetala kiša i magla prohladnog jesenjeg dana . . .«

I općinski i kotarski narodnooslobodilački odbori birani su demokratski, glasanjem, između predstavnika nižih odbora. Kad je oko 15. decembra biran Općinski NOO Perjasice, u perjasičkom zaselku Zinajevac sastalo se 70 odbornika izabranih u svih 25 sela i zaselaka perjasičke općine. Odbornici su smatrali da svako selo i zaselak treba da ima svog predstavnika u općinskom NOO-u, pa su pored predsjednika i tajnika izabrali 25 općinskih odbornika.

Do 25. novembra 1941. gotovo u svim slobodnim i poluslobodnim selima Korduna i Banije bili su već izabrani narodnooslobodilački odbori, ponegdje i općinski NOO-i, a u kotaru Vojnić, čije se područje poklapalo s područjem prvog rajona, bilo je potpuno dovršeno konstituiranje narodne vlasti: bili su izabrani svi seoski, općinski i kotarski NOO-i.

Kakav su već tada imali značaj organi narodne vlasti rječito govore izvještaji podnijeti na drugoj konferenciji komandanata i političkih komesara bataljona Korduna i Banije. Tada su, između ostalih, politički komesari V i VI bataljona (s područja glinskog kotara) izvijestili³⁰:

»Politički rad po selima do nedavna bio je dosta slab. Od formiranja odbora Nac. osi. fronta došlo se mnogo naprijed i narod sve više uzima učesća u oslobodilačkoj borbi. Kao dokaz tome je činjenica da su seljaci iz svih sela ovog kraja izvršili niz diverzija na cestama, putevima i mostovima i to sa oduševljenjem i ne osvrćući se na to kako će reagirati neprijatelj. Uporedo sa povećanjem raspoloženja masa za borbu, rastu i naše jedinice. Narod traži oružje i moli da ih se primi u partizane. Osnivanje seoskih odbora Nac. osi. fronta, seljaci primaju sa oduševljenjem. Odbori su od prvih dana razvili svoju aktivnost. Samo je jedan odbor sakupio za bataljon toliko žita, masti i mesa, da mu neće faliti za par mjeseci. I ostali su odbori pristupili izvršenju svojih zadataka. Odbori su uglavnom formirani po svim selima i općinama (slobodno birani od naroda). Sreski odbor još nije biran, što će biti učinjeno u najkraće vrijeme . . .«

U uvodu izvještaja s te konferencije održane u Petrovoj gori 25. i 26. novembra 1941. upućenom Glavnom štabu, komesar NOP odreda Korduna i Banije kaže:

». . . Formiranje nacionalno-oslobodilačkih odbora skoro po svim srezovima uveliko je olakšalo rad na učvršćenju i jačanju naših odreda.«

DOGAĐAJI U DREŽNICI

»Javljamo vam da je općina Z (šifra za Drežnicu — op. red.) sa 6.000 stanovnika oslobođena od fašističkih okupatora i ustaških gadova, te da se od 9. o. mj. (oktobra — op. red.) pa do momenta dok vam ovo javljamo nalazi u vlasti naroda. Kao posljedica stalnih i neprekidnih akcija partizana u tom kraju i teških udaraca koje je pretrpio neprijatelj, te rušenje svih njegovih komunikacionih linija, neprijatelj se je povukao u veće garnizonsko mjesto B (Brinje — op. rod.). Partizani su odmah zaposjeli žandarmerijsku stanicu, općinu, poštu i šumarsku upravu. U općini i žandarmeriji spaljeni su svi arhivi . . .«

Taj je izvještaj 16. oktobra 1941. uputio politički komesar primorsko-goranskog NOP odreda Ivo Vejvoda Centralnom komitetu KPH. Događaj o kome je izvještavao bio je zaista od velikog značaja za dalji

³⁰ Citat iz izvještaja V. Holjevca s konferencije od 26. XI 1941.

razvitak i učvršćenje narodnooslobodilačkog pokreta u Gorskom kotaru i Primorju. U tom kapelskom kraju, na ličkoj, primorskoj i goranskoj tromeđi, oslobođen je prvi veći teritorij. Narod Drežnice primio je oslobođenje s velikim oduševljenjem, odlučan da brani stečenu slobodu. Zajedno s partizanima odlazili su i civili na sve ceste što vode u njihovu slobodnu općinu i prekopavali ih, povaljivali preko njih stabla, stvarali razne prepreke, a kad bi talijanskoj vojsci uspjelo da na nekim mjestima učini cestu prohodnom, opet bi je razarali.

U trenutku oslobođenja Drežnicu je naglo zahvatila plima revolucionarnog raspoloženja. Cijela općina sa 26 sela bila je slobodna. Slavilo se. Sutradan, 10. oktobra, partizani i masa seljaka defilirali su Drežnicom. Masa ljudi okupila se na zboru. Na tim manifestacijama vile su se crvene zastave. Crvena zastava sa srpom i čekićem istaknuta je i na zgradi općine.

U takvu raspoloženju masa u Drežnici je istoga dana izabrano mjesno vijeće, koje su zvali i narodno vijeće i sovjet, izabran je i agrarni odbor — vjerojatno s namjerom da provodi agrarnu reformu.

Dakako, te su pojave u Drežnici tada predstavljale skretanje sa široke narodnooslobodilačke platforme borbe. Sekretar Okružnog komiteta KPH Karlovac Ivo Marinković — Slavko, koji je nešto zatim došao u Drežnicu, oštrom je kritikom za te događaje osudio drežnički Mjesni komitet KP smatrajući da su njegovi članovi učinili krupnu pogrešku što su — kako kaže u izvještaju, upućenom o tome, Centralnom komitetu KPH³¹ — »dozvolili da partizanski odredi marširaju pod crvenom zastavom umjesto pod partizanskom iako su znali direktivu Partije« ... i ... »što su se svi zajedno povelili za trenutačnim raspoloženjem većine naroda. Tako su napr. umjesto odbora nacionalno-oslobodilačkog fronta birali narodno vijeće i agrarni odbor ... « U stvari, ne samo da je Mjesni komitet KP za Drežnicu znao za direktive o formiranju Narodnooslobodilačke fronte i njenih organa — narodno-oslobodilačkih odbora — već je svega dvadesetak dana ranije na sastanku drežničkog partijskog aktiva postavio to kao prvenstveni zadatak. No, u toj plimi revolucionarnog raspoloženja drežničkih masa nisu se snašli mladi i još neiskusni članovi Mjesnog komiteta.

Oni se nisu snašli ni u trenucima koji su nastupili nekoliko dana po oslobođenju drežničke općine, kad je plima oduševljenja stanovnika Drežnice sve jače odstupala pred osekom nevjerice da njihova »republika« može izdržati protiv »treće sile u Evropi«. ³² Na prilazima Drežnici bile su tih dana koncentrirane znatne snage talijanske okupatorske vojske i kolebanje mase uzimalo je sve više maha. Kolebljivci su trovali narod strahom pred represalijama okupatora, strahom od neimaštine

³¹ Izvještaj Ive Marinkovića od 15. XII 1941. CK KPH.

³² Tako su tada u Drežnici klasirali talijansku vojnu snagu.

zato što u zavadi s okupatorom neće moći u Ogulin i druga mjesta po sol i druge potrepštine. Takva psihoza prenosila se i na neke članove MK i kolebala ih.

Pod takvim utjecajima sazvana je i sjednica Mjesnog komiteta kojoj je prisustvovao i jedan od bogatijih trgovaca i nekoliko partijaca izvan Mjesnog komiteta. Povelili su se za kolebanjima i razmatrali mišljenje da treba poslati predstavku talijanskoj komandi u Ogulinu da uspostavi civilnu vlast. Potkrijepljeno je istim motivima kojima su kolebljivci stvarali nespokojstvo po drežničkim zaselcima. Na toj dramatičnoj sjednici mladi partijac i drežnički partizan Vlado Lončar istupio je protiv takva prijedloga upozorivši da je to u suprotnosti s narodnooslobodilačkom borbom i da bi to u stvari predstavljalo izdaju. Potaknut ovim stavom sekretar MK Marko Trbović samokritički je iznio pogrešku što je takvo mišljenje uopće bilo predmet razmatranja Mjesnog komiteta i utjecao na ostale da zaključe, da se talijanske trupe ne puste bez borbe u Drežnicu.

I nisu ih pustili. Da bi ponovo ušli u Drežnicu morali su Talijani prikupiti velike snage. Evo šta je o tim dramatičnim drežničkim danima zapisao general-pukovnik Veljko Kovačević koji je tada bio komandant primorsko-goranskog NOP odreda:

»Sjećam se dobro, vraćao sam se od Delnica i kad sam došao u prva drežnička sela dočekali su me glasovi da je odlučeno da se pozovu Italijani, da je to Mjesni komitet odlučio. To je bilo oko 20. oktobra. Iako komitet nije tako odlučio, ipak je bilo dovoljno da je on o tome diskutovao, to je imalo odjek kao da je i odlučio. Italijani su prosto čekali na prilazima Drežnice kao da su imali isključivu namjeru da je moralno slome. Stanje je bilo veoma teško.

Tada sam riješio da na svoju ruku pozovem sve komuniste iz Drežnice, sve ugledne ljude i starješine sela na sastanak. Istog dana okupilo se oko 70 do 80 izabranika i u šumi više sela Vukelića otpočela je prava drama kakvih sam malo doživio u toku čitava rata. Osnovni postupak Mjesnog komiteta veoma ostrim riječima. Svi ljudi nakon duge polemike dali su mi za pravo i podržali moj stav. Dat je zadatak svim ljudima da sve živo, staro i mlado iz svih sela toga dana ide da sa krampovima i lopatama ruši ceste da se spriječi ulazak italijanskih trupa. Svi prisutni su to prihvatili i gotovo zaklinjući se obećali da će sve učiniti. Jedini Ale Tomić suprotstavljao se tome pozivajući se da on govori u ime naroda a da je Partija narodna. Međutim, taj isti Ale je te iste noći uzeo kramp i išao na cestu kao i svi ostali. Na sastanku je istupio Marko Trbović, sekretar Mjesnog komiteta. Držeći veliku debelu batinu u naći

— svoj štap — otpočeo je potresnim glasom:

Ja sam zaslužio smrtnu kaznu i tražim da bude izvršena radi opomene svima onima koji bi se i najmanje pokolebali. Tačno je da sam se kolebao, pao sam pod utjecaj kolebljivaca koji su bili za to da se Talijani puste bez borbe pod izgovorom da ćemo na taj način zaštititi sela i narod. To je izdajstvo. Bez obzira što sam odmah uvidio zabludu, trgao

se i podržao stav Lončara, meni se to nije smjelo desiti, zato tražim smrt za sebe. To bi bila jedina pravedna kazna. Ne govorim to da bih bacio nekom prašinu u oči nego istinski. Živjela revolucija. Svi u borbu protiv Talijana.

To su, otprilike, bile njegove riječi. Ponovo sam morao da govorim da branim Marka od njegovih sopstvenih riječi, navodeći da ne bismo znali koliko je veliki čovjek da nije ovako primio ranije učinjenu grešku.

Iste noći bukvalno sve što je moglo da nosi kramp i lopatu iz svih drežničkih sela ustalo je i otišlo na okolne ceste da ih ruši. Na zveku krampova i lopata jurnule su italijanske kolone negdje u zoru na ne-naoružan narod. Bilo je to 23. oktobra 1941. Italijanske trupe, tačnije gotovo čitava divizija »Lombardija« i ogroman snijeg sručili su se na Drežmicu.«

Kapelu je prekrrio dubok snijeg, ciča zima pritisla je Drežnicu, ljudi su se teška srca odvajali od kuća. A talijanski fašisti su perfidno postupili, čim su upali u Drežnicu pohapsili su dvadesetak uglednih ljudi, ali su ih vrlo brzo pustili žive i zdrave na slobodu. Nakon tog efektnog poteza, što je moralo umirujuće odjeknuti u narodu, pozvali su ljude da dođu po propusnice, istovremeno prijeteci da će onima koji se ne prijave spaliti kuće. I ljudi su se javljali, većina ih je pošla po »propusnice« i Talijani su pohapsili blizu 500 osoba. Zatim su hapsili i po kućama i uhvatili dio partizana koji su pod pritiskom porodica napustili logore. Istovremeno su jake snage talijanske vojske, vođene dvojicom izdajnika, napale dva šumska logora drežničkih partizana i ovi su se povukli u logor brinjskih partizana.

». . . Poslije napadaja na logore — izvijestio je štab Primorsko-goranskog NOP odreda 6. decembra Glavni štab — proveli su Talijani po selima, upravo zato jer nije bilo više logora kao zaštite sela, neviđene zulume i pljačke. Samo iz sela Tomića odvedeno je 50 glava goveda, ovaca i svinja, pokradene sve kokoši, pokradena sva roba u kućama, imade kuća koje su ostale uopće bez komada rublja, odneseni su čaršavi, čebad, ćilimi, razne kućne potrepštine, šumski alat (do najmanjih sitnica, brijači pribori, razbijene su šivaće mašine, probadani noževima mjehovi kovača, sazu vane čarape sa nogu ženama. Kao vrhunac svih zlodjela, silovali su majke nejake djece i djevojke. Kad su kod nekih ljudi našli školje (tako u nekim krajevima zovu jednu vrst džepnih nožića — op. red), koje su imale kao tvornički znak srp, te su ljude na licu mjesta prebijali i tukli vičući 'komunisti'. Zapalili su po selima 10 kuća i 15 stanova . . .«

Među uhapšenima izdvojili su šestoricu i odmah ih strijeljali u Jasenku. Među njima bio je i Marko Trbović. Uхватili su ga u dubokoj prtini nekoliko dana poslije svog proboja u Drežnicu. Marko je bio hrom i teško se kretao. Tada je imao 52 godine, 23 je godine proveo u Americi i 4 godine u SSSR-u.

»Njegovo držanje na strijeljanju — opisuje Veljko Kovačević — ravno je najpoznatijim primjerima iz našeg rata. Sjutra dan drežnički bataljon dobio je po njemu ime 'Marko Trbović'.«

Poslije Marka Trbovića i petorice drugova talijanski okupatori su u Jasenku i Ogulinu strijeljali još šesnaesticu uhapšenih Drežničana. Među njima i člana MK Alu Tomića. Svi su se držali junački u rukama okupatora i na strelištu.

Početkom novembra 1941. talijanska vojska ponovno je napustila Drežnicu i Jasenak. U Jasenku je ostala pojačana domobranska i žandarbarska posada.

U to vrijeme bio je sekretar OK KPH Karlovac, Ivo Marinković — Slavko, ponovno u obilasku primorsko-goranskog područja. Došao je i u Drežnicu. U već navođenom izvještaju opisao je kakvo je stanje zatekao u Drežnici nakon tih desetak dana ponovne okupacije koji su Drežnicu zavili u crno:

». . . Ako se uzme u obzir sve što je narod u Drežnici pretrpio, držanje naroda je dobro. Kod naroda nije se stvorilo neraspoloženje protiv partizana nego, naprotiv, većina naroda rezonu je: da nema partizana bilo bi još gore, a mržnja protiv fašističkih okupatora je neizmjerena, samo narod moli da se akcije ne vrše neposredno kraj Drežnice, od straha da ne bi Talijani ponovno došli da hapse i pale. Danas se kao i prije mogu održavati masovni zborovi, što smo i činili, samo narod se pomalo boji domaćih izdajica. Tako se odbor NOF nije mogao da bira javno na zboru, nego se to pitanje riješilo tako da je izabran jedan drug kome su predstavnici svih sela dali mandat da on formira odbor. Protiv izdajica narod traži oštre mjere i pozdravio je kad se na zborovima govorilo o organiziranju obavještajne službe . . .«

Ivo Marinković je tada formirao partijsku komisiju koja je ispitala držanje članova Partije u tih dvadesetak burnih dana Drežnice. Sazvao je i aktiv drežničkih komunista. Na tom sastanku bila je samo jedna tačka dnevnog reda: kritika i samokritika. Komisija je predložila da se četiri člana isključe iz KP, a dvojici su izrečene blaže partijske kazne. Formiran je i novi Mjesni komitet KP.

Uskoro su iz Drežnice počeli stizati pozitivni i optimistički izvještaji. Već 15. decembra 1941. Ivo Vejvoda i Veljko Kovačević javili su Centralnom komitetu KPH:

». . . Bili smo u Drežnici i situacija je tamo uređena. Partizani su se vratili u logore i otpočeli sa uspješnim akcijama. Formiran je NOO i uspostavljena narodna vlast . . .«

Vrlo brzo zatim u slobodnoj Drežnici našao je siguran smještaj Glavni štab NOPO Hrvatske nakon što je u februaru 1942. preselio iz Zbjega na Kordunu. U Drežnici je zajedno s njim veći dio 1942. bio

smješten i CK KPH i niz drugih centralnih ustanova; tu je uspostavljena i bolnica u kojoj su se liječili mnogi partizanski ranjenici. General-pukovnik Veljko Kovačević zapisao je i ovo:

»U Drežnici nikad više nije bilo neprijateljske vojske. Mala kolebljivost tih dana oko dvadesetog oktobra, nikad se više neće povratiti. Drežnica je ostala čvrsta kao granit.«

PROSLAVE OKTOBARSKE REVOLUCIJE

Približavala se dvadesetčetvrta godišnjica oktobarske revolucije u Rusiji. Okružni komitet KPH Karlovac odlučio je da bude svečano proslavljena. Kad je donio odluku da se reorganiziraju partijska rukovodstva na terenu Korduna i Banije i kad je prenio upute za uspostavu narodne civilne vlasti, dao je direktive i za proslavu:

»Od 7. X do 7. XI uključivo proglašuje se mjesec Oktobarske revolucije. U ovom mjesecu se mora učiniti slijedeće:

- a) U odredima načiniti utakmicu koji će od odreda zadati veći udarac neprijatelju. Održati konferencije i skupštine partizana i objasniti značaj godišnjice Oktobarske revolucije ove godine.
- b) Pripremiti skupštinu odreda najmanje jednog rajona (a po mogućnosti i više) zajedno sa seljacima okolnih sela.' Tom prilikom će položiti prisegu partizani pred narodom. Kada će to biti javite nama da dođemo na tu svečanost.
- c) U svim selima moraju se održati konferencije i skupštine. Tom prilikom treba unovačiti što veći broj novih partizana. Na konferencijama i skupštinama treba objasniti značaj godišnjice Oktobarske revolucije. Referate i letak ćete dobiti.«

Uputa je na Kordun poslana iz Karlovca 6. oktobra i u pojedine dijelove Korduna i Banije stigla je za desetak, petnaest dana, a nekamo tek potkraj mjeseca. Stoga je Okružni komitet naknadno odlučio da mjesec proslave traje do kraja novembra.

Komanda NOP odreda za Kordun i Baniju izdala je 22. oktobra 1941. »Naredbu broj 2« kojom poziva partizane na borbeno natjecanje u čast ove godišnjice. U naredbi se između ostalog kaže:

- »1. — Ovaj mjesec je mjesec ogromnih borbi oko Moskve, mjesec velike Oktobarske revolucije koja je dala Sovjetskoj Uniji snagu da danas može da vodi ovu divovsku borbu. Pozivam sve partizane, komandire i komandante da u ovom mjesecu umnogostruče svoje napore, da učine sve što

mogu da bi što jače tukli fašiste i okupatore. Organizirajte natjecanje među pojedincima, odrddima i rajonima za što veći uspjeh u borbi . . .»

Uz borbeno natjecanje između partizanskih vo'dova, četa i bataljona, i u partizanskim jedinicama i po selima održavala su se predavanja o značenju oktobarske revolucije. Partijska tehnika na Kordunu umnožila je u 150 primjeraka brošuru »Oktobar 1917 — 1941«. Uz taj priručnik za predavanja, tehnika je umnožila sedmonovembarske letke što ih je izdao CK KP Jugoslavije i CK SKOJ-a. Na sam dan 7. novembra, ili uoči tog dana, u partizanskim jedinicama i slobodnim selima, gdje god su prilike to dopuštale, održavale su se svečanosti. Organizirale su ih partijske ćelije i politički komesari.

Okružni komitet, doduše, nije bio zadovoljan intenzitetom proslave. U izvještaju Centralnom komitetu KPH 19. decembra 1941. OK i suviše kritički ocjenjuje:

»Prije svega treba da se osvrnemo na jedan veliki propust našeg OK, a to je slaba organizacija proslave godišnjice oktobarske revolucije . . . Mi se obavezujemo CK-u da ćemo u buduće bolje i temeljitije pripremiti proslavu svih naših godišnjica, i nacionalnih i internacionalnih. Već sada mislimo na proslavu godišnjice Lenjinove smrti.«

Ali, tog mjeseca nije bilo samo vrijeme slavlja. To je bio mjesec teških borbi s okupatorom, to je bilo vrijeme i velikog rada u pozadini, vrijeme uspostave prvih organa revolucionarne narodne vlasti, organiziranja partijskih ćelija u selima, saziva kotarskih partijskih konferencija, stvaranja političkih organizacija žena i omladine. Sve su to u stvari bili najbolji prilozi proslavi oktobarske revolucije.

OKRUŽNI KOMITET NA KORDUNU

Uputu o proslavi Oktobra napisao je Josip Kraš. Najavio je svoje i Marinkovićevo lično prisustvo na većim svečanostima. Kao ilegalni partijski radnik Kraš je dugo godina pripremao ilegalne, zabranjene proslave 7. novembra. Na žalost, nije imao sreće da doživi prvu proslavu u slobodi. Ubijen je na karlovačkoj ulici. Dan-dva ranije u ruke ustaške policije pao je i sekretar Mjesnog komiteta KPH Karlovac i član Okružnog komiteta Marijan čavić — Grga, a inženjer Bartol Petrović, član OK, sklonio se iz Karlovca i priključio jednom partizanskom logoru u Primorju. Tako je od članova okružnog partijskog rukovodstva u Karlovcu ostao sam Ivo Marinković — Slavko.

U tim teškim trenucima okružnoj partijskoj organizaciji stigla su tih dana dva pisma od Centralnog komiteta iz Zagreba. U prvom pismu.

19. oktobra, CK još piše u množini s »dragi drugovi« i preporuča da Stari (Josip Kraš — Papa) i Slavko (Ivo Marinković) premjeste sjedište operativnog rukovodstva u oslobođenu zonu. Pet dana kasnije, 23. oktobra 1941, CK je mogao poslati poruku samo Ivi Marinkoviću:

»Dragi druže, pismo sirio vam poslali. No pisano je prije Papine smrti. Naše je mišljenje da ti odeš na slob. teritorij i da sa V. i M. (Većeslavom Holjevcem i Srećkom Manolom — op. red.) i eventualno još sa nekim formiraš OK, koji će tamo imati sjedište i odande održavati kontakt sa org. (organizacijom — op. red.) ... To učini što prije da i tebe nebi uhvatili . . . Ostavi u K. (Karlovcu — op. red.) odgovorne drugove za rad, uspostavi punkt i odmah pakuj.

S drug. poz.
Smrt fašizmu — sloboda narodu
Čača«

Uskoro zatim sekretar Okružnog komiteta Ivo Marinković napustio je Karlovac kao stalnu bazu i uspostavio sjedište Okružnog komiteta na Kordunu. U OK su pored drugova navedenih u pismu CK ušli još i Nada Dimić, Milutin Baltić i dr Savo Zlatić.

Prvi je posao sad bio da se formiraju privremeni kotarski komiteti koji će pripremiti kotarske izborne partijske konferencije.

Već 31. oktobra 1941. sastali su se delegati partijskih ćelija iz sela i iz partizanskih jedinica s područja drugog rajona, koji će od tada pa sve do svršetka rata postojati kao kotar Veljun. Delegati su glasanjem izabrali prvi Kotarski komitet KPH Veljun koji je izabrao za sekretara Mihajla Velimirovića, dotadašnjeg sekretara rajkoma. Osam dana kasnije ovaj KK izvještava da veljunska kotarska partijska organizacija ima 10 ćelija u partizanskim odredima i po selima s ukupno 120 članova i kaže:

»Osjeća se veliki prirast članova. Mnogi se interesiraju za Partiju i raspituju se za uslove ulaska u Partiju. Potrebno je što više partijske literature, što više rada među drugovima i tada se može očekivati masovno ulaženje u Partiju.«

Privremeni Kotarski komitet KPH Vojnić sazvao je kotarsku partijsku konferenciju za 6. novembra 1941. Na njoj je 17 delegata predstavljalo 85 članova KP iz tri četne ćelije, koje su imale ćelijska odjeljenja u vodovima, i dvije seoske ćelije. Delegati su izabrali Kotarski komitet KPH Vojnić i za njegova sekretara Radu Bulata, dotadašnjeg sekretara Rajonskog komiteta KP prvog rajona, čiji teritorij se poklapao s područjem što je sada zauzimao novi kotar Vojnić.

U bivšem trećem rajonu imenovan je 31. oktobra Privremeni kotarski komitet KPH Slunj, ali je izborna kotarska partijska konferencija održana tek početkom februara 1942. Sekretar privremenog i kasnije izabranog KK KPH Slunj bio je Dušan Livada, također prijašnji sekretar rajkoma i član predratnog KK KPH Slunj. U novoformiranom kotaru

Slunj, koji je zapremao oko polovicu predratnog slunjskog kotara, i kome je pripojena plašćanska općina što je prije potpadala pod ogulinski kotar, partijska organizacija bila je u oktobru 1941. brojčano još prilično slaba: 8 članova KK, u odredima 18 članova KP, a u selima 12 članova KP. Uz njih bilo je i 18 kandidata za prijem u Partiju. KK je imao vrlo slabe veze s preživjelim komunistima u neoslobođenim mjestima slunjskog kotara i nije ih vodio u svojoj kadrovskoj evidenciji

Bivši četvrti rajon nazvan je kirinsko-sjeničački kotar, ali imenovani Kotarski komitet nije sazvaio kotarsku partijsku konferenciju sve dok u 1942. godini nije to područje spojeno s preostalim dijelom kotara Vrginmost.

U novembru 1941. Ivo Marinković je u Ogulinu formirao Mjesni komitet. Namjeravao je da taj komitet proširi s drugovima iz Drežnice, Dubrava i Srpskih Moravica i tako formira kotarski komitet KPH za kotar Ogulin. Ali, mjesec dana kasnije fašisti su pohapsili gotovo sve članove ogulinske mjesne partijske organizacije i KK KPH Ogulin nije bio formiran.

Karlovački Okružni komitet formirao je u novembru 1941. u dogovoru sa Centralnim komitetom KPH Kotarski komitet KPH za kotar Gradac. Taj novoformirani kotar nije se poklapao ni s jednim predratnim banijskim administrativnim kotarom, a trebalo je da djeluje u dijelovima kotara Sisak, Dvor, Petrinja i u cazinskoj općini Vrnograč. Početkom decembra 1941. na Baniji je formiran Okružni komitet KPH Banije. Okružni komitet KPH Karlovac je nakon toga predao ovom novom Okružnom komitetu sve partijske organizacije na banijskom terenu, uključujući tu i partijsku organizaciju glinskog kotara, brojčano najjaču, kojom je rukovodio pune tri godine.

Novembar, pa i decembar, bili su mjeseci brzog širenja partijskih redova na Kordunu. U partizanskim četama jačale su partijske ćelije, a u selima po Kordunu formirale se nove. To je bilo vrijeme velikog političkog rada na Kordunu, kad se jasno mogla uočiti odanost Partiji, stavovi i politička zrelost mnogih ljudi uključenih u mobilizaciju za rezervne odrede, u formiranje Narodnooslobodilačke fronte i njenih narodnooslobodilačkih odbora, u sabirne akcije Narodnog fonda za partizanske bataljone i pogorjele, ljudi koji su isticali bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata, vjeru u borbu koja se vodi oko njihovih sela, i na toliko drugih načina pružali podršku borbi što je predvodi Partija.

Početkom decembra 1941. u partijskom kotaru Veljun bile su već formirane 42 partijske ćelije sa 213 članova KP. U 29 seoskih ćelija bilo je 108 članova KP. U partijskom kotaru Vojnić bilo je tada već 140 članova KP i to 115 u bataljonu, a 25 u pet ćelija po selima. I u slunjskom kotaru partijska je organizacija ojačala. Imala je tada 62 člana i 15 kandidata u 11 ćelija, pet od njih u odredima i šest u selima.

»Partijske organizacije razvijaju se povoljno« — izvještava OK KPH Karlovac 19. decembra CK KPH — »može se reći da svakoga dana pris-

tu pa ju novi članovi KP, ali zbog neiskustva i mladosti većine partijaca pojavljuju se na mnogim mjestima teškoće, no najviše zbog sektaštva. Osim toga su se u Sjeničaku pojavile grupaške borbe. Podvojenost među partijcima u Sjeničaku pojavila se još ranije ali se u posljednje vrijeme produbila do tog stepena da su 32 člana među njima i 2 člana KK poslala OK predstavku sa raznim primjedbama i zahtjevima. OK stalnim obilaženjem partijskih organizacija nastoji da im pomogne u savlađivanju poteškoća koje nailaze u radu. Osim toga pribjegavat će ostrim mjerama protiv svakog sektaštva i grupaštva i svih pojava kolebljivosti i nediscipline. Neposredno pred nama stoji sređenje prilika u kotaru Vrginmost (Sjeničak).-«

Grupaštvo u Sjeničaku razvilo se iz ličnih neslaganja pojedinih članova Kotarskog komiteta. Nije ono nastalo zbog nikakva političkog ili ideološkog razilaženja, već su lični odnosi prenijeti u partijsku organizaciju, što je dovelo do njenog slabog rada i opadanja partijnosti i discipline. Okružni komitet je stoga formirao partijsku komisiju koja je dobila mandat da imenuje novi kotarski komitet, isključio iz KP tri člana KK, i raspustio partijsku organizaciju, osim novoformiranih partijskih ćelija u IV bataljonu.

Govoreći na II okružnoj konferenciji u martu 1942. o tom vremenu najživlje izgradnje partijske organizacije, sekretar OK Ivo Marinković je rekao:

Osim vanjskih teškoća naša je partijska organizacija imala da savlada i niz ozbiljnih unutrašnjih teškoća: čitav niz sektaških skretanja, neshvaćanja sadašnje faze borbe (isticanje crvenih zastava u Perjasici i Drežnici), grupaške borbe u Sjeničaku, izdajstvo u Drežnici. Osim toga kriva shvaćanja direktive da se otvore vrata Partije svim hrabrim i poštenim borcima za narodno oslobođenje koji se osjećaju komunistima i žele da budu članovi KP dovelo je u kotaru Vojnić a osobito u kotaru Veljun do primanja u Partiju ljudi koji nisu zreli za članstvo KP (Perjasica), pače i takvih koji nisu nimalo pouzdani (Široka Rijeka). OK je poduzimao mjere za savlađavanje i tih teškoća. Naredio je čišćenje Partije od nedostojnih i zabranio je u kotaru Vojnić i Veljun primanje novih članova dok se čistka ne izvrši, raspustio je partijsku organizaciju u kotaru Vrginmost i ćelijsko cijeljenje u Perni i Širokoj Rijeci.«

Uz ove mjere Okružni je komitet razradio i plan za političku i teoretsku izgradnju članova KP i već u decembru 1941. pokrenuo kampanju objašnjavanja partijske linije. Organizirao je i dva desetodnevna partijska tečaja na kojima je pedeset mladih članova KP proučavalo partijsku liniju na temelju okružnica CK KPH broj tri i četiri. Uz to se na tim tečajevima učilo i »Učenje o Partiji«, što je OK sastavio na temelju predratne brošure CK KPH »O Partiji« i »Kratkog kursa historije VKP(b)«. Predavači su bili Ivo Marinković i Savo Zlatić — Mićo.

Partijsko članstvo, borci i narod bili su podučavani i preko partijske štampe što ju je izdavao Okružni komitet. Nije prošao nijedan

važniji događaj, a da nije popraćen letkom, bilo da ga je izdao OK ili je prešampao letak što bi ga izdao CK. I pored teškoća pri nabavci papira, tiskarske boje ili matrica, neki leci bili su tiskani i u 1500 primjeraka. Za tadašnje prilike to su bile već prilično velike naklade. Okružni komitet KPH Karlovac izdavao je i svoj list. Najprije, prvih dana ustanka, izdavao je »Obavještenja OK KPH Karlovac« u kojima su bili kratki prikazi političke situacije, komentirali se politički događaji i objavljivali izvještaji. Treći broj »Obavještenja« pretvoren je u list »Partizan — organ na*odnooslobodilačkog pokreta«. Uređivao ga je sam Josip Kraš, primjenjujući svoje iskustvo bivšeg urednika partijskog organa »Borba«.

Već u septembru Kraš je nastojao da uspostavi novinarsko-dopisničku mrežu u ustaničkim područjima, tražio je da se u partizanskim odredima imenuju dopisnici »Partizana«, i u mnogim direktivnim pismima upućenim iz Karlovca na teren napominjao da mu se dostavljaju zapisi o raznim dogodovštinama, prekoračio zbog zbijenih i suhih operativnih izvještaja. I u svom posljednjem pismu koje je osam dana pred svoju smrt uputio iz Karlovca na Kordun, Kraš piše Ivi Rukavini:

»-. . . Šaljite nam izvještaje o svim dogodovštinama naroda. Odredite dopisnike za takve svrhe. Mi to trebamo za »Partizan« i popularizaciju našeg fronta kao i raskrinkavanje neprijatelja . . .«

Izišlo je osam brojeva »Partizana«, kad je po odluci CK KPH u decembru 1941. list predan Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske i postao njegovim organom. Tada je Okružni komitet počeo izdavati »Našu borbu« kao svoj partijski list. Okružna partijska tehnika umnožavala je i »Bilten Vrhovnog štaba« i brojeve »Vjesnika«.

Učilo se danomice, u odredima i u selima. Proučavala se partijska štampa i direktivne okružnice. Učilo se na političkim satovima u partizanskim jedinicama i na sastancima po selima. Partijci su stjecali znanje, oštrili političko gledanje. Sve su se više otklanjale opasnosti od »ljevičarenja«, od skretanja s principa narodnooslobodilačke borbe.

U prvoj polovici decembra 1941. Okružni komitet KPH Karlovac formirao je Okružni komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije i Odbor Antifašističke fronte žena za Kordun. Tako su ove dvije masovne organizacije, mada s priličnim zakašnjenjem, dobile svoja okružna rukovodstva.

Do tada su već postojale osnovne organizacije omladine u mnogim selima i partizanskim četama; u mnogim selima već su bili formirani i odbori Antifašističke fronte žena. Kakvo je stanje u te dvije organizacije bilo tada, govori nam izvještaj OK KPH Karlovac upućen 19. decembra Centralnom komitetu KPH:

»SKOJ: rad s omladinom nije u svim selima i odredima jednako napredovao. Da bi se rad organiziranja odvijao, OK je odlučio da imenuje okružni omladinski komitet. Tom se pristupilo odmah i komitet je već

formiran. Omladinci se žale da nemaju materijala za prosvjetni rad među omladinom i molili su da im zagrebački SKOJ pošalje koliko je moguće više materijala, isto tako i pozorišnih komada, jer postoji mogućnost da se obrazuje diletantska grupa. Ni pjesme s notama neka ne zaborave. Ako je ikako moguće pošaljite nam dramu Friedricha Wolfa »Die Matrosen von Cattaro« (drama o pobuni mornara u Boki Kotorskoj — op. red.). Mi bismo nju preveli i prikazali. Isto tako vas molimo da pronađete za nas jedan primjerak knjige Ostrovskeg »Kako se kalio čelik«.

Žene: s radom među ženama je slično kaS i s radom među omladinom. U nekim kotarima se rad s njima lijepo razvija, a u nekim nije ni započet. Taj ćemo nedostatak ukloniti u najkraće vrijeme. Na sjednici OK je odlučeno da se formira inicijativni odbor antifašističkog pokreta žena za Kordun, i to je učinjeno.«

Formiranje omladinske i ženske organizacije započelo je prilično kasno; na tome se ozbiljnije radilo tek u novembru i decembru 1941. To ne znači da su omladina i žene sve do tada ostajali po strani borbe. Već je u Okružnici broj 3 Operativni komitet KPH Karlovac 3. septembra 1941. godine između ostalog naložio partijskim organizacijama:

». . . . rad sa seoskim ženama, osposobljavanje ovih za kurirske veze, prikupljanje svih stvari za redovne potrebe partizanskih odreda i sela (pranje, krpanje, hrana, odjeća, obuća itd); skrivanje životnih namirnica . . .«

». . . rad među seoskom omladinom. Omladinu treba spremati za održavanje veza, prikupljanje životnih namirnica, kurire, novačenje u partizanske odrede itd.«

Kao što se vidi, žene i omladina dobili su od okružnog partijskog rukovodstva dosta rano vrlo važne zadatke. I žene i omladina su ih zaista obavljali, od tada i još prije toga i kroz cijeli tok NOB-a. U oktobru 1941. dane su direktive da se formiraju njihove organizacije.

Omladinska organizacija formirala se lakše i brže. Tu, na Kordunu, bilo je i prije rata nešto ilegalnih skojevskih aktiva. Ali, stvaranjem odreda ni oni se nisu održali u predratnoj organizacionoj formi. Osim toga, zbog udaraca neprijatelja i svih događaja u proteklih nekoliko mjeseci, ni predratno okružno rukovodstvo SKOJ-a nije održalo organizacioni kontinuitet. Počelo se nanovo. U oslobođenim selima i u odredima stvarala se legalna organizacija u koju je pristupala sva omladina, seoski i četni odbori SKOJ-a birani su javno.

Najbrže i najmasovnije organizirala se omladina u kotaru Vojnić. Tu je već 31. decembra održana konferencija SKOJ-a koja je izabrala kotarsko rukovodstvo SKOJ-a. U tom kotaru bilo je tada oko 40 skojevskih aktiva u kojima je bilo učlanjeno 1200 omladinaca i omladinki. U ostalim kordunaškim kotarima održane su omladinske kotarske konferencije i izabrani kotarski komiteti SKOJ-a u toku januara i februara 1942.

»... Kada se uzme u obzir — rekao je Milutin Baltić u svom referatu o radu okružne organizacije SKOJ-a na Drugoj konferenciji OK KPH Karlovac — da su skojevske organizacije stvarali mladi komunisti — partizani koji su popularni među omladinom, onda se može i razumjeti zašto je upravo sva omladina, na primjer vojničkog kotara pristupila u naš Savez...«

Ali, ni u svim kotarima, pa ni unutar jednog kotara nisu još 1941. godine bile jednako shvaćene direktive o formiranju SKOJ-a, pa nije mogao biti podjednak ni rad ni broj aktiva i članova. Evo šta o tome kaže Ranko Mitić:

»... Opća situacija u kotaru Glina po svim srpskim selima bila je takva da je sva omladina bila raspoložena za NOB-u. OK KPH Karlovac dao je direktivu da se formira omladinska organizacija, ali ta direktiva nije bila dovoljno jasna te se u njenom provođenju nije pravila bitna razlika između SKOJ-a i ostale omladine. Na cijelom kotaru omladina je bila uključena u SKOJ, osim u selima općine Glinski Trtnik, jer je tamo Cane Bjelajac pravilno razumio direktivu...«

Te su razlike uočene i istaknute i na partijskoj konferenciji u Kladuši, pa je odlučeno da se sva omladina okupi u Savezu mlade generacije, a da se samo od najboljih omladinaca i omladinki formiraju skojevski aktivisti koji će rukovoditi ovom širokom omladinskom organizacijom. Skojevcima su od tada postavljeni veći zahtjevi. No, bez obzira na organizacione forme, skojevske organizacije i omladina odigrali su 1941. godine veliku ulogu.

»U pokretanju naroda u narodnooslobodilačku borbu — rekao je Ivo Marinković u referatu na kladuškoj konferenciji marta 1942. — najbolji pomagači Partije bili su omladinci...«

»... I u organiziranju AF2-a — rekao je tada Ivo Marinković — naša partijska organizacija odigrala je odlučujuću ulogu. Od nje je potekla inicijativa za organiziranje žena u AF2, partijska organizacija je odredila mnoge drugarice članove KP za taj rad. Iako se na tom polju moglo mnogo više uraditi, ipak je AF2 imao priličnih uspjeha kod aktiviziranja žena za sudjelovanje u narodnooslobodilačkoj borbi kao i kod prosvjećivanja žena.«

Kako su se te priproste žene u oslobođenim selima Korduna odnosile prema borbi u 1941. godini, vrlo rječito opisuje Radonja Dodig, sjećajući se tada 50-godišnje udovice Sare Vukelić iz sela Zbjeg:

»Njena kuća nalazila se pod šumom Goljaci i pošto je bila podesna, zahtjevano je da se ustupi za smještaj partizanskog odreda. Sara je to shvatila od sveg srca i Zbješki PO smjestio se u njenu kuću. Sara i njena kuća, sa inventarom, pa i stokom, postala je sastavni dio PO. U njoj sobi napravljene su zimi 1941. godine palače za ležanje odreda, a Sara je ležala u ugliču iste sobe ispred peći na nekoj klupici. Njen sav kućni

inventar (kotlovi, **lonci** ili ako bi imala koje zrno soli i drugo) to je postalo kao zajedničko domaćinstvo, a Sara se hranila sa PO. Sara je od **svega srca** davala **sve što je imala** za partizane. Tako na primjer, jednom je Silja Milašinčić, uoči akcije na Plavča Dragu preko komesara Dragića Brujića stavio do znanja da **se** spremi hrana za 40 do 50 drugova, Dragić **je to** prenio **na** Miladina Brujića koji se nalazio u odredu kod Sare. Konsultirao se **sa** Sarom, a ona je rekla Miladinu: »Nema šta da se tu misli, uđi u pritvorak, kolji ovcu, ili ako treba i dvije i tri, samo kolji«. Tako je i bilo. Večera je spremljena. Kasnije kad god je zatrebalo, **Sarina goveda bila** su kao neka rezerva zbješkog partizanskog odreda. Sara je dala šest komada goveda, gotovo sve, sem posljednje kravice i par ovaca . . .«

U Zbjegu su žene izabrale svoj odbor AFŽ-a potkraj novembra 1941. Ali...

»Stvaranje i okupljanje ženske organizacije« — opisuje Radonja Dodig — »nije išlo baš lako s obzirom na shvaćanje društvene uloge i položaja žena od strane starijih ljudi, pa i mlađih. Ali, žene su se **s** vremena **sve** više oslobađale tih shvaćanja. Same su uvidjele potrebu za svojom organizacijom, a i zadaci što su **se** postavljali od odbora, organa vlasti i partizanskog odreda, zahtijevali su angažiranje sve većeg broja žena. Pored zbrinjavanja ranjenika, nabavke posteljine i zavoja, žene su organizirale pletenje čarapa i rukavica za partizane . . .«

Seoski odbori AFŽ-a duž cijelog Korduna bili su naročito aktivni u prikupljanju stvari za partizanske odrede i bolnicu. Sačuvane su originalne potvrde štaba II partizanskog bataljona na Kordunu od 18, 22, 23, 25. i 31. decembra 1941. kojima se potvrđuje da su odbori AFŽ-a iz sela Suhodola, Vojnovac Brda, Rajić Brda, Grobnika, Kestenka, Krstinjskog Mračaja i Burić-Sela predali ovom bataljonu u tih pet navrata 33 plahte, 43 ručnika, 50 pari vunениh čarapa, 9 pari rukavica, 2 šala i 2 vunena prsluka, 5 pari rublja itd.

Rad seoskih odbora AFŽ-a nije se iscrpljivao samo u sabirnim akcijama i materijalnoj pomoći partizanima. U mnogim selima su već 1941. godine odbori AFŽ-a organizirali analfabetske tečajeve. KK KPH Slunj izvijestio je tada da je u nekom selu jedna drugarica naučila čitati i pisati 23 žene. U zapisniku sastanka KK KPH Veljun od 20. decembra 1941. između ostaloga zabilježen je i ovaj izvještaj Anke Vujičić (kao član ovog Komiteta bila je zadužena za rad sa ženama — op. red.):

». . . Kod žena se ukazala potreba za analfabetskim tečajima. Održala nekoliko zborova na kojima je bilo prisutno 50 do 100 žena. Karakteristično je da u mjestima u kojima je narod stradao od pokolja i paleža ima mnogo više svijesti i volje za rad žena nego u mjestima u kojima nije bilo stradanja. Među ženama se pojavljuje pitanje osnivanja ženskog lista. Sabirna akcija dala je odlične rezultate. Pokrenuto je pranje veša partizanima. Do sada su u 24 sela osnovani odbori AFŽ-a.«

Tih dana, 26. XII 1941. godine, KK KPH Vojnić također izvještava Okružni komitet o radu sa ženama, za što je u ovom kotaru bila zadužena Dragica Bulat. U tom izvještaju se kaže:

»Odbori žena postoje u svim selima na području II i IV čete, dok se organizacija odbora u I i III četi privodi kraju, tako da je KK na svom zadnjem sastanku 19. o. mj. zaključio da izvrši posljednje pripreme za kotarsku konferenciju žena. Žene vrše korisne radove za partizane, pletu čarape i rukavice, brinu se za hranu partizana kad dođu u selo itd.«

U roku od dva-tri mjeseca otkako se počelo raditi na tome, na Kordunu gotovo i nije bilo sela u kojem ne bi bilo aktiva SKOJ-a i odbora AFŽ-a. Djelovali su negdje s više, a negdje s manje umješnosti i uspjeha, ali su svugdje predstavljali veliki oslonac Partiji. Svega dva i po mjeseca kasnije, na II partijskoj konferenciji okruga Karlovac, u referatu o agitaciji i propagandi, dr Savo Zlatić je rekao:

>*. . . Partijske organizacije vrše svoj agitacioni i propagandni rad i preko SKOJ-a i AF2-a. Stotine sastanaka omladine posvećeni su bili objašnjavanju današnje narodnooslobodilačke borbe koju vodi KP. Omladina popularizira naše pjesme, održava razne priredbe i sve je to nadahnuto duhom narodnooslobodilačke borbe. Slično je i sa odborima AF2-a koje je organizirala KP. Jeđan od važnih zadataka koji su si postavili odbori AF2-a jeste likvidacija nepismenosti kod žena i podizanje političke svijesti žena. Rad u tom pravcu ima dobrih rezultata.«

UTJECAJ NOP-A SE PROŠIRUJE

Polovicom novembra 1941. došla su među partizane IV bataljona dva domobranska vojnika. Donijeli su sobom puškomitraljez, karabin i nešto municije. Napustili su svoju posadu u utvrđenom Boviću, okrenuli leđa rovovima u kojima su do tada ležali i mirno prešli kritičan prostor što je dijelio te roveve od susjednih slobodnih sela kojima su se kretali partizani.

Znali su da će biti bratski primljeni. Ustaška propaganda koja se svim silama i sredstvima trudila da održi nepremostiv jaz — gubila je bitku.

To nije bio jedini slučaj prijelaza domobranskih vojnika na partizansku stranu, često su uspostavljeni kontakti između partizanskih štabova i vojnika u obližnjim garnizonima. Inicijativa je dolazila s jedne i s druge strane.

Nekoliko dana poslije prijelaza domobrana iz Bovića šamarički partizani dogovorili su se sa zapovjednikom posade željezničke stanice u Vlahovićima o predaji njegove jedinice. Na žalost, četvorica ustaša

koje su se nalazile na stanici otkrile su to, pozvale ustaško pojačanje iz Gline, uhapsile domobranskog zapovjednika i spriječile predaju garnizona bez borbe.

Desetak dana kasnije uspjelo je ostvariti sličan dogovor što su ga šamarički partizani uglavili s nekolicinom pripadnika oružničke stanice u Žirovcu. Posrednik razgovora bila je partijska ćelija u Brezovom Polju. Ona je pripremala predaju djelujući na grupu oružnika. Nakon što je stanica zauzeta, među šamaričkim partizanima ostala su dva oružnika i njihov narednik.

Slični dodiri uspostavljali su se i na drugim terenima Korduna. Partizani Dubravskog odreda nisu propuštali priliku da sve letke što ih je izdavao OK i KK Veljun doture domobranskom garnizonu u Donjim Dubravama. Malo pomalo, domobranci su počeli uzvraćati: po istom kuriru koji im je donio letke, isporučili bi partizanima nešto municije.

U novembru 1941. članovi Partije iz okupiranog dijela slunjske općine uspjeli su uspostaviti čvršće veze s partizanima II kordunskog bataljona i s veljunskim Kotarskim komitetom KP. U to vrijeme pripremali su prebacivanje veće količine oružja iz jednog vojnog skladišta u Slunju. U pripremama za tu akciju bila je angažirana partijska ćelija u hrvatskom selu Donjoj Glini i Štef Radočaj, povezan s partijskom ćelijom u Cvitoviću kod Slunja, mobiliziran u domobranstvo, a čuvar je stražu pred tim skladištem u Slunju.

Ali, Talijani kao da su osjetili da to oružje nije na sigurnom mjestu i pod sigurnom stražom. Onih dana dok se izrađivao duplikat ključa od vratiju skladišta prema otisku u sapunu što je kradomice napravio Štef Radočaj, talijanski vojnici su oružje odvezli iz Slunja. Nakon toga Radočaj je prešao u partizane.

Istovremeno je i Kotarskom komitetu Slunj uspjelo da uspostavi vezu s dvojicom simpatizera u Slunju i s nekim simpatizerima u Laddevcu i Furjanu. KK je nastojao da ponovo uspostavi vezu i s partijcima i simpatizerima u Rakovici. Suradnja i kontakt s njima bili su prekinuti kad su u septembru 1941. ustaše strijeljale Franju Štajduhara, sekretara partijske ćelije u Rakovici.

Okružni komitet je naročito insistirao da slunjski i veljunski kotarski komiteti uspostave čvrste veze s hrvatskim i muslimanskim selima u rakovičkoj, slunjskoj, cetingradskoj i kladuškoj općini. Pridobivanjem stanovnika iz toga kraja na stranu narodnooslobodilačke borbe i likvidacijom neprijateljskih oružanih snaga u uporištima u tom kraju povezo bi se slobodni teritorij Korduna s oslobođenim dijelovima zapadne Bosne i Like. Takav operativni plan već je postavljen na prvom savjetovanju Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske u Zbjegu u prvoj polovici decembra 1941.

Već u novembru i decembru 1941, iako veoma sporo, ruši se nepovjerenje što su ga između srpskih i hrvatskih sela stvorili ustaški pokolji u tom kraju. Veoma povoljno stanje bilo je u hrvatskim selima

Donjoj Glini, Cvitoviću i njihovoj okolini, gdje su postojale i djelovale partijske ćelije već prije rata. U to je vrijeme KK Veljun uspostavio preko svoje ćelije u Maljevcu prilično čvrste veze sa simpatizerima NOB-a u nekoliko hrvatskih sela cetingradske općine.

Od četiri ili pet predratnih komunista na kladuškom terenu vrijeme ustanka preživio je samo Huška Miljković koji je, budući mobiliziran, u decembru 1941. pobjegao iz domobranstva i došao u partizane. Ali, KK KPH Veljun i komanda partizanske čete u širokoj Rijeci tada su već uveliko održavali veze s nekoliko uglednih ljudi u kladuškom kraju, a Ibro Mržljak, seoski muktar (starješina) iz Velike Kladuše češće je izlazio iz svog mjesta na sastanke s partizanima. Preko njega upostavljena je veza i s bivšim narodnim poslanikom Hasanom Miljkovićem i starješinom ispostave u Kladuši Karlom Hibnerom. Svi ti dodiri obećavali su da će se spriječiti mobilizacija ljudi iz bosanskih muslimanskih sela, što graniče s Kordunom, u vojne jedinice NDH i da će neki od njih — kad prođe Bajram — kako su sami uvjeravali, doći u partizane. Nekolicina je to odmah i učinila.

»Narod kladuške općine« — sjeća se Miloš Dejanović — Lošo — »sa simpatijama je gledao partizane, a to se očitovalo na taj način što ih je primao na konak i hranu, a nije zabilježeno izdajstvo. Može se slobodno reći da su se borci osjećali u tim krajevima sasvim sigurno, pa makar se ustaše nalazile i u istom selu.«

U januaru 1942. razvila se živa trgovina između seljaka Cazinske krajine i narodnooslobodilačkih odbora izbjeglog naroda iz kotara Vrginmost koji se smjestio u selima široke Rijeke, općine što graniči s Kladušom. Izbjeglički NOO-i mijenjali su stoku i sirovu kožu za žito i tako stvarali žitni fond za prehranu ljudi daleko od svojih domova.

U hrvatskim selima na sjevernim područjima Korduna i Banije sve su se češće pojavljivali leci u kojima se objašnjavala linija narodno-oslobodilačke borbe i propagiralo bratstvo i jedinstvo Hrvata i Srba. Sve češće su u ta sela zalazili partijski radnici i okupljali simpatizere NOB-a. Vrlo brzo stvoreni su simpatizerski punktovi, pa i jedna partijska ćelija u selima općine Barilović i Generalski Stol. Dubravski partizanski odred održao je čvrste veze sa simpatizerima u Trošmariji, Grabrku, Bosiljevu i Tounju, u kojima se i prije rata kovalo bratstvo suradnjom ogranaka »Seljačkog kola« i »Seljačke sloge«. Nisu ostala bez rezultata ni prije stvorena prijateljstva i suradnja između srpskih i hrvatskih sela u pisarovinskom kotaru. Partizani IV bataljona stekli su vrlo brzo simpatizere i suradnike u Kovačevcu, Baturima i drugim hrvatskim selima.

U svim tim hrvatskim selima na Kordunu i Baniji, u pograničnim muslimanskim selima Cazinske krajine i nekim selima Pokuplja, ustaše su stvarale i stalno podržavale strah od »četnika«, kako su uporno nazivali partizane. Te prilike opisuje Josip Strgar, predratni član KP

iz općine Stankovci u kojoj je prije rata KP imala utjecaja u masama, gdje su seljaci davali obilnu Crvenu pomoć, naročito za španjolske borce, i u nekoliko navrata masovno istupali protiv režima vođeni komunistom Josom MarjanoVićem:

»Kada je počeo ustanak, narodu nije bilo jasno kakva se povela borba, jer je neprijatelj govorio da su to četnici. Ta laž otkrila se tek kad su pojedini domobranci iz tih sela bili u Bosni zarobljeni od partizana i pušteni kućama, a da im se ništa nije desilo. Odmah nakon toga stalo se govoriti da u toj borbi ima i Hrvata i da se zajedno sa Srbima bore protiv četnika i ustaša. I ono par komunista u tim hrvatskim selima nisu bili načisto sa situacijom, jer je partijska organizacija ostala obezglavljena i bez veza hapšenjem druga Marjanovića, ali su ipak u narodu govorili da nije dobro što ustaše rade . . . Tek na osnovu primljenih informacija o borbi partizana, odlučuju Josip i Ivan Strgar i Josip Borić da uspostave vezu s Kordunom. Na taj zadatak otišao je Josip Strgar koncem novembra 1941. i na Kordunu uspostavio vezu sa Milanom Zimonjom. Od tada se počelo aktivnije raditi, jer su i komunistima bili jasniji pojmovi, upoznali su se sa ciljem ustanka. Odmah su počeli okupljati simpatizere, davali im propagandni materijal s kojim su tada raspolagali, partizanske vijesti o borbama itd. . . «

NI NEPRIJATELJ NE MIRUJE

U onim selima gdje im se činilo da su strah pred »osvetom Srba i četnika« razvili do bezumlja, ustaše su naoružavale pojedine seljake i tjerale ih da pucaju ako se u blizini njihovih sela pojave »odmetnici«. Ali, taj ustaški manevar nije davao očekivanih rezultata. Nakon što je u oktobru 1941. primio od svojih oružničkih stanica na Kordunu izvještaje o tome koliko mogu računati i s tim naoružanim seljacima, general Lukić piše 17. oktobra Glavnom stožeru Ministarstva hrvatskog domobranstva nimalo optimistički izvještaj:

»Šaljem ovaj izvještaj kojim smatram značajnim u pogledu nebrige i nesposobnosti naših naoružanih seljaka u obrani svoga sela: bez straže, bez znakova za zbijeg i bez ikakve vojne pripreme. Na viklu bandita bježe u šumu i bez otpora ginu.«

Lukiću je bilo jasno da iz sela bježe samo oni koji se osjećaju krivi, a da se nikakvom silom ne može pridobiti seljake za bratoubilačku borbu. General je znao zašto je to tako. Znao je da u sva sela prodire istina o narodnooslobodilačkoj borbi, bio je informiran da u njih prodiru partizanski leci. I zato Lukić, premda vojnik od karijere, pretpostavlja vatrenom oružju drugo, još snažnije, pa u istom pismu sugerira:

»Glede letaka imao bi napomenuti da bi naša promičbena (propagandna — op. red.) služba morala po selima vršiti također protivpromičbe, ne zvanično već više zaledno preko privatnih osoba. Sa došaptavanjem i tajnovitošću, naši ljudi mnogo se lakše osokole i ohrabre, nego izravnim nagovorom zvaničnih idužnosnika. Treba spretno reagirati na letke (partizanske — op. red.), koji su po selima razdijeljeni.«

Upravo takvom »došaptavanju« posvetio je Okružni komitet KPH Karlovac dio svog izvještaja što ga je 19. decembra 1941. pisao Centralnom komitetu:

»■U posljednje vrijeme fašistički agenti svjesni da ih hrvatske i muslimanske mase ostavljaju, pokušavaju raznim intrigama da spriječe ujedinjenje naroda. Osim starih laži šire po hrvatskim i muslimanskim selima da će ih partizani i četnici poklati, oni u srpskim selima proturaju glasine o tome da će Hrvatima i muslimanima biti 'dozvoljeno da 15 dana nesmetano pljačkaju i kolju narod po |srpskim seflima. Međutim se fašistički agenti ne zadovoljavaju samo propagandom nego nastoje da pridobiju razne tipove koji su se uvukli u partizanske odrede, pa čak , i u odbore NOF-a, za svoju razornu rabotu. Ti su tipovi u prvom redu pokušali da odvoje jetdan dio Srba od naše borbe, te su u tom cilju razvili vrlo živu propagandu protiv partizana i partizanske komande, protiv napadaja na Talijane, protiv svih akcija uopće, propagandu za izmirenje s ustašama, pa su pisali i nosili u Zagreb Pavelići predstavku tobože u ime naroda . . .«

Prvih dana decembra 1941, kad je 1 bataljon vodio ogorčene borbe s talijanskim trupama oko krnjačkih sela i na čukuru, Korač i nekoliko njegovih suradnika u izdaji pozivali su ljude iz Radonje, Jurge i još nekoliko sela s ovu stranu Petrove gore na skupštinu. I, dok su 3. decembra Talijani — bijesni zbog vojničkog poraza — palili sela po krnjačkoj općini i strijeljali civile pod kamenom liticom Čukura, Koračevi su ljudi harangirali među nekoliko stotina seljaka koji su s proplanka Petrove gore potišteno promatrali plamenove zapaljenih kuća pod Debelom kosom. Zabrinutim i nesigurnim seljacima pročitali su »zapisnik« što su ga sastavili davno prije nego što su našli »skupštinare« i u kojem se »donose jednoglasni zaključci«:

- »■1. skupštinari donose zaključak da Komanda narodne oslobodilačke vojske ne vrši nikakve napade nigdje na terenima za vrijeme zimske sezone.
2. skupštinari jednoglasno zaključuju da se popali onoliko kuća u hrvatskim selima koliko je popaljeno naših srpskih kuća.«

U ostalih osam tačaka uglavnom su bile varijacije zahtjeva iz prve dvije. Ljudi nisu u trenutku čitanja »zapisnika« ni shvatili sav smisao zahtjeva da se borbe vode »samo u nekim sezonama, pogodnim za to«

i prihvatili su prvu tačku. Narod je naivno glasao za to da se vlastiti borci — sinovi i muževi i braća — ne smrzavaju ležeći po cičoj zimi u debelu snijegu na borbenim položajima, ne shvativši još da mu bez toga prijeti smrt u nekoj jami ili konclogoru. Ali, druga tačka nije prošla. Komunisti su u narodu duboko usadili svijest o bratstvu. Stilizacija zahtjeva nije mogla prevariti te neuke, polupismene ljude. U tom unaprijed sastavljenom »zapisniku«, što su ga četiri osobe donijele tri dana kasnije u štab I bataljona, iza riječi »dovršeno« bilo je ipak nešto napisano i na samoj skupštini:

»Nakon pročitano­g zapisnika narod jednoglasno dogovoreno odstaje od tačke 2. navedene u ovom zapisniku.«

Za palež hrvatskih kuća bila su dakle samo dva-tri autora »zapisnika«, koji su par dana prije kradomice otišli da se u Zagrebu poklone . poglavniku«. Pomirili su se s ustašama, a zahtijevali palež nedužnih hrvatskih sela.

Ali, nisu uspjeli ni s jednim retkom »zapisnika«.

Komentirajući te događaje u već citiranom izvještaju, Okružni komitet kaže:

«•. . . Kad im ta rabota nije uspijevala kako su oni željeli, pristupili su organiziranju atentata. Tako je organiziran atentat na druga Canicu, ali atentat nije uspio već su atentatori pohapšeni i likvidirani. Neki znaci ukazuju na to da su ti banditi organizirali atentat u sporazumu sa ustaškim povjerenikom Zuncem, ali ne mogu se sva ta rova­renja objasniti intrigama ustaša, jddan dio toga je odraz sukoba između partizana i Draže Mihailovića u Srbiji, a ima i ostataka šovinizma. Međutim, ugled naše Partije među narodom je jako velik, a kontrola nad partizanskim odredima tako čvrsta da s te strane ne prijeti ozbiljna opasnost, što dokazuje i lakoća s kojom su atentatori likvidirani kao i odobravanje njihove likvidacije sa strane seljaka . . .«

Fašistički agenti nisu imali široki akcioni radijus. Uspjeli su da se proture na najuži prostor u nekoliko sela najbližih neprijateljskom uporištu u Vojniću. U tih par sela što su bila bazom 3. čete I bataljona, i u samoj četi čiji su se borci regrutirali iz tih sela, nije tada još bilo partijske organizacije, pa je i politički rad među borcima i u narodu bio slabiji nego na drugim područjima. To se najbolje vidi iz izvještaja Rade Bulata, sekretara Kotarskog komiteta KPH Vojnić, koji je poslao Okružnom komitetu 6. decembra 1941:

«■. . . kali je poslije završene borbe (misli s Talijanima na Cukuru — op. red.) odred Debe­la kosa (I četa — op. red.) prešao u Petrovu goru, seljaci iz okoline Debele kose poslali su partizanima volove na poklon za prehranu i došli tražiti da se partizani natrag vrate u Debelu kosu. Raspo­loženje naroda na području II čete je nejednoliko, većim dijelom protiv borbe. U III četi je vrlo nezdravo stanje . . . Na području IV čete stanje u narodu zadovoljavajuće, raspoloženje za beskompromisnu borbu.«

Samo dvadeset dana kasnije, u izvještaju OK-u, Rade Bulat između ostalog piše:

»Raspoloženje u narodu je slijedeće: na području I čete raspoloženje za narodnu vojsku i borbu je odlično. Narod je u svemu pomagao partizane. U selima II čete je zadovoljavajuće, u III četi poslije likvidacije narodnih štetočina narod uvida njihovu izdaju i osuđuje ih. Na skupštinama otvoreno istupamo u ime KP što narod sa zadovoljstvom prima. U IV četi narod ima puno razumjevanje za borbu i u njoj uzima aktivno učešće, ide kao i u drugim četama na diverzne akcije. Zakletva u IV četi bila je najveća manifestacija onog kraja . . .«

I Talijani su se trudili da na Kordunu otvore neke pozicije za sebe. Naročita meta njihove agenturne aktivnosti bio je slunjski kotar. Tu su Talijani držali jake garnizone u Slunju i susjednom Plaškom. Preko nekolicine četničkih elemenata u plašćanskoj dolini proturali su nešto svojih letaka po selima Zbjega i Močila i podgrijavali šovinizam. Preko tih kanala uspjelo im je pridobiti nešto ljudi iz rezervnog zbjetskog odreda za istup protiv Hrvata u partizanskim štabovima. Zbježani su tada još, potkraj 1941, tek naslućivali da je tu kod njih komanda, ali organizatori te akcije, a još manje Talijani, čini se da nisu znali o kome se zapravo radi. Članovi Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske saznali su preko svojih veza u Plaškom da se nešto sprema. Javila je to Dana Latas koja je tada bila kurirska javka Glavnog štaba u Plaškom.

Rasplet je bio vrlo jednostavan. O njemu je politički komesar Glavnog štaba Vladimir Bakarić u pismu Centralnom komitetu 26. januara 1942. godine rekao slijedeće:

»S našim ubistvom se stvar dosta dobro razvila. Sazvao je netko skupštinu rezervnih odreda, na kojoj je trebalo govoriti protiv nas i pripremiti akciju. Na skupštinu³³ smo — na opće zaprepašćenje — došli Ivo i ja³⁴. Ljudi su počeli odmah odlaziti »na večeru«. Kad smo mi otišli, skupština se održala u prisutnosti sekretara KK³⁵ i protekla je u znaku pranja ruku i priznavanju potrebe bratstva s Hrvatima. Ljudima je ušao strah u kosti, a pravog krivca još nismo uspjeli ščepati. Imamo kanal do njega, ali njega još ne. Ovi sve svođe na nesporazume: brbljanje, ali se čini da ima mnogo ozbiljniju pozadinu u Plaškom.«

Neprijatelj je pokušavao raznim smicalicama stvoriti kakvu-takvu obavještajnu mrežu na Kordunu, da bar nekog otrgne od narodnooslobodilačke borbe. Još u oktobru 1941. u veljunskom kotaru ustaše i oružničke stanice proturale su u srpska sela blizu svojih uporišta uvjeravanja da će svaki onaj tko pokaže kretanje odreda ili otkrije zemunice biti

³³ Skupština je održana u blizini Vrela Mreznice.

³⁴ Ivo Rukavina i Vladimir Bakarić, komandant i komesar Glavnog štaba.

³⁵ Sekretar KK KPH Slunj Dušan Livada.

pošteđen od paleža. Nudili su i neke blokove u kojima bi bilo naznačeno da njihov posjednik ima vezu s oružnicima i da zato ne treba da ga uznemiruju oružničke ophodnje.

Partijske organizacije i narodnooslobodilački odbori morali su se boriti protiv još jedne vrsti provokacija. U selima gdje partijske ćelije nisu postojale ili gdje nisu kako treba pripremale izbore, u NOO-e su se uvukli elementi koji u stvari nisu bili naklonjeni ni borbi ni narodnoj vlasti. Takvi su pokušavali da kompromitiraju narodnooslobodilačke odbore. U Budačkoj Rijeci, na primjer, htjeli su dijeliti stoku na jednako, jer je navodno tako naređeno i jer »sada vlada komunizam«. A kad su NOO-i bili zaista prisiljeni da u nekim krajevima Korduna provedu rekviziciju hrane, kao izvanrednu mjeru za zbrinjavanje petnaestak hiljada izbjeglica iz kotara Vrginmost, onda su takvi ljudi među seljcima širili propagandu protiv tih mjera — jer su »komunističke«.

RAZVOJ NARODNE VLASTI

U rano prijepodne 20. novembra 1941. okupljali su se u Vučkovićima pod Petrovom gorom odbornici narodnooslobodilačkih odbora iz svih dijelova vojničkog kotara. U proteklih mjesec dana narod je izabrao NOO-e u svim ovdašnjim selima, a tog su se dana okupljali njihovi delegati da izaberu kotarski odbor i tako završe uspostavu narodne vlasti u svom kotaru.

Konferenciju je pripremio i sazvaio Kotarski komitet Komunističke partije.

Među 26 delegata bilo je sedam članova Komunističke partije, a Milutin Košarić je istupio u ime KP. Niti jedan drugi delegat nije se izjasnio stranački, ne imajući za to ni mandata, jer druge političke stranke kao organizacije više nisu postojale na Kordunu. U Kotarski narodnooslobodilački odbor Vojnić izabrano je pet članova KP.

Tog dana u Vučkovićima nije sve prošlo mirno. Dvojica komunista izabranih u odbor za sastavljanje rezolucije konferencije vodili su oštru političku borbu protiv kapitulantskih stavova Mišana Napijala i Dragana Korača, koji su tražili da se u rezoluciju unese zaključak da se ne vrše vojničke akcije, da se ne napadaju okupatorske trupe. Nakon dužeg raspravljanja rezolucija je napokon sastavljena uz sudjelovanje svih delegata i linija Partije je pobijedila. Izgubivši političku bitku, Mišan Napijalo tražio je da se u zapisnik konferencije unese njegova primjedba da »rezolucija ne sadrži odredbe kada ćemo i kako napadati neprija tei ja« i zahtjev »da se neprijatelja ne napada dok on ne napada«.

Rezolucija predstavlja prvi na ovakvoj skupštini sastavljeni i izglasani program po kojem će se upravljati narodna vlast u cijelom jednom kotaru, pa je od interesa njen cijeli tekst:

» R E Z O L U C I J A

donijeta na konferenciji delegata za kotar Vojnić na dan 20. XI 1941. godine.

Iz izvještaja delegata izabranih po poreskim općinama vidi se slijedeće stanje:

1. Narod na području ovog kotara postradao je ofl požara i pljačke od strane neprijatelja. Izvjesna sela su potpuno uništena, ljudi, žene i djeca pobijena, na primjer Perna, Pecka, Malička, Blatuša, Kupljensko itd.

Ima sela, kao na pr. Slavsko Polje, Podgorje, Blatuša, kao i Vrginmost, iz kojih je zaveden narod otišao na pokrst i nije se uopće vratio, tako da su žene i djeca koja su ostala kod svojih kuća, ostala potpuno nezbrinuta.

Ima sela i općina koja nisu popaljena i nisu stradala oti napada fašista i ustaša.

Neka su sela čvrsto organizirala, spremila i sakrila hranu, a neka sela to još nisu radila.

Ima još nekih sela u kojima se klatare špijuni ustaški koji pod izlikom da kupuju blago raspituju se o odredima i na taj način vrše špijunažu ustašama. Pored toga u posljednje vrijeme pojavljuju se neki špekulanti koji kupuju za neznatnu cijenu stoku od seljaka, a prodaju je po duploj i troduploj cijeni u gradu, na taj način bogateći sebe i na račun naše sirotinje hrane naše krvnike i izdaju narodnooslobodilačku borbu. Neki ljudi prodaju našem narodu izvjesne artikle kao na pr. sol, naftu, duvan, po mnogo skupljoj cijeni od faktične cijene.

Na osnovu toga pred sreski odbor postavljaju se slijedeći zadaci:

I — Organizirati seosku stražu u selima za sprečavanje krađe, tučnjave itd.

II — U popaljenim i opljačkanim selima organizirati smještanje stanovništva pod krov i snabdijevati ga s hranom u sporazumu sa ostalim odborima.

III — Hitno organizirati sklanjanje hrane i stoke na takav način da ništa ne padne od narodnog bogatstva u ruke neprijatelja, jer sve što neprijatelj odvede koristi okupatoru za vođenje rata.

IV — Razviti razmjenu po selima, a spriječiti izvoz živežnih namirnica, jer se narodnim bogatstvom hrane i upotrebljavaju ga protiv istog naroda.

V — Organizirati zaostale poljske radove i pomoći onim seljacima u alatu i oranju koji su postradali.

VI — Organizirati cijeli narod da budno motri da se nikakav špijun ne uvuče među naš narod.

VII — Izvršiti i organizirati mobilizaciju cjelokupnog stanovništva sposobnog za borbu u desetine, vodove, čete itd.

VIII — Spriječiti svaku špekulaciju i trgovinu.

IX — Što čvršće veze sa hrvatskim selima, domobrancima i muslimanskim selima u cilju širenja narodnooslobodilačke borbe i privlačenja svih naroda Jugoslavije u narodni front protiv fašističkih okupatora.

X — Organizirati prosvjetu i po mogućnosti stvoriti škole, podučavati djecu i likvidirati nepismenost uopće.
Stavlja se u zadatak svim odborima narodnooslobodilačkog pokreta da naprijed navedene zadatke privode u djelo.

DELEGATI NACIONALNO
OSLOBODILAČKIH ODBORA ZA KOTAR

VOJNICI!»

Rezoluciju su potpisali svi delegati.

U tri ostala kordunska kotara poslovi oko izbora seoskih, općinskih i kotarskih NOO-a privodili su se kraju dvadesetak, pa i četrdeset dana kasnije nego u vojničkom kotaru.

U osnovnoj školi u Ostrožinu sastala se 14. decembra 1941. većina članova svih seoskih narodnooslobodilačkih odbora. Oni su izabrali općinske NOO-e za općine Kirin i Sjeničak i Kotarski odbor kirinsko-sjeničačkog kotara.

U Kotarski odbor izabrane su i dvije žene — Jelica Stanojević i Danica Gledić. Na tom zasjedanju u ostrožinskoj osnovnoj školi odbornici su usvojili Pravilnik po kojem je trebalo da se u njihovu kotaru vrši narodna vlast. Sastavili su ga Mile Manojlović — Gedžo, student prava i pomoćni učitelj, Miljkan Maslić, gimnazijalac, Stanko Maslek, seljak, i Branko žutić, učitelj, svi iz sela ovog kotara.

U uvodu Pravilnika između ostalog se kaže:

». . . Dana 14. XII 1941. godine sastala se u mjestu Ostrožin apsolutna većina od naroda izabраних odbornika Nacionalno oslobodilačkog fronta da u svom kraju uspostave vlast prema okružnici CK KPH broj 3.

Ovi odbornici odlučili su sledeće:

1. Odbori narodno oslobodilačkog fronta predstavljaju vlast, koja vodi nacionalno-oslobodilačku borbu i traje dok ta borba ne bude završena.
2. Narodna vlast odlučuje o narodu i vojsci. Vojsku uzdržava i pomaže, brine se za narodnu ishranu (gospodarstvo), liječenje, odgoj, sudstvo i upravu.
3. Narodna vlast vrši se prema slijedećem Pravilniku . . .«

Pravilnik ima 62 člana podijeljena u tri grupe: uprava, gospodarstvo i sudstvo. Deseti i jedanaesti član dijela »Uprava« određuje način na koji će stanovnici utjecati na odluke NOO-a, pa se u njima kaže da svaki stanovnik ovog kotara »može i dužnost mu je« da nadležnom mjesnom odborniku daje prijedloge koji bi se mogli primijeniti i prigovore na odluke odbora koje su neprijemljive. članom 14. »svaki odbornik za svoj rad bit će pred narodom pohvaljen odnosno ukoren« i članom 11. dijela »Sudstvo« — »odbornik koji bi primio mito bit će najstrožije kažnjen«. Pravilnikom se nastoji da odbornici postupaju ispravno.

>*■. . . I pored njegovih nedostataka, ponegdje manjih zastranjivanja i izvjesne pretencioznosci« — kako to u jednoj poslijeratnoj publikaciji

kaže Branko Zutić, jedan od sastavljača Pravilnika — »on ipak odražava početno shvaćanje lokalnih praktičara o revolucionarnim stremljenjima u toj etapi NOB-e, o nekim osnovama demokracije novog tipa: zaštita ekonomski i socijalno ugroženih općedruštenim materijalnim sredstvima, koja se osiguravaju konfiskacijom i ograničavanjem ekonomski povlaštenih; garantiranje pravne sigurnosti građane na nov način; oštre sankcije protiv kriminala, korupcije i izdajstva; prisutnost i demokratičnost u odnosima između vojske i civilne vlasti; demokratičnost sudskog postupka; garantiranje nacionalne ravnopravnosti itd.«

»Neprijateljska ofanziiva je započela već 19. decembra 1941. godine«

— kaže Branko Zutić — »pa novoizabrani NOO kotara kirinsko-sjeničkog i NOO-i svih općina nisu imali gotovo ni časa vremena da u miru otpočnu svoje djelovanje. Umjesto toga morali su svoj prvi ispit polagati u radu koji su obavljali u toku žestokih vojnih operacija pod samom vatrom neprijateljskog oružja. Na brzu ruku uputili su narod kako će sakriti hranu i u kom će se pravcu povlačiti pred neprijateljem. U tome je postignut potpuni uspjeh. Partizani su frontalnom borbom u trajanju od 12 dana, uspjeli da zaštite narod dok je skrivao hranu i ostalu pokretnu imovinu i osiguravali mu evakuaciju u pravcu Petrove gore.«

U veljunskom kotaru su do 20. decembra 1941. godine u svim selima osnovani NOO-i. Do tada je bilo izabrano i šest općinskih NOO-a, među kojima i u Dubravama, općini duž koje prolazi splitsko-riječka pruga, tada najvažnija komunikaciona arterija talijanskog okupatora. Izabrani su i delegati za kotarsku konferenciju NOF-a, među kojima je, prema izvještaju KK KPH Veljun od 22. XII 1941. bilo više od tri četvrtine članova KP. Sastali su se 28. decembra 1941. i izabrali Kotarski NOO Veljun. Najslabije političko stanje u veljunskom kotaru bilo je tada u krstinjskoj općini, gdje su se osjećale izvjesne četničke tendencije. Zbog toga je pri izboru tog općinskog NOO-a partijska organizacija bila naročito budna. I ovdje je bilo priličnog raspravljanja oko teksta rezolucije. Konačno je 18 delegata donijelo ovu rezoluciju:

I — Seoski odbornici sela: Gejkovac, Široka Rijeka, Svinjarica, Stakorovica, Mracelj, Jagrovac, Brusovača, Krstinja i Džaperovac na svome sastanku dne 17. decembra 1941. godine ustanovili su da je stanje u općini u materijalnom i moralnom pogledu dobro. Složili smo se jednoglasno da potpomažemo pogorele i nastradale, da sprečavamo pljačku i špekulante, da pomažemo partizane u svakom pogledu. Sva ćemo pitanja rješavati u duhu nacionalno-oslobodilačke borbe.

II — Želimo surađivati sa svima onima koji se bore protiv ustaša i okupatora. Kako smo uvidjeli da je jedino Komunistička partija ostala uz narod i da jedino ona nije iznevjerila narod, mi želimo i hoćemo da predstavljamo Komunističku partiju svuda pa i u seoskim i općinskim odborima.«

U novoformiranom slunjskom kotaru bila su do 21. decembra 1941. izabrana samo dva općinska NOO-a, jedan za područje 1. čete III bataljona (Tobolić, Zbjeg, Mrzlo Polje i Močila) i drugi za područje

2. čete (sela oko Kordunskog Ljeskovca). Na kotarskoj konferenciji održanoj 31. decembra bilo je osam delegata općinskih odbora, koji su tog dana izabrali Kotarski NOO Slunj. U zapisniku konferencije je konstatirano »da je većina seoskih odbora svjesno shvatilo svoju dužnost, trgovina na mnogim mjestima je uskraćena, razni seoski sporovi su rješavani s dosta uspjeha...«

NI ZRNO ZITA NEPRIJATELJU

Približavala se zima. Prva ratna zima. Trebalo ju je izdržati. Izdržati i duže nego što ona traje, do nove žetve 1942.

Cijela pozadina partizanske fronte na Kordunu je pokrenuta: trebalo je spremati zimnicu za partizanske jedinice, trebalo je da seljaci sklone svoje zalihe i ne ostanu gladni ako ih opljačka neprijatelj, trebalo je onemogućiti da žito, ostala hrana i drvo stigne u područje koje drži neprijatelj.

Sve partizanske jedinice kopale su u šumama zemunice, gradile skladišta za rezervnu hranu. Komandir I čete I bataljona Ignjatije Perić zapisuje u svoj dnevnik:

»Od 10. do 25. XI u Petrovoj gori rade partizani na spremanju zimnice. Iskopali veliku zemunicu za magazin hrane. Uspjeli da u magazin spremimo hrane toliko da je za našu četu dovoljno do nove žetve.«

Odbornici seoskih NOO-a obilazili su domaćine, propagirali i nalagali da dobro sklone zalihe. Jer, i to je bio jedan od važnih uvjeta partizanske pobjede. Komandant partizanskog odreda Korduna i Banije izdao je 16. novembra 1941. godine »Naredbu broj 7«. U njoj se između ostalog kaže:

»Naređujem da se ponovno povede svestrana i široka propaganda za sklanjanje i evakuaciju cjelokupnog pokretnog narodnog bogatstva tako da neprijatelj pri svojim pljačkaškim naletima ne mogne odnijeti ništa od narodnog bogatstva što bi moglo koristiti neprijatelju — okupatoru — za vođenje ovog zločinačkog rata.

Isto tako potrebno je organizirati stanovništvo za slučaj nužne evakuacije ispred najezde neprijatelja, ovdje se podrazumjeva i evakuiranje stoke . . .«

Od odreda do odreda, od seljaka do seljaka, prenosila su se iskustva kako izgraditi zemunicu, kako je kamuflirati, kako spremati hranu da je ne uništi plijesan.

Ali, nije se mislilo samo na to da se prezimi. Uz kampanju za spremanje zimnice pokrenula se kampanja velike jesenske sjetve. Tko

zna kakve će prilike biti u proljeće. I sjetva je postala politički i ratni zadatak. Komanda II partizanskog bataljona insistirala je na tom zadatku još 15. decembra 1941. Tada je političkim komesarima svojih četa i vodova naredila slijedeće:

»Drugovi komesari, uslijed popravljenih vremenskih prilika proglasiti preko nacionalno oslobodilačkih odbora da narod nastavi sa sjetvom ječma, pira d drugog jesenjeg usjeva. Rastumačiti im potrebu te sjetve bez obzira da li je svaki posijao običajnu mjeru. Obrazložiti važnost da li će postojati mogućnost za proljetne usjeve ili neće, zato je od velike važnosti usijati što više jesenjih usjeva za koje ima uslova da da se usiju u što većoj mjeri odnosno količini. Istodobno obavijestite odbore da izvrše pregled sakrivene hrane i robe, a zatim opet sakriti u skloništa.«

I seljaci Korduna su opet izišli na njive, opet zaorali svoju prilično škrtu zemlju, opet sijali — više od »običajne mjere«.

Eto, tako je u ratu sudjelovao kordunski seljak, s puškom ili plugom, ili na seoskoj straži da se ništa ne prokrijumčari u neprijateljske garnizone.

Malobrojni su bili slučajevi odnošenja namirnica na trgove u neprijateljskim uporištima. Svi aktivisti narodnooslobodilačke fronte zalagali su se da se to spriječi, objašnjavali u narodu značaj bojkota neprijateljskog tržišta. A tamo gdje nisu pomogla ubjeđivanja, izricane su i kazne.

Te su mjere vrlo brzo dale rezultate. Šef Župske redarstvene oblasti u Karlovcu u nizu izvještaja koje je te zime slao Zapovjedništvu ustaške nadzorne službe u Zagrebu obavještava o nestašici namirnica i drva i naglim skokovima cijena tim artiklima u Karlovcu. Uz to je navodio i uzroke. Tako 21. januara 1942. godine piše:

». . . To povišenje cijena živežnim namirnicama imade svoj uzrok i a prilikama koje vladaju na Kordunu. Naime, od kada je započelo djelovanje komunista na Kordunu, zabranjivali su oni u isto vrijeme i dovođenje živežnih namirnica u Karlovac, a gorivo drvo uopće ove zime iz Korduna nije u Karlovac stizalo, dok je prijašnjih godina Karlovac bio uglavnom opskrbljen sa gorivom baš iz vojničkog kotara . . .«

U jednom drugom izvještaju, nešto kasnije, on kaže:

». . . Karlovac je već prošle godine (1941. — op. red.) i kako teško osjetio da iz Korduna ne stižu u Karlovac uobičajeno prijašnjih godina količine živežnih namirnica, drva itd . . .«

U aprilskom izvještaju 1942. zanosi se varljivim nadama, jer znade da se priprema velika ustaška ofanziva na Kordun, pa piše:

» . . . U koliko se na Kordunu i Baniji uspije srediti i normalizirati život, slijedeća godina bi za Karlovac bila znatno lakša, jer je glavni producent za Karlovac baš taj Kordun, koji je ove godine potpuno otpao uslijed abnormalnih prilika.«

Bitke s okupatorom

Jedanaestog oktobra ujutro marširali su borci odreda »Debela kosa« iznad sela Svinjarice (danas Partizansko žarište) prema selu Budačka Rijeka. Jesensko jutro, svježe i ugodno. Na njivama dozreli kukuruzi, a u voćnjacima povile se grane jabuka i šljiva. Stanovnici okolnih sela ne odlaze na posao. Čekaju u strahu i neizvjesnosti. Ne znaju što će donijeti dan te nemirne jeseni. Jučer su cestom protutnjali talijanski tenkovi, kamioni i topovi. Tko zna hoće li i danas ovuda? Zamišljeno koračaju i borci odreda »Debela kosa«. Odjednom netko iz kolone pokaza rukom:

— Pogledajte, reče.

Partizani na čas zastadoše. Vidjeli su kako cestom od Karlovca ulazi u Svinjaricu automobil. Elegantna osobna kola. Kratak dogovor i odluka: spustiti se u selo i zarobiti putnike. Akciju će obaviti komandir i komesar odreda s nekoliko boraca. Ostali će ostati na osiguranju. Za nekoliko trenutaka borci se spuštaju u selo. Ne očekuju jači otpor, jer su u selo ušla samo jedna osobna kola, ali ipak hodaju oprezno. Kad su već prišli automobilu, ugledali su dva čovjeka u talijanskim uniformama. Jedan oficir i jedan vojnik. Umjesto bilo kakvog otpora, oficir dočekuje partizane ljubaznim smiješkom i gracioznim naklonom. Pruža ruku da se rukuje i pozdravlja našim jezikom:

— Dobro jutro, gospodo!

Umjesto rukovanja i pozdrava partizani naređuju: »Ruke u vis! Vi ste uhapšeni«.

Čovjek u oficirskoj uniformi mijenja boju, ali želi ostati dostojanstven. S uzdignutim rukama objašnjava, da nema razloga za njegovo hapšenje. Osim toga kaže, da mu se žuri u Karlovac i da se ne može dugo zadržavati. U Karlovcu ga čeka njegov starješina. Pukovnik! Par-

lizani nisu imali razumijevanja za takvu žurbu. Odgovorili su oficiru da se malo strpi. Gospodin pukovnik će već počekati...

Bio je to poručnik Giuseppe Blasi, obavještajni oficir II talijanske armate. I jučer je bio u nekim selima. Okupljao je ljude i pokušao ih uvjeriti kako Talijani dolaze u ovaj kraj da osiguraju mir i red. Talijanske trupe, govorio je, spriječit će nove ustaške zločine i zaštititi srpsko stanovništvo. Pobunjenici treba da se vrate kućama. Seljaci ih ne smiju pomagati. Od sada će se živjeti u miru, kao i prije ... O tome je počeo govoriti i borcima odreda »Debela kosa«, dok su ga razoružanog sprovodili u logor. Izjavio je da želi razgovarati s vođama partizana i da će o tim razgovorima informirati svog pukovnika.

BORBE S TALIJANSKIM TRUPAMA

Za sav taj razgovor nije trebalo prevodioca, jer je Blasi dobro govorio našim jezikom. Iz dokumenata, oduzetih prilikom njegova hapšenja, lako se moglo utvrditi tko je taj oficir. Uz ličnu legitimaciju, u njegovu džepu nađena je i legitimacija fašističke stranke. Iz drugih dokumenata vidjelo se da poručnik Blasi pripada obavještajnoj službi talijanske vojske; da je rodom iz Rijeke i da je član fašističke organizacije od 1919. Sudjelovao je u talijansko-abesinskom ratu, zatim u okupaciji Albanije i u napadu na Grčku. Budući da je vidio da se našao u mnogo ozbiljnijem položaju nego što je očekivao, obavještajac je promijenio taktiku. Odustao je od uglađenosti i počeo prijetiti. Ni to mu nije pomoglo. Istog dana saslušali su ga Ivo Rukavina i Srećko Manola, a sutradan se u Karlovac vratio samo šofer s partizanskim zahtjevom komandantu talijanskog garnizona, da u zamjenu za zarobljenog obavještajca isporuči četiri puškomitraljeza i 4000 metaka. Blasi je ostao u partizanskom zarobljeništvu.

Tako se odigrao jedan od prvih susreta partizanskih odreda s talijanskim okupatorskim trupama. Naime, prve talijanske jedinice došle su u neke krajeve karlovačkog okruga još u proljeće 1941, odmah nakon uspostavljanja ustaške vlasti i nakon prvih pokolja naroda. Osim jakog garnizona u Karlovcu, talijanske jedinice ostavljaju svoje posade u svim većim mjestima duž cesta i pruga. Odatle često prolaze kroz sela. Na svojim biciklima s tvrdim gumama i okićeni perjanicama izazivaju među narodom i strah i smijeh u isto vrijeme. Govore kako su došli da osiguraju mir i red, da zaštite Srbe od ustaša i da omoguće normalan život. Uzgred natjeravaju kokoši, traže oružje, šunku, jaja ... Nakon kratkog vremena, talijanske jedinice povlače se u veće garnizone prema jugu i zapadu. Njihova prva misija trajala je samo dotle dok se ustaška vlast nije stabilizirala.

No, stvari su se brzo mijenjale. Naglim bujanjem ustanka, protjevanjem žandarmerijskih posada i ustaša iz općinskih centara, ustaška je vlast bila praktički likvidirana već potkraj septembra. Veliki dio karlovačkog okruga predstavljao je slobodni teritorij na kojem su uspješno funkcionirali narodnooslobodilački odbori. Na Kordunu i Baniji ustaše, žandari i domobrani držali su samo veća mjesta. U to vrijeme ustanak se širio u Lici, Gorskom kotaru, Primorju i drugim krajevima Hrvatske. Bilo je očito da Paveličeve snage nisu u stanju da ga uguše. To daje mogućnost Talijanima da prekrše formalni sporazum između Mussolinija i Pavelića od 18. maja o granicama između Kraljevine Italije i »Kraljevine Hrvatske«. (Po tom poznatom ugovoru Pavelić je predao Talijanima čitavu Istru s Primorjem, dio Gorskog kotara, gotovo sve otoke i Dalmaciju.) Zbog sve jačeg širenja narodnooslobodilačke borbe, talijanske trupe ulaze potkraj ljeta sve dublje u Hrvatsku.

O tom se govori i u instrukciji Operativnog rukovodstva Okružnog komiteta KPH Karlovac od 26. augusta 1941. U toj se instrukciji među ostalim kaže, da se partizanski odredi moraju naoružavati razoružavanjem »žandara, ustaša, Talijana i drugih neprijateljskih naoružanih manjih ili većih formacija«. A pod tačkom 7. u tom dokumentu piše:

»U političkim časovima partizanskih obreda, u agitaciji među narodom, hrvatskim vojnicima, treba isticati i uvijek podvlačiti borbu protiv talijanskih fašističkih okupatora. Dne 24. VIII ove godine zvanično je objavljena okupacija Hrvatske po Talijanima sve do rijeke Save. Ova okupacija je izvršena nasilno putem ultimatum³⁹. . .«

Potkraj septembra i početkom oktobra Talijani ponovo upadaju na Kordun. S jakim snagama polaze od Plaškoga prema Ogulinu i Slunju, upadaju u Pokuplje, a iz Karlovca kreću prema Vojniću, Krnjaku i Vrginmostu.

Po sjećanju generala Joce Tarabića u Plaškom je bio jedan puk, a u Slunju bataljon jačine 500—600 ljudi i to najviše konjanika. Srećko Manola sjeća se da je u to vrijeme na Kordun došla divizija »Eugenio di Savoia — celere« (brza). Prema nekim dokumentima i zapisima u okolici Petrove gore krstarilo je u prvoj polovini oktobra još nekoliko talijanskih pukova: 11. berseljski puk kraj Vojnića i Tušilovića, i konjički puk »Alessandria« na relaciji Veljun — Kmjak — Vojnić. Tu su, zatim, operirale jedna motorizirana jedinica i jedinica protuoklopnih topova koja se smjestila u Topuskom, dva diviziona brdskih topova divizije »Lombardia«, grupa tenkovskih jedinica i druge. U većim i ugroženijim mjestima duž komunikacija Talijani ostavljaju svoje garnizone i ponovo licemjerno tvrde da dolaze kako bi osigurali mir i zaštitili Srbe. Njihova propaganda stalno govori o miru, o prestanku

³⁹ Zbog kasnijeg razvoja događaja okupacija se nije u potpunosti ostvarila.

ustaških zločina i o dobronamjernoj misiji talijanskih trupa. Služeći se lukavstvom, Talijani u prvo vrijeme izbjegavaju incidente, prolaze mirno kroz sela i nagovaraju odbjegle stanovnike da se vrate kućama. Mnogi su ljudi naivno povjerovali talijanskoj propagandi. Pojedinci su čak predlagali da partizani obustave dalju borbu.

Organizatori i rukovodioci ustanka reagirali su na vrijeme. Okružni komitet Partije upozoravao je na opasnost od talijanske propagande. Na jednoj strani Talijani su nastojali da tvrdnjama o uspostavljanju mira paraliziraju dalje širenje ustanka, da odvoje partizanske odrede od naroda i da zatim ustanike razoružaju. Tvrdeći da žele »zaštititi Srbe od Hrvata«, nastojali su na drugoj strani da još više raspale bratoubilački rat. Zato se još na I konferenciji delegata narodnooslobodilačkog pokreta u Crnoj lokvi, 19. i 20. septembra, energično zauzima stav protiv Talijana. Ističe se, da partizanski odredi moraju povećati borbu i protiv njihovih trupa. U zapisniku s te konferencije (poglavlje: O neprijatelju) kaže se među ostalim:

»Spremanjem naših rajona mi ćemo postepeno spremati narod u izvršenju općeg narodnog ustanka . . . S Talijanima treba stupiti u borbu i razoružati ih. Nema rasprave s generalima! . . . Napadajem na Talijane steći ćemo simpatije Hrvata. Politički — to je vrlo važan momenat . . .«

Tridesetog septembra izlazi Okružnica broj 3 Centralnog komiteta KP Hrvatske. U njoj se detaljno analizira odnos prema talijanskim fašistima i ukazuje na niz pogrešnih shvaćanja u odnosu na Talijane. Kaže se, među ostalim, da su neki drugovi u Primorju zauzeli posve kapitulantski stav prema talijanskim trupama. Neki čak nastoje »izazvati kakvu gužvu« da u neokupirane predjele privuku što više talijanskih jedinica, smatrajući da je njihovo prisustvo »korisno za našu stvar«. Centralni komitet KPH okarakterizirao je takva shvaćanja kao izdaju partijske linije i narodnooslobodilačke borbe. Zatim se ističe da je sličnih pogrešaka bilo u Lici i Kordunu, pa se kaže:

»Italijanski oficiri, agenti italijanskog fašizma, nastoje da ustanak u tim krajevima iskoriste u imperijalističke osvajačke svrhe. Oni se tobože zgražaju nad zvjerstvima koja ustaške bande pod njihovim pokroviteljstvom vrše nad tamošnjim stanovništvom, glumeći pri tome zaštitnike progonjenog naroda . . . Neki drugovi nisu prozreli ovu dvostruku igru italijanskih fašista i njihovih plaćenika-frankovaca . . .«

U okružnici se zatim ukazuje i na druge oblike talijansko-ustaške taktike, koja ima zajednički cilj: da obmane narod, da izolira komuniste i da uguši ustanak. U okružnici se upozorava:

»Na teror, pokolje nedužnog stanovništva i pljačku njegove imovine, narod, na poziv naše Partije, odgovara oružjem u ruci. Frankovačkim izdajnicima zadani su već teški udarci. Iz mnogih su mjesta i krajeva prot-

jerane krvoločne ustaške bande, njihova se vlast počela ljuljati pod udarcima narodno-oslobodilačke borbe. To je krvnika Pavelića i njegovu banjdu prisililo na manevriranje i prividni uzmak, da bi dobili na vremenu, pokupili snage, a zatim još krvoločnije nastavili teror nad narodom. Njihov se manevar sastoji u slijedećem:

a) Poziv pobunjenim masama da polože oružje, da se vrate svojim domovima, koje su ustaške bande opljačkale, da napuste svoje vođe i da ih izruče narodnim krvnicima. Taj manevar ide za tim da se narodne mase odvoje od Komunističke partije i da se ona izolira od masa, a mase ostanu bez vođa, kako bi narodni ustanak ugušili u krvi i održali svoju krvavu vladavinu.

b) Skidanje s funkcija ustaških funkcionera koji su do guše ogrezli u narodnoj krvi i raspuštanje jednog dijela ustaških bandi (takozvane divlje ustaše). To je pokušaj zavaravanja naroda, pokušaj da se odgovornost za ustaške zločine i pljačku prebaci s krvnika Pavelića i marionetske vlade na pojedine ustaške funkcionere — »divlje ustaše« . . .«

Time je sve postalo jasno. Među ustanicima više nije moglo biti ni najmanje dvojbe o misiji talijanskih trupa. Ta je misija dokraja demaskirana. Partija je na vrijeme uočila opasnost od talijanskog lice-mjerstva i zatražila od svojih članova da se oružjem suprotstave okupatoru i da u tom smjeru orijentiraju narodnooslobodilački pokret. Na temelju te direktive Komanda NOP odreda za Kordun i Baniju izdaje drugog oktobra posebnu uputu o stavu prema talijanskim okupatorima. Uputa počinje riječima:

»Drugovi partizani!

Posljednje dvije nedjelje došle su ponovo na Kordun i Baniju okupatorske oružane snage. Došla je talijanska vojska. Pojavom talijanske vojske nastala je nova situacija za nas . . .«

Zatim se govori o motivima i ciljevima dolaska Talijana, o njihovim namjerama i taktici. Kaže se, da je narod preuzeo vlast u ruke u velikom dijelu zemlje i time ozbiljno ugrozio Pavelićevu državu. Zato dolaze Talijani. U Karlovcu su talijanski komandanti tih dana na svečan način predali oružje ustašama, a sada, evo, talijanske jedinice dolaze u sva veća mjesta i u mnoga sela okruga Karlovac. Talijani su danas glavna oružana snaga koja želi ugušiti oslobodilački pokret kako u ovim krajevima, tako i u zapadnoj Bosni, Hercegovini i Crnoj Gori. U proglasu se nastavlja:

»Talijanska vojska zanosila se mišlju da će mirnim putem prevariti narod, prevariti partizane da polože oružje, da se predaju, a talijanska će vojska garantirati mir i red. Dolazili su talijanski oficiri u rukavicama sa sladunjavim osmjehom na licu, sa slatkim ah otrovanim riječima: Mi dolazimo kao prijatelji srpskog naroda. Mi dolazimo da ovdje vlada mir. Ustaša više neće biti. Mi želimo da položite oružje, da se vratite kućama, jer treba raditi, treba obrađivati polja . . . Mislili su da je narod

zaboravio tko je odgojio ustaše, tko je doveo ustaše, tko je kumovao klanju srpskog i hrvatskog naroda . . .»

Talijanima je, napokon, postalo jasno da demagogija neće pomoći. Iz mnogih šumaraka i s mnogih brežuljaka njihov su dolazak dočekali plotuni partizanskih boraca. U okršajima padaju prvi talijanski vojnici a u partizanskim odredima gomila se i talijansko oružje. Uz već rasplamsane borbe s ustašama i žandarima počinje i oružani obračun s talijanskim okupacionim trupama.

Prvi talijanski zarobljenik na Kordunu poručnik Blasi živio je nekoliko dana u partizanskom logoru u Petrovoj gori. čekalo se da njegova komanda odgovori hoće li u zamjenu za nj' dati oružje koje traže partizani. Odgovor je stigao 14. oktobra. Negativan i drzak. Komanda iz Karlovca odgovara »komandiru čete koja operira u zoni Krnjaka«, da pusti poručnika Blasija. Zahtijeva da se zarobljenik dovede na most u Krnjaku, a u zamjenu će Talijani dati »novca ' koliko god tražite«. U odgovoru se dalje od partizana traži, da predaju oružje i da se vrate kućama. Ako to ne učine, komanda će upotrijebiti silu. Neće biti pošteđena ni sela, ni porodice.

Komanda Korduna i Banije odbila je, naravno, taj zahtjev. Poručnik Blasi zadržan je u Petrovoj gori. šesnaestog oktobra prokrada se divizion talijanske konjice i preko sela Miholjsko upada u Petrovu goru. Odredi »Miholjsko« i »Crna lokva« nisu očekivali napad. Posve iznenađeni povlače se u šumu. Talijani nadiru za njima. Kad se talijanska konjica približila mjestu gdje je bio zarobljeni obavještajac, on se pokušao osloboditi. To mu nije uspjelo i u okršaju je ubijen.

Već sutradan dolazi do novog okršaja, a nakon nekoliko dana do prve veće bitke s Talijanima. Na cesti kod Vilinog Točka odredi »Šljivnjak« i »Trupinjak« postavljaju zasjedu i čekaju. Tada su već imali dosta ratničkog iskustva. Dvadesetog oktobra ujutro čuo se zvuk motora. Nailaze dva kamiona puna talijanskih vojnika. Odredi otvaraju plotunsku paljbu. Talijani skaču kuda tko zna. Ne pružaju jači otpor. Na cesti su ostala dva onesposobljena kamiona s oružjem i opremom. Partizani kupe plijen i pale vozila. U kratkom okršaju poginulo je šest talijanskih vojnika i jedan oficir. Odredi su zaplijenili 11 karabina i jedan puškomitraljez. Prvi puškomitraljez u ta dva odreda. Talijanska »breda«³⁷

Komandu II armate hvatala je panika. Ne samo da je propao plan o mirnoj likvidaciji ustanka nego je došlo do neočekivano žestokih borbi. Ustanici ne respektiraju ni motorizaciju ni golemu snagu trupa Srčano napadaju izrazito nadmoćnijeg neprijatelja, ubijaju ga, otimaju

³⁷ Prema nekim zapisima i po mišljenju nekih učesnika, akcija je izvršena nekoliko dana prije nego što se to ovdje navodi na temelju pristupačnih izvora.

oružje isto kao od ustaša, domobrana, žandara i stoga već nakon nekoliko sati talijanska komanda iz Karlovca naređuje da se krene u potjeru za partizanima.

Na cestama oko Vojnića okuplja se duga talijanska kolona; oko 1000 konjanika, divizion artiljerije, tankete, mitraljeske jedinice. Naooružani »do zuba« i uz zaglušnu pucnjavu, Talijani kreću prema šumi Debela kosa. Tutnje tenkovi, otežu se mitraljeski rafali, fijuču topovske granate, odjekuju zaglušne eksplozije. Prava fronta. Narod bježi na sve strane.

Na rubu šume Talijane dočekuje paljba odreda »Debela kosa«. Već poslije prvih partizanskih rafala okupatorske se jedinice počinju povlačiti. Zatim se sređuju i ponovo polaze u napad. Opet ih dočekuje žestoka vatra. Pedesetak partizana drži »frontu«. Od talijanskih rafala i granata padaju odsječene grane, ali napadači se ne usuđuju u šumu. Borba traje čitavo popodne. Talijani se povlače. Svoj bijes iskaljuju, poput ustaša, na nedužnom stanovništvu. U Kupljenskom i susjednim selima zapalili su toga predvečerja oko stotinu kuća. Ni narod nije pošteđen. Tako su samozvani »prijatelji« bili prisiljeni da otkriju karte i da pokažu pravo lice. Pred samu noć 25 partizana juriša na talijansku artiljeriju. Pod komandom Mile Basare borci su u tri navrata otjerali poslugu od oruđa. Malo je trebalo pa da zarobe topove i da se domognu artiljerije.

Bila je već kasna večer kad su Talijani stigli u Vojnić. I u toj borbi imali su nekoliko mrtvih i ranjenih.

žandarmerijska posada u Vojniću izvijestila je o tom okršaju Prvu oružničku pukovnicu u Zagrebu. Povjerljivim dopisom br. 244 od 22. oktobra iz Vojnića jc javljeno:

»Dne 20. listopada 1941. godine oko 8 sati na putu između sela Miholjsko i Kupljensko, kotar Vojnić, napala je sa bombama četničko-komunistička banda 2 teretna samovoza sa talijanskom vojskom. Tom prilikom poginuo je 1 časnik (vojni svećenik), 1 dočasnik i tri vojnika, a ranjeno je 10 vojnika. Obadva samovoza onesposobljena su za pogon. Četnici su oduzeli jednu strojnicu i 6 pušaka, a sa mrtvih vojnika svukli odoru. Ostali vojnici razbježali su se te nakon par sati vratili se bez samovoza u Vojnić.

Istoga dana oko 11 sati i na istom mjestu napadnut je ponovo jedan samovoz sa talijanskim vojnicima po četničko komunističkoj bandi. Tom prilikom ranjeno je pet vojnika.³⁸ Dalji napadaj odbijen je.

Toga dana oko 12 sati povedena je akcija od strane italijanske vojske na četničko komunističku bandu u selu Miholjskom, sa konjicom, topovima, tenkovima, lakim i teškim stropicama. Prema saznanju, u ovoj akciji četo-komunisti dali su jak otpor iz pušaka i teških stropica.

³⁸ I taj su napad izvršili odredi »Sljivnjak«. i »Trupinjak« pod komandom Roberta Domani ja.

U ovoj akciji koliko se moglo saznati poubijano je oko 100 bandita, a u selu Miholjskom i Kupljensko, porušeno sa topovima i popaljeno oko 50—60 kuća.

Koliko imade žrtava s jedne i s druge strane nije se moglo ustanoviti. Kada će se pravo stanje utvrditi, naknadno će se dostaviti izvješće . . .«

U TALIJANSKOM OBRUČU

Sutradan je Ministarstvo hrvatskog domobranstva u Zagrebu primilo novi izvještaj o napadu na Talijane. Ovog puta javila se žandarmerijska postaja iz Vrginmosta i to brzojavno. Pod brojem 1305 od 21. oktobra stigao je ovaj kratki brzojav:

»Dne 21. listopada 1941. godine u 22 sata ispod sela Podgorja sa južne strane Vrginmosta otvorili su četnici pušcanu vatru prema kući u kojoj je smještena talijanska vojska. Talijanska vojska odmah je počela napadaj suzbijati sa pušcanom i strojo-puščanom vatrom i bacanjem bombi. Ovo međusobno puškaranje trajalo je do 22. o. mj. do 0,30 sati. Za vrijeme puškaranja sa zapadne strane Vrginmosta pojavljivala su se neka svjetla kao četnička signalizacija . . . Oružničko krilo u Petrinji izvješteno . . .«

Novu akciju poduzimaju Talijani, čini se da su po svaku cijenu htjeli obračunati s partizanima. Dvadeset trećeg oktobra okupili su još jače snage i sa svih strana krenuli na šumu Debela kosa.

Bilo je rano jutro poslije kiše. Poslije napornog marša i nekoliko uzastopnih okršaja borci odreda »Debela kosa« spavali su u barakama u šumi. Bilo ih je 70, a među njima našao se i Srećko Manola. Probudila su ih dva puščana hica. Odmah zatim dotrčao je stražar Miloš Vučetić. Javio je da su u šumi Talijani. U tren oka odred se svrstava u kolonu po jedan. Uto i drugi stražari javljaju da su primijetili neprijateljske snage. Jedni nadiru od Vojnića, drugi od zaselaka Blagojevići i Vučetići, treći dolaze od Krnjaka i Miholjskog ...

Nije bilo vremena za razmišljanje. Odluka je pala da se ide prema Božićima i Šljivnjaku. U sumraku i maglovitom jutru partizanska kolona probija se kroz šumu prema cesti Budačka Rijeka — Trupinjak. Kreće se oprezno s pripremljenim oružjem. Bilo im je jasno da se radi o jakim talijanskim jedinicama i da ne smiju prihvatiti borbu. Već su na rubu šume. Pred njima je cesta. Tek kad je začelje kolone prelazilo cestu, nailaze četiri talijanska tenka. Otvaraju paklensku vatru, ali kasno. Borci su sretno umakli iz obruča. Talijanski puk od 5000 ljudi udario je u prazno. Talijani pale partizanske barake, i to zapaljenim bombama, jer od straha ne smiju u njih. Opet se osvećuju na selima. Pale kuće, štale, sjenike. Čitava sela oko Debele kose bila su u plamenu.

Predvečer se vraćaju u Vojnić s bogatim plijenom: tjeraju napljackane krave, volove i svinje, a još na samom položaju priredili su bogatu gozbu.

U isto vrijeme vode se borbe s Talijanima i u Gorskom kotaru. Ivo Vejvoda, komesar Štaba Primorsko-goranskog partizanskog odreda javlja tih dana Centralnom komitetu KPH o sukobima goranskih partizana s Talijanima na cestama u Gorskom kotaru. Uz pomoć stanovništva partizani noću prekapaju ceste. Talijani ih sutradan popravljaju. Okupatori govore narodu kako su došli da održavaju red, a partizani im odgovaraju lećima na talijanskom jeziku. Četrnaestog oktobra odredi postavljaju zasjedu na jednoj od prekopenih cesta. U 9 sati ujutro nailaze dva kamiona s talijanskim vojnicima. Partizani otvaraju vatru. Okupatori pružaju otpor i bježe. U okršaju neprijatelj ima 25 mrtvih i ranjenih. Na strani partizana nikakvih gubitaka. Zaplijenili su 11 pušaka, 1 puškomitraljez, 500 metaka, 5 bombi i drugu spremu.

U Baniji relativno zatišje. Talijani su došli pred Glinu. Njihove patrole ušle su u grad. Između njih, domobrana i ustaša izbija svađa. Talijanski vojnici se vraćaju. Zatim se čitava jedinica okreće »na lijevo krug« i odlazi u Topusko. Prema Baniji više nisu išli.

Ipak se dolaskom Talijana situacija dosta izmijenila. Prije svega u vojničkom smislu. Neusporedivo brojnije i bolje naoružane talijanske jedinice bile su opasan protivnik partizanskih odreda i četa. Pokrećući jake trupe, tenkove i artiljeriju, Talijani su svakog časa mogli upadati duboko u šume i u slobodni teritorij. Po mišljenju Srečka Manole njihova je namjera bila da pročiste čitavu Petrovu goru, ali su ih zburnile žestoke borbe i dosta veliki gubici. Zbog toga ipak nisu ulazili dublje u šumu. No, talijanske su trupe bile ozbiljna opasnost, čak i onda kad nisu poduzimale akcije.

U političkom smislu prisutnost Talijana bila je možda još opasnija. U prvom redu zbog nastojanja da stvore dublji razdor između Srba i Hrvata. Na drugoj strani, njihove su trupe nemilosrdnim represalijama protiv stanovništva izazivale u prvo vrijeme strah i kolebanje među narodom, pa čak i u nekim odredima. Prema izvještaju Većeslava Holjevca od 18. oktobra, komesara NOP odreda Korduna i Banije, Talijani su do tog vremena spalili: 65 sjenika, 48 kuća i 28 štala u selu Kupljenskom; 7 kuća i 3 sjenika u selu Burići; 9 sjenika u selu Poljani i drugima. Pobili su mnoge nedužne ljude, a mnoge seljake držali su kao taoce.

Iskrse su i druge teškoće. Razumljivi strah i kratkotrajnu kolebljivost naroda ponovno su pokušali da iskoriste neki ljudi koji se od početka nisu slagali s koncepcijama narodnooslobodilačke borbe. Predratni poslanik i član SDS-a, Mišan Napijalo, istupa sa zahtjevom da se obustave borbe protiv Talijana. U Kupljenskom i drugim selima, koja su najviše stradala od talijanskih trupa, Napijalo održava zborove s narodom. On i njegove pristalice kukaju pred izbjeglim ljudima za

spaljenim kućama i sjenicima. Predlažu da se izabere delegacija, koja će u ime naroda povesti pregovore s Talijanima i ustašama. Na jednom sastanku u Petrovoj gori Napijalo čak izjavljuje, da će svatko tko ubuduće napadne Talijane biti izveden pred narodni sud. Pozivajući se na ogorčenje stanovnika spaljenih srpskih sela protiv ustaša, pledira za srpsku orijentaciju ustanka. Traži da se svi Hrvati smijene s rukovodećih funkcija.

Šovinistička stremljenja pojavila su se i u nekim odredima. U odredu »Gornji Skrad«, na primjer, nekoliko podoficira bivše jugoslavenske vojske, poneki žandar i financ, koji su se našli u tom odredu, stavljaju na kape četničke kokarde. Kasnije, u dogovoru s poručnikom bivše jugoslavenske vojske Rakinićem³⁹ pripremaju ubojstva istaknutijih komunista. Partija i rukovodioci ustanka rade oprezno, ali strpljivo. U isto vrijeme energično se bore protiv samovolje i pljačke, protiv pojava kakve su iskrsele u odredu »Poloj«. Sve to znatno otežava već ionako tešku situaciju. Mihajlo Velimirović, tadašnji sekretar Kotarskog komiteta KPH Veljun priča:

»S Rakinićem smo od početka imali teškoća. Svi partizani nosili su na kapama zvijezdu, ali on nije htio. Govorio je da će se boriti i bez nje . . . Uvijek je imao svoje koncepcije. Nije mu bilo drago što ustanak dobiva općenarodni karakter i što ga vodi Partija. Nije raščistio ni s učešćem Hrvata . . . Zimi 1942, dok sam bio na okružnoj konferenciji Partije u Kladuši, Rakinić je s nekoliko svojih istomišljenika upao u Kotarski komitet, opljačkao dokumente, pisaču, mašinu i pobjegao među neprijatelje.«

No, ustanak je već stekao fizionomiju koju nitko ne bi mogao izmijeniti. Napijalo je ubrzo ostao usamljen sa svojim shvaćanjem, a četničke tendencije u odredu »Skrad« otklonjene su energičnom intervencijom. Potkraj oktobra odred »Perjasica« razoružao je divlji odred »Kuzma-Poloj«, u kojem je bilo 27 ljudi. Od svoga osnivanja taj se odred uglavnom bavio pljačkom. Pet glavnih krivaca osuđeno je na smrt i strijeljano pred narodom, a ostali su pobjegli. Po mišljenju Joce Tarabića neke od tih pojava iskrsele su zahvaljujući dolasku Talijana. U slunjskom kraju, naročito među seljacima Tobolića, Tržića i još nekih sela, vladalo je uvjerenje o dobronamjernosti talijanskih trupa sve do početka 1942. godine.

Poslije prvih jačih okršaja s Talijanima i s prvim oružjem otetim od talijanskih jedinica nestalo je predrasuda o golemoj snazi neprijatelja. »Ljudima je« — kako kaže Srećko Manola — »postalo sasvim normalno da se s njima bore«. Potkraj oktobra, Komanda NOP odreda

³⁹ Početkom 1942. godine prebjegao kao operativni oficir Štaba II bataljona k neprijatelju. U dogovoru s partizanima ubili su ga domobrani — simpatizeri u Tušiloviću kad je iz Slunja bio prebačen u njihov garnizon.

Korduna i Banije raspisuje takmičenje među odredima i bataljonima tko će zarobiti više oružja i nanijeti veću štetu neprijatelju. U tački drugoj te naredbe govori se o borbi protiv talijanskih trupa. Tu se kaže:

»Naročitu pažnju treba posvetiti borbi protiv Talijana koji danas predstavljaju okupatorsku vlast i fašističkog žandara. Pozivam sve odrede da slijede primjer odreda Debele Kose i Crne Lokve, a naročito odreda II rajona, koji su pokazali da smo potpuno dorasli da uspješno vodimo borbu s Talijanima i u slučajevima kad su brojčano nadmoćni i kad raspolažu artiljerijom i tenkovima. Tukući Talijane uništavamo okupatore i dolazimo do oružja koje nam je potrebno za dalje i veće zadatke...«

U tom se naređenju traži od svih komandira odreda da odmah započne obuka partizana za boju s tenkovima. Svaka četa treba da ima jurišnu desetinu, naoružanu benzinskim bocama i dinamitom. S tim borcima moraju se provoditi svakodnevne vježbe za uništavanje tenkova. Dalje se traži da odredi pošalju majstore — mehaničare. U Petrovoj gori upravo je osnovana partizanska mehanička radionica za popravak oružja otetog od ustaša, domobrana i Talijana.

BITKE SE NASTAVLJAJU

Potkraj oktobra i početkom novembra dolazi do novih okršaja s Talijanima. U okolici Slunja, Plaškog, Vojnića i Vrginmosta partizanske čete i odredi postavljaju zasjede. Negdje samo zapucaju pa se izgube, a negdje dolazi do velikih bitaka. Ne miruju ni talijanske trupe. U Gorskom kotaru upadaju u partizanski logor kraj Delnica, a zatim ulaze u oslobođenu Drežnicu. Čitavo selo Priseka pretvorili su u plamen. Tek što je pao prvi snijeg, Talijani pretražuju šume, šumske vrtače i pećine; pale barake nekih odreda, pljačkaju i partizansku opremu, ali nisu uhvatili ni jednog partizana. I tu su promašili isto kao i u Debeloj kosi. U isto vrijeme goranski partizani stavljaju mine ispod željezničkih tračnica kraj Gomirja. Noću između 28. i 29. oktobra nailazi talijanski vojni vlak. Eksplozija. Nekoliko vagona leti s pruge. Desetak mrtvih i ranjenih. Obustavljen saobraćaj.

Sličnu akciju pokušali su izvesti borci Dubravskog odreda. Sedmog novembra pokušali su minirati prugu između Gornjih Dubrava i Tounja, kuda je trebalo da naiđe talijanski vojni vlak. Dok je jedan dio odreda bio na osiguranju prema Dubravama, a drugi prema Tounju, grupa boraca na čelu s komandirom toga odreda Đurom Zatezalom — Judom pokušala je postaviti mine ispod tračnica. Nesretnim slučajem došlo je još za vrijeme rada do eksplozije od koje su poginuli komandir od-

reda Đuro Zatezalo, zatim borci Petar Zatezalo, Đuro Rebić, Nikola Rebić, Simo Kukić, Dušan Šepelj i Raco Vucelić. Ranjeni su Đoko Munjas (koji je nakon dva dana podlegao ranama) Rade Janjanin i Tode Višnjik.

Zanimljiv okršaj odigrao se tih dana u selu Radonji, kraj Vojnića. Jednog jutra u selo je upala talijanska patrola u akciju na — kokoši. U blizini našli se partizani, pa kad su vidjeli dvojicu tih lovaca, uperiše puške i zarobiše ih. Srećko Manola, koji je toga dana slučajno naišao kroz Radonju, ispričao je kako su se i on i drugi borci nasmijali dvojici zarobljenika.

»Oba su bili mladići — priča Manola. — Gledam ih i pitam — žele li možda ostati s nama. Primit ćemo ih u partizane. To ih najprije zbunjuje, a zatim se počeu izmotavati: da su slabi borci, da imaju djevojke u Italiji i da ih, što je najvažnije, nikako ne bi pustila njihova komanda. Komandant će se i ovako ljutiti, pa moraju žuriti da mu se što prije jave. »Dobro, rekao sam, onda odite u komandu«. Na to oni zapitaše što će biti s puškama. Nije, kažu, zgodno da se vrate bez oružja, što će reći komanda? Odgovorio sam neka komanda ne zamjeri, ali da od pušaka nema ništa, jer su potrebne nama. Zarobljenici rekoše da to potpuno razumiju, pa zamoliše da im makar dademo potvrdu da smo preuzeli njihove puške... Uzeo sam komadić papira i na talijanskom jeziku napisao po prilici ovo: Potvrđujemo, da smo danas od dvojice vaših vojnika oduzeli puške broj taj i taj, koje će nam dobro doći u borbama protiv vaših jedinica... Mladići su bili presretni. Stavili su priznanicu u džep, najsrdačnije zahvalili i otišli u Vojnić. Ne znam kako su prošli i što su im rekli u komandi kad su pokazali taj komadić papira... «

Na Kordunu i Baniji razvija se tih dana pojačana borbena aktivnost. Komanda kordunaškog odreda izdaje 31. oktobra Naredbu broj 4, kojom naređuje odredima u svim rajonima da pojačaju napade na talijanske jedinice. U naredbi se zahtijeva, da se organiziraju diverzantske grupe od 3, 4 ili 5 partizana, koje će vršiti noćne prepade na Talijane. Te grupe treba da su naoružane puškama, bombama i revolverima. Najvažniji cilj grupa treba da budu okupatorski oficiri i podoficiri. Tamo gdje to nije moguće treba napadati logore, radio-stanice i druge punktove u garnizonima. Zapucati i povući se. Taktika uznemiravanja. No, najvažnije je da takve grupe operiraju u hrvatskim selima i što bliže Karlovca ... Na kraju se kaže:

»Podvlačim još jedanput, a po *naređenju Vrhovne komande* (misli se Vrhovnog štaba — op. red.) moraju se pooštriti napadi na okupatorske snage ... «

Bitke se nastavljaju svom žestinom protiv ustaša, domobrana, žandara i Talijana. Gotovo čitavo područje karlovačkog okruga, kao i mnogih drugih krajeva u to vrijeme, zapalilo se u plamenu ustanka. Iz dana u dan, iz noći u noć prašte partizanske puške.

Petog novembra 1941. borci odreda »Debela kosa«, zajedno s još nenaoružanim partizanima, čekaju čitavo kišovito dopodne u zasjedi na cesti kojom će, pretpostavljaju, naići Talijani. Vrijeme odmiče, a Talijana nema. Kao da znaju što im je pripremljeno. Odjednom se čuje zvuk motora. Osmatrači javljaju da dolazi kamion. Partizani puštaju da dođe na 50 metara, a onda pada komanda: »Pali«. U tren oka sve je bilo gotovo. Kamion se survao u jarak, a jurišna desetina razoružala je pratnju prije nego što je pokušala pružiti otpor. Nekoliko boraca ostaje da zapali kamion, a ostali s osvojenim plijenom polaze prema Skradskoj šumi. Tek što su otišli s položaja, čuje se novi zvuk. Borci se trkom vraćaju. Drugi kamion, također od Krnjaka, već je posve blizu. Partizani otvaraju paljbu onako iz trka. Prvi meci pogodili su vozača, kamion se kotura niz strminu. U pratnji su bili domobrani i ustaše. Pokušavaju pružiti otpor. Partizani bacaju bombe i tuku mitraljezom. Neprijatelj se predaje. Na cesti je ostalo 8 mrtvih ustaša, žandara i domobrana. Partizani su zarobili 11 novih pušaka, 20 vojnih uniformi, 2500 metaka, desetak bombi i drugu spremu. Oba su kamiona zapaljena, a zarobljenici pušteni. Zaplijenjeno oružje predaje se nenaoružanim ljudima, koji odmah osnivaju odred »Bijeli Klanac«.

Sedmog novembra odredi »Ljeskovac« i »Bugar«, pod komandom Miće Baraća i Vilima Galjera — šiše postavljaju zasjedu na Ključistu. Nailazi talijanski kamion. Usprkos žestokoj vatri kamion je pobjegao s tri mrtva i 8 ranjenih talijanskih vojnika. Začudo, šofer kamiona nije pogoden. Istog dana poslije podne Talijani upadaju u selo Močila. Najprije pale školu, a zatim još nekoliko zgrada. Sutradan ponovo dolaze u to selo.

Devetog novembra dolaze dvije bojne ustaša i opkoljavaju Debelu kosu. Stigle su još u zoru kamionima iz Karlovca. Jedna bojna nadire cestom Od Krnjaka, između sela Budačka Rijeka i Gornji Budački, zahvaćajući Burić-Selo i Partizansko Žarište. Druga ustaška kolona nastupa od Vratnika, Grabovca i Kupljenskog. Tako je Debela kosa, već četvrti put od početka ustanka, bila posve opkoljena. Ali u njoj nije bilo nikoga. Dok su ustaše opkoljavale praznu šumu, partizani su razoružali domobrane u Skakavcu.

I na drugim sektorima odredi su u akciji. Sad u zasjedi, sad u napadu na neprijateljska uporišta. Odred »Malička« prebacuje se 11. i 12. novembra u Bosnu. U prvoj akciji nedaleko Vrnograča razoružava domobransku patrolu. Uz ostali plijen osvaja četiri puške. Dan prije 2. i 3. četa II bataljona razoružava žandarmerijsku stanicu u Johovici, u kotaru Cazin. Istog dana odred »Donje Dubrave« polaže minu na željezničku prugu, ali pokušaj svršava tragično. Mina je eksplodirala još za vrijeme polaganja. Poginulo je osam boraca, među njima i komandir odreda Đuro Zatezalo. Ostali borci tog odreda ipak nisu klonuli duhom. Još u toku dana izveli su novu akciju na pruzi i razoružali četiri domobrana. Četrnaestog novembra odred »Crni Potok« postavlja zasjede na cesti Topusko—Kladuša: razoružava domobransku patrolu.

Sedamnaestog novembra borci IV bataljona napadaju talijansku patrolu u Pješčanici, a od domobrana iz Bovića dobivaju još jedan puško-mitraljez. Osamnaestog odred »Perjasica« vodi borbu sa žandarima, a istog dana četiri banijska odreda dočekuju 100 zloglasnih ustaša kraj Maje. U ogorčenoj borbi poginulo je 15 ustaša, a 25 ih je ranjeno. Banijski partizani nisu imali gubitaka. Tri dana kasnije, 21. novembra, banijski odredi napadaju željezničku stanicu u Vlahoviću ...

NAD PALIM DRUGOVIMA

Na povratku iz akcije u Skakavcu odred »Debela kosa« prima obavijest da ustaše vođe iz Krnjaka prema Karlovcu zarobljeni narod i da tjeraju opljačkanu stoku. Usiljenim maršem borci kreću prema selu Vratnik da neprijatelju spriječe put. Ali, ustaše su očekivale takvu akciju. Sad su oni postavili zasjedu s dva teška mitraljeza. Nedaleko Vratnika iznenadili su partizane i zasuli ih paklenskom vatrom. U žestokom okršaju pali su Milić Simić i Milić Mačešić. Dva hrabra borca, dvije prve žrtve proslavljenog odreda. Kraj njih, ranjen je i Miloš Čurčija.

Partizani su već i prije imali nekoliko poginulih i ranjenih. Ranjeni su odlazili na liječenje u Petrovu goru, a od poginulih drugova odredi su se opraštali na svečan način. Prve žrtve ispraćene su posmrtnim govorima, suzama svojih drugova i počasnim plotunima. Takvi oproštaji uvijek su bili bolni.

Jedan od najbolnijih bio je oproštaj boraca III bataljona od svog komandanta Stjepana Milašinčića — Silje i isto tako dobrog druga Žarka čujića. Bol je bila to veća, što se sve to zbilo nekako neočekivano i tragično, u onoj kobnoj noći između 12. i 13. novembra kad su odredi »Močila«, »Tobolić«, »Primišlje« i »Zbjeg« napadali talijansku stražu u Plavčoj Draži. Akcijom je rukovodio komandant III bataljona Stjepan Milašinčić — Šiljo. Namjera je bila da se neprijatelj iznenadi, da se razoruža, i da se bataljon tako domogne puškomitraljeza koji dotad nije imao. Nikola Pjevač, bivši komandir odreda »Tobolić« i jedan od učesnika te akcije, sjeća se kako je bila posve mračna i kišovita noć kada su krenuli prema Plavčoj Draži, kako su za tu akciju skupljeni borci iz nekoliko odreda. Sve do tog vremena ti su odredi obično napadali neprijatelja iz zasjede, a ovo je bila prva akcija u kojoj se neprijatelj napada u njegovu garnizonu. To je impresioniralo borce. Znali su da neće biti dovoljno samo zapucati. To je akcija u kojoj će morati da se uskače u zgrade, a možda i u bunkere. Pjevač priča:

»Stižemo na položaje. Drug Sii ja odredio je da napad izvedu odredi »Močila« i »Zbjeg«. Mi ostali bit ćemo na osiguranju. Ništa se ne vidi, pa to još više pojačava neizvjesnost. Nestrpljivo čekamo početak napada . . . Negdje oko 11 sati odjeknuše prvi hici. Zatim nastade zaglušna paljba. Borba je počela ... Po pucnjavi čini nam se da nešto nije u redu. Paljba se čuje i u pozadini naših drugova. Odjednom zapuca i nama za leđima. Napadaju nas žestoko. Naši navaljuju, ali Talijani se žilavo brane. Tuku iz mitraljeza i bacaju bombe ... I dalje se puca iza leđa naših drugova, a i mi se borimo da održimo zaposjednute položaje ... Po pucnjavi zaključujemo da naši odstupaju. Potiskuju i nas. Vidimo, da akcija neće uspjeti . . . Odstupamo . . . Kad smo se kasnije okupili na nekom brjegu, nije bilo Šilje i Žarka . . .

Tek kasnije se saznalo o drami koja se odigrala za vrijeme akcije. Prije svega, čini se, da akcija nije bila temeljito pripremljena. Prethodno izviđanje obavljeno je dosta površno. Po maglovitom jesenskom danu nije se moglo tačno vidjeti gdje se sve nalaze neprijateljske straže. Pouzdanih informacija o tom nije bilo ni iz Plavce Drage. Mnogi učesnici akcije misle da su Talijani saznali za napad i da su ga spremno dočekali. Iako je bila kasna noć, talijanski vojnici ne samo da nisu zatečeni na spavanju, već su napali partizane iza leđa. Kraj svega toga, kako kaže Nikola Pjevač, neki odredi nisu na vrijeme stigli na svoje položaje, a to je neprijatelju omogućilo da se još efikasnije brani. U toj mračnoj noći, s bombom u ruci i kroz kišu talijanskih metaka, probijao se komandant Šiljo na čelu svoje jurišne grupe prema neprijateljskim utvrđenjima.

Poslije borbe koja se razvila, neki partizani počinju uzmicati. U tom času čuje se jauk komesara Žarka čujića. Zahvaćen mitraljeskim rafalom po nogama, čujić malaksava. Komandant Šiljo hvata teško ranjenog druga i pokušava ga izvuci. Partizani se povlače. Nitko nikoga ne vidi. Šiljo ne napušta ranjenika. Nosi ga i na vatru povremeno odgovara vatrom. Ostao je sam. Obliven kapima kiše, krupnim graškama znoja i krvlju ranjenog druga, čvrsto drži Žarka u rukama sve dok i sam nije pao pogođen fašističkim mecima ...

U tom nesretnom okršaju teško je ranjen i Božo Momčilović, koji se u jednom času sam našao između tri talijanska vojnika. U dramatičnoj borbi prsa u prsa, sav izgreben i izranjavan noževima, Božo se ipak vratio među svoje drugove s karabinom ubijenog talijanskog vojnika.

U bici na Plavčoj Draži III bataljon je doživio tragediju. Ostao je bez dvojice divnih drugova, bez Žarka i Šilje, bez omiljenog komandanta, iskusnog borca i revolucionara. Borbu s puškom započeo je Šiljo još u Španiji, a u tom kraju našao se sredinom augusta. Došao je u najtežim danima, u danima masovnih pokolja, ustaškog terora i teške depresije naroda. Zbog toga su ga, kao Hrvata, u srpskim selima s početka primili s priličnim nepovjerenjem, ali se glas o dobrom drugu, hrabrom borcu i omiljenom komandantu brzo širio. Kratko vrijeme nakon dolaska u treći rajon, Šiljo je postao poznato ime širom Kor-

duna. Zato je vijest o njegovoj smrti zapekla kao najdublja rana. Heroj i komandant Stjepan Milašinčić — šiljo i danas je u živom sjećanju svojih drugova i naroda toga kraja. Govoreći o njemu i njegovoj pogibiji, Joco Tarabić kaže:

»Mislim da je Siljma pogibija bila najteži udarac za taj kraj. Bio je kratko vrijeme u tom rajonu, ali je bio neograničeno omiljen među boricima i među narodom. Njegova pogibija bila je valjda najstrašnija stvar u to vrijeme. Ne pretjeravam ako kažem, da su ljudi nakon njegove pogibije mislili da smo definitivno izgubili rat. Vjerojatno ni jedan drugi čovjek ne bi u to vrijeme bio tako oplakan kao što je oplakivan Siljo. Voljeli su ga svi borci, volio ga je svaki čovjek, svako dijete u tom kraju . . .«

O tom žalosnom događaju obavijestila jš Komanda narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Korduna i Banije sve jedinice. U Naredbi te komande broj 7, od 16. novembra 1941, piše na početku:

»Sa žalošću i zakletvom na osvetu javljam svim partizanima Korduna

1 Banije herojsku smrt u borbi sa okupatorom narodnog prvoborca, komandanta III. bataljona, druga Silje Spanića — Stjepana Milašinčića. Požrtvovnost i herojska smrt druga Silje treba biti primjer odanosti i drugarske požrtvovnosti svim partizanima Korduna i Banije.

Drug Siljo je poginuo herojskom smrću iznoseći sa bojnog polja poginulog druga Žarka Čujića.

Slava drugu Silji!

Žalost za izgubljenim drugovima nije obezglavila borce III bataljona. Bol je dugo ostala u svim jedinicama toga bataljona, ali svi su znali i to da nema rata bez žrtava. Komandanta šilju nasljeđuje najprije Adolf Steinberger-Drago, a zatim Mihajlo Savić. U štab bataljona, u svojstvu operativnog oficira, dolazi i Vjekoslav Klobučar. Bataljon se postepeno oporavlja i izvodi nove, uspješne akcije.

BORBA NA ČUKURU

Vode se sve žešće borbe. Neke od njih poprimaju razmjere velikih bitaka iza kojih na bojnopolju ostaje i po stotinu mrtvih i ranjenih. Posljednjih dana novembra Talijani upadaju na teritorij drugog i trećeg rajona. Dolaze s jakim snagama, pa partizani ne prihvataju borbu. Okupatori »čiste« teren i, tri mjeseca poslije njena uništenja, ponovo uspostavljaju žandarmerijsku stanicu u Perjasici. U jednom okršaju odredi »Primišlje« i »Zbjeg« zarobljavaju dva talijanska vojnika i jednog podoficira. Dvadeset devetog novembra, opet, odredi

»Debela kosa«, »Trupinjak«, »šljivnjak« i »Crno Vrelo« postavljaju zasjedu nedaleko od šumice Petkovica. U rano poslijepodne od Krnjaka nailaze dva talijanska kamiona. Voze hranu i odjeću za neprijateljske posade u Veljunu i Slunju. Svaki kamion prati po 15 domobrana i nekoliko talijanskih vojnika. Odredi otvaraju vatru. Oba kamiona su stala, a pratioci pokušavaju pružiti otpor. Prekasno. Već ih zasipavaju partizanske bombe. U bezizlaznoj situaciji neprijatelj se predaje. Zarobljena su 22 domobrana i dva talijanska vojnika, šest mrtvih, oba kamiona zapaljena, a odredi su zarobili 28 karabina i jedan puškomitraljez. Predvečer stižu iz Karlovca talijanski tenkovi. Kupe poginule i hapse nekoliko seljaka.

Komanda NOP odreda Korduna i Banije, pretpostavljajući da će Talijani ubrzo poduzeti nove napade na oslobođeni teritorij, naređuje da se noću između 29. i 30. novembra poruše svi mostovi na cestama Karlovac—Veljun i Tušilović—Vojnić. Partizanske čete i odredi uz pomoć stanovništva rade cijelu noć.

Sutradan, 1. decembra ujutro, jaka talijanska kolona kreće iz Karlovca u pravcu Vojnića. Već u Cerovcu, prvom selu od Karlovca prema Kordunu, Talijani pale nekoliko kuća. Zatim upadaju u Tušilović, u Grijake i sela oko šume Loskunje. Redom pale kuće i gađaju stanovnike. Navečer se ne povlače. Noće u zapaljenim selima i u samom Krnjaku, a 2. decembra kreću dalje. Oko 1000 talijanskih biciklista i jedna ustaška jedinica polaze od Brezove Glave i Krnjaka, stvaraju streljački stroj lijevo i desno od ceste Krnjak—Veljun, i redom pale sela. Prema dobivenim informacijama neprijatelj tako namjerava »pročistiti teren« sve do Slunja, a odatle dalje do Bihaća.

U štabovima I i II bataljona te noći nije se spavalo. Čitavu noć pripremao se plan za otpor mnogo jačem neprijatelju. U blizini su bile jedinice I bataljona i četa »šljivnjak« od II bataljona. Ukupno 260 boraca. Ipak, komanda odlučuje da se neprijatelj napadne i da se odbije u Karlovac. Još u toku noći prikupljene partizanske snage zauzimaju položaj Vratnik—Grabovac—Budačka Rijeka—Petkovica—Bijeli Klanac. Drugog decembra borci su osvanuli na položajima.

Talijani i ustaše nadiru prema Slunju. Od svojih doušnika, kako se kasnije saznalo, čuli su da se na tom sektoru nalazi samo odred »Debela kosa«, jačine 45 ljudi. Zato su se kretali prilično sigurno. Ali, oko devet sati, kad su partizanske jedinice otvorile vatru, napadačima je postalo jasno da njihove informacije o snazi partizana nisu tačne. U žestokoj borbi s izmjeničnim naletima Talijani na trenutak lome otpor. Centar partizanskih snaga prisiljen je da se povuče pod samu šumu Debela kosa. Okupatori upadaju u selo Martinoviće, a odmah zatim počinje se dizati dim iz zapaljenih kuća. No, bitka nije bila završena, štab bataljona donosi odluku da se organizira jurišni vod koji će izbaciti Talijane iz Martinovića. Traže se dobrovoljci. Javlja se trideset boraca, koji odmah kreću u juriš. Pod zaštitom vatre svojih drugova,

jurišnici upadaju u selo. Razvija se žilava borba. Oko 12 sati Talijani se počinju povlačiti prema stijeni Sipica Čukur. Tada navaljuju i ostale jedinice I i II bataljona. Okupator uzmiče, ali se i dalje ogorčeno brani. Borba se vodi čitav dan.

Predvečer Talijani su se našli zbijeni ispod Čukura. Partizani im prilaze sve bliže. Dolazi do dramatične borbe, do dotada najveće bitke na tom području. Rastojanje između protivnika smanjilo se na 50 metara. Uz pušcanu paljbu i rafale iz automatskog oružja, vodi se borba bombama. Baca se na stotine bombi i s jedne i s druge strane. Juriš za jurišem, ali sve do večeri neprijatelj se ne predaje. A predvečer stiže vijest da Talijanima dolazi pomoć iz Karlovca i Vrginmosta.

U sumrak čuju se tenkovi. Dolaze od Vojnića. Prešli su preko mosta u Kolariću, jedinog koji dan prije nije porušen. U borbu ulaze svježije talijanske jedinice. Partizani se povlače. U toj borbi poginuo je partizan radnik Miloš Petrović—Pek. Talijani su imali oko 50 mrtvih i još više ranjenih.

Sutradan Talijani nemilosrdno pale preostale kuće po selima. U Krnjaku su uhapsili oko 50 ljudi. Trećeg decembra ujutro doveli su ih pod Čukur i strijeljali. Borivoje Mihajlović, kojeg su Talijani zarobili dok je nosio partizansku poruku, našao se na stratištu. Evo kako on opisuje taj masovni zločin.

»Dovedi su oko 60 ljudi, žena i djece, koji su bili zatvoreni u školi u Krnjaku. Sve su nas postrojili, a zatim je pred stroj izašao neki Talijan i nešto pročitao. Nismo razumjeli ni riječi, ali smo ubrzo shvatili da je to bila smrtna presuda. Tada je došao Dragan Mujić, zloglasni ustaški načelnik općine Vukmanić. Kako sam kasnije saznao Mujić je imao nalog od Talijana, da pokaže njihove ljude, doušnike, koje ne bi trebalo strijeljati. Načelnik zatim odlazi. Talijani odvajaju dvojicu ili trojicu. Ja sam skočio iz stroja i pokušao pobjeći. Uхватili su me već nakon nekoliko koraka, jer su svuda oko nas stajali talijanski vojnici. Ponovo su me doveli u stroj, ispred koga su već stajali vojnici s puškama. Vidjeli smo da je gotovo . . . Plotun. Pogodili su me u nogu i ruku. Pao sam. Rane jezivo peku. Čujem još nekoliko plotuna. Zatim dolazi talijanski tenk. Tuče po nama iz mitraljeza. Kiša metaka. Srećom me ni jedan više nije pogodio. Poslije desetak rafala, tenk odlazi. Ostaju samo dva vojnika, koji idu od leša do leša i udaraju ga nogom. Udaraju i mene, ali ne jaučem. Jedva podnosim bol . . . Dvojica su jauknula. Fašisti su ih dotukli mecima iz pištolja . . . Uskoro odlaze i ta dvojica. Kasnije su došli naši drugovi i odnijeli me prema Grabovcu . . .

Još istog dana došlo je do novog okršaja s Talijanima. Dok su nedaleko Čukura pripremali ručak i slušali govor nekog starješine, partizanske jedinice zasule su ih mitraljeskom vatrom. Tu su imali još desetak mrtvih i ranjenih, a predvečer su se povukli u Vojnić i Karlovac. Bila je to posljednja i najveća bitka s Talijanima na Kordunu u 1941. godini.

Prvi dani decembra protječu tako u osobito žestokim okršajima. Kao da su nagovještali svu žestinu i opseg bitaka koje će se rasplamsati nekoliko tjedana kasnije. Talijani su se, ozbiljno poraženi, smirili u utvrđenim garnizonima. Pred domobranima u Karlovcu se hvale kako su kraj Vojnića i Krnjaka vodili borbu čak sa 12.000 partizana, od kojih su pobili ravno 5000. Oni, Talijani, imali su »samo stotinjak« mrtvih i ranjenih.

Još za vrijeme velike bitke s njihovim trupama kod Čukura, banijski partizani razoružali su željezničku stanicu Žirovac, a jedinice II kordunaškog bataljona napale su žandare kraj Veljuna. Sutradan, 4. XII, prva četa III bataljona napala je željezničku stanicu Latin, gdje su poginula četiri talijanska vojnika. Istog dana banijski bataljon razoružao je željezničku stanicu Bačuga. Zatim, 5. i 6. decembra jedinice IV bataljona ruše željezničku prugu Karlovac — Sisak i to tako temeljito da nije više proradila sve do oslobođenja. Za to vrijeme jedinice II bataljona sistematski uništavaju cestu Kladuša — Krstinja — Vojnić. Sedmog decembra 1941. jedinice IV bataljona prelaze, kao prve partizanske jedinice uopće, rijeku Kupu i noću između 7. i 8. napadaju žandarmerijsku stanicu u Pisarovini, manje od trideset kilometara udaljenu od Zagreba. (O ovoj će se akciji opširnije govoriti na drugom mjestu.) U napadu partizani su osvojili 6 karabina i porušili telefonsko-telegrafске stupove ispred Pisarovine. U isto vrijeme goranski partizani u tri navrata zaredom postavljaju eksploziv na prugu Zagreb — Rijeka i uništavaju neprijateljske vlakove. Na sve strane izvode se akcije na ceste, pruge i telefonsko-telegrafске instalacije.

Dolazi zima s prvim snijegom. Nastaje prividno zatišje. Osim sitnih sukoba i diverzija nekoliko dana ne poduzimaju se veće akcije. U tom kratkom predahu u Glavnom štabu Hrvatske održava se konferencija komandanata Like i Korduna. Devetog decembra Glavni štab poziva komandanta i komesara kordunaškog partizanskog odreda da prisustvuju toj konferenciji. Treba da budu u štabu najkasnije »u petak ujutro, 12. XII. Komandant ličke grupe partizanskih odreda (narodni heroj Vlado Cetković — op. red.) već je stigao«. Trinaestog decembra Glavni štab izvještava Operativno partijsko rukovodstvo Centralnog komiteta KP Hrvatske da je konferencija održana. U tom izvještaju kaže se, među ostalim, da je osnovan Partizanski odred za Baniju, a isto tako i Okružni komitet Banije. Uz izvještaj se daje i pregled brojnog stanja boraca i oružja. Kaže se, da u ličkim odredima ima 3730 partizana, na Kordunu i Baniji 1715, a u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju 330. »Kao što vidite« — kaže se na kraju izvještaja — »tek sad nam je uspjelo povezati sve odrede tako da će ovaj štab sada moći početi da radi u pravom opsegu... «

Dva dana kasnije, 15. XII 1941, u izvještaju Vrhovnom štabu Jugoslavije Glavni štab Hrvatske iznosi još neke pojedinosti: o održanoj konferenciji, o planovima za dalje vođenje borbe i o novoj organizaciji.

Kaže se, da je za Baniju uspostavljena jedinstvena komanda. Organi ziran je bataljon sa četiri čete. Za komandanta postavljen je Vasilj Gaćeša, a za komesara Đuro Kladarin. U izvještaju se zatim daje pregled stanja i u drugim krajevima Korduna i Banije. Posebno se ističe aktivnost boraca II bataljona, koji su prisilili neprijateljsko uporište u Veljunu da se brani postavljanjem žice ili kopanjem bunkera oko garnizona. Ukazuje se na uspjehe IV bataljona među stanovništvom uopće, a posebno u hrvatskim selima. Rezultat toga je i uspješna akcija u Pisarovini, koja je imala vrlo povoljan odjek u čitavom Pokuplju i krajevima sve do Zagreba. Izvještaj je potpisao novi komesar Glavnog štaba Vlado Katić (Vladimir Bakarić) i zamjenik komandanta M. Snačić (Franjo Ogulinac). Devetnaestog oktobra Okružni komitet Karlovac opširno je izvijestio Centralni komitet KPH o stanju u okrugu, ukazujući na uspjehe, ali i neke nedostatke ustanka. Naročito je upozorio da komesarski kadar u jedinicama još nije politički dovoljno izgrađen. Sada Glavni štab Hrvatske dopunjuje to svojim izvještajem Vrhovnom štabu Jugoslavije iznoseći glavne zaključke savjetovanja od 13. XII. U toj dopuni kaže se među ostalim:

». . . Glavni dio savjetovanja posvećen je izradi operacionog plana za Kordun, Baniju i Liku. Postavljene su zadaće za čišćenje terena unutar svakog pomenutog područja, i postavljene smjernice za stvaranje većeg slobodnog teritorija, koji se nalazi na granici Korduna i Like.

K o r d u n je dobio zadaću da očisti uporne točke neprijatelja, koje se nalaze razasute između manjih ili većih oslobođenih predjela. Te su točke slijedeće: domobranska posada u Vojišnici, domobranska posada na Vojnić kolodvoru, veća žandarmerijska postaja u Krmjaku, žandarmerijska i domobranska posada u Veljunu, žandarmerijska i domobranska postaja u Perjasici, domobranska posada kolodvor Utinja, te žandarmerijska i domobranska postaja u Cetin Gradu. Konačno je, u slučaju povoljnih mogućnosti, predviđen napad na Vojnić, u kome se nalaze Talijani, žandari, ustaše i domobranci. U isto vrijeme s napadima na te posade predviđeno je razaranje svih cesta i telefonskih veza na Kordunu, kao i pruge Karlovac — Caprag.

B a n i j a je dobila zadatak da likvidira dvije žandarmerijske stanice u dvorskom srezu i da prodire prema Dvoru i Uni. Također je dobila zadatak da razara sve ceste i prugu Glina — Caprag.

L i č a n i su dobili zadatak da likvidiraju talijansku posadu od 200 ljudi u Lapcu, da očiste Plitvička Jezera, Prijeboj i Ličko Petrovo Selo, i tako taj teren povežu sa oslobođenim terenom, koji se prostire do blizine Vrhovina . . .«

Već u prvoj polovini decembra otpočelo se s ostvarivanjem tog plana. Počele su vojne operacije koje su po svojim razmjerima, po broju zarobljenih neprijatelja i zaplijenjenog oružja, daleko nadmašile sve dotadašnje bitke i okršaje. Narodnooslobodilačka borba u okrugu Karlovac ušla je u novu etapu obilježenu dramatičnim događajima ali i velikim pobjedama.

Borba u neprijateljskim uporištima

Prvih dana augusta 1941, na bivšem gradskom strelištu u Karlovcu učestali su pušćani pirotimi. Karlovčani bi krišom ponavljali: »Opet strijeljaju«. Poslije prve provale partijskih organizacija, hapšenja i mučenja, mnogi su komunisti morali da napuste svoj grad. Neki su otišli na Kordun i stupili u prve partizanske odrede, neki su se i bez prethodne suglasnosti organizacije sklonili u Zagreb da izbjegnu hapšenju, a neki su potražili skloništa u Karlovcu. Pod žestokim valom ustaškog terora prestale su na neko vrijeme revolucionarne akcije karlovačkih komunista i patriota.

Sumorno je toga ljeta izgledao Karlovac. Njegovim ulicama i parkovima krstarile su policijske patrole i bahate ustaške rulje. Grad je bio preplavljen motornim vozilima, a mnoge javne zgrade bile su pretvorene u kasarne. Kestenova stabla na šetalištu, oglasni stupovi i fasade mnogih kuća bili su oblijepljeni plakatima i oglasima, fotografijama »poglavnika«, Hitlera i Mussolinija. S plakata su stravično prijetili masno-crnim slovima složeni tekstovi. Ljudi su se bojažljivo okupljali oko plakata i čitali obavijesti o strijeljanju svojih sugrađana. Mnogi kao da nisu vjerovali da se sve to uistinu događa u njihovom gradu.

Svakog jutra pričalo se o novim hapšenjima, ljudi su slušali nove plotune na gradskom strelištu, a zatim bi na fasadama zgrada, oglasnim stupovima i stablima kestenova čitali nove oglase. Poslije niza takvih oglasa »obavijesti« i naredbi, na karlovačkim ulicama pojavio se sedmoga augusta i ovaj plakat:

»■Nezavisna država Hrvatska, Ministarstvo unutrašnjih poslova,

O G L A S

Usled učestalih komunističkih agitacija i djela sabotaže u Karlovcu i okolici povedenom redarstvenom istragom ustanovljeni su počinitelji.

Pokretni prijeki sud nakon provedene rasprave ustanovivši krivnju optuženih osudio je danas na *kaznu smrti* strijeljanjem:

Milana Vidovića, pravoslavne vjere, 21 god. star,
Hertu Turza, protestantske vjere, 22 god. stara,
Božidara Piškulića, rimokatoličke vjere, 22 god. star,
Josipa Milašinčića, rimokatoličke vjere, 26 god. star,
Josipa Bukvića, rimokatoličke vjere, 28 god. star,
Ristu Konstantinovića, pravoslavne vjere, 35 god. star,
Matu Jakšića, pravoslavne vjere, 41 god. star.

Smrtna kama izvršena je u zakonski određenom roku nakon proglašenja.

Karlovac, 7. kolovoza 1941.

Ministarstvo unutrašnjih poslova
Broj 17239-41.«

Sačuvani su deseci sličnih oglasa s dugim popisom imena osuđenih i strijeljanih.

PARTIJSKA ORGANIZACIJA U KARLOVCU JACA

Nemilosrdnim nasiljem, hapšenjem, mučenjem i ubijanjem najodvažnijih boraca Karlovca, kao i brojnim oglasima o njihovu strijeljanju, ustaški su vlastodršci pokušali spriječiti dalji otpor u gradu. U tome su uspjeli samo djelomično. Između boraca na karlovačkim ulicama nestali su deseci članova Partije i SKO.T-a, ali i u vrijeme najžešćeg nasilja ustaška se policija uvjerila da ni tako drastičnim mjerama neće slomiti otpor. I poslije masovnih hapšenja i strijeljanja na mnogim fasadama u gradu osvanule bi svježe ispisane parole: »Smrt fašizmu — sloboda narodu«.

»Neko vrijeme bili smo ostali sami« — priča Joža Tome, tadašnji skojevac i učesnik u mnogim akcijama u Karlovcu. »Iz razumljivih razloga drugovi iz Okružnog komiteta bili su se privremeno sklonili iz Karlovca. Razišli su se i drugovi iz Mjesnog komiteta Partije, pa su veze u gradu neko vrijeme bile prekinute. Sjećam se da se poslije prvih hapšenja i strijeljanja naša banijanska grupa počela postepeno okupljati . . . Došlo je i nekoliko drugova s Dubovca. Našlo se nas desetak: Pero Ribić, Hršak, Pero Vinski, Ivo Rozner, pa Duka Đuić, Oskar Jurerv; Miško Smukavić, Braco Butković, Josip Fink, Janko Zunić i drugi. Dogovarali smo se što da učinimo. Sjetili smo se romana Maksima Gorkog »Mati«, knjige koju smo prije čitali na sastancima. Zaključili smo. da i mi pomognemo svojim drugovima u zatvoru na taj način, da poput Gorkijevih junaka nastavimo pisati parole i širiti letke, kako b: zavarali policiju da naši uhapšeni drugovi nisu krivi, jer se, eto, akcije nastavljaju i u vrijeme dok su oni u zatvoru . . .«

K»S »

Nove akcije karlovačkih komunista i omladinaca, pa makar i u tako skromnim razmjerima, izazvale su još veću ljutnju ustaške policije. Agenti su neumorno krstarili gradom, motreći prolaznike i njihove pokrete na ulici, ali nisu uspjeli ući u trag preostalim članovima SKOJ-a i Partije. Uhapšeni komunisti i rodoljubi, koji nisu izvedeni na stratište, ostali su neko vrijeme u karlovačkim zatvorima, a zatim su mnogi otpremljeni u Zagreb, logore Jasenovac ili Staru Gradišku.

U kratkom periodu stišavanja policijske hajke koji je potom uslijedio, karlovački komunisti učvršćuju svoje razbijene redove. Postepeno se u grad vraćaju članovi Okružnog komiteta, a sredinom mjeseca augusta Centralni komitet KPH šalje u Karlovac Marijana Cavića, povjeravajući mu dužnost sekretara Mjesnog komiteta Partije. Drugovi Ivo Marinković, Josip Kraš, Marijan Čavić i još neki istaknuti komunisti u Karlovcu obilaze grad i u strogoj ilegalnosti pokušavaju uspostaviti prekinute veze između organizacija, zatim kanale sa Zagrebom, Petrovom gorom, Gorskim kotarom, Primorjem, Pokupljem, Likom i Banijom. Pod najtežim uvjetima, u gradu punom ustaša i Talijana,iskusni ilegalci obnovili su u kratkom roku mali partijski aparat koji , je ubrzo počeo funkcionirati.

Od prijašnjih punktova ostala je neprovaljena baza u Nemčićevoju ulici broj 10, na Dubovcu, gdje su se karlovački komunisti sastajali još od 1938. godine. Antun Matko i njegova žena Magdalena, vlasnici male kućice na Dubovcu u kojoj su živjeli i za vrijeme rata, pričaju:

»Prvi je došao Ivo Marinković, koji se još prije rata upoznao s mojim bratom na robiji u Sremskoj Mitrovici« — priča domaćica. »Od tada je Ivo često dolazio k nama, a ja sam, kad bi odlazila u posjetu bratu, odnosila u Mitrovicu pakete i drugim robijašima . . . Kad je došao rat Ivo je sve češće počeo navraćati, a s njim su dolazili i drugi ljudi, oki kojih su neki bili ovdje iz Karlovca, a neke nisam ni poznala . . .«

»Sjedili bi ovdje u sobici, na stolicama, na krevetu, pa i na podu« — pokazuje domaćin Antun Matko prostoriju u svojoj skromnoj prizemnici.

»Dok su oni bili na sastanku, netko je uvijek bio ispred kuće na straži. Često sam i ja stražario . . .«

Dugo je ostala sačuvana i partijska baza u Senjskoj ulici broj 16, u stanu porodice Drakulić, gdje su se također još otprije rata sastajali karlovački komunisti.

»Tu je bio naš centar sve do pada druga Kraša« — priča Joža Boljkovac, u to vrijeme jedan od karlovačkih skojevaca. »Tu smo povremno svi navraćali: Kraš, Marinković, Nada, Čavić, a često i mi Idrugi na dogovore i sastanke. U Senjsku ulicu 16 dolazile su i direktive iz Zagreba, a tu su navraćali i odsjedali i drugovi iz Zagreba, među kojima i Vlado Popović, tadašnji sekretar CK KP Hrvatske. Tu su dolazili i drugovi Španjolci, koji su iz Zagreba preko Karlovca putovali na Kordun, u Liku ili Gorski Kotar . . .«

Poslije sređivanja partijske organizacije proradili su i drugi punktovi. Jedan od njih bio je u današnjoj Ulici Petra Zrinjskoga broj 15. U toj kući, neposredno kraj talijanske komande, stanovali su rodaci Marka Oreškovića. Osim Marka ovamo su navraćali i drugi karlovački ilegalci, a najčešće Nada Dimić. U tu zgradu dolazile su mnoge pošiljke i poruke iz Zagreba za Petrovu goru i iz Petrove gore za Zagreb.

Jedna od javki bila je kod kupskog mosta, u postolarskoj radionici Milana Maleševića, člana Partije, koji je aktivno sudjelovao u partijskoj djelatnosti sve do hapšenja. Odatle je medicinarica Dragica Bulat dugo vremena odnosila poruke na slobodni dio Korduna. Drugi takav punkt bio je u Boškovićevoj ulici, u stanu ilegalca Matije Wohalskog. U svojoj izjavi o funkcioniranju te partijske javke Wohalsky među ostalim piše:

»Već od jula 1941. g. moj stan u Boškovićevoj ulici postao je javka za članove CK KPH i drugove koji su po raznim zadacima dolazili u Karlovac, ili preko njega odlazili na Kordun. Do mjeseca maja tu su održavani kružoci, kojima je rukvodila Maca Majstorović, a od početka ustanka tu su stalno ilegalno živjeli i radili članovi Partije. Među prvima bio je Drago — Adolf Stajnerberger, španski borac, koji je tu boravio sve dok nije prebačen u Petrovu goru. U moj stan ga je dovela drugarica Marija Pataki, koja je poslije bjekstva iz Zagreba ilegalno živjela u Karlovcu i surađivala s drugovima Krašem i Marinkovićem. Zatim je u moj stan (došao drug Marijan Cavić, koji je kasnije doveo drugaricu Nadu Dimić. Oboje su stanovali kod mene sve do hapšenja . . .«

Treći takav punkt u Karlovcu bio je u tada poznatoj knjižari »Atheneum«, gdje je poruke, pošiljke i ljude koji su dolazili preko veze primala knjižarka Vika Hrovat. I taj je punkt, smješten na dohvat ustaške policije, funkcionirao dugo vremena. Funkcionirali su i još neki punktovi u skrovitim stanovima karlovačkih komunista.

Otkako je partijska organizacija u gradu ponovo sređena, djelatnost njezinih članova sve je življa. Vješto izbjegavajući postavljene zamke oni pokazuju ustaškim vlastima i njihovim agentima da su tu, da su prisutni na ulicama, u tvornicama, u kasarnama, pa čak i u ustaškim organizacijama. U tim smjelim akcijama posebno se ističu omladinci okupljeni oko novoosnovanog Mjesnog komiteta SKOJ-a.

»U vrijeme dok smo ispisivali parole po uzoru na junake iz romana ‚Mati‘ — priča Joža Tome — došao mi je jedinog dana neki omladinac. Rekao mii je da u dva sata poslije podne budem kraj sadašnjeg Fiskulturnog doma, u stanu Zlate Vejvode — Oršanić. Tu sam našao nepoznatog čovjeka. Rekli su mi, da je to drug koji će dati zadatke. Moglo mu je biti oko 30 godina. Bio je visok, elegantan i zgodan. Svaki njegov pokret odavao je sigurnost čovjeka koji zna šta hoće. Pošto smo čas po čas razgovorili, izvadio je iz džepa ceduljicu na kojoj su bila imena svih karlovačkih skojevaca. Dao mi je da pročitam i upitao, da li poznajem te mladiće. Oldgovorio sam da ih poznam. Na to je nepoznati čovjek uzeo cedulju, rasparao je u sitne komadiće i bacio, a meni je rekao da ću od

dan danas raditi s tim omladincima kao njihov sekretar . . . Rečeno mi je da se taj drug zove »Grga«, ali mi skojevci prozvali smo ga kasnije »Dugi«, jer je bio visok. Tek kasnije sam saznao da je to bio novi sekretar Mjesnog komiteta Marijan Čavić . . .«

Otada se »Grga« češće sastajao sa skojevcima. Dolazio je na njihove sastanke na obali Korane ili Mrežnice, upućivao ih kako da rade i da se čuvaju. Govorio im je gdje će i kako će najbolje ispisivati parole, gdje će razbacati partijske letke i raspačati štampu, kako će nabaviti oružje, dočekati ili otpratiti nekog ilegalca.

Početkom septembra, kad je počela školska godina, pozvani su na nastavu i karlovački naučnici — »šegrti«. Direktor škole, ustaša Matanić, govorio je omladincima kako upravo počinje »prva školska godina u slobodnoj državi« i kako će se nastava održavati tri puta tjedno i još nedjeljom, umjesto dva puta tjedno, kako se održavala prije. Nato su omladinci, unaprijed organizirani, složno povikali: »Nećemo u školu. Dobivamo 15 deka kruha na dan.« Nastala je opća galama. Direktor je začuđeno gledao što se događa, a zatim je počeo vikati svom snagom. Naredio je đacima da se smjesta razidu u učionice, u koje su odmah zatim ušli profesori — razrednici. Ni na jedno pitanje razrednici nisu dobili odgovor. Oko tri stotine učenika u učionicama šutjeli su kao kipovi. Direktor je morao popustiti, pristao je da se nastava održava dva puta tjedno.

Negdje u to vrijeme skojevska organizacija Karlovca priprema naročito značajnu akciju. Doznalo se, naime, da će u Karlovac doći »vojskovođa« Kvaternik da bi prisustvovao svečanosti na kojoj će Talijani predati oružje Pavelićevim jedinicama. Ta ustaško-talijanska svečanost trebalo je da se održi na Šancu, pokraj Sokolskog doma. U suradnji s Mjesnim komitetom Partije skojevci su pripremali atentat na Kvaternika. Razrađen je čitav plan, a akcijom je rukovodio sekretar Marijan Čavić. Trebalo je da omladinci za vrijeme svečanosti bace bombe na Kvaternika i izazovu nered, a zatim da pokušaju pobjeći. Međutim, posve neočekivano svečanost je iznenada odgođena. Kvaternik nije došao.

U to vrijeme ustaška propaganda nastoji da što više omladine okupi u organizaciju »Ustaške mladeži«. Karlovački skojevci dobivaju direktivu da se i oni upišu i da nastoje steći povjerenje funkcionara te organizacije. Neki su preko noći postali »članovi« organizacije mladih ustaša, ali i tu su imali specijalne zadatke: da šire nezadovoljstvo, da izazivaju nered i da sabotiraju svaku akciju ustaške mladeži. Joža Tome priča o tome:

»Jednog dana trebali smo biti na straži, kako su to već činili članovi ustaške mladeži . . . Bili smo u prostoriji današnjeg Fiskulturnog doma, tamo gdje je sada svlačionica. Tu smo i spavali. Sa mnom u smjeni bio je još jedan skojevac. Dali su nam čak i puške s jednim metkom . . .

Već ujutro, kad sam dolazio od kuće, ponio sam kantu boje koju sam sakrio u živicu kraj Fiskulturnog doma. Noću, dok su ostali spavali, mi smo stražarili na taj način što smo na zidovima tadašnjeg doma ustaške mladeži i na susjednim zgradama ispisali «-Smrt fašizmu». Sutradan je policija iznova bjesnila . . .»

Partijska organizacija Karlovca imala je svoje ljude u domobranskim kasarnama, u organizaciji »Kulturbund«, gdje je radio skojevac Josip Fink, u mnogim tvornicama i ustanovama.

Kako se ustaška vladavina produžavala, otpor u gradu postajao je sve žešći. Masovni progoni Srba i Židova u Karlovcu, pokolji i zločini u selima na Kordunu, sve je to izazivalo spontani revolt i ogorčenje poštenih građana. Tome je pogodovala i opća atmosfera u gradu: ograničavanje kretanja, sve slabija opskrba namirnicama, bahatost talijanskih okupatora i njihovih domaćih lakeja. Ustaška vlast čini, doduše, razne pokušaje da uzme situaciju u ruke, da pridobije ljude, ali u tome nije nikad uspjela onako kako je to željela. Svakoga dana u gradu su lijepljeni novi leci i oglasi s potpisima Ministarstva unutrašnjih poslova, Artukovićevim lično, ili s potpisima lokalnih funkcionara ustaške vlasti. U nekima od tih plakata prijeti se smrću za svaki prekršaj, u drugima se obavještava o novim mjerama koje se poduzimaju za poboljšanje opskrbe, u trećima se ustaška vlast služi pseudo-sentimentalnim apelima, itd. Evo nekoliko takvih pokušaja, učinjenih u ljeto i jesen 1941, iz kojih se vidi u kakvoj su se situaciji našle ustaške vlasti i građani okupiranog Karlovca.

Petnaestog septembra tadašnji gradonačelnik dr Franjo Deak obraća se građanima velikim plakatom koji počinje riječima: »Hrvati Karlovčani ... « Gradski načelnik javlja, kako »naša hrvatska Bosna krvavi« i kako joj je potrebna pomoć protiv »srbskih četnika i komunista«. Poslije patetičnih fraza o »velikom hrvatstvu« i o »dičnoj domovini«, gradonačelnik dalje obavještava Karlovčane, da je u njihovu gradu osnovan odbor »koji će sakupljati prinose pod nadzorom Gradske občine« pa kaže: »Pozivam ovime čitavo rodoljubivo građanstvo grada Karlovca, da tu akciju izdašno podupre. Svaki i najmanji doprinos bilo u novcu ili u robi je dobro došao.«

Sutradan su na ulicama Karlovca izlijepljeni novi plakati. Predstojništvo Gradskog redarstva izdalo je oglas, kojim se pozivaju »svi Srbi, Židovi, Slovenci i sve ostale druge vjeroispovijesti« da se u roku od 48 sati prijave redarstvu. Oni koji to ne učine bit će najstrože kažnjeni, strijeljani ili Otpremljeni u logor. Istim oglasom najstrože se zabranjuje kretanje — svim građanima »grkoistočne vjere, kao i onima koji su prešli na bilo koju drugu vjeru« — od 9 sati navečer do 5 sati ujutro.

Nekoliko dana kasnije grad je opet bio preplavljen novim plaka tima. Na velikom oglasu, štampanom masnim slovima, ljudi su čitali:

»Gradsko poglavarstvo u Karlovcu, dana 24. rujna 1941. Broj 31246-41. Predmet: Bezmesni dani utorak i subota na području gradske općine Karlovac.

O G L A S

Na temelju člana 65 Zakona o unutarnjoj upravi i u vezi Naredbe kojom se protežu odredbe Uredbe o **štednji živežnih namirnica** od 10. V 1940, broj: 643 na području bivše banovine Hrvatske **zabranjuje se** na području grada Karlovca

UTORKOM I SUBOTOM

svaka **prodaja svježeg i suhog mesa bilo u mesnicama ili trgovinama.**

U te dane zabranjena je također i prodaja sviju vrsta suhe slanine, kao i peradi žive i zaklane, na tržištu i izvan tržišta . . .
Odredbe ovog oglasa stupaju odmah na snagu.

Za dom spreman!

Gradski načelnik:

Dr. Franjo Deak, v. r.«

Već za dva dana, 26. septembra, potpisao je načelnik Deak novi oglas. Prekorava građane Karlovca i stanovnike okolnih sela što su povjerovali »lažnim glasinama« o prinudnoj prodaji stoke, pa u panici kolju neuhranjene svinje. Gradonačelnik uvjerava svoje sugrađane da se nikome neće prisilno otkupiti svinje i traži da se klanje obustavi, »jer je to u njihovom i općem interesu«. Idućih dana Gradsko poglavarstvo štampa nove oglase, kojima određuje cijene ogrjeva, zatim nove cijene svim vrstima mesa i mesnih preradevina.

Oglasom od 22. oktobra Gradsko poglavarstvo bavi se sličnim problemima:

»Gradsko poglavarstvo u Karlovcu obzirom na otešćanu dobavu svinjske masti i mesa preporuča cjelokupnom građanstvu, da si što prije nabavi mršave svinje za uzgoj i to samo za vlastite potrebe.

Gradsko poglavarstvo ići će u svemu tim uzgajalima svinja na ruku oko dobave kukuruza u te svrhe.

Dozvolu za kupnju svinja izdavat će gradsko poglavarstvo za svaki pojedini slučaj . . .»

Istoga dana po gradu je izlijepljen i drugi oglas. Gradsko poglavarstvo, također »obzirom na postojeće prilike i razne zloupotrebe **najstrože zabranjuje svako držanje čamaca na području grada Karlovca** na rijekama Kupi, Korani, Mrežnici i Dobri bez naročitog odobrenja ovog poglavarstva.«

U takvoj situaciji partijska organizacija Karlovca pojačava svoju aktivnost. U gradu je skupljeno nešto oružja i lijekova, hrane i odjeće. To se šalje preko Duge Rese i Perjasice ili preko Kupčine i Sjeničaka na oslobođeni teritorij. Uz već iskusne ilegalce, članove Partije i skojevce kao što su bili Stevica Lukačić, Ivica Tomšić, Stevo Jelić, Ivo Rozner, Janko Žunić, Ivica Botić, Stevo Tomić, Viktor Koričan i drugi Karlovčani, u redove Partije i SKOJ-a stupaju tih dana i novi omladinci. I oni se uključuju u akcije ilegalaca.

Veze sa Zagrebom i oslobođenim teritorijem dobro funkcioniraju. U svojoj izjavi Matija Wohalsky piše o tome:

»Drugovi koji su stizali iz Zagreba na moju javku, dolazili su u stan pitajući za goblene. Bio je to ugovoreni znak prepoznavanja. Zatim bi pitali za 'Svilenog'. To je bio moj pseudonim. Pošto bi na taj način uspostavili kontakt, ostajali bi u mom stanu sve dok ih Marija Pataki, Marijan Čavić ili Nada Dimić ne bi preko daljih veza uputili u Petrovu goru . . . Drugovi Čavić, Marija Pataki i Nada Dimić donosili su u moj stan i materijal, sakupljen za Petrovu goru. Tu je bilo novca, sanitetskog materijala, nešto oružja municije i eksploziva. To smo skrivali po cijelom stanu: u drvarnici, na tavanu, a bombi je bilo i u krevetu . . . Obično uoči petka, sajmenog dana u Karlovcu, materijal se iznosio iz stana, a sutradan je seljačkim kolima otpreman iz grada . . .«

Opisujući pojedinosti o funkcioniranju veza između Zagreba i Karlovca odnosno Karlovca i Petrove gore, Wohalsky nastavlja:

»Kako je trebalo održavati vezu između CK KPH u Zagrebu i Okružnog komiteta Karlovac, a preko njega s Petrovom gorom, to je drug Ivo Marinković odredio mene za vezu sa Zagrebom, dok su drugarice Nada Dimić i Dragica Bulat održavale vezu s Petrovom gorom, odnosno sa Sjeničakom i Vrginmostom. U principu je bilo dogovoreno da u Zagreb putujem svake nedjelje, ali ako je bilo potrebno, odlazio sam i tokom tjedna. Poštu za CK primao sam najprije od druga Marinkovića, a ako je on bio na terenu izvan Karlovca, predavaše su mi je njegova majka ili sestra. Zatim sam poštu dobivao od druga Čavića, a kasnije od Nade Dimić. To su obično bili izvještaji ili poruke koje je Nada donosila iz Petrove gore . . . Odlazak u Zagreb nije za mene predstavljao veći problem, jer me drug Čavić opskrbio većim brojem praznih propusnica s pečatom i potpisom, na kojima sam prema potrebi ispisivao samo datum i ime. Kako mi je u to vrijeme majkastanovala u Zagrebu, to sam uvijek imao opravdanje zašto tako često putujem, izgovarajući se da nosim rublje majci na pranje . . .«

Iz jutarnjeg vlaka koji je svake nedjelje stizao u Zagreb, silazio je na zagrebačkom Glavnom kolodvoru i kurir Matija Wohalsky. S kolo-

dvora je odlazio u tadašnju Nikolićevu ulicu, u trafiku sestara Rajke i Zdenke Baković. Tu su ga čekale osobe kojima je predavao poštu i usmene poruke za Centralni komitet. Kad je bilo potrebno odlazio je i na sastanak s Vladimirom Popovićem, tada sekretarom Centralnog komiteta. Pri povratku, na željezničkoj stanici u Karlovcu kurira su dočekivali njegovi drugovi-ilegalci. Dok su ljudi polako izlazili, i dok su ustaški agenti pregledavali propusnice putnika, Wohalsky bi dodao svoj kovčeg drugovima kroz prozor. »To su bili najopasniji trenuci. Međutim, imao sam sreće. Veza je funkcionirala sve do mog hapšenja u mjesecu decembru« — veli Wohalsky.

Ali, nisu mirovali ni ustaški agenti. Osjetili su da u gradu žive i prkose ljudi koji se nisu uplašili terora. Policija je razapela mreže na sve strane, čekajući trenutak da u njih padnu nove žrtve. One su pale, velike i bolrte ne samo za organizaciju karlovačkog okruga već za čitavu Partiju.

*POGIBIJA NARODNOG
HEROJA JOSIPA KRASA*

Agenti i njihovi doušnici motrili su sve sumnjive punktove u gradu. Među ostalima i stanove Karlovčana koji su otišli u partizane. Tako je pod stalnom paskom bila i zgrada u kojoj su stanovali roditelji Mace Majstorović. Početkom oktobra 1941. navratio je u stan Majstorovićevih na Udbini neki mladić na biciklu. Kako se kasnije utvrdilo neki je doušnik zapisao broj bicikla i izvijestio o tom posjetu šefa ustaškog redarstva Ivana Betlehema. Pregledom kartoteke policija je utvrdila da je bicikl vlasništvo omladinca Matije Grgurića, tadašnjeg službenika Državnog električarskog poduzeća (bivšeg BEP-a). Policiji je upravo bila stigla i prijava da iz skladišta toga poduzeća nestaje eksploziv, pa je šef župskog redarstva izdao nalog da se Grgurić i poslovođa poduzeća smjesta uhapsu. Za partijsku organizaciju Karlovca situacija jo ponovo postala ozbiljna, jer je vila DEP-a na Korani bila jedan od punktova preko kojeg su djelovali i u koji su često navraćali svi članovi Okružnog i Mjesnog komiteta. Sporni bicikl bio je vlasništvo Okružnog komiteta, na njem su ilegalci obilazili grad, ali je iz opreznosti bio registriran na skojevca Grgurića. U DEP-u se, opet, mislilo da je bicikl kupljen za potrebe poduzeća, koje je vodio ing. Bartol Petrović, član Okružnog operativnog rukovodstva.

Na saslušanju mladić se branio da ne zna tko se sve vozio na biciklu. Rekao je da se povremeno voze svi službenici poduzeća, među kojima i ljudi s terena, koje on i ne pozna. Više nije mogao reći ni poslovođa poduzeća, ali mu je šef policije naredio da pazi kuda odlazi

eksploziv iz njegova skladišta i tko sve navraća u poduzeće. Na saslušanje je bio pozvan i ing. Bartol Petrović, ali on se branio da mu ništa od svega nije poznato i bio je pušten. Osjetivši opasnost koja mu prijeti, ing. Bartol Petrović hitno je otputovao u Gorski kotar, ne dospijevši, iako sam kaže, obavijestiti ostale drugove o novoj provali. Pokušao je to učiniti kanalima iz Gorskog kotara, ali već je bilo prekasno.

Događaji su se dalje razvijali brzo. Policija je na sve strane tragala za biciklom kojeg nigdje nije bilo. Akciju je vodio Betlehem osobno, a članovi Okružnog i Mjesnog komiteta, rasuti po terenu izvan grada i u samom gradu, nisu o svemu ništa znali. Kad je potkraj rata uhapšen i saslušan, Betlehem je izjavio, kako je 16. oktobra 1941. stajao kraj prozora u svojoj kancelariji dok su njegovi ljudi tragali za nestalim biciklom. U prvi čas nije povjerovao vlastitim očima, kad je vidio kako ispred policijske zgrade prolaze na biciklima prema karlovačkoj tržnici dva zagrljena čovjeka i bezbrižno razgovaraju. Jedan bicikl nosio je broj za kojim se upravo traga. Kako su biciklisti stali ispred bivše knjižare »Fogina«, Betlehem je naredio dvojici policajaca da smjesta uhapsu ona dva čovjeka. Policajci su istrčali s uperenim pištoljima. Sekretar Mjesnog komiteta Marijan Čavić i član Partije električar Petar Matajić, bili su uhapšeni.

Prva žrtva bio je sekretar Mjesnog komiteta Partije Marijan Čavić, metalski radnik i dugogodišnji partijski funkcionar. U njegovoj biografiji piše da je rođen 10. II 1915. godine u Zagrebu. Još prije rata postao je aktivan funkcionar u URS-ovim sindikatima, a početkom okupacije 1941. bio je sekretar III rajonskog komiteta u Zagrebu. Odlukom Centralnog komiteta KP Hrvatske delegiran je u Karlovac za člana Okružnog komiteta i za sekretara Mjesnog komiteta Partije. Sve do hapšenja Čavić je održavao vezu između Centralnog komiteta i partizanskih odreda u Petrovoj gori, rukovodio je prebacivanjem partijskih funkcionara i drugih ljudi koji su odlazili u partizane, otpremao je oružje i opremu. Pod njegovim rukovodstvom radila je i tajna partijska štamparija u Karlovcu, koja je bila smještena na Dubovcu. Iako teško mučen u ustaškom zatvoru nije rekao ni kako se zove. Rezanjem žila na ruci pokušao je izvršiti samoubojstvo, ali nije uspio. Završio je u Jasenovcu 1942. godine.

S njim je uhapšen Petar Matajić, karlovački električar, koji je doživio sličnu sudbinu. Istog dana, prilikom povratka iz Zagreba, pala je u ruke ustaške policije i iskusna ilegalka Marija Pataki. Tako je, samo nekoliko sati poslije hapšenja Čavića i Matajića, partijska organizacija Karlovca doživjela još jedan udarac.

Osjetivši da su na tragu, ustaški su agenti napregli sve snage da se domognu novih žrtava. Vrebali su na svakom koraku, ali ilegalci ni tada nisu napuštali frontu na kojoj su padale žrtve.

Slijedeće koje su pale bile su možda najteže i najbolnije. Policijsku hajku i dalje je vodio osobno Betlehem koji je osim profesionalnih agenata angažirao i širok krug doušnika u gradu. Jedan od njih izvjestio

je šefa policije da u zgradu DEP-a na Korani i dalje dolazi neki čovjek srednjih godina, sportski odjeven. U takvom odijelu okupiranim je gradom hodao narodni heroj Josip Kraš—Papa još od početka ustanka. Možda i pretjerano hrabar i siguran u sebe, prolazio je, obavljajući partijske poslove, s kraja na kraj grada. Dok je policijski doušnik referirao i opisivao izgled čovjeka koji već dugo navraća u zgradu DEP-a na Korani, Betlehem je pažljivo slušao i bilježio. Pretpostavljao je da se radi o zanimljivoj osobi, pa je naredio doušniku da mu telefonira čim taj čovjek ponovo dođe na Koranu. Kraš je bio u opasnosti. U času kad se policijski agent spremao da iziđe iz kancelarije šefa ustaške policije, vidio je kroz prozor (baš kao i Betlehem Čavića) kako preko karlovačkog trga prolazi čovjek u sportskom odijelu, s naprtnjačom.

»Eno ga. To je taj čovjek« — pokazao je ...

Prema pričanju Ivana Trgovčića, koji je kao oficir OZN-e poslije rata vodio istragu o ubojstvu Josipa Kraša, drama se dalje odvijala ovako: Čovjek s naprtnjačom išao je prema sadašnjem Titovom trgu. Betlehem je naredio svom doušniku da odmah krene za njim, a on sam, Betlehem, nazvao je tadašnju policijsku kasarnu u Frankopanskoj ulici i izdao nalog da odmah izađe nekoliko policajaca. Uhapsit će osobu koju im pokaže njegov čovjek. U međuvremenu, Josip Kraš stigao je do raskršća Frankopanske i šimunićeve ulice, zatim je skrenuo u šimunićevu i ušao u zgradu broj 15. Doušnik koji ga je pratio ostao je na raskršću i motrio tu kuću. Ubrzo su stigla dva policajca — Janko Tumpa i Nikola Perašin. Budući da im je doušnik rekao da je čovjek s naprtnjačom ušao u zgradu broj 15, policajci su pošli prema njoj. Upravo u tom času iz kuće je izišao čovjek kog su tražili. Ugledavši policajce, Kraš je najprije krenuo preko ulice, a zatim je, kao da želi otkloniti svaku sumnju, sigurnim korakom krenuo putem kojim je i došao — prema uglu Frankopanske i šimunićeve ulice. Policajci su na čas zastali a zatim su krenuli za njim. Kraš je primijetio da ga slijede. Kad je iza ugla skrenuo u Frankopansku ulicu, policajac Tumpa je potrčao, s leđa skočio na Kraša i oborio ga na pločnik. Nastalo je kratko rvanje u kojem je Kraš izvukao revolver i ispalio hitac.

Očevici tog dramatičnog događaja, koji se odigrao 18. oktobra u Frankopanskoj ulici pred zgradom broj 3, kažu da je odmah poslije ispaljenog hica potekla krv preko lica napadnutog čovjeka. Iako ranjen, Kraš se još nije predavao. I dalje je pružao otpor dvojici policajaca, sve dok nije pritrčao i treći zločinac, u ustaškoj uniformi, i dok mu nije zario nož u leđa. Tek tada je malaksalo tijelo narodnog heroja Josipa Kraša.

Tako je dva dana poslije hapšenja Marijana Čavića došao novi udarac.

S fronte tek započetog narodnog ustanka nestao je čovjek koji ju je tako dugo i tako znalački pripremao, čovjek koji je još od rane mladosti stajao među revolucionarnim borcima. U njegovoj vrlo sadržajnoj biografiji piše da je pekarski radnik, rođen u Vuglovcu kraj Ivanca

1900. godine. U siromašnoj zagorskoj porodici još je u djetinjstvu osjetio sve nevolje života. U jednom opisu svojih susreta s njime, Karlo Mrazović je zapisao i ove Kraševe riječi: »Prije nego što sam kao 13-godišnji dječak pošao u Varaždin da izučim pekarski zanat, eno tamo« — pokazao mi je kroz rešetke lepoglavskog zatvora na vrh Ivančice — »na vrh one planine, penjao bih se svakog dana da donesem majci drva... « U Krašovoj biografiji čitamo dalje, da je već 1919. godine postao član KPJ i da je naredne godine kao istaknuti sindikalni radnik izabran za člana uprave tadašnjeg Saveza živežarskih radnika. Od 1926. godine Kraš je urednik »Borbe«, a poslije šestojanuarske diktature osuđen je na 5 godina robije. Po izlasku iz zatvora ponovo vodi strukovni sindikalni pokret, a 1936. organizira poznati štrajk pekarskih radnika u Zagrebu. Pored brojnih funkcija u sindikatu i Partiji, izabran je 1937. godine, na osnivačkom kongresu, u prvi Centralni komitet KP Hrvatske za organizacionog sekretara. Do početka rata bio je jedanaest puta hapšen, posljednji put 1940. od banovinske policije koja ga je otpremila u Lepoglavu. U vrijeme kapitulacije ponovo je u Zagrebu, gdje 9. i 10. aprila 1941. odlazi s delegacijom u štab tadašnje Četvrte armije bivše jugoslavenske vojske sa zahtjevom da se radnicima podijeli oružje. U prvim danima okupacije jedan je od najistaknutijih organizatora ustanka, a u maju 1941. kao delegat CK KPH dolazi u Karlovac da pripremi i kasnije pokrene ustanak na cijelom području Okružnog komiteta Karlovac. Kraš je najsavjesnije ispunio svoju zadaću.

Ubrzo su pali u ruke policije još neki ilegalci, pa je partijska organizacija Karlovca ponovo desetkovana. U gradu su ipak ostale veze, ostalo je nekoliko manje kompromitiranih i neotkrivenih ilegalaca, članova Mjesnog komiteta Partije i SKOJ-a. Partijski kanali ipak su funkcionirali, iako u mnogo skromnijem opsegu. Postepeno, organizacija se ponovo obnavlja. Za sekretara Mjesnog komiteta Partije postavljen je Ivica Tomšić, također metalski radnik. Ali, organizacija koja je tako obilno iskrvarila, morala se zadovoljiti time da održava nužne veze sa Zagrebom i Petrovom gorom i da obavlja samo najnužnije zadatke.

Oktobar i prvu polovinu novembra, uhapšeni Marijan čavić i još desetak komunista preležali su u karlovačkim zatvorima. Policija je na njima iskaljivala svoj bijes za sve akcije i sabotaze i za oružane borbe koje su već vrlo uspješno vodili partizanski odredi širom Korduna. Uhapšeni komunisti podnosili su najokrutnija mučenja, ali policijski agenti nisu od njih ništa doznali. Narodni heroj Marijan čavić pokušao je u zatvoru izvršiti samoubojstvo, ali su ga čuvari u tome spriječili. Želeći po svaku cijenu iznuditi neka priznanja, policija ga otprema u karlovačku bolnicu na liječenje, kako bi mogao izdržati dalja mučenja.

U međuvremenu se karlovačka organizacija opet donekle oporavila. U grad se vratila Nada Dimić član Okružnog komiteta, neumorna djevojka koja je uz najveće opasnosti nekoliko puta nedjeljno putovala u

Petrovu goru i vraćala se u Karlovac, a po potrebi odlazila i u Zagreb. Uz njenu pomoć partijska organizacija Karlovca pripremala je akciju za spasa van je Marijana Čavića — Grge.

AKCIJA PARTIZANA U KARLOVAČKOJ BOLNICI

Akcija je zamišljena u Petrovoj gori, u selu Vučkovići, prilikom osnivanja Glavnog štaba Hrvatske. Na tom sastanku, kojem su pored većine članova Glavnog štaba prisustvovali Vladimir Popović i Ivo Marinković, predloženo je da partizani upadnu u karlovačku bolnicu i da pokušaju osloboditi Marijana Čavića. Taj nadasve smioni zadatak povjeren je Većeslavu Holjevcu, tadašnjem komesaru Komande narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Korduna i Banije. Holjevac priča:

»Dan poslije završenog sastanka u Vučkovićima, svi smo se razišli na svoje poslove. Ja sam se počeo pripremati za akciju u Karlovcu. Sve se, dakako, radilo u strogoj diskreciji. Za taj plan znalo je samo nas nekoliko: Vlado Popović, Ivo Marinković, Nada Dimić, Srećko Manola, ja i još par ljudi ... Kad je konačno sve bilo gotovo, počeo sam tražiti borce, koji će u gradu punom Talijana, domobrana i ustaša najspretnije obaviti akciju. Odabirao sam, naravno, po hrabrosti, spretnosti, a u prvom redu tražio sam Karlovčane, koji će se najlakše snalaziti u gradu, ako dođe do nezgode . . .«♦

Dok je Holjevac na Kordunu odabirao borce za svoj udarni vod, komunisti su u gradu završavali posljednje pripreme. Nastojali su utvrditi tačnu lokaciju neprijateljskih straža u Karlovcu, tražili su najpogodniji put kojim će umarširati partizani u grad, 'pripremili su vodiče do bolnice u kojoj je ležao isprebijani Marijan Čavić. Tim pripremama rukovodila je Nada Dimić — Milka, koja se poslije sastanka u Vučkovićima već bila vratila u Karlovac. Nekoliko dana prije akcije Nada javlja Većeslavu Holjevcu nedatiranim pismom:

UJ-i

»Dragi Veco,

Šaljem ti kartu na kojoj je označen put kojim treba ići. Kuda će se vraćati, to treba momentalno odrediti, prema tome kakva bude situacija. Ako se odmah primijeti Grgin nestanak, i ako se alarmira, onda će najbolje biti ići preko strelišta, na Kozjaču. Inače ulaz u grad će biti najbolji preko mosta sa puškama kao domobrani, pošto Talijani tu ne stavljaju nikakva pitanja. Za svaku slučajnost biće i čamac u blizini. Do mosta se može doći iz Luga Mekušjanskog na cestu, koja ide iz Kamenskog, a i putem oko Mekušja samo što ovim putem ljudi manje prolaze . . . Dakle, jedan čovjek će vas čekati kod mosta koranskog, koji odlično poznaje put do bolnice i tamo na Kozjaču . . . Jedan će čovjek biti kod bolnice, koji će

prekinuti tel. vezu, a drugi će imati čamce. Grga je dosta bolestan, izgleda da će ga trebati nositi jer ne ide s kreveta, a to je i za to da ga nebi natrag odveli. Onaj čovjek, koji bude čekao pred bolnicom, imaće odijelo za Grgu i oružje. Ulaz je ovakav. Na prednja vrata treba zvoniti i onda vratar proviri kroz prozorčić na vratima i otvori. Treba mu pokazati bilo kakav papir pa ga onda zgrabiti . . . Dalje, on je (Čavić — op. red.) na 2. spratu u sobi br. 2. Točno u sobu vas odvede onaj ispred bolnice.- Stradare ubiti nožem. Ako još nađem nekog za svjetlo prekinuti, onda će i to biti. Vi budite blizu mosta u 6 sati do pol 7 najkasnije . . . Dakle, u ponedjeljak od 6 do 1/2 7.

Smrt faš. slob. narodima

Milka«

Kad je pismo stiglo na Kordun, u Petrovoj gori sve su pripreme bile završene. U petak 14. novembra krenuo je vod od 24 borca — jurišača, svi iz Prvog kordunaškog bataljona. Svi su partizani bili odjeveni u domobranske uniforme, dobro naoružani, a na glavi su imali fesove. Većeslav Holjevac bio je u uniformi domobranskog oficira s činom poručnika. Svaki je borac imao pušku, bombu, nož, a vod je imao i jedan puškomitraljez i jedan revolver. Petnaestoga su stigli u selo Tušilović. Sutradan prebacili su se u selo Cerovac, gdje je bio posljednji odmor. Sedamnaestoga u četiri sata poslije podne vod je marševskim korakom krenuo prema Karlovcu. Na domaku grada Hol je-> vac je održao kraći govor i tek tada iznio borcima njihov zajednički zadatak, objašnjavajući da im to zbog nužne konspiracije nije mogao prije reći. Zatim je pozvao sve one koji misle da se u toj akciji neće snaći, da slobodno izađu iz stroja. Nije izišao ni jedan borac.

Budući da je objasnio sve pojedinosti oko ulaska u grad i upada u bolnicu, i svakom borcu odredio ulogu, naredio je vodu da krene prema mostu na Korani. U 18,30 vod je izbio pred most, gdje je čekao partijski vodič. Poslije kratkog dogovora vodič je prvi krenuo preko mosta i dalje kroz grad, a za njim je marširao vod od 24 partizana.

Prva prepreka uspješno je svladana. Čvrstim vojničkim korakom borci su prelazili preko koranskog mosta. Talijanski stražari pozdravljali su »domobranskog« poručnika na čelu stroja. Osvijetljene gradske ulice bile su pune uniformiranih stanovnika (u gradu je bilo oko 10.000 Talijana, domobrana i ustaša) a između njih prolazio je partizanski vod pjevajući: »Kolika je Jahorina planina«. Borci su bili uzbuđeni,

U 19,30 vod je stigao pred bolnicu. »Poručnik« Holjevac je pozvonio. Vrtar je malo odškrinuo vrata. Istog časa partizanski je komandir upao u bolnicu s uperenim pištoljem i naredio borcima da zauzmu svoja mjesta. Kada je pred bolnicom postavljena straža, i kada je prekinuta telefonska veza bolnice s gradom, počela je potraga za Čavićem. Partizani su skupili sve bolničko osoblje u jednu prostoriju, a bolesnicima je objašnjeno da ne smiju izlaziti iz zgrade. Na svim hodnicima stajali su partizanski stražari u domobranskim uniformama. Holjevac skida i razbija Pavelićevu sliku. Osoblje bolnice i bolesnici

zbunjeno promatraju što se događa. Ništa ne shvaćaju, govore o pre-vratu, o državnom udaru domobrana.

Na drugi kat, u sobu u kojoj se nalazio Marijan Čavić, odlazi Grga Milašinčić s nekoliko partizana koji su imali zadatak da likvidiraju stražare pred čavićevom sobom i da ga potom oslobode. Međutim, Milašinčić se brzo vraća i javlja Holjevcu da Čavića nema. U njegovoj sobi nalaze se na liječenju ustaše iz Pavelićeve tjelesne bojne. Holjevac kao da ne vjeruje iznenadnom obratu i odlazi zajedno s Milašinčićem u sobu broj 2 na drugom katu. Na ulazu ga pozdravljaju Pavelićevi ustaše koji se liječe u toj sobi. Odmah izvještavaju »gospodina poručnika« da »u bolnici ima Srba i antidržavnih elemenata koje treba poklati«. Holjevac naređuje da se ustaše odvedu u prizemlje, a zatim odlazi da sasluša liječnike i bolničko osoblje, kako bi saznao gdje je čavić. U međuvremenu drugi listaju bolničke knjige. Ništa ne pomaže. Liječnici izjavljuju da je u bolnici ležao jedan uhapšenik koji si je prerezao žile na ruci. Pošto su mu žile sašivene, policija ga je vratila u zatvor. Danas je bio samo na previjanju. Pretražena je čitava bolnica, ali Marijana Čavića nije bilo. Holjevac naređuje da se bolnica napusti. Borci disciplinirano izlaze, vode dvojicu zarobljenih ustaša, nose bolnički telefon, a kad je i posljednji partizan izišao, zaključavaju vrata i uzimaju ključ.

Zarobljeni ustaše još uvijek ne shvaćaju što se događa. Ponavljaju da su odani »poglavniku«, da su iz njegove tjelesne bojne, da su bili na fronti.

Partizanski vod krenuo je istim putem — kroz grad prema mostu na Korani. Na bivšem sajmištu talijanski stražar viče »stoj«. Nato Holjevac pita: »Zar se ovuda ne može?« i naređuje vodu da skrene lijevo. Incident je prošao sretno. Ispred samog mosta Holjevac je pozvao nekoliko boraca k sebi na čelo stroja i izdao zapovijed da se straža na mostu razoruža, po mogućnosti bez pucnjave.

Na mostu je stajalo 6 karabinjera. Partizani im iz neposredne blizine naređuju: »Ruke u vis«. Fašisti hvataju oružje, ali istog časa trojica padaju od partizanskih metaka. Ostala trojica pružaju otpor, a jedan pokušava dohvatiti mitraljez u stražarnici. Sprećavaju ga dva borca iz odreda »Debela kosa«. Padaju i ostali fašisti, ali je u kratkom okršaju teško ranjen i partizan Ivica Gojak, bivši đak, rukovodilac skojevske organizacije u karlovačkoj Učiteljskoj školi. U međuvremenu otvaraju paljbu i ostali Talijani koji su bili neposredno kraj mosta. Partizani se žurno povlače noseći ranjenog Ivicu Gojaka, mitraljez i ostalo oružje zaplijenjeno na mostu. U Karlovcu je već nastala uzbuna. Počinje artiljerijska paljba. Pokrenuo se čitav garnizon od deset tisuća vojnika, ali sve je bilo kasno. Partizanski vod probijao se kroz noć prema selu Cerovcu. Tu je na rukama svojih drugova umro ranjeni Ivica Gojak.

Preko Cerovca i Tušilovića vod je sutradan stigao u Petrovu goru.

Bila je to jedna od najsmjelijih akcija koje su 1941. godine izveli partizani karlovačkog okruga, akcija koja je imala golemog odjeka i u

Karlovcu i u čitavoj Hrvatskoj. Među neprijateljima u gradu nastala je prava panika, a građani su dugo govorili o tom podvigu. U svom izvještaju o napadu na karlovačku bolnicu od 19. novembra 1941, Komanda NOP odreda Korduna i Banije piše među ostalim:

» . . . Promašen je glavni cilj akcije, jer se nije oslobodilo druga Grgu, pošto drugovi iz Karlovca nisu obavijestili da se drug Grga više ne nalazi u bolnici, što ni oni sami nisu znali. Drug Grga bio je te večeri u bolnici od 6 do 6,30 sati, o čemu partizani nisu bili obaviješteni na vrijeme.

Četnaest minuta poslije odlaska partizana iz bolnice nastala je uzbuna. Odmah je otvorena vatra iz bacača mina i artiljerije na šumu Kozjaču i prema selu Mekušju. Svi ljudi koji su se nalazili na ulici, u kinu, kao i neki doktor iz bolnice bili su pohapšeni . . . Kod bolnice su dovođeni tenkovi i pojačana je straža. Akcija je imala ogroman moralni uspjeh. Citavo građanstvo sa divljenjem priča o izvršenoj akciji i čestita drugovima na hrabrosti.«

U izvještaju se osim toga iznosi kako su u Karlovcu odmah sutradan provedene nove mjere sigurnosti. U centru grada zabranjeno je svako kretanje na ulici poslije 10 sati navečer, a na periferiji poslije osam. Izdani su plakati na kojima je stajalo da će svatko tko se u slučaju napada na grad naći na ulici biti strijeljan bez ikakve opomene. U svim dijelovima grada pojačane su straže, a nitko nije mogao ni u grad ni iz grada ako nije imao dvije propusnice: talijansku i ustašku.-Praktički, grad je bio totalno blokiran.

Ipak, i u takvoj situaciji partijske veze su se održale. Sačuvana su dva izvještaja Nade Dimić, koje je tih dana poslala iz Karlovca — jedan Centralnom komitetu, a drugi Okružnom komitetu i Komandi NOP odreda Korduna i Banije. U izvještaju Centralnom komitetu Nada javlja:

»Dragi drugovi,

opisaću Vam kako je detaljno organizovan upad u K. (Karlovac — op. red.). Najprije smo mi u K. izvidili teren za prolaz i tal. snage na mostu, kraj bolnice i u okolini puta kuda su drugovi išli . . . Kad sam bila gore u P. G. (Petrovoj gori — op. red.) dogovorili smo se bili da drugovi pređu Koranu čamcima, ali dok sam se vratila u K. vidjela sam da je mnogo zgodnije preći preko mosta pošto pri ulazu u grad nije bilo nikakve opasnosti. Tako je i učinjeno . . . Ovih dana hapse u Karlovcu sve Srbe, Zidove, bivše članove Ursa i uopšte sve njima nepoćudne elemente. Uhapsili su do sada oko 250 ljudi. Ljudi masovno bježe u šume, a velike su teškoće za prebacivanje jer je K. blokiran. Jedan je pobjegao iz blindiranog vagona jer ih odmah šalju za Jasenovac. Danas hapse Hrvate u Mekušju i Kamenskom.

Smrt faš. slob. narodu

Milka«

U izvještaju Okružnom komitetu i Komandi NOP odreda Korduna i Banije, Nada najprije šalje upute kako da se uspostave nove veze s gradom, a zatim opisuje pojedinosti akcije i okolnosti zbog kojih nije uspjelo oslobađanje »Grge« — čavića.

IZVJEŠTAJI USTASKE POLICIJE

Karlovački komunisti, međutim, na čelu s Nadom Dimić i Mjesnim komitetom Partije ne napuštaju, već jačaju unutrašnju frontu. Pored svih mjera policije, blokade grada, pojačanih straža, brojnih patrola i dvostrukih propusnica, grupa ilegalaca krstari gradom. Prkosno ubacuju letke u domobranske i talijanske kasarne, i dalje održavaju vezu sa Zagrebom i Petrovom gorom, uspostavljaju kanale preko Pokuplja i Duge Rese, prikupljaju oružje i lijekove. Poslije ubojstva Josipa Kraša i hapšenja Marijana Čavića i drugova, policija je vjerovala da je razbila »podzemni pokret« u gradu. Ubrzo se uvjerila da je i to bila iluzija. Naprotiv, napad na karlovačku bolnicu i nova djelatnost karlovačkih komunista govorili su rječito da se u gradu kriju snage koje ne žele položiti oružje. Uskoro je policija dobila nove dokaze da u Karlovcu postoji centar iz kojeg se rukovodi ne samo akcijama u gradu, nego i rasplamsalim borbama na teritoriju okruga. O tom se govori i u dopisu Zapovjedništva oružničkog krila Ogulin, u kojem se javlja o pogibiji Žarka Čuića i Stjepana Milašinčića u borbi s Talijanima. Evo sadržaja tog dopisa, koji nosi broj 481 — tajno, od 22. novembra 1941. godine:

»Gospodinu Velikom županu Velike župe Pokupje,

Karlovac

Dne 12. ovog mjeseca u noći napao je komunistički odred »Močila« italijansku stražu u Plavča Dragi, kraj Plaškog, kotar Ogulin u cilju razoružanja. U borbi koja se je razvila ubijena su dva talijanska vojnika, a jedan je ranjen. Na strani četnika-komunista poginuo je Žarko Čuić učitelj iz Vojnića i Milašinčić Stjepan sin Dragutina i matere Ane, rođen 2. X 1910. u selu Crkveni Pribić, k. br. 19. općine Krašić sa stanom u Zagrebu, po zanimanju dimnjačar. Posluživao se sa pseudonimom »Silio«. Prema prepisci koja je kod njega pronađena izgleda da je učestvovao u Španjolskom građanskom ratu.

Kod ubijenog Čuić Žarka pronađen je jedan deo prepiske i dnevnik kojeg je dosta marljivo vodio. Sem toga kod njega je pronađena iskaznica za povlaštenu vožnju željeznicom po kojoj se je nesumnjivo utvrdila istovjetnost.

Čuić Žarko bio je duhovni vođa četničko-komunističkog odreda u Močilima, Zbjegu, Tuku, Mrežnici i Toboliću. Isto takvu ulogu igrao je i »Šiljo«, koji je obilovao iskustvom iz Španjolskog građanskog rata.

Iz ove prepiske kao i iz prepiske koja je uhvaćena u Drežnici vidi se, da u Karlovcu nesumnjivo postoji operativni komitet Komunističke partije Hrvatske i da zapravo Karlovac diriguje sa svim operacijama na području moga krila, kao i krila Petrinjskog, pa molim gospodina Velikog župana velike župe Pokupje da preko svojih podređenih organa nastoji da se ovom komitetu uđe u trag . . .

Zapovjednik, satnik:«
(Potpis nečitljiv)

Tako je ustaška policija u Karlovcu, iako sa zakašnjenjem, dobila potvrdu da je rukovodstvo ustanka na tom području zapravo u Karlovcu. No, kad je stigao dopis iz Ogulina Okružni komitet bio je već na slobodnom teritoriju Korduna. U Karlovcu je uz članove Mjesnog komiteta i grupu ilegalaca ostala samo Nada Dimić. Policija je nastavljala potragu, pokušavajući da im uđe u trag, provodeći stroge preventivne mjere. Među ostalim mjerama, policija otprema iz karlovačkih zatvora sve političke zatvorenike u Zagreb. U dopisu broj 19713/1941, upućenom 29. novembra Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, iznose se zanimljive pojedinosti oko hapšenja Čavića i njegovih drugova i o nevjerovatno hrabrom držanju tih ljudi, koji su izdržali najteža mučenja:

»Pod ./ dostavljaju se naslovu preslušni zapisnici Držića Zvonimira (na to ime glasili su osobni dokumenti Marijana Čavića — op red.) i drugova, kao i sav kompromitirajući materijal, koji je kod istih nađen.

Moli se naslov da iste najzumiye preprati pod jakim osiguranjem u Zagreb iz Karlovca, te da s njima nastavi istragu, jer je očito da je Držić i dr. usko povezan sa nekim osobama iz Zagreba. Osim toga pokušali su komunisti 17. XI 1941 prepadom na karlovačku gradsku bolnicu osloboditi Držić Zvonimira, jer su mislili da se isti nalazi tamo na liječenju.

Ujedno se o istim^ daje slijedeći izvještaj:

1.) Držić Zvonimir, navodni uhvaćen je ovdje u Karlovcu sa falsificiranim ispravama i do danas nije uspjelo saznati njegovo pravo ime i porijeklo. Kod njega je nađeno oko 20 biljegovanih propusnica, do kojih je došao na nepoznati način, od kojih je nekoliko podpisano, tj. na nekima falsificiran podpis ovoredarstvenog pristava Ivaniša, zatim »Vjesnik« od 15. IX 1941., »Okružnica« broj 3. i »Partizan« od 14. X 1941. broj 7, legitimacija sa mjesečnom voznom kartom broj 6456 Zagreb — Stenjevac gornji za mjesec srpanj 1941. sa 2 fotografije jedna ispod druge u samoj legitimaciji' zatim blagajnički izvještaj za mjesec listopad odnosno od 25. rujna do 15. listopada 1941. kao i razne adrese i bilješke, a što se sve dostavlja pod jednim omotom. Revolver sa oko 15 naboja, koji je također nađen kod istoga, zadržan je ovdje za redarstvenu stražu, jer ista nema uopće službenog niti podesnog oružja.

2.) Pataki Marija iz Podsuseda uhvaćena je istoga dana na kolodvoru po dolasku iz Zagreba. Uhvaćena je prigodom pregleda propusnica, jer je ustanovljeno, da je imala falsificiranu propusnicu pisanu istim pismom kao i ona, koja se je našla kod Držića. U paketu, koji je ista nosila našlo

se je svakovrsnih lijekova i zavojnog materijala, koji je ona imala predati tobože nekoj nepoznatoj ženi u Karlovcu. Kod nje je također nađena poslovna knjižica istog porijekla kao i ona Držićeva, a koja glasi na ime Novak Vera Ivanova. U ručnoj torbici iste nađen je jedan ključ, za koji nije ustanovljeno od čije i kakove je prostorije, neke ženske stvari nevažne te jedan notesić sa nekim bilješkama. Sve te stvari dostavljaju se naslovu, . . .«

Upravitelj predstojništva Gradskog redarstva u Karlovcu objašnjava dalje neke pojedinosti, pa nastavlja:

»Kod navedenog (misli se na Držića — u stvari Marijana Cavića — op. red.) nađeno je 813 kuna, koji je novac utrošen za njegovu prehranu i za popravak sata redarstvenog agenta Saleta koji je slupao prilikom Držićevog hapšenja.

Kod Pataki Marije nađeno je 246 kuna, koji je novac utrošen za nabavu ženskog rublja za istu.

3.) Istoga dana uhapšen je i namještenik gradske munjare u Karlovcu Mataić Petar, jer je viđen prolaziti gradom toga dana sa Držićem zagrljen. Isti Mataić neće govoriti, što je tom prilikom razgovarao s Držićem i ako su išli zagrljeni oko 100 metara daleko. Premetačinom nije kod istoga ništa sumnjivo pronađeno.

4.) Kraš Josip, navodni Friščić Josip prigodom hapšenja potegao' je revolver i počeo pucati prema stražarima, ali u toj pucnjavi hrvajući se s njima ubio je sam sebe opalivši si metak u glavu. Kod njega je pronađeno: 1 primjerak »Partizana«, 1 primjerak »Vjesnika« istih datuma kao i kod navodnog Držića. Osim toga falsificirane isprave, prometna knjižica za bicikl broj 927 glaseći na ime Grgurić Matije, notesić sa raznim bilješkama i adresama, ključevi, za koje nije moglo biti ustanovljeno koje prostorije otvaraju, jedan list sa naslovom »Dragi drugovi«, te jedan revolver kal. 9 mm vojnički Fn, koji je zadržan za redarstvenu stražu. Sve ove stvari osim revolvera dostavljaju se naslovu.« •

U dopisu se ništa ne kaže o tome na koji je način utvrđeno da se radi o Josipu Krašu, niti se o njemu daju bilo kakvi drugi podaci. Također se ne govori o tome, da je neki ustaša usmrtio Kraša nožem dok se rvaao sa stražarima. Zato se tvrdnja o njegovu samoubojstvu mora primiti kao pokušaj da se prikrije ustaško umorstvo i vlastiti neuspjeh pri hapšenju pred pretpostavljenima u Zagrebu, kojima bi, nesumnjivo, bilo mnogo draže da su se dočepali živoga Kraša.

šef karlovačkog redarstva nastavlja:

»5.) Grgurić Matija, uhvaćen je dan prije nego li Držić i to na temelju toga što je isti upisan u prijavnom uredu kao vlasnik bicikla broj 927, a Držić, za kojega se još nije znalo tko je, viđen je na tom biciklu dolaziti jednoj poznatoj komunistkinji, koja se sada nalazi u bjegstvu, Maci Majstorović. Na svom preslušanju priznao je, da to nije njegov bicikl, već njegovog šefa kod DEP-a ing. Bartola Petrovića, koji je također pobjegao dan prije toga priznanja Grgurićevog. Kod Grgurića osim toga prigodom

premetačine pronađene su otvorene zapovjedi za put u Skrad, koje su također falsificirane. Poznato je, da je ing. Petrović Bartol kao komunista namještao u DEP-u isključivo sebi pouzdane ljude, pa nije isključeno, da je Grgurić kao čovjek povjerenja bio kurir ovdašnjih komunista, tj. »Okružnog komiteta« sa Gorskim Kotarom . . .«

Dalje se u dopisu navodi da su uhapšeni Nikola Kardoš, jer je bio sumnjiv zbog toga što je pokojni Kraš zalazio k njemu u kuću; Rade i Štefanija Šuput zato što su održavali vezu s Krašom i što je prigodom premetačine kod njih pronađen kompromitirajući materijal; Ljubica Milašinčić, zbog toga što je »donijela u zatvor navodnoj Novak Veri (recte Mariji Pataki) jelo«; zatim Franjo Štengl i šefica Marak.

Upravitelj karlovačkog redarstva, nabrojivši sve uhapšene, komentira njihovo držanje i u završnom dijelu dopisa zaključuje:

»Po materijalu koji je pronađen kod Držića, Kraša, Suputa itd. vidi se, da se ovdje radi o ljudima, koji su bili funkcioneri »Okružnog komiteta« komunističke partije u Karlovcu, izdavači »Partizana« i uopće organizatori akcija na Kordunu.

Njihove veze vode u Zagreb, što je očito, ali razumije se, da se od njih to do sada nije moglo dobiti. Naročito Pataki Marija, kako se to vidi iz njezinih preslušanja, taji osobu, koja joj je predala u Zagrebu taj paket, odnosno navodi kriva imena, koja ne postoje u Zagrebu, a isto tako ni u Karlovcu.

Navodni Držić, kao što se to vidi iz zapisnika, uopće ne će govoriti. Ključevi, koji su pronađeni kod Držića, a koji su zaboravljeni kod kbr. 1, otvaraju stan Suput Rade, tj. jedan od njih i to onaj koji nosi broj 18. I to je dokaz, da je zalazio i radio u stanu Suputa i t. zv. Držić, a ne samo Kraš.

Neki su od njih međusobno suočeni, ali oni se tobože uopće ne poznaju. Pok. Kraš i Držić zalazili su stalno u prostorije DEP-a k ing. Bartolu Petroviću, te je u magazinu DEP-a obavljena inventarizacija, prigodom koje je ustanovljeno, da je nestalo iz toga magazina 12 i po kila eksploziva, korde neustanovljeno koliko kao i 376 kapsla. U savezu s tim dostavljaju se naslovu i preslušni zapisnici osoba, koje su u savezu s tim predmetom preslušane kao svjedoci.«

HAPŠENJA ISTAKNUTIH KOMUNISTA

Usprkos tako teškim udarcima, partijska organizacija u Karlovcu i dalje se održala. Čitavog mjeseca novembra Mjesni komitet uz pomoć Nade Dimić drži još mnoge punktove u gradu. Još rade sva tri punkta za vezu sa Zagrebom i Petrovom gorom: knjižara »Atheneum«, radio-

nica obučara Maleševića i stan Matije Wohalskog. Funkcioniraju i javke na Mrežnici, Korani i Kupi, preko kojih se povremeno prebacuju kuriri, oprema i ljudi. Iako u sve težim uvjetima, partijski mehanizam još funkcionira.

Ali, i policija se nije zadovoljila s onim što je postigla. Ustaški agenti već su imali podatke o sumnjivoj djevojci koja se pojavljuje u raznim dijelovima grada, predstavljajući se negdje kao činovnica iz Vojnića, negdje kao frizerska radnica. Karlovački ilegalci često su susretali tu djevojku na ulici ili u povjerljivim stanovima. Za neke je ona bila »Milka«, za neke »Mala«, a za neke »žuta« ili »Anka«. Samo su pojedinci znali da joj je pravo ime Nada Dimić. Ona je postala slijedećom žrtvom karlovačke policije.

Kad je posljednji put bila u Petrovoj gori, Nada je znala da policija za njom traga. Okružni komitet protivio se njenom ponovnom odlasku u Karlovac, ali na Nadino insistiranje da mora obaviti još neke poslove, dopušteno joj je da ode. Kao i uvijek prije toga, preodjevena u seljačku odjeću. Nada je, među seljankama koje su iz okolice išle petkom na sajam, posljednji put ušla u Karlovac. Nekoliko dana posjećivala je partijske javke, prenosila poruke i prikupljala informacije, materijale i lijekove, odvodila ljude na vezu koja će ih preko Duge Rese prebaciti u partizane. U gradu punom Talijana, domobrana i ustaša, prolazila je tko zna po koji put s Banije na Dubovac, s Dubovca u centar grada, a odatle opet na Udbinu ili Turanj. Tih dana zamolila je Matiju Wohalskog da joj iz Zagreba donese boju za kosu, kako bi zavarala policiju.

Trećeg decembra 1941. Nada je u toku dopodneva nekoliko puta odlazila prema Dubovcu. Odvela je nekoliko Karlovčana na vezu koja ih je prebacila na Kordun. Zatim je oko dva sata poslije podne ponovo krenula prema Dubovcu. S njom su išle Mira Čujić i još neka djevojčica, gurajući u kolicima Mirino dijete. Poslije rastanka na Dubovcu Mira je trebalo da ode na slobodni teritorij, a djevojčica s djetetom i Nada da se vrate u grad. Svršilo je drugačije.

»Još prije mjesec dana bila sam čula da je poginuo moj muž Žarko« — priča Mira Čujić. — »Utučena tom tužnom viješću, odmah sam pokušala otići u Vojnić da saznam pojedinosti o njegovoj smrti i da mu eventualno posjetim grob. Tražila sam propusnicu, izgovarajući se da su mi u Vojniću, gdje sam do rata živjela sa Žarkom, ostale neke stvari koje bi htjela dopremiti u Karlovac. Nisu me pustili. Sve sam to ispričala Nadi, koju sam znala kao »Ankicu« i »Malu«, a k nama je često dolazila. Preispavala bi kod nas, donosila i odnosila pakete, održavala ssstanke s ljudima. Znala sam da je ilegalac, da odlazi u Petrovu goru, ali nikad je nisam pitala ni kako joj je pravo ime. Mama se često bojala kad je vidjela Nadu, čas odjevenu u seljačku, čas u građansku odjeću, kako dolazi s paketima ili s nepoznatim ljudima. Umirivala sam je i mama je uvijek razumjela...«

Nada je obećala Miri da će je ona prebaciti u Vojnić. Suosjećala je s nesretnom ženom s kojom komunicira već nekoliko mjeseci, kod

koje je mnogo puta prespavala i u čiju kuću ulaze karlovački ilegalci. Mira je bila susretljiva, a i sama se angažirala u organizaciji Narodne pomoći, skupljajući priloge za borbe u šumi.

»Došao je dan polaska« — nastavlja Mira Čujić. »Nada mi je rekla da se spremim. Polazeći od kuće, bilo mi se teško rastati s djetetom. Da što duže budem s malom, dogovorila sam se s Nadom da kroz grad povezem dijete u kolicima i da s nama pođe jedna djevojčica, koja će vratiti kolica s djetetom. Činilo mi se da ću lakše otići ako me dijete makar malo isprati. Nada se složila . . .«

Dvije žene s jednom djevojčicom i djetetom u kolicima krenule su karlovačkim šetalištem. Hodale su polako, kao da idu u šetnju. Prešle su željezničku prugu, prošle pokraj kina »Luxor« i lagano odmicale prema Dubovcu. Kad su došle u Primorsku ulicu, nedaleko groblja, majka je izljubila dijete a zatim se djevojčica s kolicima vratila u grad. Dvije žene produžile su alejom. Stale su na raskršću ispod samog Dubovca i rastale se poslije kratkog dogovora. Mira je krenula lijevo, prema šumi Kozjači i Dugoj Resi, a Nada je pošla nazad prema gradu.

»Tek što sam krenula« — priča Mira »zaustavio me neki muškarac. Pitao je kuda namjeravam i što sam razgovarala s onom ženom. Uplašila sam se, ali sam uspjela reći da idem u šetnju i da sam onu ženu slučajno srela. Na to je muškarac naredio da se ne mičem . . . Okrenula sam se za Nadom, koja je bila jedva stotinu metara od mene. Vidjela sam kako i njoj prilazi neki muškarac. Trenutak kasnije opalio je pištolj. Nada je počela bježati preko polja prema groblju i Kozjači, ali su je stigli . . . Nikad je više nisam vidjela . . .«

Tako je započela nova drama karlovačkih komunista. Trećeg decembra 1941, između 2 i 3 sata poslije podne, pala je u ruke ustaške policije 18-godišnja djevojka čija je hrabrost postala legendama. Očito motreći taj dio grada, policija je postavila svoje agente oko Dubovca. Jedan od njih zatražio je od Nade legitimaciju. Ona je hladnokrvno otvorila torbicu, umjesto legitimacije izvadila pištolj i u trenu opalila. Ustaški agent srušio se mrtav. Kad je odjeknuo hitac, pojurili su i drugi agenti. Nada je, držeći i dalje pištolj u ruci, potrčala prema šumi, ali gonioци su joj se približili. Najbrži od njih ostao je živ zahvaljujući samo tom što je zatajio Nadin pištolj. U dramatičnom rvanju Nada se branila cipelom, ali sve je bilo uzaludno. Za nekoliko trenutaka čvrsto su je držale ruke ustaških agenata i talijanskih vojnika koji su već bili stigli. Gradom se pronijela vijest o nepoznatoj djevojci koja je prilikom hapšenja ubila jednog ustašu, drugoga ranila i koja na sva pitanja policijskih istražitelja odgovara — šutnjom. U njenim dokumentima pisalo je — Ankica Vinek. To je bilo sve što je policija saznala.

Rođena 6. IX 1923. godine u Divoselu u Lici, Nada je rasla među još tri sestre i tri brata u siromašnoj seoskoj kući. Sva četiri razreda

osnovne škole svršila je s odličnim, a njezina crtanka bila je uvijek puna rascvjetalih voćaka, ptica, domaćih životinja. Nadina braća i sestre sjećaju se kako je djevojčica odnosila pribor za crtanje i kad bi odlazila u polje, u voćnjak, u vrt — svakamo. Crtala bi livade, konje i kola, kosce, voćke. Zatim bi s djetinjim uživanjem svima pokazivala što je nacrtala. Slobodno vrijeme, ako ne bi crtala, provodila bi u svom malom vrtiću pokraj kuće. Taj kutak uređivala je samo Nada, samo ga je ona čistila i zalijevala cvijeće. Ponekad joj je u tome smjela pomoći jedino njezina majka, dok nije umrla 1932. godine. Tada je ocu ostalo na brizi sedmero djece.

Nada odlazi u Gospić, u gimnaziju. Tri razreda svršila je s odličnim, ali otac ne može više izdržati troškove školovanja. Djevojčica iz Divosela odlazi u Zemun. Tamo polaže malu maturu i završava prvi razred Trgovačke akademije. I dalje je odličan đak. Ali poslije omladinskih demonstracija na Košutnjaku izbacuju je iz škole. Petoškolka Nada prvi put dolazi u zatvor, a po izlasku odlazi u Sisak i postaje frizerka. Uz posao u radionici najviše vremena provodi u čitanju i radu najprije u skojevskoj, a od 1940. godine i u partijskoj organizaciji.

Početak rata i okupacije provodi među komunistima Siska, a kad je 22. juna osnovan I sisački partizanski odred Nada postaje jedan od njegovih boraca. No, potrebe Partije zahtijevale su da mlada djevojka ostavi pušku i da se vrati u okupirani Sisak, da uspostavi punktove za vezu između komunista koji su ostali u gradu i njihovih drugova u odredu. U Sisku je ubrzo otkrivaju i hapse. Na putu za Zagreb, pod ustaškom pratnjom, Nada ispija otrov, ali policija ne želi da prkosna djevojka tako brzo umre. Agenti su htjeli priznanja. Zato je otpremaju u bolnicu. Uz pomoć zagrebačkih komunista Nada bježi i s legitimacijom na ime Anke Vinek odlazi na Kordun.

Od tada je dijelom na Kordunu, dijelom u Karlovcu i Zagrebu. Prezirući i najveće opasnosti, Nada svakog petka ulazi u Karlovac, po potrebi putuje u Zagreb, pa opet natrag u Petrovu goru. Odjevena čas kao seljančica, čas kao gradska djevojka s torbicom, u kojoj je držala pištolj, bombe, partijske letke, proglase ili okružnice. Uvijek šutljiva, na ulici skromna i tiha, znala je, kad je to trebalo, da bude vrlo energična, spremna da upotrijebi i oružje. Trećeg decembra ponovo je pala u ruke ustaške policije. Isprebijali su je, mučili na najodvratniji način, ali Nada je ostala nijema na bezbrojnim saslušanjima u Karlovcu, Zagrebu i Staroj Gradiški. U Gradiški je zauvijek nestala među tisućama žrtava koljača Ljube Miloša.

Tih dana policija hapsi i drugog sekretara Mjesnog komiteta Karlovca, Ivicu Tomšića, koji je naslijedio Marijana Čavića. Agenti, međutim, nisu imali pouzdanih informacija i dokaza o njegovoj djelatnosti i kako je Tomšiću tih dana umrla majka, puštaju ga iz zatvora da prisustvuje majčinu pogrebu. Odmah po izlasku Tomšić bježi najprije u Zagreb, a odatle u partizane.

Zatim padaju sve partijske javke. Prvo ona u knjižari »Atheneum«, za njom javka u radionici Malešević. Policija hapsi Viku Hrovat, koja je sve do tog vremena održavala ilegalne veze u »Atheneumu«, i obučara Milana Maleševića. U nekoliko dana pada još desetak ilegalnih radnika, članova Mjesnog komiteta Partije i SKOJ-a. Neko se vrijeme održala jedino još javka u Boškovićevoj ulici, u stanu Matije Wohalskog, ali je 10. decembra i Wohalsky bio uhapšen.

Nastala je krajnje teška i opasna situacija. Ali uz pomoć Centralnog i Okružnog komiteta, polako i veoma oprezno, ponovo je obnovljena partijska organizacija u gradu. I poslije svih provala nekoliko istaknutih partijskih radnika ostalo je neotkriveno, a neki se u to vrijeme vraćaju iz Zagreba. Za novog sekretara Mjesnog komiteta postavljen je Stevo Gojak, a u komitet ulaze, među ostalima, ponovo Joža Tome i Stevo Jelić, zatim Vlado Novaković, Stevo Tomić i Zvonko Rajer. Postepeno se iznova uspostavljaju prekinute veze; potkraj 1941. godine partijska organizacija Karlovca opet radi. Nova žrtva ustaških agenata bio je, međutim, i treći sekretar Mjesnog komiteta Stevo Gojak.

Govoreći o djelovanju partijske organizacije u Karlovcu u toku 1941. godine, o njenim akcijama i okršajima s policijom, Ivo Marinković je na II okružnoj partijskoj konferenciji u Kladuši rekao i ovo:

»Usred najživljeg rada klasni neprijatelj zadaje partijskoj organizaciji težak udarac i nanos: joj nenadoknativ gubitak: ustaški razbojnici ubili su sredinom oktobra (18. X) u Karlovcu druga Kraša, a druga Grgu, sekretara M. K. i člana O. K., uhapsili. Nakon te provale, po direktivi C. K., O. K. se preseljava u slobodnu zonu. Uslijed ponovne provale, krajem novembra, pali su drugarica Milka član O. K., drug Ivica sekretar M. K. Karlovac, uhapšeni su i mnogi drugovi koji su radili u Narodnoj pomoći. U kratkom su razmaku vremena tri sekretara M. K. Karlovac bila uhapšena. Klasni nam je neprijatelj zadao težak udarac i razbijanjem partijske organizacije u Ogulinu, gdje su gotovo svi drugovi pohapšeni i odvedeni u Italiju ...«

U nepunu godinu dana partijska organizacija Karlovca, boreći se neposredno s nadmoćnim i zvjerski okrutnim policijskim snagama ustaša i okupatora, teško je iskrvarila. Krvlju njenih članova zalivene su mnoge gradske ulice, policijske kancelarije i zatvori, ali uz sve to ilegalni partijski radnici Karlovca nisu obustavili borbu. I pored svih hapšenja, provala i ubojstava, potkraj 1941. i početkom 1942. godine u gradu je djelovalo 5 partijskih ćelija sa 23 člana Partije, a uz njih i nekoliko organizacija SKOJ-a.

Fronta iza neprijateljskih bunkera protezala se i daleko izvan Karlovca. Ona je dobrim dijelom zahvaćala područje tadašnjih kotara Karlovac, Pisarovina i Jastrebarsko sa Žumberkom. Iako u skromnijim razmjerima, i u tim se područjima osjećala specifična aktivnost Partije.

U Dugoj Resi, tekstilno-industrijskom centru, postojala je na početku rata partijska organizacija od dvadesetak članova. Trinaest od

njih bili su radnici, ostali su bili službenici, obrtnici, đaci. Odmah u početku ustanka Okružni komitet uspostavio je čvrste kontakte s tom organizacijom, aktivirajući njene članove u pripremama za borbu. Na dan napada Njemačke na SSSR održan je u šumi iznad današnje »Jugoturbine« sastanak komunista Duge Rese. Dogovoreno je da se počne prikupljati oružje, da se vrše sabotaže u proizvodnji, da se nastoji spriječiti odlazak ljudi u Pavelićevu vojsku. Kasnije, kad su u Karlovcu počele akcije udarnih grupa, neki članovi partijske organizacije Duge Rese priključuju se tim akcijama, povremeno šire propagandni materijal, izvršavaju manje sabotaže, objašnjavaju liniju Partije i ukazuju ljudima na divljanje ustaša.

Ali, poslije prvih hapšenja u Karlovcu i prvih strijeljanja karlovačkih komunista nastaju teže prilike i za organizaciju u Dugoj Resi. Uplašeni terorom, neki članovi prestaju djelovati, a ustaška policija tokom cijeloga augusta pokušava ući u trag ljudima koji donose partijske letke i proglase i koji »rovare protiv poretka«. Najveće sumnje padaju na tekstilne radnike istaknute članove Partije — Jelu Predović, Jožu Benića, Julku Rendulić, Janka Furdeka, Hermana Furlana i druge. Potkraj mjeseca policija napokon dobiva i dokaze o djelatnosti tih ljudi. Trećeg septembra o tome javlja Kotarska oblast u Karlovcu u svom dopisu broj 6642 Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu:

»Čas je izvestiti naslov, da je oružnička postaja u Dugoj Resi pod brojem 470 od 30 VIII. 1941. izvestila ovamo, da je 29. kolovoza 1941. u 5 sati poslije podne radnica u Domaćoj tvornici pređenja i tkanja u Dugoj Resi Predović Jelka, rodom iz Lesica, kotar Metlika, donijela iz Karlovca u Dugu Resu jednu brošuru komunističkog sadržaja (okružnica br. 2) pisanu pisacim strojem na 6 stranica. Zapovjednik vojne straže kod tvornice u Dugoj Resi pješadijski poručnik Kraljić Miroslav primetio je kod navedene tu brošuru i oduzeo joj je. Dok je on pregledavao brošuru, da vidi što ista sadržaje, Predović Jela je neopazice otišla i pobjegla u nepoznatom pravcu, ali najvjerojatnije prema Karlovcu. Oduzetu brošuru predao je poručnik Kraljić svojim pretpostavljenima. Lični opis Predović Jele je slijedeći:

Stara 32 godine, visokog rasta, mršava, duguljastog lica
svijetlo smeđe kose (podšišana), usta pravilna, nos pravilan
Osobiti znaci: zlatni zub na gornjoj vilici.

Navedena je bila obučena u građansko odijelo.
Prednje se izvještava naslovu s molbom da izvoli odrediti potragu.

Kotarski predstojnik:
Stambuk v. r.«

Potruga je određena, ali prekasno. Jela Predović, Herman Furlan, Janko Furdek i još neki komunisti bili su već na slobodnom teritoriju

Korduna. Joža Benić ostao je još neko vrijeme, a 19. septembra i on je morao u partizane, ali se ubrzo vraća na ilegalni partijski rad. Benić priča:

»Naš je zadatak bio da se što duže održimo u Dugoj Resi, iz više razloga. Prije svega zato, da bi preko radnika koji su radili u tvornici djelovali na čitavo stanovništvo kotara. Mi smo ljudima govorili što ustaše čine i što ih čeka. Većina tvorničkih radnika bila je na našoj strani, dok je samo mjesto (zanatlije i drugi) bilo dobrim dijelom ustaški raspoloženo. Dalje nam je bio zadatak da uspostavimo i održavamo veze između Karlovca i slobodnog teritorija na Kordunu. I, veze su funkcionirale sve do oslobođenja. Najprije smo komunicirali preko Tome Miholića iz Bari-lovačkog Cerovca, a najjači punkt imali smo u Kestenku i Siči, gdje je uvijek bilo nekoliko naših terenaca za prebacivanje ljudi i materijala iz Zagreba i Karlovca na oslobođeni teritorij i obratno. Osim toga naš je zadatak bio, da šaljemo ljude u partizane, da prikupljamo oružje, odjeću, hranu i drugi materijal za borce u odredima . . .«

Potkraj 1941. organizacija u Dugoj Resi se učvrstila. Priprema se stvaranje šireg, općinskog komiteta Partije, a komunisti obilaze sela, održavaju sastanke i otvoreno govore ljudima istinu. Tako je postepeno pripremljeno raspoloženje i odlučnost za oružani ustanak i u ovim, hrvatskim stanovništvom naseljenim krajevima karlovačkog okruga.

Nešto sporije razvijao se pokret u sjeveroistočnom dijelu bivšeg karlovačkog kotara, prema Ozlju i Jastrebarskom. U samom početku ustanka otkrivena je partijska ćelija Donji Oštri Vrh kraj Ozlja. Svi članovi te organizacije ubrzo su strijeljani, a nedugo iza toga bila je provaljena i ćelija u Draganićima. Mato Mejašić skrivao se još uvijek u bunkeru u selu Brdo, kraj crkvice sv. Margarete i izgubio svaki kontakt s organizacijom. Kad se za to saznalo u Karlovcu, karlovačka organizacija odlučila je da Mejašiću pomogne. Budući da su Joža Tome i Josip Fink s njime uspostavili vezu, Mejašićev bunker postao je važna partijska javka za prebacivanje ljudi i materijala na oslobođeni teritorij, a odatle se djelovalo i u pravcu Ozlja i Draganića.

Ipak, u tim se krajevima osjeća i jača aktivnost Partije i pristalica NOP-a. Tako je po sjećanju Ivice Lopaića potkraj 1941. i početkom 1942. godine na terenu općine Jasterbarsko aktivno radilo za NOP više od 50 ljudi.

PRVI NARODNI ODBOR U POKUPLJU

U sličnim uvjetima djelovali su i ilegalci Pokuplja na području tadašnjeg kotara Pisarovina. Za razliku od kotara Karlovac, u kojem je ustaški pokret mjestimice imao više pristalica, Pokuplje je, s izuzetkom nekoliko sela na desnoj obali Kupe, otpočetka bilo rezervirano

prema ustaškoj vladavini. Ali, malobrojni članovi Partije u tim krajevima imali su mnogo muke s mačkovštinom. Iako u skromnijem obliku, ipak se i u tim krajevima osjećala djelatnost Partije.

U nekoliko sela Pokuplja partijske ćelije postojale su već prije rata; među njima je najaktivnija uoči okupacije bila ona u šišljaviću. Član te organizacije bio je i Nikola Brezović-Prebeg, kasnije istaknuti politički radnik Pokuplja i sekretar Kotarskog komiteta Partije. Početkom 1941. organizacije su postojale u Donjoj Kupčini, Blatnici i Rečici, a u još nekoliko sela bilo je komunista povratnika iz SAD i simpatizera. Preko tih ljudi Okružni komitet Karlovca osniva u ljeto i jesen 1941. godine prve odbore Narodne fronte, kasnije narodnooslobodilačke odbore u Pokuplju. O tome priča Nikola Brezović — Prebeg:

»Znali smo da u Donjoj Kupčini ima nekoliko komunista, pa smo mi iz Šišljavića tražili još na početku 1941. godine preko Okružnog komiteta da s njima uspostavimo vezu radi zajedničkog djelovanja. Tada to nije bilo dokraja riješeno, ali nakon kapitulacije stare Jugoslavije dobili smo direktivu da se povežemo. U mjesecu maju uspostavili smo vezu s nekim drugovima iz Kupčine, Pisarovine i Pokupskog. To je znatno olakšalo kasniji rad na uspostavljanju veza u kotarima Pisarovina i Jastrebarsko i na stvaranju organizacija NOP-a . . . Ali odmah u početku zaredale su teškoće. Ljudi su svakog dana slušali nove vijesti o hapšenjima i strijeljanju. Čuli su o strijeljanju grupe drugova iz općine Ozalj, o hapšenju u Ribniku, hapšenju braće Korpar u Draganićima; doznali su za hapšenje skojevaca u Jastrebarskom, čuli su za stradanje Ivice Lopaića i Tome Brezovića, za progone i hapšenja u Dugoj Resi. Sve je to loše utjecalo na naše tadašnje organizacije i aktiviste . . . Uslijed tih hapšenja i masovnih strijeljanja u Karlovcu, često smo ostajali bez međusobnih veza, koje je svaki put bilo sve teže uspostaviti . . .«

Pod pritiskom ustaškog terora i pod utjecajem Mačekove politike, organizacije u Pokuplju bore se u to vrijeme s velikim teškoćama. Neki njihovi članovi posve se pasiviziraju, neki odlaze s terena, a samo nekoćina komunista i dalje drži veze. Nikola Brezović često odlazi u Karlovac, gdje je u to vrijeme povremeno radio. Susreće se s Ivom Marinkovićem, s Krašom, čavićem i Nadom Dimić, a navačer se biciklom vraća u šišljavić ili Kupčinu. Od njih prima direktive i propagandni materijal, koji se zatim razbacivao po selima duž Pokuplja, gdje zbog učestalih zločina ustaša sve više raste neraspoloženje naroda protiv Pavelićeva režima. Opisujući te dane i svoje susrete s ilegalcima Karlovca, Brezović piše:

»Drugovi Kraš i Manola idu šetalištem od kina i odlaze u gostionicu na uglu Senjske ceste. Bio sam radi provale u Mjesni komitet Karlovac ostao bez veze. Kršim sva pravila konspiracije. Ulazim u gostionicu i obraćam se Krašu. Drugi dan u poduzeće gdje radim dolazi jedna druga-rica i zakazuje sastanak na »Drvnom placu«. Na sastanak dolazi »Grga«. Iz džepa u džep premeće pištolj. Na kasnijim sastancima, nasred ulice, predaje mi partijski materijal. Kraj doma ustaške mladeži sjedimo na

klupi. On čita partijske direktive i daje upute o njihovu provođenju .
Nedjelja. Kiša lije. Očekujem ga u Sišljavlću, jer smo dogovorili da će
doći na sastanak u Donju Kupčinu. Nema ga. Polazim sam. Došao je
tek poslije podne. Kaže da je bio spriječen, jer su pale neke drugarice,
koje su dolazile na vezu iz Zagreba . . .«

Ipak je početkom septembra u Donjoj Kupčini osnovan prvi narod-
nooslobodilački odbor u tom kraju. Sastanak je održan u Petrinjskom
Selu, a u odbor je izabrano devet članova od kojih su neki bili članovi
Partije, a neki simpatizeri NOP-a. Odmah po osnivanju odbor je počeo
djelovati, objašnjavajući ljudima ciljeve NOB-a, pozivajući na obustavu
prodaje žita i uspostavljajući veze s aktivistima u Pisarovini, Jastre-
barskom i u kotaru Karlovac. Članovi odbora povelili su i akciju za
skupljanje odjeće, oružja i naročito hrane za partizanske odrede. Ubrzo
iza toga počela je u samoj Pisarovini djelovati grupa aktivista koja je
imala iste zadatke kao i NOO u Kupčini.

Nove provale u Karlovcu i kasniji razvoj događaja otežali su rad
novoosnovanog odbora u Kupčini. Odbor je bio prilično heterogenog
sastava pa je došlo do razmimoilaženja i nesuglasica između njegovih
članova. Iz članstva Partije i iz odbora bili su kasnije isključeni i neki
komunisti, na njihovo mjesto u odbor izabrani su drugi. Tako se uz
manje prekide održao kontinuitet rada odbora u toku čitave godine.

Za sve to vrijeme, čak i poslije svih provala u Karlovcu, odbor u
Kupčini nije bio otkriven, iako su za njega znali gotovo svi stanovnici
Kupčine i susjednih sela. Nikola Brezović odlazio je u Karlovac i
poslije hapšenja Marijana Čavića. Uz pomoć Nade Dimić uspostavio je
vezu preko Kupe sa Sjeničakom i odatle s Petrovom gorom. Uz prijelaze
preko Mrežnice i Korane, koje su držali ilegalci Duge Rese, to je bila
druga važna veza Karlovca s oslobođenim teritorijem.

NAPAD NA PISAROVINU

Potkraj novembra ilegalci Pokuplja sudjeluju u pripremanju prve
oružane akcije u tom dijelu okruga Karlovac. Bio je to poznati napad
partizana IV kordunaškog bataljona na Pisarovinu.

Budući da je predloženo da se ta akcija izvede, nekoliko dana prije
napada prebacio se prvoborac Dušan Stanojević preko Kupe, a odatle
uz pomoć veza u samu Pisarovinu. Preodjeven u civilno odijelo, tu je
proveo nekoliko dana kod simpatizera i aktivista u samom mjestu,
izviđajući raspored žandarske posade i ostalih ustanova. Na temelju
njegovih informacija o snazi posade, raspoloženju stanovništva i drugim
uvjetima, odlučeno je da se napad izvede. Komandant tadašnjeg četvrtog

rajona Nikola Vidović odabrao je po desetak boraca iz odreda »Štipan«, »Kirin«, »Bović«, »Sjeniĉak« i drugih, koji su se okupili u selu Bjeloši. Tu je borcima prireĊena večera, a zatim su 7. decembra predvećer krenuli preko sela Prkosa prema Kupi. Milić Dejanović, jedan od organizatora i ućesnika te akcije, prića o njenom izvoĊenju:

»Oko osam sati navećer izbili smo na Kupu, na tadašnju Perićićevu skelu. Odabran je jedan jurišni vod boraca koji će izvršiti napad na žandare, a odreĊene su i manje grupe boraca (po 2 ili 3), koji su imali zadatak da napadnu i unište druge ustanove u mjestu: zgradu kotara, sud, poštu i finance. Jedna grupa odreĊena je da osigurava cestu prema Zagrebu i da pokida telefonske linije, a druga je ostala na Gradcu, da sprijeći eventualnu pomoć žandarima iz posada Lasinja i Pokupsko. S tom grupom ostao je i komandant ćetvrtog rajona Nikola Vidović, a komandu nad jurišnim vodom preuzeo je Dušan Stanojević, narednik-vodnik u bivšoj jugoslavenskoj vojsci. Kroz noć i blatna polja probijali smo se svatko na svoje mjesto. Svi smo bili uzbuĊeni, jer je to bila prva akcija ina drugoj strani Kupe, na ravnom i nepogodnom terenu, i gotovo na domaku Zagreba. Borci su znali da bi se u slućaju jakog protunapada teško odstupilo, jer nam je iza leĊa ostala hladna Kupa . . .«

Negdje iza ponoći svi su borci bili na svojim mjestima. Poćeo je napad, žandari su bili posve iznenaĊeni i zatećeni na spavanju. Naglim upadom u zgradu partizani su namjeravali brzo razoružati žandare, pokupiti oružje i opremu, uništiti ustaške ustanove, a zatim se povući preko Kupe. MeĊutim, kako su tu noć žandari bili drugaćije rasporeĊeni nego obićno, došlo je do žešće pucnjave. Sve je to na ćas zbunilo ionako uzbuĊene borce. U toj pomutnji i u mrkloj noći netko od partizana pucao je tako nespretno, da je smrtno pogodio komandira jurišnog voda Dušana Stanojevića.

»Nastala je teška situacija« — prića Dejanović. »Kako nije bilo drugog izbora, ja sam preuzeo komandu. Napad je nastavljen. Napokon smo saznali gdje spava žandarski narednik, privukli se pod njegov prozor i naredili mu da se preda. Narednik je bacio pušku i izišao u pidžami. Tada smo ga povelili do postaje, zahtijevajući da naredi ostalim žandarima da se predaju, jer ćemo u protivnom zapaliti zgradu. Ako se predaju, garantiramo da im se ne će ništa dogoditi. Pristao je. Zatražio je od žandara da obustave borbu i da iziĊu. Žandari su poslušati. Zaplijenili smo šest pušaka, šest pištolja i dosta pušćane municije, a žandare i narednika odmah smo pustili . . .«

Zbog pogibije Dušana Stanojevića akcija nije izvedena do kraja. Financi su i dalje pružali otpor, nije zauzet ni kotar ni sud. Budući da se sve to dogaĊalo nedaleko od Zagreba i okolnih garnizona, partizani su se iz opreza poćeli povlaćiti, noseći poginulog druga i zaplijenjeno oružje. Istim putem grupa je stigla do Kupe, a odatle ćamcem na drugu obalu.

Iako nije dokraja uspjela, akcija na Pisarovinu imala je velikog odjeka u čitavom Pokuplju. U manjim garnizonima na lijevoj obali Kupe zavladao je strah, a nemir se širio do Pavelićeve centrale u Zagrebu. Vrhovno oružničko zapovjedništvo u Zagrebu izvijestilo je o tom napadu Ministarstvo hrvatskog domobranstva dopisom od 8. XII, broj J. S. 5930. U tom dopisu stoji:

»•Zapovjednik oružničke postaje Pisarovina, od danas brzojavno, javlja: Danas oko 2 h. grupa od 30 do 40 odmetnika izvršila je napad na ovu postaju i premetačinu stana zapovjednika postaje. Ovom prilikom je dat otpor i jedan odmetnik ubijen, koga su pri povlačenju odnijeli. Od strane oružnika, žrtava niti povreda nema. Jedan oružnik do sada se nije povratio. Brzoglasna veza prekinuta . . .«

Poslije te akcije ilegalci Pokuplja pojačavaju svoju djelatnost. U očima stanovnika toga kraja porastao je ugled narodnooslobodilačkog pokreta, jer su se, eto, i sami uvjerali da iza njega stoje odlučni borci, spremni da se odupru nasilju, borci koji ne napadaju mirno stanovništvo, kako je to uporno tvrdila Pavelićeva propaganda.

Ali, ustaški režim ozbiljno uznemiren takvim razvojem događaja priprema žestoke protumjere. Ubrzo poslije napada na Pisarovinu u Pokuplje dolaze Talijani, a zatim u drugoj polovini decembra odatle počinje ustaška ofanziva na Kordun. U njoj sudjeluje i Pavelić osobno, i to — prema službenim saopćenjima NDH — zbog napada na Pisarovinu. U to vrijeme, na prijelazu iz 1941. u 1942. godinu, veoma je otežana djelatnost aktivista Pokuplja koje je bilo preplavljeno Pavelićevim trupama. Na tome terenu ostalo je devet članova Partije i veći broj aktivista — vanpartijaca.

Međutim, već na početku 1942. godine ta se aktivnost naglo širi i rasplamsava novim žarom. U proljeće te godine, nakon što je propada ustaška ofanziva, osniva se Kotarski komitet Karlovac, koji pokreće široku aktivnost na područjima tadašnjih kotara Karlovac i Pisarovina. Ubrzo iza toga obnovljene su sve partijske organizacije, osnovane su nove, a u rano proljeće 1942. u okolini Karlovca i u Pokuplju počele su operirati prve partizanske jedinice. Prvim borcima koji su došli s oslobođenog teritorija uskoro su se priključili i ljudi iz tih krajeva. Narednih mjeseci plamen oružanog ustanka brzo se proširio i prema Žumberku i Zagrebu.

Slom ustaške ofanzive

Otkako je 1939. godine zakupio općinsku skelu za saobraćaj preko rijeke Kupe, Tomo Marušić je u narednih nekoliko godina prevozio svakojake putnike. Svakog dana njegova je skela plovila između Jamničke Kiselice na lijevoj obali rijeke, prema Lasinji na desnoj obali i obratno. Zaprežna kola, stoka, motorna vozila i putnici od Pisarovine prema Vrginmostu i Topuskom — sve je to dolazilo na splav, jer na Kupi u to vrijeme nije bilo mosta. No, najneobičnije putnike prevezao je Marušić 31. decembra 1941. Još u rano jutro na njegovu je »lađu« postavljen ustaški stražar, a negdje između 10 i 11 sati od Zagreba je stigla vojna kolona: konjica, kamioni, nekoliko tenkova i troja osobna kola. Među putnicima koji su se iz automobila spustili na skelu bio je i glavom Ante Pavelić.

Zimski dan. Pokuplje uznemireno i prekriveno snijegom. Na obje strane rijeke vojni logori i pijane ustaške rulje. Drvena splav, duga 12 metara, lagano klizi po površini rijeke. »Poglavnik« u paradnoj uniformi, u rukavicama i s olaštenim čizmama, naduveno promatra okolicu. Zlikovac pita, koliko je još do Korduna. Zatim razgovara s članovima pratnje na talijanskom jeziku. S njim je i Mussolinijev poslanik u NDH.

Skela dodiruje desnu obalu Kupe. Putnici prolaze kroz ustaški kordon i odlaze prema Lasinji. Odatle u tenku kreću dalje, da prisustvuju užasnim zločinima koji po njihovu nalogu traju već desetak dana, otkako je započela ofanziva odabranih ustaških jedinica na sjeverni dio Korduna.

Prešavši Kupu na ovom istom mjestu, ustaške su rulje prvog dana svog pohoda upale u selo Prkos. Od 664 stanovnika u tom selu zaklali su 543 osobe. Klali su redom: muškarce, žene, djecu, starce. Istog dana čitavo selo buknuo je u golemom plamenu, a iz Prkosa prema lijevoj obali Kupe kretale su kolone zaprežnih vozila, kola i saonice, s opljač-

kanom imovinom. Poslije Prkosa došla su na red druga sela na desnoj obali Kupe: Dugo Selo, Štipan, Ostrožin... Od 20. decembra tuda su pustošile jake ustaške jedinice. Druge su, prešavši Kupu kraj Pokupskog, nadirale od Bučice i Ilovačka prema Čremušnici, Kirinu i Boviću, nastojeći da se tako spoje s talijanskim garnizonom u Vrginmostu. Narednih dana krenule su ustaške formacije i od Karlovca, nadirajući željezničkom prugom preko Skakavca i Sjeničaka. Tako je kotar Vrginmost opasan obručem što je bio otvoren jedino na pruži između Vojničkog odvoza i Utinje, gdje su upravo tih dana partizani razoružali neprijateljske posade.

Desetak dana poslije početka ofanzive uputio se, eto, i sam »poglavnik« da na toj dugoj fronti osobno ohrabri svoje momke i da svojim prisustvom dade na znanje koliko je za njega i za čitavu NDH značajna ta akcija. Bio je to uistinu najbolji znak koliko je Paveliću i njegovim šefovima — Nijemcima i Talijanima — bilo stalo da se radikalno uguši tada već rasplamsali narodni ustanak u okrugu Karlovac.

DVA SAOPĆENJA

šira javnost u Hrvatskoj o svemu je tome malo znala. Njemačko-ustaška propaganda naveliko se hvalila uspjesima na istočnoj fronti, iznosila je pobjede Japanaca na Dalekom istoku i gubitke Saveznika u Africi. Ustaški list »Hrvatski narod« pisao je prvih dana ofanzive na Kordun o Pavelićevom posjetu Firenci — gdje ga je primio kralj NDH, Njegovo kraljevsko visočanstvo Aimone di Savoia — Aosta, Vojvoda od Spoleta — »Gala prijem i sjajne zdravice u čast našeg poglavnika.«

Po povratku iz Italije, Pavelić (na badnjak, 24. decembra) čestita Božić svim ustašama i domobranima »koji u ovom času brane domovinu«. Dvadeset osmoga isto tako cinično čestita »braći muslimanima, koji slave prvi kurban — bajram u slobodnoj domovini«. Tridesetoga i trideset prvog »Hrvatski narod« još ništa ne javlja o ofanzivi i o borbama na Kordunu. Prvog siječnja 1942. list objavljuje na prvoj stranici Hitlerov novogodišnji govor: »Godina 1942. donijet će odluku i spas njemačkom narodu.« A ispod toga kratko saopćenje ustaške novinske agencije »Croatija«: »U Poglavnikovu dvoru na Radićevu trgu za Novu godinu nema ni primanja ni čestitanja.«

Nitko u Zagrebu osim Pavelićevih najbližih ljudi nije znao što se događa i zbog čega je objavljeno to kratko saopćenje. No, u broju od 3. januara 1942. godine »Hrvatski narod« otkriva karte. Preko čitave prve stranice list objavljuje saopćenje »Croatije« pod krupnim naslovom: »Poglavnik na Kordunu«, a u podnaslovu dodaje: »Poglavnik je proveo zadnji dan stare godine s ustašama, domobranima i oružnicima

na Kordunu.« Uz naslov je objavljena i velika fotografija, na kojoj se vidi kako Pavelić okružen ustašama stoji na brežuljku u Boviću i dogleđom promatra »operacije« — promatra sablasne oblake dima, kako se gomilaju iznad zapaljenih sela. U tom saopćenju službene ustaške agencije kaže se dalje:

»•U srijedu 31. prosinca 1941. godine proboravio je Poglavnik na Kordunu, na području, u kojem su do nedavno boljševičko-četnički banditi uzne-
miravali mirno pučanstvo i ugrožavali njihov život i imovinu.

Na tom području ostao je Poglavnik sa svojom pratnjom, u kojoj su se nalazili Njegova preuzvišenost general g. *Oxilia* i Poglavnikov pobočnik bojnik *Lisak* — cijeli dan. Poglavnika je pri dolasku na ovo područje dočeka-
kao bojnik Poglavnikove tjelesne bojne *Ante Moškov*, zapovjednik odjela, kojima je povjerena dužnost, da osiguraju ovo područje, i da ga očiste od četničko-boljševičkih bandita. Bojnik Ante Moškov poveo je Poglavnika i njegovu pratnju sa splavi preko Kupe, a onda je Poglavnik sa svima pošao pješice do mjesta gdje je čekao konjanički sklop Poglavnikove tjelesne bojne . . .«

U saopćenju se zatim opisuje Pavelićev razgovor sa splavarima i seljacima na Kupi, pa se nastavlja:

»■Poglavnik je sa svojom pratnjom odjahao prema položajima na kojima se još vide tragovi nedavnih borba s četničko-komunističkim banditima. Zatim je Poglavnik nastavio obilaziti redom sve položaje i svugdje se zadržavao u razgovoru sa seljacima. Poglavnik je jašući čitav dan obišao sve odjele i postrojbe ustaša, domobrana i hrvatskih oružnika, koji s puno požrtvornosti vrše svoju tešku dužnost. Konačno Poglavnik je stigao u Bović, gdje se nalazi sjedište zapovjedništva svih odjela. Tu se zadržao nešto dulje da se odmori. Poglavnik je bio veoma zadovoljan s duhom koji prožimlje naše ustaše, domobrane i oružnike i sa spremnošću na žrtvu koju oni pokazuju na svakom koraku . . .«

Tako je »Hrvatski narod« donekle objasnio svojim čitaocima što se događa i zašto na Novu godinu 1942. nije bilo »ni prijema ni čestitanja u Poglavnikovu dvoru«. I iz toga pažljivo konstruiranog saopćenja ljudi su mogli shvatiti, da se na Kordunu vode žestoke borbe i da se ustaška vlast ozbiljno poljuljala već nakon nekoliko mjeseci svog postojanja.

Drugo saopćenje, objavljeno istog dana, na istoj stranici i u istom broju »Hrvatskog naroda«, još više je potvrđivalo takve pretpostavke. Pod naslovom »Obavjest o čišćenju komunističkih gnijezda na područjima velike župe Gora i Pokuplje« u tom se saopćenju kaže:

»Zagreb, 2. siječnja. Danas je izdata ova obavijest Ministarstva unutrašnjih poslova i Ravnateljstva za javni red i sigurnost: ,U noći od 7. na 8. prosinca provalila je u Pisarovinu jedna skupina od oko 40 nacionalnih komunista u svrhu pljačkanja i teroriziranja pučanstva. Te su zgode napali i oružničku postaju . . . Nadalje su opljačkali i sobom odnijeli raznih odijevnih predmeta i oružja iz mjesta.

Izvidima je ustanovljeno, da su napadači došli s desne strane rijeke Kupe iz sela Prkosa i susjednih sela . . . »

U saopćenju se dalje objašnjava, kako je ustanovljeno da «41 komunisti tih sela »otvoreno protiv hrvatske vlasti«, kako »ubijaju stanovnike i pale škole, nose oružje i ne priznaju vlast«. Ustanovljeno je i to da su neki od tih komunista sudjelovali u napadu na karlovačku bolnicu itd. Zatim se dodaje:

»Uslijed toga izdana je naredba da se na lice mjesta upute potrebne oružane snage, da taj kraj očiste od komunističkih banda. Jedinice ustaške vojnice, Poglavnikove tjelesne bojne, domobrana i oružništva pod zapovjedništvom bojnika Ante Moškova, izvršile su zapovijed, te su južno od rijeke Kupe, napose na području općine Bović, gdje je bilo jedno od središta komunističkog terora, temeljito očistili komunistička gnijezda, a sada nastavljaju s čišćenjem na ostalim područjima Zupe Gora i Pokuplje . . . »

Malo je bilo takvih koji su vjerovali takvim lažima ustaške propagande. Najmanje su u to vjerovali Pavelićevi najbliži suradnici koji su sami pisali ili primali povjerljive izvještaje o stvarnom stanju u okupiranoj Hrvatskoj. Oni su dobro znali koliko je ustanak uzeo maha i koliko je poljuljana njihova vladavina. Duboko zabrinuti i uznemireni razvojem događaja, oni panično pripremaju planove, izdaju komande i direktive, traže pomoć svojih »saveznika« — okupatora kojima služe i čine maksimalne napore da obuzdaju ustanak. U povjerljivim i brižljivo čuvanim izvještajima iznosi se pravo stanje. Jedan takav izvještaj poslao je 12. decembra Glavni stožer Ministarstva hrvatskog domobranstva na nekoliko adresa: Vojnom uredu poglavnika; Vojskovođi i ministru hrvatskog domobranstva; Vrhovnom nadzorniku hrvatskog domobranstva; Državnom tajniku Ministarstva hrvatskog domobranstva; zatim 1. 2. i 3. domobranskom sboru, Zapovjedništvu zračnih snaga, mornarici, Vrhovnom oružničkom zapovjedništvu i svim odjelima Glavnog stožera. U tom izvještaju, koji nosi broj 7700 (tajno), kaže se među ostalim:

»Događaji u pobunjeničkim krajevima, kako oni u toku posljednjih mjeseci, tako i najnoviji, pokazuju očito, da je akcija pobunjenika svakoga slijedećeg dana šira i snažnija, a postiže sve značajnije uspjehe. Danas, gledajući na situaciju otvorenim očima, moramo biti veoma ozbiljno zabrinuti za sudbinu ovih krajeva, sudbinu ondašnjeg mirnog i lojalnog stanovništva, a i mogućnost obstanka same akcije naših domobrana, oružnika i ustaša . . . »

U izvještaju se dalje opširno opisuju prilike na području tri domobranska »sбора« na teritoriju tadašnje »hrvatske države«. Iznosi se kako su domobranske snage postale nedovoljne za borbu i kako su Talijani postali neaktivni, više ne reagiraju čak ni na one akcije koje

partizani izvode u neposrednoj blizini njihovih garnizona. Glavar Glavnog stožera general-poručnik Laxa žali se:

»■Sve pukovnije, izuzimajući možda jedino prvu pješačku pukovnicu koja je uvedena u akciju tek prije kratkog vremena, *podpuno su iznurene*. One se nalaze na položajima u neprekidnoj borbi sa pobunjenicima, napadajući ih ili braneći se od njihovih prepada, već po nekoliko mjeseci i to *bez odmora*, jer pričuva (rezerve — op. red.) nema ni unutar jedinica, već su sve bojne u pukovniji, sve satnije u bojni i tako redom dalje, neprekidno u akciji. Ovo stanje iznurava i ljude i stoku u znatno većoj mjeri, te će uskoro biti borbeno sposobnost pojedinih bojni, koje su već i preko tri mjeseca u borbi, svedena na nulu, pa će te jedinice biti automatski izbačene iz borbe . . .«

Analizirajući situaciju u tančine, »glavar Glavnog stožera« govori o prilikama i u drugim krajevima Jugoslavije. Upozorava na sve moguće posljedice, koje će po njegovu mišljenu uslijediti u najskorijoj budućnosti. Kaže, da broj naoružanih i organiziranih pobunjenika po njegovu proračunu dosiže u tadašnjoj NDH oko 25.000 do 30.000 ljudi, koji se »daljim odmtitanjem stalno povećavaju«, a brojčano stanje »naših boračkih snaga iznosi danas oko 30.000—35.000 ljudi«. Generala Laxu posebno zabrinjavaju vijesti prema kojima partizanske snage iz Srbije i južne Bosne i Hercegovine »objelodanjuju njihovu želju da dopru do mora«. Zato on upozorava:

»Glavni stožer smatra svojom dužnošću, da iznoseći sve ove činjenice i pružajući *podpuno realan prikaz situacije i stanja naših snaga i naše akcije*, ukaže: *da više nije moguće produžavati stanje kakvo je danas, jer se inače ide vrlo krupnim koracima u susret neuspjehu*. Potrebna je reorganizacija i odmor jedinica, sa usporednom, oportunom akcijom *podpuno političkog karaktera* . . .«

»*Sve ove momente*« — zaključuje dalje Laxa — »moramo *predočiti* Nijemcima i Talijanima pa tom prilikom naglasiti da se ne smiju smatrati dosadašnji neuspjesi kao znak slabosti naše vojske . . . Radi toga je neophodno potrebno učiniti slijedeće:

- Da Nijemci stave na raspolaganje potrebne dovoljno jake snage za čišćenje i uništavanje pobunjeničkih snaga.
- Da Talijani isto tako stave na raspolaganje potrebne snage. Bile bi dovoljne sadašnje snage (II. talijanska armata).
- Da naše oružništvo i ustaše ostanu na zemljištu u cilju suradnje . . .*

Na kraju izvještaja kaže se, da je nužno osnovati barem devet novih domaćih bojni, ako Nijemci i Talijani ne prihvate taj prijedlog. Ljudstvo za te bojne uzet će se iz »pričuvnika« (rezervisti). Mobilizirat će se i potrebna stoka, ali »**naoružanje moramo dobiti od naših saveznika**« — kaže Laxa i završava svoj izvještaj podvučenim riječima: **Rješenje ovoga pitanja mora uslijediti u najkraćem roku, jer ne trpi odlaganje ni jednog trenutka!**«

Usprkos svim nastojanjima da se te i druge nevolje ustaške vlasti prikriju, istina je postepeno prodirala u javnost. Saznavalo se da Nijemcima i njihovim saveznicima ne ide ni izdaleka tako dobro kako to tvrdi ustaška propaganda, a pogotovu se saznávalo o žestokim okršajima u zemlji. U Zagreb i druge okupirane gradove takve su vijesti dolazile s raznih strana. Donosili su ih i širili pripadnici NOB-a. O borbama su isto tako pričali ranjeni i razoružani žandari, domobrani, Talijani i ustaše, koji su u sve većem broju dolazili s bojišta. Nitko više nije vjerovao ustaškoj propagandi. Ona je podsjećala na govornika koji drži patetičan govor pred praznom dvoranom.

AKCIJE IV BATALJONA

Nekako u isto vrijeme počele su obostrane pripreme za izvođenje ofanzive. Na jednoj strani Glavni štab NOP odreda Hrvatske pripremao je plan o likvidaciji preostalih neprijateljskih garnizona na Kordunu i Baniji, u Lici i Gorskom kotaru, a na drugoj su okupatorski i Pavelićevi generali pripremali ofanzivu na slobodni teritorij Korduna. Sredinom decembra pripreme su ubrzane i na jednoj i na drugoj strani.

Glavni štab Hrvatske i Komanda NOP odreda Korduna i Banije izdaju tih dana čitav niz naređenja partizanskim jedinicama: uputu o suradnji i dužnostima političkih komesara, komandanata i komandira; uputu o radu operativnih oficira u batalj onima; uputu o nastupnom maršu i osiguranju; zatim 20. decembra naređenje o izvođenju kratkotrajne vojne obuke četa i bataljona i još nekoliko direktiva o vojničkom pripremanju boraca za veće akcije, koje su već počele ili će početi za nekoliko dana.

Sličnu akciju poduzima i Pavelićev režim, šesnaestog decembra izdaje Ministarstvo hrvatskog domobranstva u Zagrebu »Naputak za pothvate protivu pobunjenika«. U toj drugoj direktivi daju se najopširnije upute kako se treba tući s partizanima. U 92 tačke »naputka« opisuje se kako treba reagirati u napadu, u obrani, u borbi sa zasjedom itd. Čitav jedan udžbenik iz taktike. Ne znajući jedni za planove drugih, protivnici su se pripremali za napade većih razmjera: partizani na preostale garnizone na slobodnom teritoriju, a ustaše i domobrani na slobodni teritorij Korduna.

Prvi su počeli partizani. Poslije decembarskog savjetovanja u Glavnom štabu Hrvatske, partizanske jedinice prešle su u napad. Banijski odredi i jedinice IV kordunaškog bataljona operirali su duž pruge Karlovac — Sisak. Pruga je na nekoliko mjesta temeljito razorena. Tračnice i pragovi uništavani su u duljini od po nekoliko kilometara, porušeni su mostovi i propusti i drugi uređaji. Na redu su bile nepri-

jateljske posade duž te pruge. Po snijegu i jakoj zimi obavljale su se posljednje pripreme za likvidaciju tih uporišta, kako je to bilo predviđeno u planu Glavnog štaba Hrvatske. Jedinice IV kordunaškog bataljona bile su okupljene oko Vojnić-kolodvora. Već je i prije bilo pokušaja da se to uporište razoruža. Uspostavljeni su i kontakti sa zapovjednikom posade, poručnikom Totom, i još nekim domobranima — simpatizerima. No, oni su bili protiv predaje. Predlagali su politiku međusobnog nenapadanja. Stanko Gabrić, tadašnji komandir odreda »Katića kosa«, ovako opisuje kontakte s poručnikom Totom:

»Totu srno poslali pismenu poruku da se sastanemo u selu Cvijanović Brdo, koje je udaljeno 2 kilometra od željezničke stanice Vojnić-kolodvor. Prihvatio je ponudu. Pismo mu je uručio Todor Vučinić, trgovac iz Vojnića. On je i doveo Tota na ugovoreno mjesto. S naše strane odredili su mene za vođenje pregovora. Poveo sam desetinu boraca i postavio ih u zasjedu. Bili smo točni i ja i Tot. Nije bio nimalo iznenađen našim zahtijevom da napuste stanicu i da nam predaju oružje i opremu. U protivnom, rečeno mu je, bit ćemo prisiljeni da vas napadnemo . . . Napomenuo sam mu, kako nam je poznato da je i on jedan od simpatizera narodnooslobodilačke borbe. Tot je odgovorio da u tome ima istine, ali da je još prerano za napadanje. Predložio je da se napad odgodi, a da ni oni neće nas napadati iako smo u njihovoj blizini. Zatim je rekao, da su partizanske snage još slabe i da ne će moći odoljeti napadima njemačkih i talijanskih trupa . . . Zamolio je još jednom da odgodimo napad i predložio da se održi novi sastanak između njega i predstavnika partizana . . .«

Na rastanku Gabrić je zapitao Tota, da li bi možda želio vidjeti partizane. Kad je Tot odgovorio potvrdno, na dani znak izašlo je iz zaklona desetak dobro odjevenih i naoružanih boraca. Domobranski oficir bio je iznenađen njihovim izgledom. Bili su to sve snažni momci u novim uniformama i s novim puškama. Naravno, Tot nije ni slutio da je ta oprema sakupljena iz više odreda, da bi borci ostavili što snažniji dojam na pregovarače. Tot se samo interesirao, da li tako izgledaju svi ustanici. Gabrić je, razumije se, odgovorio potvrdno, čak je predložio domobranskom oficiru, da sutra u određeno vrijeme promatra brdo iznad Vojnić-kolodvora, gdje će moći vidjeti jaču partizansku jedinicu. I zaista, sutradan je na brzu ruku skupljeno 50 partizana, koji su u koloni po jedan pet puta prošli preko dogovorenog brijega. Zahvaljujući vještom manevriranju ostavili su dojam kao da je prolazila neprekidna kolona. Među domobranima na Vojnić-kolodvoru odmah se pronijela vijest, kako je 250 partizana jučer promarširalo nedaleko od njihove posade.

Poslije nekoliko dana održan je drugi sastanak s Totom. Gabrić priča:

»■Sastali smo se u kući Ilije Vučinića, u zaseoku Davidovići. Ni na tom sastanku ni:smo postigli sporazum. Predložili smo Totu da izađe s jedinicom

na naš teritorij, a mi ćemo improvizirati napad i razoružati domobrane. Tako će imati izgovor pred svojim da je potučen u borbi. On je odbio i taj prijedlog, tvrdeći da je još prerano za takav pothvat. Primijetio je i to, da bi u takvom napadu moglo uistinu doći do borbe, jer među domobranima u njegovoj jedinici ima i ustaša. Rekao je da će se eventualno predati tek na proljeće, jer se po njegovu mišljenju po ovakvoj zimi ne može opstati u šumi. Odgovorili smo mu, da ne ćemo čekati dok se on odluči, nego da ćemo ih napasti u najskorije vrijeme . . .«

I nije se dugo čekalo. Jedinice IV bataljona okupile su se 19. decembra navečer u zaseoku Malobabići. U selo su pošle partizanske straže, tražeći dobrovoljce za napad na Vojnić-kolodvor. Kasno noću okupilo se toga dana ukupno oko .300 ljudi. Imali su jedan puškomitraljez, 25 vojničkih karabina i 30 lovačkih pušaka. Dvadesetoga⁴⁰ u tri sata ujutro počeo je napad pod komandom Nikole Vidovića, komandanta IV bataljona. Neprijateljska posada, jačine od oko stotinu vojnika, bila je smještena u tri zgrade: najveća grupa bila je u kući Nikole Pajića, druga grupa u kući Nikole Vučinića, a treća u zgradi željezničke stanice. Sve tri zgrade napadnute su u isto vrijeme. Uz žestoku paljbu borci su u snažnom naletu sa svih strana brzo svladali iznenadenu posadu: u okršaju su poginula dva domobrana, tri su teže ranjena, a ostali su digli ruke uvis. Partizani su, kako se sjeća Nikola Vidović, bez ikakvih gubitaka zaplijenili 76 pušaka i 4 mitraljeza, velike količine municije, bombi i druge ratne spremlje. Svi domobranci su zarobljeni. U napadu je poginuo i zapovjednik posade poručnik Tot. Za vrijeme borbe izašao je na prozor svoje zgrade i doviknuo domobranima da ne pucaju. Nato je u njegovoj sobi odjeknuo hitac, a Tot se mrtav survaio kroz prozor. Ubio ga je neki ustaša iz njegove jedinice. Zatim je pokušao pobjeći, ali je uhvaćen i strijeljan.

Ta velika i dobro izvedena akcija imala je golemog odjeka na Kordunu. U njoj je prvi put zarobljen velik broj neprijateljskih vojnika, a zaplijenjene su i velike količine oružja. Svi zarobljeni domobranci prebačeni su u selo Gornji Sjeničak. Tu im je održan govor, u kojem su izneseni ciljevi narodnooslobodilačke borbe. Nekoliko domobrana odmah se priključilo partizanima, a ostali su pušteni kućama.

⁴⁰ Prema sjećanju generala Nikole Vidovića, tadašnjeg komandanta IV bataljona, napad na Vojnić-kolodvor izvršen je 20. decembra, a istog dana razoružana je i posada na željezničkoj stanici Utinja. Tako misle još neki prvoborci iz toga kraja. Međutim, Stanko Gabrić i neki drugi učesnici u tim akcijama misle, da je Vojnić-kolodvor razoružan 19. a Utinja 21. decembra. Prema partizanskoj dokumentaciji iz tih dana (Izveštaj Štaba NOP odreda Korduna i Banije od 29. XII 1941. i izvještaji Glavnog štaba Hrvatske) Vojnić-kolodvor je zauzet 18. a Utinja 21. XII.

Ne podudaraju se datumi ni u neprijateljskim dokumentima. U izvještaju Prvog domobranskog sbona iz Siska od 5. januara 1942. stoji da su partizani zauzeli Vojnić-kolodvor 20. a Utinju 22. decembra. No, prema telefonskom izvještaju domobranskog pukovnika Pajića iz Karlovca, od 22. decembra, napad partizana na Vojnić-kolodvor izvršen je 20. a na Utinju 21. decembra.

Partizanska ofanziva počela je i u drugim krajevima okruga. Neposredni plan bio je, da se potpuno razori pruga Karlovac — Sisak i to na relaciji Skakavac — Vrginmost, kako bi se spojio slobodni teritorij I i IV bataljona (pruga je djelomično bila razorena još sredinom decembra). Ali, da bi se ostale akcije obavile što uspješnije i da bi se neprijatelj zbunio, dvadesetog decembra ujutro zapraštale su puške pred gotovo svim neprijateljskim garnizonima karlovačkog okruga: izvršeni su prepadi na Karlovac, na Skakavac, zatim na Lasinju, Vrginmost i Topusko, na Veljun, Cetingrad, Slunj i Vojnić. Obmana je uspjela. Neprijatelj je bio zbunjen. Poslije pada Vojnić-kolodvora proširila se u svim garnizonima fama o jakim partizanskim snagama koje napadaju čak i Karlovac.

Takvu psihozu valjalo je maksimalno iskoristiti. Odmah poslije zauzimanja Vojnić-kolodvora, štab IV bataljona priprema novu akciju na susjednu posadu na željezničkoj stanici Utinja. Po sjećanju Stanka Gabrića ta je posada brojala 63 vojnika. Osim pušaka imali su i tri puškomitraljeza. Odlučeno je, da se akcija i na tu posadu izvrši bez oklijevanja. Napad su izvršile iste jedinice IV bataljona pod komandom Nikole Vidovića, koje su prije toga razoružale Vojnić-kolodvor. Evo kako je, prema Gabrićevu sjećanju, izvedena ta akcija:

»Željeli smo da se što prije domognemo oružja i te posade. Kako su neprijateljski garnizoni očekivali da ćemo ih napadati noću, jer smo sve dotle tako uistinu i činili, odlučili smo da napad na Utinju izvršimo — danju. Tako smo, kako se kasnije utvrdilo, s pravom pretpostavljali, da će neprijatelj biti posve iznenađen. U rano poslije podne naše snage opkolile su željezničku stanicu Utinja. Bilo nas je oko stotinu boraca, sad već dobro naoružanih. Imali smo čak pet mitraljeza. Napadali smo u isto vrijeme sa svih strana, tako da nije postojala nikakva mogućnost da se posada eventualno izvuče i da pobjegne. Borba je trajala oko pola sata. Poslije silovitog juriša naših jedinica, domobranci su se predali u potpuno bezizglednoj situaciji. Zarobili smo svih 63 neprijateljska vojnika, a zaplijenili smo 61 pušku, 3 puškomitraljeza, 12 bacačkih mina, oko 60.000 puščanih metaka i drugu ratnu spremu . . .«

U dva dana, u dvije sjajne pobjede, borci IV bataljona zaplijenili su velike količine oružja i municije. Obje željezničke stanice uništene su do temelja, a pruga je teško oštećena. Slobodni teritorij I i IV bataljona spojen je kako je to bilo i zamišljeno.

Značenje tih akcija, ističe general Vidović, pogotovu one na Vojnić - kolodvor, bilo je golemo. Upravo tuda moglo je u Petrovu goru prijeći oko 15.000 ljudi iz sjevernog Korduna, koji su se tih dana povlačili ispred Pavelićevih trupa. Poslije tih akcija, osim toga, znatno je porasla i vojna snaga IV bataljona koji se već narednih dana sukobio s jakim ustaškim snagama. Odmah poslije zauzimanja Vojnić-kolodvora i Utinje izvršena je u selu Sjeničaku nova organizacija bataljona. Komandant bataljona i komandir prve čete ostao je i dalje Nikola Vidović. Za ko-

mandira druge čete imenovan je Stanko Gabrić, treće Miloš Kljajić, a četvrte (odredi »Kirin« i »Bović«) Petar Bijelić. Nova organizacija bataljona, kako se sjeća general Nikola Vidović, provedena je u prisutnosti Ive Marinkovića, sekretara Okružnog komiteta Partije. Uz njegovu pomoć stvoren je i plan za obranu od ustaške ofanzive koja je već bila započela.⁴¹ Odmah zatim sve čete IV bataljona pošle su usiljenim maršem da se suprotstave nadiranjima ustaških i talijanskih snaga od Zagreba, Lasinje, Skakavca i Vrginmosta.

FRONTA NA TREPCI

Započela je jedna od najvećih bitaka na Kordunu 1941. godine. Odabrane Paveličeve jedinice nadiru na širokoj fronti od rijeke Kupe, preko Prkosa, Lasinje, Dugog Sela, čremušnice i Bovića. Rasute na tom širokom prostoru partizanske čete IV bataljona otvaraju vatru na daleko jačeg neprijatelja. Prvi plotuni ispaljeni su, kako se sjeća general Vidović, na sektoru Štipana, Kirina i Ostrožina, u zaseocima Đekići i Pulje. Tim okršajima prisustvovao je i Ivo Marinković, koji se idućih dana prebacio u Petrovu goru. Zatim u borbu stupaju i ostale jedinice IV bataljona. Pred neusporedivo nadmoćnijim snagama, partizani se postepeno povlače. Prije njih povlače se stanovnici ugroženih sela.

Cestom od Pisarovine i Lasinje dolaze sve jače ustaške snage. Uz pješadiju i konjicu dolaze tenkovi i artiljerija. U svom nemilosrdnom pohodu ustaše pale, kolju i ubijaju sve odreda. U hrvatskim selima provode mobilizaciju zaprežnih vozila i tjeraju ljude da voze opljačkane stvari iz srpskih sela. Prkos, Dugo Selo, Ostrožin i Štipan — velika sela na desnoj obali Kupe — obavijena su plamenom. Nije pošteđena nijedna kuća, a iznenađeni stanovnici tih sela, svi oni kojima nije uspjelo pobjeći, postali su žrtvom najvećeg masovnog zločina Paveličevih jedinica. Mnoge žrtve ostale su zatrpane u dubokom snijegu, a mnoge su izgorjele u svojim kućama.

Jedinice IV bataljona pružaju snažan otpor. Tuku iz pušaka i mitraljeza, koje su prije nekoliko dana zaplijenile na Vojnić-kolodvoru i Utinji. Umorni borci morali su prevaliti dug put po snijegu od željez-

⁴¹ Tačan datum početka ofanzive nije se mogao utvrditi. Po mišljenju Većeslava Holjevca ofanziva je počela 16. decembra, nailaskom talijanskih trupa kroz Pokuplje. Tako stoji i u izvještaju Štaba NOP odreda Korduna i Banije od 29. XII 1941. Međutim, Branko Žutić misli da je ofanziva počela 19. XII, general Nikola Vidović navodi 20. decembra kao početak ofanzive, a Branko Nikoliš, Nikola Brezović i još neki preživjeli borci smatraju, da je ofanziva počela 21. decembra. To proizlazi i iz izvještaja Štaba NOP odreda Korduna i Banije od 24. XII, u kojem stoji da »-4. bataljon vodi borbe već tri dana« Qša 4000 neprijateljskih vojnika, kojima pomaže motorizacija i konjica.

ničke pruge preko Sjeniĉaka do OstroŹina i Dugog Sela, a tu su bez predaha stupili u borbu na snijegom zametenom terenu. Kako su naišli na partizane, ustaše nadiru oprezno. Tuku iz topova i mitraljeza i postepeno napreduju. Ali, više ne idu onako sigurno kao prvih dana svoje ofanzive. Imali su nekoliko mrtvih i ranjenih. O tome se govori i u izvještaju Vrhovnog oruŹniĉkog zapovjedništva u Zagrebu, od 24. decembra 1941. U tom izvještaju, upućenom Ministarstvu hrvatskog domobranstva i Ravnateljstvu za javni red i sigurnost, kaŹe se:

»Zapovjednik oruŹniĉke postaje Lasinja, od danas brzoglasno javlja:

„Dne 22. prosinca ove godine, u operacijama protiv ĉetnika koje vodi Poglavnikova tjelesna bojna u podruĉju ove postaje, nestali su u borbi oruŹnik Josip Matasić i priĉuvni oruŹnik-domobran Andrija Vinaković.

Pokusni oruŹnik Busina Mato, vratio se lakše povređen i izjavljuje, da su bili napadnuti sa strojnom puškom od strane ĉetnika i vidio kako su nestali oruŹnici pali, ali us lied malobrojnosti, a nadmoćnosti ĉetnika, preostali zdravi ĉlanovi ophodnje, morali su se povući do naše jaĉe postrojbe . . .’

Zapovjednik, general:

Mizler«

Poslije Dugog Sela, OstroŹina i Štipana ustaše upadaju u Trepĉu, Ćremušnicu i napokon u Boviĉ. Najprije pljaĉkaju, a zatim i ta sela pretvaraju u plamen. Snijeg i dalje pada, steŹe zima. Narod iz popa ljenih sela povlaĉi se sve dalje prema jugu i zapadu, prema razorenoj Źeljezniĉkoj pruzi j Petrovoj gori.

Jedinice IV bataljona i dalje pruŹaju otpor. Ustaške snage potpuno su ovladale cestom Lasinja—Boviĉ—Vrginmost. Nasuprot njima postavljene su duŹ rjeĉice Trepĉe ĉete IV bataljona. DrŹe sve breŹuljke od vrha Kirin-Grad do Vrginmosta. Ustaše tuku topovima. Gaĉaju kuću za kućom, brijeg po brijeg. Granate raznose krovove u Gornjem Kirinu, padaju meĉu mase izbjeglih ljudi, ubijaju stoku. Ustaše iz Boviĉa povremeno nadiru prema Trepĉi, ali ih partizani doĉekuju vatrom. Neprijatelj se povlaĉi, ponovo tuĉe artiljerijom i ponovo kreće u napad.

Branko Źutić⁴² ovako opisuje prve sukobe partizanskih jedinica s neprijateljskim snagama i borbe što su se vodile tih dana:

»Nakon dva dana (misli se dva dana nakon poĉetka ustaške ofanzive — op. red.) naš je bataljon stigao sa svojih akcija i dao prvi otpor neprijatelju, koji je dimovima paljevine obiljeŹavao svoj front u obliku 10 kilometara dugog luka. Naš otpor prisilio je neprijatelja na rokiranje snaga i mijenjanje pravca napada, a kad ni to nije pomoglo, onda je dovukao pojaĉanja trupa, 5 tenkova, avione i samog Pa veliĉa, koji je liĉnim prisustvom morao podizati moral svojim tjelesnim bojnama. Naš bataljon pojaĉan manjom ĉetom iz Petrove gore, obrazovao je front ĉita-

⁴² U svom prikazu »Razvitak Ustanka u narodno-oslobodilaĉkom ratu na naj-sjevernijem podruĉju Korduna« (separat iz ĉasopisa »Nastava historije«, broj 2, 1951).

vom dužinom Kirina i tu 12 dana pružao otpor, sve dok neprijatelj nije pomoću tenkova izvršio proboj fronta u Gornjem Kirinu na samu Novu godinu, 1. I 1942 ... Prije likvidacije našeg fronta evakuiralo se civilno stanovništvo sa nešto hrane i stoke i nešto najlakšeg inventara preko besputnih brda u pravcu Petrove gore. Evakuacija je izvršena preko Vojnić-kolodvora, pravcem koji je jedini ostao otvoren, zahvaljujući likvidaciji neprijateljskih posada na Vojnić-kolodvoru i Utinji 14 dana prije toga. Dok su naše snage vodile borbu s neprijateljem, koji je otpočeo napad sa sjevera preko rijeke Kupe i nakon našeg prvog otpora prenio težište svoga glavnog napada na sjeveroistok i istok, dotle su nove neprijateljske snage otpočele ofanzivu i sa zapada, iz Karlovca na Sjeničak. Talijanski garnizon u Vrginmostu zatvorio nas je s juga, i samo jednodnevni pljačkaški ispadom oko 150 Talijana u naša leđa pokušao je da u naše redove unese zabunu . . .«

Topovske granate dolijetale su preko Trepče svakog časa. Dvadeset šestog decembra jedna je u Donjem Kirinu u zaselku Potočari pogodila u podrum neke kuće. Poginulo je nekoliko ljudi. Druga je u Gornjem Kirinu, u dvorištu nadlugara Nikole Pavlovića, pogodila dva konja. Eksplozija je raznijela životinje. Sve kuće u selu pune su izbjeglih ljudi. Neki starina iz čremušnice, poguren i sijed, stoji nasred dvorišta i gleda kako na drugoj strani Trepče gori njegova kuća. Ne sklanja se od granata. Plače.

Tako osam dana. Potpomognuti artiljerijom, ustaše pokušavaju prodrijeti preko Trepče, ali partizani ih dočekuju vatrom na svim mostovima. Na staru godinu dolazi i sam Pavelić. Iz Bovića spuštaju se u dolinu Trepče tenkovi. Za njima kreće pješadija. Tuku iz mitraljeza i topova. Partizani se povlače, fronta je probijena. Neprijateljske jedinice ulaze u Kirin i u druga sela na lijevoj obali Trepče. Od Vrginmosta upadaju Talijani. Neprijatelji nadiru razorenim prugom prema Vojnić-kolodvoru, a u susret njima, također prugom prema Vojnić-kolodvoru, navaljuju ustaške snage od Skakavca i Karlovca.

Na tom prostranom području Pavelićeve snage pale svaku kuću, svaku gospodarsku zgradu, ubijaju i kolju bez milosti. S naprtnjačama na leđima i s djecom u naručju probijaju se prema Petrovoj gori kolone izbjeglica iz svih krajeva sjevernog Korduna. Iz Sjeničaka, Ostrožina, Stipana i Dugog Sela; iz Čremušnice, Trepče, Bovića i Kirina; iz Kozarca, Podgorja i Vrginmosta prolaze beskrajne kolone po dubokom snijegu. Neki putuju sa zaprežnim kolima i saonicama, mnogi tjeraju stoku, a neki nose samo zavežljaje na glavi i na leđima — ono što su u brzini uspjeli zgrabiti. Uz škripu saonica, uz plač i jecaje žena i prozeble djece, uz tužnu riku stoke, probijaju se beskonačne kolone izbjeglog naroda, oko 15.000 muškaraca žena i djece.

Drama se odrazila i u hrvatskim selima na lijevoj obali Kupe. Duž Pokuplja prolazile su sredinom decembra najprije talijanske jedinice, koje su pojačale garnizon u Pisarovini, a po dolasku ustaških trupa iz Zagreba, Pokuplje je pretvoreno u odvratni vojni logor. Nikola Brezović

— Prebeg, u to vrijeme ilegalni partijski radnik u tom kraju, ovako opisuje ustašku ofanzivu na Kordun i njeno manifestiranje u Pokuplju:

»Slegla zima, a i dalje pada snijeg. Dvadesetprvog decembra ustaške horde pale Prkos i Dugo Selo, zatim Sjeničak i druga srpska sela na ipodručju općine Lasinja. Kolju stanovništvo. Pijani ustaše vuku se putevima Pokuplja. Na sve strane rasuti klipovi kukuruza, opljačkana hrana, stoka i odjeća. Peku se svinje, ubijaju goveda i razlijeva se opljačkana rakija. Iz čitavog Pokuplja — od Pokupskog do Rečice — ustaše tjeraju domaće ljude, Hrvate, da voze opljačkanu imovinu Srba. Kupa je smrznuta. Grupe ljudi razbijaju led i vuku skele ispred kojih čekaju kolone saonica. Svuda pravi pakao. A tamo prijeko u brdima, nedaleko od druge obale rijeke, ljudi s malo pušaka, s mnogo rogulja i kosa, stoje u snijegu do vrata. Stali su na put ustaškim nemanima i, gledajući smrti u oči, gledaju daleko naprijed i idu s vjerom u bolje sutra.

Kako je časno biti na njihovoj strani! . . .«

Posljednjih dana 1941. i prvih dana 1942. godine kolone izbjeglog naroda prešle su preko željezničke pruge i nestale negdje u snježnim proplancima i zaselcima oko Petrove gore. Narod je umakao u posljednji čas, pod zaštitom partizanskih jedinica, koje su već bile iscrpljene u neprestanim žestokim okršajima s neprijateljem. Sela i sva imovina nestali su u plamenu. Ono što nije izgorjelo, ustaše su temeljito opljačkale. Iskopale su čak i ono što su ljudi zakopali u zemlju neposredno prije napuštanja svojih domova. U toj teškoj situaciji brigu o izbjeglom i nezbrinutom stanovništvu sjevernog Korduna preuzimaju narodnooslobodilački odbori. Svima je u kratkom roku osigurana prehrana i za neko vrijeme krov nad glavom, sve dok početkom 1942. nije počela nova ustaška ofanziva. Tada se sav narod iz sela oko Petrove gore sklonio u snijegom zametenu šumu.

Jedinice IV bataljona, odsječene od Petrove gore jer su neprijateljeve snage ponovo ovladale razorenim prugom, našle su se u spaljenim selima i u dubokom snijegu. Ostale su bez veze s ostalim partizanskim jedinicama i sa štabom NOP odreda Korduna i Banije, osim što se s bataljonom našao i komesar toga štaba Većeslav Holjevac. General Vidović se sjeća, kako se bataljon odjednom našao opkoljen na malom prostoru. Ustaše su ga namjeravale potisnuti što bliže prema Petrovoj gori, a tu su ga trebale dočekati neprijateljske snage iz Vojnića. Tako bi se bataljon našao neposredno između ustaško-domobranskih i talijanskih jedinica, koje su ga namjeravale uništiti.

Ali, plan se izjalovio. Oko Vojnića i u drugim dijelovima Korduna nastavlja se započeta partizanska ofanziva. Neprijateljski garnizoni bili su u žestokim borbama zaokupljeni vlastitom obranom. A IV bataljon nije pošao prema Petrovoj gori, kako su to očekivale ustaše, već se 2. januara 1942, na njihovo iznenađenje, najprije prebacio u šumu Kreinešnicu (između Ostrožina i Sjeničaka), a odatle se probio iza nepri-

jateljskih položaja i napao ustaške jedinice s leđa. Još prije toga grupa boraca pod komandom Steve Kličkovića izbila je iza neprijateljskih linija, izvodeći uspješne napade na ustaške patrole i snabdijevanje. Uvidjevši da ne mogu ništa više učiniti, ustaše se počinju povlačiti. Spretanim manevrima jedinice IV bataljona zbunjuju neprijatelja iznenadnim napadima i na kraju se sretno probijaju u Sjeničak, a odatle se početkom januara prebacuju prema željezničkoj pruzi, gdje se spajaju s jedinicama I bataljona. Tu će se neke od njih priključiti završnoj borbi za razoružanje domobranske posade Vojnić, koja se pokušala probiti prema Karlovcu.

O ustaškoj ofanzivi, o borbama i o manevrima IV bataljona Večeslav Holjevac priča:

»Na poprište borbe stigao sam u času kad je ona bila već u punom jeku. U stvari, ubacio sam se u obruč s nekoliko partizana pratilaca. Jedva smo se probili do naših položaja duž rječice Trepče. Naši su se uporno držali i nisu puštali ustaše preko Trepče i u ono područje koje je držala Gabrićeva četa. Naš otpor trajao je sve dotle dok nisu stigli neprijateljski tenkovi i dok nisu popustile naše bočne linije, isturene na željezničkoj pruzi prema Viginmostu i Karlovcu. Tada smo se počeli povlačiti prema vrhovima koji dominiraju iznad Vojnić-kolodvora. Neprijatelj je očekivao i želio da ćemo ići dalje prema Petrovoj gori, pa je u tom smjeru koncentrirao svoje najjače snage. Ali mi smo se prvih dana januara 1942. probili preko šume Kremešnice i Sjeničaka u pravcu Karlovca . . . Konačno smo se spojili s našim jedinicama oko Petrove gore, koje sve do tada nisu znale što se s nama događa . . . Ubrzo smo vratili čitav taj teritorij, koji je neprijatelj temeljito »pročešljao«, paleći do čega je došao i vršeći strahoviti teror . . .«

PARTIZANSKA OFANZIVA

Tako je propala velika ustaška ofanziva, koju su vodili Pavelić i njegovi odabrani ljudi. Poslije paljenja sela i najstrašnijih zločina nad narodom, ustaške jedinice se povlače. U okršajima s jedinicama IV bataljona ustaše su imale desetak mrtvih i ranjenih, istrošile su svu silu municije i poslije 15 dana borbe vratile se u Zagreb.

Za sve to vrijeme ostale partizanske jedinice držale su inicijativu u svojim rukama, diktirajući dalji razvoj događaja onako kako je to predviđeno na decembarskom savjetovanju u Glavnom štabu Hrvatske. Ustaška ofanziva na sjeverni dio Korduna i veliki snijeg nisu poremetili ostvarenje tog plana. Partizani Banije započeli su seriju napada još noću između 10. i 11. decembra razaranjem željezničke pruge i mostova na njoj, na relaciji Glina*—Maja. Sutradan, jedanaestoga, partizanski odredi Banije imali su manji okršaj sa žandarima iznad sela Bačuge, a noću između 12. i 13. decembra porušili su trinaest

mostova na cesti između Gline i Obljaja. Tih dana na Baniji je bilo još nekoliko diverzija i okršaja s neprijateljskim snagama, a noću između 25. i 26. decembra banijske jedinice izvode u isto vrijeme napad na željezničke stanice Grabovac i Vlahovići. Jedinice III bataljona vrše manje akcije u neposrednoj blizini Slunja i Plaškog, a II bataljon poslije manjih akcija započinje blokadu neprijateljskih posada u Veljunu i Perjasici.

Najveće ofanzivne akcije poduzimaju jedinice I bataljona. Raspoređene na relaciji od Topuskog do Kmjaka, snage tog bataljona ne ispuštaju inicijativu. Već 16. decembra dočekuju domobranski transport koji je pošao iz Vojnića na Vojnić-kolodvor po hranu. Pratnju je sačinjavalo 15 domobrana i jedan podoficir. Poslije kraćeg okršaja čitav je transport zarobljen. Plijen: 15 pušaka, jedan puškomitraljez, nekoliko kola s opremom. Odmah se nastavlja borba s posadom u školi Vojišnica, oko koje idućih dana partizani stežu obruč.

Dvadeset i prvog decembra kreće jače odjeljenje te posade prema Vojniću. Partizanska zasjeda otvara vatru. Zarobljena je i razoružana prethodnica, a ostali žandari i domobrani bježe nazad u školu. Zaplijenjeno je 9 karabina.

Dvadeset i drugoga kreće iz Vrginmosta jaka talijanska jedinica prema Vojišnici i Vojniću. Dočekuju ih jedinice I bataljona kojima komandiraju Mile Poštić i Rade Sučević. Poslije žestokih borbi Talijani se vraćaju u Vrginmost odnoseći poginule i ranjene.

Istoga dana polazi iz Vojnića oko 60 domobrana i žandara u pomoć opsjednutoj posadi u školi Vojišnica. U selu Krivaji, u Eremićima, partizani otvaraju vatru. Borba je trajala čitav dan. U njoj su sudjelovali bivši odredi »Debela kosa«, »Ključar«, »Jurga« i »Loskunja«. Iako su bili dobro naoružani, žandari i domobrani ne samo da nisu dospjeli do škole, već im je spriječen i povratak u Vojnić. Kako su imali nekoliko mrtvih i ranjenih, predvečer su se predali. Partizani su zaplijenili 30 pušaka, dva mitraljeza i jedan bacač. Prvi bacač na Kordunu uopće!

Sutradan, 23. decembra, ponovo nadiru Talijani iz Vrginmosta i ponovo nailaze na partizansku zasjedu. Opet se vraćaju u garnizon s nekoliko mrtvih i ranjenih. Opsada škole Vojišnica još traje. Partizani su 500 metara od zgrade i ne dopuštaju neprijatelju niti da se pokaže. U jednom napadu na školu poginuo je partizan Dušan Crnković, borac odreda »Ključar«.

Posada u Vojniću potpuno je demoralizirana, a panika zahvaća i Karlovac. Dvadeset i drugoga u 18.30 sati javio je domobranski pukovnik Pajić iz Karlovca svojoj komandi u Zagreb:

- »1. Vojnić nema veze s Karlovcem, od 10. XII, jer su b. b. (brzjavno-brzglasne — op. red.) linije prekinute, isto tako cesta i željeznički promet.
2. Već četiri dana nemaju drugu hranu osim grisa.
3. 20. XII zauzeta je od četnika željeznička postaja Vojnić, a 21. XII želj. postaja Utinja. Postajne straže u ovim stanicama svladane su poslije kratkog otpora, razoružane i zarobljene.

4. Škola u Vojišnici u kojoj se nalazi oko 50 domobrana opkoljena je. Do sada, ova je posada vjerojatno već zarobljena.

5. Samo mjesto Vojnić isto je opkoljeno. Napad četnika se očekuje svakog trenutka (pri odlasku teklića čula se već pucnjava).

Osim iznijetog, teklić (jedan oružnik u građanskom odijelu) izjavio je još sljedeće:

— da je pri probijanju za Karlovac među četnicima vidio jednog višeg četnika čina divizijskog generala,

— da je uzput bio zaustavljen na 7—8 mjesta . . .

—■ da je na dužini 12 km prekinuta b. b. linija, da su mostovi na putu razrušeni, a sama cesta na mnogo mjesta prekopana u širini 4—5 metara. Svaki promet cestom je isključen! Niti kolima, kamo li motornim vozilima . . .«

Dežurni u Zagrebu, bojnič Bestall, zabilježio je, dalje, kako pukovnik Pajić izvještava da on više ne raspolaže nikakvim snagama. Prije pola sata bio je kod Talijana i molio pomoć, ali oni su odgovorili da nisu sigurni hoće li uopće moći pomoći, a da će na to moći odgovoriti tek sutra. Pukovnik iz Karlovca dodao je i to, da svakog trenutka prima molbe od posada za pojačanje u ljudstvu i oružju, ali više im ne može pomoći. Na kraju moli da se Vojnić, Krnjak, Hrvatski Blagaj i Veljun opskrbljuju avionima.

Ipak, Talijani su se odazvali pukovnikovoj molbi. Dvadeset i trećeg decembra probija se iz Karlovca u Vojnić talijanska kolona od osam tenkova. S njima dolazi i oko 350 domobrana i ustaša. U Vojniću se održava sastanak neprijateljskih komandanata, ali se Talijani sutradan povlače u Karlovac. U Vojniću ostaju ustaše i domobrani kao pojačanje garnizonu.

I komandant NOP odreda Korduna i Banije izvještava komandanta partizanskih odreda Hrvatske o trenutnom stanju na bojištima. U tom izvještaju, očigledno pisanom u brzini, vjerojatno 23. decembra uvečer, kaže se, među ostalim:

»Molim komandanta da primi k znanju ovaj privremeni izvještaj o operacijama izvedenim na području Korduna. Detalji operacija mi nedostaju zbog teških veza i stalnih borbi. Iz Banije nisam već dobio deset dana nikakova obavještenja te mi je potpuno nepoznate' stanje tamo. Četvrti bataljon je izveo razoružanje Vojnić-kolodvora i Utinje . . . Prvi bataljon opsjeda Vojišnicu i Vojnić, zarobio je 53 karabina, 3 puško-mitraljeza, jedan bacač . . . Drugi bataljon opsjeda Veljun i Perjasicu i vrši pripreme za operacije koje su u planu predviđene. Talijani su ponovo ušli u Vojnić . . . Ležim bolestan, jedna manja gripa, osjećam se već dobro ... U vezi s pokušajem neprijatelja da pređe u ofanzivu izdao sam shodno naređenje svim podređenim jedinicama i molim komandanta da povede kontrolu nad trećim bataljonom (sjedište III bataljona bilo je u Zbjegu gdje je bio i Glavni štab — op. red.) koji treba da izvrši pritisak ma kakvog oblika na Plaški i Slunj da bi vezao neprijateljske snage za garnizone. Molim komandanta da snage Gorskog Kotara izvrše nešto slično na Ogulin, da bi i te snage koliko toliko bile veza-

ne ... Po dogovoru komesar je otišao u IV bataljon da spriječi eventualne komplikacije i da se upozna sa nastalim stanjem . . .«

Istoga dana partizanske jedinice oštro navaljuju na školu u Vojišnici. Osim ostalim oružjem, gađaju i iz zaplijenjenog bacača. Poslije treće mine, koju je ispalio partizanski nišandžija Mile Poštić, pojavio se na vratima škole u Vojišnici domobran s bijelom zastavom. Cijela je posada razoružana.

Tako je velik dio plana o likvidaciji neprijateljskih uporišta i o stvaranju slobodnog teritorija bio ostvaren. U borbama oko Vojnića i sela Vojišnice, koje su trajale između 16. i 24. decembra, jedinice I bataljona postigle su značajan uspjeh. Zarobile su dva domobranska oficira, jednog žandar meri jskog podoficira, 119 domobrana i 9 žandara. Na strani partizana jedan je borac poginuo i jedan je ranjen. U tim borbama I bataljon je zaplijenio jedan bacač, 8 puškomitraljeza, 113 pušaka i drugu ratnu spremu.

Tih dana izdala je komanda NOP odreda Korduna i Banije naredbu br. 11, kojom pohvaljuje borce i rukovodioce I i IV bataljona. Evo te pohvale:

»-1 Pohvaljujem za uspješno izvedene operacije komandante bataljona, komesare bataljona, komandire i komesare četa, te partizane I i IV bataljona. Ostali bataljoni trebaju se ugledati u I i IV bataljon i poći njihovim putem, jer ćemo na taj način najbrže i u najkraćem vremenu osloboditi naš narod od fašističkog terora.

2. Čestitam komandantima i komesarima bataljona, komandirima i komesarima četa i svim partizanima na njihovom hrabrom i borbenom držanju i uspješno izvedenim operacijama.

Hrabro i neustrašivo naprijed do konačne pobjede! . . .«

OPSADA VOJNICA

Naoružane sada i novootetim oružjem, jedinice I bataljona odmah se postavljaju na brežuljke oko Vojnića. Oko 500 neprijateljskih vojnika u tom garnizonu ispod Petrove gore našlo se u partizanskom okruženju. Počele su neposredne pripreme za likvidaciju te posade, za izvođenje dotad najveće akcije na Kordunu i u Hrvatskoj.

Dan poslije zauzimanja Vojišnice, 25. decembra, naređuje komandant NOP odreda Korduna i Banije komandantu II bataljona, da odmah sa svojim snagama opkoli neprijateljske posade u Veljunu i u Perjasici, a preko Glavnog štaba Hrvatske traži, da i jedinice III bataljona pojačaju aktivnost u okolini Slunja. U zapovijesti komandantu II bataljona komandant NOP odreda Korduna i Banije piše:

»I. bataljon je razoružao Vojišnicu i sada vrši opsjedanje Vojnića i Krnjaka, a ti sa svojim snagama Veljun i Perjasicu. Rasporedi snage tako da za opsjedanje Veljuna ne upotrebiš potpune dvije čete, nego da ti ostane jedan dio slobodan za svaki slučaj. Nastoj svim sredstvima da likvidiraš što prije jednu od dviju tačaka. Ne zaboravi da pošaljete bar jednu udarnu grupu na Duga Resu, a odred neka ma gdje prekine saobraćaj na pruži bar na 5 minuta . . .«

U naredjenju se dalje kaže zbog čega je potrebno da se taj saobraćaj uznemirava, kaže se da IV bataljon i dalje vodi uspješne borbe i da se Talijani posljednjih dana drže pasivno. Na kraju se daje pregled zaplijenjenog oružja u operacijama koje su potkraj decembra izveli I i IV bataljon.

Tako su se preostali neprijateljski garnizoni odjednom našli opkoljeni i posve odvojeni od svojih većih centara. Njihova je opskrba onemogućena, jer su partizani razorili sve komunikacije i čvrsto stezali svoje obruče. Na putu prema Karlovcu, Vrginmostu, Slunju i Kladuši partizanske jedinice čekale su da naiđu neprijateljske snage koje će eventualno pokušati da pruže pomoć svojim opkoljenimgarnizonima u Vojniću, Krnjaku, Veljunu i Perjasici.

Poslije pada Vojišnice posada u Vojniću realno uviđa svoj nezhvalni položaj. Našla se oči u oči s jedinicama I bataljona, bez veze sa svojom komandom u Karlovcu, a kraj svega i u izuzetno dubokom snijegu. Stoga još jednom moli da joj se pošalje pojačanje ili da se omogući evakuacija garnizona. U takvoj situaciji Stožer treće domobranske (pješačke) pukovnije piše Ministarstvu hrvatskog domobranstva 26. XII, broj 888 tajno i žurno:

»Molim da se izda nalog za evakuaciju građanskih vlasti i njihovih porodica kao i posade Vojnić iz slijedećih razloga:

—• Sto je posada u Vojniću slaba.

— U Petrovoj Gori po svim znacima zadnjih 14 dana vrši se koncentracija komunista i blokiran je Vojnić.

— Akcija komunista zadnjih dana postala je vrlo aktivna i imala je uspjeha, jer je srušena željeznička pruga Karlovac — Caprag u velikoj dužini kao i brzoglasne veze oko Vojnića prekinute su. Putovi i ceste prekopani su tako da je kolski saobraćaj obustavljen.

— Napadi na usamljene posade Vojnić-kolodvor i Vojišnicu uspjeli su m . . . Akcija za uspostavljanje veze s posadom u školi u selu Vojišnici

na dan 23. ov. mjes. propala je uz velike gubitke (i ako je u ovoj akciji učestvovala polovina snage posade Vojnić). Talijanske trupe koje su došle 23. XII oko 23 sata u Vojnić iz Karlovca, po mojoj molbi, da pomognu oslobađanje posade u školi u Vojišnici nisu ništa uradile, navodeći, da nemaju benzina i da se moraju vratiti natrag. Bojna podpukovnika Corna, koja je po saznanju od talijanskih trupa trebala 23. ov. mjes. proći preko Vojišnice i osloboditi blokiranu posadu, nije ovo učinila iz nepoznatih mi razloga, već se je odmah po dolasku u Vojnić vratila u Karlovac zajedno sa talijanskim trupama, ostavivši u Vojniću pojačanje za posadu Vojnić.

Zbog svega navedenog *moral* kod domobrana *slab je*, jer se osjećaju usamljeni, blokirani a donekle i poznato im je kako su propale posade u Vojnić-kolodvoru i Vojšnici . . .«

Zato zapovjednik Vojnića predlaže da se izvrši evakuacija i to »što prije«, da se Vojnić i okolica »po evakuaciji spali«, a da se posade povuku na liniju Vukmanić—Tušilović—Barilović. Ali, ako je zbog nekih jačih razloga potrebno Vojnić održati — upozorava zapovjednik pukovnije — onda je potrebno poslati pojačanje od najmanje dvije bojne i nešto topništva.

U takvoj situaciji komandant NOP odreda Korduna i Banije šalje tih dana pismo komandantu domobranske vojske u Karlovcu. U pismu se kaže:

»U mom logoru zarobljenika nalaze se: Krizmanić Josip, domobranski pričuvni poručnik, rod. 17. marta 1916. u Drežnik Gradu, kotar Slunj, neoženjen, stalno mjesto boravka Zagreb, Crikvenička broj 12, zanimanjem graditelj, činovnik odjela za javne radove. Pripadao 3. pukovniji, 3. bojni, 10. satniji, a bio zapovjednik posade škola Vojšnica, i Devošić Frane, stožerni narednik, rod. 27. marta 1910. u mjestu Pagu, kotar Pag, neoženjen, pripada oružničkoj postaji Vojnić.

Voljan sam izvršiti razmjenu ove dvojice zarobljenika za slijedeća lica, naše drugove, koje smatram ratnim zarobljenicima, zarobljenim na neprijateljskom teritoriju, a što je u potpunoj suglasnosti s međunarodnim ratnim pravom i međunarodnim ratnim uzusima. Ta lica jesu slijedeća: Zvonko Držić, zarobljen 16. X o. g. u Karlovcu od Karlovačke policije, po agentu Saletu, a sada se nalazi zatočen u Zagrebu;

Vera Novak, zarobljena 16. X o. g. u Karlovcu na kolodvoru od činovnika policije Ivaniša, sada zatočena u Zagrebu.

Mjesto izmjene predlažem Krnjak, raskršće ceste Krnjak — Vratnik — Vojnić, Krnjak— Rijeka — Točak, kota 132.

Način izmjene: neka zarobljenike s obe strane prate po 2 nenaoružana oratioca. Identitet zarobljenika ustanoviti na mjestu izmjene. Vrijeme i datum izmjene ustanoviti po sporazumu. Garantiram slobodan prolaz vaših pratilaca zarobljenika. Časnom rječju vojnika i oficira garantiram lojalan odnos za vrijeme izmjene . . .«

Istog dana poslala je komanda NOP odreda Korduna i Banije i pismo porodici zarobljenog Krizmanića u Zagrebu: ^

»Poštovanoj obitelji Krizmanić, Zagreb.

Šaljem Vam pismo Vašeg sina Josipa Krizmanića, domobranskog pričuvnog poručnika, koji se nalazi u mom logoru zarobljenika i bit će zadržan sve dok današnje vlasti ne pristanu na izmjenu koju tražim. Izmjera koju tražim u potpunoj je suglasnosti s međunarodnim ratnim pravom i međunarodnim ratnim običajima o izmjeni ratnih zarobljenika.

Sigurnost života Vašeg sina je potpuna, jer nije naš običaj i savršeno je daleko od naših shvaćanja i odnosa među ljudima rdav postupak prema ratnim zarobljenicima. Borba koju vodimo i cilj te borbe jeste bolji život

i više prava za sve Hrvate i Srbe, jasno ne za one koji su svoje ruke uprljali krvlju nevine djece, žena i staraca srpskog naroda, a Vaš sin nije u tome učestvovao niti se uprljao nedužnom krvlju. On je vršio jednu dužnost i vršeci tu dužnost zarobljen je.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Komesar:
odsutan

Komandant:
Ivan Manola*

Na žalost, do zamjene nije došlo. Zvonko Držić (Marijan Čavić) i Vera Novak (Marija Pataki) završili su život u ustaškom logoru.

Posljednje noći 1941. na zametene krajolike Korduna sipio je novi snijeg, stezao je ljuti mraz. Borci partizanskih bataljona na Kordunu leže u snijegu i gađaju neprijateljske bunkere. Snijeg i studen i prijatelji su i neprijatelji. Od njih mrznu ruke i puške, ali po takvom vremenu ne može se probiti ni pomoć opkoljenim neprijateljskim garnizonima.

Dijelovi IV bataljona dočekuju Novu godinu u školi u Ostrožinu. S njima je i komesar NOP odreda Korduna i Banije Većeslav Holjevac. Nalaze se kilometar-dva od neprijateljskih položaja. Borci I bataljona drže položaje na brežuljcima oko Vojnića; jedinice II bataljona drže Veljun i Perjasicu; III bataljon dočekuje Novu godinu u zasjedama na komunikacijama neposredno kraj Slunja. Jaka talijanska jedinica u tom garnizonu odsječena je od Plaškog, Ogulina i Karlovca, isto kao domobrani, žandari i ustaše u Veljuni i Vojniću. Ne slave Novu godinu partizani, ali je ne slavi ni neprijatelj po garnizonima. Partizanska patrola pod vodstvom Stevice Lukačića i Drage Vukića zapucala je čak i na Karlovac. Tako se ni u Karlovcu nije slavilo u miru. Talijani i ustaše, izazvani partizanskim prepadom, puškarali su čitavu noć.

Prošla je i prva noć 1942. godine. Neprijateljske posade u svojim utvrđenjima, a partizanske jedinice na položajima u njihovoj neposrednoj blizini. Psihoza uznemiravanja i iščekivanja. Drugog januara 1942. navečer prva četa I bataljona napada posadu u Krnjaku. U nekoliko uzastopnih naleta borci zauzimaju sve zgrade osim jedne katnice. Zaštićeni debelim zidovima, žandari i ustaše pružaju iz nje žestok otpor. U očajničkoj obrani tuku mitraljezima i bacaju bombe. Brane se i sutradan. Partizani ih drže pod vatrom, ali u zgradu ne mogu. U međusobnim napadima prolazi već i treći dan. Zatim, cestom od Karlovca kroz duboki snijeg nailaze tenkovi. Jedva se probijaju kroz snježne nanose, ali ipak stižu, no ubrzo se i vraćaju. S njima se probija i opkoljena posada. Odlaze prema Karlovcu i Bariloviću. U trodnevnim borbama u Krnjaku zarobljeni su jedan žandarski narednik i jedan žandar. Zaplijenjene su dvije puške i nekoliko stotina pari »Batinih« cipela i opanaka. U tom času bio je to plijen isto tako vrijedan kao i oružje, jer su mnogim borcima smrle bosc noge.

Tako je likvidiran i Krnjak. Sad već posve usamljen, Vojnić je postao glavnom tačkom partizanskih napada. Dok su II i III bataljon imali zadatak da i dalje drže neprijateljske garnizone Veljun, Perjasicu

i Slunj, borci I bataljona imali su zadaću da u što kraćem roku razoružaju posadu Vojnića.

Još od iznenadnog dolaska i još naglijeg odlaska Talijana, 23. decembra 1941, posada u Vojniću nije imala nikakve veze s Karlovcem ni drugim neprijateljskim garnizonima. Neko vrijeme funkcionirala je jedina veza između Vojnića i Zagreba i to putem aviona. Zračnim putem posada je primala najnužnije namirnice i oružje. Ali, to je bilo veoma neredovito snabdijevanje. Prvo, zbog toga što je vrijeme bilo dosta loše, a oko Nove godine i posve nepodesno za nadlijetanje aviona i drugo, što su pošiljke namijenjene opkoljenoj posadi često postajale plijenom partizanskih jedinica što su sa svih strana držale položaje gotovo do samih zidina Vojnića.

Prvi vod prve čete s jednim puškomitraljezom držao je položaj u zaseoku Pajići. Treći vod prve čete, također s jednim puškomitraljezom, bio je dijelom na Crkvištu, a dijelom na groblju u Vojniću. Prvi vod treće čete bio je raspoređen od sela Lisića do zaseoka Kljukovnica, a drugi vod te čete držao je položaje od sela Jurga do Vojničke Poljane. Dalje je drugi vod druge čete bio na brdima iznad zaseoka Hajdini, a prvi vod te čete prema selu Kolarić. Ostale jedinice I bataljona bile su na osiguranju: dva voda četvrte čete držala su položaje u selu Perna prema Topuskom, a druga dva voda te čete u selu Crevarska Strana prema Vrginmostu. Jedan vod prve čete bio je u Tušiloviću da spriječi eventualni dolazak pomoći iz Karlovca, a četvrti vod te čete postavljen je prema Bariloviću. Ukupno je, prema tome, neposredno blokiralo Vojnić šest partizanskih vodova I bataljona, naoružanih puškama, sa 4 puškomitraljeza, a šest ostalih vodova toga bataljona bili su na osiguranju. Kako je I bataljon u to vrijeme brojio 350 boraca, i kako je u Vojniću bilo oko 500 domobrana, žandara i ustaša, snage neprijatelja bile su premoćne. Na svakog partizana neposredno oko Vojnića dolazila su približno četiri neprijateljska vojnika, a na svaki partizanski mitraljez neprijatelj je imao oko osam svojih. Osim toga, neprijateljska je posada imala i teške mitraljeze i bacače, oružje kakvo partizani nisu imali jer — zaplijenjeni bacač u borbama oko Vojišnice ispalio je onih nekoliko zaplijenjenih mina i zašutio dok partizani ne zaplijene nove.

Prvih dana januara ostale su oko Vojnića još slabije partizanske snage. Naime, zbog neprijateljske ofanzive prebačeno je na područje kotara Vrginmost oko 110 boraca na prugu Karlovac—Sisak, da bi se spriječilo eventualno nadiranje neprijatelja iz tog pravca. Oko samog Vojnića ostalo je u to vrijeme svega oko 50 boraca pod komandom Bogdana Oreščanina, tadašnjeg operativnog oficira I kordunaškog bataljona. Na ovom sektoru Vojnića ostali su još Rade Bulat, Milić Novković, Nikola Šipić, Milutin Košarić, Ignjatije Perić, Mile Basara i drugi. Neki su bili neposredno kraj Vojnića, a neki s vodovima na osiguranju. Stanko Opačić, tadašnji komandant bataljona, otišao je s dijelovima bataljona prema željezničkoj pruzi.

Prolaze dani a situacija se mnogo ne mijenja. Sa sjeverne strane, iz pravca Lasinje i Zagreba, čuju se neprijateljski topovi. Ustaška ofanziva na taj kraj bila je još u punom jeku. IV bataljon se ne javlja. Krnjak je likvidiran, Veljun je i dalje u obruču II bataljona, a jedinice III bataljona ne puštaju Talijane da se maknu iz Slunja. Slabe partizanske snage stoje na domaku Vojnića, ali zbog malobrojnosti i ne pokušavaju upasti u taj jaki garnizon. Uz partizane oko garnizona je i nekoliko stotina ljudi naoružanih sjekirama i vilama. Tako neprijatelj živi u uvjerenju da je opkoljen jakim snagama.

Izmorene neprijateljske jedinice postaju sve nervoznije. Njihove rezerve u garnizonu postaju sve manje a opskrba avionima je minimalna. Veze su posve zatajile, kasnije se saznalo da se pokvarila i radio-stanica garnizona, a naokolo partizani i dubok snijeg. Uza sve to ni trenutka odmora. Rukovodilac opsade, Bogdan Oreščanin, sjeća se nekih pojedinosti te faze operacije zauzimanja Vojnića. On priča:

»Primijenili smo taktiku iznuravanja ne puštajući posadu u miru ni jednog časa. Čitave dane i noći ispaljivali bismo po koji metak ili rafal, prisiljavajući tako neprijateljske vojnike da stalno budu na borbenim položajima. Kako smo bili sasvim blizu jedni drugima, nikad nisu znali pučamo li zbog toga da ih uznemiravamo ili krećemo u napad. Tako nisu mogli ni spavati ni odmarati se, a njihove rezerve hrane i municije smanjivale su se svakim danom . . . Izmišljali smo i razne trikove. Borci bi se noću privlačili pod same prozore zgrada u kojima se utvrdio neprijatelj. Ispalili bi po koji metak i brzo se povukli. Na to su domobrani i žandari odgovarali žestokom vatrom po čitavu noć. Neki partizani pro-našli bi točkove od seoskih kola, a u šupljinu kroz koju prolazi osovina, stavljali bi dinamit. Zatim bi zapalili fitilj i pustili točak da se s brijega otkotrlja u Vojnić. Ubrzo bi u garnizonu odjeknula eksplozija, poslije koje je opet slijedila dugotrajna paljba neprijatelja. Isto tako naši su borci stavljali eksploziv na saonice ili u burad, koju smo povremeno spuštali po zamrznutom snijegu. Uza sve to slali smo im savkog dana ultimatum za ultimatumom da se bezuslovno predaju . . .«

No, posada je bila čvrsto odlučila da se ne predaje. Na svaki napad žandari, domobrani i ustaše odgovaraju žestokom vatrom. Povremeno dolijeće njihov avion. Partizani ga gađaju iz pušaka i mitraljeza. Avion je prisiljen da leti na većoj visini, a odozgo ne može precizno spuštati omote opkoljenoj posadi. Kad ih baci nastaje borba kome će pripasti: partizanima ili domobranima? Obično je ispadalo pola-pola, a to je unosilo još više nervoze u redove neprijatelja koji je već bio na kraju snaga.

Dani su prolazili po već uobičajenom redu: partizani zapucaju, pošalju bure s eksplozivom, dogra-be pošiljku iz aviona i šalju ultimatum. Posada odgovara paljbom i odbija predaju. Zaogrnuti bijelim ponjavama borci se privlače do zgrada i gađaju stražare, našto posada puškara čitavu noć. Tada partizani izmisle nešto novo.

Jednog dana poslali su u Vojnić neku ženu da posjeti mjesnog liječnika, jedinog u garnizonu, žena mu prenosi partizansku poruku, da smjesta napusti mjesto, inače ga čeka stroga kazna. Iduće noći liječnik se prokrao između neprijateljskih straža i došao među partizane. Garnizon je ostao bez liječnika, a u mjestu je već tada bilo desetak ranjenih žandara i domobrana. Sutradan partizani šalju novi ultimatum, komanda garnizona odbija predaju. Opsada se nastavlja.

U međuvremenu neprijateljske snage iz Vrginmosta, Topuskog i Vukmanića pokušavaju prodrijeti prema Vojniću. Na jedva prohodnom terenu, zametenom dubokim snijegom, dočekuju ih partizanske zasjede. Šestog januara pošle su ustaške jedinice od Karlovca. Pokušavaju se probiti prema željezničkoj pruzi, preko tzv. Jurinih brda ali tu su jaki dijelovi I bataljona. Poslije žestokog okršaja neprijatelj se povlači i više ne pokušava prodrijeti prema Vojniću. Od IV bataljona još nije bilo vijesti, ali prema udaljenosti paljbe moglo se zaključiti da neprijatelj ne kreće prema Vojniću.

Opkoljena posada pod Petrovom gorom u sve težem je položaju. Ne može se maknuti iz svojih zidina, a nema nikakvih izgleda da će joj stići pomoć iz Karlovca ili nekog drugog garnizona. Vrijeme se još pogoršalo, pa više ne doljeću ni avioni, a partizanske jedinice vješto manevriraju i ostavljaju dojam kao da se oko Vojnića nalaze čitave brigade. Nakon bijega mjesnog liječnika nastale su teškoće s ranjenicima i bolesnima. Nekoliko dana bolesnici leže bez stručne njege. U teškom stanju jedan je ranjenik počinio samoubojstvo. Ostali mole komandu garnizona da ih pošalje kroz partizanske linije u Karlovac.

Jednog jutra po zametenoj i zamrznutoj cesti izlaze iz Vojnića saonice s velikom bijelom zastavom na kojoj se vidio crveni križ. Partizani su na položajima, ali ne otvaraju vatru. Saonice se jedva probijaju. Dolaze sve bliže. Zaustavlja ih partizanska desetina. Uz pet teških ranjenika došla su i dva nenaoružana pratioca. Ranjenici su izmoreni i gladni, a pratioci uplašeni. Partizani unose bolesnike u jednu od nekoliko nespaljenih kuća pokraj Kekina mosta. U toploj prostoriji poslužuju ih čajem i rakijom. Iznenađeni humanim postupcima, domobrani zahvaljuju i postepeno dolaze k sebi. Njihovi komandanti i komandanti drugih neprijateljskih jedinica drugačije su postupali s ranjenim partizanima ...

»Odmah smo izdali naređenje našim jedinicama prema Karlovcu« — priča Bogdan Oreščanin — »da se postave tako, kao da na tom pravcu ima nekoliko stotina boraca. Uz cestu prema Karlovcu, na izvjesnom rastojanju, stajale su grupe partizana. Svi kraj ceste, s novim puškama i mitraljezima. Dalje od ceste stajali su nenaoružani seljaci. U stvari je na tom sektoru bilo oko četrdesetak ljudi, a izgledalo je kao da drže čitav prostor od Karlovca do Vojnića . . . Kraj njih su istog popodneva prošle saonice s ranjenicima. Naravno, pustili smo ih u Karlovac. Sprovodila su ih četiri partizana i jedan od dvojice domobranskih pratilaca, koji su pošli iz Vojnića. Drugog pratioca, dosta simpatičnog momka Mustafu, zadržali smo u štabu. Dobro smo ga ugostili, obrijali i uredili. Onda smo ga pro-

veli pored odabranih grupa naših boraca. Najposlije smo mu natrpali pune džepove cigareta, koje smo brže bolje sakupili u svim jedinicama, a zatim smo ga vratili u Vojnić s još jednim pismenim ultimatumom o predaji. Kad se vojnik vratio u garnizon, znatizeljni domobrani sletjeli su ga sa svih strana. Mustafa je, naravno, ispričao kako smo i njega i ranjenike lijepo primili, kako se izvrsno hranimo i kako smo naoružani do zuba. Cigareta imamo toliko, da smo čak i njega dobro opskrbili. Kad su sve to čuli, domobrani su još više izgubili volju da se bore i da nam pružaju otpor, a Mustafa je bio uhapšen i zatvoren zbog širenja komunističke propagande . . . *

Opsada se oteгла već desetak dana u 1942. godinu, a garnizon i dalje odbija predaju. Pogotovu se tome protive žandari i ustaše. Ni partizanska komanda nema vijesti od IV bataljona, ali se po sve daljoj artiljerskoj paljbi može zaključiti da se neprijatelj povlači iz tog rajona i da neće prijeći željezničku prugu, kako se u početku strahovalo. Ipak, snage I bataljona i dalje drže položaje uz prugu. Zima je stegla kao rijetko kada pa neprijateljske snage iz Karlovca i drugih garnizona i ne pokušavaju više priteći u pomoć svojim opkoljenim posadama. Svi dotadašnji pokušaji da se probiju prema Vojniću završili su sa znatnim gubicima i povlačenjem. Zato su svi ostali na svojim položajima.

Jedanaesti januara topovska paljba na terenu kotara Vrginmost bila je posve slaba, čula se iz sve veće udaljenosti. Bilo je sasvim jasno da se Pavelićeve snage povlače prema Zagrebu. Tako je propala i posljednja nada opkoljenog garnizona u Vojniću. Obostrano nestrpljenje dostiglo je vrhunac. Partizanske snage oko Vojnića nisu mogle sa sigurnošću računati da će im uspjeti da zadrže neprijatelja ako on istovremeno krene iz Karlovca i počne se probijati iz Vojnića. Poslije petnaest dana provedenih u snijegu, borci su bili iscrpljeni i prozebli. Trebalo je što prije riješiti sudbinu Vojnića. Neprijateljska posada bila je u još goroj situaciji. Njezine rezerve hrane spale su na minimum, snage su dokraja iscrpljene, zalihe municije posve skromne.

Jedanaesti januara partizani pojačavaju pritisak na opkoljeni garnizon. Prikupljene su sve snage, povremeno se pokušava upasti u samo mjesto i tako stvoriti dojam da je počeo konačni obračun. Borbe se vode do kasno u noć. Na svaki pokušaj partizana da uđu u samo mjesto, posada — tko zna već po koji put — odgovara paljbom. Okršaji se vode oko kuća na periferiji Vojnića, ali posada čvrsto drži položaje u centru mjesta.

Sutradan ujutro zatišje. Izrazito hladno i ponešto maglovito zimsko jutro. Naokolo snijeg dubok i dva metra. Dvanaesti januara 1942. Partizani, kao i obično, na svojim položajima nadomak Vojnića, a dolje u mjestu kao i svakog jutra žamor. Čuje se kucanje limenih porcija i oružja. Iznenada nastade komešanje na istaknutim partizanskim položajima: iz Vojnića je upravo krenula neprijateljska prethodnica, a odmah za njom uz zaglušnu paljbu počela je izlaziti duga kolona. Bilo je jasno — neprijatelj je odlučio da se probije iz blokade. I to ne prema

Karlovcu, kako bi se normalno moglo očekivati, već prema pruži Karlovac—Sisak, prema Vojnić-kolodvoru i Utinji.

U partizanskom štabu iznad Vojnića dan je znak za uzbunu. Komandant opsade Bogdan Oreščanin izdaje zapovijest da se hitno prikupe sve snage i da krenu za neprijateljskom kolonom. Glavnina će krenuti malo sjeverozapadno od domobransko-žandarske kolone, kako bi joj spriječila naglo skretanje prema Karlovcu, a manji dijelovi slijedit će neprijatelja sa začelja. Istog časa odjurio je kurir prema željezničkoj pruži, gdje su snage I bataljona već držale položaje, s hitnom porukom da se neprijatelj probio i da kreće u tom pravcu.

Prteći snijeg, neprijateljska kolona polako je odmicala prema sjeveru. Kasnije se saznalo da je posada izabrala taj pravac iz dva razloga: prvo, zbog toga što je pretpostavljala da su prema Karlovcu postavljene najjače partizanske snage, i drugo, zato što se komanda garnizona ipak nadala da će se na pruži sresti s ustaškim jedinicama koje su tih dana operirale na terenu kotara Vrginmost. No ta je ustaška ofanziva propala. Duga zmijolika kolona srljala je prema partizanskim položajima duž željezničke pruge. Kurir je već obavijestio komandanta bataljona da neprijatelj dolazi.

Posada iz Vojnića ponovo je ulazila u partizanski obruč. Na sjeveru, ispred čela kolone bilo je postavljeno više od stotinu partizana.

S juga su začelje kolone slijedile manje partizanske snage koje su bile oko Vojnića. Na zapadnoj strani, prema Karlovcu, bile su jače partizanske jedinice koje su štitile blokadu Vojnića. Na jugoistoku se ispriječila Petrova gora s jedinicama osiguranja prema Vrginmostu. U blizini željezničke pruge našli su se i dijelovi IV bataljona koji su se poslije završetka ustaške ofanzive upravo bili spojili s jedinicama I bataljona.

Partizanski kuriri jurili su od jedinice do jedinice, javljajući o nailasku neprijatelja. U grozničavoj brzini stizale su sa svih strana partizanske čete i zauzimale položaje.

Još uvijek ne sluteći šta je čeka, neprijateljska se kolona probijala prema pruži. Na partizanske osmatrače po brežuljcima koji su se povremeno pojavljivali, iz kolone je otvarana paklenska vatra. Osim manjeg okršaja sa zaštitnicom, koju su partizani napali i dijelom razoružali, posada je prevalila velik dio puta bez borbe.

Prolaze sati dugi kao vječnost. Sve jedinice I bataljona koncentrirane su oko kolone što se već približava pruži kraj sela Međeđaka. Tu se kolona iznenada zaustavlja. Iscrpljeni neprijateljski vojnici liježu u snijeg, a komandanti se povlače na savjetovanje. Očito odlučuju kuda će krenuti dalje. Napetost dostiže kulminaciju. Taj odmor dolazi partizanima i dobro i loše. Dobili su nešto vremena da definitivno rasporede svoje snage duž pruge. Stigla je i četa IV bataljona pod komandom Stanka Gabrića, koja se na vijest o proboju posade iz Vojnića zatekla u Slavskom Polju. Ovamo se prebacila usiljenim maršem, u pravi čas. Ali taj odmor kolone što je trajao dvadesetak minuta, mogao

je biti i sudbonosan. Istaknute partizanske patrole i komanda bataljona preživljavali su dramatične trenutke, što će odlučiti neprijateljski komandanti? Hoće li krenuti u istom smjeru, na željezničku prugu? Ili će poći po brežuljcima lijevo prema Karlovcu? Ili će možda zaokrenuti desno prema talijanskom garnizonu u Vrginmostu? Svaka promjena pravca bila bi fatalna za ishod bitke. Kako je kolona dotle išla upravo prema pruzi, partizanske snage raspoređene su s obje strane pruge. Ako neprijatelj skrene bilo kuda, bit će potrebno i pregrupiranje partizanskih snaga, morat će se zauzeti novi položaji. A po ovako velikom snijegu za to treba vremena.

Napokon kolona kreće. Njeno čelo nastavlja put istim smjerom — prema pruzi. Partizanima je odlanulo. Najprije se na prugu spušta prethodnica, a za njom se počinje spuštati i čitava kolona. Po dolasku na prugu čelo kolone skreće lijevo, prema Utinji. Upravo onako kako su partizani željeli i očekivali. Komandant bataljona Stanko Opačić, koji rukovodi cijelom operacijom, naređuje da se ne puca sve dok i posljednji neprijateljski vojnik ne siđe na željeznički kolosijek. U međuvremenu su, osim naoružanih boraca, duž pruge raspoređeni i rezervni odredi, naoružani vilama i motikama — »roguljaši«. Na brežuljcima s obje strane pruge, sve do Utinje, čekaju partizanske zasjede. U dolini je nastala grobna tišina. Čuje se samo kako pod domobranskim cokulama škripi snijeg. Duga kilometar i po, kolona se prugom uputila prema Utinji.

POČELA JE ODSUDNA BITKA

U taj čas odjeknuše prvi hici vodova Ilije Mrkonjića i Ruce Đurića, a odmah za njima otegnuše se dugi rafali s obje strane pruge. Započela je jedna od najvećih bitaka što su se vodile u tom kraju. Dotle jednolika i ravna, kolona se zatalasa na dubokoj prtini. Neprijateljski vojnici polijegaše u snijeg. Neki padoše pokošeni prvim plotunima, a ostali započеше s paljbom. Nakon prvog okršaja kolona oprezno pokušava poći dalje. Tek što se kroz kišu metaka probila kojih stotinjak metara, dočeka je vatra s čela. U zaseoku Božići neprijatelja je čekao vod Vase Savića, a pored njega vodovi Joce Hajdina i Milisava Dakića. Od plotuna tih vodova pada još desetak mrtvih i ranjenih domobrana i žandara. Kolona se opet zaustavlja. Rasipa se lijevo i desno, ali sa svih strana zasipaju je partizanski meci. Napokon se kolona prekida na dva dijela. Zatim se stvara novo čelo koje se pokušava probiti uz brijeg prema crkvi u selu Utinja. Vod Vase Savića trkom se prebacuje u tom pravcu. Iz neposredne blizine borci otvaraju žestoku vatru na novo čelo kolone, koja se ponovo vraća na prugu.

Od paklenske paljbe ništa se više ne čuje. U isto vrijeme puca se iz oko 800 pušaka i iz blizu pedeset mitraljeza. Kolona se uskomešala, čas pokušava naprijed, čas natrag. Već je i sa začelja tuku jedinice što su pod komandom Bogdana Oreščanina i Dušana Pekića pristigle od Vojnića. Na tako uskomešanu gomilu osuše se, kao grom iz vedra neba, i rafali čete Stanka Gabrića koja je držala položaje pokraj škole u Utinji.

Nakon sata borbe neprijatelj je bio u krajnjem neredu. Obezglavljena masa od oko 500 ljudi očajnički je pokušavala sad lijevo, sad desno, naprijed ili natrag, a kud god bi se pokušala probiti naišla bi na novu kišu metaka. Začelje kolone već je bilo odsječeno i razoružano. Jedinice Bogdana Oreščanina, Dušana Pekića, Ignjatija Perića, Jovice Tomaševića i Ilije Mrkonjića već su dograbile teške mitraljeze. Neprijatelj nije ni dospio da ih upotrijebi. Posada Vojnića već je u potpunoj panici, ali još pruža otpor i pokušava se probiti zadnjim snagama. U snijegu leže mrtvi i ranjeni, a partizanski obruč sve je čvršći, sve više se steže. Otpor malaksava. Kolona je zbijena na mali prostor. Partizanska vatra sve je ubitačnija. Uto se sa svih strana počеше razlijevati povici: »Hura! Naprijed! Juriš!« I naoružani borci i »roguljaši«, stotine ljudi, pojuriše s brežuljaka prema pruzi. Tada u izbezumljenoj masi neprijateljskih vojnika zalepršase bijele krpe. Neprijatelj je obustavio borbu, predaje se.

Narednih dvadesetak minuta prolazi u općoj strci. Nenaoružani ljudi, borci s roguljama, jedva su dočekali da dođu do pušaka. Dojadile im vile i motike. Ali, ubrzo se uspostavlja red. Jedinice se ponovo vraćaju na svoje položaje da spriječe eventualni nailazak neprijatelja. Manje snage ostaju na pruzi da razoružaju zarobljenu posadu iz Vojnića. Pokraj Lončareva mlina nastalo je pravo skladište. Nekoliko stotina pušaka, dvadesetak mitraljeza, konji, oprema, bombe, sanduci municije. Razoružani žandari, domobranci i ustaše ponovo se svrstavaju u kolonu i istim putem kreću u Vojnić. Na bojištu su ostala 34 mrtva neprijateljska vojnika, a deseci ranjenika zapomažu u snijegu. Partizanski bolničari skupljaju ranjenike na jedno mjesto i odmah pružaju prvu pomoć. Uzgred im drže i lekcije o besmislenosti njihove borbe i o ciljevima narodnooslobodilačkog pokreta.

U Vojniću je sve spremno za doček razoružane kolone koja se jutros probila iz obruča. Milutin Košarić, Mile Basara i Milić Novković već su napravili reda u bivšem garnizonu. Na raskršće su postavili teški mitraljez što su ga zaplijenili u borbi sa zaštitnicom kolone. To je bio prvi partizanski teški mitraljez na Kordunu. Drugovi im javljaju da je na pruzi zaplijenjeno još šest teških mitraljeza. Borci šire oči, začuđeni kao da su čuli da je završen rat.

Uskoro stiže kolona zarobljenika, a za njom desetak saonica s oružjem i drugim plijenom. Oko Vojnića već su postavljene partizanske straže, a kuriri s izvještajima stigli su u Selakovu Poljanu, selo u samoj Petrovoj gori. Javljaju komandi NOP odreda Korduna i Banije

da je Vojnić oslobođen, da je posada zarobljena i da je plijen obilan. Navečer stiže komandant odreda Srećko Manola. Čestita borcima na velikom uspjehu. Ujedno javlja i drugu radosnu vijest da je ustaška ofanziva odbijena i da su sve jedinice IV bataljona uspješno odoljele napadima.

Kasno noću sređeni su prvi izvještaji o rezultatima bitke. Zarobljeno je 380 domobrana (bez mrtvih i ranjenih) i svega jedan oficir, zapovjednik garnizona Vuković. Proizlazi da među zarobljenicima nema više oficira, nema ni jednog žandara ni ustaše! U štabu bataljona smijeh. Jasno im je, da su ustaše i žandari obukli domobranske uniforme i sad žele biti domobrani. Sutradan se provjerava identitet zarobljenika. Utvrđeno je: među zarobljenicima je 12 oficira, a četiri su poginula u borbi. Domobranske uniforme obuklo je 40 žandara i desetak ustaša. Poginula su 34 neprijateljska vojnika, a 37 ih je ranjeno. Poginuo je i bolničar Mustafa kojeg su žandari i ustaše prilikom povlačenja vodili pod stražom. Vjerojatno su ga sami ubili kad je počela borba. Zaplijenjeno je 410 pušaka, 32 puškomitraljeza, 6 teških mitraljeza, 3 bacača mina i oko 30.000 pušanih metaka.

Trinaesti januara 1942. Dan poslije velike bitke i pobjede. U Vojnić sa svih strana dolazi mnoštvo naroda. Na nasmijanim licima zrače znaci vjere u pobjedu. Novi borci preuzimaju oružje, a kolone postrojenih domobrana slušaju govore partizanskih rukovodilaca. Zatim se dijele u četiri grupe i pod partizanskom pratnjom kreću u četiri pravca: jedna je grupa ispraćena do garnizona u Bariloviću, druga je poslana u Karlovac, treća u Slunj, a četvrta u Topusko. S grupom zarobljenika koja je upućena u Karlovac otpremljeni su i neprijateljski ranjenici.

USTANAK JE PRERASTAO LOKALNE GRANICE

Oslobođenjem Vojnića ustanak u okrugu Karlovac zakoračio je u razdoblje velikih vojnih operacija, koje su ubrzo nadolazile jedna za drugom. Tom pobjedom bio je ostvaren i plan Glavnog štaba o stvaranju slobodnog teritorija i o likvidaciji neprijateljskih garnizona. U toku tronedjeljne ofanzive samo je I bataljon zaplijenio oko 700 pušaka, 52 puškomitraljeza, sedam teških mitraljeza, 4 bacača itd. Bogat plijen imale su i jedinice IV bataljona. Zaplijenjenim se oružjem naoružavaju novi bataljoni od kojih se ubrzo osniva Grupa partizanskih odreda Korduna i Banije.

Značenje tih operacija i uspjeha istakao je Većeslav Holjevac, tadašnji komesar NOP odreda Korduna i Banije, u svom referatu na Okružnoj konferenciji Partije, održanoj u martu 1942. u Kladuši:

» . . . Neprijatelj se nadao da će nas zima uništiti. Prevario se. Zima i snijeg postali su naši najbolji saveznici. Snijeg i zima omogućili su nam da uspješno provedemo blokadu neprijateljskih upornih točaka i da dođemo do velike količine oružja. Vojmtić-kolodvor, Utinja, Vojišnica i Vojnić donijeli su nam više stotina pušaka i više desetaka automatskog oružja. To je za nas ogromna vrijednost, to je naša snaga pred kojom drhće neprijatelj . . . Oslobođena su mjesta i sela gdje je sjedio neprijatelj . . . Jednako tako kao što je tu postignut uspjeh, tako je bijegom perjasičke, veljunske i krnjačke posade pao na naša leđa i jedan neuspjeh koji je opravdan, jer naše su snage ipak bile premalene da bi sve to mogle obuhvatiti. U vezi sa zadnjim uspjesima kordunaški partizanski odred postaje grupa partizanskih odreda. Opet jedan korak dalje u vojničkoj organizaciji . . . Tokom zime oslobođen je čitav srez Vojnić i čitav srpski dio Korduna. Pred partizanima je stajao zadatak ići dalje u predjele gdje živi hrvatsko i muslimansko stanovništvo . . .«

Potkraj 1941. godine i neprijateljima je postalo posve jasno da se narodnooslobodilačka borba u okrugu Karlovac više ne može obuzdati. To im je najbolje pokazala uspješna partizanska ofanziva u decembru. Od malih partizanskih odreda i njihovih prvih akcija u julu i augustu narasle su snažne vojne jedinice koje su potkraj decembra i početkom januara mogle izvesti i tako krupne operacije kao što su razoružavanje Vojnić-kolodvora, Utinje, Vojišnice, Vojnića i drugih garnizona. Poslije tih akcija, poslije zarobljavanja za tadašnje prilike golemih količina oružja i municije, snage partizanskih jedinica porasle su za nekoliko puta. Narodnooslobodilačka borba u karlovačkom okrugu i materijalnom je snagom prerasla svoje teritorijalne okvire. Svojim pobjedama, načinom kako su izvojevane i prije svega svojim karakterom, ta je borba stvorila krajnje zabrinjavajuću vojnu i političku situaciju za kvislinški ustaški režim u Hrvatskoj. Pred istinom o revolucionarnom narodnom pokretu što se pod vodstvom komunista i u obliku partizanskog ratovanja rasplamsao protiv okupatora i kvislinga nije se više moglo zatvarati oči.

Deseto poglavlje

Slobodni Kordun

Zima 1941—1942. bila je naročito jaka po studeni i visoku snijegu. Rano je počela. Već 23. oktobra zabijelio je prvi snijeg jugozapadni kršoviti dio Korduna. I obronke Kapele i Plješevice. A onda je snijeg padao sve češće i jače. I starine su se jedva sjećali da je snježni pokrivač u ovom kraju bio ikada deblji. Bilo ga je iznad pojasa, do ramena, i više.

Ustaška propaganda, pa i ustaški vojni taktičari, uvjeravali su sebe i pristaše da će im ogoljele šume i snijeg omogućiti ono što nisu uspjeli za ljetnjih mjeseci: najavljivali su potpuno čišćenje ustaničkih područja.

Ali, partizanske pretpostavke s očekivanjem zime bile su tačnije. Evo šta o tome kaže Glavni štab NOP odreda Hrvatske u pismu od 26. decembra 1941. upućenom komandantima i komesarima partizanskih odreda:

»Snijeg će znatno otežati kretanje neprijatelja i time i njegovo snabdijevanje. Treba svim silama nastojati da se ta snabdijevanja onemoguće. Treba postavljati dobro maskirane zasjede u što većoj blizini neprijateljskih posada i stalno ih uznemiravati.«

Čitav niz operacija partizanskih odreda zadnjih dana 1941. i početkom 1942. godine, a naročito opsada i oslobođenje Vojnića i okolnih neprijateljskih uporišta ubrzo su demantirali neprijateljske prognoze i pokazale da će partizani bolje iskoristiti taj faktor — zimu.

U partizanskim štabovima bilo je doduše jasno da će visoki snijeg smanjiti operativne mogućnosti i pokretljivost partizanskih snaga. Zbog toga se dolaskom zime počeo pripremati intenzivniji i metodičniji politički rad u partizanskim jedinicama, pokretati prosvjetni i kulturni rad u četama i selima i još je veća pažnja poklonjena organizaciji života u oslobođenom području, djelovanju vlasti i političkih organizacija.

U istoj uputi kojom se razrađuje taktika partizanskog ratovanja tokom zimskih mjeseci, Glavni štab Hrvatske predviđa i te posljedice zime i kaže:

»Slobodno vrijeme koga će sada biti više, treba iskoristiti za intenzivan politički rad među partizanima, a isto tako na kulturne i zabavne priredbe. Ne smije se dozvoliti da partizani besposleno sjede u logorima, jer bi to slabo utjecalo na moral i raspoloženje.«

I jedan i drugi zadatak bio je uspješno ostvarivan i na Kordunu, i Gorskom kotaru i na Baniji.

NOVOGODIŠNJE SLAVLJE - TAKMIČENJE S LIČANIMA

U vrijeme opsade Vojnića i borbi protiv ustaških snaga angažiranih u ofanzivi na slobodni teritorij dijela pisarovinskog i vrginmošćanskog kotara, u partizanskim odredima pripremaju se novogodišnje svečanosti. Sami dočeci Nove 1942. godine bili su najočitiji znak dobro završene 1941. i optimizma u ono što donosi 1942. godina.

Komanda partizanskih odreda Korduna i Banije još je 20. decembra izdala svim svojim podređenim jedinicama naredbu kako će dočekati i proslaviti Novu godinu:

»Naređujem da politički komesari pristupe organiziranju dočeka Nove godine s veselim programom.

Program treba da se sastoji: 1. kratki pregled događaja u 1941. — vojnički; 2. uspjesi koji su postignuti; 3. pjevanje, šale i po mogućnosti recitiranje; 4. poslije pola noći potrebno je pripremiti da li čaj ili nešto drugo.

U samu ponoć će komandir i komesar odreda sa nekoliko prigodnih riječi čestitati Novu godinu partizanima.

Za doček Nove godine treba pozvati u odred predstavnike NOF-a i nekoliko viđenih prijatelja, a ako postoji mogućnost proslaviti doček Nove godine sa što većim brojem seljaka.

Određujem da se između pola 12 i pola 1 imaju izvršiti na sve neprijateljske garnizone prepadi, odvođenje oficira i tome slično, fingirani napadi s više strana, bacanje dinamitnih patrona itd«.

Naredbu je potpisao komandant Ivan Manola.

Slične instrukcije uputio je 20. decembra 1941. i Okružni komitet KPH Karlovac, dajući kotarskim komitetima upute kako će partijske organizacije na oslobođenom području pripremiti doček Nove godine:

»Približuje se kraj 1941. godine i mi treba da tom prilikom napravimo bilans svog rada. Zbog toga treba da pročelnici part, (lijskih) jedinica i na selu i u odredu spreme kratki referat o radu u prošloj godini kao i o zadacima koji stoje pred svakom pojedinom ćelijom u novoj 1942. godini. U partizanskim odredima treba osim toga da se sa svim partizanima organizira doček Nove godine . . . ispunjen malim programom, u kojem će glavna tačka biti referat o partizanskim borbama u prošloj godini i o zadacima, koji stoje pred partizanima u 1942 . . .«

A uoči Nove 1942. godine, 30. decembra 1941, sekretar Okružnog komiteta KPH Karlovac Ivo Marinković-Slavko obratio se svim partijskim organizacijama karlovačkog okruga ovom čestitkom:

«Dragi drugovi,

Prošla 1941. godina može se nazvati godinom patnji i stradanja, ona je bila godina teških kušnja za naš narod, godina teških borbi našega naroda pod vodstvom naše Partije. Svršetak 1941. mi dočekujemo s čvrstim uvjerenjem da je slom fašizma neizbježan, a naša pobjeda sigurna. Godinu 1942. možemo nazvati godinom oslobođenja. Okružni komitet uvjeren, da će te vi pojačati u novoj godini svoje napore u borbi protiv najvećeg neprijatelja čovječanstva, krvavog fašizma, čestita vam svima

Sretnu Novu godinu

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Sekretar«

Godinu patnji i stradanja, ali i uspješne borbe Kordunaši su ispratili optimističkim i veselim doćecima Nove godine gotovo u svim ćetama i bazama bivših odreda. U centru Korduna, u školi u Gornjem Budaćkom borci odreda »Debela kosa« priredili su za narod okolnih sela svećani doček s dobro uvježbanim i obilnim zabavnim programom. Cijelog decembra, kad god bi uhvatili malo slobodnog vremena, uvježbavali su novogodišnji program. S borcima je te noći u Budaćkom slavilo više od pet stotina civila.

U sličnom raspoloženju očekivali su Novu godinu i partizani s onu stranu Kapele. U svom komesarskom izvještaju pisanom na samu staru godinu 1941. politkomesar Primorsko-goranskog partizanskog odreda Mijo Vuletić (Ivo Vejvoda) izvještava Glavni štab Hrvatske kako je na njegovu području pripremljen doček Nove godine.

»Odrećeno je« — izvještava komesar — »naroćito za osloboćeni teritorij da se na svećani naćin uz masovno sudjelovanje naroda priredi doćekivanje Godine pobjede 1942.

Pripremljena je velika priredba⁴³ na kojoj će partizani istupati s kulturnim programom (pjesme, recitacije i skećevi) i na kojoj će novi par-

⁴³ U Drežnici.

tizani položiti zakletvu pod partizanskom zastavom. Parole priredbe su: »Živio Narodnooslobodilački front«, »Živjela jedinstvena borba srpskog i hrvatskog naroda«, »Smrt fašizmu — sloboda narodu«, »Živio SSSR«.

Na tu novogodišnju priredbu, dotad najveću koju je ikad doživjela Drežnica, stigle su delegacije Hrvata iz Primorja i domobrani koji su posljednjih dana prešli na stranu partizana.

U očekivanju Nove godine u Komandi partizanskih odreda Korduna i Banije prihvaćen je spontani prijedlog da ličke partizane pozovu na drugarsko borbeno takmičenje. O toj odluci je komandant partizanskih odreda Korduna i Banije obavijestio komandanta Grupe partizanskih odreda Like pismom od 25. decembra 1941. u kome kaže:

»Druže komandante!

U ime partizana, komandira i komesara partizanskih odreda Korduna i Banije pozivam partizane, komandante i komesare Grupe partizanskih odreda Like na drugarsko borbeno takmičenje: tko će neprijatelju, u toku od 1. januara do 1. februara nanijeti veće gubitke.«

Uzgređ je komandant Korduna i Banije obavijestio drugove u Lici o uspjesima kordunaških partizana u posljednjih šest dana — od 19. do 25. decembra 1941. On kaže:

»Naši uspjesi u toku šest dana jesu 170 zaplijenjenih karabina, 12 puškomitraljeza i jedan bacač mina i mnogo drugog oružja. To je samo na terenu Prvog i Četvrtog bataljona.«

Lički partizani srdačno su prihvatili ideju o takmičenju, štab Grupe NOP odreda za Liku upućuje 4. januara 1942. godine komandantu KPO Ivanu Manoli slijedeći odgovor:

»Po usmenom saopćenju druga komandanta Vladića (komandanta Glavnog štaba NOPO Hrvatske Ive Rukavine — op. pis.) doznali smo da ste nam uputili prijedlog o takmičenju i uništavanju neprijatelja u mjesecu siječnju, pa vam odgovaramo da primamo vaš prijedlog te ćemo svim silama poraditi da uništimo što više te okupatorske gamadi u Lici.«

U tom pismu Štab ličkih partizana obavještava da već sedam dana vode teške borbe protiv Talijana oko Korenice i navodi postignute rezultate u tim borbama: 150 mrtvih, 70 ranjenih i 230 zarobljenih talijanskih vojnika, a zaplijenjeno je 11 teških mitraljeza, 24 puškomitraljeza, 202 puške, mnogo bombi i municije. Samo u prva četiri dana 1942. talijanske snage oko Korenice imale su u borbi s ličkim partizanima 103 mrtva, 20 ranjenih i 230 zarobljenih vojnika, a Ličani su im oteli još i 11 teških mitraljeza, 16 puškomitraljeza i 145 pušaka.

». . . Nadamo se« stoji na kraju pisma Štaba ličkih partizana — »da ćemo taj broj povećati tokom ovog mjeseca. On je vjero vao no već i danas veći, samo što još sa svih strana nismo primili izvještaje.

Dakle drugovi, naš početak je priličan. Udarite i vi što više možete da nas pretečete, jer nam ujedno olakšavate borbu.«

Pismo je potpisao komandant Grupe NOP odreda za Liku Vlado Cetković i politkomesar Siine Baien — Martin.

I tako je počelo jedno od najneobičnijih takmičenja koja se mogu zamisliti, u kojemu takmičari sokole jedni druge na uspjehe radujući se njima kao i svojim, jer su i jedni i drugi korak bliže slobodi.

ODJECI DOTAD NAJVEĆE POBJEDE

Tih dana smjene najburnijih godina predstavljalo je oslobođenje Vojnića, partizanska opsada Korenice i ofanziva jakih ustaških snaga na slobodno područje IV bataljona KPO, nesumnjivo prvorazredne vojne i političke događaje u Hrvatskoj.

Velika vojnička pobjeda partizana u borbi za Vojnić donijela je i naročito velike moralno-političke rezultate.

»Oslobođenje Vojnića vrlo je povoljno odjeknulo kod stanovnika i kod partizana« — izvještava Okružni komitet KP Karlovca 20. januara Centralni komitet KPH u Zagrebu — »i pojačalo volju za borbu.«

Oslobođenje Vojnića potaklo je val priliva novih boraca u partizanske odrede ne samo iz srpskih kordunskih sela, nego i iz neoslobođenih područja, naročito iz Karlovca i Duge Rese. Partizanska pobjeda kod Vojnića silno je odjeknula s onu stranu žice kojom se već opasao Karlovac, po historijskoj tradiciji vojni logor, i druga uporišta neprijatelja. Pobjeda kod Vojnića bila je velika tema građana Karlovca, pa i Zagreba; o njoj su i kućanice ujutro raspredale sa svojim mljekaricama; tema je bila velika kao i ona nedavna kad su partizani upali u sam Karlovac. Jer, ni ova se nije mogla prešutjeti, zataškati, sakriti. U Karlovac i obližnja uporišta stigli su razoružani domobranski vojnici koji su sami po sebi bili propaganda partizanskih uspjeha. Stigavši tako u garnizone praznih ruku i u »uniformama« koje su glasno kazivale šta se dogodilo — i uz njihova saopćavan ja već tipičnim domobranskim žargonom za te prigode da ne kažu a da ipak kažu — ubrzo je u garnizonima i među građanima inspiriralo svojevrstan galgenhumor na račun oružanih snaga NDH. Po Zagrebu se na purgerski način prepričavalo kako su pripadnici te razoružane bojne pozadi sebe donijeli ispisane poruke i parole u »slavu« Pavelića i njegova poretka, kakve je samo razigrana mašta obradovanih rodoljuba mogla da poizmisli, i u usmenoj predaji od uha do uha nadopuni i začin.

Partizani su sa zarobljenim domobranima postupili vrlo korektno, ali je propuštena prilika da se među njima povede agitacija da stupe u partizanske redove. Kasnije se pretpostavljalo, a to je OK u izvještaju CK i naveo, da bi vjerojatno u tom slučaju ostalo u partizanskim jedinicama i više domobrana, jer je, na primjer, jedan od njih, pušten nakon zarobljavanja da slobodno ide kući ili u garnizon, putem odlučio da ostane među partizanima. Pristupio je partizanskoj četi u Perni, pored koje ga je vodio put. Zbog toga što u ovoj povoljnoj prilici nisu partizanske jedinice poklonile dovoljno pažnje pridobivanju domobrana da stupe u partizanske redove, politički komesar Komande Korduna i Banije izdao je uputu političkim komesarima o položaju pripadnika domobranske vojske i partizanskog stava prema njima, kako se u sličnim prilikama ne bi ponovio ovakav propust.

Međutim, ni kod masa srpskog naroda na Kordunu, a ponajmanje kod partizana, pitanje bratstva već u tom vremenu nije predstavljalo problem. To se ubrzo vrlo očito manifestiralo u oslobođenom Vojniću.

U nedjelju 25. januara sakupilo se u Vojniću više od 3000 mladića i djevojaka vojničkog kotara. Na svoj prvi veliki miting omladina je stigla pod srpskim i pod hrvatskim zastavama. Iznad njihovih glava na zborištu, s koga su odjekivali poklici bratstvu i jedinstvu, vilo se petnaestak hrvatskih zastava. Srpska omladina je pod njima manifestirala bratstvo i jedinstvo jednodušno i iskreno.

*KURIR S KORDUNA
U VRHOVNOM ŠTABU*

U CK KPJ i Vrhovni štab NOP odreda Jugoslavije znatno sporije a i mnogo teže stizala je pošta što ju je iz Zagreba slao CK KPH i Operativno rukovodstvo do tada uobičajenim kurirskim vezama na liniji Zagreb—Beograd, otkako se Vrhovni štab i glavnina partizanskih snaga povukla s užičkog područja u zapadnoj Srbiji. Zbog toga je Glavni štab NOP odreda Hrvatske odlučio da pokuša uspostaviti neposrednu kurirsku vezu na relaciji Glavni štab Hrvatske — Vrhovni štab Jugoslavije slanjem direktnih kurira. Kako je Glavni štab bio na Kordunu, odlučeno je da se među kordunaškim partizanima odabere pogodno lice za izvršenje tog odgovornog zadatka.

Odabran je Duško Pekić, tada vodnik u Prvom kordunaškom partizanskom bataljonu. On je 22. januara 1942. godine krenuo s Korduna kao kurir Glavnog štaba Hrvatske za Vrhovni štab. Probijajući se od > otoka do otoka« partizanskih slobodnih teritorija i od jednog do drugog partizanskog odreda, kroz zapadnu, srednju i istočnu Bosnu stigao

je potkraj februara 1942, za nekih četrdesetak dana putovanja neodređenim putovima, u Vrhovni štab, koji se tada nalazio u Foči, i Vrhovnom komandantu drugu Titu predao izvještaje o političkim prilikama i zamahu narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj. U Glavni štab NOP odreda Hrvatske Duško Pekić vratio se potkraj aprila 1942. s poštom Vrhovnog štaba.

Uspostavljanje direktne kurirske veze između Vrhovnog i Glavnog štaba bilo je veoma značajno, karakteriziralo je stupanj razvitka narodnooslobodilačke borbe u zemlji, predstavljalo korak dalje u razvitku njene vojne organizacije. Od tada su veze najviših štabova partizanske i Narodnooslobodilačke vojske u Jugoslaviji i Hrvatskoj bile sve češće, čvršće i neposrednije. Sjećajući se svog teškog i odgovornog kurirskog zadatka, general-potpukovnik Dušan Pekić je ispričao:

»Mirko Pošić i Mile Ratković, komandant i komesar Prvog bataljona I kordunaškog partizanskog odreda saopćili su mi 19. januara 1941. u selu Vojišnici da sam određen za neki specijalni zadatak. Rekoše mi da pronađem neko bolje civilno odijelo i da se javim u Komandu grupe kordunaških partizanskih odreda. Komanda je tada bila u Prisjeci kod Krstinje.

U Komandu grupe odreda javio sam se 21. januara. Našao sam tamo komandanta Srećka Manolu i komesara Veću Holjevca. Primio me drug Vlado Bakarić, politički komesar Glavnog štaba Hrvatske. Upoznao me sa zadatkom da treba da nosim poštu u Vrhovni štab drugu Titu, koji je negdje u zapadnoj Srbiji ili Sandžaku. Rekao mi je da je zadatak težak, skopčan s mnogim opasnostima i naglasio da na takve zadatke šalju samo dobrovoljce. Upitao me pristajem li. Dao sam potvrđan odgovor.

Tada su provjerili moje znanje iz geografije i topografije i pregledali moje odijelo. Imao sam dobro odijelo, ali slabe cipele. Dali su se u traženje cipela po štabu. Pronađen je par novih cipela, ali drugog rezervnog para nije bilo. Dobio sam i pištolj, dvije bombe, busolu, kartu, ruksak i nešto novca. Drugovi su mi dali i upute za nošenje pošte. Rečeno je da se pošta ušije u kaput, ali da pod nikakvu cijenu ne smije da padne u ruke neprijatelju. Bilo je to, u stvari, po obimu malo pismo.

Rečeno mi je da sam prema prilikama odlučim kojim ću putem i saobraćajnim sredstvima, data mi je orijentacija gdje se može nalaziti Vrhovni štab, rečena su mi imena drugova kojima se usput mogu obratiti za pomoć i obavještenja o Vrhovnom štabu. Bila su to imena: Tempo⁴⁴, Košta Nađ, Osman Karabegović Danko Mitrov i još nekih drugova. Ta imena nisam bilježio, morao sam ih upamtiti.

Krenuo sam 22. januara 1942. sa Priške. Nisam imao nikakve pratnje. Na putu je bilo mnogo teškoća, ali ipak nisu bile nesavladive.

U Vrhovni štab stigao sam negdje potkraj februara 1942. Vrhovni štab se tada nalazio u Foči. Poštu sam predao Vrhovnom komandantu NOV i POJ drugu Titu. Drug Tito se i usmeno zanimao za stanje ustanka u Hrvatskoj, postavljao razna pitanja, davao primjedbe i izricao stavove kako je trebalo raditi. Naročito je ukazivao na potrebu ravnomjernog i

⁴⁴ Svetozar Vukmanović

postepenog razvijanja ustanka u pvim dijelovima Hrvatske, posebno onima nastanjenim isključivo Hrvatima. Isto tako ukazivao je na greške zbog nečuvanja i olakog žrtvovanja kadrova.

U Foči sam ostao jedanaest dana. Čekao sam na poštu i za to vrijeme prebolio upalu pluća.

Vraćao sam se opet preko Bosne, ali ne uvijek istim putem kojim sam išao tamo. Glavni štab Hrvatske i CK KPH našao sam, mislim, negdje oko Korenice. Stigao sam krajem aprila 1942. Pisma, Bilten Vrhovnog štaba, nekoliko primjeraka »Borbe« i druge materijale predao sam komandantu GŠH drugu Ivi Rukavini.

Na putu je bilo mnogo teškoća, naročito zbog nastale diferencijacije u ustaničkim redovima, pa često nisam znao u koga mogu biti siguran, izuzev u poznatije partizanske kadrove. Doživio sam nekoliko napada za vrijeme odmora ili noćenja u ustaničkim štabovima, kao na primjer u štabu Ozrenskog partizanskog i dobrovoljačkog odreda u selu Brezovici u istočnoj Bosni, kojom su prilikom bili ranjeni drugovi Tempo i Todor Vujasinović. Bilo je teškoća, ali sam izvršio zadatak.«

OCJENE REZULTATA USTAŠKE OFANZIVE

Drugi po značaju veliki događaj na Kordunu na prijelomu 1941—1942. godine predstavljala je ustaška ofanziva protiv snaga IV bataljona.

Ocjenjujući ishod tih borbi komesar za Kordun i Baniju Veco Holjevac piše u svom izvještaju od 27. januara 1942. političkom komesaru Gš Hrvatske sljedeće:

»-. . . Važno je napomenuti da je držanje i moral partizana kroz čitavo vrijeme ustaške ofanzive bio vrlo dobar. Partizani su izdržali svih 25 dana ofanzive, a da ni.su napustili svoj teritorij, već su ostali na njemu nanoseći neprijatelju teške udarce uslijed kojih je neprijatelj morao napustiti teritorij ovog bat. (bataljona) i povući se u svoje baze.«

Za razliku od svoje službene »promidžbe«⁴⁵ ni ustaše u svom internom saobraćaju nisu sa svog stanovišta nimalo povoljnije ocjenjivali ishod svog pothvata. Evo kako ga ocjenjuje šef župske redarstvene oblasti u Karlovcu u svojoj redovnoj analizi vojno-političke situacije koju je dostavljao centrali Ustaške nadzorne službe u Zagrebu:

»Do danas nije uspjelo hrvatskoj vojsci likvidirati te odrede (partizanske). Dapače, ti odredi su svaki dan sve jači i brojniji.

⁴⁵ Ustaški izraz za propagandu.

Ustaške postrojbe koje operiraju od konca decembra pa do danas (do 21. I 1942. kada je pisan izvještaj — op. pisca) u kotaru Vrginmost i jednom dijelu kotara Pisarovine isto tako imale su vrlo malo, bolje reći nikakve uspjehe protiv samih partizana koji su u šumi. Tu činjenicu dokazuje okolnost da do danas niti ustaškim odredima nije uspjelo domoći se partizanskog oružja, a tako dugo dok partizani budu imali oružje dotle se ne može govoriti o uspjehu sa naše strane. Ne smije se smetnuti s uma činjenica da su partizani nenaoružani došli do oružja razoružavanjem oružane vojske. Iz toga se može zaključiti — kaže dalje u izvještaju nimalo optimistički raspoložen šef ustaške policije — što znači imati nekoliko tisuća partizana s potpunom spremom.-«

Šef karlovačke Župske redarstvene oblasti je, izgleda, bio dobro informiran i njegovi vojnički zaključci pokazali su se više nego tačni. Ali, između redaka svoje analize, naročito kad kaže da nije bilo uspjeha protiv samih partizana, dozvoljava da su ustaške postrojbe postigle neke ciljeve. Nije ih posebno navodio, jer je samo po sebi bilo razumljivo da će ih ostvarivati kao sastavni dio ustaških »operacija«: oko dvije tisuće opljačkanih i spaljenih domova i pobijeno sve živo što je zatečeno. No, mnoge i nisu uspjeli zateći, jer se pod zaštitom boraca IV bataljona iz tih sela povuklo oko petnaest tisuća ljudi, i usred ciće zime kroz debeli snijeg izbjeglo u slobodni dio Korduna, na područje kotara Vojnić.

Nimalo ne čudi zašto su ustaše upravo na taj sektor poslale u borbu svoje najelitnije jedinice. Na području pisarovinskog kotara, prilično isprepletenom hrvatskim i srpskim selima, duže vremena izgrađivao se kamen po kamen solidan most bratstva, koji je sve više stvarao put prenošenju oslobodilačke borbe u hrvatska sela Pokuplja, sve bliže Zagrebu.

»Prije napada ustaša na srpska sela« — ocjenjuje Okružni komitet izvještavajući Centralni komitet KPH o situaciji na tom području pismom 20. januara — »situacija se u kraju oko Kupe bila popravila, jer su Talijani pljačkali ne samo po srpskim nego i po hrvatskim selima, te je nezadovoljstvo hrvatskih seljaka raslo iz dana u dan, a kontakt između partizana i hrvatskih seljaka bio je uspostavljen: partizani su vršili propagandu u duhu zajedničke borbe Srba i Hrvata, a hrvatski seljaci su davali partizanima oružje. Upadom ustaša situacija se znatno pogoršala. Ustaše su palili sistematski čitava sela. Mnogo stotina kuća (1-500 do 2.000) je spaljeno, hrana opljačkana, stoka odagnata, a stanovništvo koje je palo u ruke ustašama poklano.-«

Politički komesar za Kordun i Baniju u već citiranom izvještaju komesaru Hrvatske navodi da su i u jeku dvadesetpetodnevne ofanzive neka hrvatska sela sklanjala i spašavala od ustaških progona svoje susjede Srbe, ali da je bilo hrvatskih sela iz kojih su ustaše uspjele natjerati u pljačku mnoge ljude, pa i žene i djecu, i zaključuje:

>►, . . . Jasno je da je tjeranje tih seljaka u pljačku išlo za tim da se produbi jaz između Hrvata i Srba, i nije slučajno da se to dešava baš na tom terenu gdje su naši odnosi sa Hrvatima bili najbolji i gdje je postojala mogućnost ulaženja hrvatskih seljaka u partizanske odrede, . . .«

Na tu ustašku podrivačku akciju koja je trebalo da zasije mržnju između srpskih i hrvatskih susjeda pokupskih sela odgovorilo je partijsko i partizansko rukovodstvo na Kordunu pojačanim političkim djelovanjem među pogođenim i ogorčenim srpskim stanovništvom toga dijela Korduna. Okružni komitet je odmah »stavio u zadatak partijskim organizacijama kotara Vrginmost da stalno objašnjavaju srpskom narodu da je zajedničkim neprijateljima i srpskog i hrvatskog naroda u interesu bratoubilački rat između Srba i Hrvata, i da zato oni među njima stvaraju jaz, dok je naprotiv u interesu i Srba i Hrvata jedinstvo i bratstvo i zajednička borba protiv zajedničkog neprijatelja. U isto vrijeme im je postavljeno u dužnost da sve sile upotrebe da se uspostave prijateljski odnosi između srpskih i hrvatskih sela«. ⁴⁶

SMJEŠTAJ IZBJEGLICA I KONSOLIDACIJA U POZADINI

Petnaest hiljada izbjeglica, pretežno žena, djece, staraca, preselilo je pod fijkom tanadi iz kirinsko-sjениčакog kraja i našlo prvo okrilje u ogoljelim njedrima Petrove gore koju je pokrio gotovo metar debeli snježni pokrivač, u cičoj zimi kada se, tih dana, temperatura kretala do minus 30° C, s gladnom stokom, bez ičega drugog. Trebalo je te ljude smjestiti. Naći im krov nad glavom, nahraniti ih.

Uz to nije bilo malo poslova koje je trebalo obaviti da bi život u oslobođenim selima Korduna bio što normalniji. Trebalo je izgraditi bolnicu za civilne bolesnike. Trebalo je regulirati način prehrane i snabdijevanja već brojčano ojačanih partizanskih jedinica. Moralo se očekivati i »crne dane« i za to osigurati rezerve hrane i skloniti ih u spremišta koja neprijatelj neće naći kad upadne u oslobođena sela.

Trebalo je konsolidirati život u tim novim uvjetima.

Tri dana po oslobođenju Vojnića formirana je Komanda mjesta Vojnić. Tada prva partizanska komanda mjesta u Hrvatskoj. Ona se brinula za vojno-pozadinske poslove.

Brigu o izbjeglicama preuzeli su u zajedničkoj suradnji predstavnici Kotarskog odbora NOF kirinsko-sjениčакog kotara, koji su zajed-

⁴⁶ Prema izvještaju OK KPH od 20. I 1941. CK KPH.

no s Kotarskim odborom NOF u Vojniću organizirali evakuaciju u pravcu Petrove gore. Oni su hitno izradili prvi plan smještaja izbjeglica u sela s južne strane Petrove gore.

»Taj raspored je« — sjeća se Branko Zutić — »u zajedničkom i na brzinu odštampanom proglasu izvješten po šumskim raskršćima Petrove gore. Izbjeglice bi nailazile na proglas, čitale ga i upućivale se u odredišta. Izbjegli narod je u potpunosti postupio po tim odredbama organa svoje vlasti.«

Pod pritiskom tih i mnoštva drugih problema Okružni komitet KP Karlovac je zadnjih dana 1941. došao do zaključka da bi bilo potrebno da se osnuje centralni akcioni odbor koji će koordinirati rad četiri postojeća kotarska odbora Narodnooslobodilačke fronte. Zbog toga je odlučio da se sazovu delegati kotarskih odbora NOF-a kotara Vojnić, Veljun, Vrginmost i Slunj. Informirajući o tome kotarske komitete KP u ova četiri kotara, Okružni komitet je u pismu što im ga je uputio na samu staru godinu — 31. decembra 1941. između ostalog rekao:

»Plenum odbora NOF za Kordun bit će sazvan za 18. januara. KK treba da pomognu OK kod pripreme delegata članova Partije za taj plenum. Sastanak plenuma NOF za Kordun je važan događaj a odbor NOF za Kordun, koji će se na plenumu birati, važan organ narodne vlasti . . .«

Delegati su se sastali u Vojniću i izabrali Izvršni odbor NOF za Kordun u koji su ušli predstavnici sva četiri kotarska odbora. Za predsjednika je izabran Milutin Košarić, a za tajnika Branko Nikoliš.

Tako je na Kordunu u drugoj polovici januara 1942, svega šest mjeseci od ispaljenih prvih ustaničkih hitaca, u organizacionom pogledu dovršeno formiranje organa nove narodne vlasti — od seoskih narodnooslobodilačkih odbora, općinskih, kotarskih, do okružnog rukovodstva. U stvari, taj odbor za Kordun, bez obzira na naziv koji mu je tada dan, bio je po svojoj funkciji prvi okružni narodnooslobodilački odbor formiran u Hrvatskoj i sigurno jedan među prvima koji je formiran i koji je funkcionirao u to vrijeme u našoj zemlji.

Obrazlažući potrebu formiranja jednog takvog centralnog tijela sekretar Okružnog komiteta KPH Karlovac u svom izvještaju Centralnom komitetu KPH 20. januara 1942. navodi probleme koje bi taj odbor morao rješavati i između ostalog kaže:

». . . Naša 4 kotara u pitanju čine jednu cjelinu koja se osobito u posljednje vrijeme još čvršće povezala i to proširenjem oslobođenog teritorija, likvidacijom niza ustaških uporišta (Vojnić, Vojišnica, Vojnić-kolodvor, Utinja, Krnjak), opsadom Veljuna i pojačanjem oružane snage partizana, omogućenjem nesmetanog kretanja po čitavom ovom kraju . . .«

CK KPH se, međutim, nije složio s formiranjem centralnog tijela civilne političke vlasti za Kordun, smatrajući da je to preuranjeno. CK je napominjao da se problemi smještaja i zbrinjavanja izbjeglica

moгу rješavati privremenim akcionim odborom i da se koordinacije rada u rješavanju mnogih drugih problema može osigurati formiranjem jedne komisije pri Komandi odreda, što je kasnije i učinjeno.

Dok je taj odbor funkcionirao izdao je nekoliko okružnica i uputa. Svoju prvu okružnicu izdao je odbor NOF-a za Kordun 28. januara 1942. godine. U njoj se u četiri dijela daju: I — općenite upute, II — dužnosti pojedinih odbora (NOF-a op. pisca) III — gospodarstvo, IV — smještanje i razmještanje izbjeglica. U toj okružnici se nalaže da svi općinski i kotarski odbori NOF-a moraju do 15. februara 1942. urediti kancelarije u svojim sjedištima. Općinskim odborima naloženo je da vode popis ranjenih, umrlih i popis novih brakova. »Crkvene obrede sprovoda krštenja i venčanja« — kaže se u okružnici — »može svako (ako želi) obavljati kod sveštenika koji žive u oslobođenom teritoriju.« U dijelu »III — gospodarstvo« kaže se da je trgovina (izmjena dobara) na cijelom oslobođenom teritoriju slobodna, osim trgovine s ljudskom i stočnom hranom i neučinjenim kožama koja se ima obavljati jedino preko odbora NOF-a. Određuje se da se sajam u Vojniću održava svakog četvrtka i da će se po potrebi otvarati sajmovi i u drugim mjestima. U tom dijelu okružnice opširno se daju upute za kopanje zemunica i spremanje rezervi hrane i drugi praktični savjeti kako će se od neprijatelja očuvati imovina. Naređuje se da se prestane i s pečenjem rakije i nalaže mjesnim odborima da oduzmu cijevi rakijskih kotlova, jer je primijećeno da neki, doduše rijetki, pojedinci peku rakiju od kukuruza — toliko potrebnog za prehranu. Za taj prijestup okružnica predviđa i kaznu smrću.

U skladu s odlukama i uputama Odbora NOF Korduna, i Štab Grupe kordunaških partizanskih odreda daje odgovarajuće upute. Tako u svojoj Naredbi broj 2 komandant Grupe daje upute za rekviziciju hrane i kaže:

»Sve rekvizicije za potrebe vojske moraju se vršiti preko odbora NOF.«

Istom naredbom stavljeno je kordunaškim partizanskim bataljonima u zadatak da suvišno civilno oružje koje se još nalazi u njihovim jedinicama stave na raspolaganje kordunaškom odboru NOF, kako bi se naoružale seoske narodne straže. Naime, u drugom dijelu Okružnice broj 1 Odbora NOF-a Korduna kaže se:

». . . Radi održavanja reda na svom području općinski odbori imaju organizirati narodnu stražu koja će se brinuti za sigurnost i red u selu. Straže će se po mogućnosti naoružati civilnim oružjem«

Odbor NOF-a Korduna u svojoj okružnici obavještava da je izrađen novi plan smještaja i ishrane izbjeglica prema broju kuća i prehrambenoj snazi općine, koji će se početi provoditi 1. februara 1942. »Niko nema pravo da taj plan svojevóljno narušava ili izmjenjuje« — kaže se u okružnici i navode prava i dužnosti i domaćina i izbjeglica.

Po novom rasporedu izbjegli narod porazmješten je u druge općine vojničkog i veljunskog kotara, pa i preko Korane u sela perjasičke općine. Ipak, najviše teškoća bilo je oko smještaja izbjeglica iz sela blizu Kupe, koja su bila prva na udaru ustaške ofanzive i čiji su stanovnici bili onemogućeni da u naglom povlačenju bilo šta ponesu i povedu sa sobom. Svako selo koje bi ih sklonilo moralo bi ih uzeti na potpunu brigu i opskrbu na veoma neodređeno vrijeme. Kako je i to riješeno opisuje tadašnji tajnik Odbora NOF-a Korduna Branko Nikoliš:

„ . . . Jednog dana sazovem odbornike sa terena svih općinskih i kotarskih NO odbora u Vojnić i pitam ih šta da radimo sa ovih nekoliko stotina ljudi što sa sobom nisu ništa stigli ponijeti. Prvi se javiše odbornici iz Perjassice s izjavom da oni preuzimaju na sebe da udome one najbjednije. I tako odlučismo.

Snijeg je bio velik, kretanje vrlo otežano. Kako će ti ljudi doći do Perjassice? I Perjasićani odlučiše da saonicama dođu do Korane. Dalje nisu mogli, jer je most na rijeci bio srušen. A da bi stigli i do rijeke morali su lopatama razbacivati snijeg i oko 12 kilometara puta praviti prtinu.

Jednog dana nađem se u Veljunu ujutro rano, i vidim kako u zoru neke crne konture kao crne vrane silaze kroz veliki snijeg prema rijeci. Pomislim da se kakve neprijateljske trupe prebacuju, kad mi objasne da to već treći dan dolaze Perjasićani pred izbjeglice. Siđem dolje Korani i čestitam im na takvoj solidarnosti i brizi za stradale. Baš tog dana počnu stizati izbjeglice do Korane. Perjasićani ih dočekuju, prevoze čamcima na svoju stranu i odvoze ih saonicama u svoje kuće.

Kada sam prvi put zatim otišao u Perjasicu da vidim kako su smještene izbjeglice, naiđem u jednoj kući na izbjeglicu Jovu Mrkalja, koji je i danas živ, i pitam kako mu je. A on će: Ovako mi ni u majke nije bilo. Odmah čim sam došao presvukli su me, dali novo rublje, vidjeli su da nemamo tih pulovera, pa su ih odmah počeli plesti za mene i za djecu . . .“

U tim selima ostao je izbjegli narod gotovo tri mjeseca, sklonjen i hranjen, i pored velikih teškoća koje su popratile boravak toliko porodica daleko od svojih opustošenih domova. Nema sumnje da je u tom pogledu Odbor NOF Korduna učinio mnogo, zajedno s odborima NOF-a iz evakuiranog kraja i onih područja gdje su izbjeglice smještene.

U kratkom vremenu djelovanja ovog odbora — do pred proljetnu neprijateljsku ofanzivu na centralni dio slobodnog teritorija Korduna — organizirana je i civilna bolnica, pored partizanske, i nekoliko ambulanata. Organizirana je i radionica odijela i popravljalonica oružja. Pretrađivala se sirova koža i pravili opanci.

U to vrijeme pokrenut je, i od tada stalno izlazio, tjedni list »Glas Korduna«, organ Narodnooslobodilačke fronte. Odigrao je veliku ulogu u informiranju masa, u provođenju preporuka, odluka i naredaba, u mobilizaciji snaga za pomoć fronti i organiziranju njezine pozadine.

*DRUGO SAVJETOVANJE
GLAVNOG ŠTABA U ZBJEGU*

U Zbjegu je 30. i 31. januara 1941. godine održano i drugo savjetovanje Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske. Savjetovanju su po prvi puta prisustvovali svi članovi GŠ, osim Vlade četkovića koji je bio ranjen u borbama za Korenicu, te svi komandanti i komesari odreda i grupa odreda.

Komandant Manola je na tom savjetovanju izvijestio da Kordun ima četiri velika bataljona koji će biti reorganizirani u dva odreda, pa će se formirati grupa odreda.

»Odred ima« — izvijestio je komandant Manola — »2.450 naoružanih partizana u pokretnim jedinicama, osim toga ima 5.100 mobiliziranih⁴⁷. Od oružja ima 7 teških mitraljeza, 48 puškomi tra i jeza, 1.320 »Mauzer« pušaka, 35 talijanskih karabina, 166 raznih vojnih pušaka, 535 civilnih pušaka, 130.000 metaka za »Mauzer« puške, 4 bacača mina itd. Banijski odredi imaju svoj zasebni štab i samo je još privremeno pod komandom Kordunaškog partizanskog odreda, a ima 600 partizana, 1 teški, 1 laki i 8 puškomitraljeza, 231 »Mauzer« karabin, 52 razna karabina i 13.000 metaka⁴⁸.«

Na savjetovanju su opširno analizirane političke, vojničke i organizacione prilike na području odreda i grupa odreda pod neposrednom komandom Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske — na Kordunu i Baniji, u Lici, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Dalmacija i područja sjeverno od Save bili su još pod neposrednim rukovodstvom Operativnog rukovodstva CK KPH, koje je još tada imalo sjedište u Zagrebu.

Rezultati postignuti na Kordunu i na ovom su savjetovanju najpovoljnije ocijenjeni.

»Kordunaši su organizaciono vojnički najjači, a i političko stanje je dobro« — ocjenjuje Glavni štab u opširnom izvještaju o ovom savjetovanju koji 19. februara 1942. upućuje Vrhovnom štabu NOP odreda Jugoslavije.

U analizi izvršenja operativnih zadataka komandant Glavnog štaba konstatirao je veliki napredak od prvog savjetovanja. Razoružanje niza garnizona na Kordunu, zauzimanje Vojnića, značajne uspjehe u borbi s Talijanima kod Korenice i na drugim mjestima Like, zauzimanje

⁴⁷ Također dobrovoljci, samo svrstani u rezervne odrede koji su postepeno popunjavali partizanske jedinice.

⁴⁸ Izvještaj zapisnički unijet u izvještaj VŠ od 19. februara 1942.

Jasenka u Gorskom kotaru — ocijenio je kao lijepe uspjehe koji su donijeli mnogo oružja. Međutim, konstitirano je da su se uglavnom zaokupili čišćenjem terena na ovom području, a da su malo pažnje poklonili drugom dijelu operativnog plana postavljenom na prvom savjetovanju Glavnog štaba, kome je bio cilj međusobno povezivanje oslobođenih teritorija Like, Korduna i Gorskog kotara.

»U ispunjavanju prošlog operativnog plana Kordunaši su premašili plan prema sjeveru, dok su znatno podbacili prema jugu« — piše Centralnom komitetu KPH komesar Glavnog štaba Vladimir Bakarić, obavještavajući ga između ostalog i o drugom savjetovanju.

»Diskusija je o političkim pitanjima bila veoma opsežna« — kaže drug Bakarić u tom pismu — »a najviše je pažnje bilo posvećeno uvlačenju hrvatskih masa u borbu. Tu je utvrđen i priznat niz pogrešaka. Ustanovljeno je da je pridobijanje Hrvata u borbu životno pitanje za Kordunaški partizanski odred. Nijedan pak odred nije tom pitanju posvetio dovoljno pažnje.«

Budući da je do tog vremena srpsko stanovništvo na Kordunu bilo već uglavnom obuhvaćeno borbom, perspektive daljeg širenja oslobodilačke borbe bile su u prenošenju operacija u sjeverna područja karlovačkog okruga nastanjena hrvatskim življem i na jug u Cazinsku krajinu nastanjenu muslimanskim življem. Novi operativni plan razrađen na drugom savjetovanju Glavnog štaba upravo zato je i predvidio slijedeće zadatke: Kordunaški partizanski odred, odnosno nakon provedene reorganizacije Kordunaška grupa partizanskih odreda upravit će svoje akcije prema Kupi obuhvaćajući hrvatska područja, uznemirivati Karlovac, pritiskivati Vrginmost i Topusko i pročišćavati teritorij u cazinskom kotaru usmjerivši akcije na Cetingrad i Kladušu.

Neprijatelj se još, koliko-toliko mogao koristiti cestom Slunj—Ogulin. To je bila još jedina, od dobrih kordunskih komunikacija, koju je neprijatelj držao u svojim rukama nizom utvrđenih uporišta duž nje. Pruga između Karlovca i Vrginmosta bila je uništena za saobraćaj. Stoga novi operativni plan precizira da glavni smjer operacija treba da bude upravljen na cestu Ogulin — Slunj i likvidaciju primišljanske posade sa zadatkom da se Slunj stegne sa svih strana.

Dalji nalozi ovog operativnog plana bili su: aktivizirati jedinice oko Plaškog i vršiti pritisak na samo mjesto; onemogućiti kretanje protivnika na cesti Slunj—Drežnik; uništiti željezničke rezervoare za vodu kod Plaškog i zajedno s ličkom grupom uništiti i potpuno onesposobiti prugu između Jasenica i Vrhovina u Kapeli; uništiti željeznički rezervoar u Jasenici; izviditi mogućnost uništenja mosta kod Dubrava na pruzi Ogulin—Zagreb.

*SEDAM BATALJONA
U DVA ODREDA*

I januar je prohujao; s uspješno završenim borbama, s opsadom neprijateljskih posada u Veljunu i Perjasici; s jačanjem organa nove civilne vlasti, širenjem njihovih kompetencija. Ojačale su i masovne političke organizacije žena i omladine.

Protekao je i mjesec borbenog natjecanja kordunaških i ličkih partizana. Dogovoreno je da se produži i u februaru. U januaru su lički partizani imali slijedeće rezultate: 151 mrtav neprijateljski vojnik, 267 zarobljenih talijanskih vojnika, zaplijenjena četiri topa, dva tenka, šest teških mitraljeza, 25 puškomitraljeza, 272 karabina. Palo je 11 partizana. Šaljući tu informaciju Kordunašima komandant Glavnog štaba je naglasio da je dana prema nepotpunoj obavijesti. Kordunaški partizani imali su u tom mjesecu ove rezultate: 276 mrtvih neprijatelja, 432 zarobljena, mnogo ranjenih neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je šest teških mitraljeza, tri bacača mina, 20 puškomitraljeza i 450 karabina. Partizanski gubici su bili: 12 mrtvih i 6 ranjenih.

Najviše novog oružja stekao je I bataljon KPO koji je opsjedao Vojnić. Nakon pada Vojnića taj je bataljon ojačao za 191 naoružanog borca. Od 491 borca bataljon je porastao na 682 naoružana partizana. Ojačali su i drugi bataljoni. To je zahtijevalo da se reorganizira partizanski odred Korduna koji je do tada imao četiri bataljona.

Dotadašnja Komanda Korduna i Banije dobila je, u dogovoru s Glavnim štabom na drugom savjetovanju, naziv štab Grupe kordunaških narodnooslobodilačkih partizanskih odreda.

Početkom februara 1942. štab Grupe izdaje Naredbu broj 15 kojom od postojećih partizanskih bataljona na Kordunu formira dva odreda. Prvi bataljon reorganiziran je u tri nova bataljona. Oni su zajedno s postojećim i nepromijenjenim IV bataljonom formirali Prvi partizanski odred. Štab I bataljona postavljen je u cijelosti za štab ovog odreda. Od dotadašnjeg II i III bataljona, čije su baze bile na veljunsko-slunjskom području, formiran je Drugi partizanski odred Korduna. II bataljon reorganiziran je u dva bataljona, a III bataljon je ostao nepromijenjen. Štab II bataljona postao je štabom Drugog odreda.

Na drugom savjetovanju Glavnog štaba dogovoreno je osnivanje jednomjesečnog oficirskog tečaja na oslobođenom teritoriju Korduna.

Tečaj je počeo potkraj februara 1942. u Gornjem Budačkom, u centru Korduna. Tako je na Kordunu otvorena partizanska oficirska škola, prva ne samo u Hrvatskoj nego i u cijeloj zemlji. Na prvi oficirski tečaj u Budačkom upućeno je oko šezdesetak mladih ljudi, ali prokušanih boraca koji su obećavali razvoj u vojničkom duhu. Slušači su bili iz većeg dijela Hrvatske, iz Banije, Korduna, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, Like i Dalmacije. Među polaznicima prvog oficirskog tečaja bila je i jedna žena borac — Milka Bakić. Glavni štab je za predavače

odredio bivše oficire internacionalnih brigada španjolske republikanske vojske Srečka Manolu, tada komandanta Grupe kordunaških partizanskih odreda, i Roberta Domanija, tada komandanta Drugog kordunaškog partizanskog odreda, te bivše aktivne oficire Danu Latasa, Iliju Pavlovića i Danu Rajčevića. Za komandanta škole postavljen je Dane Latas.

Tečaj je gotovo neometano završen vrlo dobrim uspjehom polaznika koji su zatim popunili komandna mjesta u mnogim nižim partizanskim jedinicama.

*ZRAČNI MOST
DO OPSJEDNUTIH POSADA*

Vrijeme je krenulo kraju teške zime. Ispit kušnje bio je završen. Partizani su ga sjajno položili. I narod zajedno s njima. Stekli su mnogo, ponajviše moralne snage i vjere u budućnost.

Polovicom februara dotura se od ruku do ruku slobodnim krajem, pa i iza »žica«, treći broj »Glasa Korduna«, organa odbora NOF-a. Redakcija je u njemu dala pregled prohujalog:

»Kad lišće opadne i prvi snijeg zapadne očistit ćemo Petrovu goru od partizana i slomiti narodni otpor« —• govorili su talijanski fašistički okupatori i ustaški banditi. »Poznat ćemo po tragovima njihovo kretanje, lako ćemo ih pronaći i tako uništiti.« Kad lišće opadne i prvi snijeg zapadne ... ali se u tome grdno prevariše. I spade lišće sa drveća i zapadne snijeg, ali ne očistiše okupatorski i ustaški banditi Petrove gore, već partizani očistiše okolinu Petrove gore i druge krajeve od okupatorskih i ustaških bandi.

Neprijatelj je daleko protjeran iz blizine Petrove gore. Svakim danom povećava se površina oslobođenog teritorija. Za mnoga sela i zaselke ustaše više i ne postoje. Samo zgarišta popaljenih kuća i stanja u selima potsjećaju da su u ovim krajevima razarale i palile te banditske horde. Ni zima ni velika hladnoća ne smetaju naše hrabre partizane u akcijama i borbama. U svim krajevima ove zemlje vode se borbe bilo sa okupatorima, bilo sa njihovim slugama. Uspjesi se nižu jedan za drugim, naružanje se povećava svakim danom.

Danas je i neprijateljima jasno da ove narodne borbe slomiti ne mogu i da se ovom borbom neće prestati, dok narod potpuno ne izvojuje svoju slobodu i samostalnost. Vjekovnu žudnju našeg naroda za slobodom nisu mogli slomiti zavojevači i tirani, pa neće ni ovi . . .«

I tekstovi iz ustaških izvora, doduše pisani s oznakom u zaglavlju »strogo pov.« za internu informaciju, potvrđivali su objelodanjeni tekst »Glasa Korduna« i u iznošenju činjeničnog stanja bili su gotovo identični.

»Područje južno od Karlovca u rukama je četnika, tj. komunista« — izvještava Župska redarstvena oblast Karlovca 19. februara 1942. godine Zapovjedništvo ustaške nadzorne službe u Zagrebu — »jer se operacije protiv istih ne mogu provoditi uslijed velikog snijega. U tom području nema nikakve druge vlasti osim tu i tamo koje vojničke posade.«

Ali, oni nisu vedro gledali ni u postojanje tih, tu i tamo još postojećih vojničkih posada koje su kao usamljeni otočići bile opkoljene morem oslobođenog teritorija. Eto šta o tome piše šef karlovačke Župske redarstvene oblasti svojim pretpostavljenima u Zagrebu:

»Te posade uglavnom su stalne straže, jer često prijete opasnost da će biti napadnute ili razoružane. Zato je potpisani mišljenja da iste nemaju svrhe. Nema, naime, smisla držati posadu u Perjasici kad Perjasica nema općinske vlasti, nema pošte ni bilo kakvog drugog objekta koji bi trebalo čuvati. Prema tome, držati tamo posadu od cca 200 ljudi i trošiti za nju prehranu, a uz to dnevno strahovati da će se dogoditi isto što i Vojniću, nema svrhe.«

Neprijateljske posade u Veljunu i Perjasici bile su blokirane i stegnute u čvrst partizanski obruč odmah po oslobođenju Vojnića. Iz dana u dan strepile su očekujući definitivni napad partizanskih snaga koje su ih opsjedale. Zaprijetio im je i drugi neprijatelj — glad. Zalihe su se smanjivale, a pomoć nije mogla stići niotkuda. Partizani su razbili pokušaje prodora s hranom iz Slunja do opkoljene veljunske posade. Morala je intervenirati avijacija iz Zagreba. »Zračnim mostom« dotureno je nešto hrane posadi u Veljunu. No, ni to nije mnogo pomoglo.

U svojim uporištima nisu se mogli još dugo održati, ali se nisu mogli ni izvući iz njih zbog čvrstih partizanskih obruča. Ipak im je to pošlo za rukom kad je veći dio partizana povučen iz opsade radi operacija na drugim sektorima. Najprije se izvukla veljunska, a onda perjasička posada. Kako je izgledalo to »povlačenje« plastično ilustrira jedan neprijateljski dokument:

»Obaviješten sam u mjesnom zapovjedništvu« — izvještava šef redarstvene oblasti u Karlovcu centralu UNS-a u Zagrebu 5. februara 1942. godine — »da se uspjela posada iz Veljuna prije par dana spasiti i to na taj način da su vojnici preko uniformi obukli gaće i košulje da se na taj način kamufliraju i uputili se u noći uz rijeku Koranu prema Hrvatskom Blagaju, kamo su stigli bez gubitaka.«

Tako su očišćena i posljednja neprijateljska uporišta na administrativnom području predratnog kotara Vojnić. Neprijatelj je na prostoru četiri kordunaška kotara održao još dva periferna klina u slobodni teritorij: na jednom kraju Vrginmost, od kuda je uporno nastojao da očuva komunikaciju i vezu s uporištima u svom zaleđu — s Topuskom i Glinom, i na drugom Slunj, u kome je garnizon pod svaku cijenu održavao kontakt s isturenim uporištima u Cetingradu i Rako-

vici i koji je teškom mukom održavao jedinu još svoju prohodnu komunikaciju Slunj—Ogulin, održavajući utvrđene posade u Primišlju i Tržiću. S tim iznimkama, od Kupe u pokupskom kotaru Pisarovina pa do Bugara i Tržačke Raštele u sjevernom području bihačkog kotara — teren je bio potpuno slobodan, partizanski.

*SLOBODNI TERITORIJ
U BLIZINI KARLOVCA*

»Dosta je spomenuti samo to« — piše u svom »Izviješću o položaju« 3. februara 1942. godine redarstveni upravitelj u Karlovcu Zapovjedništvu UNS-a u Zagrebu — »da vladaju (misli na partizane — op. red.) Cerovcem koji se nalazi tri kilometra od gradskog područja (misli na grad Karlovac — op. red.), pa su čak i u taj Cerovac smjestili familije iz kotara Vrginmošćanskog koje su prebjegle pred vojnim akcijama . . .«

»U Popović Brdo, koje se nalazi u blizini samog Skakavca u kojemu je veća vojna posada koja se sprema na operacije, ulaze partizanski odredi i odvođe ljude u ropstvo.«

Nabrajajući akcije partizana u tim selima gradske periferije, redarstveni upravitelj zaključuje:

»Popović Brdo nalazi se u blizini Skakavca a G. Trebinje u blizini Vukmanića, gdje se nalazi cijela oružnička bojna. Kako se vidi iz ovih slučajeva između Vukmanića i Skakavca kao i Vukmanića i Turnja prilazi su potpuno neosigurani, te se komunisti šecu potpuno slobodno i rade što god im se svidi.«

Nemir se uvlačio iza žica i bunkera, u grad, među one koji su na ovaj ili onaj način bili vezani uz ustaštvo i NDH. A u gradu je tada bilo stacionirano više od 7000 talijanskih vojnika s nešto motorizacije, jedinice ustaškog »Kordunskog zdruge« s karlovačkom ustaškom »Pripremnom bojnomo, domobranska »Novačka doknadna bojna« i druge domobranske jedinice. Ni brojne i ogromne kasarne ovog garnizonskog grada, ni mnoge školske i druge javne zgrade nisu bile dovoljne da se smjeste trupe stacionirane u Karlovcu.

U vanjskoj obrani Karlovca, samo na potezu od Barilovića do Lasinje, neprijatelj je u to vrijeme držao više od 2000 vojnika i nešto artiljerije. Znatne neprijateljske snage bile su angažirane na čuvanju pruge uz svako stanično mjesto.

U 22 utvrđena uporišta na neposrednoj periferiji oslobođenog područja Korduna neprijatelj je u januaru i februaru 1942. držao više od 7000 vojnika. U Vrginmostu i Topuskom bilo je stacionirano 1830

talijanskih vojnika sa dva tenka i šest topova, 325 ustaša, 90 domobrana i 55 oružnika. Na potezu Slunj—Kladuša držao je 1500 talijanskih i domobranskih vojnika, ustaša i oružnika, a u Rakovici i Drežniku, Primišlju i Tržiću oko 500 vojnika.

Posljednjih dana januara i u februaru izvode se akcije u duhu novog operativnog plana postavljenog na drugom savjetovanju Glavnog štaba: sve su češće akcije na pruzi Karlovac—Ogulin—Plaški—Jasenice, prema Kupi i u okolini Karlovca, na cesti Slunj—Kladuša i na jugu na bosanskoj strani međe s Kordunom.

Evo kalendara tih akcija: 28. I borbe kod Borja, neprijatelj imao 30 mrtvih i mnogo ranjenih, partizani 3 mrtva; 29. I zauzeto uporište u Tržačkoj Rašteli, razoružani oružnici, zaplijenjeno 35 karabina, palo 18 oružnika i 3 partizana; 30. I u borbama oko Skakavca, Bovića i Borja neprijatelj imao 33 mrtva i mnogo ranjenih, partizani 2 mrtva; 7. II zauzete neprijateljske uporne tačke u Lasinji, zaplijenjen 1 teški mitraljez i 9 karabina; 7. II borbe u Cerovcu, neprijatelj potisnut prema Karlovcu; 7. II srušen vodocrp u Dretulji na ličkoj pruzi, zaplijenjena 2 karabina; 8. II razoružano 5 oružnika u Dubravama; 9. II zarobljeno 42 Talijana na cesti Slunj—Cetingrad, u borbi neprijatelj imao 7 mrtvih i 7 ranjenih, partizani bez gubitaka, zaplijenjeno 4 puškomitraljeza, 45 karabina i drugo oružje; 12. II razrušeni željeznički vodocrpi u Plaškom i Ličkim Jasenicama; 11. II zarobljeno 14 oružnika u Dubravama, zaplijenjeno 16 karabina, pala 2 oružnika; 18. II fingiran napad na garnizon u Vrginmostu; 23. II u Ščulcu zarobljena 4 domobrana, zaplijenjena 4 karabina; od 22. do 24. II zauzeta uporišta u Tržiću i Primišlju, borbe vođene na cesti prema Ogulinu i prema Slunju, zarobljena 42 Talijana 122 domobrana, neprijatelj imao 64 mrtva, palo 5 partizana, zaplijenjeno 2 teška mitraljeza, 5 puškomitraljeza, 72 karabina, 12.000 komada municije i drugog neprijateljskog vojničkog materijala.

Potkraj februara je Štab Grupe KPO izvijestio komandanta Glavnog štaba o postignutim rezultatima u tom mjesecu: zaplijenili 3 teška mitraljeza, 10 puškomitraljeza, 179 karabina, 8 pištolja. Zarobili 145 neprijateljskih vojnika, pao 91, više ranjenih. Partizani su imali 8 mrtvih i 5 ranjenih. Komandant je zamoljen da prema ovim rezultatima i onima što ih dobije od Grupe PO Like ocijeni uspjehe takmičenja u februaru.

Potkraj borbi na cesti Slunj — Ogulin i pod samim Slunjem, kad je neprijatelju bilo jasno da je tu bitku izgubio i u strahu od daljih udaraca, Talijani su se izvukli iz Velike Kladuše i povukli se u Slunj da ojačaju njegovu posadu.

Tog istog dana, 24. februara politički komesar Grupe kordunaških partizanskih odreda Većeslav Holjevac održao je u Velikoj Kladuši narodni zbor. Okupilo se oko 3000 ljudi. Masa je oduševljeno pozdravila govornike.

». . . Ulaskom naših partizanskih jedinica u Kladušu« — izvještava 1. marta komesar Grupe KPO Većeslav Holjevac komesara Glavnog štaba Vladimira Bakarića — »otvorila nam se velika mogućnost rada među muslimanima. Srdačan doček muslimanskog stanovništva govori nam o tome da možemo računati sa učešćem muslimanskih masa u narodno-oslobodilačkoj borbi. Kao najvažnije nameće se pitanje osnivanja muslimanske čete, jer već se javio velik broj muslimanskih mladića u partizane, a na nama je da im osiguramo izvjesnu količinu oružja barem za početak. Odbor NOF za Kladušu također je formiran i otpočinje sa radom. Nužno je prodrijeti i u ostala muslimanska sela i tamo formirati nac. osi. odbore. U tu svrhu su doneseni zaključci.«

*PRVA OKRUŽNA PARTIJSKA
KONFERENCIJA NA SLOBODNOM PODRUČJU*

Oslobođena Velika Kladuša dala je gostoprimstvo jednom značajnom događaju. U njoj se je 12. marta 1942. godine sastalo 52 delegata partijskih organizacija karlovačkog okruga — iz čelija Komunističke partije u partizanskim jedinicama, selima i mjestima oslobođenih i neoslobođenih predjela — na II okružnoj konferenciji. Područje partijskog okruga Karlovac obuhvaćalo je tada kotare Karlovac, Pisarovima, Vrginmost, Vojnić, Veljun, Slunj, Ogulin i Cazin. Delegati su predstavljali snažnu partijsku organizaciju od 864 člana KP u 136 čelija. Od njih je 15 čelija sa 71 članom Partije djelovalo na okupiranom području. Sekretar Okružnog komiteta Ivo Marinković — Slavko imao je prilike da na ovoj konferenciji konstatira:

«. . . Naša partijska organizacija je od jedne od najslabijih postala jedna od najjačih u Hrvatskoj . . .«

A o rezultatima rada Okružnog komiteta i partijskih organizacija, sekretar OK mogao je na II konferenciji mirne savjesti da kaže:

«. . . Spriječen je bratoubilački rat, stvorena je jaka partizanska vojska, osigurana je rukovodeća uloga Komunističke partije u narodnooslobodilačkoj borbi . . .«

Za to veliko djelo položilo je svoje živote dvije stotine komunista — članova karlovačke okružne partijske organizacije.

Zahvaljujući borbi, tim uspjesima i žrtvama, ovo je bila prva partijska konferencija koja je nakon dvadeset i dvije godine proгона i ilegalstva, mogla biti održana u legalnosti. Na njoj se je od okružne organizacije, kojom je rukovodio četiri godine, oprostio njen sekretar

Slavko. Bio je određen da radi u Centralnom komitetu KP Hrvatske koji je upravo tih dana preselio svoje sjedište iz Zagreba na oslobođeni teritorij.

»U aprilu 1942, godine otišao je s našeg terena« — sjeća se Većeslav Holjevac tog rastanka sa sekretarom Slavkom koji ga je 1939. godine primio u Partiju — »ostavivši iza sebe čvrstu partijsku organizaciju, izgrađen sistem veza i nekoliko snažnih odreda, partizansku vojsku. I još nešto je ostavio drug Slavko: uspomenu na svoj lik koji je mnogima od nas bio uzor poštenja, i skromnosti, drugarstva, odvažnosti i čovjekoljubivosti.«

Tako ga se sjećaju i svi drugi koji su poznavali i u radu susretali povišeg, suhonjavog i prosjedog Ivu Marinkovića — ilegalca Slavka, koji je nekad bio srednjoškolski profesor grčkog, latinskog i povijesti da bi svojim djelom sekretara OK i sam ispisao najljepše stranice historije tog okruga.

U Karlovac je stigao četiri godine ranije, 1938. godine, kao komunist otpušten s robije. Odsjedio je prije toga u kazamatima Lepoglave i Maribora, tada najgore robijašnice u zemlji, četiri-pet godina samo zato što je bio nepokolebivi komunist.

S takvom prošlošću i reputacijom nije više smio reflektirati na profesorsko mjesto. Zato se, kad je stigao s robije u Karlovac, zaposlio u administraciji Podvinčeve tvornice koža. Tako je legalizirao dio svog dana. Sve ostalo vrijeme posvetio je ilegalnom radu za Partiju; kao organizator, agitator, predavač i izvršilac zadataka. Diskretan, tih i marljiv kao crv, stizao je na sve, i svugdje. Ništa nije bilo nemoguće, nije postojalo ništa čega se ne bi latio.

Sa svojim rodnim Bračom nikad nije gubio kontakt. Češće ga je posjećivao prije robije. Mlade ribare i težake poučavao je o Partiji i o tome zašto se ona bori. Pod njegovim utjecajem zavolili su Partiju i ostali joj odani, žandari su osjetili da je na Braču prostrujio utjecaj KPJ. U Marinkovićevu Sutivanu zatvaraju mjesnu čitao-nicu jer je postala sastajalište komunista. Kad je Ivo odveden na robiju, ujesen 1935. godine Sutivanci šalju peticiju vladi i s potpisima svih mještana traže da se njihovu dobrom i poštenom mještanu snizi kazna i poboljšaju uvjeti u kaznionici, a tako isto i njegovim drugovima. Kad se Ivo vratio s robije opet je obišao Brač zajedno s Veselinom Maslešom. Tada je osnovao u rodnome Braču prvu partijsku ćeliju. Posljednji put obišao je svoj rodni otok nakon kapitulacije jugoslavenske vojske. Bivši robijaš te iste države po direktivi Partije disciplinirano se odazvao mobilizaciji i u jugoslavenskoj vojsci razvijao i podizao borbeni duh i riješenost na otpor neprijatelju. Ali, njegovu je jedinicu negdje u Dalmaciji zatekla kapitulacija prije negoli su i vidjeli neprijateljske trupe.

Odmah se vratio u Karlovac i nastavio tamo gdje je stao, još predanije. I sve češće je odlazio na teren; na Kordun, Baniju, Pokuplje, odlazio u Gorski kotar i Primorje. I svim sredstvima; nije se predomišljao; vlakom ili pješice, biciklom ili seljačkim kolima; prema prilikama. Kad bi veze bile prekinute Ivo je odlazio da ih poveže, da pronađe javke, da osokoli pokolebane. Posjećivao je organizacije i drugove koji su se našli u teškoćama zbog ustaškog i okupatorskog terora. A sam se ponašao i postupao kao da za njega i ne postoje poteškoće i opasnosti.

»Ivo je znao bolje nego itko drugi« — sjeća se Nikola Brezović-Prebeg — »dati savjet kako ohrabriti pokolebane drugove i privući ih opet u aktivan rad. Za zamršene situacije nalazio je jednostavna rješenja. Uvijek je došao tamo gdje je bilo najteže i pružao pomoć.«

Nije mu trebalo pratnje, vodiča, znao je dobro teren, sam je svugdje dopirao. Bez obzira na propusnice, zone pod vlašću ustaša ili Talijana, bez obzira na rampe, žice i policijske satove zabrane kretanja. Među sačuvanim dokumentima o partijskom radu nalazi se i izvještaj Slavka CK, nakon izvršena zadatka u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju u novembru 1941. godine, kamo je upućen kao delegat CK. U dvadesetak dana obišao je cijeli taj kraj od Ogulina do Crikvenice i Brinja, stigao u svaki partizanski logor, do svake partijske organizacije, svugdje održao sastanke, organizirao borbu, partijska rukovodstva i ćelije i rješavao sve moguće probleme. Prebacivao se s terena na teren pored straža koje su sumnjičavo motrile svaki korak. U tako kratkom vremenu teško bi bilo prevaliti taj put i u mirno vrijeme i bez ikakvih poslova.

Uspravan, mršav, odmjerena koraka, u svom nerazdvojnom hubertusu stizao je svugdje i upravo tada kad je bio najpotrebniji. U jeku provala u partijsku organizaciju u Karlovcu, brinuo se da ne padnu partijski kadrovi, prebacivao ih na sigurnije, a sam je ostajao i nastavljao rad, smiono, mirnih živaca, kao da je on lično nedohvatljiv. I nije jednom prešao put iz okupiranog Karlovca do slobodne Petrove gore, i opet se vraćao.

S proljeća 1942. godine našao se Ivo Marinković — Slavko i na Kozari u jeku krvave ustaške ofanzive. Tamo je desetak dana izdržao u jednoj mokroj zemunici, bez jela i pokrivača, zgrčen, a nad njim su logorovali ustaše. U gladovanju je već ranije stekao iskustva. Kao samičar u Lepoglavi štrajkao je glađu zajedno s Ivom Mardešićem punih sedam dana, sve dok uprava kaznionice nije ispunila njihov zahtjev.

U oktobru 1942. godine stigao je, na vlastiti prijedlog, u terorizirani Zagreb kao opunomoćenik CK KPH.

»Imali smo toliko posla« — iznosi u svojim sjećanjima Lepa Perović, prvi Slavkov suradnik u opunomoćstvu — »da bi ga teško bila mogla savladati jedna velika legalna ustanova: držali smo redovito veze sa svim rajonskim i okolnim komitetima, povjerenicima u domobranstvu, ustaškoj policiji i kod Nijemaca, pisali smo uputstva, koordinirali rad, slali ljude u partizane, a bio je toliki pritisak na nas da smo jedva uspijevali izvesti iz Zagreba sve one što su tražili da idu »preko«. I Slavko je nekoliko puta, tri-četiri puta, odlazio u Hrvatsko zagorje i Moslavinu . . .«

Njegov kurir Neda Rukavina između ostalog ispričala je i ovo o Ivi Marinkoviću:

»Slavko je zajedno sa drugom Sailijem organizirao i izlazak pjesnika Vladimira Nazora i Gorana Kovačića iz Zagreba. Posjetio je Nazora, a nakon toga je Nazor na mene navaljivao da mu kažem tko je taj divni čovjek. Naime, da je on ipak otkrio, iako govori savršeno štokavski, da je Bratčinin i da bi rekao da je profesor . . .«

Pao je u ustaške ruke početkom februara 1943. čekajući pred Radničkim domom u Zagrebu na »vezu« koja je javljala da ima mogućnosti nabaviti jedan mitraljez. Pao je u klopku koju je ispleo provokator. Zatvoren je u zloglasnom Sing-Singu⁴⁹ iz koga nije više izašao. Smatra se da je još živio desetak dana, po nekim izvorima i mjesec i pol, mrcvaren dok nije izdahnuo. Pao je onako kako je i živio; bezgranično odan svojoj Partiji.

OD ODREDA

DO BRIGADA I DIVIZIJA

S govornice II okružne konferencije KPH Karlovac referirao je i Većeslav Holjevac. Kao član Okružnog komiteta zadužen u vremenu pripreme ustanka za vojna pitanja, kao član Vojnog komiteta i Operativnog rukovodstva u ustanku i sada kao politički komesar Grupe kordunaških partizanskih odreda, trebalo je da podnese izvještaj o vojsci, o partizanskim odredima. Mogao je vedra čela stati pred izabrane delegate partijske organizacije, okupljene u toj velikokladuškoj dvorani. Započeo je:

⁴⁹ Mučilište ustaške policije na Ksaverskoj cesti u Zagrebu.

»Od dana kada je Komunistička partija počela da organizira partizanske odrede pa do danas proteklo je osam mjeseci. Kroz to vrijeme toliko se je postiglo i toliko se je napredovalo da će biti teško dati jasnu sliku tog velikog rada i uspona . . .«

A nakon opisa tokova ustanka, njegova rasta i širenja, borbi i pobjeda, što je netom prohuvalo i već bivalo epopeja, a još bilo tu, živo, prisutno, nedavno, Veco je utvrđivao i zaključke:

». . . Vidjeli smo kako su partizanski odredi rasli, kako je njihov uspon bio veliki i sjajan. Zašto smo uspjeli? Uspjeli smo zato, jer su na čelu borbe stajali komunisti, članovi Partije koji su garancija da će borba i nadalje ići onim pravcem kojim treba da ide. Mi se možemo pohvaliti da nemamo komandira i komesara koji nisu članovi Partije. To nam je garancija da će partizanska vojska ispunjavati i sve zadaće koje naša Partija postavlja pred nas . . .«

Ali nije bilo zanošenja. Nije ga smjelo biti ni kod komunista, ni kod partizana, a niti u narodu. Veco je i tada u referatu, i tko zna koliko puta prije i poslije upozoravao:

». . . Dolaskom proljeća nastat će još veće borbe. Jednako tako kako smo u početku znali da stvorimo male jedinice koje su se kretale po šumama, isto tako moramo biti spremni i u sutrašnjici ako će biti potrebno, da nastavimo tim načinom borbe. Moramo razbiti iluziju o držanju oslobođene republike . . .«

No, to nije značilo vraćanje unazad, nije zbog tih taktičkih pretpostavki nedostajala perspektiva, nedostajalo optimizma. I jedno i drugo je i te kako prisutno u ovim riječima komesara Grupe KPO:

». . . Zadaće koje je danas postavio pred nas i Vrhovni štab i Glavni štab nisu malene, ali one su za nas životno pitanje i mi ih moramo izvršiti. Dignuti hrvatske i muslimanske mase u našem okrugu, prenesti borbu na teritorij naseljen hrvatskim i muslimanskim stanovništvom, to je osnovna zadaća koju mi moramo izvršiti, a koju ćemo i izvršiti . . .«

I taj zadatak bio je izvršen. Ubrzo ga se počelo ostvarivati, čim su nastupili topliji dani, u proljeće i rano ljeto...

Četvrti bataljon Prvog KPO uputio je preko Kupe, na sjever, u bregove s kojih se vide svjetla Zagreba, jedan vod prokušanih boraca. I oni postaje jezgro partizanske čete i bataljona »Kljuka«, prozvanog po šumi u kojoj su imali prve baze i od kuda su kretali na borbene zadatke u trokutu što ga čini pruga Zagreb — Sisak, pruga i cesta Zagreb — Karlovac, a podnica mu je rijeka Kupa.

Tih proljetnih dana 1942. povelu su Grga Milašinčić i Tešo Bulat dva odabrana voda boraca s Korduna na sjever u hrvatske krajeve što graniče sa Slovenijom. Tešin vod krenuo je u žumberak, a Grgin u

sjeverozapadni dio karlovačkog kotara. Došli su na terene gdje će se vrlo brzo zatim širiti ustanak i iz njega izrasti dva snažna odreda — Karlovački i Žumberački partizanski odred — od kojih su kasnije nastale istoimene brigade.

S prvim danima ljeta te iste godine krenula je četica Hrvata, koji su se dotad borili u kordunaškim bataljonima, preko rijeke Mrežnice i pruge Karlovac — Ogulin na sjever prema Kupi. Otišli su na teren koji su uzduž medile dvije rijeke, a sa zapadne i istočne strane ogulinski i karlovački garnizoni, na teren uzduž prošaran glavnom prugom, s dvije glavne ceste za Primorje i među njima još rječicom Dobrom. Prozvaše je »Hrvatska leteća četa«, jer znalo se — mira ni počinka biti neće. Odmah im se pridružila grupa omladinaca iz hrvatskih sela Vukove Gorice i Prilišća, skojevaca i onih koji to još tada nisu bili, koji su u svoj tek pristigli matični odred domarširali vojničkim korakom. A za njima su četu popunjavali mladići iz Hrašća pod Ozljem i drugih sela sjevernog područja karlovačkog kotara. Bilo je to jezgro za Karlovački partizanski odred i, zatim, Karlovačku brigadu NOVJ.

Iza njih su dvije čete proletera — što ostaše na Kordunu nakon što je karlovački okrug opremio jednu četu izabраних i ponajboljih boraca proletera iz sela i grada i otpremio je u sastav Prvog proleterskog bataljona Hrvatske — popunjene s još nešto boraca iz partizanskih bataljona, formirale udarni bataljon. Krenuo je jednog ljetnog dana 1942. godine, predvođen komandantom Slavkom Klobučarom — čortom, smjelom dijagonalom kojoj je jedan krak bio na Kupi kod sjeničaćkih zaselaka a drugi se nazirao tamo negdje kod silhuete litice na kojoj se diže Okić-grad u prvim bregovima zapadno od Zagreba. Krenuo je u Zumberak iz kog su kasnije marširale prekaljene brigade — Trinaesta proleterska »Rade Končara«, a zatim i Zumberačka što je zajedno sa Seljinom i Karlovačkom činila 34. diviziju NOVJ.

Te brigade borile su se rame uz rame s četvrtom, Petom i Petnaestom brigadom Hrvatske, koje su formirane na Kordunu još u drugoj polovici 1942. godine, i koje su zajedno činile osmu po redu formiranu diviziju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije — VIII udarnu kordunašku diviziju. Ova divizija je formirana kao snažna operativna jedinica nove narodne armije, petnaestak mjeseci otkako su na tom istom Kordunu ispaljeni prvi ustanički hici.

* * *

Dvadeset godina poslije prvih ustaničkih dana u karlovačkom okrugu general-pukovnik Ivo Rukavina, prvi komandant NOP odreda Korduna i Banije i prvi komandant Glavnog štaba Hrvatske, kaže da je za ustanak u tom kraju bilo karakteristično među ostalim i to, što se širio ravnomjerno. Po riječima generala Rukavine tu nije dolazilo do

naglih skokova i padova, do kakvih je dolazilo u nekim drugim krajevima, već se ustanak od prvog dana postepeno rasplamsavao, da bi potkraj 1941. dosegao široke razmjere i u vojničkom i u političkom smislu.

Među ostalim karakteristikama i komponentama ustanka u ovom kraju, general-pukovnik Bogdan Oreščanin, jedan od organizatora ustanka na Kordunu, ističe da su Kordun i Banije klasičan primjer kako su neposredno iz Partije izrasle i vojne jedinice i nova vlast: Nastajanje vojnih jedinica na Kordunu — kaže B. Oreščanin — neposredno je povezano s partijskim organizacijama i njihovim komitetima. Iz okvira partijskih foruma i organizacija formirana su vojna rukovodstva kako za čitav okrug tako isto i za pojedine rajone i za same vojne jedinice. Određeni članovi Okružnog i kotarskih komiteta a i mnogih osnovnih organizacija KPJ postali su prvi vojni komandanti i politički komesari. Iz političke organizacije rađala se vojna, da bi se konačno oformila u organiziranu vojsku. Slično je bilo i s narodnooslobodilačkim odborima koji također izrastaju iz Partije i razvijaju se u zasebnu organizaciju revolucionarne vlasti nove države. Ovo je u cjelini karakteristika naše revolucije koja je na veoma očigledan način bila izražena na Kordunu.

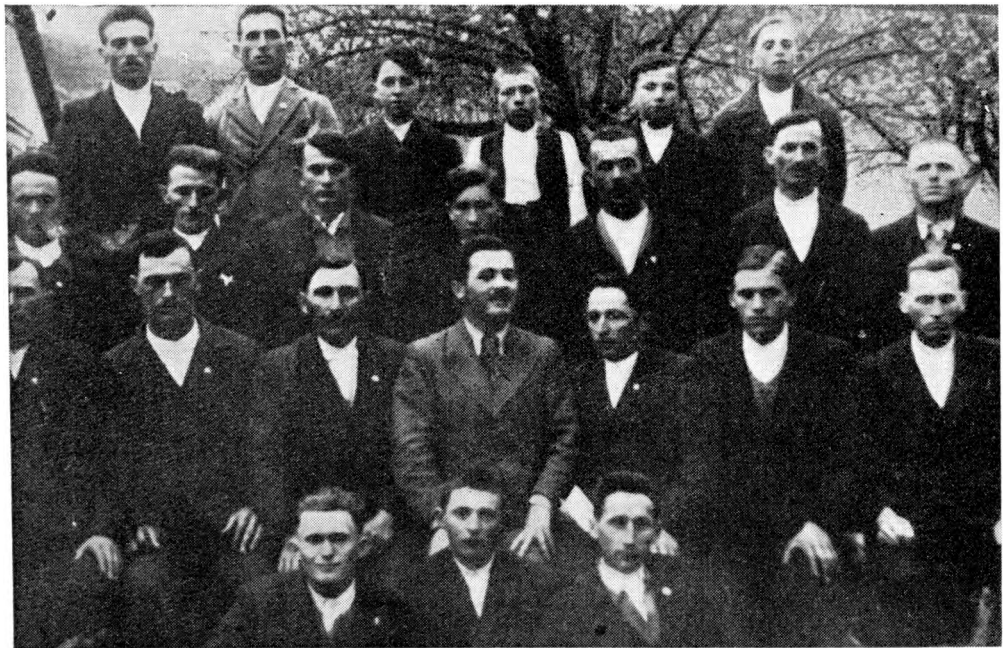

Neki članovi i suradnici KP iz Karlovca, učlanjeni u SBOTIĆ, u rano proljeće 1941. godine. S lijeva na desno: Duka Garvanović, Barka Tomac-Benić, Đurđa Klobučar-Priselac, Maca Majstorović-Petrović, Ivka Bartolac-Segavić, Danica Matijević, Branko Priselac, Večeslav Holjevac, Zorica Jurišić, Katica Krznar,

Matija Wohalsky.

Grupa članova SBOTIĆ-a iz Karlovca, među kojima su mnogi članovi ili suradnici KP, na zadnjem zajedničkom izletu u proljeće 1941. godine. S lijeva na desno: Večeslav Holjevac, Matija Wohalsky, Đurđa Garvanović, Katica Krznar, Maca Majstorović-Petrović, Ahmet Halilović, Zorica Jurišić, Drago Starešinić, Ivo Medved, Danica Beljan, Slavko Klobučar, Đurđa Cindrić, Branko Priselac, Danica Matijević, Slobodan Najdanović, Matija Jovanović, Đurđa Klobučar-Priselac, Avdo Baltić, Ivka Bartolac-Segavić, Duka Garvanović.

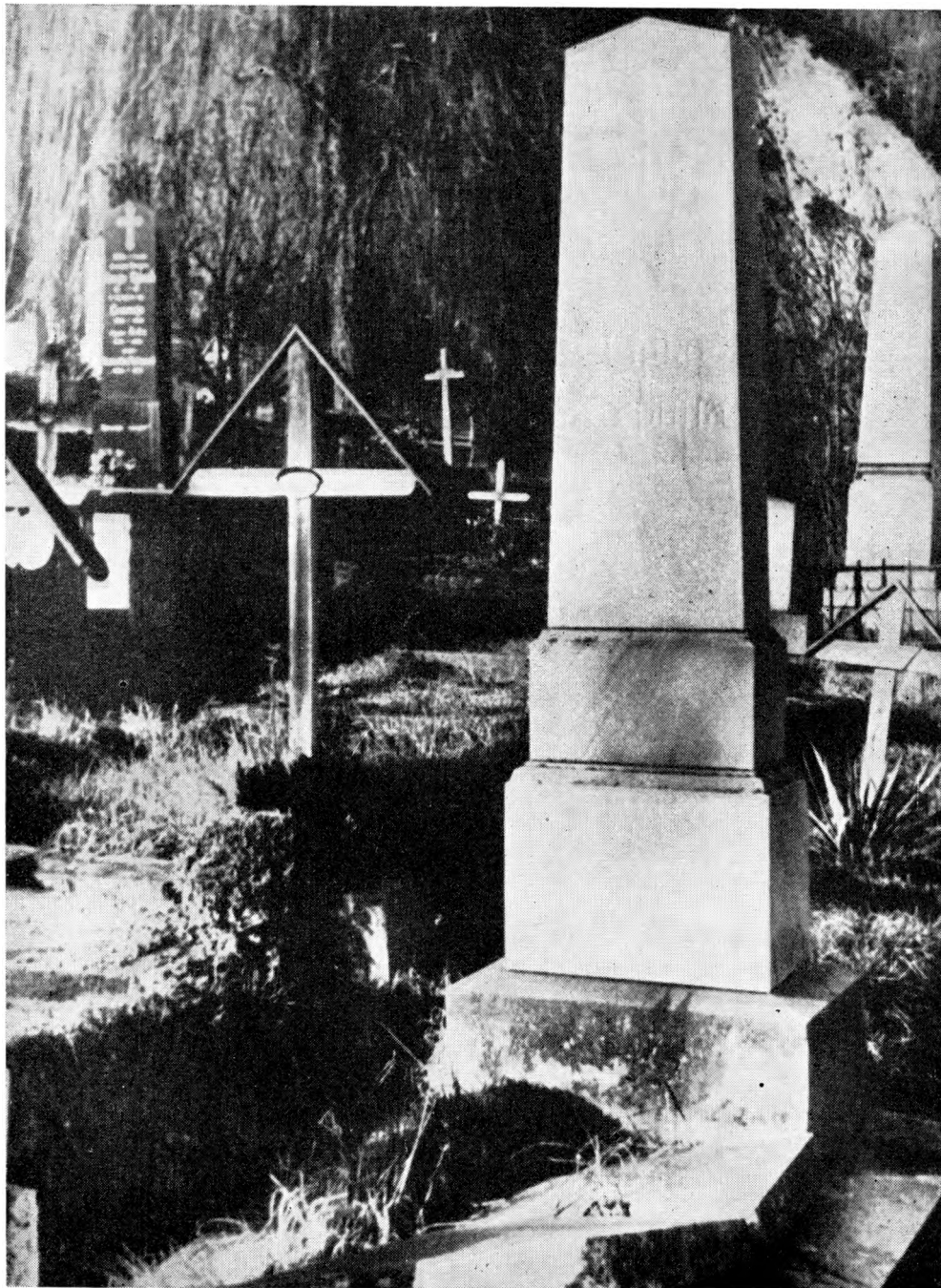

Slušači tečaja Zemljoradničke zadruge u Tušiloviću 1938, od kojih su mnogi kao simpatizeri i članovi KPH kasnije bili prvoborci ustanka. S lijeva na desno od najdonjnjeg reda: Božo Sipić, Milivoj Đipalo, Jovica Đipalo, Jovica Prodanović, Stanko Blažević, Đuro Lukač, ing. Dragomir Subotić, Stanko Opačić-čanića, Dušan Opačić, Miloš Grba, Miloš Muškinja, Dragan Muškinja, Branko Petrović, Gojko M. Blažević, Milić Đipalo, Rade Ljepović, Mile Pokrajac, Milivoj Ličina, Stanko Malić, Dragan Končalović, Jovan L. Đipalo, Nikola S.

Blažević, Vlado Grižaković.

Kuća u Ulici narodnog heroja Ive Marinkovića u Karlovcu, u kojoj je u maju 1941. formiran Vojni komitet sa zadatkom da organizira i rukovodi narodnim ustankom na području Karlovca, Korduna i Gorskog kotara.

Grobnica na karlovačkom groblju u kojoj je partijska organizacija Karlovca sakrivala oružje i odakle ga je otpremila prvim partizanskim jedinicama na Kordunu.

Nezavisna Država Hrvatska
Ministarstvo Unutrašnjih Poslova

OGLAS

Usljed učestalih komunističkih agitacija u Karlovcu i okolici povedenon redarstvenom istragom ustanovljeni su počinitelji.

Pokretni prijevki sud nakon provedene rasprave ustanovivši krivnju optuženih osudio je danas na kaznu smrti strijeljanjem:

Janko Cukina, rimo-katoličke vjere, 19 godina star
Petar Jaković, pravoslavne vjere, 20 godina star
Zlatko Brajković, rimo-katoličke vjere, 21 godinu star
Pavao Pavlić, rimo-katoličke vjere, 24 godine star
Franjo Blažina, rimo-katoličke vjere, 32 godine star
Stjepan Novosel, rimo-katoličke vjere, 34 godine star
Simo Jaković, pravoslavne vjere, 36 godina star

Smrtna kazna izvršena je u zakonski odredjenom roku nakon proglašenja.

Ministarstvo Unutrašnjih Poslova.

Karlovac, 24. srpnja 1941. Broj 11457-41.

Nezavisna Država Hrvatska
MINISTARSTVO
UNUTRAŠNJIH POSLOVA

OGLAS

Uslijed učestalih komunističkih agitacija i djela sabotaže u Karlovcu i okolici poveljenom redarstvenom istragom ustanovljeni su počinitelji.

Pokretni prijelaz sud nakon provedene rasprave ustanovivši krivnju optuženih osudio je danas na kaznu smrti strijeljanjem:

Milana Vidovića, pravoslavne vjere, 21 god. star

Beriu Turza, protestantske vjere, 22 god. stara

Božidara Piškulića, rimokatoličke vjere, 22 god. star

Josipa Miliševića, rimokatoličke vjere, 26 god. star

Josipa Bukvića, rimokatoličke vjere, 28 god. star

Ristu Konstantinovića, pravoslavne vjere, 35 god. star

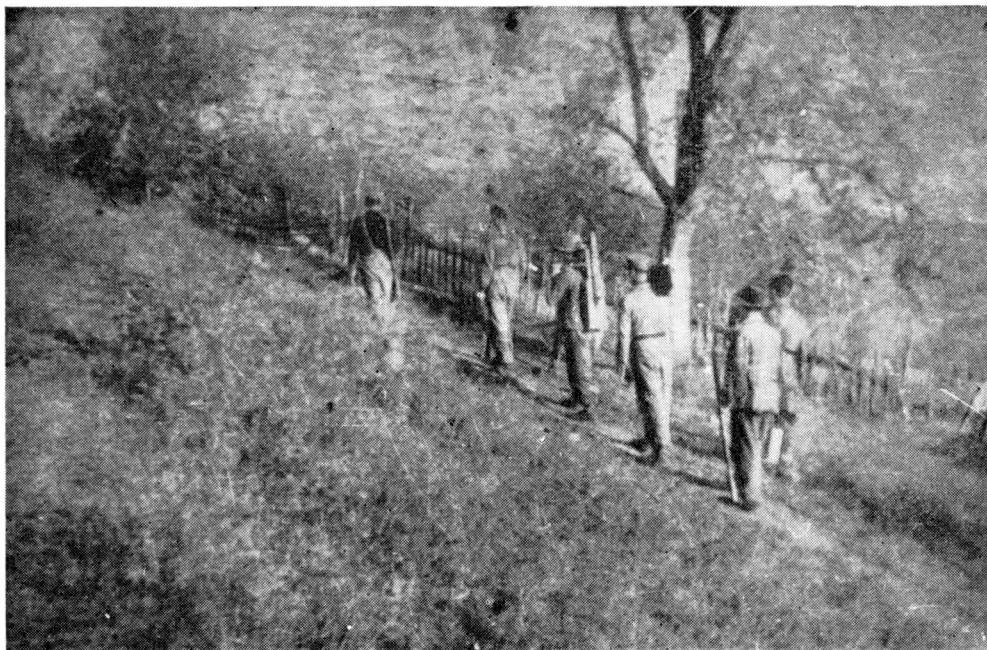
Matu Jakića, pravoslavne vjere, 41 god. star

Smrtna kazna izvršena je u zakonski odredjenom roku nakon proglašenja.

Ministarstvo Unutrašnjih Poslova.

Karlovac, 7. kolovoza 1941. Broj 17239-41.

POSREDOVANJE KARLOVAC

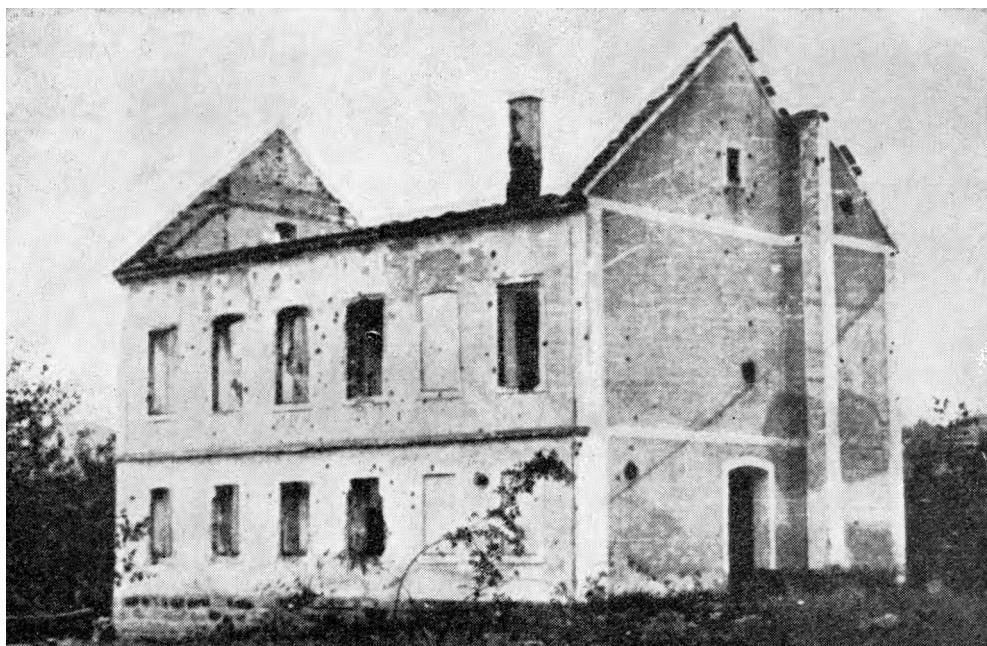

Grupa banijskih partizana sa svojim prvim topom.

Tušilović — ruševine poštanske zgrade na koju je izvršen jedan od prvih partizanskih napada na Kordunu,

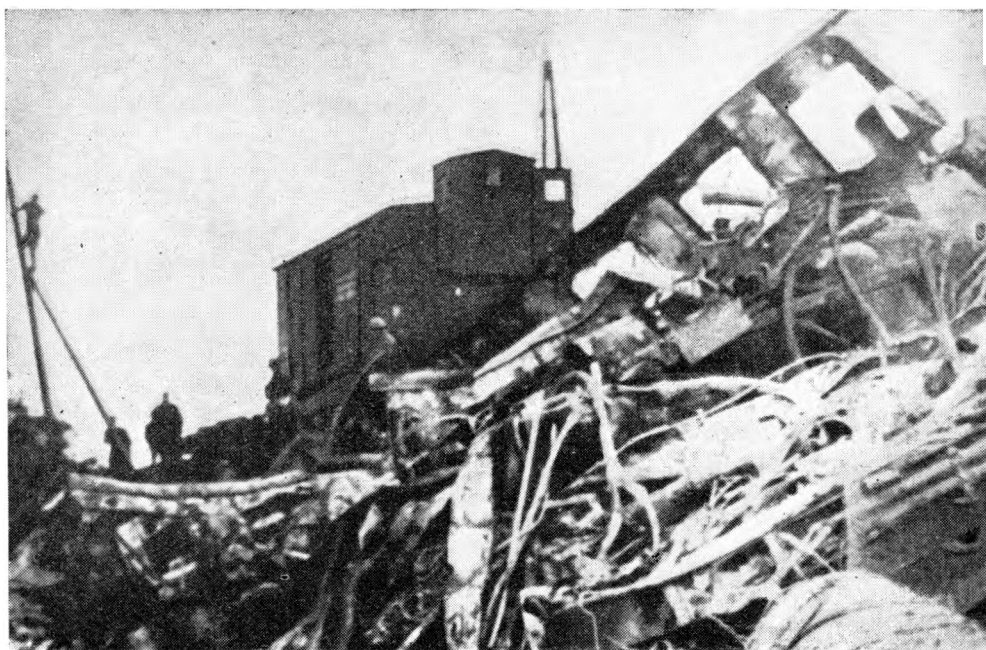
2. VIII 1941.

Blagaj — ruševine školske zgrade iza koje su ustaše sredinom maja 1941. izvršile prvi masovni pokolj na Kordunu, poubijavši oko 520 Srba iz Veljuna i Perjasice.

Jedno od grobišta veljunskih žrtava pokraj škole u Blagaju. Posmrtni ostaci poginulih prenijeti su 1949. godine u zajedničku grobnicu na Veljunu.

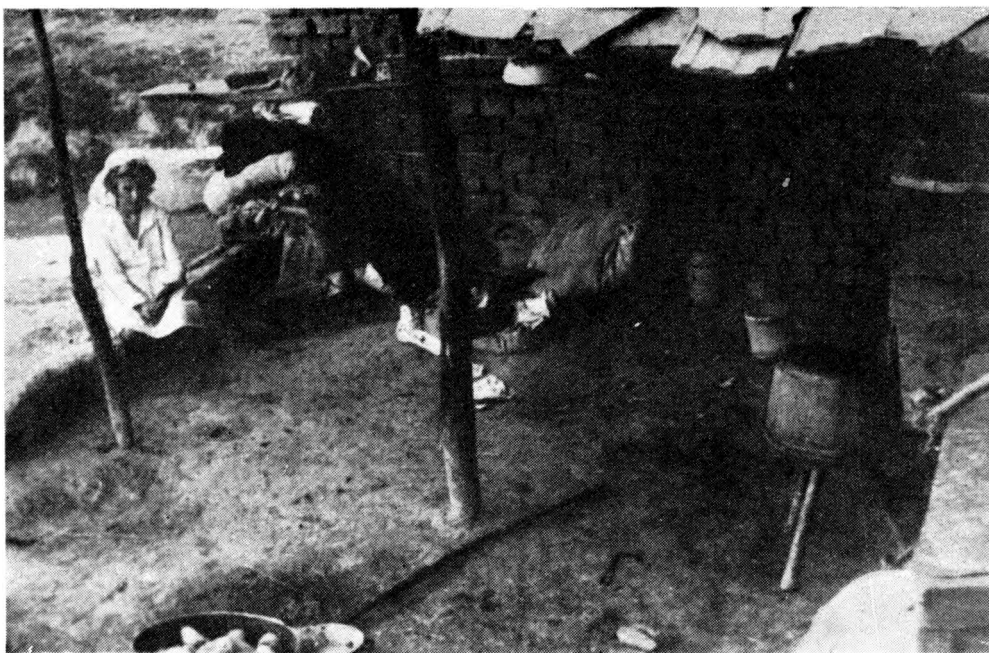
Partizanska diverzija na pruzi između Gornjih i Donjih Dubrava; uništen vlak i pruga
u decembru 1941.

Crevarska Strana — garište poslije neprijateljskog paleža

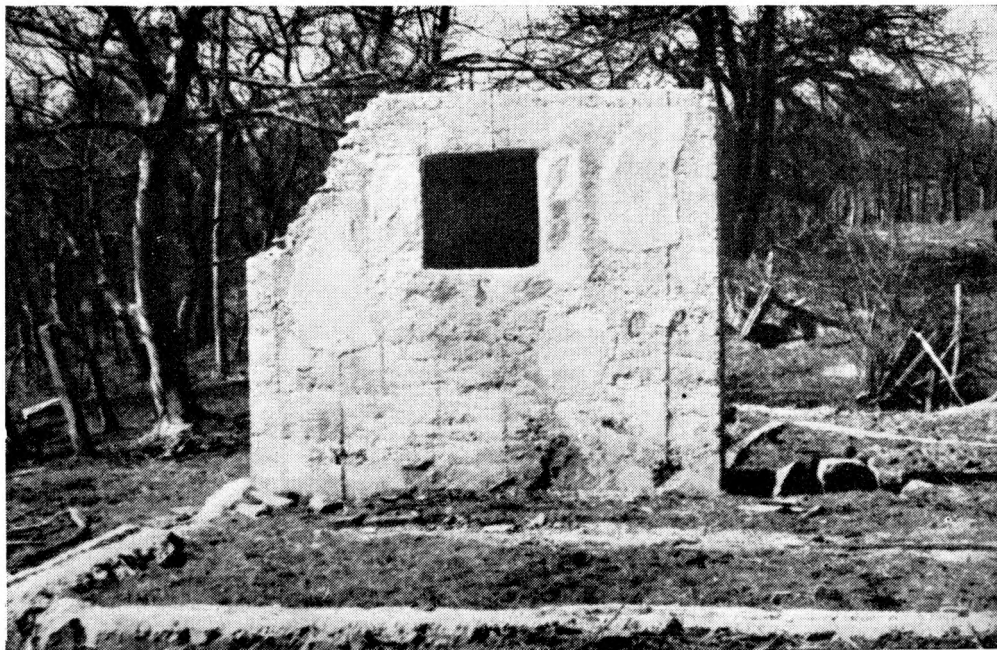
Djeca Korduna na garištima svojih domova

Na kordunskim garištima poslije neprijateljskih pohoda.

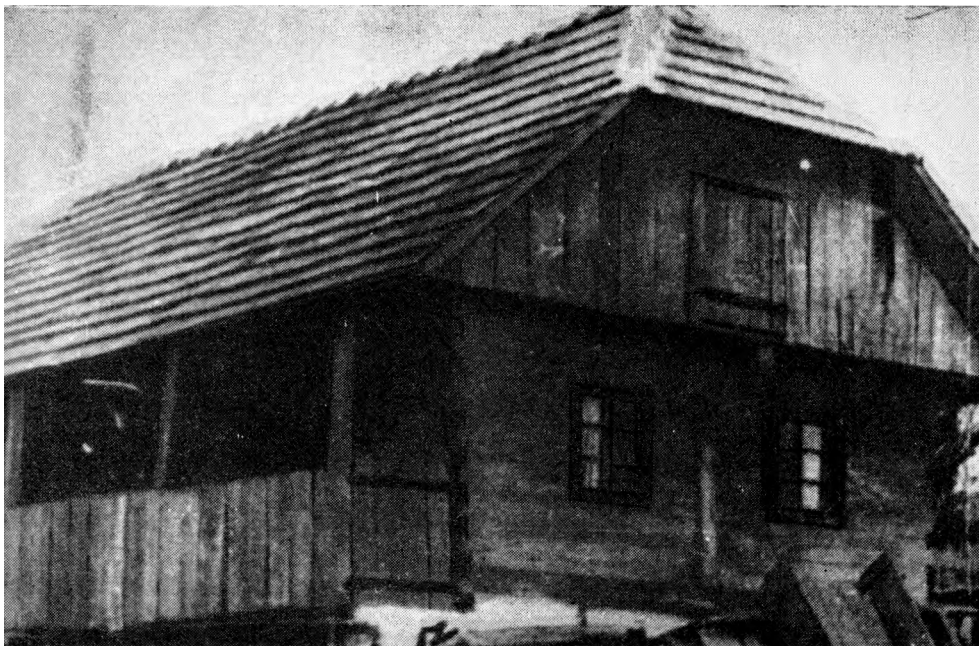
Džodani (Crna lokva) — kuća Mile Džodana u kojoj je 19. i 20. septembra 1941. održano prvo zajedničko savjetovanje delegata partizanskih rajona i predstavnika NOP-a s Korduna i Banije.

Vučkovići — spomen-ploča na mjestu gdje je nekada bila kuća u kojoj je u jesen 1941. formiran Glavni štab partizanskih odreda Hrvatske.

Zbjeg — kuća Rade Pilje u kojoj je potkraj 1941. bilo sjedište Glavnog štaba partizanskih odreda Hrvatske.

Trupinjak — kuća Mile i Kate Perić u kojoj se potkraj 1941. i početkom 1942. nalazio Okružni komitet KPH Karlovac, a nešto kasnije i Centralni komitet KPH.

Partizani s jednim od teških mitraljeza koji su zaplijenili prilikom oslobođenja Vojnića.

Žene i djevojke iz kordunskih sela donose hranu partizanima.

Prva partijska konferencija za okrug Karlovac održana na slobodnom teritoriju 13. i 14. marta 1942. u

Velikoj Kladuši. Predsjedništvo konferencije s lijeva na desno:

Ivica Tomšić, Ivo Marinković, Vladimir Popović, Večeslav Holjevac i Maca Gržetić. Na slici se još

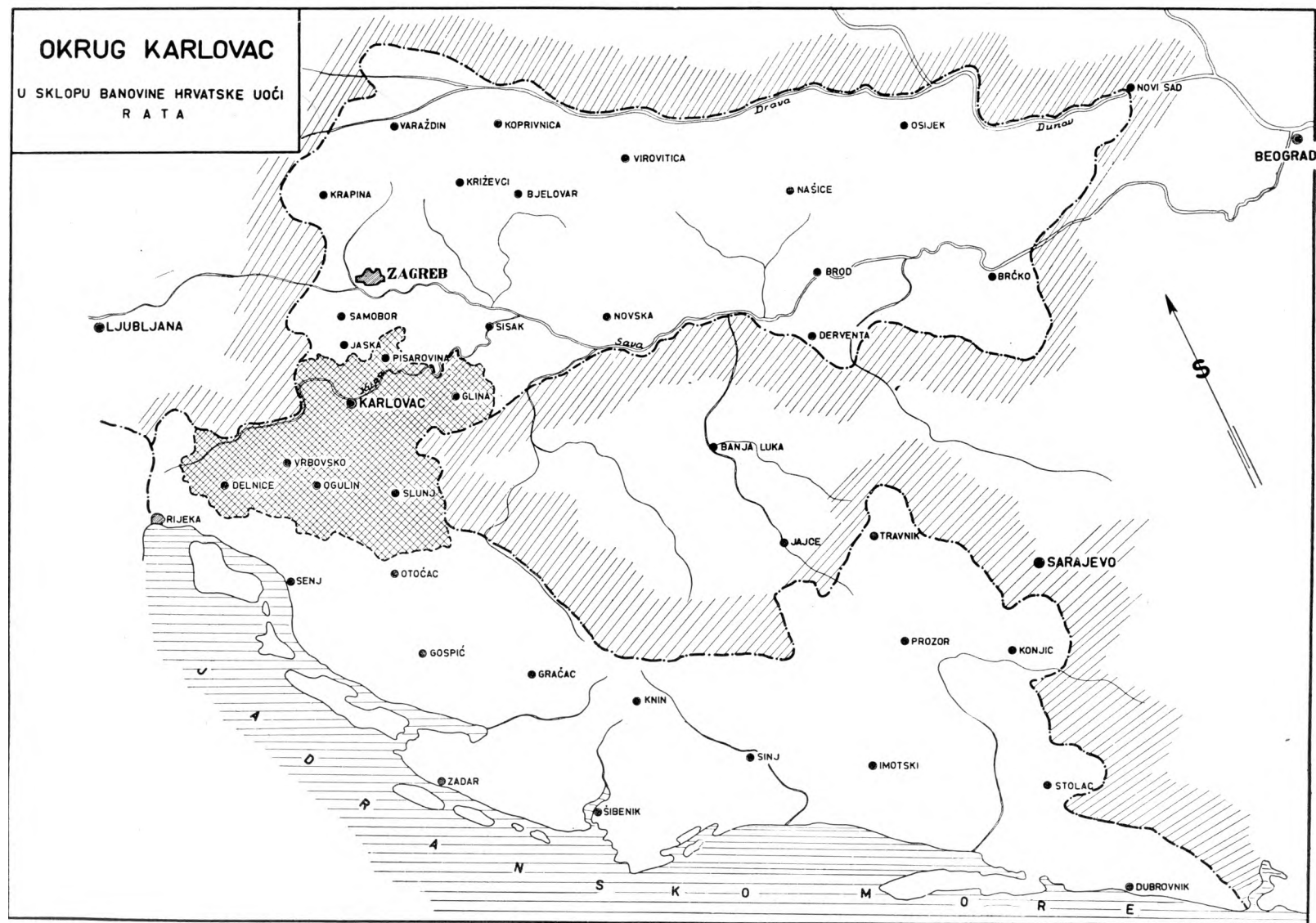
vide s lijeva na desno: Vlado Novaković, Milutin Baltić, Joco Tarabić, Nikola Vidović, Milić Napijalo,

Milutin Košarić, Huška Miljković,

Mile Ratković i Miloš Kozlina.

OKRUG KARLOVAC

U SKLOPU BANOVINE HRVATSKE UOČI
RATA

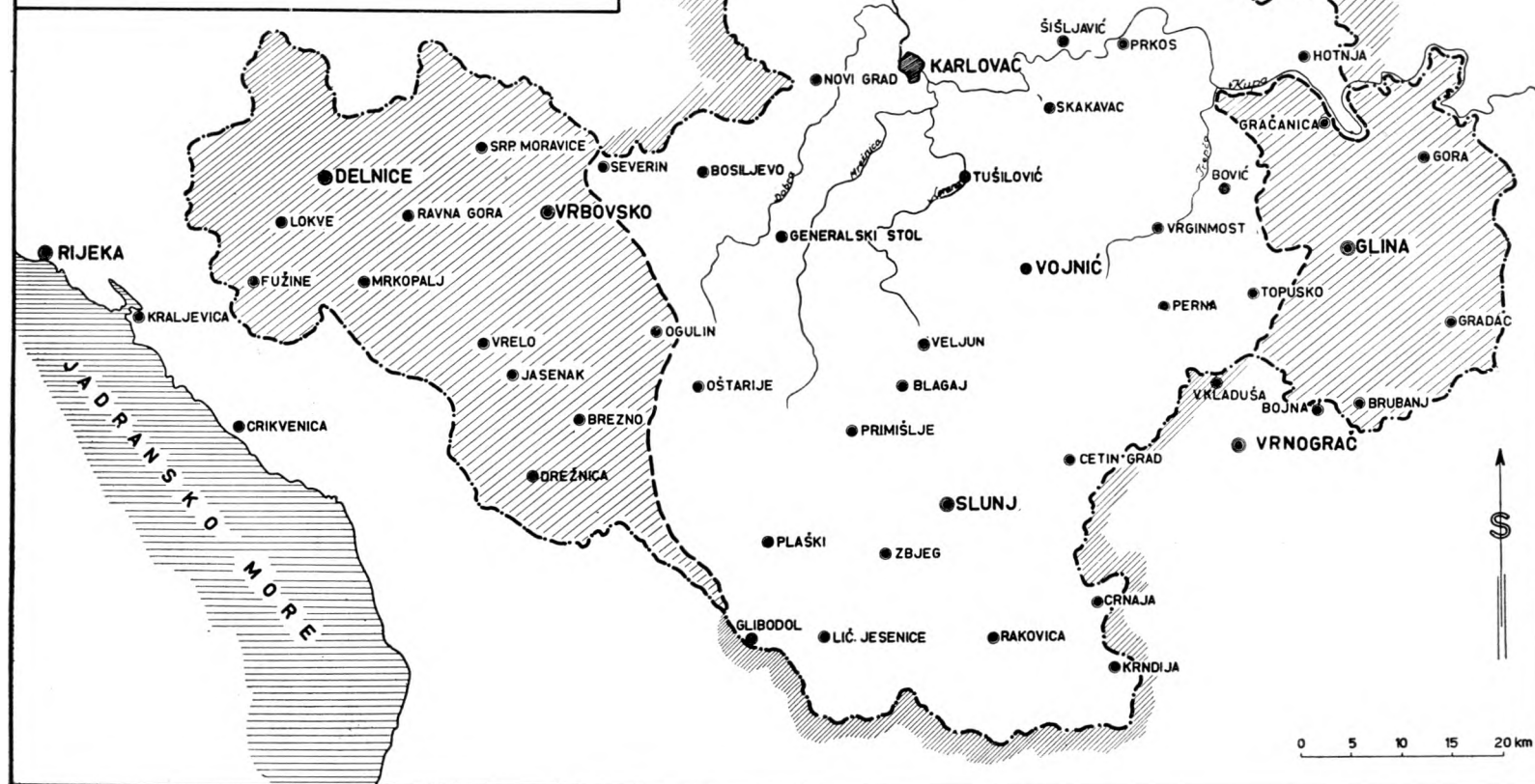

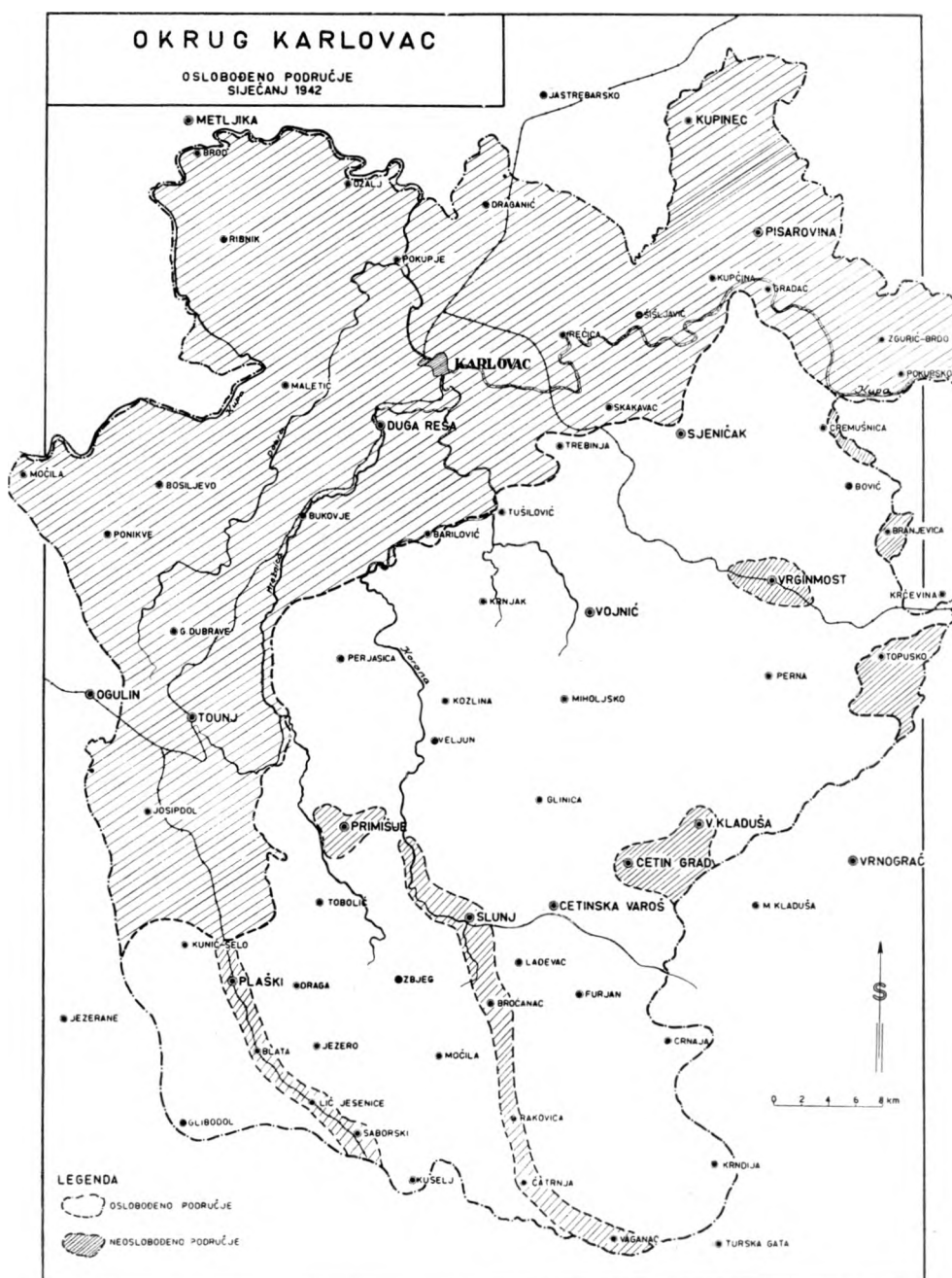
OKRUG KARLOVAC

LEGENDA:

1941

- GRANICA U POČETKU USTANKA
- - - GRANICA NAKON FORMIRANJA OKRUŽNOG RUKOVODSTVA ZA GORSKI KOTAR I OTGJEPLJENJA KOTARA GLINA

PRiLOZ 1

Karlovačke udarne grupe

Pod neposrednim rukovodstvom Okružnog i Mjesnog komiteta KPH Karlovac, od samog početka priprema za pokretanje narodnooslobodilačke borbe na području karlovačkog okruga djelovalo je u samom gradu Karlovcu i njegovoj neposrednoj okolini nekoliko udarnih grupa. Ove grupe djelovale su obično u trojkama i sve zajedno su bile pod jednim rukovodstvom. Njima također treba pribrojiti one drugove čija se aktivnost odvijala u neposrednoj vezi sa samim zadacima ovih grupa. Međutim, članovi pojedinih udarnih grupa u pravilu se međusobno nisu poznavali. Iz tih razloga teško je bilo ustanoviti njihov tačan broj i imena. Ipak, danas se smatra utvrđenim da broj pripadnika grupa u jednom momentu nije prelazio dvadesetak. No, na mjesta hapšenih, poginulih, pasiviziranih ili onih koji su otišli u partizane pristupali su novi članovi grupa i njihovi suradnici.

Podaci o pripadnicima ovih karlovačkih udarnih grupa prikupljeni su na temelju sjećanja preživjelih učesnika i organizatora čija su imena, između ostalih, navedena u popisu iza posljednjeg poglavlja ove knjige.

Dragica Ambrijević, Drago Armando, Mirko Bajec, Rudo Balon, Avdo Baltić, Drago Belavić, Joža Boljkovac, Nikola Brezović, Josip Bukvić, Ivo Butković, Marijan Cavić, Ivan Debeljuh, Nada Dimić, Miljenko Drozdov, Duka Duić, Miloš Đipalo, Josip Fink, Duka Garvanović, Stevo Gojak, Ivica Gojak, Janja Gojak, Većeslav Holjevac, Ivan Hršak, Dare

Ivković, Dušan Ivković, Milan Ivković, Alojz Janjac, Stevo Jelić, Mato Jovanović, Oskar Juren, Mirko Kezele, Vjekoslav Klobučar, Risto Konstantinović, Dragica Konstantinović-Zugešić, Viktor Koričan, Slavko Kovačić, Nikola Kukić, Ivan Kušan, Živko Kuštreba, Nikola Ladišić, Stevica Lukačić, Zorka Lukačić-Fumić, Maca Majstorović-Petrović, Milan Malešević, Slavko Martinović, Pero Matajić, Josip Matasić, Anton Matko, Dane Mejaški, Janko Mendiković, Grga Milašinčić, Josip Milašinčić, Ljubica Milašinčić-Bolf, Mica Milašinčić-Lugarić, Vlado Milašinčić, Slobodan Najdanović, Vlado Novaković, Ivo Ostojić, Janko Paulić, Božo Piškurić, Drago Piškurić, Branko Priselac, Pero Ribić, Ivo Rozner, Stanko Ruđman, Miško Smukavić, Anton Strgar, Nikola Savor, Željko Šepić, Fanika Štengl, Franjo Štengl, Rafko Tabor, Joža Tome, Ivica Tomšić, Herta Turza, Nevenka Trkulja, Slavko Vajs, Ksenija Valčić-Jakulić, Milan Vidović, Pero Vinski, Matija Wohalsky, Josip Zeljeznak, Janko Zunić.

Pored udarnih grupa, u neposrednoj blizini Karlovca okupila se partizanska grupa »Mate Mejašić«, nazvana tako po svom rukovodiocu.

Grupa se počela okupljati u julu 1941. Imala je naoružanje od 2 karabina »mauzer«, 4 pištolja i oko 15 bombi. Grupa je s vremena na vrijeme izvodila diverzije na telefonske linije, prekopavala željezničke pruge i slično. Baza grupe bila je u šumici zvanoj Kozinci kod crkve sv. Margarete, 5 km od Karlovca. Neki članovi grupe boravili su tu sve do maja 1942. kada ih je izdao Talijanima Đuro Vujin. Talijani i ustaše s većim su snagama pošli u pravcu grupe koja se raspršila. Njeni su pripadnici otišli u razne partizanske jedinice. Tom prilikom ustaše su uhvatile i strijeljale Stjepana Bana, Janka Markulina i Ivana Volarića.

Grupa je povremeno brojila i do 20 drugova.

Prvi partizanski odredi

Ovim pregledom obuhvaćeni su partizanski odredi i grupe, kao i logori koji su nastali u prvim danima ustanka i narodnooslobodilačke borbe i djelovali na području okruga Karlovac u godini 1941. Svi podaci odnose se na stanje kakvo je bilo u trenutku osnivanja tih jedinica i u danima neposredno poslije toga.

Autor je prikupio podatke za ovaj pregled i obradio ih na temelju vlastitih istraživanja pri čemu se kao izvorima služio građom Arhiva Komisije za historiju Kotarskog komiteta SK Karlovac i »Zbornikom dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu Jugoslavije« Vojnoistorijskog instituta u Beogradu. Međutim, najveći izvor podataka pružili su autoru zapisi kao i usmene ili pismene izjave i konzultacije brojnih učesnika ustanka u okrugu Karlovac, čija se imena nalaze u priloženom popisu.

Ipak, i pored tako temeljite rekonstrukcije zbivanja izvjesni se podaci nisu mogli provjeriti i tako utvrditi, pa su neki navodi — naročito o brojnom stanju i naoružanju — dani unutar vjerodostojnih brojčanih granica. Može se očekivati da će se u daljem radu historijskog istraživanja događaja u karlovačkom okrugu iz 1941. godine, uz pomoć svih onih koji su bili učesnici ili suvremenici tih događaja, provjeriti i utvrditi još do sada nepoznati izvori i podaci iz tog doba.

I. PODRUČJE KORDUNA I PLAŠKOG

Već u samom početku ustanka i oslobodilačke borbe na ovom području formirani su brojni oružani odredi ili grupe. Bile su to prve jedinice buduće Narodnooslobodilačke vojske, u kojima se broj boraca kretao od oko 10 pa na više od 30, pa ih radi toga ne treba miješati s kasnijim vojnim jedinicama zvanim »partizanski odredi«, koji su imali u svojem sastavu dva i više bataljona s prosječno 300 do 500 boraca. Adekvatniji naziv, koji bi na temelju svih bitnih karakteristika nesumnjivo pripadao ovim malim borbenim jedinicama, bio bi *ustanički odredi*. Međutim, budući da se i za ove male ustaničke jedinice otpočetka ustalio naziv *partizanski odredi*, i u ovoj je knjizi taj naziv zadržan.

Uz ove odrede bili su po mnogim selima vezani takozvani *rezervni odredi*, kojima je među ostalim bila zadaća da borbene akcije podržavaju uništavanjem telefonskih i telegrafskih linija i lokalnih saobraćajnica, te da održavaju straže u selima. Pripadnici rezervnih odreda ulazili su u sastav aktivnih čim se pribavilo — odnosno otelo od neprijatelja — naoružanje za nove borce.

Ustanički odredi na Kordunu i području Plaškog bili su na osnovi odluke OK KPH Karlovac razvrstani u 4 rajona formiranih oko većih centara: Vojnić (prvi rajon), Veljun (drugi rajon), Slunj (treći rajon) i Vrginmost (četvrti rajon). Mnogi odredi, kao što je to vidljivo iz navedenih podataka, osnovani su prije rajonizacije čitavog područja.

Prvi rajon

Ovaj rajon obuhvaćao je odrede u šumi Babina gora, Loskunja, Debeli kosa, Petrova gora i jednog dijela Skradske šume.

Komandant: Stanko Opačić-Čanica.

Komesar: Većeslav Holjevac.

ODRED »DEBELA KOSA«

Formiran u julu 1941. Baza odreda bila je u istoimenoj šumici, a rezervni logor nalazio se u Petrovoj gori u neposrednoj blizini Crne lokve. Odred je imao 30 boraca. Naoružanje: 13 vojničkih pušaka, 20 lovačkih pušaka, 8 pištolja i kubura. Odred je djelovao prema Karlovcu, Vukmaniću, Skakavcu, Tušiloviću, Kmjaku, Veljunu, Vojniću i Bari-loviću.

Komandir: Stanko Opačić-Čanica, a zatim Ignjatije Perić-Gnjaco,

Komesar: Većeslav Holjevac, a zatim Milutin Košarić.

ODRED »CRNA LOKVA«

Formiran u julu 1941. Baza odreda šuma Petrova gora u blizini sela Radmanovac. U odredu je bilo 27 boraca. Naoružanje: 9 karabina, 10 lovačkih pušaka, 2 »štuca«, 1 »šmajser« bez okvira i 2 pištolja. Djelovanje odreda bilo je usmjereno prema Vojniću i cesti Vojnić—Krstinja.

Komandir: Milić Novković-Basačan, a zatim Joso Hajdin.

Komesar: Žarko Čujić, a zatim Mihajlo Kovačić-Mazga.

Partijski sekretar: Miloš Džodan-Čučo.

ODRED »LOSKUNJA«

Formiran 1. augusta 1941, Baza odreda u šumi Loskunja. U odredu je bilo 27 boraca. Naoružanje: 1 jugoslavenski karabin, 1 ruski karabin, ostalo različite lovačke puške. Odred je djelovao prema Vojniću, Tušiloviću, Krnjaku i Vukmaniću i na cestama Vojnić—Tušilović i Vojnić—¹ Krnjak.

Komandir: Mile Knežević, zatim Stanko Musulin i Jovo Tomašević.

Komesar: Ilija Hrstić, a zatim Stanko Živković.

ODRED »DONJI SKRAD«

Formiran potkraj augusta ili početkom septembra 1941. Baza odreda selo Donji Skrad u dijelu Skradske šume. U odredu je bilo 21 do 23 boraca. Naoružanje: 1 karabin, ostalo razne civilne puške i kubure. Odred je djelovao prema Bariloviću, cesti Barilović—Krnjak i Krnjaku.

Komandir: Mile Bunčić, a zatim Simo Kozlina.

Komesar: Miloš Kozlina-Mija, a zatim Stevo Tomić.

ODRED »JURGA«

Formiran u augustu 1941. Baza odreda Petrova gora, u blizini sela Jurga. Imao je 15 boraca. Naoružanje: 1 »mani i her« puška (s odrezanom cijevi), 3 duplice i 5 do 6 kapislara. Odred je djelovao prema Vojniću.

Komandir: Dragan Pajić, a zatim Miloš Brkić.

Komesar: Milić Vučković.

ODRED »MIHOLJSKO«

Formiran u augustu 1941. Odred je brojio oko 17 boraca. Naoružanje: 7 karabina, ostalo lovačke puške.

Komandir: Nikola Božić.

Komesar: Miloš Vukobratović.

ODRED »RADONJA«

Formiran početkom augusta 1941. Baza odreda Petrova gora, u blizini sela Radonje. Odred je brojio oko 25 boraca. Naoružanje: 3 do 4 karabina, ostalo različite civilne puške. Odred je djelovao prema Vojnici i prema cesti Vojnić—Vrginmost.

Komandir: Pero Đurić-Kukan, poslije Petar Đurić-Ruco.

Komesar: Petar Trbojević-Topić, a zatim Nikola Basara.

ODRED »VOJISNICA«

Formiran početkom augusta 1941. u Vojšnici. Baza odreda Petrova gora. Brojio je oko 20 boraca. Naoružanje: 4 karabina, ostalo civilne puške. Odred je djelovao oko Vojnića, sela Vojšnice i Vojnić-kolodvora.

Komandir: Sava Savić.

Komesar: Branko Novaković.

ODRED »GAČEŠA-SELO«

Formiran u augustu 1941. Baza odreda šuma Mededak. U odredu je bilo oko 15 boraca. Naoružanje: 5 karabina, ostalo civilne puške. Odred je djelovao na cesti Biljeg—Vojnić-kolodvor.

Komandir: Ilija Mrkonjić.

Komesar: Miloš Mrkonjić-Brko, poslije Miloš G'aćeša.

ODRED »BRDO«

Formiran potkraj augusta ili početkom septembra 1941. Baza Petrova gora. Brojio je oko 22 borca. Naoružanje: 1 puška »manliher«,

ostalo različite civilne puške. Odred je djelovao prema Vojnić-kolodvoru, Vojišnici i Vojniću.

Komandir: Milan Ivošević, kasnije Zore Simulija i zatim Nikola Pekić.

Komesar: Duško Pekić.

ODRED »KLJUČAR«

Formiran prvih dana ustanka 1941. godine. Baza odreda Petrova gora, u rajonu sela Ključar. Odred je brojio 10 do 18 boraca. Naoružanje: različite civilne puške. Odred je djelovao na sektoru Biljeg—Crevarska Strana.

Komandir: Nikola Gvozdenović-Brko.

Komesar: nije postavljen.

ODRED »SLAVSKO POLJE«

Formiran početkom oktobra 1941. Baza odreda Petrova gora, u blizini sela Slavsko Polje, zaselak Lackovići. U svom sastavu odred je imao 17 boraca. Naoružanje: 1 karabin, 4 kubure, 2 pištolja, ostalo lovačke puške.

Komandir: Rade Sučević.

Komesar: Ljuban Lacković.

ODRED »PODGORJE«

Formiran potkraj novembra 1941. Baza odreda Petrova gora, povrh sela Podgorja. Odred je brojio 12 boraca. Odred je djelovao, prema Vrginmostu i cesti Vrginmost—Čememica—Topusko.

Komandir: Vujo Pavlović.

Komesar: Jovica Bulat.

ODRED »MALICKA«

Formiran početkom septembra 1941. Baza odreda bila je u Petrovoj gori, povrh sela Malička. U svom sastavu odred je imao oko 25 boraca.

Naoružanje: 2 do 3 karabina, ostalo civilne puške. Odred je djelovao u pravcu Vrginmost—Čememica—Topusko.

Komandir: Jovica Lončar.

Komesar: Mile Ratković, a za tim Gojko Lončar.

ODRED »PECKA«

Formiran u augustu 1941. Baza odreda je brdo Darda u Petrovoj gori. Odred je u svom sastavu imao oko 30 boraca. Naoružanje: 1 karabin, ostalo lovačke puške. Odred je djelovao prema Topuskom, zatim cesti Topusko—Velika Kladuša i pruži Blatuša—Topusko.

Komandir: Pero Rkman.

Komesar: Đuro Bajić.

ODRED »PERNA«

Formiran u prvoj polovini augusta 1941. Baza odreda nalazila se u Petrovoj gori u blizini sela Suva Pema. U svom sastavu imao je 50 boraca. Naoružanje: 2 puške »mauser«, 3 puške »manliher«, ostalo lovačke puške i štučevi. Odred je djelovao prema Topuskom, Velikoj Kladuši i Vrginmostu.

Komandir: Bogdan Oreščanin, a zatim Mirko Poštić.

Komesar: Rade Bulat, poslije Dušan Rkman.

ODRED »CRNI POTOK«

Formiran u novembru 1941. Baza odreda bila je u kući Nikole Samardžije (zaselak ispod Petrove gore). U svom sastavu imao je oko 30 boraca. Naoružanje: 2 vojničke puške i oko 15 raznih civilnih pušaka. Djelovao je prema cesti Topusko—Velika Kladuša i Topusko—Vmograč.

Komandir: Ilija Vojnović, a poslije Savo Miljenović.

Komesar: Božo Rkman.

ODRED »KRNJAKI GRABOVAC«

Formiran u novembru 1941. Baza odreda bila je šuma Loskunja. U svom sastavu imao je 15 do 20 boraca. Odred je djelovao prema Kr-

njaku, Tušiloviću i na cesti Tušilović—Vojnić i Tušilović—Krnjak.

Komandir: Mihajlo Ivošević-Mile.

Komesar: Pero Mandić, a poslije Dmitar Duduković.

ODRED »BIJELI KLANAC«

Formiran potkraj oktobra ih početkom novembra 1941. Baza odreda bila je u Skradskoj šumi i u selu Bijeli Klanac. Odred je djelovao prema Krnjaku, Veljunu i cesti Krnjak—Veljun.

Komandir: Mileta Bjelivuk.

Komesar: Milić Matijević.

D r u g i r a j o n

U području II rajona bila su mjesta: Donje i Gornje Dubrave, Perjasica, Poloj, Skradska šuma, Trupinjska kosa, Cvijanović Brdo, Krstinja i Široka Rijeka.

Komandant: Robert Domani (Vladimir Ivanović).

Komesar: Dušan Dmitrović.

ODRED »PERJASICA«

Formiran 31. augusta 1941. u šumi Perjasička kosa gdje mu je bilo i sjedište. U odredu je bilo oko 30 boraca. Naoružanje: različite puške. Djelovao je prema Bariloviću, Dugoj Resi i željezničkoj pruzi Generalski Stol—Oštarije.

Komandir: Milutin Karaš.

Komesar: Ljubo Vujčić, kasnije Izidor Strok.

ODRED »DUBRAVE«

Formiran u augustu 1941. U svom sastavu imao je 35 boraca. Baza odreda bila je na teritoriju Gornjih i Donjih Dubrava. Naoružanje: 15 —18 karabina, 3—4 lovačke puške i nekoliko pištolja. Odred je djelovao na pruzi i cesti Karlovac—Oštarije.

Komandir: Duro Zatezalo-Jud, a poslije Simo Zatezalo-Škerić.

Komesar: Rade Janjanin, a poslije Simo Karapandža.

ODRED »ŠIROKA RIJEKA«

Formiran u prvoj polovini augusta 1941. Baza odreda bila je u Petrovoj gori u selu Đaković Potok. Imao je oko 16 boraca, nešto kasnije oko 30. Odred je naoružan s nekoliko karabina i raznim civilnim puškama. Djelovao je prema Velikoj Kladuši, Krstinji, Cetingradu i cesti Kladuša—Topusko i Kladuša—Krstinja.

Komandir: Dušan Vergaš.

Komesar: Stanko Trkulja, a zatim Milan Marković-Lika.

ODRED »CVIJANOVIĆ BRDO«

Formiran 5. augusta 1941. u istoimenom selu. U svom sastavu imao je oko 25 boraca. Naoružanje: razne puške. Odred je djelovao prema Blagaju, Cvitoviću, Slunju i cesti Blagaj—Slunj i Slunj Cetingrad.

Komandir: Mile Lovrić.

Komesar: Rade Lovrić.

ODRED »ŠLJIVNJAK«

Formiran u augustu 1941. Baza odreda bila je u selu Šljivnjak. Imao je oko 30 boraca. Naoružanje: 8—10 karabina, 1 puška »manliher«, ostalo kubure. Odred je izvodio akcije po cijelom teritoriju rajona.

Komandir: Đuro Krajačić.

Komesar: Dušan Dmitrović.

ODRED »BUKOVAC«

Formiran potkraj augusta 1941. Baza odreda bila je napuštena kuća Janka Vukobratovića u Suhodolu, kasnije u selu Vođević-brdo. U svom sastavu odred je imao 17 boraca. Naoružanje: 1 karabin, 2 lovačke puške, 1 kubura i 1 pištolj. Odred je djelovao u pravcu sela Koturi, Popovići, Budačka Rijeka i Veljun.

Komandir: Miloš Kunić, kasnije Milan Banda.

Komesar: Đuro Pilja, kasnije Bogdan Duduković i zatim Sikirica Milić-Cepo.

(U decembru 1941. odred je ušao u sastav odreda »Trupinjak«.)

ODRED »TRTJPINJAK«

Formiran prvih dana ustanka. Baza odreda bila je u šumi Trupinjska kosa. Imao je oko 25 boraca. Odred je djelovao prema Veljunu, Slunju i Krnjaku.

Komandir: Nino Opačić.

Komesar: Dragan Mrđenović.

... Vi ... / ... ■ ... r

ODRED »GORNJI SKRAD«

Formiran u augustu 1941. Baza odreda bila je u Skradskoj šumi, u selu Gornji Skrad-Catmja. Imao je oko 25 boraca. Naoružanje: nekoliko karabina, ostalo kubure i lovačke puške. Odred je djelovao prema Veljunu, Blagaju i Krnjaku.

Komandir: Rade Dobrosavljević.

Komesar: Bogdan Popović-Rogić.

DDRED »OTMIČ«

Formiran prvih dana ustanka pretežno od ljudi iz sela Klokoča. Baza odreda bila je šuma Otmič. U svom sastavu imao je 21 borca. Odred je djelovao prema Krstinji, Batnogi, Cetingradu i cesti Cetingrad—Slunj.

Komandir: Miloš Dejanović-Lošo.

Komesar: Miloš Knežević-Kakina.

ODRED »KESTENOVA GORA«

Formirah prvih dana ustanka u šumi Kestenova gora, gdje mu je bila i baza. U svom sastavu imao je 15 do 20 boraca. Djelovao je prema selima Glinid, Krstinji, i Miholjskom.

Komandir: Miloš Grković.

Komesar: Milan Zuža.

ODRED »KUZMA—POLOJ«

Formiran u augustu 1941. Baze odreda bile su u selima Poloj i Kuzma. Brojio je oko 30 boraca.

Komandir: Dragić Dejanović, a poslije Mišan Bolić-Tomaš.

Komesar: Mile Vukmirović-Bjelaša, a jedno vrijeme Mijo Opačić-Mojsija.

(Radi počinjenih djela pljačke odred je rasformiran. Krivci su izvedeni pred narodni sud i strijeljani.)

Treći rajon

Po svom prostranstvu III rajon bio je najveći. Obuhvaćao je teritorij s mjestima: Primišlje, Tržić, Plaščanska dolina, Zbjeg, Močila, Jasenice, Saborski, Rakovica, Drežnik, Sadilovac, Bugar, Rujnica, Cerkezovac, Crnaja, Ljeskovac, Mašvina, Koranski Lug, Nova i Stara Kršlja, Jamarje i Slunj.

Komandant: Stjepan Milašinčić-Šiljo.

Komesar: Dragić Brujić.

ODRED »GORNJE PRIMIŠLJE«

Formiran 17. augusta 1941. iz grupa koje su bile aktivne već u julu. Baze odreda bile su u rajonu sela Gornje Primišlje i u šumi Debela glava. U svom sastavu odred je imao 34 borca. Naoružanje: 24 karabina i nekoliko lovačkih pušaka. Odred je djelovao prema Primišlju, Slunju i Rakovici.

Komandir: Milan Čokeša.

Komesar: Dušan Livada.

ODRED »ZBJEG«

Formiran 19. augusta 1941, a djelovao je kao grupa boraca već i ranije. Baza odreda bila je u selu Zbjeg. U svom sastavu odred je imao 28 boraca. Naoružanje: 14 karabina (poslije priključenja boraca iz Vrela Mrežnice kod Tuka ukupno 18 karabina) i 4 lovačke puške.

Komandir: Milan Brujić, zatim Mane Radmanović.

Komesar: Dragić Brujić, a poslije Svetožar Ilio.

ODRED »TOBOLIĆ«

Formiran 21. augusta 1941. Baza odreda bila je u selima Tobolić i Sekulić u podnožju šume Hum. U svom sastavu imao je 22 borca, a u vremenu od 7. do 14. XII iste godine 31 borca. Naoružanje: 21 puška

»mauzer«, 1 talijanska puška, 4 razne vojne puške, 6 duplica i 2 pištolja. Odred je djelovao prema Plašćanskoj dolini, Oštarijama, Primišlju i Slunju.

Komandir: Nikola Pjevač.

Komesar: Svetozar Pjevač.

ODRED »TRŽIČ«

Formiran u drugoj polovini augusta 1941. Baza odreda bila je na teritoriju sela Tržić. U svom sastavu imao je 10 boraca. Naoružanje: 2 karabina i nešto ostalog naoružanja.

Komandir: Joco Tarabić.

Komesar: nije izabran.

ODRED »MOČILA«

Formiran potkraj augusta 1941, a djelovao je i ranije kao grupa. Baza odreda bila je u selu Močila. U svom sastavu imao je 30 boraca. Naoružanje (sredinom decembra 1941): 23 karabina, 1 talijanski karabin, 4 duplice i 4 pištolja. Odred je djelovao prema Rakovici, Drežniku, Ličkoj Jeseni i Slunju.

Komandir: Janko Momčilović.

Komesar: Petar Kosanović.

ODRED »MASVINA«

Formiran u prvoj polovini septembra 1941, djelovao je još od 3. augusta kao grupa boraca. Baza odreda bila je u šumi Mašvina. U svom sastavu imao je oko 15 boraca. Naoružanje: 11 karabina i 2 civilne puške.

Odred je djelovao prema Rakovici, Drežniku i cesti Tržac—Rakovica.

Komandir: Ilija Kovačević, zatim Petar Zinaić-Pepo.

Komesar: Dmitar Kovačević, a poslije Uroš Vorkapić.

ODRED »KORDUNSKI LJESKOVAC«

Formiran u prvoj polovini septembra 1941, a djelovao je još od augusta kao grupa boraca. Baza odreda bila je na području sela Kordunski

Ljeskovac. U svom sastavu imao je 47 boraca. Naoružanje (sredinom decembra 1941): 42 puške »mauzer«, 3 razne vojničke puške, 1 duplica i 3 pištolja. Odred je djelovao prema Rakovid, Drežniku, Tržačkoj Rašteli i Šturliću.

Komandir: Vasilj Božić, zatim Rade Milošević.

Komesar: Josip Sekulić.

ODRED »BROČANAC«

Formiran .u augustu 1941. U svom sastavu imao je 10 boraca. Odred je djelovao prema cesti Slunj—Rakovica.

Komandir: Spaso Milošević.

Komesar: Radica Jezdić.

(Početkom septembra priključen je odredu »Močila«.

ODRED »KORANSKI LUG«

Formiran u prvoj polovini septembra 1941. U svom sastavu imao je 18 do 20 boraca. Naoružanje (sredinom decembra 1941): 10 karabina, 3 razne vojničke puške, 1 duplica i 3 pištolja.

Komandir: Mile Devmja.

Komesar: Spaso Milošević.

ODRED »BUGAR«

Formiran u prvoj polovini augusta 1941. Imao je 22 borca. Naoružanje (sredinom decembra 1941): 19 karabina, 2 razne vojničke puške, 1 duplica i 6 pištolja. Odred je djelovao prema Izačiću, Rašteli i Cazinu.

Komandir: Bogdan Veselica.

Komesar: Radovan Grgić.

ODRED »FURJAN«

Formiran potkraj augusta 1941. kao grupa od oko 10 boraca. Dolaskom Stjepana Milašinčića-Silje grupa je dobila organizacioni oblik parti-

Komandir: Dušan Mandić.
Komesar: nije postavljen.
(Mjesec dana nakon formiranja odred je ušao u sastav odreda »Koranski Lug«.)

ODRED »HUM«

Djelovao od augusta 1941. kao grupa u sastavu sa oko 10 boraca. Organiziran je kao odred 1. decembra 1941. sa 35 do 39 boraca. Baze odreda bile su Hum, Egići, Sekulići i Vezmari. Naoružanje: 7 pušaka »mauzer«, 1 puška »manliher«, 3 duplice, 3 pištolja i nekoliko talijanskih karabina. Odred je djelovao na terenima: Plaški, Josipdol, Oštarije, Skradnik, Carevo Polje, Vojnovac, Plavca Draga, Latin, Modruš i Janja Gora.

Komandir: Gajo Bunjevac;

Komesar: Dušan Kosanović-Mudrak.

ODRED »PIŠTENIK«

Djelovao od oktobra 1941. kao grupa boraca, organiziran kao odred u decembru 1941. Baza odreda bila je šuma Pištenik. U svom sastavu imao je 24 borca. Odred je djelovao na terenu Ličke Jesenice, Blata i Saborskog.

Komandir: Đuro Vidaković.

Komesar: Milan Kosanović.

(Odred je bio četnički orijentiran i malo je ljudi iz njega ostalo na strani NOP-a.)

ODRED »-DABAR«

Formiran 17. augusta 1941. Baza odreda bila je šuma Konjska glava (stoga se taj odred ponegdje susreće i pod nazivom »Konjska glava«), U vrijeme formiranja imao je oko 12 boraca. Djelovao je u pravcu Kapele, željezničke pruge Lička Jesenica—Vrhovine i Glibodol—Dabar.

Komandir: Stevo Cuturilo.

Komesar: nije postavljen.

(Bord ovoga odreda ušli su dijelom u sastav odreda »Vera«, dijelom u sastav odreda »Pištenik«, a manji broj boraca ušao je u sastav odreda »Škare«.)

ODRED »VERA«

Formiran 10. oktobra 1941. Baza odreda bila je šuma Krasnica. U svom sastavu imao je 20 do 25 boraca. Naoružanje: 12 karabina, 5 pištolja i nekoliko lovačkih pušaka i štućeva. Odred je djelovao u pravcu Kapele

do željezničke stanice Rudopolje, zatim do Blata, Plaške Glave i Vere i na potezu Zebić—Međedak—Glibodol—Dabar—Kapela.

Komandir: Đuro Večerinović.

Komesar: Pero Šumonja.

Četvrti rajon

Četvrti rajon nalazio se između pruge Karlovac—Vrginmost—Glina i Kupe sa sjeveroistočne strane. Na zapad se prostirao sve do Skakavca u neposrednoj blizini Karlovca, a s jugoistočne strane do sela Taborište—Bukovica. Na tom području bila su obuhvaćena sela: Banski Moravci, Gornji, Donji i Lasinjski Sjeniĉak, Prkos, Slavsko Polje, Pješćanica, Kirin, Bović, Cremušnica, Štipan, Dugo Selo, Ostrožin, Trepĉa i njihovi zaseoci.

Komandant: Nikola Vidović.

Komesar: Branko Nikoliš.

ODRED »ŠTIPAN«

Formiran u julu 1941. Baza odreda bila je u šumi Kremešnica, selo Štipan. Odred je u svom sastavu imao oko 25 boraca. Djelovao je prema Lukiniću, Lasinji, Vrginmostu, Boviću i Pisarovini.

Komandir: Nikola Vidović.

Komesar: Mile Kličković.

ODRED »KIRIN«

Formiran u novembru 1941. Baza odreda bila je selo Kirin. U svom sastavu odred je imao oko 18 boraca. Djelovao je prema Boviću i Vrginmostu.

Komandir: Petar Bijehć.

Komesar: Adam Pavlović.

ODRED »OSTROŽIN«

Formiran u novembru 1941. Baza odreda bila je selo Ostrožin. U svom sastavu imao je 14 boraca. Naoružanje: 3—4 karabina, ostalo civilne puške. Odred je djelovao prema Vrginmostu i Vojnić-kolodvoru.

Komandir: Petar Janjić.

Komesar: Simo Janjanin.

! ODRED »BOVIČ«

wfMitó,; ■,.,; J ;Q -& ' ■:: IO . *ry-at* \$fu ' : :

■' i ifi i

Formiran u augustu 1941. Baza odreda bila je u šumi zvanoj Jovin jarak. Djelovao je prema Vrginmostu, Glini i selu Bučica.

Komandir: Milan Komadina.

Komesar: Vaso Mraović-Curčinja.

ODRED »KATIČ KOSA«

Djelovao je od jula 1941. godine kao grupa. Organiziran kao odred 1. augusta 1941. Baze odreda bile su šume Katič kosa (u kući Mile Nikošaj i Mala Trepča. U svom sastavu imao je 18 boraca. Odred je djelovao prema Vojniću, Skakavcu, Utinji i Vrginmostu.

Komandir: Stanko Gabrić.

Komesar: Mile Pajić, zatim Mile Kličković.

ODRED »SJENIČAK«

Formiran početkom septembra 1941. Baza odreda bila je oko Donjeg Sjeničaka. U svom sastavu imao je oko 20 boraca. Naoružanje: 5—6 karabina, ostalo civilne puške. Odred je djelovao prema Skakavcu, Kovačevcu, Lasinji i na potezu Udbina—Sjeničak.

Komandir: Miloš Kljajić.

Komesar: Milić Dejanović.

v ' ■' ^

•'i

—

ODRED »PJEŠČANICA«

Formiran u septembru 1941. Baza odreda bila je u šumi Abez. Djelovao je prema Vrginmostu.

Komandir: Đorđe Dragojević.

Komesar: Branko Dragojević.

II. PODRUČJE GLINE I DIJELOVA BANIJE

OK KPH za Karlovac je čitavo ovo područje podijelio u 2 rajona, koji su zajedno sa 4 rajona na Kordunu sačinjavali cjelinu od 6 rajona pod jedinstvenom komandom Korduna i Banije u Petrovoj gori. Međutim, radi nekih specifičnosti razvitka NOB-a na Baniji ova mjera — koja se s uspjehom primjenjivala na Kordunu — tu nije u potpunosti realizirana.

Od samog početka ustanka na tom je području odred »Samarica« centralna i dominantna partizanska jedinica. Također i brojem on je ubrzo prerastao okvire ustaničkog odreda i tako je pod svojom komandom imao još 2 manja odreda. Stab odreda nazivao se kasnije »Komanda Banije«, a komandir odreda Vasilj Gaćeša »komandant Banije«.

PARTIZANSKI ODRED »SAMARICA«

Formiran 23. jula 1941. godine pod Gaćešinom vrbom (vrba u bari). Nakon napada na željezničku stanicu Grabovac 24. VII 1941. povukao se na teritorij Šamarice i kratko vrijeme imao sjedište u predjelu Anđeline kose kod Trostrukog kestena (trostablo drvo). Stalno sjedište odreda bilo je zatim u Samarici nasuprot Anđelinoj kosi, preko ceste i rijeke Petrinjčice. U vrijeme formiranja odred je imao 35, a potkraj 1941. godine oko 150 boraca. Djelovao je u pravcima: Dodoši—Kraljevcani, Gradac—Šušnjar—Bačuga—Petrinja, Bijele Vode—Dragotina—Glina, Klasnić—Maja—Glina, Brestik—Žitovac—Gvozdansko.

Komandir: Vasilj Gaćeša.

Komesar: Adam Mraković, kasnije Đuro Kladarin.

U novembru 1941. iz odreda »Samarica« formiraju se tri voda:

Prvi vod

Baza: Mah Gradac, zaselak Tavani. U svom sastavu vod je imao 50 boraca naoružanih karabinima, civilnim puškama, pištoljima, kuburama i duplicama.

Komandir: Pero Kmjajić.

Politički delegat: Simo Todorović.

Drugi vod

Baza: Mah Gradac, zaselak Momčilovića Kosa. Vod je u svom sastavu imao 48 boraca. Naoružanje: karabini, razne civilne puške i jedan puško-mitraljez.

Komandir: Đuro Vujić.

Politički delegat: Adam Mraković.

Treći vod

Baza: Veliki Gradac, zaselak Tomljenovići. Vod je u svom sastavu imao 65 boraca naoružanih karabinima i raznim civilnim puškama.

Komandir: Adam Vladić.

Politički delegat: Milan Mraković.

»PROLOMSKI ODRED«

Baza mu je bila šuma Prolom u predjelu Žuta kosa. Djelovao je na potezima Hajtić—Selište—Glina, Obijaj—Vranovina—Topusko, Hrvatska Bojna—Bosanska Bojna—Vmograč, Kobiljak, Zirovac. U vrijeme formiranja odred je brojio oko 15 boraca. Ova grupa boraca s Banije održavala je veze s borcima na Kordunu.

Komandir: Ljuban Relić.

Komesar: Joso Marjanović.

»BOJANSKI ODRED«

Već prvih dana ustanka djeluje i grupa u selu Bojna—Kobiljak. Ona je aktivna na području Bosanska Bojna—Vmograč, prema Zirovcu, Bužinu i Topuskom. U svom sastavu odred je imao oko 25 boraca.

Komandir: Rade Grmuša-Rara.

Komesar: nije postavljen.

III. PODRUČJE OGULINSKOG KOTARA

Dijelovi ovog kotara (Dubrave i Plaški) bili su u sastavu drugog i trećeg rajona, pa su i odredi iz tih dijelova obuhvaćeni popisom njihovih rajona.. Ovdje donosimo popis preostalih odreda ogulinskog kotara, koji su bili pod komandom kasnije formiranog štaba za Gorski kotar i Primorje. Odredi i logori tadašnjih kotara Vrbovsko i Delnice nisu bili obuhvaćeni istraživanjem autora, jer su od samog početka vojnički djelovali nezavisno od karlovačkog područja i štabova na Kordunu.

Na području Drežnice, kao i u cijelom Gorskom kotaru, u početku se češće upotrebljavao termin *logor* nego termin *odred*, pa je češće upotrebljavani termin zadržan i u ovome prilogu.

LOGOR »TOMIČI«

Osnovan u augustu 1941. Baza logora bila su sela Tornici i Vukelići, a nakon oslobođenja Drežnice 9. oktobra 1941. baza postaje Drežnica. U vrijeme formiranja u logoru je bilo 7 boraca, a do kraja 1941. njihov je broj porastao na oko 40. Naoružanje: puške »mauzer-«, lovačke puške, a u septembru 1941. zaplijenjena su od Talijana 3 puškomitraljeza. Borci logora djelovali su u pravcu Klanci, Jezerane, Lužani (općina Brinje). Postavljaju zasjede u šumi Velika Kapela, Stalak, Mekuša, Jasenak, Breza, Znjidovac, Kamensko i Gomirje (općina Vrbovsko).

Komandir: Sava Vukelić.

Komesar: Nikola Trbović.

LOGOR »KRAKAR«

Osnovan u augustu 1941. Baze logora bile su Krakar, Brezno i okolne šume. U svom sastavu imao je oko 20 boraca. Naoružanje: puške »mauzer« i talijanske puške. Borci tog logora djeluju zajedno s borcima logora »Tomići«.

(Potkraj oktobra 1941. logor je rasformiran, a njegovi borci ulaze u sastav partizanskog logora »Tomići«.)

Komandir: Milan Kosanović.

Komesar: Nikola Ivošević.

LOGOR »RADULOVICI«

Osnovan u septembru 1941. Baza logora bila je u šumi Bitoraj povrh sela Radulovići. Borci logora djelovali su u pravcu Jasenak, Velika Kapela,

Ježerane i Breze. U svom sastavu logor je imao oko 10 boraca. Naoružanje: **8** pušaka i **2** pištolja.

(Potkraj novembra 1941. ovaj logor je spojen s partizanskim logorom »Zmiči«.)

Komandir: Stojan Radulović-Gigan.

Komesar: nije postavljen.

LOGOR »ZRNICI«

Osnovan početkom septembra 1941. Baza logora bila je u šumi Rasova iznad sela Zmiči. Poslije oslobođenja Drežnice 9. oktobra 1941. logor se privremeno smješta u Nikoliće. Naoružanje: 19 pušaka »mauzer« i jedan puškomitraljez. Borci logora djelovali su u pravcu Velika Kapela, Jezerane, Jasenak, Breze, Mekuša, Dabar i Klanci (općina Brinje). U logoru je bilo **20** boraca.

Komandir: Mihajlo Zmić.

Komesar: Nikica Radulović.

LOGOR »BREZNO«

Osnovan potkraj augusta 1941. Baza logora bila je u šumi Sopača povrh sela Brezno. Naoružanje: nekoliko karabina, 3 pištolja i lovačke puške. Borci logora djelovali su u pravcu Bjelsko, Musulinski Potok, Gomerje, Ponikve, Zagorje (selo u općini Ogulin), Kamensko (općina Vrbovsko). U svom sastavu logor je imao 12 boraca.

Komandir: Miloš Ivošević-Rogović.

Komesar: BudeBosnić.

LOGOR »JASENAK«

Osnovan u novembru 1941. Baza logora bila je u šumi Previja kod Jasenka. U vrijeme formiranja u logoru je bilo 15 boraca, a nešto kasnije broj je porastao na oko 35. Borci logora djelovali su u pravcu Bjelsko, Tisovac, Breze i Stalac. Naoružanje: **6** karabina, 3 lovačke puške, ostalo pištolji.

Komandir: Mićo Zmić.

Komesar: Branko Matić.

Tumač skraćenica

CK	— Centralni komitet
GŠH	— Glavni štab Hrvatske
HRS	— Hrvatski radnički savez
HSS	— Hrvatska seljačka stranka
KK	— kotarski komitet
KPH	— Komunistička partija Hrvatske
KPJ	— Komunistička partija Jugoslavije
KPO	— Koirdunaški partizanski odred
MK	— mjesni komitet
NDH	— Nezavisna Država Hrvatska
NOB	— narodnooslobodilačka borba
NOO	— narodnooslobodilački odbor
NOP	— narodnooslobodilački pokret
NOPO	— narodnooslobodilački partizanski odred
OK	— okružni komitet
OZNA	— Odjeljenje za zaštitu naroda
PO	— partizanski odred
RK	— rajonski komitet
SBOTIC	— Savez bankovnih, obrtničkih, trgovačkih i industrijskih činovnika
SDS	— Samostalna demokratska stranka
SKOJ	— Savez komunističke omladine Jugoslavije
SKP (lb)	— Svesavezna komunistička partija (boljševika)
UNS	— Ustaška nadzorna služba
URSSJ	— Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije
2RO	— Župska redarstvena oblast

Kazalo osobnih imena*

B

BAKOVIC, sestre: Rajka, student iz Zagreba, aktivist NOP-a, ubijena od ustaša 1941. godine u Zagrebu, narodni heroj; Zdenka, trafikantica iz Zagreba, aktivist NOP-a, izvršila samoubistvo u ustaškom zatvoru 1941. god.: 234

2a ličnosti umrle prije 1941. godine navodi se samo zanimanje, odnosno funkcije i godine rođenja i smrti, dok se uz određena opće poznata imena ili za u knjizi spomenute osobe koje nisu relevantne za njenu temu smatralo suvišnim iznositi bilo koji podatak.

- BAKRAČ, braća, seljaci iz Luščana (Glina); Tanasije, borac odreda »Samarica«, poginuo 1943. godine; Đuro, borac i komandir voda u odredu »Samarica«, danas general-major u Zagrebu, narodni heroj; Dušan, borac odreda »Samarica«, danas penzioner u Osijeku: 66, 67, 79
- BALAGOVIC Ivica, pekarski radnik iz Krapine, sindikalni aktivist u Karlovcu i suradnik NOP-a, umro 1963. godine u Zagrebu: 15
- BALEN Sime, novinar iz Zagreba, komesar Grupe ličkih partizanskih odreda, danas publicist u Zagrebu: 289
- BALON Rudo, krojački radnik iz Ozlja, pripadnik karlovačke udarne grupe, strijeljan od ustaša 1941. godine u Zagrebu: 315
- BALTIC Avdo, radnik iz Travnika, pripadnik karlovačke udarne grupe, strijeljan od ustaša 1941. godine u Karlovcu: 315
- BALTIC Milutin, tehničar iz Donjeg Selišta (Glina), član KK KPH Glina i rukovodilac u SKOJ-u, danas predsjednik Republičkog vijeća sindikata u Zagrebu, narodni heroj : 58, 69, 75, 143, 191
- BALJAK Vital, ustaša iz Gospića, organizator i izvršilac masovnih zločina, ratni zločinac, po oslobođenju zemlje nestao: 93, 94, 95, 102, 103, 104, 105, 109, 113
- BAN Stjepan, aktivist NOP-a, ubijen od ustaša 1942. godine: 316
- BANDA Milan, seljak iz Zagorja (Krnjak), borac, kasnije komandir odreda »-Bukovac«, danas kolonist u Vojvodini: 324
- BARAC Mićo, radnik iz Zbjega (Slunj), aktivist KP, komandir čete u III bataljonu, poginuo kao komandant bataljona u Tržiću 1942. godine: 68, 100, 127, 128, 131, 218
- BAS ARA Mile, seljak iz Svinjarice (danas Partizansko Žarište — Krnjak), borac u odredu »Debela kosa«, a zatim komesar I bataljona u I KPO, poginuo 1942. godine u Poljani: 110, 151, 212, 276, 282
- BASARA Miloš, seljak iz Krnjaka, predsjednik Okružnog narodno-oslobodilačkog odbora, danas penzioner u Surčinu: 176
- BASARA Nikola, trgovački pomoćnik iz Svinjarice (danas Partizansko Žarište — Krnjak), komandir voda u odredu »Debela kosa«, danas pukovnik JNA: 86
- BATINIC Đuro, seljak iz Bugara (Slunj), borac odreda »Bugar«, danas kolonist u Vojvodini: 126
- BELAVIC Drago, zidar iz Netretića (Karlovac), pripadnik karlovačke udarne grupe, poginuo 1943. godine u Bosiljevu: 315
- BENIC Joža, radnik iz Mrežničkih Novaka (Duga Resa), aktivist KP i borac odreda »Perjasica«, danas službenik u Karlovcu: 49, 250, 251
- BERKOVIC Zdravko, trgovac iz Karlovca, ratni zločinac, 1945. godine suđen i strijeljan u Varaždinu: 32
- BESTALL, domobranski bojnik: 271
- BETLEHEM Ivan, pravnik iz Karlovca, šef policije u Karlovcu (ZRO), 1944. godine uhvaćen i strijeljan: 32, 48, 234, 235, 236
- BIJELIC Pavao, radnik iz Sjeničaka (Vrginmost), član KK KPH Vrginmost, ubijen od ustaša u logoru Jasenovac: 59

- BIJELIĆ Petar, seljak iz Kirina (Vriginmost), komandir odreda »Kirin« i komandir čete u IV bataljonu, poginuo 1942. godine u Kirinu: 265, 331
- BJELAJAC Stanko, službenik iz Majskih Poljana (Glina), član KK KPH Glina i komesar odreda »Samarica«, a zatim komandant bataljona, danas general-potpukovnik JNA, narodni heroj: 191
- BJELIVUK Mileta, žandar iz Bijelog Klanca (Krnjak), komandir odreda »Bijeli Klanac«, danas kolonist u Vojvodini: 323
- BLASSI Giuseppe, talijanski poručnik, obavještajac: 207, 211
- BLAŽEVIĆ Veljko, električar iz Tušilovića, borac odreda »Debela kosa«, danas penzionirani major JNA: 87
- BOJANIĆ, trgovac iz Štipana (Vriginmost): 77
- BOLJKOVAC Josip, krojački pomoćnik iz Vukove Gorice (Karlovac), aktivist SKOJ-a i pripadnik karlovačke udarne grupe, danas pravnik, predsjednik Općinske skupštine u Karlovcu: 228, 315
- BOLIĆ Milan-Tomaš, komandir odreda »Kuzma-Poloj«: 325
- BONETA Milan, radnik iz Furjana (Slunj), ustaša, strijeljan 1945. godine zbog ratnih zločina: 42, 43, 44
- BORIĆ Josip, seljak iz Male Soline (Glina), aktivist KP i NOP-a, umro poslije rata: 196
- BOSNIĆ Bude, miner iz Drežnice (Ogulin), komesar partizanskog logora »Brezno«, a zatim komesar čete u odredu »Marko Trbović«, danas pukovnik JNA u Zagrebu: 336
- BOTIĆ Ivica, aktivist NOP-a iz Karlovca: 233
- BOŽIĆ Milan-Plašćanin, seljak iz Crnaje (Cazin), borac, kasnije komandir odreda »Crnaja«, 1950. godine suđen i strijeljan zbog neprijateljskog rada: 329
- BOŽIĆ Nikola, seljak iz Miholjskog (Vojnić), komandir odreda »Miholjsko«, poginuo 1942. godine u napadu na Vojnić-kolodvor: 320
- BOZIĆ Vasilj, seljak iz Crnaje (Cazin), komandir odreda »Crnaja«, a zatim »Ljeskovac«, umro 1946. godine u Czinu: 328, 329
- BREZOVIĆ Nikola-Prebeg, radnik iz Šišljavića (Karlovac), član RK KPH i aktivist NOP-a, danas službenik u Zagrebu: 252, 253, 265, 266, 267, 268, 307, 315
- BREZOVIĆ TOMO, seljak iz Šišljavića (Karlovac), aktivist NOP-a, danas seljak u Šišljaviću: 252
- BRKIĆ Miloš, seljak iz Jurge (Vojnić), borac, kasnije komandir odreda »Jurga«, danas penzioner u Jurgu: 319
- BRNČIĆ Josip, pravnik iz Fužina (Delnice), aktivist i funkcioner NOP-a, danas predsjednik Vrhovnog suda SRH: 62
- BROZ Josip Tito, narodni heroj: 18, 22, 40, 147, 291
- BRUJIĆ Dragić, seljak iz Zbjega (Slunj), komesar odreda »Zbjeg«, a zatim komesar III bataljona, danas službenik u Karlovcu: 100, 143, 154, 192, 326
- BRUJIĆ Miladin, seljak iz Zbjega (Slunj), komandir odreda »Zbjeg«, danas penzioner u Slunju: 192 326

BUDAK Mile, ustaški doglavnik, suđen i strijeljan 1945. godine kao ratni zločinac: 36

BUKVIĆ Josip, radnik iz Karlovca, član MK KPH Karlovac i pripadnik karlovačke udarne grupe, strijeljan od ustaša 1941. godine u Karlovcu: 72, 227, 315

BULAT Dragica, studentica iz Vrginmosta, aktivist KP, referent saniteta III bataljona, poginula 1942. godine na Petrovoj gori: 58, 193, 229, 233

BULAT Jovo, seljak iz Podgorja (Vrginmost), borac odreda »Perna«, a zatim komesar odreda »Podgorje«, danas penzioner u Beogradu: 88, 321

BULAT Rade, student iz Vrginmosta, član i sekretar KK KPH Vrginmost i Vojnić, komesar odreda »Perna«, danas general-potpukovnik JNA, narodni heroj: 28, 38, 52, 59, 60, 69, 74, 75, 84, 88, 89, 112, 143, 173, 186, 198, 199, 276, 322

BULAT Tešo, seljak iz Kirina (Vrginmost), borac odreda »Kirin«, danas penzioner u Zagrebu: 309

BUNČIĆ Mile, seljak iz Donjeg Skrada (Krnjak), komandir odreda »Donji Skrad«, strijeljan zbog neprijateljskog rada 1941. godine: 319

BUNJEVAC Gajo, trgovac iz Plaškog, komandir odreda »-Hum«, a zatim »Plaški«, danas penzionirani major u Plaškom: 135, 136, 330

BUSINA Mato, neprijateljski vojnik: 266

BUTKOVIĆ Ivo, učenik iz Karlovca, aktivist SKOJ-a i pripadnik karlovačke udarne grupe, jedan od autora ove knjige: 33, 227, 315

BUTORAC Anka, radnica iz Donjeg Pazarišta (Gospić), sindikalni aktivist i član CK KPH, ubijena od ustaša 1942. godine u Kostajnici, narodni heroj: 16, 19

BUŽDON, ustaški povjerenik u Tušiloviću, strijeljan u toku rata: 129

C

CEROVSKI Božidar, ustaški funkcioner, poslije rata suđen i strijeljan kao ratni zločinac: 93, 102, 105, 106, 107, 108, 109

CORN, domobranski potpukovnik: 273

CREVAR Janko, radnik iz Čemernice (Glina), aktivist KP, ubijen pred rat od policijskih agenata: 16, 17

CRNKOVIĆ Dušan, seljak iz Ključara (Vojnić), borac odreda »Ključar«, poginuo 1941. godine u Vojšnici: 270

CVETKOVIĆ Dragiša, pravnik iz Niša, predsjednik vlade Kr. Jugoslavije, živi u emigraciji: 26

CVETKOVIĆ Marijan, ekonomist iz Siska, član OK KPH Sisak, danas organizacioni sekretar CK SKH, narodni heroj: 83

CVIJIĆ Stevo, seljak iz Luščana (Glina), borac odreda »Šamarica«, danas penzioner u Luščanima: 79, 80

CVITAK Stjepan, student iz Karlovca, komesar bataljona, strijeljan na temelju presude vojnog organa NOP-a 1944. godine: 63

C

ČANIĆ Matija, domobranski general: 153

ČAVIĆ Mārijan-Grga (Zvonko Dr-
žić), radnik iz Zagreba, pripadnik
karlovačke udarne grupe, sekretar
MK KPH u Karlovcu i član Ope-
rativnog partijskog rukovodstva
OK KPH, ubijen od ustaša 1941.
godine u logoru Jasenovac, narod-
ni heroj: 36, 158, 185, 228, 229,
230, 233, 235, 236, 237, 238, 239,
240, 241, 242, 243, 244, 248, 249,
252, 253, 274, 275, 315

ČOKEŠA Milan, žandar iz Primišlja
(Slunj), borac, kasnije komandir
odreda »Gornje Primišlje«, pogi-
nuo 1942. godine u Primišlju kao
vodnik u omladinskom bataljonu
»Joža Vlahović«: 127, 128, 326

CUJIĆ Milovan, seljak iz Broćanca
(Slunj): 96

ČUJIĆ Mira i dijete: Mira rod. O-
rešković, iz Karlovca, danas služ-
benik u Zagrebu; dijete Olgica,
rođena 1941. godine: 246, 247 .

ČUJIĆ Žarko, učitelj iz Brinja, se-
kretar KK KPH Vojnić, koman-
dir odreda »Crna lokva«, a zatim
borac u III bataljonu, poginuo
1941. godine kod Plavče Drage: 21,
69, 75, 97, 98, 133, 148, 219, 220,
221, 242, 246, 319

ČUTURILO Stevo, lugar iz Ličke
Jesenice (Ogulin), komandir odre-
da »Dabar«, mučki ubijen od čet-
nika u Pišteniku 1942. godine kao
komandir Plašćanske čete: 330

Č

ČETKOVIĆ Vlado, radnik iz Piperà
(Titograd), komandant Grupe par-
tizanskih odreda za Liku i član
GŠH, poginuo kao komandant VIII
korpusa 1944. godine, narodni he-
roj: 156, 157, 224, 289, 298

ČURČIJA Miloš, seljak iz Krnjaka.
borac, kasnije komandir voda u

I bataljonu, poginuo 1942. godine
kod Topuskog: 219

D

DAKIĆ Milisav, seljak iz Klipinog
Brda (Vojnić), komandir voda u
I bataljonu, poginuo 1943. godine
kod Vrhovina, narodni heroj: 281

DAROVIĆ Nikola, službenik iz To-
puskog: 49

DEAK Franjo, iz Karlovca, ustaški
funkcioner i gradonačelnik Kar-
lovca, umro poslije rata u Zagre-
bu: 231, 232

DEBELJUH Ivan, radnik iz Salica
(Rovinj), pripadnik karlovačke u-
darne grupe, danas službenik u
Karlovcu: 315

DEJANOVIĆ Dragić, seljak iz Polo-
ja (Ogulin), komandir odreda
»Kuzma-Poloj«, strijeljan radi
pljačke 1941. godine: 325

DEJANOVIĆ Milan, trgovac iz Klo-
koča (Vojnić), aktivist KP i NOP-a,
ubijen od četnika 1941. godine:
65, 114, 154

DEJANOVIĆ Milić, iz Sjeničaka
(Vrginmost), komesar odreda »Sje-
ničak«, a zatim »Pješčanica«, da-
nas pukovnik JNA u penziji: 172,
254, 332

DEJANOVIĆ Miloš-Lošo, seljak iz
Klokoča (Vojnić), član KK KPH
Vojnić, komandir odreda »Otmic«,
danas kolonist u Kljajićevu: 21,
34, 52, 75, 90, 115, 119, 195, 325

DEMONJA Nikola, radnik iz Vlaho-
vića (Glina), borac, kasnije koman-
dir voda u odredu »Šamarica«,
poginuo kao komandant XII udar-
ne divizije 1944. godine kod Sla-
vonske Požege, narodni heroj: 79,
80

- DEVOSIĆ Frane, neprijateljski vojnik: 274
- DEVRNJA Mile, seljak iz Koranskog Luga (Slunj), komandir odreda »Koranski Lug«, strijeljan 1950. godine zbog neprijateljskog rada: 150
- DIDOVIĆ, podnarednik iz Bovića: 101, 102
- DIMIĆ Nada, radnica iz Divosela (Gospić), član OK KPH, ubijena od ustaša u logoru Stara Gradiška 1942. godine, narodni heroj: 146, 157, 186, 229, 233, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 252, 253, 315
- DMITROVIĆ Dušan, seljak iz Sljivnjaka (Slunj), komesar odreda »Šijivnjak«, a zatim komesar II bataljona, strijeljan 1944. godine na temelju istrage i presude vojnog organa NOP-a: 154, 323, 3Ž4
- DOBROSAVLJEVIĆ Rade, podoficir iz Dvorišta (Krnjak), komandir odreda »Gornji Skrad«, poginuo kao komandant bataljona 1943. godine u Brlogu: 325
- DODIG Radonja, seljak iz Zbjega (Slunj), borac odreda »Zbjeg«, a zatim u pratećoj jedinici GSH, danas potpukovnik JNA: 159, 175, 176, 178, 191, 192
- DOKMANOVIĆ Nikola, učitelj iz Plaškog, aktivist KP i NOP-a, danas službenik u Zagrebu: 61
- DOMANI Robert (Ivanović Vladimir), student iz Orahovice (Osijek), španjolski borac, član Komande Korduna i Banije, a zatim komandant II bataljona, mučki ubijen od četnika 1942. godine, narodni heroj: 119, 120, 122, 123, 125, 131, 142, 143, 154, 156, 212, 301, 323
- DRAGOJEVIĆ - Branko, seljak iz Pješčanice (Vrginmost), komesar odreda »Pješčanica«, poginuo 1942. godine: 332
- DRAGOJEVIĆ Đorđe, seljak iz Pješčanice (Vrginmost), komandir odreda »Pješčanica«, poginuo u Žumberku 1944. godine: 332
- DRAKULIC Dragomir-Puba, liječnik iz Karlovca, član OK KPH, strijeljan od ustaša u Rakovom Potoku 1941. godine: 16, 19, 25, 27
- DRAKULIC (rod. Njegovan) Nada, službenica iz Gline, aktivist NOP-a, umrla 1943. godine na oslobođenom teritoriju: 46
- DRAKULIC Nenad,, student iz Karlovca, aktivist SKOJ-a, borac i komesar čete u Primorsko-goranskom partizanskom odredu, danas general-potpukovnik avijacije: 19, 21. 27
- DRAKULIC Veljko, učitelj iz Karlovca, 1941. godine u talijanskom zarobljeničkom logoru, danas potpredsjednik Sabora SRH: 16
- DRAKULIC, obitelj: otac Dane, listonoša iz Karlovca, umro 1945. godine; majka Milica, domaćica, umrla 1964. godine; sinovi Dragomir, Veljko i Nenad; kćer Milena-Cica udata Matić, učiteljica, borac u Primorsko-goranskom PO, danas penzioner u Zagrebu: 21, 37, 228
- DRAŽIC Mile, seljak iz Johovice (Cazin), komandir odreda »Bogovolja«, poginuo u Mašvini 1942. godine: 329
- DROZDOV Miljenko, učenik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, ubijen od ustaša: 315

DRŽIĆ Zvonko, vidi Marijan Čavić

DUBAJIĆ Branko, seljak iz Johovice (Cazin), komesar odreda »Bogovlja«, prešao na stranu četnika, danas u emigraciji: 329

DUIĆ Duka, krojač iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, poginuo u toku NOB-a kao partizan: 227, 315

DUDUKOVIĆ Bogdan, pekar iz Veljuna (Slunj), borac, kasnije komesar odreda »Bukovac«, danas penzioner u Veljunu: 324

DUDUKOVIĆ Dmitar, trgovački pomoćnik iz Krnjaka, borac, kasnije komesar odreda »Krnjački Grabovac«, danas pukovnik u penziji u Brčkom: 323

DUKOVIC Mijo, neprijateljski vojnik: 115

Dž

DŽODAN Dragić, seljak iz Džodana (Vojnić), borac odreda »Crna lokva«, poginuo 1945. godine: 140

DŽODAN Mila, seljanka iz Džodana (Vojnić), simpatizer NOP-a, danas seljanka u Džodanima: 141

DŽODAN Miloš, seljak iz Džodana (Vojnić), borac i aktivist KP u odredu »Crna lokva«, poginuo kao komesar bataljona 1943. godine: 140, 319

DŽODAN Petar, kovač iz Džodana (Vojnić), simpatizer NOP-a, ubijen u zemunskom logoru 1942. godine: 140

Đ

ĐAKOVIC Đuro, sekretar CK KPJ (1886—1929): 14

ĐIPALO Jovica, seljak iz Tušilovića (Karlovac), borac odreda »Debela

kosa«, danas seljak u Tušiloviću: 87

ĐIPALO Milivoj, radnik iz Tušilovića (Karlovac), borac odreda »Debela kosa«, danas potpukovnik JNA u penziji: 87

ĐIPALO Miloš, postolar iz Tušilovića (Karlovac), pripadnik karlovačke udarne grupe: 315

ĐIPALO Nikola, seljak iz Tušilovića (Karlovac), borac odreda »Debela kosa«, danas potpukovnik JNA: 86

ĐURIC Petar-Kukan, seljak iz Radonje (Vojnić), komandir odreda »Radonja«, strijeljan radi izdaje 1941. godine: 320

ĐURIC Petar-Ruco, seljak iz Radonje (Vojnić), borac, kasnije komandir odreda »Radonja«, danas penzioner u Radonji: 154, 281, 320

F

FINK Josip, strojobravar iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, poginuo kao tenkist u borbi za Otočac 1943. godine: 227, 231, 251, 315

FORST Josip, postolar iz Ogulina, aktivist NOP-a, danas penzioner u Ogulinu: 169

FURDEK Janko, radnik iz Duge Rese, aktivist KP i NOP-a, poginuo kao pomoćnik komesara Karlovačke brigade u Kupčini 1944. godine: 21, 250

FURLAN Herman, postolar iz Karlovca, aktivist KP i NOP-a, danas službenik u Karlovcu: 250

FURLAN Ivan, učitelj u Kupljenском (Vojnić), član KK KPH Vojnić, danas profesor u Zagrebu: 91, 97, 98, 114

G

GABRIĆ Stanko, seljak iz Slavskog Polja (Vojnić), komandir odreda »Katić kosa«, danas penzioner u Slavskom Polju: 262, 263, 264, 265, 280, 282, 332

GAČESA Miloš, seljak iz Mededaka (Vojnić), borac, kasnije komesar odreda »Gačeša-selo«: 320

GAČEŠA Vasilj, seljak iz Vlahovića (Glina), komandir odreda »Šamarica«, a zatim komandant Banij-skog partizanskog odreda, poginuo u Brubnom 1942. godine, narodni heroj: 78, 79, 80, 82, 84, 134, 135, 143, 145, 156, 175, 225, 333

GALJER-Holjevac Nada, poštanska službenica iz Zagreba, pripadnik zagrebačke udarne grupe, sekretarica GŠH, danas penzioner u Zagrebu: 158

GAL JER Vilim, poštanski službenik iz Prugovca (Bjelovar), pripadnik zagrebačke udarne grupe, komesar čete u III bataljonu, poginuo 1942. godine u napadu na Tržačku Raštelu, narodni heroj : 218

GASIĆ, seljak iz Blagaja, ustaša: 43

GARVANOVIĆ Duka, trgovački pomoćnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, ubijen od ustaša u logoru Jasenovac 1941. godine: 53, 315

GERSKOVIC Leon, pravnik iz Slavonske Požege, aktivist KP i funkcioner NOP-a, danas sveučilišni profesor u Zagrebu: 22

GLEDIĆ Danica, seljanka iz Bovića, borac odreda »Bović« i aktivist NOP-a: 202

GOJAK Ivica, učenik iz Karlovca, aktivist SKOJ-a i pripadnik karlovačke udarne grupe, borac odreda

»Debela kosa«, poginuo u Karlovcu 1941. godine: 161, 240, 315

GOJAK Janja, domaćica iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, ubijena od ustaša u logoru Danica: 315

GOJAK Stevo, stolarski radnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, sekretar MK KPH Karlovac, ubijen od ustaša: 249, 315

GOLDSTEIN Ivo, inženjer agronomije i knjižar iz Karlovca, simpatizer KP, ubijen od ustaša u Jadovnu 1941. godine: 37

GOMBAČ Aleksandar, student iz Karlovca, ustaški funkcioner, danas u emigraciji: 47

GORKI Maksim, ruski književnik (1868—1936): 227

GR AC AN Ivan, seljak iz Slunja, simpatizer NOP-a, umro 1960. godine: 105

GRGA, vidi Marijan Čavić

GRGIĆ Radovan, student iz Sadilovca (Slunj), komesar odreda »Bugar«, danas potpukovnik JNA: 328

GRDEŠIĆ Ante, drvodjelski radnik iz Karlovca, član i sekretar MK KPH Karlovac i član OK KPH, poginuo kao komandir Hrvatske udarne čete 1942. godine u Perjasici: 19, 21, 55

GRKOVIĆ Miloš, seljak iz Trupinja-ka (Krnjak), komandir odreda »Kestenova Gora«, danas kolonist u Vojvodini: 325

GRMUŠA Rade-Rara, postolar iz Bojne (Glina), komandir Bojanskog partizanskog odreda, danas general-major JNA, narodni heroj: 334

GREGORIC Pavle, liječnik iz Zlata, član CK KPH i funkcioner NOP-a u Slavoniji, penzioniran kao državni i politički funkcioner, danas predsjednik Jugoslavenskog crvenog križa, narodni heroj : 20

GRGURIĆ Matija, radnik iz Skrada (Delnice), aktivist NOP-a, danas potpukovnik JNA: 234, 244, 245

GVOZDENOVIĆ Nikola, seljak iz Ključara (Vojnić), komandir odreda »Ključar«, danas penzioner u Ključaru: 321

H

HAJDIN Joco, podoficir iz Vojnića, komandir čete u I bataljonu, poginuo kao operativni oficir III bataljona I brigade kod Kamenskog Mosta 1942. godine: 281, 317

HARIŠ Ivan (Ilija Gromovnik), radnik iz Slapna (Karlovac), španjolski borac, organizator diverzantskih grupa u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju, danas general-major u penziji, narodni heroj : 64, 120, 121, 137, 138

HIBNER Karlo, službenik iz Velike Kladuše, simpatizer NOP-a, danas službenik u Sarajevu: 195

HITLER Adolf: 226, 257

HOLJEVAC Većeslav (Kovač Franjo), trgovački pomoćnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, član OK KPH i Operativnog partijskog rukovodstva OK KPH, komesar odreda »Debela kosa«, a zatim I bataljona i Komande partizanskih odreda za Kordun i Baniju, danas član Republičkog izvršnog vijeća u Zagrebu, narodni heroj : 21, 40, 41, 51, 53, 56, 57, 58, 69, 71, 72, 76, 84, 85, 86, 87, 110, 119, 123, 129, 140, 143, 148, 149, 153, 154, 156,

157, 161, 162, 177, 179, 186, 214, 238, 239, 240, 265, 268, 269, 275, 283, 291, 293, 305, 306, 308, 309, 315, 318

HROVAT Tone, pravnik iz Velike Kladuše, član OK KPH i aktivist NOP-a, ubijen od četnika 1941. godine: 63, 64, 65, 66, 75, 90, 91, 113, 114, 133

HROVAT Vika, trgovačka pomoćnica iz Velike Kladuše, aktivist NOP-a, danas socijalni radnik u Velikoj Kladuši: 72, 229, 249

HRSTIĆ Ilija, seljak iz Loskunje (Vojnić), komesar odreda »Loskunja«, poginuo 1941. godine: 319

HRSKAK Ivan, limarski radnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, mobiliziran u Legiju, poginuo 1942. godine: 227, 315

HUŠKA, vidi Miljković Husein

I

ILIĆ-Livada Milka, seljanka iz Gornjeg Primišlja (Slunj), aktivist SKOJ-a i NOP-a, danas penzioner u Zagrebu: 99

ILIĆ Svetozar, seljak iz Gornjeg Primišlja (Slunj), borac, kasnije komesar Zbješko-primišljanskog odreda, danas službenik u Somboru: 99, 127. 326

IVANIS Josip, pristav ustaškog redarstva, danas u Karlovcu: 243, 274

IVANOVIĆ Miljenko, učitelj iz Plaškog, aktivist KP, ubijen od ustaša u prvim danima NDH: 21

IVANOVIC Vladimir, vidi Domani Robert

IVIC Marko, ustaški funkcioner, strijeljan poslije rata kao ratni zločinac: 42

IVKOVIĆ Dare, pripadnik karlovačke udarne grupe: 315

IVKOVIĆ Dušan, briački pomoćnik iz Bukovice (Vojnić), pripadnik karlovačke udarne grupe: 63, 64, 315

IVKOVIĆ Milan, pripadnik karlovačke udarne grupe: 315

IVOŠEVIĆ Mihajlo, seljak iz Krnjačkog Grabovca (Krnjak), komandir odreda »Krnjačkj. Grabovac«, poginuo 1942. godine: 323

IVOŠEVIĆ Milan, komandir odreda »Brdo«: 321

TVOŠEVIĆ Miloš-Rogović, podoficir iz Drežnice (Ogulin), komandir partizanskog logora »Brezno«, a zatim komandir čete u Primorsko-goranskom partizanskom odredu, danas pukovnik JNA: 336

IVOŠEVIĆ Nikola-Lazić, seljak iz Drežnice (Ogulin), komesar partizanskog logora »Krakar«, danas pukovnik JNA: 335

J

JAKŠIĆ Mato, iz Karlovca, aktivist NOP-a, strijeljan od ustaša 1941. godine: 227

JANJAC Alojz, radnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, danas penzioner u Karlovcu: 315

JANJANIN Rade, student iz Donjih Dubrava (Ogulin), aktivist KP i komesar odreda »Dubrave«, umro od tifusa kao zamjenik komesara II kordunaške brigade 1943. godine, narodni heroj: 217, 323

JANJANIN Simo, komesar odreda »Ostrožin«: 331

JANJIĆ Petar, seljak iz Ostrožina (Vrginmost), komandir odreda »Ostrožin«, poginuo 1942. godine: 331

JANJIĆ Vlado-Capo, radnik iz Siska, član CK KPJ i CK KPH i sekretar OK KPH Sisak, rukovodilac Sisačko-brezovičkog odreda, danas general-pukovnik u penziji, narodni heroj:

JEDNAK Ljuban, seljak iz Selišta (Glina), aktivist NOP-a, danas penzioner u Glini: 94, 96

JELAČANIN Gerhard, trgovac iz Slunja, organizator i učesnik masovnih i individualnih zločina, ratni zločinac, nestao 1945. godine: 36

JELIĆ ILE, seljak iz Broćanca (Slunj): 96

JELIĆ-Defilipis Stanka, radnica iz Duge Rese, borac odreda »Debela kosa«, danas u Šibeniku: 122

JELIĆ Stevo, radnik iz Karlovca, član MK KPH i pripadnik karlovačke udarne grupe, umro poslije rata u Karlovcu: 233, 249, 315

JEZDIĆ Radica, seljak iz Broćanca (Slunj), komesar odreda »Broćanac«, poginuo u Bosni 1943. godine: 328

JOVANOVIĆ Dušan-Kusac, seljak iz Čremušnice (Vrginmost), borac odreda »Štipan«, poginuo 1941. godine: 101, 102

JOVANOVIĆ Mato, radnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, danas penzioner u Karlovcu: 315

JURČEVIĆ Janko, seljak iz Cvitovića (Slunj), simpatizer NOP-a, ubijen od ustaša 1941. godine: 104

JUREN Oskar, učenik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, uhapšen od ustaša i ubijen u logoru Stara Gradiška: 227, 315

JURETIĆ Marijan, nadcestar, ustaški tabornik u Rakovici (Slunj), danas u Križevcima: 32

K

KARABEGOVIĆ Osman, student iz Banja Luke, funkcioner KPJ i NOP-a, danas savezni funkcioner u Beogradu, narodni heroj: 291

KARAPANDŽA Simo, iz Gornjih Dubrava (Ogulin), aktivist KP i komesar odreda »Dubrave« i Dubravske čete, poginuo u Bosni 1943.godine: 323

KARAŠ Milutin, trgovac iz Perjasice (Ogulin), komandir odreda »Perjasica«, poginuo kao načelnik štaba 34. divizije 1945. godine: 323

KARDOS Nikola, pekarski pomoćnik iz Karlovca, član RK KPH. ubijen od ustaša 1941. godine: 245

KARLOVIĆ Zdravko, trgovac iz Karlovca, organizator i učesnik u masovnim i individualnim zločinima, ratni zločinac, danas u emigraciji: 43

KEZELE Mirko, pekar iz Maribora, pripadnik karlovačke udarne grupe, poginuo 1943. godine kao komandant bataljona: 315

KLADARIN Đuro, učitelj iz Petrinje, član KK KPH Petrinja i OK KPH Sisak, komesar odreda »Šamarica« a zatim Banijskog partizanskog odreda, danas član Saveznog odbora SSRN u Beogradu, narodni heroj: 225, 333

KLICKOVIĆ Mile, pekar iz Štipana (Vrginmost), komesar odreda »Štipan«, a zatim »Katić kosa«, poginuo u Drenovači 1943. godine: 74, 75, 76, 77, 78, 83, 88, 101, 331, 332

KLIČKOVIĆ Stevo, seljak iz Štipana (Vrginmost), komandir voda u

odredu »Štipan«, danas penzioner u Zagrebu: 78, 143, 269

KLOBUČAR Slavko-Čort, željeznički službenik iz Delnica, pripadnik karlovačke udarne grupe, borac i starješina u Delničkom i II kordunaškom odredu, poginuo u Zumberku kao komandart Pokupsko-zumberačkog odreda 1942. godine, narodni heroj: 53, 57, 58, 71, 221, 310, 315

KLJAIĆ Miloš, radnik iz Sjeničaka (Vrginmost), komandir odreda »Sjeničak«, a zatim vodnik u 3. četi IV bataljona, poginuo kao komandant brigade u Zumberku 1944. godine, narodni heroj: 265, 332

KNEŽEVIĆ Mile, pomoćni službenik iz Knežević-kose (Vojnić), komandir odreda »Loskunja«, danas penzioner u Knežević-kosi: 319

KNEŽEVIĆ Miloš-Kakina, seljak iz Klokoča (Vojnić), komesar odreda »Otmic«: 325

KOMADINA Milan, žandar iz Čermernice (Vrginmost), komandir odreda »Bović«: 332

KONČAR Rads, radnik iz Končareva Kraja (Korenica), sekretar CK KPH i član Politbiroa CK KPJ, strijeljan od Talijana 1942. godine u Šibeniku, narodni heroj: 19, 25, 40, 41, 68, 69, 80

KONSTANTINOVIC Risto, pekar iz Bitole, desetar karlovačke udarne grupe, strijeljan od ustaša 1941. godine u Karlovcu: 34, 37, 52, 72, 227, 315

KONSTANTINOVIC Dragica, vidi Piškurić Dragica

KORAĆ Dragan, službenik iz Vojnića, strijeljan zbog neprijateljskog rada 1941. godine: 197, 200

- KORICAN Viktor, radnik iz Mihovljana (Čakovec), desetar karlovačke udarne grupe, član MK KPH i aktivist NOP-a, danas penzioner u Zagrebu: 39, 233, 315
- KORPAR, braća, suradnici NOP-a iz Draganića (Karlovac); Ivo, ubijen od ustaša u logoru Jasenovac, Valent, penzioner u Zagrebu, Drago, danas službenik u Zagrebu: 252
- KOSANOVIC Dušan-Mudrak, iz Plaškog, komesar odreda »Hum«, poginuo 1944. godine u Žumberku: 330
- KOSANOVIĆ Milan, učitelj iz Drežnice (Ogulin), komandir partizanskog logora »Krakar«, strijeljan od Talijana 1941. godine u Jasenku: 335
- KOSANOVIĆ Milan, komesar odreda »Pištenik«, 1942. godine prešao na stranu četnika: 330
- KOSANOVIĆ Petar, seljak iz Močila (Slunj), komesar odreda »Močila«, danas penzioner u Indiji: 327
- KOSARIĆ Milutin, seljak iz Svinjariće (danas Partizansko Žarište — Krnjak), član KK KPH Vojnić, borac, kasnije komesar odreda »Debela kosa«, danas penzioner u Partizanskom Žarištu: 37, 84, 110, 154, 176, 177, 200, 276, 282, 295, 318
- KOVAČ Franjo, vidi Holjevac Većeslav
- KOVAČEVIĆ Ilija, komandir odreda »Mašvina«: 327
- KOVAČEVIĆ Ilija, seljak iz Perne (Vrginmost), borac odreda »Perna«, poginuo 1941. godine: 111
- KOVAČEVIĆ Branko, iz Slunja, poginuo kao ustaša, ratni zločinac: 93
- KOVAČEVIĆ Petar, seljak iz Mašvine (Slunj), komesar odreda »Mašvina«, strijeljan na temelju presude vojnih organa NOP-a 1942. godine: 327
- KOVAČEVIĆ Veljko, student iz Grahova (Nikšić), španjolski borac, član Operativnog partijskog rukovodstva OK KPH, a zatim komandant Primorsko-goranskog partizanskog odreda i član GSH, danas general-pukovnik JNA, narodni heroj: 56, 120, 121, 138, 139, 156, 157, 171, 181, 183, 184
- KOVAČEVIĆ Zvonko, iz Slunja, poginuo kao ustaša, ratni zločinac: 93
- KOVAČEVIĆ Žarko, logornik u Slunju, poginuo kao ustaša, ratni zločinac: 93
- KOVAČIĆ Ivan-Goran, književnik iz Lukovdola (Vrbovsko), simpatizer NOP-a, poginuo kao borac 1943. godine u Bosni: 308
- KOVAČIĆ Nikola, neprijateljski vojnik: 115
- KOVAČIĆ Mihajlo-Mazga, seljak iz Kupljenskog (Vojnić), borac, kasnije komesar odreda »Crna lokva«, umro 1945. godine: 317
- KOVAČIĆ Slavko, pripadnik karlovačke udarne grupe: 315
- KOZLINÄ Miloš, seljak iz Donjeg Skrada (Krnjak), komesar odreda »Donji Skrad«, poginuo 1943. godine u XIII proleterskoj brigadi: 319
- KOZLINA Simo, seljak iz Donjeg Skrada (Krnjak), borac, kasnije komandir odreda »Donji Skrad«, danas pukovnik JNA: 319
- KRAJACIĆ Đuro, seljak iz Šljivnjaka (Veljun), komandir odreda »Šljivnjak«, poginuo kao koman-

- đant II kordunaške brigade 1944. godine: 324
- KRAJACIĆ Marijan, arhitekt iz Velike Gorice, instruktor CK KPH, ubijen od ustaša u logoru Stara Gradiška 1942. godine: 19, 21
- KRALJIĆ Miroslav, domobranski poručnik: 250
- KRANJČEVIĆ Jakov-Brado, slastičar iz Hrvatske Kostajnice, španjolski borac, organizator partizanskog saniteta na Kordunu, danas penzioner u Zagrebu: 120, 122, 123
- KRAS Josip-Papa, pekarski radnik iz Vugrovca (Varaždin), član CK KPH i CK KPJ, delegat CK KPH za okrug Karlovac i rukovodilac Vojnog komiteta i Operativnog partijskog rukovodstva OK KPH, ubijen od ustaša 1941. godine, narodni heroj: 40, 41, 50, 51, 52, 55, 56, 59, 60, 63, 64, 69, 70, 72, 73, 118, 119, 121, 123, 146, 147, 148, 150, 158, 165, 171, 172, 176, 185, 186, 189, 228, 229, 234, 236, 237, 242, 244, 245, 249, 252
- KRKVARIĆ Oton, student iz Karlovca, aktivist KP, danas agronom, službenik u Zagrebu: 27
- KRNJAIĆ Pero, trgovac iz Malog Gradca (Glina), komandir voda u odredu »Samarica«, strijeljan radi neprijateljskog rada 1942, godine: 333
- KRNJEVIĆ Juraj, glavni tajnik HSS-a, od 1941. godine nalazi se u emigraciji: 24
- KRIZMANIĆ Josip, iz Zagreba, domobranski poručnik: 274
- KUČIŠEC Anđelko, student iz Karlovca, aktivist SKOJ-a i KP, danas liječnik i pukovnik JNA: 21, 27
- KUKIĆ Đuro-Brko, seljak iz Gornjeg Primišlja (Slunj), član KK KPH Slunj, aktivist NOP-a, danas kolonist u Vojvodini: 21
- KUKIĆ Miloš, seljak iz Primišlja (Slunj), aktivist NOP-a, danas general-major JNA: 100, 126, 127, 131
- KUKIĆ Nikola, pekarski radnik iz Primišlja (Slunj), pripadnik karlovačke udarne grupe, sekretar KK KPH Slunj, organizacioni sekretar OK KPH, ubijen od ustaša 1941. godine, narodni heroj: 19, 21, 28, 29, 33, 34, 38, 45, 46, 99, 106, 315
- KUKIĆ Simo, borac odreda »Dubrave«, poginuo 1941. godine: 217
- KUKULJAN Ante, službenik iz Zagreba, komesar I kordunaškog bataljona, danas službenik u Beogradu: 154
- KUNIĆ Miloš, seljak iz Bukovca (Krnjak), komandir odreda »Bukovac«: 324
- KUSAN Ivan, pripadnik karlovačke udarne grupe: 315
- KUSTREBA Zivko, učenik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, danas nastavnik u Karlovcu: 315
- KUSTRIN Drago, komandant III bataljona, danas penzionirani oficir JNA: 221
- KUTNJAK Jure, ustaški funkcioner iz Zagreba, izaslanik »Ustaškog stana« za Slunj, proglašen ratnim zločincem: 93
- KVASINC, svećenik u Lasinji (Vrginmost), simpatizer NOP-a, umro poslije rata: 49

KVATERNIK Eugen-Dido, šef Ustaške nadzorne službe, ratni zločinac, danas u emigraciji: 42, 43

P?-■

KVATERNIK Slavko, ustaški do-
glavnik, poslije rata suđen i stri-
jeljan kao ratni zločinac: 31, 32,
230

KVOČKA Milan, seljak iz Broćanca
(Slunj), borac odreda »Broćanac«,
a zatim »Močila«, danas kolonist
u Vojvodini: 95

L

LACKOVIĆ Ljuban, seljak iz Slav-
skog Polja (Vojnić), komesar od-
reda »Slavsko Polje«, poginuo 1942.
godine na Petrovoj gori: 321

LADIŠIĆ Nikola, postolar iz Karlov-
ca, pripadnik karlovačke udarne
grupe i aktivist NOP-a, danas
službenik u Karlovcu: 39, 58, 71,
315

LATAS Dane, oficir iz Plaškog, akti-
vist NOP-a, danas general-major
u penziji u Opatiji: 301

LATAS Danica iz Plaškog, kurir
GŠH: 158

LAXA Vladimir, domobranski ge-
neral: 260

LISAC Oskar, brijački radnik iz
Karlovca, sindikalni i partijski
aktivist, danas penzioner u Kar-
lovcu: 28

LISAK Erich, funkcioner UNS-a,
1946. godine suđen i strijeljan kao
ratni zločinac: 258

LIVADA Dušan, radnik iz Gornjeg
Primišlja (Slunj), komesar odreda
»Gornje Primišlje« i sekretar KK
KPH Slunj, danas general-major
u penziji u Zagrebu: 21, 99, 100,
126, 143, 178, 186, 199, 326

LONČAR Gojko, seljak iz Maličke
(Vrginmost), borac, kasnije kome-
sar odreda »Malička«, danas ko-
lonist u Slavoniji: 322

LONČAR Jovo, podoficir iz Maličke
(Vrginmost), komandir odreda
»Malička«, a zatim komandant III
bataljona, danas pukovnik JNA u
penziji u Zagrebu: 88, 154, 322

LONČAR Vlado, iz Drežnice, akti-
vist NOP-a: 181, 182

LOPAIĆ Ivica, učenik iz Cvetkovića
(Jastrebarsko), aktivist SKOJ-a i
NOP-a, danas službenik u Jastre-
barskom: 251, 252

LOVRIĆ Mile, seljak iz Cvijanović
Brda (Slunj), komandir odreda
»Cvijanović Brdo«, umro poslije
rata u Rumi: 324

LOVRIĆ Rade, seljak iz Cvijanović
Brda (Slunj), komesar odreda »Cvi-
janović Brdo«, danas penzioner u
Karlovcu: 324

LUKAČIĆ-Fumić Zorka, radnica iz
Karlovca, pripadnik karlovačke u-
darne grupe, a zatim borac odreda
»Debela kosa«, danas penzioner u
Zagrebu: 315

LUKAČIĆ Stevica, radnik iz Kar-
lovca, aktivist SKOJ-a, pripad-
nik karlovačke udarne grupe, za-
tim borac odreda »Debela kosa«,
danas penzioner u Karlovcu: 26,
233, 275, 315

LUKIĆ, domobranski general: 196

Li

LJEPOVIĆ Mile, seljak iz Tušilovi-
ća (Karlovac), borac i komandir
voda u odredu »Debela kosa«, a
zatim komandir odreda »Ključar«,
danas potpukovnik JNA u penziji
u Karlovcu: 87

M

- MAČEK Vlatko, pravnik iz Zagreba, predsjednik HSS-a, potpredsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije, umro u emigraciji 1964. godine: 26, 32
- MAČEŠIĆ Milić, seljak iz Dugog Dola (Krnjak), borac odreda »Debela kosa«, poginuo 1941. godine: 219
- MAČEŠIĆ Nikola, službenik iz Budčke Rijeke (Krnjak), aktivist NOP-a, danas službenik u Karlovcu: 176
- MAĐAR AC Čiro, učenik iz Hajtića (Glina), aktivist KP u Maji (Glina), umro poslije rata: 82
- MAJDER Aleksandar, službenik iz Karlovca, umro 1961. godine: 13
- MAJSTOROVIĆ-Petrović Maca, službenica iz Karlovca, aktivist KP i pripadnik karlovačke udarne grupe, danas službenica u Beogradu: 72, 229, 234, 244, 315
- MALEŠEVIĆ Milan, postolar iz Karlovca, aktivist KP i pripadnik karlovačke udarne grupe, umro poslije rata u Beogradu: 229, 246, 249, 315
- MAMŪLA Jovo, radnik iz Gomirja (Ogulin), komesar odreda »Gomirje«, poginuo 1941. godine: 19, 21
- MANDIĆ Anka, seljanka iz Kmjaka, aktivist NOP-a, danas primalja u Karlovcu: 177
- MANDIĆ Dušan, seljak iz Furjana (Slunj), komandir odreda »Furjan«, poginuo 1942. godine u Šturliću: 329
- MANDIĆ Pero, seljak iz Krnjačkog Grabovca (Krnjak), komesar odreda »Krnjački Grabovac«, poginuo u toku NOB-a: 323
- MANOJLOVIĆ Mile-Gedžo, učitelj iz Gornjeg Sjeničaka, predsjednik Kotarskog NOO Kirin—Sjeničak, poginuo pod neutvrđenim okolnostima 1942. godine: 69, 202
- MANOLA Srećko, pomorski oficir iz Travnika, španjolski borac, član Operativnog partijskog rukovodstva OK KPH, a zatim operativni oficir i komandant Komande partizanskih odreda za Kordun i Baniju, danas general-pukovnik JNA, narodni heroj: 56, 119, 120, 121, 122, 123, 141, 142, 148, 149, 153, 155, 156, 186, 207, 208, 213, 214, 215, 217, 238, 252, 275, 283, 286, 288, 291, 298, 301
- MARAK Štefica, službenica iz Karlovca, aktivist NOP-a, danas penzioner u Karlovcu: 245
- MARDEŠIĆ Ivo, partijski aktivist s Visa, instruktor CK KPH, danas penzioner u Zagrebu: 307
- MARIĆ Vojin, radnik iz Ostrožca (Cazin), komandir odreda »Rujnica«, ubijen od ustaša u logoru Jasenovac 1942. godine: 329
- MARINKOVIĆ Ivo-Slavko, profesor iz Sutivana (Brač), član CK KPH, i sekretar OK KPH. organizator ustanka u karlovačkom okrugu, ubijen od ustaša kao sekretar Povjereništva CK KPH za sjevernu Hrvatsku 1943. godine u Zagrebu, narodni heroj: 18, 19, 20, 21, 22, 23, 33, 38, 40, 41, 46, 50, 51, 52, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 69, 72, 73, 76, 80, 118, 132, 136, 138, 139, 146, 157, 167, 169, 170, 171, 180, 183, 185, 186, 187, 188, 191, 228, 229, 233, 238, 249, 252, 265, 287, 305, 306, 307, 308
- MARJANOVIĆ Josip-Joso, stolarski radnik iz Male Soline (Glina), član KK KPH Glina, komesar odreda »Prolom«, poginuo na Prolo-

- mu 1942. godine, narodni heroj: 16, 17, 21, 37, 82, 196, 334
- MARKOVIĆ Jovica, student iz Pakraca, instruktor CK KPH, ubijen od ustaša prilikom akcije za oslobođenje zatvorenika iz Kerestinca: 22
- MARKOVIĆ Milan-Lika, radnik iz Gospića, delegat voda i komesar odreda »Široka Rijeka«, poginuo na Petrovoj gori 1942. godine, narodni heroj: 324
- MARKOVIĆ Jurica, ustaški stožernik, veliki župan u Ogulinu: 36
- MARKULIN Janko, oficir iz Karlovca, aktivist NOP-a, ubijen od ustaša 1942. godine: 63, 316
- MARTINOVIĆ Slavko, pripadnik karlovačke udarne grupe: 315
- MARTINUZZI, talijanski vojnik, simpatizer NOP-a: 61
- MARUSIĆ Tomo, seljak iz Lasinje, (Vrginmost), danas seljak u Lasinji: 256
- MASLEŠA Veselin, novinar iz Banja Luke, marksistički publicist, poginuo na Sutjesci 1943. godine kao član Izvršnog odbora AV NOJ-a, narodni heroj: 306
- MASLEK Stanko, seljak iz Lasinjskog Sjeničaka (Vrginmost), član KK KPH Vrginmost, danas seljak u Lasinjskom Sjeničaku: 52, 69, 202
- MASLIĆ Miljkan, učenik iz Štipana (Vrginmost), aktivist KP u Štipanu, član KK KPH Vrginmost i komesar čete u IV bataljonu, danas profesor u Karlovcu: 76, 102
- MATAJIĆ Petar, električar iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, ubijen od ustaša u Zagrebu 1941. godine: 235, 244, 315
- MATANIĆ, direktor šegrtske škole u Karlovcu, umro poslije rata: 230
- MATASIĆ Franjo, seljak iz Sišljavića (Karlovac), simpatizer NOP-a, danas službenik u Karlovcu:
- MATASIĆ Josip, pripadnik karlovačke udarne grupe: 315
- MATASIĆ Josip, neprijateljski vojnik: 266
- MATIĆ Branko, inženjer šumarstva iz Srpskih Moravica (Vrbovsko), komesar partizanskog logora »Jasenak«, danas u Zagrebu: 61, 336
- MATLJEVIĆ Milić, financijski stražar iz Bijelog Klanca (Krnjak), komesar odreda »Bijeli Klanac«, danas kolonist u Kljajićevu: 323
- MATLJEVIĆ Slobodan-Coco, vidi Najdanović Slobodan
- MATKO Antun, radnik iz Karlovca, simpatizer NOP-a i pripadnik karlovačke udarne grupe, danas pensioner u Karlovcu: 41, 50, 59, 64, 228, 315
- MATKO Magdalena, domaćica iz Karlovca, simpatizer NOP-a, danas u Karlovcu: 228
- MEJAŠIĆ Ma to, radnik iz Jelse (Karlovac), sindikalni funkcioner i član OK KPH, poginuo kao komesar bataljona 1942. godine u Zumberku: 16, 21, 63, 64, 121, 136, 251, 316
- MEJASKI Dane, pripadnik karlovačke udarne grupe: 316
- MENDIKOVIĆ Janko, krojački naučnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, poginuo kao komesar bataljona 1943. godine u Brašljevići (Zumberak): 71, 316
- MESIĆ, neprijateljski podoficir: 146

- MIHAILOVIĆ Draža, pukovnik jugoslavenske kraljevske vojske, vođa četničkog pokreta, suđen i strijeljan 1946. godine kao ratni zločinac: 133, 198
- MIHELČIĆ Drago, ustaški oficir iz Karlovca, poginuo 1941. godine: 129
- MIHOLIĆ Tomo, seljak iz Cerovca (Karlovac), aktivist NOP-a, umro 1963. godine: 251
- MIKAN Ivan, župnik u Ogulinu, ratni zločinac: 35, 36, 49
- MILAŠINČIĆ Grga, trgovački pomoćnik iz Pribića (Krašić), pripadnik karlovačke udarne grupe i aktivist NOP-a, danas penzioner u Zagrebu: 71, 160, 161, 240, 309, 316
- MILAŠINČIĆ Josip, krojački majstor iz Pribića (Krašić), pripadnik karlovačke udarne grupe, strijeljan od ustaša 1941. godine u Karlovcu: 227, 316
- MILAŠINČIĆ-Lugarić Maca, krojačka radnica iz Pribića (Krašić), aktivist SKOJ-a i pripadnik karlovačke udarne grupe, danas službenica u Zagrebu: 316
- MILAŠINČIĆ-Bolf Ljubica, iz Pribića (Krašić), pripadnik karlovačke udarne grupe, danas službenik u Zagrebu: 245, 316
- MILAŠINČIĆ Stjepan-Šiljo, radnik iz Pribića (Krašić), španjolski borac, komandant III bataljona, poginuo 1941. godine, narodni heroj: 112, 115, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 131, 142, 143, 154, 158, 163, 192, 219, 220, 221, 242, 326, 328
- MILAŠINČIĆ Vlado, pripadnik karlovačke udarne grupe: 316
- MILAŠINČIĆ-Stengl Fanika, domaćica iz Pribića (Krašić), pripadnik karlovačke udarne grupe, umrla od tifusa 1943. godine u Zbjegu (Slunj): 19, 28, 39, 316
- MILIĆ, kotarski načelnik iz Gline: 36
- MILOŠ Ljubo, šef logora Jasenovac, suđen i strijeljan 1948. godine kao ratni zločinac: 248
- MILOSEVIC Rade, seljak iz Kordunskog Ljeskovca (Slunj), borac, kasnije komandir odreda »Kordunski Ljeskovac«, poginuo kao komandir čete 1943. godine: 328
- MILOSEVIC Spaso, radnik iz Broćanca (Slunj), komandir odreda »Broćanac«, a zatim komesar odreda »Koranski Lug«, poginuo kao zamjenik komandanta bataljona 1943. godine u Toboliću: 328
- MILJANOVIĆ Sava, seljak iz Crnog Potoka (Vrginmost), borac, kasnije komandir odreda »Crni Potok«, danas penzioner u Crnom Potoku: 322
- MILJKOVIĆ Hasan, posjednik i političar iz Velike Kladuše: 195
- MILJKOVIĆ Husein-Huska, radnik iz Dabrovine (Velika Kladuša), aktivist, a zatim dezertar NOP-a, ponovo aktivist NOP-a, član OK KPH i komandant Velike Kladuše, ubijen od agenata Gestapa 1944. godine kao komandant Unske operativne grupe: 65, 90, 114, 195
- MIRT Zvonko, nastavnik iz Ogulina: 61
- MITIĆ Ranko, učenik iz Gornjeg Selišta (Glina), sekretar KK KPH Glina, kasnije sekretar organizacije KP u odredu »Šamarica«, danas penzioner u Zagrebu: 21, 22, 38, 46, 59, 67, 69, 75, 143, 191

MITROV Danko, učenik iz Đurđevca, španjolski borac, aktivist i funkcioner NOP-a, poginuo 1942. godine, narodni heroj: 291

MIŠKO, vidi Smukavić Miško

MIZLER, domobranski general: 266

MLADENIĆ Josip iz Ogulina, aktivist NOP-a, danas penzioner u Ogulinu: 169

MODRUŠAN Ivan, seljak iz Slunja, umro poslije rata u Slunju: 105

MOMČILOVIĆ Božo, seljak iz Močila (Slunj), borac odreda »Močila«, danas kolonist u Vojvodini: 220

MOMČILOVIĆ Đorđe, inženjer agronomije iz Bjelovara, član KK KPH Vojnić, umro 1965. godine u Zagrebu: 97, 98

MOMČILOVIĆ Janko, seljak iz Močila (Slunj), komandir odreda »Močila«, poginuo 1942. godine u Modrić-selu: 131, 327

MOŠKOV Ante, ustaški pukovnik, suđen i strijeljan 1948. godine kao ratni zločinac: 258, 259

MRAKOVIĆ Adam, službenik iz Vlahovića (Glina), član KK KPH Glina i komesar odreda »Samarica«, poginuo 1942. godine u Crnom Lugu: 79, 333

MRAKOVIĆ Đuro-Vujić, seljak iz Vlahovića (Glina), borac odreda »Samarica«, poginuo kao komandant bataljona 1942. godine: 79

MRAKOVIĆ Milan, student iz Vlahovića (Glina), politički delegat voda u odredu »Samarica«, umro poslije rata: 79, 334

MRAOVIĆ Vaso-Čurčija, komesar u odredu »Bović«: 332

MRAUNAC MIJO, ustaški tabornik i općinski načelnik u Cetingradu, strijeljan 1944. godine: 32

MRAUNAC, obitelj, iz Blagaja (Slunj); Joso, mlinar; Ana, Josina majka, seljanka; Marija, Josina žena, domaćica; djeca Ivan i Nikola; svi ubijeni od ustaša 1941. godine; djeca Milka, Kata i Ilija žive u Hrvatskom zagorju: 43

MRAZOVIĆ Karlo-Gašpar, radnik iz Murskog Središća (Čakovec), član CK KPH i GŠH, penzioniran kao politički i državni funkcioner, danas predsjednik udruženja »Gorana« Hrvatske, narodni heroj : 237

MRĐENOVIC Dragan, radnik iz Trupinjaka (Krnjak), komesar odreda »Trupinjak«, danas penzioner u Karlovcu: 325

MRKALJ Jovo, seljak iz Sjeničaka (Vrginmost): 297

MRKALJ Pero, vlasnik pilane iz Lasinjskog Sjeničaka (Vrginmost): 172

MRKONJČ Ilija, seljak iz Međedaka (Vojnić), komandir odreda »Gaćeša-selo«, poginuo kao komandir čete 1942. godine kod Plaškog: 281, 282, 320

MRKONJIČ Miloš, seljak iz Gaćeša-sela (Vojnić), komesar odreda »Gaćeša-selo«, danas penzioner u Gaćeša-selu: 320

MRZLJAK Ibro, seoski mukhtar iz Velike Kladuše: 195

MUIĆ Dragan, ustaški povjerenik za Krnjak, poslije rata suđen i pogubljen u Krnjaku zbog ratnih zločina: 93, 223

MUIĆ Pero, seljak, ustaša iz Blagaja: 43

MUNJAS Đoko, iz Dubrava (Ogulin), borac odreda »Dubrave«, poginuo 1941. godine: 217

MURANOVIĆ Munip, komesar odreda »Rujnica«, ubijen od ustaša u logoru Jasenovac: 329

MUSSOLINI Benito: 208, 226

MUSTAFA, seljak iz Bosne, neprijateljski vojnik: 278, 279, 283

MUSULIN Stanko, komandir odreda »Loskunja« i komesar I bataljona, poginuo 1942. godine u Debeloj kosi: 319

N

NAĐ Košta, radnik iz Petrovaradina, španjolski borac, član GŠ BiH, danas general-pukovnik JNA, narodni heroj: 120, 121, 137, 139, 170, 291

NAJDANOVIĆ (Matijević) Slobodan-Coco, učenik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, strijeljan od ustaša 1941. godine: 53, 57, 58, 71, 72, 316

NAPIJALO M'šan, iz Vojnića, poslanik SDS-a za kotar Vojnić, strijeljan radi suradnje s neprijateljem 1944. godine: 98, 133, 134, 177, 178, 200, 214, 215

NAZOR Vladimir, književnik s Braća, učesnik NOP-a (od kraja 1942), umro 1949. godine kao predsjednik Prezidijuma Sabora NRH: 308

NEDELJKOVIĆ, general kraljevske jugoslavenske vojske: 31

NIKOLIĆ Pero, narednik iz Lasinje (Vrginmost), poginuo kao partizan 1941. godine: 146

NIKOLIŠ Branko, trgovac iz Lasinjskog Sjeničaka (Vrginmost), član KK KPH Vrginmost i kome-

sar IV bataljona, danas penzioner u Karlovcu: 38, 59, 69, 70, 121, 165, 295, 297, 331

NIKOLIS Gojko, liječnik iz Lasinjskog Sjeničaka (Vrginmost), španjolski borac, liječnik Kraljevačkog partizanskog odreda i referent saniteta Vrhovnog štaba, danas general-pukovnik JNA, narodni heroj: 38, 70, 121

NIKOLIŠ Miloš, seljak iz Gornjeg Sjeničaka (Vrginmost), borac odreda »Katić kosa« a zatim obavještajac u 2. četi IV bataljona, danas pukovnik JNA: 172

NIKŠIĆ Ante, pravnik iz Karlovca, ustaški funkcioner i veliki župan u Karlovcu, ratni zločinac, danas u emigraciji: 32, 36, 47, 48

NIKŠIĆ Ivan, svećenik iz Slunja, ustaški logornik u Slunju, ratni zločinac, poginuo 1944. godine kao ustaški bojnik: 32, 36, 42, 49, 98, 93

NOVAK Vera, vidi Pataki Marica

NOVAKOVAČ Branko, student iz Vojišnice (Vojnić), komesar odreda »Vojišnica«, danas pravnik u Zagrebu: 320

NOVAKOVIĆ Vlado, krojački radnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, sekretar OK SKOJ-a i član OK KPH, danas službenik u Zagrebu: 21, 26, 249, 316

NOVKOVIĆ Milić-Basačan, službenik iz Radmanovca (Vojnić), član KK KPH Vojnić i komandir odreda »Crna lokva«, danas kolonist u Vojvodini: 97, 319

NOVKOVIĆ Milić, kovač iz Radmanovca (Vojnić), borac i sekretar organizacije KP u odredu »Crni

Potok«, a zatim komandir čete u I bataljonu, danas penzioner u Karlovcu: 154, 276, 282

NOVOSEL Stjepan, radnik iz Donjeg Oštrog Vrha (Ozalj), sekretar organizacije KP u Donjem Oštroj Vrhu, strijeljan od ustaša 1941. godine: 21, 54

O

OGULINAC Franjo-Seljo (Snagić Milan), seljak iz Žabna (Sisak), španjolski borac, politički komesar, kasnije operativni oficir u GŠH, poginuo kao komandant Druge operativne zone Hrvatske 1942. godine u Zumberku, narodni heroj: 145, 156, 157, 158, 160, 226

OPAČIĆ Dragica, seljanka iz Tušilovića (Karlovac), aktivist NOP-a, danas penzioner u Tušiloviću: 86, 121

OPACIĆ Dušan-Dujko, seljak iz Tušilovića (Karlovac), borac odreda »Debela kosa«, poginuo 1944. godine kao komandant mjesta Drežnik: 161

OPAČIĆ Đuro, radnik iz Balinca (Glina), aktivist KP, danas penzioner u Balincu: 16, 19

OPAČIĆ Nina, seljak iz Trupinjaka (Krnjak), komandir odreda »Trupinjak«, danas službenik u Karlovcu: 325

OPAČIĆ Rade, mesar iz Luščana (Glina), borac odreda »šamarica«, poginuo u Bačugi 1941. godine: 79

OPAČIĆ Stanko-Čanica, seljak iz Tušilovića (Karlovac), član KK KPH Vojnić, komandir odreda »Debela kosa«, kasnije komandant I bataljona i član GŠH, danas penzioner u Tušiloviću: 69, 75, 76, 110, 119, 121, 176, 281, 318

OPAČIĆ Uroš, iz Tušilovića (Karlovac), borac odreda »Debela ko-

sa«, kasnije komandir Prve omladinske čete, poginuo 1942. godine kao zamjenik komadanta bataljona: 161

OREŠČANIN Bogdan, student iz Perne (Vrginmost), komandir odreda »Perna«, kasnije operativni oficir u I KPO i komandant II KPO, danas general-pukovnik JNA, narodni heroj: 88, 89, 111, 112, 154, 276, 277, 278, 280, 282, 311, 322

OREŠKOVIĆ Marko-Krntija, radnik iz Široke Kule (Gospić), španjolski borac, član CK KPJ i CK KPH i prvi komesar GŠH, ubijen od četnika 1941. godine, narodni heroj: 19, 22, 24, 40, 46, 52, 54, 154, 156, 157, 229

ORŠANIĆ Marijan, apotekar iz Karlovca, domobranski oficir i simpatizer NOP-a, umro u Karlovcu 1964. godine: 28

ORŠANIĆ-Vejvoda Zlata, domaćica iz Karlovca, aktivist NOP-a, danas u konzularnoj službi: 28, 229

OSTOJIĆ Ivo, radnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, poginuo 1942. godine kod Otočca: 316

OKSILJIA, general: 258

OSTROVSKI Nikolaj, ruski književnik (1904—1936): 190

P

PAJIĆ, domobranski pukovnik: 263, 270, 271

PAJIĆ Dragan, učenik iz Gornjeg Vojnića, komandir odreda »Jurga«, kasnije komesar čete u I bataljonu, danas pukovnik JNA: 154, 319

PAJIĆ Mile, komesar odreda »Katić kosa«, kasnije borac IV bataljona, strijeljan na temelju presude vojnog organa NOP-a 1942. godine: 332

PAJIĆ Nikola, seljak iz Vojnić-kolodvora: 263

PAPA, vidi Kraš Josip

PAP Pavle-Šiljo, student iz Perleza (Zrenjanin), član CK KPJ i instruktor u zagrebačkoj partijskoj organizaciji, strijeljan od Talijana 1941. godine, narodni heroj: 22, 40

PATAKI Marica (Novak Vera), studentica iz Zagreba, aktivist KP i kurir OK KPH, strijeljana od ustaša 1941. godine: 229, 233, 235, 243, 244, 245, 274, 275

PAULIC Janko, radnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe: 39, 316

PAULIĆ Nikola, iz Cvitovića (Slunj), član KK KPH Slunj, danas penzioner u Zagrebu: 60

PAUNOVIĆ Joso, ustaša iz Blagaja, uhvaćen i strijeljan 1942. godine: 43

PAVELIĆ Ante: 31, 35, 36, 42, 47, 92, 93, 105, 107, 118, 149, 174, T97, 208, 210, 239, 240, 252, 255, 256, 257, 258, 261, 266, 267, 269, 289

PAVLOVIC Adam, trgovački pomoćnik iz Kirina, borac, kasnije komesar odreda »Kirin«, danas pukovnik JNA: 331

PAVLOVIĆ Ilija, oficir iz Budačke Rijeke (Krnjak), aktivist NOP-a, oficir u Štabu kordunaškog partizanskog odreda, danas general-major u penziji u Beogradu: 301

PAVLOVIĆ Milan-Mičun, oficir iz Kirina (Vrginmost), komandir, aktivist NOP-a, danas službenik u Zagrebu: 68, 101

PAVLOVIĆ Nikola, nadlugar iz Gornjeg Kirina (Vrginmost): 267

PAVLOVIĆ Vujo, seljak iz Podgorja (Vrginmost), komandir odreda »Podgorje«, danas potpukovnik JNA u penziji: 321

PEKIĆ Dušan, trgovački pomoćnik iz Međedaka (Vojnić), komesar odreda »Brdo«, kurir GŠH, danas general-potpukovnik JNA, narodni heroj: 282, 290, 291, 321

PEKIĆ Nikola, podoficir iz Međedaka (Vojnić), borac, kasnije komandir odreda »Brdo«, danas penzioner u Karlovcu: 321

PELEŠ Rade, učenik iz Karlovca, funkcioner SKOJ-a za kotar Vrbovsko, danas službenik u Zagrebu: 61

PERAŠIN Nikola, policijski službenik iz Karlovca, danas u Karlovcu: 236

PERIĆ Ignjatije-Gnjaco, iz Budačke Rijeke (Krnjak), komandir voda, a zatim komandir odreda »Debela kosa«, danas pukovnik JNA u penziji u Zagrebu: 60, 110, 150, 154, 155, 160, 176, 177, 204, 276, 282, 318

PERKOVIĆ Luka, neprijateljski vojnik: 123

PEROVIĆ Lepa, instruktor CK KPH, danas službenik u Beogradu: 308

PETRAČIĆ Mijo, postolarski radnik iz Kupčine (Karlovac), aktivist NOP-a: 19

PETROVIĆ Bartol, građevinski inženjer iz Crikvenice, član OK KPH i Operativnog partijskog rukovodstva, kasnije u Primorsko-goranskom PO, danas pukovnik JNA: 40, 41, 50, 55, 56, 69, 185, 234, 235, 244, 245

PETROVIĆ Dragan, seljak iz Klasnića (Glina), član KK KPH Glina,

ubijen od ustaša 1941. godine u Glini: 21

PETROVIC Miloš-Pek, pekar iz Koranskog Brijega (Karlovac), borac i omladinski rukovodilac u odredu »Debela kosa«, poginuo 1941. godine: 223

PILJA Đuro, seljak iz Bukovca (Krnj ak), komesar odreda »Bukovac«, danas službenik u Karlovcu: 324

PILJA Kata, seljanka iz Zbjega (Slunj), simpatizer NOP-a, umrla u Zbjegu 1961. godine: 159

PILJA Milka, seljanka iz Zbjega (Slunj), simpatizer NOP-a, danas kolonist u Srijemu: 159

PILJA Rade, seljak iz Zbjega (Slunj), simpatizer NOP-a, umro poslije rata u Zbjegu: 159

PIŠKURIĆ Božidar, postolare ki radnik iz Karlovca, aktivist KP i pripadnik karlovačke udarne grupe, strijeljan od ustaša 1941. godine: 39, 71, 72, 227, 316

PIŠKURIĆ-Konstantinović Dragica (danas udata Žugečić), domaćica iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, danas domaćica u Ribniku: 316

PIŠKURIĆ Drago, pripadnik karlovačke udarne grupe: 316

PIŽAR Marko, neprijateljski vojnik: 115

PJEVAČ Marko, seljak iz Tobolića (Slunj), strijeljan zbog neprijateljskog rada: 127, 128

PJEVAČ Nikola, radnik iz Tobolića (Slunj), komandir odreda »Tobolić«, danas službenik u Beogradu: 219, 220, 327

PJEVAČ Svetozar, radnik iz Tobolića (Slunj), komesar odreda »Tobolić«, danas kolonist u Vojvodini: 327

POPIVODA Krsto, pravnik iz Bjelica (Cetinje), kandidat za člana CK KPJ, danas predsjednik Organizaciono-političkog vijeća Savezne narodne skupštine, narodni heroj 22

POPOVIC Bogdan-Bogić, grafički radnik iz Čatrnje, komesar odreda »Gornji Skrad«, danas službenik u Sarajevu: 325

POPOVIC Milan, seljak iz Budačke Rijeke (Krnjak), borac, kasnije komandir voda u odredu »Debela kosa«, danas službenik u Vojniću: 150

POPOVIC Vladimir, student iz Crmnica (Bar), španjolski borac, delegat CK KPJ za Hrvatsku i rukovodilac Operativnog partijskog rukovodstva CK KPH, danas savezni funkcioner u Beogradu, narodni heroj: 157, 228, 234, 238

POŠTIĆ Mile, podoficir iz Perne (Vrginmost), vodnik u odredu »Perna«, poginuo 1943. godine kod Gospića: 91, 111, 270, 272

POŠTIĆ Mirko, podoficir iz Perne, borac, kasnije komandir odreda »Perna« i komandant I bataljona, poginuo 1942. godine u Brezovoj Glavi (Tušilović), narodni heroj : 88, 89, 91, 111, 291, 322

PREDOVIC Jela, radnica iz Lesica (Metlika), aktivist KP u Dugoj

Resi i član OK KPH, danas penzioner u Karlovcu: 21, 250

PRIČA Ognjen, profesor iz Korenice, politički radnik i marksistički publicist, ubijen od ustaša 1941. godine u Zagrebu, narodni heroj: 19

PRISELAC Branko, službenik iz Cetingrada, aktivist sindikata i KP u Karlovcu, umro 1959. godine u Zagrebu: 16, 37, 48

R

RADEKA Milan, profesor iz Karlovca, simpatizer NOP-a, danas penzioner u Karlovcu: 37

RADMANOVIC Mane, seljak iz Vrela Mrežnice (Slunj), borac, kasnije komandir odreda »Zbjeg«, umro od tifusa 1943. godine kao komandir čete: 326

RADMILOVIĆ Jerko, pravnik iz Sutivana (Brač), politički radnik i aktivist NOP-a, danas savezni funkcioner u Beogradu: 22

RADOČAJ Štef, radnik iz Cvitovića (Slunj), član KK KPH Slunj, poginuo 1943. godine kao komandant bataljona: 60, 194

RADOVIĆ, željezničar iz Karlovca: 22, 27, 28

RADULOVIĆ Nikica, kovač iz Drežnice, komesar partizanskog logora »Zrnići«, danas pukovnik JNA: 336

RADULOVIĆ Stojan-Gigan, kovač iz Drežnice, komandir partizanskog logora »Radulovići«, danas major u penziji u Subotici: 336

RAJČEVIĆ Dane, oficir, aktivist NOP-a, danas pukovnik JNA: 301

RAJER Zvonko, električar iz Karlovca, sekretar MK KPH, poginuo u toku NOB-a: 249

RAJKOVIĆ Franjo, bilježnik iz Rakovice (Slunj), suradnik NOP-a, danas penzioner u Zagrebu: 44, 49, 104, 105

RAKINIĆ Milić, oficir iz Kestenovca (Vojnić), komandir odreda »Kestenova gora«, strijeljan 1942. godine zbog neprijateljskog rada: 132, 133, 215

RATKOVIĆ Mile, službenik iz Čemernice (Vrginmost), komesar odreda »Malička«, a zatim komesar čete i bataljona, danas penzioner u Čemernici: 154, 291, 322

REBIĆ Đuro, seljak iz Dubrava (Ogulin), borac odreda »Dubrave«, poginuo 1941. godine: 217

REBIĆ Nikola, seljak iz Dubrava (Ogulin), borac odreda »Dubrave«, poginuo 1941. godine: 217

REINER Filip, advokat iz Karlovca, poginuo kao partizan 1944. godine u Dalmaciji: 37

RELIĆ Ljuban, žandar iz Gornjeg Selišta (Glina), komandir Prolomskog odreda, danas potpukovnik JNA: 334

RENDULIĆ Julka, radnica iz Duge Rese, aktivist KP, danas penzioner u Dugoj Resi: 250

RIBIĆ Pero, brijač iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, danas penzioner u Novom Sadu: 227, 316

RKMAN Božo, trgovački pomoćnik iz Crnog Potoka (Vrginmost), komesar odreda »Crni Potok«, danas službenik u Karlovcu: 322

RKMAN Dušan, seljak iz Perne (Vr-
ginmost), komesar odreda »Perna«,
a zatim komandant bataljona,
danas službenik u Zagrebu: 88,
173, 322

RKMAN Pero, seljak iz Pecke (Vr-
ginmost), komandir odreda »Pec-
ka«, poginuo kod Topuskog 1942.
godine: 322

ROZNER Ivo, radnik iz Karlovca,
pripadnik karlovačke udarne gru-
pe, danas penzioner u Karlovcu:
227, 233, 316

ROŽMAN Petar, neprijateljski voj-
nik: 152

RUDMAN Stanko, krojački radnik
iz Čateža (Brežice), pripadnik kar-
lovačke udarne grupe i aktivist
NOP-a, danas penzioner u Karlov-
cu: 316

RUŠKAVINA Ivan (Ivo Vladić), stu-
dent iz Otočca, španjolski borac,
član Vojnog komiteta CT¹ KPH i
komandant GŠH, danas gčneral-
pukovnik JNA, narodni heroj: 116,
119, 120, 121, 123, 141, 142, 148,
149, 150, 153, 154, 156, 158, 159,
160, 176, 189, 199, 207, 208,
292, 310

RUŠKAVINA Neda, aktivist NOP-a,
danas u Zagrebu: 308

RUŽIĆ Anton, radnik iz Duge Rese,
komesar odreda »Crnaja«, danas
penzioner u Zagrebu: 329

S

SABLJIĆ Marko, profesor iz Kar-
lovca, simpatizer NOP-a, ubijen
od ustaša: 37

SAILI Dragutin, radnik iz Zagreba,
sindikalni funkcioner, član CK
KPH, danas penzioner u Zagrebu:
307

SALAJ Đuro, radnik iz Valpova,
funkcioner sindikata, predstavnik
CK KPJ pri Kominterni, umro
1958. godine: 14

SALETO, agent ustaške policije:
244, 274

SAMARDŽIJA Nikica, postolar iz
Gline, danas radnik u Beogradu:
45, 47

SAVIĆ Mihajlo, vidi Kuštrin Drago

SAVIC Sava, seljak iz Vojišnice
(Vojnić), komandir odreda »Vo-
jišnica«, danas službenik u Beo-
gradu: 281, 320

SAVOIA di Aimone, član talijanske
kraljevske kuće, Pavelićev »desi-
gnirani kralj Hrvatske«: 257

SEKULIĆ Josip, seljak iz Kordun-
skog Ljeskovca (Slunj), komesar
odreda »Kordunski Ljeskovac«,
poginuo 1942. godine kao intendant
IV bataljona II KPO: 328

SIKIRICA Milić-Čepo, žandar iz Ve-
ljunskog Ponorca (Slunj), borac,
kasnije komesar odreda »Buko-
vac«, danas penzioner: 324

SIMIĆ Dragica, seljanka iz Ko-
ranskog sela (Ogulin), simpatizer
NOP-a, danas seljanka u Koran-
skom selu: 129

SIMIĆ Milić, seljak iz Mlakovca
(Krnjak), borac odreda »Debela
kosa«, poginuo 1941. godine kod
Vojnića: 219

SIMOVIĆ Dušan, general kraljevske
jugoslavenske vojske i predsjed-
nik kraljevske jugoslavenske vla-
de u emigraciji, umro 1962. godi-
ne u Beogradu: 27

SIPIĆ Nikola, seljak iz Kupljenskog
(Vojnić), borac odreda »Grna lo-
kva«, poginuo 1942. godine kao
komandant bataljona u Slavoniji:
276

- SKUKAN Ivan, mlinar iz Slunja, suđen i strijeljan 1947. godine kao ratni zločinac: 93, 95
- SMUKAVIĆ Miško, radnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, danas penzioner u Karlovcu: 227, 316
- SNAGIĆ Milan, vidi Ogulinac Seljo
- SRDIĆ Ilija, seljak iz Sljivovca (Vrginmost), borac odreda »Štipan« i »Kirin«, zarobljen od neprijatelja i strijeljan: 78
- STANISAVLJEVIĆ Rašo, teolog iz Gračaca, član OK KPH, uhapšen od ustaša i strijeljan 1941. godine u Rakovom Potoku: 21, 28
- STANKIĆ Mate, neprijateljski vojnik: 123
- STANOJEVIĆ Dušan, podoficir iz Cremušnice (Vrginmost), borac odreda »Bović« i komandir voda u IV bataljonu, poginuo 1941. godine u Pisarovini: 253, 254
- STANOJEVIĆ Jelica, seljanka iz Kirina (Vrginmost), aktivist NOP-a: 202
- STARIĆ Rudolf, ustaški oficir iz Karlovca, poginuo 1941. godine: 129
- STEINBERGER Drago-Adolf, radnik iz Zagreba, španjolski borac, komandant bataljona, mučki ubijen od četnika 1942. godine u Pišteniku, narodni heroj: 120, 122, 123, 221, 229
- STOJADINOVIĆ Milan, političar iz Beograda, predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije 1935 —1938, umro u emigraciji 1961. godine: 16, 18, 19
- STOJIC Milić, seljak iz Veljuna (Slunj), borac odreda »Trupinjak«, danas penzionirani potpukovnik JNA u Zagrebu: 44
- STRGAR Anton, pripadnik karlovačke udarne grupe: 316
- STRGAR Ivan, iz Seljkovca (Glina), aktivist NOP-a: 196
- STRGAR Josip, iz Seljkovca (Glina), aktivist NOP-a, danas službenik u Glini: 195, 196
- STRIŽIĆ Tomo, operativni oficir u Štabu za Gorski kotar i Primorje, poginuo 1943. godine: 139
- SUČEVIĆ Rade, radnik iz Slavskog Polja (Vojnić), komandir odreda »Slavsko Polje«, danas penzioner u Slavskom Polju: 270, 321
- š**
- ŠAJFAR Ivan, učitelj i ustaški povjerenik u Blagaju (Slunj), 1941. godine zarobljen od partizanske jedinice i strijeljan: 45, 103, 124
- SARIĆ Franjo, bilježnik iz Gospića, umro prije rata: 44
- ŠARIĆ Ivan, ustaški funkcioner, ratni zločinac, danas u emigraciji: 43, 44, 45, 46, 47
- SAVOR Nikola, pekarski pomoćnik iz Prilišća, sekretar MK SKOJ-a i pripadnik karlovačke udarne grupe. strijeljan 1942. godine radi izdaje: 58, 71, 72, 85, 99, 120, 316
- ŠEPELJ Dušan, iz Dubrava (Ogulin), borac odreda »Dubrave«, poginuo 1941. godine: 217
- SEPIĆ Zeljko, student iz Karlovca, član MK KPH i aktivist SKOJ-a, ubijen od ustaša 1942. godine u logoru Stara Gradiška: 26, 314
- SIMENKO, svećenik iz Skakavca, simpatizer NOP-a: 49

ŠIMULIJA Zore, seljak iz sela Brdo (Vojnić), borac, kasnije komandir odreda »Brdo«: 321

ŠTAMBUK, kotarski predstojnik: 250

ŠTAJDUHAR Franjo, seljak iz Rakovice, član KK KPH Slunj, ubijen od ustaša 1942. godine u Bihaću: 194

ŠTENGL Fanika, vidi Milašinčić-Stengl Fanika

ŠTENGL Franjo, radnik iz Karlovca, desetar karlovačke udarne grupe, uhapšen od ustaša i ubijen u logoru Jasenovac 1942. godine: 245, 316

ŠTIMAC, svećenik iz Drežnika (Slunj), simpatizer NOP-a: 49

ŠTOK Izidor, radnik iz Podgore (Krapina), španjolski borac, ekonom odreda »Debela kosa«, a zatim komesar odreda »Perjasica« i komesar bataljona, danas službenik u Zagrebu, narodni heroj: 120, 122, 123, 125, 126, 127, 323

ŠUBAŠIĆ Ivan, pravnik iz Prilišća, ban Banovine Hrvatske, od 1941. do 1944. u emigraciji, umro 1955. godine u Zagrebu: 24, 31, 32

ŠUMONJA Pero, seljak iz Vere (Plaški), komesar odreda »Vora«: 331

ŠUPUT Rade i Štefanija, aktivisti NOP-a, uhapšeni od ustaša i vjerovatno ubijem: 245

ŠURBAT M.ladin, geometar iz Visokog, član KK KPH Glina, ubijen od ustaša u logoru Danica kraj Koprivnice 1941. godine: 19, 37

T

TABOR Rafko, krojački radnik iz Karlovca, član MK SKOJ-a i pri-

padnik karlovačke udarne grupe, kasnije borac i omladinski rukovodilac u odredu »-Debela kosa«, danas sekretar u SSJ : 51, 58, 63, 64, 316

TARABIĆ Joco, podoficir iz Tržica (Slunj), komandir odreda »Tržić«, a zatim operativni oficir i zamjenik komandanta III bataljona, danas general-major JNA, narodni heroj: 208, 215, 221

TARTAGLIJA Kvintilijan, žandarmerijski general u NDH: 152

TITO, vidi Broz Josip

TODORVIĆ Simo, seljak iz Dragotine (Glina), član OK KPH Sisak, komesar voda i čete u odredu »Šamarica«, danas penzioner u Sisku: 21, 333

TOMAŠ Mišan, seljak iz Poloja (Ogulin), borac, kasnije komandir odreda »Kuzma-Poloj«:

TOMAŠEVIĆ Ivan, domobranski general, strijeljan kao ratni zločinac 1945. godine: 32, 90, 91, 92

TOMAŠEVIĆ Jovica, seljak iz Donjeg Vojnića, borac, kasnije komandir odreda »Loskunja«, poginuo 1943. kao komandir čete: 282, 319

TOMC Josip, radnik iz Karlovca, član MK KPH i sekretar MK SKOJ-a, pripadnik karlovačke udarne grupe, danas pravnik, republički podsekretar u Zagrebu: 55, 58, 71, 227, 229, 230, 249, 251, 316

TOMIĆ Ale, radnik iz Drežnice (Ogulin), član MK KPH Drežnica (Ogulin), strijeljan od Talijana 1941. godine: 181, 183

TOMIĆ Stevo, radnik iz Karlovca, aktivist KP i NOP-a, danas penzioner u Zagrebu: 233, 249

TOMIĆ Stevo, student iz Krnjaka, borac odreda »Debela tosa«, a zatim komesar^ odreda »Donji Skrad«, danas pravnik u Zagrebu: 319

TOMINAC Jure, načelnik općine Krstinja, ratni zločinac, strijeljan 1942. godine: 65, 90

TOMLJENović Blaž, svećenik u Blagaju, ustaša, uhvaćen i strijeljan 1942. godine: 42, 49

TOMLJENović Josip, iz Ogulina, aktivist KP, danas u Oštarijama: 169

TOMŠIĆ Ivica, radnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, sekretar MK KPH, poginuo 1944. godine: 233, 237, 248, 249, 316

TOT Vilim, domobranski oficir iz Karlovca, poginuo 1941. godine: 262, 263

TRBOJEVIĆ Pero, seljak iz Radonje (Vojnić), komesar odreda »Radonja«, danas penzioner u Radonji: 154, 320

TRBOVIĆ Marko, radnik iz Drežnice, sekretar MK KPH Drežnica, strijeljan od Talijana 1941. godine, narodni heroj: 18, 137, 181, 182, 183

TRBOVIĆ Nikola, seljak iz Drežnice, komesar partizanskog logora »To^mići«, poginuo u toku NOB-a: 335

TRGOVČIĆ Ivan, krojački radnik iz Karlovca, aktivist KP, danas penzioner u Karlovcu: 236

TRKULJA Nevenka, pripadnik karlovačke udarne grupe: 316

TRKULJA Stanko, profesor iz Katinovca (Topusko), komesar odreda »Široka Rijeka«, poginuo 1943. godine: 88, 89, 324

TUMPA Janko, agent ustaške policije iz Karlovca, uhvaćen i strijeljan 1942. godine: 236

TURZA Herta, krojačka radnica iz Karlovca, član OK KPH i pripadnik karlovačke udarne grupe, strijeljana od ustaša 1941. godine: 21, 227, 316

U

UGARKOVIĆ Stipe, radnik iz Gospića, instruktor CK KPH, danas republički funkcioner u Zagrebu: 19

V

VAJS Većeslav, student iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, strijeljan zbog kršenja revolucionarne discipline: 316

VALČIĆ-Jakulić Ksenija, učenica iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, danas službenik u Zagrebu: 316

VEČERINOVIĆ Đuro, seljak iz Vere (Plaški), komandir odreda »Vera«, danas potpukovnik u. penziji u Plaškom: 331

VEJVODA Ivo, viši tehničar iz Karlovca, španjolski borac, komesar Primorsko-goranskog PO, a zatim Štaba Grupe Primorsko-goranskog PO, danas ambasador SFRJ u Rimu: 37, 48. 120, 121, 137, 139, 170, 179. 183, 214, 287

- VEJVODA Ivo, stolar iz Karlovca, simpatizer NOP-a, umro 1962. godine: 28
- VELIĆ Abid, neprijateljski vojnik: 152
- VELIMIROVIĆ Mihajlo, radnik iz Točka (Veljun), član KK KPH Veljun, umro 1964. godine kao pukovnik JNA: 122, 186, 215
- VERGAŠ Dušan, seljak iz Široke Rijeke (Krstinja), komandir odreda »Široka Rijeka«, zatim komandir čete u I bataljonu, poginuo 1942. godine kod Tržića, narodni heroj: 65, 90, 91, 113, 114, 115, 133, 324
- VERGAŠ Pepina, trgovac iz Široke Rijeke (Vojnić), strijeljan zbog neprijateljske djelatnosti: 114
- VESELICA Bogdan, radnik iz Bugara (Slunj), komandir odreda »Bugar«, poginuo u toku NOB-a: 328
- VEESENMAIER Edmund, njemački diplomat: 36
- VIDAKOVIĆ Đuro, komandir odreda »Pištenik«, počinio izdaju i zločin nad Domanijem, Steinbergerom i Čuturilom i prešao na stranu četnika, danas u emigraciji: 330
- VIDAKOVIĆ, braća; ustaše iz Gline: 46, 94
- VIDOVIĆ Milan, radnik iz Štipana (Vrginmost), pripadnik karlovačke udarne grupe, strijeljan od ustaša: 71, 72, 227, 316
- VIDOVIĆ Mile, seljak iz Štipana (Vrginmost), aktivist NOP-a: 77
- VIDOVIĆ Nikola, radnik iz Štipana (Vrginmost), komandir odreda »Štipan«, a zatim komandant bataljona, danas general JNA, narodni heroj: 76, 77, 78, 33, 88, 101, 102, 116, 117, 121, 144, 154, 254, 263, 264, 265, 268, 331
- VIDOVIĆ Nikola, trgovac iz Štipana (Vrginmost): 77
- VIDOVIĆ Petar, seljak iz Štipana (Vrginmost): 77
- VIGNJEVIĆ Marko, seljak iz Vukmanića, borac odreda »Debela kosa«, danas potpukovnik JNA u Karlovcu: 160
- VILA Đuro, seljak iz Prisjeke (Krstinja), 1943. godine suđen i strijeljan zбог neprijateljskog rada: 90
- VINAKOVIĆ Andrija, neprijateljski vojnik: 266
- VINSKI Pero, radnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, danas službenik u Karlovcu: 227, 316
- VIŠNJIĆ Tode, seljak iz Dubrava (Ogulin), borac odreda »Dubrave«: 217
- VLADIĆ Adam, mornarički podoficir iz Drenovca (Glina), komandir voda u odredu »Šamarica«, poginuo 1943. godine u Žirovcu: 334
- VLADIĆ Ivo, vidi Rukavina Ivan
- VLAHOVIĆ Joža, radnik iz Zagreba, sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku, pripadnik zagrebačke udarne grupe, ubijen od ustaša 1941. godine u Zagrebu, narodni heroj: 26
- VOJNOVIĆ Ilija, seljak iz Crnog Potoka, komandir odreda »Crni Potok«, poginuo 1941. godine u Vrnograču: 322
- VOLARIĆ Ivan, radnik iz Jastrebarskog, aktivist SKOJ-a, uhapšen od ustaša i ubijen 1942. godine: 63, 316

- VORKAPIC Uroš, radnik iz Stare Kršlje (Slunj), borac a zatim komesar odreda »Mašvina«, umro od tifusa 1943. godine: 327
- VUCELIĆ Raco, seljak iz Dubrava (Ogulin), borac odreda »Dubrave«, poginuo 1941. godine: 217
- VUČETIĆ Miloš, seljak iz Kupljen-skog (Vojnić), borac odreda »De-bela kosa«, umro poslije rata: 213
- VUČINIĆ Ilija, seljak iz Vojnić-ko-lodvora: 262
- VUČINIĆ Nikola, seljak iz Vojnić-kolodvora, aktivist NOP-a, danas trgovački pomoćnik u Vojnić-ko-lodvoru: 263
- VUČINIĆ Todor, seljak iz Vojnić-kolodvora: 262
- VUČKOVIĆ Milić, seljak iz Jurge (Vojnić), komesar odreda »Jurga«, strijeljan 1946. godine zbog neprijateljskog rada: 319
- VUČKOVIĆ Petar, seljak iz Jurge (Vojnić), strijeljan 1946. godine zbog neprijateljskog rada: 157
- VUJAKLIJA Stoj an. krojački rad-nik iz Gline, član KK KPH Glina, ubijen od ustaša 1941. godine u Glini : 21
- VUJASINOVIĆ Todor, publicist, funkcioner KP i NOP-a, danas sa-vezni narodni poslanik: 292
- VUJIČIĆ-Vučinić Anka, studentica iz Veljuna (Slunj), član KK KPH Veljun, danas službenik u Beogra-du: 192
- VUJIČIĆ Ljubo, učitelj iz Veljuna (Slunj), komesar odreda »Perjasi-ca«, strijeljan na temelju presude vojnog organa NOP-a 1943. godi-ne: 321
- VUJIČIĆ Milan, advokat iz Karlov-ca, ubijen od ustaša 1941. godine: 47
- VUJIČIĆ Radoš, seljak iz Veljuna (Slunj), član OK KPH, ubijen od ustaša 1941. godine u Blagaju: 45
- VUJIĆ Đuro, iz Vlahovića (Glina), komandir voda u odredu »Sama-rica«, danas potpukovnik JNA u penziji u Vlahovićima: 333
- VUKELIĆ Sara, seljanka iz Zbjega (Slunj), simpatizer NOP-a, danas kolonist u Vojvodini: 191, 192
- VUKELIĆ Sava, komandir partizan-skog logora »Tomići«: 335
- VUKMANOVIĆ Svetozar - Tempo, pravnik iz Podgore (Cetinje), član CK KPJ, danas predsjednik SSJ u Beogradu, narodni heroj: 291, 292
- VUKMIROVIĆ Mile-Bjeloša, seljak iz Poloja (Ogulin), komesar odre-da »Kuzma-Poloj«: 325
- VUKOBRATOVIĆ Miloš, seljak iz Miholjskog (Vojnić), komesar od-reda »Miholjsko«, poginuo u toku NOB-a: 320
- VUKIĆ Drago, radnik iz Tušilovač-kog Cerovca (Karlovac), borac od-reda »Debela kosa«, umro 1948. go-dine: 160, 161, 275
- VUKOVIC, domobranski oficir: 283

W

- WOHALSKY Matija-Braco, službe-nik iz Karlovca, pripadnik karlo-vačke udarne grupe, danas službe-nik u Zagrebu: 51, 53, 59, 229, 233. 246, 249, 316
- WOLF Fridrich, njemački književ-nik: 190

Z

ZATEZALO Đuro-Juđ, žandar iz Dubrava (Ogulin), aktivist KP i komandir odreda »Dubrave«, poginuo 1941. godine u Dubravama: 216, 217, 218

ZATEZALO Petar, seljak iz Dubrava, (Ogulin), borac odreda »Dubrave«, poginuo 1941. god.: 217,323

ZATEZALO Simo-Skerić, žandar iz Dubrava, borac, kasnije komandir odreda »Dubrave«, danas u Karlovcu: 323

ZEC Lukica, seljak iz Primišlja, borac odreda »Primišlje«, danas penzioner u Primišlju: 126

ZIMONJA Milan, lugar iz Bovića, borac i politički delegat u odredu »Bović«, danas pukovnik JNA: 196

ZINAIĆ Petar-Pepa, seljak iz Stare Kršlje (Slunj), borac, a zatim komandir odreda »Mašvina«, danas penzioner u Slunju: 327

ZLATIĆ Savo, liječnik iz Zagreba, član OK KPH i Operativnog partijskog rukovodstva OK KPH, danas službenik u Zagrebu: 56, 143, 186, 188, 193

ZRNIĆ Mičo, podoficir iz Jasenka, komandir partizanskog logora »Jasenak«, danas pukovnik JNA u penziji: 336

ZRNIĆ Mihajlo, komandir partizanskog logora »Zrnići«, poginuo 1943. godine: 336

Ž

ŽALAC Mijo, neprijateljski vojnik: 146

ZANIĆ Mile, neprijateljski vojnik: 152

ZEGARAC ILIJA, službenik iz Vojnića, aktivist KP i borac odreda »Crna lokva«, strijeljan 1944. godine zbog neprijateljskog rada: 97

ŽELJEZNJAK Josip, radnik iz Karlovca, pripadnik karlovačke udarne grupe, strijeljan od ustaša 1941. godine: 57, 71, 72, 316

ZIDOVEC Feliks, ustaški funkcioner i gradonačelnik u Karlovcu, ratni zločinac, suđen i strijeljan 1945. godine: 36

ZIDOVEC Vladimir, član »Ustaškog stana« u Karlovcu, ratni zločinac, suđen i strijeljan 1946. godine: 36

ŽIVKOVIĆ Stanko, komesar odreda »Loskunja«, strijeljan radi izdaje 1942.godine: 317

ŽUNAC, kotarski načelnik i ustaški povjerenik u Vojniću, zarobljen od partizanske jedinice i strijeljan 1942.godine: 198

ZUNIĆ Janko, tesarski pomoćnik iz Žunića (Karlovac), aktivist SKOJ-a i pripadnik karlovačke udarne grupe, danas službenik u Zagrebu: 93, 227, 233, 316

ŽUTIĆ Branko, učitelj iz Kirina (Vrginmost), politički komesar podrajona (u IV rajonu) i predsjednik Općinskog NOO-a Kirin, danas službenik u Zagrebu: 94, 101, 115, 117, 202, 203, 265, 266, 295

ŽUŽA Milan, komesar odreda »Kestenova gora«, poginuo 1943. godine u Lici: 325

Kazalo geografskih imena

A

Abez (šuma) 60, 69, 70 71, 74, 76, 78,
84, 90, 134

B

Babina gora (šuma) 87, 109, 160
Bačuga 224, 269
Balčin most 113
Balmac 50, 75, 81, 82, 94
Banija 40, 51, 56, 57, 62, 65, 66, 67,
68, 69, 70, 72, 75, 76, 78, 83, 84,
92, 102, 105, 106, 107, 108, 116, 118,
119, 120, 123, 133, 134, 135,140,
141, 143, 144, 145, 147, 148,149,
150, 153, 154, 156, 157, 158,159,
160, 161, 162, 163, 164, 166,167,
168, 171, 173, 174, 175, 176,177,
178, 179, 184, 187, 195, 204,205,
208, 210, 211, 214, 216, 217,221,
222, 224, 225, 228, 238, 241,242,
261, 269, 270, 271, 286, 288,290,
298, 300, 307, 310, 311
Banja Luka 170
Baračev gaj (šuma) 178
Banski Grabovac 75, 78, 80, 81, 82,
83, 84, 107, 134, 135, 270
Barilović 195, 274, 275, 276, 283, 303
Barilovački Cerovac 251
Baturi 195
Beograd 13, 26, 28, 68, 81, 175, 290
Bihać 23, 31, 34, 93, 131,222
Bijeće Vode 78, 82
Bijeli Klanac 222
Bjeloši 254
Blagaj 42, 43, 44, 45, 47, 49
Blagojevići 213

Blatnica 252
Blatuša 89, 111, 113, 201
Bliznica 95, 96, 100
Bojanići 76
Bojna 82
Boka Kotorska 190
Borje 304
Borlin 63
Borovite 81
Bosiljevo 49, 195
Bosna 33, 35, 36, 194, 196, 210, 218,
231, 290, 292
Bosanska krajina 139, 170
Bosna i Hercegovina 260
Bović 38, 70, 75, 81, 94, 116, 117, 118,
119, 144, 146, 151, 193, 219, 257,
258, 259, 265, 266, 267, 304
Božići (Krnjak) 213
Božići (Utinja) 281
Brač 306
Brezova Glava 76, 87, 109, 222
Brezovo Polje 194
Brezovica (u Bosni) 292
Brijest 151
Brinje 179, 307
Brdo 251
Broćanac 95, 96, 128
Brusovača 90, 203
Bučica 83, 84, 101, 117, 257, 283
Budačka Rijeka 155, 176, 200, 206,
213, 218, 222
Budački 25, 287
Bugar 100, 126, 303
Buhača 81
Bukovica 147
Burić-Selo 91, 192, 214, 218

C

Caprag 91, 225, 273
Cazin 100, 164, 170, 218, 283, 299, 305
Cazinska krajina 64, 65, 89, 102, 105, 195
Cerovac 87, 88, 222, 239, 240, 303, 304
Cetingrad 91, 95, 103, 112, 124, 152, 225, 264, 299, 302, 304
Cigelj 99
Cjepadi 178
Crevarska Strana 112, 276
Crikvenica 138, 307
Crkveni Pribić, vidi Pribić
Crkvište 112, 276
Crnaja 100
Cma Gora 210
Crna lokva 97, 98, 114, 118, 125, 133, 140, 141, 165, 209
Crni Potok 111, 153
Cvijanović Brdo 124, 147, 262
Cvijanovići 160
Cvitović 49, 52, 60, 99, 104, 194, 195

C

Čardak 159
Cemernica 94
Čremušnica 257, 265, 266, 267
Cuić brdo 95
Čukur 197, 198, 221, 223, 224

C

Celapov most 91, 113
Čumviia 126
Curuvijina glavica 99

D

Dabar 136
Dalmacija 33, 136, 208, 298, 300
Davidovići 262
Debela Glava 99, 100
Debela kosa 87, 98, 110, 115, 118, 123, 125, 126, 127, 130, 147, 152, 155, 157, 165, 176, 177, 197, 198, 212, 213, 216, 218, 222
Dcdinske drage 62
Delnice 32, 34, 54, 59, 62, 76, 138, 169, 170, 181, 216, 306

Divoselo 247, 248

Dobmira 81

Dobra 232, 310

Donja Glina 49, 194, 195

Donja Kupčina 15, 19, 252, 253

Donje Dubrave 61, 135, 151, 194

Donje Selište 46

Donji Broćanac 85

Donji Kirin 267

Donji Oštri Vrh, vidi Oštri Vrh

Donji Sjeničak 172

Donji Skrad 177

Draganići 58, 63, 251

Dragotina 81, 82

Drenovac 78, 82

Dretulja 304

Drežnica 18, 24, 25, 47, 51, 59, 61, 62, 64, 69, 121, 136, 137, 138, 139, 146, 158, 168, 169, 170, 171, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 188, 216, 243, 287, 288

Drežnik 45, 48, 49, 67, 95, 100, 126, 128, 274, 299, 304

Dvor 164, 187, 225

Dubrava (Primišlje) 99, 126

Dubrave 135, 138, 169, 171, 187, 203, 216, 299, 304

Duga Resa 13, 14, 15, 18, 20, 23, 25, 27, 32, 66, 70, 71, 150, 233, 242, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 273, 289

Dugo Selo (Vrginmost) 146, 257, 265/266, 267, 268

Dunjak 90

Đ

Đekići 265

Dž

Džodani 140, 173, 175

Džaperovac 65, 90, 113, 203

E

Eremići 270

F

Foča 291, 292

Furjan 42, 194

Fužine 34, 62, 138

G

Gatić 100
 Gejkovac 203
 Generalski Stol 195
 Geršakov mlin 87, 88, 121
 Glinice 151
 Glina 15, 16, 19, 20, 21, 23, 25, 32, 36, 38, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 58, 59, 66, 69, 70, 75, 81, 82, 83, 92, 93, 94, 97, 102, 104, 107, 118, 134, 143, 145, 147, 151, 166, 168, 191, 194, 214, 225, 269, 270, 302
 Glina (rječica) 47, 91, 113
 Glinski Trtnik 191
 Gomirje 59, 61, 137, 138, 216
 Goljaci 100, 191
 Gornje Dubrave 61, 135, 216
 Gornje Trebinje 303
 Gornji Budački 218, 287, 300
 Gornji Kirin 266, 267
 Gornji Klasnić 135, 145
 Gornji Sjeničak 172, 263
 Gornji Skrad 93, 122
 Gornji Zečev Varoš 105, 107
 Gorski kotar 33, 34, 35, 40, 48, 49, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 66, 69, 72, 118, 121, 135, 136, 137, 138, 139, 152, 158, 160, 168, 170, 180, 208, 214, 216, 224, 228, 235, 245, 261, 271, 286, 298, 300, 307
 Gospić 44, 248
 Grabovac, vidi Banski Grabovac
 Grabovac, vidi Krnjački Grabovac
 Grabrk 195
 Gradac 24, 81, 187, 254
 Gređani 75, 81, 94, 151
 Grijaći 222
 Grobnik 175, 192
 Grubišića most 172

H

Hajdini 276
 Hajtić 81, 82
 Hercegovina 210
 Hrašće 310
 Hmetić 57, 58
 Hum 25

Hrvatska 14, 25, 36, 62, 65, 68, 92, 107, 118, 138, 142, 147, 149, 156, 157, 172, 199, 208, 232, 241, 257, 259, 272, 284, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 300, 305, 309, 310
 Hrvatski Blagaj 271, 302
 Hrvatsko primorje, vidi Primorje
 Hrvatsko zagorje 308

I

Ilirska Bistrica 141
 Ilovačak 257
 Istra 208
 Ivanović jarak 94, 96, 97
 Ivanec 236

J

Jagrovac 203
 Jamadol 51, 53
 Jamnička Kiselica 256
 Jasenak 138, 139, 182, 183, 299
 Jasenice 299, 304
 Jasenovac 228
 Jastrebarsko 249, 251, 252, 253
 Javornik 151
 Jelsa 22, 25
 Jezerane 18, 61, 159
 Jolovica 218
 Jolovica 218
 Jugoslavija 26, 28, 142, 147, 149, 201, 216, 224, 228, 286, 298, 300, 291
 Jurga 197, 276
 Jurina brda 278

K

Kamensko 238, 241
 Kapela 135, 136, 158, 182, 285, 287, 299
 Karlovac 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 59, 60, 62, 63, 64, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 81, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 99, 106, 107, 109, 111, 112, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 138, 139, 154, 156, 157, 158, 160, 161, 163, 165, 166, 167, 169, 170, 172,

176, 183, 184, 185, 186, 187, 189,
 190, 191, 193, 197, 205,206,207,
 208, 210, 211, 212, 217,218,219,
 222, 223, 224, 235, 238,239,240,
 241, 242, 243, 244, 245,246,247,
 248, 249, 250, 251, 252,253,255,
 256, 257, 261, 263, 264,267,269,
 270, 271, 273, 274, 275,276,278,
 279, 280, 281, 283, 284,286,289,
 292, 295, 299, 302, 303,304,305,
 306, 307, 308, 310
 Kekin most 278
 Kerestinac 132
 Kestenak 192, 251
 Kestenova gora 115
 Kestenovac 90, 123
 Kirin 89, 101, 115, 116, 117, 121, 125,
 144, 202, 257, 265, 266, 267
 Kladuša, vidi Velika Kladuša
 Klasnić 24, 75, 81
 Klokoč 58, 60, 123
 Ključiste 218
 Kljukovica 276
 Kobiljača (šuma) 84
 Kolarić 223, 276
 Koprivnica 37
 Kordun 34, 35, 45, 50, 51, 56, 57, 62,
 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73,
 74, 75, 76, 77, 78, 85, 86, 87, 88,
 89, 92, 93, 101, 102, 104, 105, 106,
 107, 108,109, 110, 111, 112,115,
 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123,
 124, 125, 128, 129, 130, 132, 133,
 134, 135,136, 140, 141, 143,144,
 145, 147,148, 149, 150, 151,153,
 154, 155,156, 157, 158, 159,160,
 161, 162,163, 164, 165, 166,167,
 168, 169,170, 171, 172, 173,174,
 175, 176,177, 178, 179, 183,184,
 185, 187,189, 190, 191, 192,193,
 194, 195,196, 199, 200, 204,205,
 208, 209,210, 211, 214, 216,217,
 220, 221,222, 223, 224/ 226,228,
 229, 231,238, 239, 241, 242,243,
 245, 246,248, 251, 255, 256,257,
 258, 261,264, 266, 267, 268,269,
 270, 271,272, 275, 282, 285,286,
 287, 288,290, 293, 294, 295,296,
 297, 298,299, 300, 301, 303,307,
 309, 310, 311
 Kordunski Ljeskovac 100, 204
 Korana (rijeka) 50, 51, 58, 100, 121,
 230, 232, 236, 239, 240, 246, 253,
 297, 302
 Koransko selo 121, 129
 Koranski Lug 128
 Korenica 288, 289, 292, 298
 Kovačevac 195
 Kozara 307
 Kozarac 267
 Kozjača (šuma) 51, 71, 238, 241, 247
 Krašić 242
 Kremešnica (šuma) 59, 78, 83, 117,
 268, 269
 Krivaja 95, 270
 Krnjački Grabovac 218, 222, 223
 Krnjak 76, 93, 94, 97, 98, 110, 122,
 124, 140,146, 150, 155, 176, 177,
 208, 211,213, 218, 219, 222, 223,
 224, 225,270, 273, 274, 275, 277,
 295
 Krstinja 58, 63, 65, 75, 90, 91, 97,
 110, 112,113, 115, 124, 129, 140,
 152, 203, 224, 291
 Krstinjski Mračaj 192
 Krupanj 165
 Kukici 126
 Kunić 136
 Kupa 17, 20, 49, 51, 70, 123, 224, 232,
 246, 251,253, 254, 255, 256, 257,
 258, 259,265, 267, 293, 297, 304,
 309, 310
 Kupčina 233, 252, 253
 Kupjak 138
 Kupljensko 52, 67, 91, 97, 102, 114,
 177, 201, 212, 213, 214, 218
 Kurjevac (brdo) 24

L
 Lađevac 95, 103, 194
 Lapac 225
 Lasinja 49, 70, 75, 81, 83, 101, 254,
 256, 264, 265, 266, 268, 277, 304
 Lasinjski Sjeničak 172
 Latin 224
 Lepoglava 237, 306, 307
 Lesice 250
 Lič 34, 138
 Lička Jasenica 136, 154, 304

Ličko Petrovo Selo 225
 Lika 33, 35, 52, 57, 58, 66, 69, 152,
 156, 158, 159, 160, 194, 208, 209,
 224, 225, 228, 247, 261, 288, 289,
 298, 299, 300, 304
 Lisici 276
 Lončarev mlin 282
 Loskunja 94, 110, 147, 160, 222
 Lukinići 117
 Luščani 66, 67, 78, 82
 Luščić 72

Lj

Ljubljana 58

M

Macutov Potok 65
 Mačesić potok 176
 Mahično 63
 Maja 19, 75, 81, 135, 145, 151, 219,
 269
 Majske Poljane 82
 Malička 23, 84, 88, 89, 105, 111, 153,
 201
 Mali Gradac 75, 135
 Malobabići 263
 Maljevac 91, 112, 113, 195
 Marakovo brdo 58
 Maribor 306
 Markovac (šuma) 130
 Mašvina 128
 Martinovići 222
 Međedak 280
 Mehino stanje 95, 103, 113
 Mekušje 238, 241
 Mekušanski lug 238
 Mekušansko polje 58
 Melnica (brdo) 131
 Metlika 250
 Mihajlović poljana 155, 176, 177
 Miholjsko 90, 91, 103, 113, 211, 212,
 213
 Miline klade 114
 Močila 128, 199, 203, 218, 242
 Modruš 159
 Moravci 172
 Moravice, vidi Srpske Moravice
 Moslavina 308
 Mraeelj 203
 Mračaj 147
 Mrežnica (selo) 242

Mrežnica (rijeka) 230, 232, 246, 253,
 310
 Mrkopalj 138
 Mrzlo Polje (kod Karlovca) 71
 Mrzlo Polje (kod Slunja) 105, 107,
 125, 178, 203
 Muljci (brdo) 59

N

Netretić 32
 Novaki (kraj Duge Rese) 49
 Nova Kršlja 143
 Novi 138

O

Obijaj (šuma) 65, 75, 81, 270
 Ogulin 18, 19, 20, 21, 32, 35, 36, 47,
 48, 49, 52, 58, 59, 61, 64, 66, 69, 76,
 93, 107, 128, 137, 138, 146, 151, 152,
 159, 169, 171, 181, 183, 187, 208,
 242, 243, 249, 271, 275, 299, 303,
 304, 305, 307, 310
 Okić 310
 Osoj (šuma) 76, 84
 Ostrožin 90, 102, 115, 117, 121, 202,
 257, 265, 266, 267, 268, 275
 Oštarije 159
 Oštri Vrh 24, 38, 54, 254
 Otmić 75, 90
 Ozalj 38, 54, 58, 63, 251, 252, 309

P

Pajići 276
 Partizansko Žarište, vidi Svinjarica
 Pecka 23, 84, 88, 89, 90, 105, 111,
 113, 153, 201
 Perjasica 60, 76, 84, 122, 123, 124,
 127, 130, 146, 178, 188, 221, 225,
 233, 270, 271, 272, 273, 275, 296,
 297, 300, 302
 Perna 23, 38, 84, 88, 89, 90, 91, 97,
 105, 107, 111, 112, 113, 125, 153,
 173, 188, 201, 276, 290
 Petrinja 17, 82, 83, 134, 145, 187, 213
 Petrinjsko Selo 253
 Petrova gora 23, 52, 53, 84, 88, 89,
 90, 91, 97, 98, 110, 111, 112, 113,
 114, 115, 117, 119, 120, 122, 123,
 127, 131, 140, 142, 146, 148, 150,
 152, 153, 154, 156, 157, 161, 165,

167, 173,176, 179, 197, 198,200,
203, 204,208, 211, 214, 215,216,
219, 228,229, 233, 235, 237,238,
239, 240,241, 242, 245, 246,248,
253, 264,265, 266, 267, 268,269,
272, 273,278, 280, 282, 295,301,
307
Pješčanica 38, 94, 102, 219
Pisarovina 224, 225, 249, 251, 252,
253, 255,256, 258, 265, 267,293,
303, 305
Plaški 20, 59, 124, 126, 135, 136, 158,
159, 169,171, 199, 208, 216,242,
270, 271, 275, 299, 304
Plavca Draga 192, 219, 220, 242
Plitvička Jezera 225
Plješevica 285
Podgorje 84, 201, 213, 267
Podsused 243
Pogledić (šuma) 151
Pokuplje (selo) 24, 49, 63, 242, 267
Pokuplje 40, 57, 195, 208, 225, 228,
242, 251, 253, 255, 258, 259, 265
267, 268, 293, 307
Pokupsko 252, 254, 257, 268
Poloj 50, 133
Poljana 88, 176, 214
Ponorac 174, 175
Potočani 267
Popovići 176
Popović Brdo 99, 303
Postinja 97
Prekopa 17, 47, 50, 94
Pribić 242
Prilišće 49, 310
Prijeboj 225
Primišlje (Gornje i Donje) 24, 50,
61, 68, 95, 99, 100, 123, 125, 126,
128, 143, 302, 303, 304
Primorje 18, 58, 136, 139, 158, 159,
168, 169, 170, 180, 208, 209, 224,
228, 288, 298, 300, 307, 310
Prisjeka 90, 115, 291
Prkos 254, 256, 257, 259, 265, 268
Prolom (šuma) 82, 134
Pulje 265
Puškarić-selo 171

R

Radonja 97, 110, 133, 197, 217
Rajić Brdo 192
Rakovica 24, 31, 44, 45, 48, 67, 95,
96, 100, 104, 105, 126, 128, 131, 143,
152, 194, 199, 302, 304
Ravnorašće 81
Rečica 252, 268
Reljino brdo 87
Ribnik 252
Rijeka 35, 62, 138, 151, 207, 224
Rudonjsko brdo 38
Ruševica 91

S

Sadilovac 24, 100
Sandžak 291
Šaška 81
Sava 208, 298
Selakova Poljana 114, 282
Selce 138
Selište 25, 59, 81, 82, 94
Sića 251
Sinj 33
Sisak 83, 134, 145, 150, 160, 187, 224,
248, 261, 263, 264, 276, 280, 309
Sjениčак 20, 25, 38, 52, 70, 89, 102,
116, 117, 118, 121, 146, 188, 202,
233, 253, 257, 264, 266, 267, 268, 269
Skakavac 49, 160, 218, 257, 264, 265,
267, 303, 304
Skrad (u Gorskom kotaru) 52, 245
Skrad (na Kordunu) 76, 84, 85, 218
Slavonija 14
Slavsko Polje 201, 280
Slovenija 35, 142, 309
Slunj 19, 21, 31, 32, 34, 36, 38, 42,
43, 44, 45, 46, 49, 51, 52, 59 61, 66,
67, 68, 69, 76, 92, 93, 95, 99, 100,
102, 103,104, 105, 107, 123,124,
125, 126,128, 131, 140, 143,152,
158, 160,166, 168, 178, 186,187,
192, 194,199, 203, 208, 216,222,
264, 270,271, 272, 273, 274,275,
276, 277,283, 295, 299, 302,203,
304, 305
Slušnica 131
Split 159
Srbija 66, 142, 149, 198, 260, 291

Sremska Mitrovica 28
 Srpske Moravice 61, 62, 138, 169, 187
 Stankovac 196
 Stara Gradiška 228, 248
 Staro Selo 25, 38, 90, 94
 Stative 63
 Stenjevac 243
 Štipan 76, 77, 78, 81, 83, 84, 88, 117,
 257, 265, 266, 267
 Stolice 147, 165, 171
 Suhođol 192
 Sunja 135
 Sutivan 306
 Svinica 113
 Svinjarica (danas Partizansko Žari-
 šće) 25, 58, 60, 84, 85, 87, 91, 110,
 150, 155, 176, 203, 206, 218

Š

Samarica 80, 82, 83, 105, 134, 135,
 143, 151, 152, 156, 173, 175
 Šarčev most 150
 Ščulac 304
 Široka Rijeka 65, 90, 105, 112, 113,
 114, 123, 125, 188, 195, 203
 Sišljavić 32, 49, 252, 253
 Sljivujacka (šuma) 103
 Sljivnjak 52, 60, 103, 122, 131, 147,
 174, 175, 213
 Štakorovica 203
 Stimčev vrh 62

T

Tobolić 100, 125, 126, 127, 128, 135,
 136, 203, 215, 242
 Točak 274
 Tornici 182
 Topusko 49, 65, 88, 89, 91, 94, 103,
 111, 113, 123, 140, 208, 214, 218,
 256, 264, 270, 276, 278, 283, 299,
 302, 303,
 Tounj 195, 216
 Trebinja 160
 Trepča 116, 266, 267, 269
 Trepča (rijeka) 266, 267, 269
 Trošmarija 105
 Trupinjak 58, 60, 146, 147, 213
 Tržačka Raštela 303, 304
 Tržić 68, 100, 215, 303, 304
 Tuk 138, 242

Turanj 31, 85, 86, 122, 246, 303
 Tušilović 45, 46, 51, 52, 58, 60, 67,
 72, 76, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91,
 109, 110, 118, 121, 124, 129, 146,
 150, 160, 208, 222, 239, 240, 274, 276

U

Una (rijeka) 164, 225
 Utinja 147, 225, 257, 263, 265, 267,
 270, 271, 280, 281, 282, 284, 295
 Utinja (rijeka) 172

V

Varaždin 237
 Velika Kapela 18
 Velika Kladuša 40, 49, 55, 56, 63,
 64, 65, 75, 80, 90, 91, 93, 95, 103,
 104, 105, 112, 113, 123, 124, 132,
 140, 142, 160, 167, 168, 170, 191,
 195, 215, 218, 224, 249, 273, 283,
 299, 304, 305
 Veljun 25, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
 50, 51, 60, 68, 85, 92, 103, 107, 110,
 122, 124, 131, 146, 147, 186, 187,
 188, 192, 194, 195, 203, 208, 215,
 222, 224, 225, 264, 270, 271, 272,
 273, 275, 277, 295, 297, 300, 301,
 302, 305
 Véra 136
 Vergašev most 91, 113
 Vidici 150
 Viđovići 77
 Vile 91
 Vilin Točak 129, 211
 Vitunj 61
 Viševica 62
 Vodević brdo (selo) 174, 175
 Vodostaj 55
 Vlahovići 78, 79, 80, 82, 193, 219,
 270
 Vojišnica 225, 270, 271, 272, 273, 274,
 276, 284, 291, 295
 Vojnić 19, 21, 23, 32, 51, 52, 53, 58,
 66, 67, 69, 70, 72, 75, 76, 84, 88,
 89, 90, 91, 94, 97, 98, 102, 103, 110,
 113, 114, 115, 123, 124, 125, 129,
 133, 134, 140, 146, 148, 150, 151,
 152, 166, 168, 173, 177, 178, 186,
 187, 188, 190, 193, 198, 200, 201,

- 202, 208,212, 213, 214, 216,217,
222, 223,224, 225, 242, 246,262,
264, 268,269, 270, 271, 272,273,
274, 275,276, 277, 278, 279,280,
282, 283,284, 285, 286, 289,290,
293, 294,295, 297, 298, 300,302,
305
- Vojnić-kolodvor 18, 130, 131, 225, 257,
262, 263,264, 265, 267, 269,270,
271, 273, 274, 280, 284, 295
- Vojnički Grabovac 176
- Vojnovac Brdo 192
- Vojvodina 14
- Vratnik (kod Krnjaka) 218, 219, 222,
274
- Vrbovsko 61, 169
- Vrhovine 225, 299
- Vrelo Mrežnica 158, 178, 199
- Vrelo Utinja 91
- Vrnograč 187, 218
- Vrginmost 19, 20, 25, 28, 32, 37, 38,
49, 52, 53, 58, 59, 60, 68, 69, 70,
74, 75, 81, 83, 84, 88, 89, 90, 93,
94, 101, 102, 121, 123, 140, 146, 151,
152, 153,166, 168, 173, 187,188,
195, 200,201, 208, 213, 216,223,
233, 256,257, 264, 265, 266,267,
269, 270,273, 276, 278, 279,280,
281, 292,293, 294, 295, 299,302,
303, 304, 305
- Vučetići 213
- Vučkovići 157, 158, 200, 238
- Vuglovac 236
- Vukelići 181
- Vukmanić 100, 124, 160, 223, 274, 278,
303
- Vukova Gorica 24, 49, 310
- Z**
- Zadobarje 63, 64
- Zagorje 175
- Zagreb 19, 22, 26, 31, 36, 38, 40, 41,
43, 44, 45, 47, 50, 52, 55, 56, 58,
61, 62, 64, 68, 82, 90, 91, 92, 93, 106,
120, 145, 146, 151, 152, 157, 158, 172,
185, 197, 198, 205, 212, 213,224,
225, 226,228, 229, 233, 235,237,
238, 242,243, 244, 245, 246,248,
249, 250,251, 252, 253, 254,255,
256, 257,261, 265, 266, 269,270,
271, 274,276, 277, 279, 289,290,
292, 293,298, 299, 303, 306,307,
308, 309, 310
- Zbjeg 48, 68, 95, 100, 125, 127, 128,
156, 158,159, 160, 175, 178,183,
191, 192,194, 199, 203, 242,271,
298
- Zečev Varoš 99, 100, 125
- Zemun 248
- Zinajevac 178
- Zvečaj 18
- Ž**
- Zarkovac 59
- Zirovac 194, 224
- Zravnica 91
- Zumberak 35, 57, 63, 249, 255, 309
- Žuta Lokva 154

Zapisi, sjećanja, izjave i podaci

U pripremanju ove knjige, osim citiranih ili spomenutih dokumenata, korištene su usmene ili pismene izjave, sjećanja, zapisi ili podaci koje su dali slijedeći drugovi i drugarice:

Bajić Duško, Bakrač Đuro, Balagović Ivan, Baltić Milutin, Basara Miloš, Benić Joža, Blažević Miško, Boljkovac Josip, Bosnić Bude, Brezović Nikola, Brnčić Josip, Brujić Dragić, Bulat Rade, Bunčić Danilo, Bunčić Josip, Bunčić Stevo, Bunjevac Gajo, Bunjevac Nedeljko, Crevar Rade, Cačić Dane, Cujić Mira, Dejanović Milić, Dejanović Miloš, Dokmanović Stevo, Drakulić Nenad, Drakulić Veljko, Drezga Branko, DudukoVić Miloiš, Duranović Omer, Đipalo Milivoj, Đurić Petar, Foršt Josip, Furlan Herman, Fuštar Nikola, Gabrić Đuro, Gabrić Stanko, Gaćeša Đuro, Gledić Mića, Gržetić Joso, Hariš Ivan, Holjevac Većeslav, Hrovat Vika. Jednak Ljuban, Jurković Stevo, Kalanja Pero, Karapandža Branko, Knežević Milan, Knežević Mile, Komadina Nikola, Koričan Viktor, Košarić Milutin, Kovačević Veljko, Krajačić Soka, Krznar Ivan, Krznar Katica, Kučišec Anđelko, Kukić Miloš, Kunić Milan, Kvočka Mile, Ladišić Nikola, Latas Mičo, Lavmja Jovo, Livada Dušan, Lončar Dragan, Lončar Simo, Lončar Jovica, Lukačić Stevica, Ljepović Mile, Majder Aleksandar. Majstorović Maca, Manola Srećko, Mikulić Tomo, Mikulić Franjo, Marjanović Matija, Mihajlović Boro, Milašinčić Grga, Miljković Veljko, Mitić Ranko, Mladenić Josip, Momčilović Đorđe, Mrkić Drago, Nikoliš Branko, Nikoliš Gojko, Nikoliš Miloš, Novaković Branko, Novaković Vlado, Novković Milić, Novosel Šime, Opačić Dragica, Opačić Stanko, Oreščanin Bogdan, Pajić Dragan, Perać Simo, Pekić Dušan. Pekić Nikola, Peleš Rade, Perić Ignjatije, Peirović Adam, Petrović Bartol, Pilja Đuro, Pjevač Nikola, Polović Marko, Predović Jela, Radanović Stevo, Rajković Franjo, Rkman Božo, Rkman Dušan, Rozner Ivo, Rudman Stanko, Rukavina Ivo, Rušnov Đuro, Samardžija Nikica, Seljan

Mato, Sokolović Mile, Stojić Milić, Strgar Josip, Štrok Izidor, Šupica Branko, Tarabić Joco, Tome Joža, Tomić Stevo, Tomljenović Josip, Topić Milovan, Trbović Nikica, Trgovčić Ivan, Uzelac Branko, Večerinović Đuro, Vejvoda Ivo, Velimirović Mihajlo, Vidović Nikola, Višnjić Lazo, Vucelić Đuro, VučkoVić Stevo, Vujaklija Stevo, Vujašković Milan, Vujičić Anka, Vujić Đuro, Wohalsky Matija, Zatezalo Simo, Zinaić Fetar, Zjača Dragan, Zlatić Savo, Zalić Zuhdija, Zunić Janko i Zutić Branko.

Većina tih drugova bih su konzultirani u toku rada i dali svoje pismene primjedbe na već napisane tekstove. Njihovi napisi, 'kao i zabilježene usmene izjave većine ostalih, nalaze se u Arhivu KK SKH Karlovac.

R é s u m é

Situé dans la partie centrale de la Croatie, dans une région favorable à la création des bases de partisans, le district de Karlovac dans la première année de guerre avait la position la plus convenable pour devenir le siège des directions centrales de la guerre de libération nationale en Croatie. Pour cette raison, vers la fin du mois d'octobre en 1941, dans cette région un Etat Major des départements des partisans de Croatie a été formé, et un peu plus tard le Comité central du Parti communiste de Croatie qui siégeait clandestinement à Zagreb y était également transféré. De cette façon, le district de Karlovac assez souvent, notamment dans la première année de la guerre, se trouvait au centre des événements révolutionnaires en Croatie. Le développement de la guerre nationale de libération dans cette région a été dans bien de ses aspects une caractéristique de toute la Croatie.

Le livre »District de Karlovac en 1941« dans sa partie introductive présente l'histoire synthétisée d'avant l'insurrection de 1941: les événements généraux y sont décrits dans la période d'avant guerre, et une attention toute particulière est consacrée à la naissance et la consolidation des organisations du Parti Communiste dans la ville de Karlovac et dans son district. A la veille de la guerre de 1941, l'organisation du Parti du district comptait environ 450 membres, 200 candidats et environ 400 membres de l'Union de la jeunesse communiste de Yougoslavie ainsi qu'un grand nombre des sympathiseurs du Parti Communiste. C'était le noyau qui est devenu l'animateur principal et la force la plus importante dans les préparations ultérieures et le commencement de la révolte.

L'organisation du Parti de district de Karlovac était suffisamment préparée à subir les dures expériences de l'année 1941. D'ailleurs, après la débâcle du Royaume de Yougoslavie un grand nombre des liens du Parti ont été rompus et il a fallu presque un mois pour que les organisations se relient de nouveau et commencent à agir plus concrètement. L'activité des organisations est devenue particulièrement difficile à cause d'un grand nombre d'arrestations et d'autres mesures terroristes qui, immédiatement après la capitulation d'avril, ont été introduites par le nouveau gouvernement d'oustaçis sous la protection des occupants. Mais, déjà vers la fin du mois de mai 1941 à Karlovac, sous la directive du Comité Centrale du PC de Croatie un Comité militaire de district a été fondé, c'est à dire un corps du Parti s'occupant spécialement de la préparation de l'insurrection.

En même temps au mois de mai les premiers massacres des masses de la population serbe par les oustachis ont commencé: à Veljun on a tué 520 personnes, à Glina environ 500 hommes entre 16 et 60 ans. Avec cela le pouvoir d'oustachis a ouvertement déclaré sa politique de génocide envers la population serbe. Cette politique fratricide a provoqué aussi parmi la population croate dans la majeure partie du district le grand mécontentement. Dans une pareille situation l'action du Parti Communiste dans la lutte armée contre l'occupant et tous les quislings a regroupé des couches de plus en plus larges de la population Serbe et Croate au sein d'un mouvement unifié de libération nationale.

Immédiatement après l'attaque de l'Allemagne sur l'Union Soviétique, déjà aux premiers jours du mois de juillet, dans la ville de Karlovac commencent les premières actions des groupes armés de Karlovac. Sous la directive du Comité Central au mois de juillet le centre de la lutte armée se transfère dans les forêts et les villages les plus éloignés où se trouvait déjà une nombreuse population serbe qui fuyait la terreur des oustachis. Vers la fin de juillet et aux premiers jours d'août la directive du Comité Central a été exécutée et la révolte commence à Kordun, Banija et dans une partie de Gorski kotar. Dans certaines parties de cette région ce fut vraiment une révolte des masses, des paysans presque sans armes guidés par un nombre relativement petit de communistes. Dans les autres régions la révolte se développa graduellement, en commençant par la création de petits camps de partisans où se trouvaient en général des communistes, mais plus tard la révolte s'étendit assez rapidement et les camps se transformèrent en détachements, et déjà en automne 1941, en compagnies et en bataillons.

Déjà en août les autorités d'occupation et les oustachis entreprennent toute une série de représailles contre les régions en insurrection. Des villages entiers sont incendiés, la population civile est tuée en masses; mais l'insurrection n'est pas étouffée. Par contre: un nombre encore plus grand de villageois menacés se sauvent dans les forêts et adhèrent aux détachements des partisans. Au mois de septembre, à la première conférence des représentants militaires de Kordun et de Banija, on a constaté que seulement un mois et demi après le début de la révolte, les détachements des partisans comptent déjà 890 combattants armés rien qu'à Kordun, et presque un nombre identique dans les autres parties du district (Gorski kotar et une partie de Banija). A cela il faut encore ajouter de nombreux détachements de réserves qui ont beaucoup aidé la révolte et les partisans, mais qui à cause d'un manque d'armes ou pour quelques autres raisons ne pouvaient s'intégrer à une formation armée.

Sous la conduite militaire d'une dizaine d'ex-volontaires de la guerre civile d'Espagne, les détachements des partisans, très rapidement, ont appris la tactique de guérilla, les attaques improvisées qui au cours de toute l'année 1941 dans la région du district ont réalisé toute une série de victoires militaires plus ou moins importantes. Ici certainement on doit mentionner la première action militaire plus importante déjà exécutée le 23 juillet 1941 dans cette région: le désarmement d'une garnison et la démolition de la gare Banski Grabovac. Ensuite, il faut mentionner les diversions permanentes sur la voie ferrée Karlovac—Rijeka, le désarmement et l'emprisonnement de toute

La station de la gendarmerie à Perjasica vers la fin du mois d'août, le désarmement de soldats de la milice territoriale à Skakavac en octobre, les attaques improvisées de la colonne des oustachis sur la route Slunj—Rakovica en septembre, des colonnes italiennes sur la route Ogulin—Novi en septembre et de nouveau en octobre; des colonnes italiennes aux environs de Krnjak et de Debela Kosa en novembre et au début du décembre, également l'attaque du village Pisarovina au début du décembre. La fin de 1941 et le début de

1942 ont été finalement couronnés par les plus grandes victoires enregistrées jusqu'alors, car l'une après l'autre les bases ennemies dans la gare de Vojnić, Utinja, Vojšnica et Vojnić, étaient désarmées et la voie ferrée Karlovac—Sisak -était complètement démolie: pendant ces opérations plus de 500 soldats avec leur armes ont été emprisonnés, tandis que la majeure partie de Kordun était libérée. C'est ainsi que le territoire libre atteignait déjà une certaine importance. Après ces opérations, rien que dans la région de Kordun, il y avait environ 2450 partisans armés, organisés en détachements militaires et encore environ 5100 partisans non-armés dans les formations de réserve. A ce nombre il faut ajouter presque un nombre analogue de partisans qui à cette époque agissaient dans les autres domaines du district (Banija et Gorski kotar).

Une action particulièrement intéressante eut lieu dans la ville de Karlovac où au mois de novembre un groupe de 25 partisans déguisés sont entrés dans une garnison ennemie de 5000 soldats pour libérer de l'hôpital un de leur camarade emprisonné.

Parallèlement à la consolidation du mouvement de libération nationale dans les villages libérés du district à partir de septembre des Comités de libération nationale ont été formés — premiers représentants du nouveau pouvoir révolutionnaire. Les Comités ont été formés également sur le territoire occupé, même dans la ville de Karlovac. Les autres organisations antifascistes se consolidaient aussi, fondées par le Parti Communiste de Croatie en vue de regrouper toute la population, spécialement les femmes et les jeunes dans la lutte de libération nationale.

Le livre «District de Karlovac 1941» décrit tous ces événements en suivant d'une façon continue le développement du mouvement sous une forme synoptique, chronologique et documentée. Les auteurs s'appuient strictement sur la documentation historique existante et partiellement sur les déclarations des témoins des événements.

S a d r Ź a j

	str.
Napomena uredničkog odbora.....	5
Od autora	9
U v o d	
O radničkom pokretu u karlovačkom kraju između dva rata 13	
P r v o p o g l a v l j e	
Događaji za vrijeme kapitulacije.....	31
Komunisti sakrivaju oružje	33
Pavelićevi pregovori u Karlovcu.....	35
Crvene zastave u okupiranom gradu.....	37
Osnivanje Vojnog komiteta.....	40
Priprema ustaških zločina	42
Masovni pokolj u Veljunu.....	44
Svjedočanstvo Nikice Samardžije.....	45
Negotovanje hrvatskog stanovništva	47
Borba za oružje.....	50
D r u g o p o g l a v l j e	
Pripreme za ustanak.....	54
Josip Kraš donosi direktive CK.....	55
Djelovanje udarnih grupa	56
Kuriri s terena u Karlovcu.....	58
Ivo Marinković u obilasku okruga	60
Prvi partizanski logori	62
Oružane grupe Mate Mejašića i Tone Hrovata .	63
Odluke o narednim zadacima.....	65
Šta da se radi	67
Hapšenja u Karlovcu.....	71

	str.
Treće poglavlje	
Dani ustanka	74
Prva ustanička akcija.....	76
Akcije pod rukovodstvom Vasilja Gaćeše.....	78
Represalije sa suprotnim učinkom.....	80
Dogovor u Skradskoj gori	83
Puške iz skrovišta u Karlovcu	85
Događaji 27. jula 1941.....	87
Ustanak sela pod Petrovom gorom.....	89
Novi ustaški zločini	92
Zbor u Crnoj lokvi	96
Prvi okršaji oko Slunja	99
»Kirinska republika«.....	101
Službeni izvještaj o masovnim ubojstvima.....	102
Protesti hrvatskog stanovništva.....	104
Četvrto poglavlje	
Prvi partizanski odredi	109
Kraj »Kirinske republike«	115
Imenovanje prvog štaba.....	118
Borci iz Španjolske	120
Izvještaj žandarmerijskog komandanta.....	123
Deset odreda u kotaru Slunj.....	125
Zasjede, diverzije i napadi partizana.....	129
Politički problemi borbe.....	132
Odredi širom okruga.....	134
Štab za Drežnicu, Gorski kotar i Primorje.....	136
Peto poglavlje	
Organizacioni razvoj odreda.....	140
Tok konferencije u Crnoj lokvi.....	141
Ofanzivna taktika partizana.....	145
Smjernice sa savjetovanja u Stolicama.....	147
Niz uspelih akcija.....	150
Osnivanje prvih bataljona.....	153
Osnivanje Glavnog štaba Hrvatske i smještaj u Zbjegu ,	156
Akcije nadomak Karlovcu	160
II konferencija delegata vojnih jedinica	161

Šesto poglavlje

Politički razvoj narodnooslobodilačke borbe.....	165
Reorganizacija partijskih organa.....	166
Osnivanje i rad narodnooslobodilačkih odbora	171
Događaji u Drežnici	179
Proslave oktobarske revolucije.....	184
Okružni komitet na Kordunu	185
Utjecaj NOP-a se proširuje	193
Razvoj narodne vlasti.....	200
Ni neprijatelj ne miruje	196
Ni zrno žita neprijatelju.....	204

Sedmo poglavlje

Bitke s okupatorom	206
Borbe s talijanskim trupama.....	207
U talijanskom obruču.....	213
Bitke se nastavljaju	216
Nad palim drugovima.....	219
Borba na Čukuru.....	221

Osmo poglavlje

Borba u neprijateljskim uporištima.....	226
Partijska organizacija u Karlovcu jača.....	227
Kurirske veze	233
Pogibija narodnog heroja Josipa Kraša.....	234
Akcija partizana u karlovačkoj bolnici.....	238
Izvještaji ustaške policije.....	242
Hapšenja istaknutih komunista.....	245
Prvi narodni odbor u Pokuplju.....	251
Napad na Pisarovinu.....	253

Deveto poglavlje

Slom ustaške ofanzive	256
Dva saopćenja	257
Akcije IV bataljona	261
Fronta na Trepči	265
Partizanska ofanziva	269
Opsada Vojnića.....	272
Počela je odsudna bitka.....	281
Ustanak je prerastao lokalne granice	283

Deseto poglavlje

Slobodni Kordun	285
Novogodišnje slavlje — takmičenje s Ličanima . . .	286
Odjeci dotad najveće pobjede	289
Kurir s Korduna u Vrhovnom štabu.....	290
Ocjene rezultata ustaške ofanzive.....	294
Smještaj izbjeglica i konsolidacija u pozadini.....	294
Drugo savjetovanje Glavnog štaba u Zbjegu.....	298
Sedam bataljona u dva odreda	300
Zračni most do opsjednutih posada	301
Slobodni teritorij u blizini Karlovca.....	303
Prva okružna partijska konferencija na slobodnom području	305
Od odreda do brigada i divizija.....	308

Prilozi

Karlovačke udarne grupe.....	315
Prvi partizanski odredi	317
Tumač skraćenica.....	337
Kazalo osobnih imena.....	339
Kazalo geografskih imena.....	369
Izjave, zapisi i sjećanja	377
Rezime	379

MILAN BEKIC — IVO BUTKOVIC — SLAVKO GOLDSTEIN

O K R U G K A R L O V A C 1941

Autorskih araka 41

Štampanih araka 24 *U*

Izdavač
INSTITUT ZA HISTORIJU RADNIČKOG POKRETA
ZAGREB, OPATIČKA 10

Za izdavača
FRANJO TUĐMAN

Opremio
EDO MURTIĆ

Tehnički urednik
MILENA MIHALINEC

Redaktor
HRVOJE ŠARINIĆ

Lektor i korektor
NADA KRAJCAR

Štampa i uvez
ŠTAMPARSKI ZAVOD »OGNJEN PRIČA«, KARLOVAC

*Rukopis predan u proizvodnju u siječnju 1965, a štampanje
dovršeno početkom svibnja 1965.*

Naklada 2.300 primjeraka